

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

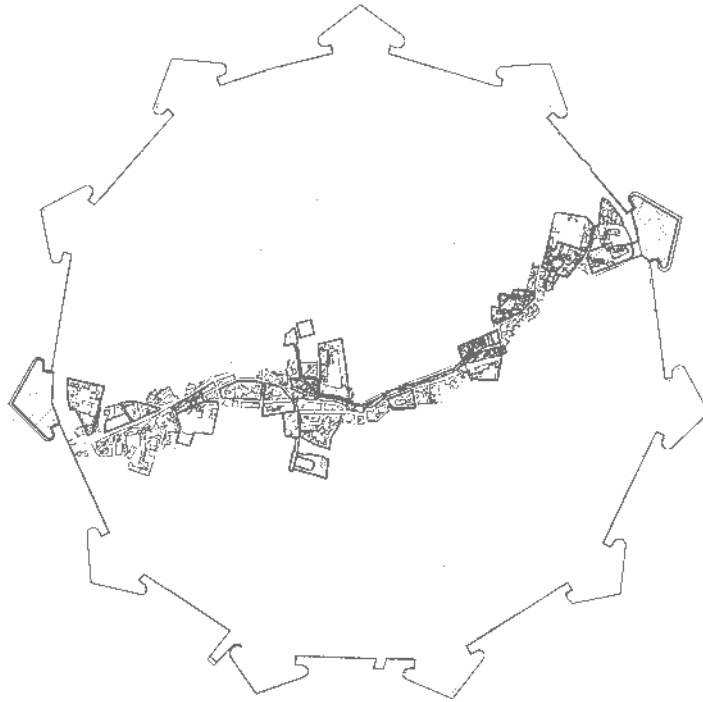

Διδακτορική Διατριβή

**Από τα κάτω δραστηριοποίηση και
έξοδος από την οριακότητα:
Δημόσιες εκδηλώσεις και δράσεις στην
εντός των τειχών Λευκωσία**

**Υποψήφιος Διδάκτορας
Παυσανίας Καραθανάσης**

**Μυτιλήνη
2017**

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Επιβλέπων: Παναγιώτης Πανόπουλος,

Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής

Κώστας Γιαννακόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής

Γιάννης Γιαννιτσιώτης

Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας και από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Ευχαριστίες

Η στιγμή που ένας υποψήφιος διδάκτορας γράφει αυτές της γραμμές είναι πάντα αρκετά συγκινητική. Σηματοδοτούν το τέλος μιας δύσκολης και αρκετά μοναχικής πορείας που, όμως, δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την πολλαπλή υποστήριξη και βοήθεια διαφόρων ανθρώπων, συγγενών, φίλων, συντρόφων και συνεργατών, οι οποίοι, ο καθένας και η κα θεμιά με διαφορετικούς τρόπους, συνέβαλαν για να μπορέσω να αντιμετωπίσω τις δύσκολες, αλλά και να χαρώ τις όμορφες, στιγμές αυτού του εγχειρήματος. Τους ευχαριστώ όλους και όλες.

Πρώτα από όλους θα πρέπει να ευχαριστήσω, από τα βάθη της καρδιάς μου, την οικογένειά μου. Η ηθική και υλική υποστήριξη των γονιών μου, Παναγιώτη και Έλενα, ήταν ανεκτίμητη, και χωρίς αυτή δεν θα μπορούσα, ούτε να ξεκινήσω, ούτε και να ολοκληρώσω αυτήν την προσπάθεια. Σας ευχαριστώ για όλα και ιδιαίτερα για την εμπιστοσύνη που μου έχετε δείξει όλα αυτά τα χρόνια, και συνεχίζετε να μου δείχνετε μέχρι σήμερα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τη μητέρα μου, για το γεγονός ότι φρόντισε να μη χάσω την επαφή μου με την Κύπρο, κάτι που με οδήγησε στο να επιλέξω να ασχοληθώ ερευνητικά με αυτόν τον τόσο ενδιαφέροντα τόπο.

Στη συνέχεια, θέλω να ευχαριστήσω το Μόνιμο Επίκουρο Καθηγητή Πάνο Πανόπουλο, ο οποίος στάθηκε δίπλα μου καθ' όλη αυτήν την πορεία τόσο ως επιβλέπων της διατριβής μου, όσο και ως μισός Κύπριος, όπως εμένα. Η συμβολή του και τα σχόλιά του, σε όλες τις φάσεις της έρευνας και της συγγραφής, ήταν καθοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης της διατριβής. Χαίρομαι ιδιαίτερα, που η επαφή του με τη δουλειά μου στάθηκε ως αφορμή για την ανανέωση του ενδιαφέροντός του για την κοινή 'ιδιαίτερή μας πατρίδα'. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή Ευθύμιο Παπαταξιάρχη για τα πολύτιμα σχόλιά του, στις παρουσιάσεις διαφορετικών σταδίων της συγγραφής της διατριβής μου, στις ετήσιες συναντήσεις υποψηφίων διδασκόντων του τμήματός μας. Θέλω, επίσης, να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον Αναπληρωτή Καθηγητή Κώστα Γιαννακόπουλο και στο Μόνιμο Επίκουρο Καθηγητή Γιάννη Γιαννιτσιώτη, μέλη τις τριμελούς συμβουλευτικής μου επιτροπής, για τα σχόλιά και τις συμβουλές τους. Ακόμα, θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη για την υποστήριξη του κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου στην Κύπρο.

Ένα ιδιαίτερα θερμό ευχαριστώ αξίζει στη σύντροφό μου Ηλέκτρα, για τη συναισθηματική και πρακτική στήριξη της, όλα τα χρόνια που με άντεξε. Η συμπαράσταση σου στις δύσκολες στιγμές είναι κάτι που δεν θα ξεχάσω ποτέ. Θα είμαι χαρούμενος και περήφανος αν μπορέσω να σου ανταποδώσω τη στήριξη, σε δικές σου αντίστοιχα μεγάλες προσπάθειες.

Ευχαριστώ, επίσης, τους συνεργάτες ανθρωπολόγους και φίλους Δρ. Κώστα Καλατζή, Δρ. Χρήστο Βαρβαντάκη και Δρ. Αλέξη Καρκώτη για τις πολύ γόνιμες συζητήσεις μας, αλλά και για τα σχόλιά τους σε διάφορα στάδια της εκπόνησης της διατριβής. Ιδιαίτερα, όμως, ευχαριστώ τον Δρ. Γιάννη Καλλιάνο, ο οποίος, πέρα από την ακαδημαϊκή και ηθική υποστήριξη που μου προσέφερε, βρέθηκε δίπλα μου σε πολλές στιγμές αυτής της πορείας, ακόμα και στα έδρανα των βιβλιοθηκών της Αθήνας. Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω τις συναδέλφους ανθρωπολόγους Δρ. Ειρήνη Παπαδάκη και Δρ. Μαρία Δουκακάρου για τις στιγμές που μοιραστήκαμε στο Εργαστήριο Εθνογραφίας του τμήματός μας στη Μυτιλήνη, την αρχιτέκτονα Δρ. Ειρήνη Ηλιοπούλου και τον κοινωνιολόγο Δρ. Γρηγόρη Ιωάννου, για τις συζητήσεις μας σχετικά με το κοινό ερευνητικό μας πεδίο, όπως και τον κοινωνιολόγο και φίλο Δρ. Ηλία Πιστικό για την ηθική του υποστήριξη. Τέλος, ευχαριστώ για τη στήριξή τους, και όχι μόνο, τους φίλους Ηλία, Μάνο και Βασίλη.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω, όμως, και σε όλους/ες τους/τις συνομιλητές/τριες, φίλους/ες και συντρόφους/φισσες μου στη Λευκωσία, που με δέχτηκαν, με εμπιστεύτηκαν, με καλωσόρισαν στις ο μάδες και στα σπίτια τους και μοιράστηκαν μαζί μου κο μμάτια των εμπειριών και των ζωών τους. Χωρίς όλους και όλες εσάς, πραγματικά, η διατριβή αυτή δεν θα μπορούσε να υπάρξει.

Περιεχόμενα

Περίληψη	σ. 1
<u>Εισαγωγή</u>	
Το γενικό επιχείρημα της διατριβής.....	σ. 3
Κοινωνική ανθρωπολογία και κυπριακή εθνογραφία.....	σ. 6
Μεθοδολογία και τοποθέτηση του εθνογράφου στο πεδίο.....	σ. 9
Πλαισιοποίηση της διαδικασίας συγγραφής της διατριβής.....	σ.11
<u>Μέρος πρώτο:</u>	
Εισαγωγή στην Κύπρο και τη Λευκωσία	
1. Ιστορία, εθνογραφία και θεωρητικά εργαλεία	
1.0. Κύπρος: Σύντομη ιστορία των διαιρέσεων	σ.16
1.1. Κυπριακό Πρόβλημα: Διαμόρφωση και εμπέδωση των κυρίαρχων λόγων	σ.26
1.2. Η μετα-αποικιακή κατάσταση της Κύπρου	σ.36
1.3. Νεωτερικότητα και παράδοση στη μεσογειακή Κύπρο	σ.39
1.4. Η (νέα) Κύπρος στη μετα-Αννάν εποχή	σ.42
2. Η Παλιά Λευκωσία και η από τα κάτω δραστηριοποίηση	
2.0. Διαχωρισμοί	σ.50
2.1. Η Παλιά Λευκωσία ως «οριακή» περιοχή	σ.54
2.2. Από τα κάτω δραστηριοποίηση	σ.66
<u>Μέρος δεύτερο:</u>	
Εμφάνιση και ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης	
3. Πρώτες σχέσεις με την Παλιά Λευκωσία	
3.1. Εμφάνιση και πρώτη περίοδος ανάπτυξης: 2003-2006	σ. 88
3.2. Το γενικότερο «εναλλακτικό» και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον: 2006	σ.109
3.3. Κερδίζοντας ορατότητα στην Παλιά Λευκωσία: 2007-2009	σ.117
4. Ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία: 2009	
4.1. Η θέση του ανθρωπολόγου στο πεδίο: «Κυπραίои» και «καλαμαράδες»	σ.136
4.2. Μαζικοποίηση κινητοποιήσεων και πολιτικών διεκδικήσεων: 2009	σ.146
5. Διάδοση των δημόσιων εκδηλώσεων και εδραίωση της από τα κάτω δραστηριοποίησης: 2010-2011	
5.1. Διάδοση των δημόσιων εκδηλώσεων: Από τα κάτω δραστηριοποίηση και νοσταλγία για την εντός των τειχών πόλη	σ.165
5.2. Εδραίωση της από τα κάτω δραστηριοποίησης: Τέσσερις κατευθύνσεις	σ.170

Μέρος τρίτο:**Πλατεία Φανερωμένης****6. Η Παλιά Λευκωσία και η πλατεία Φανερωμένης ως κέντρο χωρικών και πολιτικών αμφισβητήσεων**

6.1. Περιγραφή και Ιστορία της πλατείας Φανερωμένης.....σ.201

6.2. Το καφενείο «Τα Καλά Καθούμενα» και οι «κουλτουριάρηδες» της Παλιάς Λευκωσίας.....σ.216

7. Από την πλατεία Φανερωμένης στην πλατεία του Μανώλη

7.1. Η δραστηριότητα στην πλατεία.....σ.231

7.2. Ρυθμοί της από τα κάτω δραστηριότητας στην πλατεία.....σ.241

7.3. Πλατεία του Μανώλη.....σ.268

8: Περιγραφή των ομάδων που συχνάζουν στην πλατεία και χωρική ανάλυση της χρήσης του δημόσιου χώρου

8.1. Οι πλευρές της πλατείας σ.272

8.2. Η αμφίδρομη διαδικασία κοινωνικής παραγωγής του χώρου και χωρικής παραγωγής της ομάδας.....σ.294

Μέρος τέταρτο:**Από τα κάτω πρακτικές εντός των τειχών****9. Graffiti, stencils, συνθήματα και λοιπές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο**

9.1. Βόρεια Παλιά Λευκωσία (Lefkoşa).....σ.307

9.2. Νότια Παλιά Λευκωσία.....σ.330

9.3. Αυτο-εξουσιοδοτημένες και με-άδεια παρεμβάσεις: Σχέσεις με το δημόσιο χώρο και τον εξευγενισμό.....σ.353

10. Ο ενδιάμεσος χώρος στο επίκεντρο:**Από τα Street Parades, ως μια σύγχρονη δημόσια μεταβατική τελετουργία, στην Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης**

10.1. Τα κινούμενα πάρτυ Street Parade: Communitas και προσωρινά αυτόνομες ζώνες.....σ.363

10.2. Κίνημα κατάληψης της Νεκρής Ζώνης / Occupy the Buffer Zone (OBZ): Μια κοινότητα στο ενδιάμεσο.....σ.388

Επίλογος - Συμπεράσματα:**Απόκρυψη και ανάδειξη της κατάστασης της οριακότητας:****Έξοδος από την παρατεταμένη οριακότητα, από τα κάτω****δραστηριοποίηση και «αυτόκλητοι τελετάρχες».....σ.407****Βιβλιογραφικές αναφορές.....σ.426**

Περίληψη

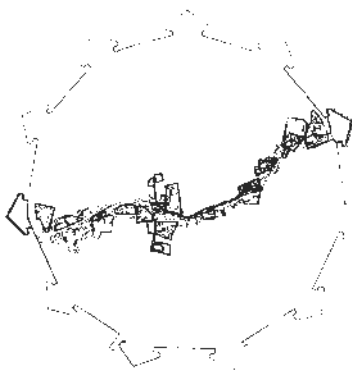
Η ανά χείρας διατριβή φιλοδοξεί να προσθέσει ένα ακόμα κομμάτι στην ευρύτερη ανθρωπολογική προσέγγιση και κατανόηση του, κατά τ' άλλα, πολύπλοκου Κυπριακού Προβλήματος. Εστιάζοντας στον κυπριακό διαχωρισμό, και στα όρια που αυτός δημιουργεί, η διατριβή εξετάζει στους τρόπους με τους οποίους τα κοινωνικά υποκείμενα προσπαθούν να αντεπεξέλθουν στους επίσημους περιορισμούς. Περιορισμοί κοινωνικοί, πολιτικοί και γεωγραφικοί, που, όμως, εκφράζονται, επίσης, ως περιορισμοί στην ανάπτυξη της φαντασίας για ένα διαφορετικό αύριο.

Το πεδίο στο οποίο επικεντρώνεται η μελέτη είναι η *εντός των τειχών Λευκωσία*, μια ιδιαίτερη αστική περιοχή της διχοτομημένης πρωτεύουσας της Κύπρου και μια περιοχή όπου ο διαχωρισμός εμφανίζεται τόσο έντονος, όσο σχεδόν πουθενά αλλού στο νησί. Σε αυτό το πεδίο, παρουσιάζεται μια εθνογραφική καταγραφή της εμφάνισης και ανάπτυξης πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης που προέρχεται από τα κάτω, αλλά ευδοκιμεί ανάμεσα στην οριακότητα και την περιθωριακότητα της *εντός των τειχών πόλης*. Με άλλα λόγια, η διατριβή προσφέρει μια εθνογραφική μελέτη ομάδων και ατόμων της πόλης, που, καθώς επιχειρούν να δραστηριοποιηθούν εκτός των προκαθορισμένων χωρικών και συμβολικών ορίων που τίθενται από τα πάνω, μας προσκαλούν να δώσουμε προσοχή σε μια 'άλλη' γεωγραφία της πόλης και μια διαφορετική γεωγραφία του διαχωρισμού, και των διαχωρισμών, όπου στις ρωγμές της πραγματικότητας και της υλικότητας της πόλης αναπτύσσεται από τα κάτω η φαντασία για ένα άλλο μέλλον.

Παράλληλα, όμως, είναι μια εθνογραφία της 'Νέας Κύπρου', δηλαδή, της Κύπρου κατά την περίοδο που ακολουθεί τον τερματισμό της απαγόρευσης διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής. Η αφετηρία αυτής της διερεύνησης τοποθετείται, έτσι, στο 2003, όταν η επανασύνδεση των δύο πλευρών της Λευκωσίας, έφερε κοντά διαφορετικούς δρώντες και οδήγησε στις πρώτες προσπάθειες πραγματοποίησης πολιτικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων, χωρίς τη διαμεσολάβηση επίσημων οργανώσεων, πολιτικών κομμάτων και τοπικών και διεθνών φορέων. Οπότε, στις σελίδες αυτής της μελέτης καταγράφεται η ιστορία της συγκρότησης ομάδων και ομαδοποιήσεων, που επιχειρούν -και καταφέρνουν- να υπερβούν τους περιορισμούς που έθετε, μέχρι τότε, η διαχείριση του Κυπριακού Προβλήματος από τις κυρίαρχες ελίτ των δύο πλευρών του διαχωρισμού, ενώ, παράλληλα, παράγουν

νέες οριοθετήσεις, δημιουργώντας, έτσι, τον απαραίτητο χώρο μέσα στον οποίο θα μπορέσουν να αναπτύξουν διαφορετικές ταυτότητες.

Υπό αυτήν την έννοια, αφηγείται μια ιστορία, κοινή θα έλεγε κανείς στην ανθρωπολογία, στην οποία οι προσπάθειες υπέρβασης ορίων προκαθορισμένων οδηγούν, τελικά, στην παραγωγή των απαραίτητων νέων. Τέλος, ακολουθώντας μια ανθρωπολογική προσέγγιση, που βασίζεται κυρίως στην έννοια της *οριακότητας*, η διατριβή ξεκινά την ανάλυση της από έναν αστικό χώρο που βρίσκεται δίπλα στο όριο της Πράσινης Γραμμής, ένα χώρο ενδιάμεσο, και επιχειρεί να εντάξει τις διαδικασίες που πραγματοποιούνται εκεί, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάλυσης της κυπριακής κοινωνίας μέσα στις συνθήκες που δημιούργησε η ελεγχόμενη επανασύνδεση των δύο πλευρών. Εφορμώντας, λοιπόν, από μια χωρική ανάλυση πολιτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που τοποθετούνται στο γεωγραφικό και συμβολικό ενδιάμεσο, επιχειρείται μια προσέγγιση της συνέχισης του κυπριακού διαχωρισμού ως διατήρηση μιας αβέβαιης και επισφαλούς ενδιάμεσης κατάστασης και, τέλος, προτείνεται η ερμηνεία αυτών των δραστηριοτήτων ως παραδείγματα προσπαθειών που έχουν στόχο την έξοδο από την παρατεταμένη κυπριακή οριακότητα: προσπάθειες, δηλαδή, με στόχο τη 'ζωή στην Κύπρο χωρίς Κυπριακό Πρόβλημα', ακόμα και αν η επίσημη λύση του δεν έρθει ποτέ.

Εισαγωγή

1. Το Γενικό Επιχείρημα της Διατριβής

Η διατριβή που κρατάτε στα χέρια σας αφορά σε αυτό που ονομάζουμε *από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση* και στις εκφράσεις και εκδηλώσεις αυτού του είδους της δραστηριοποίησης στην Παλιά Πόλη της Λευκωσίας, της διχοτομημένης πρωτεύουσας της Κύπρου. Ως «από τα κάτω» ορίζουμε την πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση η οποία δεν προέρχεται από πολιτικά κόμματα ή άλλους επίσημους πολιτικούς σχηματισμούς, ούτε και από επίσημους φορείς τέχνης και πολιτισμού. Αναφερόμαστε στη δραστηριοποίηση αυτή που αντιτίθεται στις επίσημες και κυρίαρχες κοινωνικο-πολιτικές τάσεις της κυπριακής κοινωνίας και πραγματοποιείται από άτομα και ομάδες που οργανώνονται και λειτουργούν συλλογικά, χωρίς τη διαμεσολάβηση επίσημων πολιτικών ή πολιτιστικών φορέων, ενώ, παράλληλα, επιχειρούν να διαμορφώσουν πλαίσια μέσα στα οποία να προωθείται η συμμετοχή έναντι της εκπροσώπησης και η συλλογικότητα και η ισότητα έναντι της ιεραρχίας. Ενώ, όμως, τέτοιου είδους σύγχρονη κοινωνικοπολιτική δραστηριοποίηση είναι αρκετά διαδεδομένη σε διάφορες χώρες του σύγχρονου Δυτικού κόσμου, η ανάπτυξη αυτού του είδους της δραστηριοποίησης στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της Κύπρου και, συγκεκριμένα, της Λευκωσίας, τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και συνδέεται στενά με τις αλλαγές της περιόδου 2003-2004.

Η περίοδος 2003-2004 είναι μια πολύ σημαντική περίοδος για την Κύπρο καθώς πραγματοποιούνται οι πιο σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές από το 1974, όταν, δηλαδή, το πραξικόπημα που υποστήριξε η ελληνική Χούντα κατά του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ΙΙΙ, οδήγησε στην εισβολή του τουρκικού στρατού και τη διχοτόμηση του νησιού. Από το καλοκαίρι του 1974, η γραμμή κατάπαυσης του πυρός μεταξύ των δύο πλευρών της Κύπρου –γνωστή και ως Πράσινη Γραμμή– παρέμενε κλειστή και σχεδόν κανείς δεν μπορούσε να περάσει από τη μία πλευρά στην άλλη. Αυτό θα άλλαζε την άνοιξη του 2003, όταν ξαφνικά οι τ/Κυπριακές αρχές θα τερμάτιζαν την απαγόρευση διέλευσης ανοίγοντας τα πρώτα περάσματα στη μέχρι τότε αδιαπέραστη διαχωριστική γραμμή. Η απόφαση των τ/Κυπριακών αρχών ήρθε ως αντίδραση στο μεγαλύτερο κίνημα που είχε δει ποτέ η τ/Κυπριακή πλευρά του νησιού· ένα κίνημα που διεκδικούσε την

επανάωση του νησιού και την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αναπτύχθηκε στις παραμονές του διπλού δημοψηφίσματος για το σχέδιο Αννάν, ένα σχέδιο λύσης του Κυπριακού Προβλήματος που συντάχτηκε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο, η καταψήφιση του σχεδίου από τους ε/Κύπριους πολίτες είχε ως αποτέλεσμα, στην ουσία, την ένταξη μόνο της μισής Κύπρου στην Ε.Ε. ή, αλλιώς, των περιοχών υπό τον έλεγχο της διεθνούς αναγνωρισμένης Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η περίοδος μετά την άρση απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής και την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε. είναι, λοιπόν, μια περίοδος αλλαγής· αλλαγής πολιτικής και κοινωνικής, αλλά πάνω από όλα αλλαγής η οποία προσέφερε τη δυνατότητα να ξεπεραστούν τα εμπόδια που έθετε μέχρι τότε η διαχείριση του Κυπριακού Προβλήματος από τις κυρίαρχες ομάδες και των δύο πλευρών, στην ανάπτυξη «εναλλακτικών» σε σχέση με τις κυρίαρχες και ριζοσπαστικών πολιτιστικών και πολιτικών πρακτικών. Υπό αυτήν την έννοια, η ανάπτυξη και μαζικοποίηση της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριοποίησης στη Λευκωσία μετά την περίοδο 2003-2004, αντιμετωπίζεται ως μια κεντρική έκφραση του ξεπεράσματος μιας πολιτιστικής και πολιτικής «καθήλωσης» που παρατηρείται στην Κύπρο την περίοδο μετά το 1974 και μέχρι τις αρχές του 2000. Αυτό το ξεπέραςμα της κατάστασης της «καθήλωσης» είναι το πρώτο σκέλος του κεντρικού επιχειρήματος της παρούσας διατριβής, το οποίο τοποθετείται, παράλληλα, στην αφετηρία της διερεύνησής μας.

Το δεύτερο σκέλος του κεντρικού επιχειρήματος της διατριβής αναπτύσσεται γύρω από το θεωρητικό σχήμα της οριακότητας, ένα κλασικό ανθρωπολογικό αναλυτικό σχήμα, με το οποίο επιχειρούμε να προσεγγίσουμε τις κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις της διαχείρισης του Κυπριακού Προβλήματος και την αλλαγή της περιόδου 2003-2004. Υποστηρίζουμε, δηλαδή, ότι μετά το άνοιγμα της Πράσινης Γραμμής η Κύπρος περνάει σε μια κατάσταση οριακότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από τη διάβρωση της κυριαρχίας του προηγούμενου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, κεντρικό χαρακτηριστικό του οποίου ήταν η κατάσταση της «καθήλωσης». Οπότε, καθώς το επόμενο κυρίαρχο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο –το οποίο θα έρθει μόνο με τη λύση του Κυπριακού Προβλήματος– δεν έχει σχηματιστεί ακόμα, δημιουργείται μια ενδιάμεση κατάσταση αμφισβήτησης μέσα στη οποία αναπτύσσονται οι δραστηριότητες και πρακτικές που μελετάμε. Ωστόσο, ακολουθώντας πρόσφατες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της οριακότητας αντιμετωπίζουμε την ενδιάμεση

κατάσταση όχι μόνο ως απελευθερωτική, αλλά και ως εγγενώς αβέβαιη και επικίνδυνη και, έτσι, υποστηρίζουμε πως αν και η από τα κάτω δραστηριοποίηση που μελετάμε αναπτύσσεται μέσα από την αμφισβήτηση που χαρακτηρίζει την ενδιάμεση κατάσταση της οριακότητας, την ίδια στιγμή επιχειρεί να βγει από αυτήν την αβέβαιη, μετέωρη και επικίνδυνη κατάσταση μέσω της δημιουργίας διαφορετικών κοινωνικών σχέσεων και διαφορετικών ταυτοτήτων, αλλά και μέσω της δημιουργίας μιας νέας πολιτικής υποκειμενικότητας. Ωστόσο, οι προσπάθειες των εμπλεκόμενων ατόμων και ομάδων στην από τα κάτω δραστηριοποίηση να βγουν από την οριακότητα, δεν μπορούν παρά να φέρνουν στο προσκήνιο και να αναδεικνύουν αυτήν την ενδιάμεση κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, όσο η κατάσταση της οριακότητας συνεχίζεται και μετατρέπεται σε μια κατάσταση *παρατεταμένης οριακότητας*, οι κυρίαρχες ομάδες και οι αρχές της πόλης επιχειρούν να κανονικοποιήσουν αυτήν την οριακότητα, με σκοπό να ουδετεροποιήσουν την απειλή που αυτή η κατάσταση θέτει προς τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης. Οπότε, η διατριβή αυτή σε ένα μεγάλο βαθμό αφορά αυτή ακριβώς την αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ των ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία, και αναδεικνύουν την κατάσταση της οριακότητας που χαρακτηρίζει την Κύπρο, και των κυρίαρχων ομάδων και των αρχών που επιχειρούν αντίθετα να την κανονικοποιήσουν και, έτσι, να ουδετεροποιήσουν τα ανατρεπτικά και απελευθερωτικά της χαρακτηριστικά.

Οι παραπάνω αμφισβητήσεις και συγκρούσεις προσεγγίζονται και αναλύονται κυρίως μέσα από μια χωρική προσέγγιση. Μια τέτοια προσέγγιση επιλέγεται στην παρούσα διατριβή επειδή, κατά την περίοδο μελέτης (2003-2011), η από τα κάτω πολιτιστική και πολιτική δραστηριότητα εμφανίζεται και αναπτύσσεται σχεδόν αποκλειστικά στο αστικό χωρικό πλαίσιο της *εντός των τειχών Λευκωσίας*, στο διχοτομημένο «ιστορικό κέντρο» της Κυπριακής πρωτεύουσας. Έτσι, οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες σε αυτήν τη δραστηριότητα αναπτύσσουν παράλληλα και διαφορετικές χωρικές σχέσεις με το χτισμένο περιβάλλον της συγκεκριμένης περιοχής, οι οποίες είναι σχέσεις αμφίδρομες. Δηλαδή, είναι σχέσεις οι οποίες επηρεάζουν τόσο την ίδια την περιοχή, που φτάνει να χαρακτηρίζεται από τη δραστηριότητα αυτή, όσο επηρεάζουν και το σχηματισμό των διαφορετικών ταυτοτήτων των ατόμων, αλλά και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των ίδιων των ομάδων. Μέσα από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ της από τα κάτω δραστηριοποίησης και του υλικού και συμβολικού περιβάλλοντος της Παλιάς Λευκωσίας, δεν μπορούν, οπότε, παρά να αναδεικνύονται

τα χαρακτηριστικά της περιοχής ως μια οριακή αστική περιοχή ή, αλλιώς, ως ένας αστικός χώρος *κατώφλι*. Καθώς, λοιπόν, η από τα κάτω δραστηριοποίηση αναπτύσσεται στην Παλιά Πόλη της Λευκωσίας, οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες σε αυτή έρχονται αντιμέτωποι τόσο με τις αρχές της πόλης και τις κυρίαρχες ομάδες, όσο και με άλλες ομάδες αντίθετων πολιτικών χαρακτηριστικών, που προωθούν την περιθωριοποίηση τους στο πλαίσιο ενός προγράμματος εξευγενισμού και οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής. Οπότε, στην παρούσα διατριβή υποστηρίζουμε πως οι προσπάθειες εξευγενισμού της εντός των τειχών Λευκωσίας δεν είναι παρά προσπάθειες κανονικοποίησης των οριακών χαρακτηριστικών αυτής της συγκεκριμένης περιοχής. Έτσι, καθώς τα οριακά χαρακτηριστικά της περιοχής αναδεικνύονται μέσα από τις καθημερινές και περιοδικές δράσεις και εκδηλώσεις, των ατόμων και ομάδων που οργανώνονται και δραστηριοποιούνται από τα κάτω, οι προσπάθειες των κυρίαρχων ομάδων και των αρχών της πόλης να περιθωριοποιήσουν όσους/ες εμπλέκονται σε αυτού του τύπου την πολιτιστική και πολιτική δραστηριοποίηση, που αμφισβητεί τις κυρίαρχες αφηγήσεις και νοηματοδοτήσεις, ερμηνεύονται ως προσπάθειες απόκρυψης και κανονικοποίησης της κατάστασης της οριακότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι συγκρούσεις, αμφισβητήσεις και αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο αυτών πλευρών μπορούμε να πούμε πως εκφράζουν τη χωροποίηση της αντιπαλότητας μεταξύ των προσπαθειών ανάδειξης και των προσπαθειών απόκρυψης της κατάστασης της οριακότητας της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και της Κύπρου ολόκληρης.

2. Κοινωνική Ανθρωπολογία και κυπριακή εθνογραφία

Η παρούσα διατριβή συνομιλεί τόσο με συγκεκριμένα πεδία της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, όπως την ανθρωπολογία του χώρου και συγκεκριμένα του αστικού χώρου, όσο και με το πεδίο της κυπριακής εθνογραφίας. Όσον αφορά την κυπριακή εθνογραφία, και γενικότερα τις κυπριακές σπουδές, η συγκεκριμένη διατριβή συνομιλεί με ένα σύνολο ερευνητικών και εθνογραφικών εργασιών που μελετούν την κυπριακή κοινωνία μετά τις αλλαγές που έφεραν τα γεγονότα του 2003-2004 ή μελετούν την κοινωνία της «Νέας Κύπρου», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε αυτή την περίοδο η ανθρωπολόγος Rebecca Bryant. Τέτοιες μελέτες διερευνούν τις αλλαγές στην κυπριακή κοινωνία σε σχέση με το Κυπριακό Πρόβλημα, έναν καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων μεταξύ

των δύο πλευρών του νησιού, αλλά και στο εσωτερικό τους, όπως επίσης και για τη διαμόρφωση των κυρίαρχων τάσεων στο σύνολο της κυπριακής κοινωνίας.

Ωστόσο, η συγκεκριμένη διατριβή διερευνά επίσης ένα πεδίο κοινωνικής οργάνωσης και δράσης στην περίπτωση της Κύπρου, το οποίο θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν έχει τύχει αυξημένης ερευνητικής προσοχής ή συστηματικής καταγραφής και μελέτης, ούτε στο πεδίο της κοινωνικής ανθρωπολογίας, αλλά ούτε και στο γενικότερο πεδίο των κυπριακών σπουδών. Για αυτόν το λόγο, θεωρήσαμε σκόπιμο να συμπεριλάβουμε στη διατριβή, εκτός από τη μελέτη συγκεκριμένων παραδειγμάτων της από τα κάτω δραστηριοποίησης, και μια απόπειρα ιστορικής καταγραφής αυτού του είδους της οργάνωσης και δράσης για την περίοδο 2003-2011, η οποία παρουσιάζεται ως η ευρύτερη υπό μελέτη περίοδος της διατριβής. Η εμφάνιση, ανάπτυξη και μαζικοποίηση αυτής της δραστηριότητας στο χωρικό πλαίσιο της εντός των τειχών ή της Παλιάς Λευκωσίας υποστηρίζουμε πως είναι απότοκο της αλλαγής της περιόδου 2003-2004 και, έτσι, αν και καταφέρνει να πάει πέρα από τις κυρίαρχες αφηγήσεις και νοηματοδοτήσεις του Κυπριακού Προβλήματος, την ίδια στιγμή είναι σε στενή σχέση με αυτό, αλλά και με τις πολιτικές εξελίξεις που αφορούν το Κυπριακό Πρόβλημα και προέρχονται από το επίσημο πολιτικό πλαίσιο, δηλαδή τις πολιτικές εξελίξεις που έρχονται από τα πάνω.

Η συγκεκριμένη διατριβή εστιάζει, επίσης, στο συγκεκριμένο αστικό χώρο της μοιρασμένης κυπριακής πρωτεύουσας. Η Παλιά Λευκωσία βρισκόταν στο κέντρο των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων στην Κύπρο τόσο κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ιστορικών της περιόδων (όπως η Ενετική, Οθωμανική και Αποικιακή περίοδος), όσο και κατά τη διάρκεια των «διακοινοτικών ταραχών» των πρώτων δεκαετιών μετά την Ανεξαρτησία του 1960, οι οποίες διαμόρφωσαν τις συνθήκες μέσα στις οποίες παγιώθηκε ο πολιτικός, ο θρησκευτικός, ο πολιτισμικός και ο απόλυτος χωρικός διαχωρισμός του νησιού μετά τα γεγονότα του 1974. Υπό αυτήν την έννοια, η παρούσα διατριβή έχει μια επιπλέον σημασία προσφέροντας μια εθνογραφία της Παλιάς Λευκωσίας, του συμβολικού και γεωγραφικού κέντρου της Κύπρου, αλλά και του κυπριακού διαχωρισμού. Επιπρόσθετα, μετά την περίοδο 2003-2004 και το άνοιγμα των περασμάτων της Πράσινης Γραμμής, παρατηρείται ένα αυξημένο ερευνητικό και ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για την Παλιά Λευκωσία, ιδιαίτερα στα πεδία της αρχιτεκτονικής και των σπουδών του αστικού χώρου, πεδία με τα οποία επίσης συνομιλεί η παρούσα διατριβή, συμβάλλοντας στη σχετική

επιστημονική συζήτηση και στη διερεύνηση των κοινωνικών και πολιτικών προεκτάσεων της οικονομικής και αρχιτεκτονικής ανάπτυξης αυτής της ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτισμικής αστικής περιοχής.

Το πεδίο της ανθρωπολογίας του χώρου έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε ένα ξεχωριστό και σημαντικό πεδίο της ανθρωπολογικής διερεύνησης. Ωστόσο, τα παραδείγματα ανθρωπολογικών προσπαθειών που να εστιάζουν και να αναδεικνύουν τη χωρική διάσταση των κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών στο κυπριακό πλαίσιο είναι αρκετά περιορισμένα στην κυπριακή εθνογραφία. Οπότε, η παρούσα διατριβή φιλοδοξεί να συμβάλει στη διερεύνηση των χωροποιήσεων του κοινωνικοπολιτικών διαδικασιών που συνδέονται με το Κυπριακό Πρόβλημα, αλλά και με την ανάγκη ξεπεράσματός του. Ωστόσο, επειδή η ανθρωπολογία του χώρου ασχολείται συχνά με ζητήματα διαχείρισης του αστικού δημόσιου χώρου, τα οποία έχουν έντονες πολιτικές προεκτάσεις, συνομιλεί και πολλές φορές συνδέεται στενά με το πεδίο της πολιτικής ανθρωπολογίας. Στην περίπτωση της Παλιάς Λευκωσίας, η οποία λόγω της κυριαρχίας της Πράσινης Γραμμής στο αστικό τοπίο παρουσιάζει μια στενή σχέση και με το Κυπριακό Πρόβλημα και με το διαχωρισμό της Κύπρου, τα ζητήματα διαχείρισης του δημόσιου αστικού χώρου παρουσιάζουν κατ' ανάγκη μια διαφορετική σχέση με την έννοια του *πολιτικού*, καθώς στο κυπριακό πλαίσιο η έννοια αυτή συνδέεται με την κυριαρχία του συγκεκριμένου πολιτικού Προβλήματος¹. Επακόλουθα, μια διερεύνηση των χωρικών αμφισβητήσεων και διαπραγματεύσεων που αφορούν στη συγκεκριμένη αστική περιοχή δεν μπορεί να μην αφορά και στις χωροποιήσεις του κυπριακού διαχωρισμού. Από τα παραπάνω είναι πιστεύουμε σαφές πως αν και η συγκεκριμένη διατριβή δεν εκκινεί από μια πρόθεση μελέτης του ίδιου του Κυπριακού Προβλήματος, αλλά από την πρόθεση μελέτης των δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων αυτών που οργανώνονται και πραγματοποιούνται από τα κάτω στο συγκεκριμένο και ιδιαίτερο χωρικό πλαίσιο, στην περίπτωση της Κύπρου δεν θα μπορούσε παρά να αφορά, τελικά, στο ίδιο το Πρόβλημα το οποίο είναι καθοριστικό για τη διαμόρφωση των κοινωνικών, πολιτικών και χωρικών συνθηκών μέσα στις οποίες εμφανίζονται, εκδηλώνονται και αναπτύσσονται οι δράσεις, εκδηλώσεις και πρακτικές τις οποίες μελετάμε.

---

¹ Το (Κυπριακό) Πρόβλημα αποδίδεται στη διατριβή με «Π» κεφαλαίο για να τονίσουμε την κυριαρχία του προβλήματος στη διαμόρφωση σημαντικών πλευρών της κυπριακής κοινωνίας, αλλά και της ζωής στην Κύπρο.

3. Μεθοδολογία και τοποθέτηση του εθνογράφου στο πεδίο

Η επιτόπιά μου έρευνά στη Λευκωσία πραγματοποιήθηκε την περίοδο μεταξύ του Ιουλίου του 2009 και του Φεβρουαρίου του 2011. Κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνας πραγματοποίησα συμμετοχική παρατήρηση στις καθημερινές πρακτικές και στις περιοδικές πολιτιστικές και πολιτικές εκδηλώσεις των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών στην από τα κάτω δραστηριοποίηση. Παράλληλα, συμμετείχα ενεργά στις συλλογικές διαδικασίες μίας από τις κύριες ομάδες που εξέφραζαν την από τα κάτω οργάνωση και δράση, συμπεριλαμβανομένων και των διαδικασιών για τη διοργάνωση των δημόσιων εκδηλώσεων της συγκεκριμένης ομάδας (συζητήσεις, συναυλίες, πάρτυ). Επιπλέον, συμμετείχα στις συλλογικές διαδικασίες άλλων ομάδων οι οποίες δεν είχαν σταθερές συναντήσεις, αλλά συναντιούνταν κατά καιρούς για να αναλάβουν τη διοργάνωση συγκεκριμένων περιοδικών εκδηλώσεων όπως τις ποδηλατοπορείες *Critical Mass* (βλ. κεφ. 3^ο) ή τα κινούμενα πάρτυ στο δρόμο *Street Parade* (βλ. κεφ. 10^ο). Επίσης, στο πλαίσιο της επιτόπιάς μου έρευνας είχα σχεδόν καθημερινή παρουσία στη δημόσια πλατεία Φανερωμένης, όπου σύχναζαν επί καθημερινής βάσης, και ιδιαίτερα τα απογεύματα και βράδια της Παρασκευής και του Σαββάτου, άτομα και ομάδες που συμμετείχαν στην από τα κάτω δραστηριοποίηση (βλ. μέρος 3^ο). Επιπλέον, συμμετείχα συχνά και σε ομάδες που συγκροτούνταν προσωρινά για να εμπλακούν στην –κυρίως νυχτερινή– πρακτική του γκραφίτι και της αναγραφής συνθημάτων, είτε στις γειτονιές γύρω από την πλατεία Φανερωμένης, είτε σε άλλες περιοχές της Παλιάς ή της ευρύτερης Λευκωσίας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου έρευνας περνούσα το μεγαλύτερο μέρος της μέρας στην περιοχή εντός των τειχών. Για να μπορέσω να αναπτύξω μια στενή σχέση με το αρχιτεκτονικό περιβάλλον της Παλιάς Πόλης, απαραίτητης για την κατανόηση των σχέσεων που οι πληροφορητές μου ανέπτυσαν με τη συγκεκριμένη περιοχή, πραγματοποίησα αμέτρητες βόλτες, είτε με τα πόδια, είτε με το ποδήλατο ή το αυτοκίνητο, καλύπτοντας το σύνολο των περιοχών που περικλείουν τα τείχη της πόλης και στις δύο πλευρές της γραμμής. Ωστόσο, καθώς το σπίτι στο οποίο διέμενα κατά την παραμονή μου στην Κύπρο βρισκόταν εκτός των τειχών της πόλης, επέλεξα να περάσω δύο μήνες στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης και λίγο λιγότερο από δύο μήνες στη βόρεια. Σκοπός αυτής της σχεδόν τετράμηνης διαμονής μου εντός των τειχών ήταν, πρώτον, να αποκτήσω μια συνεχόμενη καθημερινή εμπειρία της περιοχής, έτσι ώστε να μπορέσω να παρατηρήσω τους ρυθμούς της καθημερινότητας

κατά τη διάρκεια της μέρας αλλά και της νύχτας και, δεύτερον, να καταφέρω να προσεγγίσω τους γείτονες των σπιτιών στα οποία έμεινα και, έτσι, να μου δοθεί πρόσβαση σε άτομα και κοινωνικές ομάδες με τις οποίες δεν είχα επαφή σε άλλα μέρη της πόλης. Συγκεκριμένα, στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης επέλεξα να νοικιάσω ένα δωμάτιο σε ένα διαμέρισμα στο οποίο έμεναν άλλοι δύο ε/Κύπριοι και μία ε/Κύπρια (όλοι περίπου είκοσι πέντε χρονών). Το διαμέρισμα ήταν σε ένα κτίριο στο οποίο έμεναν και άλλοι ε/Κύπριοι και ε/Κύπριες, κυρίως νέοι και νέες, πολλοί και πολλές από τους οποίους ήταν καλλιτέχνες ή μουσικοί. Επίσης, το συγκεκριμένο κτίριο βρισκόταν στο κέντρο της «αραβικής» γειτονιάς της νότιας Παλιάς Πόλης και πολύ κοντά στο Τζαμί Ομεριέ, το μόνο τζαμί σε λειτουργία σε όλη τη νότια πλευρά της Λευκωσίας. Έτσι, η διαμονή μου σε αυτό το διαμέρισμα μου έδωσε την ευκαιρία όχι μόνο να γνωριστώ με νέους ε/Κύπριους κατοίκους της Παλιάς Πόλης, ιδιαίτερα καλλιτέχνες και μουσικούς, αλλά και με μετανάστες γείτονες και εργαζόμενους στα καταστήματα της περιοχής.

Στη βόρεια πλευρά της πόλης φιλοξενήθηκα στο σπίτι ενός μισού τ/Κύπριου, μισού Άγγλου δημοσιογράφου. Το σπίτι αυτό βρισκόταν σε μια περιοχή της βόρειας Παλιάς Πόλης στην οποία κατοικούσαν σχεδόν αποκλειστικά οικογένειες από την Τουρκία, οι οποίες είχαν έρθει στην Κύπρο κυρίως κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και 1990. Το σπίτι αυτό ήταν ένα παλιό παραδοσιακό δώροφο σπίτι με μεγάλη αυλή το οποίο είχε αγοράσει και ανακαινίσει ο οικοδεσπότης μου παρά το γεγονός ότι στη γειτονιά δεν υπήρχαν άλλοι κάτοικοι που να μην ήταν Τούρκοι έποικοι ή μετανάστες. Κατά τη φιλοξενία μου σε αυτό το σπίτι μου δόθηκε μια πολύ καλή ευκαιρία να έρθω σε επαφή τόσο με τον οικοδεσπότη μου και τον έφηβο γιο του, όσο και με τις οικογένειες Τούρκων της γειτονιάς με τη βοήθειά τους. Έτσι, κατάφερα να αποκτήσω μια σημαντική καθημερινή εμπειρία της βόρειας πλευράς της Παλιάς Πόλης, αλλά και μια καλή εικόνα των αμφίθυμων σχέσεων μεταξύ των τ/Κυπρίων και των Τούρκων κατοίκων της περιοχής.

Τέλος, πέρα από την επιτόπια συμμετοχική παρατήρηση που πραγματοποίησα στην Παλιά Λευκωσία χρησιμοποίησα και τη μέθοδο των ηχογραφημένων ημι-δομημένων συνεντεύξεων κυρίως με κατοίκους της Παλιάς Πόλης, αλλά και με συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στην από τα κάτω δραστηριοποίηση. Το σύνολο αυτών των συνεντεύξεων ήταν τριάντα πέντε και προσπάθησα να καλύψω μια ευρεία γκάμα ηλικιακών, εθνοτικών και άλλων κατηγοριών, συμπεριλαμβάνοντας ε/Κύπριους,

τ/Κύπριους, Τούρκους και μετανάστες από τη Νοτιο-Ανατολική Ασία και την Αφρική². Επίσης, στο πλαίσιο της έρευνας χρησιμοποίησα εκτενώς και τη φωτογραφία για την καταγραφή της καθημερινής δραστηριότητας στους χώρους που με ενδιέφεραν, αλλά και των διαφόρων δημόσιων εκδηλώσεων στις οποίες συμμετείχα ή τις οποίες παρακολούθησα. Επιπλέον, η χρήση της φωτογραφίας μου έδωσε τη δυνατότητα να αποκτήσω μια παραπάνω σχέση με τα μνημεία και με τις διάφορες περιοχές της Παλιάς Λευκωσίας, η οποία είχε στόχο τη μελέτη, αλλά και την όσο το δυνατόν καλύτερη κατανόηση του χτισμένου περιβάλλοντος της περιοχής.

Για τη θέση του ερευνητή στο πεδίο της έρευνας δεν θα αναφερθούμε με λεπτομέρεια εδώ, γιατί γίνεται μια εκτενή αναφορά σε αυτό το μεθοδολογικό ζήτημα στο δεύτερο μέρος της διατριβής και, συγκεκριμένα, στην αρχή του τέταρτου κεφαλαίου. Ωστόσο, στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί το γεγονός της διπλής μου ταυτότητας, δηλαδή το ότι ο πατέρας μου κατάγεται από την Ελλάδα και η μητέρα μου από την Κύπρο. Ενώ, λοιπόν, έχω μεγαλώσει και ζήσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής μου στην Ελλάδα, την ίδια στιγμή έχω γεννηθεί και έχω ζήσει στην Κύπρο κάποια από τα σχολικά μου χρόνια, στο δημοτικό και στην τελευταία τάξη του λυκείου, αλλά και πολλά καλοκαίρια όσο ήμουν παιδί. Η στενή μου σχέση με την Κύπρο, τους Κύπριους, τις Κύπριες και τα Κυπριακά Ελληνικά ήταν ένας παράγοντας που βοήθησε αρκετά την έρευνά μου, όμως, ταυτόχρονα, ήταν και ένας παράγοντας που απαιτούσε προσοχή και λεπτούς χειρισμούς από την πλευρά μου. Η παρουσία της οικογένειας της μητέρας μου, αλλά και των διαφόρων φίλων που είχα στη Λευκωσία μπορεί να μου έδωσαν πρόσβαση σε πληροφορητές που αλλιώς μπορεί να μην είχα, αλλά, παράλληλα, ήταν και ένας παράγοντας που δυσκόλευε την παρουσία μου στο πεδίο της έρευνας. Επιπλέον, το γεγονός της διπλής μου ταυτότητας μου προσέφερε την ευκαιρία να έχω μια προσωπική εμπειρία της πολιτισμικής διαφοράς μεταξύ των ε/Κυπρίων και των «Ελλήνων εξ' Ελλάδος» και με αυτόν τον τρόπο συνέβαλε στην κατανόηση αυτής της περίπλοκης σχέσης μεταξύ των δύο πολιτισμικών ομάδων που έχει πολιτικές, αλλά και κοινωνικές προεκτάσεις.

4. Πλαισιοποίηση της διαδικασίας συγγραφής της διατριβής

Τελειώνοντας την εισαγωγή θα αναφερθούμε και σε ακόμα ένα σημαντικό κατά τη γνώμη μας ζήτημα, το ζήτημα της διαδικασίας της συγγραφής της διατριβής και τις

---

² Όλοι και όλες, οι πληροφορητές και συνομιλητές μου, αναφέρονται με ψευδώνυμα.

προσωπικές προεκτάσεις αυτής της μοναχικής και επίπονης διαδικασίας. Αν και όταν σχεδιάζα την έρευνα, αλλά και όταν έφτασα στο πεδίο, δεν είχα στο μυαλό μου πως ήθελα να κάνω μια έρευνα για το Κυπριακό Πρόβλημα, όσο έφτανα στο τέλος της επιτόπιας έρευνας, και ιδιαίτερα κατά τη διαδικασία της συγγραφής, συνειδητοποίησα πως οποιοδήποτε θέμα έχει να κάνει με την Κύπρο και πόσο μάλλον το δικό μου θέμα, δεν θα μπορούσε παρά να είναι μια διερεύνηση των κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων της ζωής με το Κυπριακό Πρόβλημα, αλλά και του δικαιώματος για μια ζωή *πέρα* από το Κυπριακό Πρόβλημα. Αυτό σημαίνει πως καθώς τα ερευνητικά μου δεδομένα με οδηγούσαν προς το συμπέρασμα πως η δραστηριότητα που μελετάω ήταν ένα αποτέλεσμα της αλλαγής του ανοίγματος των περασμάτων της διαχωριστικής γραμμής, τόσο καταλάβαινα πως μια εκτεταμένη αναμέτρηση με το Κυπριακό Πρόβλημα ήταν αναπόφευκτη.

Ωστόσο, οι προσπάθειες αποφυγής αυτής της αναμέτρησης δεν είχαν να κάνουν με την πρόθεση αποφυγής κατανόησης των περίπλοκων ιστορικών δεδομένων και των τοπικών και διεθνών κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που δημιούργησαν το Κυπριακό Πρόβλημα. Αυτή θα ήταν έτσι και αλλιώς μια αρκετά απαιτητική ακαδημαϊκή διαδικασία, η οποία όμως ήταν σίγουρο πως έπρεπε να φέρω εις πέρας από τη στιγμή που είχα επιλέξει την Κύπρο ως πεδίο έρευνας. Το ότι δεν ήθελα να κάνω μια έρευνα για το Κυπριακό είχε να κάνει με το γεγονός ότι το Κυπριακό είναι ένα συμβολικά, αλλά και συναισθηματικά, φορτισμένο ζήτημα τόσο για τον εαυτό μου και την οικογένειά μου, όσο και για τους Έλληνες και τους Κύπριους. Το «Κυπριακό» είναι ένα θέμα που έχει επικρατήσει να θεωρείται, τουλάχιστον στην Ελλάδα, ως το σύμβολο του «άλυτου προβλήματος» και, έτσι, είναι ένα θέμα επιφορτισμένο με αυξημένο συμβολικό βάρος, που μπορεί να κάμψει το ηθικό του όποιου ερευνητή. Όσο, λοιπόν, συνειδητοποιούσα πως η αναμέτρηση με αυτό το Κυπριακό ήταν αναπόφευκτη, τόσο φοβόμουν πως το φάντασμα του «άλυτου προβλήματος» θα με στοίχειωνε.

Έχοντας να αντιμετωπίσω αυτό το ζήτημα, οι φόβοι μου ενισχύθηκαν καθώς ξεδιπλωνόταν παράλληλα η «ελληνική κρίση», μια δύσκολη κατάσταση για όλους όσους ζουν στην Ελλάδα που επηρέαζε το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και τη λειτουργία των ελληνικών πανεπιστημίων, μέρος των οποίων ήμουν κι εγώ. Επιπλέον, η «κρίση» επηρέαζε και εμένα, όσο τον καθένα, σε προσωπικό επίπεδο, αφού οι προσωπικοί και οικογενειακοί οικονομικοί περιορισμοί δεν άφηναν το

περιθώριο για την αποκλειστική ενασχόληση με την ακαδημαϊκή μου εργασία. Το γεγονός ότι έπρεπε ταυτόχρονα να εργάζομαι, έστω και περιστασιακά, για να καταφέρω να συντηρούμαι είχε ως αποτέλεσμα την αποσπασματική ενασχόληση με την ούτως ή άλλως απαιτητική διαδικασία της συγγραφής και, έτσι, οι στιγμές που η ολοκλήρωση της συγγραφής φαινόταν ένας άπιαστος στόχος άρχισαν να πληθαίνουν. Παράλληλα, όσο καθυστερούσα εμφανίζονταν και άλλα ζητήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσω. Ένα από αυτά ήταν η εκπλήρωση των στρατιωτικών μου υποχρεώσεων, η οποία ενεργοποιώντας την κυπριακή μου υπηκοότητα έγινε στην Κύπρο στις αρχές του 2013. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η διάρκεια της θητείας μου ήταν μειωμένη, η καθυστέρηση που προκάλεσε στη συγγραφή της διατριβής ήταν πολλαπλάσια. Αυτό γιατί στην ουσία επέστρεψα στο πεδίο σε μια περίοδο κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η «Κυπριακή χρηματοπιστωτική κρίση», που σε κάποιο βαθμό άλλαξε το ίδιο το πεδίο μου, αλλά και τη δική μου αντιμετώπιση προς αυτό. Έτσι, χρόνο με το χρόνο, οι φόβοι μου πως το διδακτορικό θα εξελισσόταν στο δικό μου «Κυπριακό», το δικό μου «άλυτο πρόβλημα», άρχισαν να επιβεβαιώνονται.

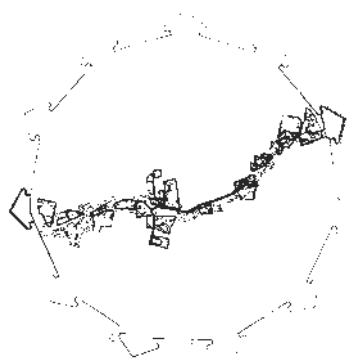
Έχοντας περάσει μια περίοδο κατά την οποία θα μπορούσε να πει κανείς ότι βίωνα τη δική μου αντίστοιχη «καθήλωση», μια στασιμότητα κατά την οποία τίποτε δεν φαινόταν να με φέρνει πιο κοντά προς την εκπλήρωση του στόχου μου, το ηθικό μου είχε πέσει χαρακτηριστικά. Αυτό που τελικά κατάφερε να επανεκκινήσει τη διαδικασία της συγγραφής και να καταφέρει να ανυψώσει το ηθικό μου ήταν όταν σε κάποια στιγμή, μελετώντας τα ερευνητικά μου δεδομένα και διαβάζοντας ξανά το εθνογραφικό μου ημερολόγιο, συνειδητοποίησα πως η δραστηριότητα την οποία μελετάω θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως έκφραση του ξεπεράσματος της «καθήλωσης» την οποία είχε δημιουργήσει το Κυπριακό Πρόβλημα στην κυπριακή κοινωνία. Καταλαβαίνοντας ότι οι δράσεις και εκδηλώσεις στις οποίες εμπλέκονταν οι πληροφορητές και οι πληροφορήτριές μου εξέφραζαν τη θέλησή τους να ξεπεράσουν αυτήν την «καθήλωση» και κατ' επέκταση να καταφέρουν να πάνε πέρα από το «Κυπριακό Πρόβλημα», στάθηκε η αφορμή που με οδήγησε στη σκέψη ότι κι εγώ έπρεπε να ξεπεράσω τη δική μου «καθήλωση» και το δικό μου «Κυπριακό». Η εμπειρία αυτή ήταν αποκαλυπτική και, έτσι, η ταύτιση με το ερευνητικό μου πεδίο απέκτησε νέα δυναμική, μια δυναμική που κατάφερε να με επανενεργοποιήσει γιατί μπορούσα πια να δω στη διερεύνηση του πεδίου μου τον ίδιο μου τον εαυτό. Για να καταφέρω να ολοκληρώσω το στόχο μου, τη διαδικασία συγγραφής της διατριβής,

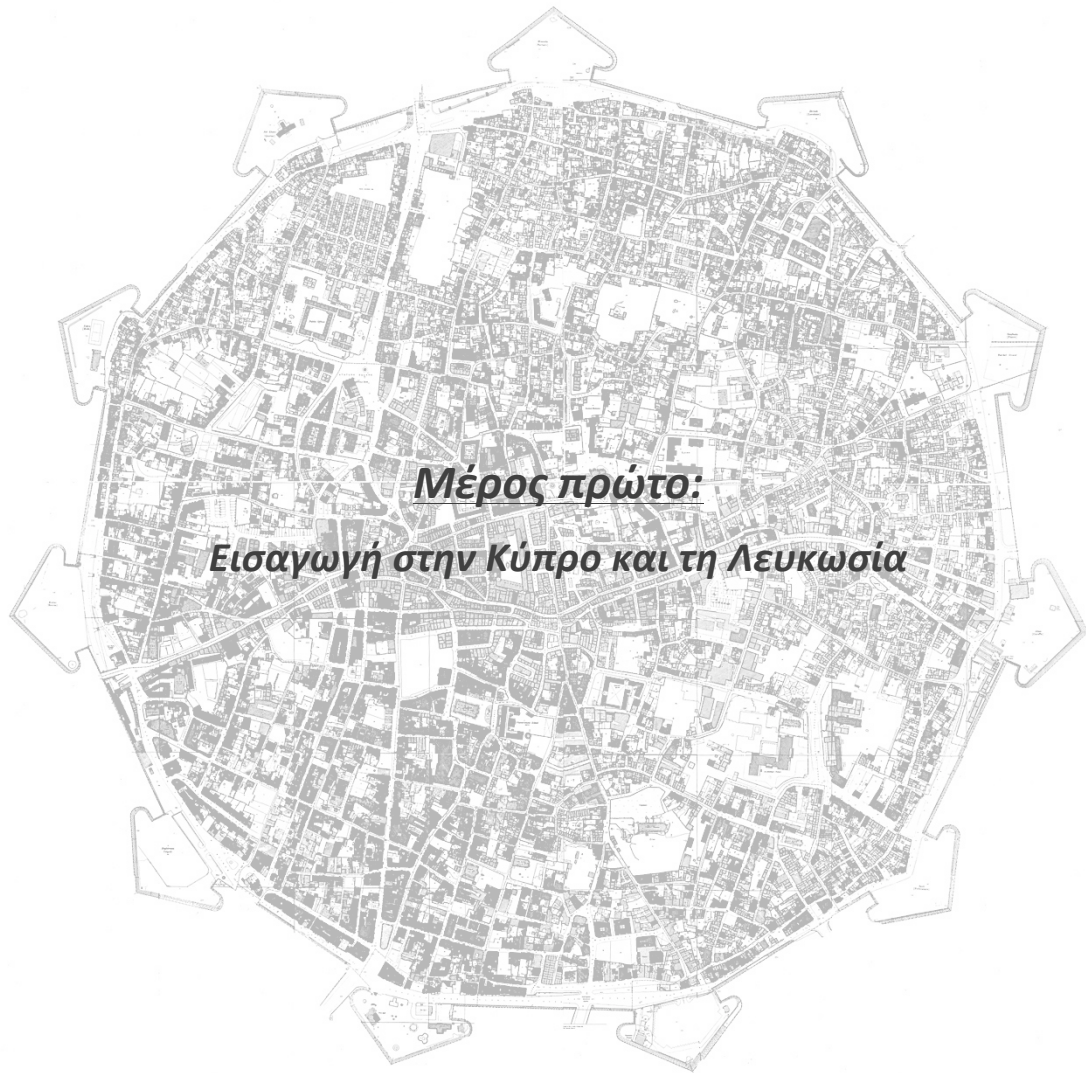
έπρεπε να καταφέρω να μιλήσω για το Κυπριακό, αλλά την ίδια στιγμή να μπορέσω να πάω παραπέρα, να εξηγήσω τους τρόπους με τους οποίους οι πληροφορητές και οι πληροφορήτριές μου κατάφερναν να φανταστούν τη ζωή χωρίς το Κυπριακό, παραμένοντας στην ουσία εντός του.

□

Εικόνα 1: «Για το δικαίωμα ζωής στην Κύπρο χωρίς κυπριακό πρόβλημα»

Αφίσα που προσκαλεί σε ανοιχτή συζήτηση που διοργάνωσε η ομάδα Φάλιες, το Δεκέμβριο του 2010, με προσκεκλημένους ομιλητές έναν ε/Κύπριο κοινωνιολόγο-ακαδημαϊκό και έναν τ/Κύπριο γεωγράφο-ακαδημαϊκό.

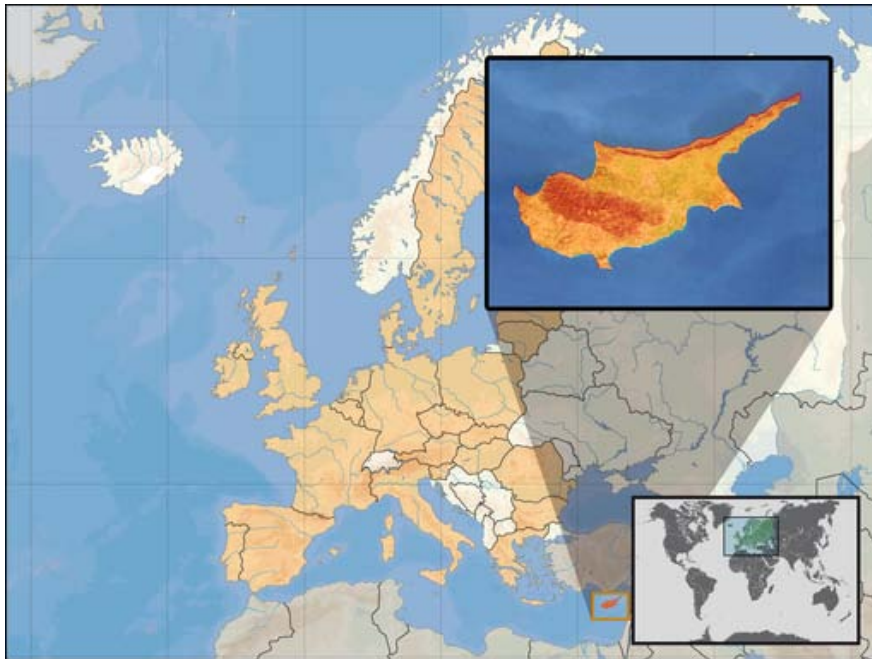

Μέρος πρώτο:
Εισαγωγή στην Κύπρο και τη Λευκωσία

Κεφάλαιο 1^ο: Ιστορία, εθνογραφία και θεωρητικά εργαλεία

1.0. Κύπρος: Σύντομη ιστορία των διαιρέσεων

Εικόνα 1: Χάρτης στον οποίο φαίνεται η γεωγραφική θέση της Κύπρου στη Μεσόγειο και τον κόσμο. Ο χάρτης βρέθηκε στην ελληνική wikipedia με άδεια ελεύθερης χρήσης όπως αποδίδεται από τα παρακάτω στοιχεία: David Liuzzo [CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>)], via Wikimedia Commons.

Το κοινωνικο-πολιτικό τοπίο της Κύπρου σήμερα παρουσιάζει έντονες ιδιαιτερότητες. Οι ιδιαιτερότητές όμως αυτές δεν οφείλονται μόνο στην εθνική, θρησκευτική και γεωγραφική διαίρεση του νησιού, ένα αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των δύο εθνικισμών (Ελληνικού και Τουρκικού) που αναπτύχθηκαν στο νησί τον 20ο αιώνα. Η Κύπρος παρουσιάζεται παράλληλα και ως μια ιδιαίτερη περίπτωση μετα-αποικιακού κράτους, που διαμορφώθηκε μέσα από σύνθετες πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή περίπλοκη κοινωνική και πολιτική κατάσταση στο νησί. Σε αυτό το σημείο όμως κρίνεται σκόπιμη μια σύντομη αναδρομή στην πρόσφατη ιστορία του νησιού για να μπορέσουμε να αναφερθούμε στη συνέχεια στους κοινωνικο-ιστορικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τη σημερινή κατάσταση. Η Κύπρος λόγω της γεωγραφικής της θέσης ήταν πάντα στο κέντρο γεωπολιτικών ανταγωνισμών μεταξύ της «Δύσης» και της «Ανατολής» και γι' αυτό το λόγο άλλαξαν πολλές φορές οι κυρίαρχοι του νησιού.

Η Κύπρος από επαρχία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας πέρασε στα χέρια του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου το 1191, ο οποίος την κατέκτησε στην πορεία του για τους Αγίους Τόπους και αφού την έδωσε για κάποια χρόνια στους Ναΐτες Ιππότες τελικά την πούλησε στο Φράγκο βασιλιά Γκυ ντε Λουζινιάν, πρώην βασιλιά της Ιερουσαλήμ. Η κυριαρχία των Λουζινιανών τερματίστηκε μετά από δύο περίπου αιώνες όταν η Κύπρος κατακτήθηκε από τους Ενετούς το 1489. Παρά τα μνημειώδη οχυρωματικά έργα των Ενετών στις δύο πιο σημαντικές πόλεις του νησιού τη Λευκωσία και την Αμμόχωστο, το 1570 κατακτούν το νησί οι Οθωμανοί. Η εποχή της Οθωμανικής κυριαρχίας τελειώνει το 1878, όταν η Κύπρος περνάει χωρίς πολεμικές συγκρούσεις στα χέρια των Βρετανών μετά από συμφωνία με το Σουλτάνο. Αρχικά οι Βρετανοί πληρώνουν ενοίκιο στο Σουλτάνο, όμως αυτό κρατάει μέχρι το 1925 όταν η Κύπρος ανακηρύσσεται και επίσημα ως αποικία του Στέμματος.

Κατά την περίοδο της Βρετανικής αποικιακής κυριαρχίας, η Κύπρος μετατρέπεται από μεσαιωνική Οθωμανική επαρχία σε Βρετανική αποικία. Αυτό σημαίνει πως μέσω δημοσίων έργων όπως την κατασκευή δρόμων, την παροχή ηλεκτρισμού, την κατασκευή σιδηροδρόμου, τη μετατροπή των λιμανιών, την ανάπτυξη των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, αλλά και μέσω της δημιουργίας κρατικών δομών, υπηρεσιών και δημοσίων κτιρίων που συμβάλουν στην αστικοποίηση της Λευκωσίας (Attalides 1981), η Κύπρος περνάει προς τη νεωτερικότητα. Ωστόσο, την ίδια περίοδο αναπτύσσονται στο νησί και ο Ελληνικός και Τουρκικός εθνικισμός (Bryant 2004, 2006). Η ανάπτυξη του Ελληνικού εθνικισμού οδηγεί τους ε/Κύπριους να αρχίσουν το 1955 αγώνα κατά των Βρετανών κατακτητών με αίτημα την *ένωση* της Κύπρου με την Ελλάδα και με κορμό την ένοπλη οργάνωση ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών)¹. Από την άλλη πλευρά, ο Τουρκικός εθνικισμός οδηγεί παράλληλα τους τ/Κύπριους να σχηματίσουν το 1958 τη δική τους ένοπλη οργάνωση με όνομα ΤΜΤ (Τουρκική Αντιστασιακή Οργάνωση) και να ξεκινήσουν δικό τους αγώνα με αίτημα το *taksim*, δηλαδή το διαχωρισμό του νησιού. Με τις δύο ένοπλες οργανώσεις να μάχονται με αντίθετα πολιτικά αιτήματα και εθνικά οράματα, και με την πολιτική των Βρετανών να ενισχύει το διαχωρισμό μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων², σύντομα

¹ Η έναρξη του αγώνα για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα το 1955 ήταν η αιτία πίσω από το πογκρόμ κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, του οποίου η αφορμή δόθηκε με την τοποθέτηση βόμβας στο σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη, μια κίνηση που αργότερα αποδείχθηκε ότι ήταν προβοκάτσια της Τουρκίας (Κιζιλγιουρέκ 1999: 78, 83).

² Ένα σημαντικό παράδειγμα της διαχωριστικής πολιτικής των Βρετανών την περίοδο αυτή, που είναι ευρέως γνωστό στην ε/Κυπριακή κοινότητα μέχρι και σήμερα, είναι η επικουρική

ξέσπασαν βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων οι οποίες ξεκινάνε από το 1958 και συνεχίζονται και μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960. Το νέο ανεξάρτητο κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας μπορεί να σηματοδοτεί τον τερματισμό της αποικιακής διοίκησης των Βρετανών, όμως ήταν μια συμβιβαστική διευθέτηση η οποία δεν ικανοποιούσε ούτε τη μία πλευρά που ήθελε την ένωση με την Ελλάδα, ούτε και την άλλη που ζητούσε το διαχωρισμό. Ακόμα και το γεγονός ότι στο σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας ορίζονταν ως εγγυήτριες δυνάμεις τόσο η Αγγλία (που διατήρησε έδαφος στο νησί με τη μορφή δύο κυρίαρχων στρατιωτικών βάσεων), όσο και η Ελλάδα και η Τουρκία (ως οι δύο «μητέρες-πατρίδες») με στόχο τη διατήρηση της ομαλότητας του νέου κράτους, αυτό δεν ήταν αρκετό για να σταματήσει τον ανταγωνισμό των δύο εθνικισμών στο νησί, αντίθετα θα μπορούσαμε να πούμε πως προσέφερε πρόσφορο έδαφος για την περαιτέρω ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους σε επίσημο αλλά και σε ανεπίσημο επίπεδο. Έτσι, τα Χριστούγεννα του 1963, μόλις τρία χρόνια μετά την ανεξαρτησία και μέσα στο τεταμένο πολιτικό κλίμα που είχαν δημιουργήσει οι προσπάθειες του Προέδρου της Κύπρου και Αρχιεπισκόπου Μακαρίου για τροποποιήσεις στο σύνταγμα, ξεσπούν σοβαρές συγκρούσεις στη Λευκωσία που οδηγούν στην τοποθέτηση της πρώτης ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ, η οποία χαράσσει το 1964 την Πράσινη Γραμμή και διαχωρίζει τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές που έχουν διαμορφωθεί στην πόλη. Οι συγκρούσεις της Λευκωσίας επεκτείνονται όμως σε ολόκληρη την Κύπρο και ουσιαστικά σηματοδοτούν την αρχή μιας περιόδου δια-κοινοτικών συγκρούσεων η οποία κρατάει μέχρι το 1967. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η ε/Κυπριακή κοινότητα (η οποία αποτελεί τότε το 80 τοις εκατό του πληθυσμού της Κύπρου σε σύνολο 600.000) αποκτά ουσιαστικά τον έλεγχο του κράτους και η πιο αδύναμη τ/Κυπριακή κοινότητα, η οποία μετράει τα περισσότερα θύματα, συγκεντρώνεται σε ένοπλα αυτο-προστατευόμενους θύλακες που σχηματίζονται σε συγκεκριμένους τομείς των μεγάλων πόλεων και της επαρχίας. Βέβαια, αν και η δημιουργία αυτόνομων περιοχών αποτελούσε μέρος της διαχωριστικής πολιτικής που ακολούθησε η τ/Κυπριακή ηγεσία και η ΤΜΤ την περίοδο αυτή, χωρίς τη βία των ε/Κύπριων παραστρατιωτικών και τις σοβαρές απώλειες που υπέστη η τ/Κυπριακή

αστυνομική δύναμη που σχημάτισαν για να αντιμετωπίσουν τον αγώνα της ΕΟΚΑ –που απολάμβανε στη μαντική στήριξη από την ε/Κυπριακή κοινότητα– η οποία αποτελείτο αποκλειστικά από τ/Κύπριους (Κιζιλγιουρέκ 1999:79-80, Papadakis κ.α. 2006:2).

κοινότητα, δεν θα ήταν δυνατός ο εκτοπισμός χιλιάδων τ/Κυπρίων που οδήγησε στο σχηματισμό των θυλάκων.

Το 1967 η κατάσταση στο νησί σταθεροποιείται και ξεκινάνε συνομιλίες μεταξύ των δύο πλευρών. Ωστόσο, καθώς ο Πρόεδρος Μακάριος στην προσπάθειά του να ανακόψει την αποσχιστική πορεία της τ/Κυπριακής πλευράς απομακρύνεται από το στόχο της *ένωσης*³, συναντά την αντίσταση των ενωτικών και εθνικιστικών κύκλων της ε/Κυπριακής κοινότητας. Σημαντικό ρόλο παίζει και το γεγονός ότι το 1967 παίρνει την εξουσία στην Ελλάδα η χούντα των συνταγματαρχών, η οποία υποστηρίζει τους ενωτικούς κύκλους της ε/Κυπριακής κοινότητας που δρουν ενάντια στον Μακάριο. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η εσωτερική διαμάχη έχει διαμορφώσει δύο στρατόπεδα στην ε/Κυπριακή κοινότητα, τους «Μακαριακούς» που υποστηρίζουν την πολιτική του Αρχιεπισκόπου προς τη σταθερότητα μεταξύ των κοινοτήτων σε μια ανεξάρτητη Κύπρο και τους «Γριβικούς», που ακολουθούν τις εθνικιστικές και ενωτικές θέσεις του πρώην αρχηγού της ΕΟΚΑ Γεώργιου Γρίβα⁴. Η εσωτερική αντιπαλότητα της ε/Κυπριακής πλευράς κορυφώνεται το καλοκαίρι του 1974, όταν η παραστρατιωτική εθνικιστική και ενωτική οργάνωση ΕΟΚΑ Β' προχωράει, με τη στήριξη της χούντας των Αθηνών και του ελληνικού στρατού στο νησί, σε πραξικόπημα κατά του προέδρου Μακαρίου. Το προηγούμενο έτος έχει προηγηθεί ο θάνατος του Γρίβα, αλλά και τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου της Αθήνας, που έχουν ως αποτέλεσμα την πτώση του δικτάτορα Παπαδόπουλου και την άνοδο του περισσότερο φανατικού εθνικιστή, αντιμακαριακού και αντι-κομμουνιστή Δημήτρη Ιωαννίδη (Ηρακλείδης 2002:134-136). Πέντε μέρες μετά το πραξικόπημα και αφού η άμυνα της ε/Κυπριακής πλευράς έχει αναλωθεί σε μάχες μεταξύ των πραξικοπηματιών και των δυνάμεων του Μακαρίου,

---

³ Για μια λογοτεχνική ερμηνεία της «στροφής» του Μακαρίου από την *ένωση* προς την ανεξαρτησία ως αποτέλεσμα της επιρροής των Βρετανών κατά τη διάρκεια της εξορίας του στις Σεϋχέλλες, βλ. Ροδίτης Άντης (2010), *Δέκα χιλιάδες μέλισσες: Μυθιστόρημα αληθινών γεγονότων*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.

⁴ Ο Γεώργιος Γρίβας είναι γνωστός και ως «Διγενής» από το κωδικό όνομα που χρησιμοποιούσε σαν αρχηγός της ΕΟΚΑ. Το όνομα αναφέρεται στον γνωστότερο ήρωα των ακριτικών τραγουδιών, που εξυμνούν τα κατορθώματα των Ακριτών –των μυθικών φρουρών των Βυζαντινών συνόρων. Ο Διγενής Ακρίτας είναι πρωταγωνιστής του έμμετρου αφηγηματικού έργου *«Το έπος του Διγενή Ακρίτη»*. Τα κατορθώματα του σύγχρονου όμως «Διγενή» δεν περιορίστηκαν στην «ακριτική» Κύπρο. Ο Γεώργιος Γρίβας ήταν ήδη γνωστός από πριν αναλάβει την αρχηγία της ΕΟΚΑ ως ο αρχηγός της οργάνωσης «Χ», που δραστηριοποιήθηκε στην Αθήνα κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και κατά τη διάρκεια των «Δεκεμβριανών» του 1944, ενάντια στους «κομμουνιστές» και τους αντάρτες του ΕΑΜ/ΕΛΛΑΣ.

αλλά και δυνάμεων της ε/Κυπριακής αριστεράς, η Τουρκία αναλαμβάνει στρατιωτική δράση στην Κύπρο για να προστατεύσει τους τ/Κύπριους από το πραξικόπημα. Η εισβολή του Τουρκικού στρατού στην Κύπρο ολοκληρώνεται μετά από δύο φάσεις τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974. Το αποτέλεσμα ήταν η κατάληψη του βόρειου τμήματος της Κύπρου και η διαίρεση του νησιού, που προκαλεί το μαζικό εκτοπισμό ε/Κυπρίων στο νότο ενώ παράλληλα τ/Κύπριοι μετακινούνται στο βορρά. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται δύο απόλυτα διαχωρισμένα τμήματα στο νησί με εσωτερική εθνική ομοιογένεια. Σε αντίθεση με την περίοδο 1963-1967, αυτή τη φορά είναι οι ε/Κύπριοι που υφίστανται τις μεγαλύτερες απώλειες μετρώντας χιλιάδες θύματα, αγνοούμενους και πρόσφυγες⁵. Αν και θα μπορούσε κανείς να πει πως η παρέμβαση της Τουρκίας ήταν σύμφωνη με το στάτους της χώρας ως μια από τις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις, η έκταση των πολεμικών επιχειρήσεων του τουρκικού στρατού, που είχαν ως αποτέλεσμα μετά και τη δεύτερη φάση της εισβολής⁶ την κατάληψη του 37 τοις εκατό του εδάφους του νησιού, ξεπερνούσε κατά πολύ τις δυνατότητες επέμβασης που ορίζονταν από το σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Παράλληλα με τον ανταγωνισμό των δύο εθνικισμών στο νησί, που άρχισε να εκφράζεται από την έναρξη του αντι-αποικιακού αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955 και συνεχίστηκε κατά την περίοδο της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, μια ακόμα πολιτική αντιπαλότητα αναπτυσσόταν στην Κύπρο την ίδια εποχή και η οποία μάλιστα δεν σταμάτησε ούτε και μετά τα γεγονότα του 1974. Αυτή η αντιπαλότητα είναι λιγότερο γνωστή, καθώς επισκιάζεται σε μεγάλο βαθμό από τη διαμάχη μεταξύ των δύο κυρίαρχων κοινοτήτων, όμως είναι εξίσου σημαντική. Εδώ αναφερόμαστε στη διαμάχη της εθνικιστικής δεξιάς και της αριστεράς η οποία δίχασε σε μεγάλο βαθμό στο εσωτερικό τους και τις δύο κοινότητες του νησιού. Κατά τη διάρκεια,

---

⁵ Ο Peter Loizos αναφέρει, στην ελληνική έκδοση του βιβλίου του *The Heart Grown Bitter (Το Χρονικό της Κυπριακής Προσφυγιάς)*, ότι η τουρκική εισβολή είχε ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό στη νότια πλευρά του νησιού περίπου του ενός τετάρτου του συνολικού πληθυσμού της ε/Κυπριακής κοινότητας, ενώ ο συνολικός τους αριθμός ήταν τέσσερις φορές μεγαλύτερος από τους τ/Κύπριους που έφυγαν από το νότιο μέρος του νησιού το 1974 (2001β: 218-219).

⁶ Η εισβολή του τουρκικού στρατού στην Κύπρο έγινε σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση έγινε στις 20-22 Ιουλίου του 1974, λίγες μέρες μετά το "ελληνικό-ελληνοκυπριακό" πραξικόπημα κατά του προέδρου Μακαρίου, κατά την οποία καταλήφθηκε το 7% του εδάφους της Κύπρου. Η δεύτερη φάση της εισβολής ακολούθησε μετά από διάφορα γεγονότα, όπως την ανακωχή με τη μεσολάβηση των Η.Π.Α. (22 Ιουλίου), την πτώση της Χούντας του Ιωαννίδη και την ανάληψη της εξουσίας στην Ελλάδα από τον Κων/τίνο Καραμανλή (23 Ιουλίου) και την πρώτη και τη δεύτερη Διάσκεψη της Γενεύης, και τελικά είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη του 37% του εδάφους της Κύπρου (Ηρακλείδης 2006: 108).

λοιπόν, της ανάπτυξης και διάδοσης της δια-κοινοτικής σύγκρουσης που βάραινε τον διαχωρισμό, η κυπριακή αριστερά επιχειρούσε παράλληλα να διατηρήσει διαύλους επικοινωνίας και γέφυρες συνεργασίας μεταξύ των δύο εθνικών κοινοτήτων. Η δράση όμως τέτοιων πολιτικών και εργατικών σχηματισμών (π.χ. αριστερά κόμματα και εργατικά σωματεία) ήταν αντίθετη με τα σχέδια των κυρίαρχων εθνικιστικών δυνάμεων της κάθε πλευράς, οι οποίες επιδόθηκαν σε διάφορες φάσεις αυτών των περιόδων σε εκστρατείες τρομοκράτησης που περιλάμβαναν επιθέσεις, αλλά και δολοφονίες ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων αριστερών συνδικαλιστών. Η διαμάχη μεταξύ δεξιάς και αριστεράς είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της Κύπρου που αναδεικνύει διαφορετικές όψεις του Κυπριακού Προβλήματος όπως είναι οι λιγότερο γνωστές διαμάχες, αντιπαλότητες και διαχωρισμοί στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων (Papadakis 2006, Παναγιώτου 2005).

Μετά τα γεγονότα του 1974 η Κύπρος περνάει σε μια διαφορετική φάση της ιστορίας της, η οποία, ενώ αρχικά φαινόταν να έχει πρόσκαιρο χαρακτήρα, τελικά αποδείχτηκε εξαιρετικά ανθεκτική καταφέροντας να διαμορφώσει δύο διαφορετικές πολιτικές και κοινωνικές πραγματικότητες στο νησί. Η ε/Κυπριακή πλευρά, διατηρώντας τον έλεγχο της διεθνούς αναγνωρισμένης Κυπριακής Δημοκρατίας και έχοντας την υποστήριξη της Ελλάδας⁷, κατάφερε να ξεπεράσει σιγά σιγά την κρίση του πολέμου και μάλιστα να επιδείξει σημαντική οικονομική ανάπτυξη τις επόμενες δεκαετίες, που εκφράστηκε κυρίως στους τομείς του τουρισμού και των κατασκευών, και η οποία αναφέρεται συχνά ως το Κυπριακό «οικονομικό θαύμα» (Θεοφάνους 1995). Ωστόσο, αν και με οικονομικούς όρους η Κυπριακή Δημοκρατία καταφέρνει να ξανασταθεί στα πόδια της μετά το 1974, με κοινωνικοπολιτικούς όρους παραμένει σε μια έντονη κρίση η οποία εκφράζεται με την πολιτική κυριαρχία των εθνικιστικών λόγων, την συνέχιση έως κάποιο βαθμό της αντιπαλότητας μεταξύ δεξιών και αριστερών και με μια παράλληλη κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική «καθήλωση».

---

⁷ Η υποστήριξη της Ελλάδας προς την Κύπρο μετά το 1974 εκφράστηκε σε επίσημο επίπεδο με διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα η παραχώρηση θέσεων σε κύπριους φοιτητές στα ελληνικά πανεπιστήμια και οι διάφορες μορφές οικονομικής και στρατιωτικής συνεργασίας. Ενώ η υποστήριξη αυτή ήταν αναμενόμενη μετά από την καταστροφή που έφερε ο πόλεμος του 1974, ενισχύθηκε κιόλας σημαντικά από την αίσθηση ευθύνης των ελληνικών κυβερνήσεων της μεταπολίτευσης απέναντι στους ε/Κύπριους για την εμπλοκή της χούντας στο πραξικόπημα που οδήγησε στην τουρκική εισβολή.

Χρονολογικός πίνακας ιστορικών γεγονότων: Κύπρος-Λευκωσία

Παυσανίας Καραθανάσης

Εποχή αρχαίων **πόλεων-κρατών-βασιλείων της Κύπρου**. Βασίλειο της Λήδρας (Λευκωσία)

707 - 650 π.Χ.: **Κυριαρχία των Ασσυρίων** (υποτέλεια αλλά αυτονομία βασιλείων)

569 π.Χ.: **Κυριαρχία των Αιγυπτίων**

546 π.Χ.: **Κυριαρχία των Περσών** (υποτέλεια αλλά αυτονομία βασιλείων)

499 - 497 π.Χ.: Αποτυχημένη επανάσταση (κάποιων και όχι όλων των βασιλείων) εναντίον των Περσών μαζί με τους Ίωνες από τα παράλια της Μικράς Ασίας

332 π.Χ.: **Κυριαρχία του Μεγάλου Αλέξανδρου**

294 π.Χ.: **Κυριαρχία των Πτολεμαίων της Αιγύπτου** // Κατάργηση βασιλείων της Κύπρου

30 π.Χ.: **Ρωμαϊκή Κυριαρχία**

45: **Επίσκεψη αποστόλου Παύλου και αποστόλου Βαρνάβα**. Πρώτη Χριστιανική Ρωμαϊκή επαρχία

116: Αποτυχημένη επανάσταση των Εβραίων της Κύπρου μαζί με τους Εβραίους της Παλαιστίνης κατά των Ρωμαίων και διωγμός των Εβραίων από το νησί

300: Βυζαντινή Αυτοκρατορία

500: Αναγνώριση της εκκλησίας της Κύπρου από τον Αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης ως ανεξάρτητης και αυτοκέφαλης

700 - 800: Αραβικές επιδρομές

1185: Απόσχιση της Κύπρου από το Βυζάντιο. Ο ηγεμόνας Ισαάκιος Κομνηνός (αυτοκρατορική οικογένεια Κομνηνών) παίρνει την εξουσία και αυτοανακηρύσσεται ανεξάρτητος μονάρχης της Κύπρου

1191: Κατάληψη της Κύπρου από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο και πώληση της στους Ναΐτες Ιππότες, οι οποίοι μετά από εξέγερση των κατοίκων ακυρώνουν τη συμφωνία με τον Ριχάρδο

1192: «**Φραγκοκρατία**». Πώληση της Κύπρου στο Λατίνο πρώην βασιλιά της Ιερουσαλήμ Γκυ ντε Λουζινιάν

1374: Επίθεση και λεηλασία Λευκωσίας από τους Γενουάτες (απ. φόρος υποτέλειας)

1426: Επίθεση και λεηλασία Λευκωσίας από τους Μαμελούκους της Αιγύπτου (απ. φόρος υποτέλειας)

1489: «**Ενετοκρατία**». Η βασίλισσα Αικατερίνη Κορνάρο παραχωρεί το νησί στη Γαλινοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας

1567: Χτίσιμο της αστεροειδούς οχύρωσης της Λευκωσίας

1570: «**Τουρκοκρατία**». Πολιορκία και κατάληψη της Λευκωσίας από τους Οθωμανούς

1878: Κυριαρχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (με ενοίκιο στους Οθωμανούς)

1923: Συνθήκη της Λωζάνης. Τουρκική Αναγνώριση προσάρτησης Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία

1925: Ανακήρυξη της Κύπρου ως αποικία του Στέμματος. «**Αγγλοκρατία**» ή «**Αποικιοκρατία**»

1950-1955: Απελευθερωτικός – Αντιαποικιακός Αγώνας της Ε.Ο.Κ.Α., διαδηλώσεις, συγκρούσεις και χτυπήματα ανταρτών στην εντός των τειχών Λευκωσία

1958: Διαχωρισμός δήμων Λευκωσίας και δημιουργία του τ/Κυπριακού δήμου στη βόρεια Λευκωσία, πρώτες μετατοπίσεις πληθυσμών στις ενορίες της εντός των τειχών Λευκωσίας

1960: Ανεξαρτησία της Κύπρου και ίδρυση της **Κυπριακής Δημοκρατίας**

1963: Αποχώρηση των τ/Κυπρίων βουλευτών από το Κυπριακό κοινοβούλιο, εχθροπραξίες μεταξύ των κοινοτήτων και αρχή της περιόδου (1963-1967) των τ/Κυπριακών θυλάκων. Εγκατάσταση της Ειρηνευτικής Δύναμης του Ο.Η.Ε. και πρώτη χάραξη της «Πράσινης» διαχωριστικής γραμμής στη Λευκωσία

1974: **Πραξικόπημα** κατά του Προέδρου Μακαρίου και κατάληψη της εξουσίας από παραστρατιωτικούς σε συνεργασία με την ελληνική χούντα. Εισβολή του τουρκικού στρατού σε δύο φάσεις και στρατιωτικός **διαχωρισμός** της Λευκωσίας και της Κύπρου

1983: Αυτο-ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου (ΤΔΒΚ)

2003: Τερματισμός απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής - Άνοιγμα σημείων διέλευσης

2004: Δημοψήφισμα επί του σχεδίου Αννάν – Είσοδος της Κύπρου στην **Ευρωπαϊκή Ένωση**

2008: Άνοιγμα του οδοφράγματος στην οδό Λήδρας στην εντός των τειχών Λευκωσία

Από την άλλη, η τ/Κυπριακή πλευρά ενώ στην αρχή καλωσόρισε τον τουρκικό στρατό στο νησί ως εγγύηση για τον τερματισμό του φόβου της βίας της «άλλης» πλευράς, στη συνέχεια και καθώς όλα έδειχναν ότι ο στρατός θα έμενε στην Κύπρο, πολλοί τ/Κύπριοι άρχισαν να νιώθουν άβολα από την πίεση της πολιτικής και στρατιωτικής κυριαρχίας της Τουρκίας στο νησί, αλλά και από την μαζική εισροή Τούρκων υπηκόων που άλλαζαν το χαρακτήρα των πόλεων και της επαρχίας της βόρειας πλευράς της Κύπρου (Navaro-Yashin 2006). Αν και το 1983 αυτο-ανακηρύσσεται η Τουρκική Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου (ΤΔΒΚ), αυτή δεν αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα και έτσι οι τ/Κύπριοι βρίσκονται διεθνώς αποκλεισμένοι και πλήρως εξαρτημένοι από την Τουρκία, η οποία επιβάλλει ένα ιδιότυπο στρατιωτικό καθεστώς. Αυτή η ασφυκτική πολιτική κατάσταση στη βόρεια Κύπρο που επιβάλλει η πολιτική και στρατιωτική πίεση από την κυριαρχία της Τουρκίας οδηγεί πολλούς τ/Κύπριους στο να εγκαταλείψουν το νησί ως μετανάστες κυρίως στην Αγγλία, αλλά και αλλού.

Το διάστημα μεταξύ της πρώτης διχοτόμησης του 1963 και της δεκαετίας του 2000 έγιναν διάφορες προσπάθειες για συνομιλίες με σκοπό τη λύση του Κυπριακού Προβλήματος, οι οποίες δεν είχαν ουσιαστικό αποτέλεσμα παρά την εμπλοκή του διεθνούς παράγοντα. Η πιο μεγάλη και διεθνής προσπάθεια λύσης στην κατεύθυνση της Διζωνικής και Δικοινοτικής Ομοσπονδίας, από το 1964 που ο ΟΗΕ ανέλαβε μεσολαβητικό ρόλο στο Κυπριακό, ήταν αυτή που έμεινε γνωστή ως το «σχέδιο Αννάν». Το σχέδιο αυτό έχει χαρακτηριστεί ως μια πολύ μεγάλη διπλωματική προσπάθεια του ΟΗΕ⁸ και έφτασε για ψήφιση στους πολίτες της Κύπρου σε δύο ταυτόχρονα δημοψηφίσματα το 2004. Το σχέδιο Αννάν ήταν ξεχωριστό όμως κυρίως γιατί συνδυάστηκε με την προοπτική εισόδου ολόκληρης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Για τους τ/Κύπριους η προοπτική αυτή σήμαινε την ανακούφιση από τις πιέσεις του ασφυκτικού ελέγχου της Τουρκίας και του καθεστώτος του Ραούφ Ντενκτάς⁹. Περίπου ένα χρόνο πριν το δημοψήφισμα, το 2003, οι αρχές της ΤΔΒΚ,

---

⁸ Σύμφωνα με τον Αλβάρο ντε Σότο, που έχει υπάρξει στη Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ για είκοσι χρόνια, ήταν η «μεγαλύτερη διπλωματική προσπάθεια που ανέλαβαν ποτέ τα Ηνωμένα Έθνη για οποιοδήποτε ζήτημα» (De Sotto [2005:1] στο Ηρακλείδης 2006:399).

⁹ Ο Ραούφ Ντενκτάς ήταν αρχηγός της τ/Κυπριακής οργάνωσης ΤΜΤ και μετέπειτα ηγέτης της τ/Κυπριακής κοινότητας και πρόεδρος της μη-αναγνωρισμένης ΤΔΒΚ από το 1983 που αυτο-ανακηρύχτηκε μέχρι το 2004. Μετά τις βουλευτικές εκλογές του Ιανουαρίου του 2004, όταν το εθνικιστικό κόμμα του οποίου ήταν αρχηγός έχασε από το αριστερό Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα, αλλά και μετά το «Ναι» των τ/Κυπρίων στο

δηλαδή ο τουρκικός στρατός και το καθεστώς του Ντενκτάς, προχωράνε στην ξαφνική άρση της απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής κάτω από την πίεση μαζικών διαδηλώσεων κατά του καθεστώτος και υπέρ της λύσης του Προβλήματος.

Το «άνοιγμα των οδοφραγμάτων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται στην άρση της απαγόρευσης διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής οι ε/Κύπριοι, σε αντίθεση με τους τ/Κύπριους που αναφέρονται σε αυτό ως «άνοιγμα πυλών», μαζί με το διπλό δημοψήφισμα για το σχέδιο Αννάν, που τελικά καταψηφίστηκε από την ε/Κυπριακή κοινότητα (76%) ενώ υπερψηφίστηκε από την τ/Κυπριακή (66%) και, τέλος, η επακόλουθη ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε., συνθέτουν μια περίοδο (2003-2004) η οποία επηρέασε αρκετά σημαντικά την Κυπριακή κοινωνία, αλλάζοντας τις μέχρι τότε ισορροπίες. Αν και το σχέδιο Αννάν μπορεί ουσιαστικά να καταγράφηκε ως ακόμα μια αποτυχημένη προσπάθεια λύσης του Κυπριακού, η περίοδος 2003-2004 ήταν αρκετά σημαντική για την Κύπρο για δύο λόγους. Πρώτος λόγος είναι η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. τον Απρίλιο του 2004. Ωστόσο, το αρνητικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος σήμαινε πως μόνο η ε/Κυπριακή πλευρά έγινε ουσιαστικά μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αφήνοντας το υπόλοιπο νησί σε ένα καθεστώς εξαιρέσεως από το ευρωπαϊκό κεκτημένο και μετατρέποντας την Πράσινη Γραμμή σε ένα ιδιότυπο ευρωπαϊκό σύνορο. Δεύτερος λόγος είναι η άρση της απαγόρευσης διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής που είχε επιβάλλει ο τουρκικός στρατός το 1974. Αν και αυτή ήταν μια κίνηση που πραγματοποιήθηκε κάτω από την πίεση ενός κινήματος τ/Κυπριακών διαδηλώσεων κατά του καθεστώτος του Ραούφ Ντενκτάς, με αίτημα ανάμεσα σε άλλα και τον τερματισμό της απαγόρευσης διέλευσης (Navago-Yashin 2012: 220) που είχε ξεκινήσει από το 2001 κυρίως στην βόρεια Λευκωσία (στα τουρκικά Lefkoşa) και μαζικοποιήθηκε το 2003, τα αποτελέσματα του ανοίγματος των οδοφραγμάτων ήταν εμφανή και στις δύο πλευρές.

Το άνοιγμα σημείων διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής επέτρεψε μετά από 30 χρόνια την επαφή μεταξύ των δύο πλευρών και, έτσι, κατάφερε τις πρώτες ρωγμές στον απόλυτο διαχωρισμό της Κύπρου επιτρέποντας την ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικοπολιτικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη των δύο κοινοτήτων. Οι δύο αυτές

δημοψήφισμα για το σχέδιο Αννάν λίγο αργότερα, ο Ραούφ Ντενκτάς ανάγγειλε ότι δεν θα διεκδικήσει άλλη προεδρική θητεία.

αλλαγές σηματοδοτούν μια νέα εποχή για την Κύπρο, κατά την οποία πραγματοποιούνται μικρότερες και μεγαλύτερες κοινωνικές αλλαγές που επηρέασαν και τις δύο κοινότητες και οδήγησαν συγγραφείς, όπως την ανθρωπολόγο Rebecca Bryant, να μιλήσουν για μια «Νέα Κύπρο» (2010). Μέρος των αλλαγών αυτών είναι και οι πρώτες ρωγμές στην πρωτοκαθεδρία των κυρίαρχων λόγων και στις δύο πλευρές του νησιού, αλλά ιδιαίτερα στην ε/Κυπριακή, που σηματοδοτούν την αρχή του ξεπεράσματος της πολιτιστικής, κοινωνικής και πολιτικής «καθήλωσης» της κυπριακής κοινωνίας.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε, όμως, να αναφέρουμε κάποια πράγματα που κρίνονται απαραίτητα σχετικά με τη χρήση της έννοιας της *καθήλωσης* στην παρούσα διατριβή. Αρχικά, θα πρέπει να αναφερθεί πως δ ανειζόμαστε τον όρο από τη θεωρία της ψυχανάλυσης. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία αν το άτομο δεν καταφέρει να ισορροπήσει την ικανοποίηση των ενορμήσεων και των απαιτήσεων του κοινωνικού περιγυρου, σε κάθε στάδιο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, τότε παρουσιάζεται η καθήλωση σε αυτό το στάδιο με αποτέλεσμα τη μειωμένη προσαρμογή του στα επόμενα. Η μεταφορική χρήση της έννοιας αυτής στην περίπτωση της κυπριακής κοινωνίας, έχει ως στόχο να εκφράσει τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στην ανάπτυξη μορφών κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης που να αμφισβητούν τα κυρίαρχα πλαίσια, από τα εμπ όδια που θέτει η συνεχιζόμενη κοινωνικοπολιτική κρίση, ως αποτέλεσμα της διαχείρισης του Κυπριακού Προβλήματος και στις δύο πλευρές του διαχωρισμού. Ωστόσο, παρότι μια τέτοια χρήση της έννοιας επιχειρεί μια μεταφορά από το ατομικό στο κοινωνικό επίπεδο, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να θεωρηθεί πως υπονοείται κάποια παρομοίωση μεταξύ των σταδίων της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του ατόμου, όπως αυτά παρουσιάζονται στην ψυχαναλυτική θεωρία, και των σταδίων της εξέλιξης των κοινωνιών, όπως παρουσιάστηκαν από τους εκπροσώπους του ρεύματος του κοινωνικού εξελικτισμού¹⁰ του 19^{ου} αιώνα. Εξελικτικά σχήματα για της ανθρώπινες κοινωνίες είχαν προταθεί και από φιλοσόφους της αναγέννησης. Όμως, μετά και από την επιρροή του Δαρβίνου, οι εξελικτιστές του 19^{ου} αιώνα (π.χ. Tylor 1871 και Morgan 1877) χρησιμοποίησαν

¹⁰ Οι κοινωνικοί εξελικτιστές, επηρεασμένοι από τη θεωρία της εξέλιξης του Κάρολου Δαρβίνου (1859) και το μηχανισμό της φυσικής επιλογής που πρότεινε ο ίδιος, θεώρησαν πως οι περισσότερες κοινωνίες περνάνε από την ίδια σειρά σταδίων για να φτάσουν, τελικά, σε ένα κοινό επίπεδο, και με αυτόν τον τρόπο κατέταξαν το σύνολο των ανθρώπινων κοινωνιών, διατηρώντας, ωστόσο, τις δυτικές στο τέρμα της εξελικτικής αυτής πορείας.

ανάλογα σχήματα, όπως το σχήμα του Montesquieu με τα τρία στάδια (του κυνηγιού ή της αγριότητας, του βοσκού ή της βαρβαρότητας και του πολιτισμού), κάνοντας τέτοιες διακρίσεις αρκετά δημοφιλείς κατά τον 19^ο αιώνα. Με άλλα λόγια, η χρήση της έννοιας της καθήλωσης δεν υπονοεί ότι η κυπριακή κοινωνία είναι καθηλωμένη σε κάποιο προηγούμενο στάδιο ενός εξελικτικού σχήματος και, άρα, βρίσκεται σε υποδεέστερη θέση από τις ανεπτυγμένες κοινωνίες που βρίσκονται στην κορυφή. Αυτό που επιχειρεί η χρήση μιας τέτοιας έννοιας είναι να εκφράσει τη δυσκολία ξεπεράσματος μιας κοινωνικο-πολιτικής κατάστασης η οποία είχε (και έχει) επιπτώσεις τόσο στο κοινωνικό και στο πολιτικό, όσο και στο ατομικό επίπεδο.

1.1. Κυπριακό Πρόβλημα: Διαμόρφωση και εμπέδωση των κυρίαρχων λόγων

Η Κύπρος είναι αναπόφευκτα συνδεδεμένη με το περίφημο Κυπριακό Πρόβλημα, πτυχές του οποίου περιλαμβάνουν όπως είδαμε από τη σύντομη ιστορική αναδρομή τον αντι-αποικιακό αγώνα, τη δια-κοινοτική, αλλά και ενδο-κοινοτική βία, το πραξικόπημα, την εισβολή, τον πόλεμο, τις διάφορες μετακινήσεις πληθυσμών και τελικά τον πλήρη εδαφικό διαχωρισμό. Ωστόσο, το Κυπριακό Πρόβλημα έχει επίσης κοινωνικές, πολιτικές και νομικές-συνταγματικές πτυχές που το καθιστούν ένα ζήτημα που κυριαρχεί στις πολιτικοκοινωνικές πραγματικότητες της Κύπρου διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο με σημαντικές ιδιαιτερότητες σε σχέση με άλλες περιοχές της Ευρώπης ή και του κόσμου. Το Κυπριακό θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι η ιδιότυπη κυπριακή περίπτωση μιας «κατάστασης εξαίρεσης», ή αλλιώς ενός καθεστώτος «έκτακτης ανάγκης» (Agamben 2003) που έχει γίνει ο κανόνας. Η περίπτωση της Κύπρου αποτελεί όμως μια ιδιομορφία ακόμα και σε αυτήν την «κατάσταση εξαίρεσης», διότι όπως εξηγεί ο Κώστας Μ. Κωνσταντίνου, η Κύπρος δεν αποτελεί μια και μόνη κατάσταση εξαίρεσης, αλλά στην Κύπρο υπάρχουν και δρουν ταυτόχρονα διάφορες και διαφορετικές καταστάσεις εξαίρεσης (Constantinou 2008). Ο συγγραφέας αναλύει τις σχέσεις που αναπτύσσουν με την «κανονικότητα», αλλά και μεταξύ τους, οι τουλάχιστον τέσσερις «καταστάσεις εξαίρεσης» που υπάρχουν στην Κύπρο. Πρώτον, η ίδια η Δημοκρατία της Κύπρου είναι μια κατάσταση εξαίρεσης μιας και ήδη από το 1963 και το ξέσπασμα της δια-κοινοτικής βίας το σύνταγμα του κράτους έχει ανασταλεί και λειτουργεί κάτω από το «δόγμα της ανάγκης» (Τριμικλιωίτης 2010, Constantinou 2008). Δεύτερον, είναι η κατάσταση εξαίρεσης των «Κυρίαρχων Βρετανικών Βάσεων», οι οποίες καταλαμβάνουν βάσει του συντάγματος έδαφος της Κύπρου και στις οποίες δεν ισχύει ούτε το Κυπριακό,

ούτε και το Αγγλικό δίκαιο, αλλά λειτουργούν ως στρατιωτικές βάσεις με δικά τους δικαστήρια, αστυνομία κ.τ.λ. Τρίτον, είναι η κατάσταση εξαίρεσης της Νεκρής Ζώνης, η οποία είναι υπό τον έλεγχο της ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ και τέταρτον, είναι η κατάσταση εξαίρεσης της αυτοανακηρυχθείσας ΤΔΒΚ, στην οποία ανάμεσα σε άλλα, ο τουρκικός στρατός έχει αυξημένο έλεγχο και εξουσία ακόμα και στους πολίτες του μη αναγνωρισμένου κρατικού μορφώματος. Το σημαντικό όμως σε αυτές τις τέσσερις διαφορετικές περιοχές είναι ότι σε όλες διαμένουν και εργάζονται πολίτες οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις εξαίρεσης στην καθημερινή τους ζωή και αναπτύσσουν διαφορετικές σχέσεις με την κυριαρχία των διαφορετικών αυτών «εξαιρετικότητων» (Constantinou 2008).

Η κατάσταση εξαίρεσης είναι μια μορφή εξουσίας κατά την οποία ο κρατικός έλεγχος ξεπερνά τα όρια αυτού που θεωρείται ως μια δημοκρατική κανονικότητα επικαλούμενος μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Όπως έχει υποστηρίξει ο Giorgio Agamben, η κατάσταση εξαίρεσης τείνει να αποτελέσει ένα κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης διακυβέρνησης που μπορεί να μεταβάλλει τη δημοκρατική κανονικότητα σε μια νέα παγιωμένη κατάσταση, όπου η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα, υποτιμώντας έτσι τη ζωή συγκεκριμένων κατηγοριών ή ακόμα και του συνόλου των πολιτών σε αυτό που αποκαλεί «γυμνή ζωή» (2003). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Constantinou, στην ιδιαιτερότητα της Κύπρου η «γυμνή ζωή» δεν είναι απαραίτητα το αποτέλεσμα των διαδικασιών εξαίρεσης, γιατί οι διάφορες καταστάσεις εξαίρεσης δημιουργούν ένα περίπλοκο σχήμα στο οποίο το καθεστώς έκτακτης ανάγκης και οι διάφορες «εξαιρέσεις» και «εξαιρέσεις των εξαιρέσεων», βιώνονται διαφορετικά από τις διάφορες κατηγορίες πολιτών, ανάλογα τις πολιτικές και κοινωνικές δομές αλλά και τις προσωπικές γνωριμίες και καταστάσεις (Constantinou 2008:149).

Το Κυπριακό Πρόβλημα αποτελεί ένα πολιτικό πρόβλημα που συνεχίζει μετά από μισό αιώνα να κυριαρχεί στην πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα του νησιού έχοντας γίνει σχεδόν συνώνυμο του «άλυτου προβλήματος», ενός εμποδίου που είναι σχεδόν αδύνατο να ξεπεραστεί. Διαδεδομένες φράσεις στα Ελληνικά όπως: «Μα τι συζητάτε τόση ώρα; Το Κυπριακό θα λύσετε;» εκφράζουν με ειρωνεία ακριβώς αυτή τη διάσταση της νοηματοδότησης του Κυπριακού που τη συναντάμε όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην ίδια την Κύπρο ή ακόμα και σε διεθνές επίπεδο. Σε μεγάλο βαθμό αυτή η νοηματοδότηση οφείλεται στις διάφορες αποτυχημένες προσπάθειες

επίλυσης του Προβλήματος που έγιναν καθ' όλη την περίοδο μετά το 1963 με τη διαμεσολάβηση της διεθνούς κοινότητας και του ΟΗΕ.

Η νοηματοδότηση ως το «άλτο πρόβλημα» αποδίδεται επίσης συχνά και στην αδιαλλαξία της μίας ή της άλλης πλευράς¹¹ που οφείλονται στην ανάπτυξη ενός συνεχόμενου ανταγωνισμού μεταξύ του ελληνικού και τουρκικού εθνικισμού στο νησί. Με αυτόν τον τρόπο, η Κύπρος προβάλλεται ως μια περιοχή στην οποία η εθνοτική και εθνικιστική βία παρουσιάζονται ως ενδημικές, ενώ την ίδια στιγμή, φαίνεται σαν να έχει μείνει στάσιμη σε μια κατάσταση εθνικιστικής αντιπαλότητας την οποία αδυνατεί να ξεπεράσει (Papadakis κ.α. 2006). Με αυτήν την έννοια, η Κύπρος παρουσιάζεται λίγο ή πολύ σαν μια ακόμα περιοχή όπως για παράδειγμα τα Βαλκάνια, όπου, όπως έχει αναδείξει η Maria Todorova (1997), είναι μια περιοχή για την οποία η Ευρώπη κατασκεύασε μια εικόνα ως τον εσωτερικό «άλλο» την οποία η συγγραφέας περιγράφει με τον όρο «Βαλκανισμός». Η έννοια του «βαλκανισμού» είναι αντίστοιχη, όμως όχι ταυτόσημη, με τον «οριενταλισμό» του Edward Said (1987), στην οποία κυρίαρχη θέση καταλαμβάνει η έξαρση της εθνοτικής και εθνικιστικής βίας μετά από τη διάλυση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην ανατολική Ευρώπη¹².

Το Κυπριακό Πρόβλημα αναδεικνύεται έτσι ως όχι μόνο ένα πολιτικό αλλά και ένα κοινωνικό πρόβλημα, που επηρεάζει τους ανθρώπους και τις σχέσεις που αναπτύσσουν τόσο με το κράτος και τους δημόσιους ή διεθνείς φορείς, όσο και

¹¹ Αν και στον Ελληνικό και ε/Κυπριακό κυρίαρχο λόγο συχνά η αδιαλλαξία της Τουρκίας είναι αυτή που προβάλλεται ως εμπόδιο στις προσπάθειες επίλυσης του Προβλήματος, στην πραγματικότητα και η ε/Κυπριακή πλευρά έχει επιδείξει έντονη αδιαλλαξία, τόσο παλαιότερα και συγκεκριμένα την περίοδο πριν την εισβολή του 1974, όσο και πιο πρόσφατα στην περίπτωση του σχεδίου Αννάν. Το συντριπτικό ποσοστό απόρριψης του σχεδίου από τους ε/Κύπριους οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις επίσημες θέσεις που πρόβαλε η ε/Κυπριακή ηγεσία. Η αδιαλλαξία του Μακαρίου να αποδεχτεί έστω και περιορισμένη αυτονομία των τ/Κυπρίων, που οδήγησε στον τερματισμό των πρώτων δια-κοινοτικών συνομιλιών της περιόδου 1967-1974 μόλις μερικές μέρες πριν το πραξικόπημα και την εισβολή, είναι κάτι που ο Μακάριος, σύμφωνα με τον Ηρακλείδη (2002:137-140), μετάνιωσε μετά το καλοκαίρι του 1974. Στην πιο πρόσφατη περίπτωση του σχεδίου Αννάν, ο τότε πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Τάσος Παπαδόπουλος επέδειξε και αυτός μια αδιάλλακτη στάση που είχε ως αποκορύφωμα, στο τηλεοπτικό διάγγελμά του πριν το δημοψήφισμα, να πει «*παρέλαβα κράτος διεθνώς αναγνωρισμένο, δεν θα παραδώσω κοινότητα χωρίς δικαίωμα λόγου διεθνώς και σε αναζήτηση κηδεμόνα*» (ο σύνδεσμος για το βίντεο του διαγγέλματος: <https://youtu.be/yXsfUqNTajA?t=5m10s>) και στο τέλος να δακρύσει, συνεχίζοντας μια αντίστοιχη λογική μη αποδοχής της όποιας αυτονομίας της «άλλης» κοινότητας.

¹² Για περισσότερα σχετικά με τη χρήση του όρου «Βαλκάνια» στην ε/Κυπριακή και τ/Κυπριακή κοινότητα και για την κατασκευή του «άλλου» ως σημαντικό μέρος της διαλεκτικής διαδικασίας κατασκευής του εαυτού βλ. Papadakis 2004.

μεταξύ τους αλλά και με τον «άλλο». Με άλλα λόγια, μετά από τόσα χρόνια στρατιωτικού, εθνικού, θρησκευτικού και εδαφικού διαχωρισμού έχει προκληθεί σειρά κοινωνικών προβλημάτων, και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής, που συνδέονται με τις καταστάσεις εξαίρεσης και επηρεάζουν το σύνολο της κοινωνίας της Κύπρου αλλά και τη λειτουργία και των δύο κρατικών μορφωμάτων. Τα πολιτικοκοινωνικά προβλήματα της Κύπρου, που έχουν δημιουργηθεί από το Κυπριακό και επηρεάζουν την κυπριακή κοινωνία, έχουν περιγραφεί από συγγραφείς με διάφορους τρόπους, ανάμεσα στους οποίους είναι: η «διαλεκτική της μισαλλοδοξίας» (Κιτρομιλίδης 1979), η συρρίκνωση του πεδίου για δράση του ανεξάρτητου πολίτη και η κοινωνική καταπίεση της ανεξάρτητης κριτικής σκέψης (Ατταλίδης 2006: 21), η ατροφία της κοινωνίας των πολιτών που οδηγεί την «εξουσία» να αντιμετωπίζει τους πολίτες όχι ως πολίτες αλλά ως υπηκόους (Μαυράτσας 2003) και ο «αυστηρός κυπριακός εγκλεισμός» (Φιλίππου 2005). Έτσι, μέχρι και τη δεκαετία του 2000, έχει καταγραφεί μια αδυναμία στην Κύπρο τόσο από την πλευρά της επίσημης εξουσίας, συμπεριλαμβανομένων των επίσημων φορέων, των κρατικών μηχανισμών και των πολιτικών κομμάτων, όσο και από την πλευρά της «κοινωνίας των πολιτών», να απευθυνθούν αποτελεσματικά στα διάφορα εσωτερικά κοινωνικά προβλήματα των δύο κοινοτήτων. Στην τ/Κυπριακή πλευρά, αυτό συνέβαινε γιατί η ιδιαιτερότητα του κρατικού μορφώματος της μη-αναγνωρισμένης ΤΔΒΚ δημιουργούσε μάλλον περισσότερα προβλήματα παρά όσα επιχείρησε να λύσει με την ανακήρυξη της, ενώ παράλληλα, όπως αναλύει διεξοδικά η Yael Navaro-Yashin (2012), είχε δημιουργήσει μια γενικευμένη κατάσταση ασφυξίας στους τ/Κύπριους. Στην ε/Κυπριακή πλευρά, αυτό συνέβαινε επειδή όπως φαίνεται το Κυπριακό Πρόβλημα επισκίαζε σχεδόν οτιδήποτε άλλο. Το παρακάτω απόσπασμα από μια εισήγηση του κύπριου κοινωνιολόγου Ανδρέα Παναγιώτου το 1994 συμπυκνώνει αυτό το ζήτημα:

Στην κύπρο είναι αδύνατο (ή τουλάχιστον μέχρι πολύ πρόσφατα ήταν αδύνατο) να αρθρώσεις λόγο για οτιδήποτε, αν δεν μιλάς ταυτόχρονα για το κυπριακό.¹³

¹³ Απόσπασμα από εισήγηση του Ανδρέα Παναγιώτου το 1994 που δημοσιεύεται εδώ: <http://www.sarajevomag.gr/vivliothiki/cyprus.html> (τελευταία πρόσβαση 20/09/2015). Αν και ο Παναγιώτου το 1994 υπονοεί πως είχε αρχίσει να είναι δυνατή η άρθρωση λόγου εκτός του Κυπριακού, οι λόγοι που αρθρώνονταν τότε ήταν αρκετά περιορισμένοι. Ουσιαστικά ήταν το προϊόν της δραστηριότητας μιας-δύο ομάδων στη Λεμεσό και τη Λευκωσία, σε μια από τις οποίες (το περιοδικό «Το Τρένο») συμμετέχει και ο ίδιος. Θα έπρεπε να περάσουν τουλάχιστον ακόμα 10 χρόνια για να αποκτήσουν οι λόγοι αυτοί μια κάποια μαζική απήχηση

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της κατάστασης στην ε/Κυπριακή πλευρά παίζουν από τη μία πλευρά η αδυναμία τήρησης του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, που έχει προκαλέσει την παγίωση στη λειτουργία του κράτους του αποκαλούμενου «δόγματος της ανάγκης» (Τριμικλιγιώτης 2010), και από την άλλη, η ανάδειξη μιας πρωτοκαθεδρίας των κυρίαρχων συντηρητικών και εθνικιστικών λόγων, οι οποίοι δεν άφηναν περιθώρια ενασχόλησης με άλλα προβλήματα. Όλα αυτά φαίνεται να είναι άμεσα ή έμμεσα αποτελέσματα του Κυπριακού Προβλήματος και της διαχείρισης του από τις κυρίαρχες ομάδες, το πολιτικό σύστημα και τα πολιτικά κόμματα.

Σε ποιους όμως λόγους αναφερόμαστε όταν τους χαρακτηρίζουμε συντηρητικούς και εθνικιστικούς και πως έφτασαν αυτοί να είναι κυρίαρχοι στην κυπριακή κοινωνία; Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα θα πρέπει να ανατρέξουμε σε τουλάχιστον τρεις σημαντικούς παράγοντες της διαμόρφωσης της ιδιαίτερης σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας της Κύπρου, αλλά και του ίδιου του Κυπριακού προβλήματος. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να αναφερθούμε στην ανάδειξη των δύο εθνικισμών στο νησί και στην παραγωγή των εθνικών υποκειμένων, στη μεταποικιακή κατάσταση της Κύπρου και στη σχέση της Κύπρου με την πολιτισμικά κυρίαρχη Δύση, αλλά και τη θέση της στη σύγχρονη και παγκόσμια κατάσταση διεθνικότητας (transnationality). Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα ασχοληθούμε, λοιπόν, με τους παραπάνω παράγοντες και με τις διάφορες προεκτάσεις τους στην περίπτωση της Κύπρου.

1.1.1. Η ανάδυση δύο διαφορετικών εθνικών ερμηνειών της ιστορίας

Μετά το 1974 η κάθε πλευρά αντιμετώπισε τα δικά της κοινωνικά ζητήματα, η σχέση όμως των ζητημάτων αυτών με το Κυπριακό Πρόβλημα ήταν σε μεγάλο βαθμό ένα αποτέλεσμα των τρόπων με τους οποίους οι επίσημες θέσεις της κάθε πλευράς αντιλαμβάνονταν το διαχωρισμό. Με τη σειρά τους, όμως, οι τρόποι αντίληψης του διαχωρισμού αντανακλώνται στους κυρίαρχους λόγους για το Κυπριακό Πρόβλημα, όπως και στις κυρίαρχες ερμηνείες της ιστορίας που διαμορφώθηκαν στις δύο πλευρές. Οπότε, μετά το 1974 παρατηρείται η ανάδειξη δυο διαφορετικών ιστοριογραφιών που διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τους τρόπους με τους οποίους η κάθε πλευρά αντιλαμβάνεται επίσημα τόσο το διαχωρισμό, όσο και τον «άλλο».

που αντανακλάται στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων στην Παλιά Λευκωσία, στις οποίες θα αναφερθούμε συγκεκριμένα στο επόμενο μέρος της διατριβής.

Ωστόσο, οι ιστοριογραφίες των δύο πλευρών κατασκευάζουν και χρησιμοποιούν το παρελθόν εργαλειακά έχοντας σαν στόχο τη νομιμοποίηση των πολιτικών και εθνικών τους αιτημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, η ιστορία αναδεικνύεται «ως μια μεταβατική ηθική δύναμη που υπαγορεύει το ηθικά (δηλαδή πολιτικά) επιθυμητό μέλλον και έτσι είναι εμποτισμένη με δράση (agency), η οποία ταυτόχρονα στερείται από τους ζωντανούς κοινωνικούς δρώντες» (Papadakis κ.α. 2006:6).

Από τη μια πλευρά λοιπόν, η κυρίαρχη ε/Κυπριακή αφήγηση παρουσιάζει την Κύπρο ως ένα ιστορικά ελληνικό τόπο από τον οποίο πέρασαν διάφοροι κατακτητές, με τελευταίους του Βρετανούς, ενάντια στους οποίους οι Έλληνες της Κύπρου εξεγέρθηκαν. Κατά τη διάρκεια της Κυπριακής Δημοκρατίας οι ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι πολίτες παρουσιάζονται σαν να ζούσαν ειρηνικά μεταξύ τους μέχρι τη βαρβαρότητα της εισβολής του τουρκικού στρατού. Έτσι, η εισβολή παρουσιάζεται ως το πιο σημαντικό ιστορικό γεγονός της πρόσφατης ιστορίας, το οποίο οι ε/Κύπριοι καλούνται να μην ξεχάσουν μέσω ευρέως διαδεδομένων σε –Κύπρο και Ελλάδα– εθνικών συνθημάτων¹⁴. Με αυτό τον τρόπο, αυτό το σημαντικό γεγονός διατηρείται ζωντανό στην κοινωνική μνήμη και τροφοδοτείται το αίσθημα της αδικίας και το πόθος για επιστροφή των προσφύγων. Η αφήγηση αυτή ταιριάζει με την επίσημη πολιτική θέση της ε/Κυπριακής πλευράς, η οποία ζητά την αναγνώριση του Προβλήματος ως ένα πρόβλημα εισβολής και κατοχής και επιδιώκει τη λύση του στο πλαίσιο μιας δι-κοινοτικής και δι-ζωνικής ομοσπονδίας, όπου ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι θα μπορέσουν να ζήσουν ξανά μαζί ειρηνικά.

Από την άλλη πλευρά, η τ/Κυπριακή κυρίαρχη αφήγηση παρουσιάζει το νησί ως Τουρκικό, μιας και η ιστορία ξεκινάει κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Παπαδάκης 2005: 280), το οποίο μετά την ανεξαρτησία πέρασε με παράνομες και επιθετικές διαδικασίες στα χέρια των ε/Κυπρίων. Έτσι, ως η πιο σημαντική περίοδος για τους τ/Κύπριους παρουσιάζεται η περίοδος 1963-1967, κατά την οποία εξαναγκάστηκαν να περιοριστούν στους θύλακες και βίωσαν την επιθετικότητα και την βαρβαρότητα των ε/Κυπρίων. Αυτή την περίοδο, που χαρακτηρίζεται από το φόβο της προσφυγιάς και τον αποκλεισμό στους θύλακες, καλούνται αντίστοιχα και οι τ/Κύπριοι να μην ξεχάσουν (ο.π.: 277). Όμως, με τη «Χαρούμενη Ειρηνική Επιχείρηση» (όπως ονομάζει ο κυρίαρχος λόγος της

¹⁴ Εδώ αναφερόμαστε στο γνωστό κυπριακό σύνθημα «Δεν Ξεχνώ». Για μια ανάλυση του συνθήματος «Δεν Ξεχνώ» σε σχέση με σύγχρονες αμ φισβητήσεις των κυρίαρχων νοσηματοδοτήσεων της Πράσινης Γραμμής στη Λευκωσία, βλ. και Καραθανάσης 2010β.

Τουρκικής πλευράς τη στρατιωτική επέμβαση του 1974 [ο.π.: 280]), οι τ/Κύπριοι απελευθερώνονται και μπορούν πια να ζήσουν με ασφάλεια στο βόρειο τμήμα του νησιού. Η αφήγηση αυτή ενδυναμώνει έτσι την επίσημη θέση της τ/Κυπριακής πλευράς, η οποία υποστηρίζει πως πάντα θα υπάρχει ο κίνδυνος ξεσπάσματος διακοινοτικής βίας και διεκδικούν το διαχωρισμό του νησιού και την αναγνώριση της ΤΔΒΚ, αφού οι ε/Κύπριοι και οι τ/Κύπριοι δεν μπορούν να συνυπάρξουν.

Οι κυρίαρχες ιστοριογραφίες των δύο πλευρών μετατρέπονται σε ιστορικές αφηγήσεις του έθνους μέσα από τη χρήση εθνικών συμβόλων, μνημείων και ηρώων, όπως και μέσω των εθνικών γιορτών που λειτουργούν ως σύγχρονες τελετές. Όλα μαζί αποδεικνύουν την ιστορική συνέχεια του έθνους και διδάσκουν καθώς παράγουν εθνικά υποκείμενα τι είναι «ηθικό» και τι είναι «σωστό», επιβεβαιώνοντας τους εθνικούς ισχυρισμούς. Μέσα από τέτοιες αφηγήσεις, που ο ανθρωπολόγος Γιάννης Παπαδάκης έχει αποκαλέσει «μυθιστορίες» (1995:354) (ακριβώς γιατί λειτουργούν με ανάλογους τρόπους όπως οι μύθοι των «κοινωνιών χωρίς ιστορία», κατεξοχήν αντικείμενα μελέτης της κλασικής ανθρωπολογίας¹⁵), αναδεικνύεται το έθνος ως ένας δρώντας που υπάρχει από την αρχή της ιστορίας και έτσι κάνει την ίδια την εθνική ιστορία να μοιάζει με πεπρωμένο που δεν μπορεί παρά να γίνει πραγματικότητα (Papadakis κ.α. 2006:8).

Ωστόσο, αν και τέτοιες εθνικές ιστορίες επιβάλλονται στα υποκείμενα από τα πάνω είναι ταυτόχρονα προϊόντα διαπραγμάτευσης από τα κάτω, έτσι ιδιαίτερα οι ανθρωπολογικές μελέτες στρέφονται προς τις διαδικασίες αλληλεπίδρασης μεταξύ του *από-πάνω* και του *από-κάτω* μέσα από τις οποίες σχηματίζονται συχνά αντικρουόμενες κατασκευές του εθνικισμού. Για την περίπτωση της Κύπρου, η εθνογραφική δουλειά του Παπαδάκη (1998, 2009) αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους οι ε/Κύπριοι πληροφορητές του διαμορφώνουν ατομικούς λόγους για την εθνική ιστορία και αφηγήσεις για το παρελθόν, που είναι προϊόντα σύνθεσης μεταξύ προσωπικών εμπειριών και στοιχεία από την κυρίαρχη τοπική, αλλά και την ευρύτερη πολιτική, ιστορία. Δηλαδή, ανάλογα με προσωπικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, οι διαφορετικοί κοινωνικοί δρώντες αντιλαμβάνονται με διαφορετικούς τρόπους το παρελθόν και έτσι αρθρώνουν τις δικές τους προσωπικές ή συλλογικές αφηγήσεις, που ενδέχεται να αμφισβητούν τις κυρίαρχες εθνικές.

---

¹⁵ Εδώ αναφερόμαστε σε κλασικούς ανθρωπολόγους του 20^{ου} αιώνα, όπως ο Levi-Strauss (1955, 1995) και ο Malinowski (1948).

Η αμφισβήτηση των εθνοκεντρικών αφηγήσεων μετά το 1974 εκφράστηκε κυρίως στην αντίθεση μεταξύ των δεξιών και των αριστερών πολιτικών κομμάτων της Κύπρου. Δηλαδή, ενώ και στις δύο πλευρές τα δεξιά κόμματα εξέφραζαν μια στενή σχέση με τις «μητέρες-πατρίδες» αρθρώνοντας ελληνοκεντρικές ή τουρκοκεντρικές αφηγήσεις, τα αριστερά κόμματα εξέφραζαν κυπριοκεντρικές εναλλακτικές αφηγήσεις. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε στο εσωτερικό των κοινοτήτων ένας ακόμη διαχωρισμός και μια αντιπαλότητα μεταξύ των δύο πολιτικών χώρων. Αυτή η αντιπαλότητα είχε ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση των αριστερών και κυπριοκεντρικών αφηγήσεων λόγω της κυριαρχίας των δεξιών και εθνικιστικών λόγων και πρακτικών και στις δύο πλευρές του νησιού την πρώτη περίοδο μετά το 1974. Ως εκ τούτου, οι αφηγήσεις αυτές δεν εκφράζονταν ανοιχτά, ούτε στη μία ούτε στην άλλη πλευρά του διαχωρισμού, αλλά όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παπαδάκης, μόνο με ψιθύρους (2009: 160).

Οι αφηγήσεις για το παρελθόν είναι ένα σημαντικό μέρος της διαδικασίας κατασκευής της εθνικής ταυτότητας και της παραγωγής εθνικών υποκειμένων. Όμως, στην Κύπρο και συγκεκριμένα στην ε/Κυπριακή πλευρά, η διαδικασία κατασκευής της ε/Κυπριακής ταυτότητας περιλαμβάνει τόσο την αντιπαλότητα μεταξύ των δεξιών και των αριστερών πολιτικών κομμάτων, όσο και την ιδεολογική αντιπαράθεση μεταξύ του ελληνοκυπριακού εθνικισμού, μια μορφή του κυρίαρχου ελληνικού εθνικισμού που εμφανίστηκε μετά το 1974, και του κυπριωτισμού, μιας ιδεολογίας που υποστηρίζει την πολιτική ανεξαρτησία του νησιού. Ο κυπριωτισμός εκφράστηκε έντονα από την ε/Κυπριακή Αριστερά στις επόμενες περιόδους και, έτσι, η αντιπαράθεση μεταξύ του ελληνοκυπριακού εθνικισμού και του κυπριωτισμού αντιστοιχεί, έως κάποιο βαθμό, στην πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ της Δεξιάς και της Αριστεράς. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Καίσαρ Μαυράτσα, η εικόνα αναφορικά με τις κοινωνικές βάσεις των δύο ιδεολογιών είναι πολύ πιο περίπλοκη (2005: 114). Σύμφωνα με το συγγραφέα, οι φορείς των εθνικιστικών λόγων στην ε/Κυπριακή πλευρά ποικίλουν και συχνά αποτελούνται από διαφορετικές μεταξύ τους ομάδες των οποίων τα συμφέροντα δεν ταυτίζονται αναγκαστικά. Έτσι, τη δεκαετία του 1990, για παράδειγμα, ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός εκφράζεται παράλληλα τόσο από την άκρα, όσο και από τη συντηρητική Δεξιά, από τους σοσιαλιστές, από μια «πολύ ηχηρή και εκλεπτυσμένη ομάδα τεχνοκρατών και διανοούμενων» και από τη παραδοσιακή εκκλησιαστική ιεραρχία (ο.π.: 116-117). Από την άλλη πλευρά, η

ποικιλομορφία αυτή συναντάται και στους φορείς του κυπριωτισμού, οι οποίοι διαφέρουν τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς «τη συναισθηματική και συμβολική απήχηση συγκεκριμένων κυπριωτικών θέσεων» (ο.π.).

Με αυτόν τον τρόπο, οι θέσεις του κυπριωτισμού, μεγάλο μέρος των οποίων προέρχεται από τις αριστερές αφηγήσεις, κατάφεραν να διαμορφώσουν έναν άλλο πόλο στην κοινωνία. Ωστόσο, ο πόλος αυτός εμφανίζεται και αυτός ως μια άλλη μορφή εθνικισμού ή σύμφωνα με τον Adam Smith (στο Papadakis κ.α. 2006:9), μια μορφή πολιτειακού εθνικισμού. Ο πολιτειακός εθνικισμός (civic nationalism) διαχωρίζεται από τον εθνοτικό εθνικισμό (ethnic nationalism) επειδή δεν στηρίζεται στην κοινή εθνοτική καταγωγή ή την εθνικότητα, αλλά στην πολιτειακή ταυτότητα και την κοινή περιοχή. Αυτού του τύπου ο πολιτειακός εθνικισμός, που εκφράζεται από τα αριστερά κόμματα της Κύπρου, μπορεί να εμφανίζεται αντίθετος από και ανταγωνιστικός προς τον εθνοτικό εθνικισμό των δύο πλευρών, όμως διεκδικεί και αυτός αντίστοιχα κυριαρχία στην κυπριακή κοινωνία. Με αυτό δεν θέλουμε βέβαια να πούμε σε καμία περίπτωση πως οι δύο αυτές ιδεολογίες ταυτίζονται μεταξύ τους. Ο κυπριωτισμός μπορεί να παρουσιάζεται ως ένας τύπος εθνικισμού, όμως εμφανίστηκε στην Κύπρο ως αντίδραση στον κυρίαρχο επί δεκαετίες εθνοτικό εθνικισμό και ήταν μια από τις βασικές δυνάμεις αμφισβήτησης των διαιρετικών εθνικών αφηγήσεων για το Κυπριακό Πρόβλημα, για τον εαυτό και για τον «άλλο». Γι' αυτό, θα μπορούσε κανείς να πει, πως τα αριστερά κόμματα της Κύπρου ήταν, και είναι ακόμα, ίσως και κατ' ανάγκη αντι-εθνικιστικά. Πάρ' όλ' αυτά, μετά από χρόνια αντιπαλότητας και ανταγωνισμού μεταξύ των δύο πόλων, του «δεξιού» και του «αριστερού», στη σύγχρονη εποχή παρατηρούμε πως οι νέες μορφές αμφισβήτησης των κυρίαρχων λόγων και πρακτικών εκφράζονται με μια αντίθεση και στους δύο εκφραζόμενους εθνικισμούς, των δεξιών, των αριστερών και των κεντρώων κομμάτων, τα οποία ανταγωνίζονται μεταξύ τους ποια η αφήγηση θα κυριαρχήσει στην κοινωνία.

1.1.2. Ο ρόλος της εκκλησίας της Κύπρου

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη και μια αναφορά στην εμπλοκή της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου στην ανάπτυξη και διάδοση των ελληνοκεντρικών και εθνικιστικών αφηγήσεων. Η εκκλησία της Κύπρου, όπως και οι αντίστοιχες στις χώρες των Βαλκανίων, χαρακτηρίζεται ως μια «εθνικοποιημένη εκκλησία» και ως τέτοια έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μετάβαση από την Οθωμανική αυτοκρατορία στα

έθνη-κράτη και συμμετείχε ενεργά στην παραγωγή των εθνικών υποκειμένων (Σταματόπουλος 2013:182). Στηριζόμενη στη δύναμη και την εξουσία που απέκτησε από το οθωμανικό σύστημα διακυβέρνησης των «millet», η εκκλησία της Κύπρου διατήρησε έως κάποιο βαθμό τον εθναρχικό της ρόλο και κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας και έτσι, σε αντίθεση με τις θρησκευτικές αρχές της τ/Κυπριακής κοινότητας, είχε σημαντική συμμετοχή στη διάδοση των εθνικιστικών λόγων και την παραγωγή των εθνικών υποκειμένων στην ε/Κυπριακή κοινότητα. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας η εκκλησία της Κύπρου είχε αναλάβει κεντρικό ρόλο στο πεδίο της εκπαίδευσης, όπως επίσης και στην οργάνωση του αντιαποικιακού αγώνα, κατά τον οποίο συνεργαζόταν στενά με τους αντάρτες της ΕΟΚΑ. Αντίθετα, οι θρησκευτικές αρχές της τ/Κυπριακής κοινότητας, που ήταν επηρεασμένες από την κυριαρχία της Κεμαλικής κοσμικότητας των νεότουρκων έναντι στους «σουλτανόφρονες» τις δεκαετίες του 1920 και 1930 (Κιζιλγιουρέκ 1999:56), δεν είχαν εμπλοκή στη διάδοση του τουρκικού εθνικισμού¹⁶¹⁷, κάτι που είχαν αναλάβει οι κεμαλιστές. Για αυτόν τον λόγο, ο ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου στην ανάπτυξη και προώθηση του εθνικιστικού λόγου¹⁷¹⁸ είναι ένα από τα σημεία στα οποία οι τ/Κύπριοι ασκούν έντονη κριτική στην «άλλη» πλευρά αναφορικά με τις αιτίες για τις οποίες προκλήθηκε ο διαχωρισμός (Παπαδάκης 2005:184-185).

Επιπλέον, μετά την ανεξαρτησία και ιδιαίτερα μετά το 1974, η εκκλησία της Κύπρου ανέπτυξε σημαντική επιχειρηματική δραστηριότητα φτάνοντας σήμερα να αποτελεί έναν από τους πιο μεγάλους επενδυτές στην Κύπρο. Η επιχειρηματική δραστηριότητα της εκκλησίας περιλαμβάνει επενδύσεις σε διάφορους τομείς όπως αυτούς του τουρισμού, των τραπεζών, των κατασκευών, αλλά και της παραγωγής και εμφιάλωσης αλκοολούχων ποτών, όπως και στα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι η εκκλησία κατέχει το ραδιοτηλεοπτικό σταθμό «Ο

---

¹⁶ Ενώ αυτό ισχύει καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ανάπτυξης των δύο εθνικισμών στο νησί (από την αποικιοκρατία μέχρι και τα πρώτα χρόνια της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας), την τελευταία δεκαετία παρατηρείται μια αλλαγή στη βόρεια πλευρά του νησιού που αντανακλά τη στροφή προς τη θρησκεία της Τουρκίας κάτω από την επιρροή του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η στροφή αυτή εκφράζεται με διάφορους τρόπους στην τ/Κυπριακή κοινότητα, όπως είναι η ανέγερση νέων τζαμιών, αλλά και η διδασκαλία του Κορανιού στα σχολεία, εξελίξεις που β ρίσκουν αντίθετους τους κοσμικούς τ/Κύπριους και ιδιαίτερα τους αριστερούς.

¹⁷ Για περισσότερα σχετικά με την εμπλοκή της εκκλησίας στη διάδοση του εθνικιστικού λόγου, την παρουσία της στην Παλιά Λευκωσία και την εμπλοκή της στον αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. στο κεφάλαιο 6 της παρούσας διατριβής.

Λόγος», ο οποίος ιδρύθηκε το 1991 και ήταν «ο πρώτος τηλεοπτικός σταθμός εις την Κύπρον»¹⁸. Ο ραδιοφωνικός σταθμός συνεχίζει μέχρι και σήμερα να έχει το ίδιο όνομα, αλλά το τηλεοπτικό κανάλι από το 1999, και μετά τη συνεργασία με το ελληνικό ιδιωτικό τηλεοπτικό κανάλι «MEGA», εκπέμπει με το δικό τους λογότυπο. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε επίσης πως τα ε/Κυπριακά ιδιωτικά τηλεοπτικά μέσα μαζικής επικοινωνίας παρουσιάζονται αρκετά εθνοκεντρικά, κάτι που αναδεικνύεται επίσης και από τους τρόπους με τους οποίους χειρίζονται το Κυπριακό, ως το «εθνικό θέμα»¹⁹. Επίσης, χαρακτηριστικό της επιχειρηματικής δραστηριότητας της εκκλησίας και της ανάδειξής της ως οικονομική δύναμη είναι το παρατσούκλι «Τόμμυ» με το οποίο αποκαλούσαν πολλοί ε/Κύπριοι τον αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο Ι²⁰. Σύμφωνα με τον Παπαδάκη, στην ε/Κυπριακή πλευρά χρησιμοποιείτο αυτό το παρατσούκλι υπονοώντας πως ο αρχιεπίσκοπος συμπεριφερόταν σαν να ήταν αμερικανός επιχειρηματίας (2009:185). Η εκκλησία της Κύπρου συνεχίζει μέχρι τη σύγχρονη εποχή να παίζει κεντρικό ρόλο τόσο στην πνευματική και εθνική καθοδήγηση των πιστών, όσο και στην οικονομική ζωή και στη δημόσια σφαίρα της ε/Κυπριακής πλευράς του νησιού. Έτσι, συνεχίζει να αποτελεί μια σημαντική δύναμη διαμόρφωσης και ενδυνάμωσης των κυρίαρχων εθνικών αφηγήσεων και λόγων.

1.2. Η μετα-αποικιακή κατάσταση της Κύπρου

Οι σχέσεις της Κύπρου με τη Δύση είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας του νησιού, όπως είναι και σημαντικό μέρος της κατανόησης των συνθηκών της δημιουργίας του Κυπριακού Προβλήματος. Όσο και αν το Πρόβλημα συχνά παρουσιάζεται ως ένα ζήτημα των δύο αντιμαχόμενων εθνικισμών, οι συνθήκες ανάπτυξης και σύγκρουσης των δύο εθνικισμών διαμορφώθηκαν στο αποικιακό πλαίσιο της Βρετανικής περιόδου, όπως επίσης διαμορφώθηκαν και σε σχέση με τους αποικιοκράτες Βρετανούς, που εξέφρασαν τον κυρίαρχο λόγο της Δύσης για την Κύπρο. Σύμφωνα με τον Βάσσο Αργυρού, κάθε προσπάθεια για μια «ανθρωπολογία

¹⁸ Στη σελίδα με τις πληροφορίες για την «ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "Ο ΛΟΓΟΣ" Ε.Ε. (Τηλεόραση και Ραδιόφωνο)» που βρίσκεται στον ηλεκτρονικό τόπο της Εκκλησίας της Κύπρου στο διαδίκτυο: [churchofcyprus.org](http://www.churchofcyprus.org). <http://www.churchofcyprus.org.cy/article.php?articleID=443> (Τελευταία πρόσβαση 20/09/2015).

¹⁹ Στα ε/Κυπριακά Μ.Μ.Ε. αναφέρεται συχνά το Κυπριακό Πρόβλημα ως το «εθνικό θέμα».

²⁰ Ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσόστομος Ι ήταν ο επόμενος αρχιεπίσκοπος μετά τον θάνατο του αρχιεπισκόπου και προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Μακάριου ΙΙΙ και μέχρι το 2006. Ο επόμενος αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ΙΙ δεν άργησε να γίνει ο «Τόμμυς Β΄». Για περισσότερα σχετικά με τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο ΙΙ βλ. στο επόμενο κεφάλαιο.

της Κύπρου», με την έννοια της ανάλυσης του Δυτικού κυρίαρχου λόγου για την Κυπριακή κοινωνία, πρέπει να έχει ως αφετηρία το αναπόφευκτο γεγονός της αποικιοκρατίας (Argyrou 2006:215). Γιατί, όπως ο ίδιος συγγραφέας έχει υποστηρίξει παλαιότερα, η αποικιοκρατία στην Κύπρο δεν σήμαινε μόνο την στρατιωτική και πολιτική κυριαρχία στο νησί, ούτε απλά την οικονομική του εκμετάλλευση, αλλά σήμαινε και την κυριαρχία στο συμβολικό επίπεδο ή αλλιώς αυτό που ονομάζει «συμβολική κυριαρχία» (Argyrou 1996, 2006). Μια κυριαρχία που αποικιοποιεί τους τρόπους με τους οποίους ο τοπικός πληθυσμός σκέφτεται, φαντάζεται ή επιθυμεί και έτσι καθορίζει τρόπους αντίληψης της ίδιας της ύπαρξής του στον κόσμο. Με αυτόν τον τρόπο η ηγεμονία αυτού που αποκαλείται «Δύση» δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω των προσπαθειών των κυρίαρχων, αλλά και μέσα από την αναγνώριση της κυριαρχίας τους από τους ίδιους τους κυριαρχούμενους.

Η διαμόρφωση, λοιπόν, της σημερινής ιδιαιτερότητας και της πολιτικοκοινωνικής πολυπλοκότητας της Κύπρου έχει τις ρίζες της στην αποικιοκρατία, γιατί η περίπτωση της Κύπρου παρουσιάζεται ήδη από εκείνη την εποχή ως μια ιδιαίτερη περίπτωση αποικίας. Αυτό δεν ισχύει μόνο γιατί οι Βρετανοί αποικιοκράτες εφάρμοσαν ίσως διαφορετικές αποικιακές πολιτικές και πρακτικές στην Κύπρο, αλλά κυρίως λόγω της ανταπόκρισης των ίδιων των Κυπρίων προς την κυριαρχία των Βρετανών. Από πριν την ανάληψη της κυριαρχίας του νησιού από τους Βρετανούς, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι χριστιανοί της Κύπρου αντιλαμβάνονταν τους νέους κυρίαρχους ως εκπροσώπους του Πολιτισμού²¹ και απελευθερωτές της Κύπρου από την Τουρκική «βαρβαρότητα» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, οι χριστιανοί (ε/Κύπριοι) θεωρούσαν ότι με τους Βρετανούς, που ήταν άλλωστε και αυτοί χριστιανοί αλλά και «πολιτισμένοι», θα ήταν πιο εύκολο να πετύχουν την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα, όπως είχε γίνει με τα Επτάνησα²². Η ιδιαιτερότητα της αποικιακής Κύπρου είχε να κάνει όμως και με το γεγονός ότι οι Βρετανοί συνάντησαν εκεί την πλειοψηφία του πληθυσμού να υποστηρίζει όχι μόνο

---

²¹ Στο σημείο αυτό ακολουθώ την επικρατούσα λογική στην ελληνική ανθρωπολογία σύμφωνα με την οποία ο «Πολιτισμός» (με 'Π' κεφαλαίο) αναφέρεται στην έννοια *civilization* και ο «πολιτισμός» (με 'π' μικρό) αναφέρεται στην έννοια *culture* (Γκέφου-Μαδιανού 1999:39).

²² Τα Επτάνησα (τα νησιά του Ιονίου πελάγους) προσαρτήθηκαν στο Ελληνικό κράτος το 1864, μετά από την κυριαρχία των Βρετανών που είχε ξεκινήσει από το 1809. Συγκεκριμένα από το 1809 μέχρι το 1815 ήταν κάτω από την άμεση κυριαρχία των Βρετανών και από το 1815 μέχρι το 1864 ως Βρετανικό προτεκτοράτο με τη μορφή του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων (Πολυμέρου-Καμηλάκη 2006).

ότι ήταν και οι ίδιοι «πολιτισμένοι», αλλά, επιπλέον, ότι ήταν και απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων που, σύμφωνα με την αφήγηση των ίδιων των Ευρωπαίων, ήταν οι πρόγονοι του «Ευρωπαϊκού Πολιτισμού». Παράλληλα, όμως, στην Κύπρο υπήρχε και ένας υπολογίσιμος αριθμός μουσουλμάνων (τ/Κυπρίων) που υποστήριζαν ότι ήταν μέρος της «Μεγάλης» Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, παρουσιάζοντας και αυτοί τους εαυτούς τους ως «πολιτισμένους» μέσα από μια αντιστοιχία δύναμης μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Ευρωπαϊκών χωρών. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, της Βρετανικής αποικιοκρατίας στην Κύπρο, οι παραπάνω τρόποι με τους οποίους αντιλαμβάνονταν οι δύο κοινότητες τη θέση τους απέναντι στους Βρετανούς επηρέασαν τις σχέσεις που διαμόρφωσαν με αυτούς, όπως επηρέασαν και τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισαν την ίδια την αποικιακή κυριαρχία.

Οι τρόποι αντιμετώπισης της κυριαρχίας των Βρετανών συνδέθηκαν στενά με τους δύο εθνικισμούς, της Ελλάδας και της Τουρκίας, και εκφράστηκαν με την υιοθέτηση των λόγων περί εθνικισμού και Πολιτισμού από τις δυο μητέρες-πατρίδες. Σύμφωνα με την Bryant, η μετα-αποικιακή κατάσταση της Κύπρου ή αλλιώς τα αποτελέσματα και οι επιρροές της αποικιοκρατίας στους Κύπριους, εντοπίζονται ακριβώς στην εξίσωση του εθνικισμού με τον Πολιτισμό που χρησιμοποίησαν οι δύο κοινότητες για να αντιμετωπίσουν την αποικιακή κυριαρχία των Βρετανών (2006:49). Όπως το θέτει η συγγραφέας, «φαίνεται πως για τους Κύπριους οι εθνικισμοί δεν ήταν απλά ιδεολογίες της απελευθέρωσης αλλά ιδεολογικά απελευθερωτικοί, αποσυνδέοντάς τους από τη σφαίρα των πρωτόγονων 'Ασιατών και Αφρικανών'» (ο.π.). Πέρα όμως από την ταύτιση του εθνικισμού με τον Πολιτισμό, αυτό που έχει σημασία για την κατανόηση των τρόπων με τους οποίους λειτούργησαν οι δύο εθνικισμοί στο αποικιακό πλαίσιο της Κύπρου, είναι η σύνδεσή τους με την έννοια της προόδου. Γιατί μέσα από τη σύνδεση με την κοινωνική πρόοδο μετατράπηκαν οι εθνικισμοί της Κύπρου στα οχήματα που θα οδηγούσαν τους Κύπριους, είτε ε/Κύπριους είτε τ/Κύπριους, στη νεωτερικότητα. Η Bryant (2004, 2006), μέσα από την ανάλυση της ελληνοκεντρικής και τουρκοκεντρικής εκπαίδευσης, που αναπτύχθηκε στην Κύπρο την περίοδο της αποικιοκρατίας, υποστηρίζει πως οι εθνικισμοί γίνονταν κατανοητοί ως οι δυνάμεις αυτές που θα οδηγούσαν τους Κύπριους προς τη «νεωτερικότητα» και τη «Δύση». Έτσι, μέσω της εκπαίδευσης, η παραγωγή των εθνικών υποκειμένων ταυτίστηκε με τη διαδικασία εκπολιτισμού του πολίτη. Ωστόσο, επειδή οι κυρίαρχοι αυτοί εθνικοί λόγοι των μητέρων-πατρίδων υιοθετήθηκαν στο διαφορετικό και

αποικιακό πλαίσιο της Κύπρου, πήραν συγκεκριμένες μορφές οι οποίες σχετίζονται τόσο με το γεγονός ότι στην Κύπρο ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι ζούσαν δίπλα δίπλα, όσο και με το γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκε η αποικιακή κυριαρχία δημιούργησε μια κατάσταση στην οποία οι δύο κοινότητες βρέθηκαν σε δομική ανισότητα (Bryant 2006: 49).

Τα αποτελέσματα αυτής της περίπλοκης σχέσης μεταξύ αποικιοκρατίας, νεωτερικότητας και εθνικισμού ήταν, πρώτον, ότι υιοθετώντας οι Κύπριοι τις αφηγήσεις και τους λόγους των μητέρων-πατρίδων, τους προσαρμόσανε στο δικό τους πλαίσιο με τέτοιους τρόπους που αναπόφευκτα θα προκαλούσαν αντιπαλότητα και διαφοροποίηση. Δεύτερον, η αποικιακή νεωτερικότητα που έφεραν στο νησί οι Βρετανοί δεν ήταν η νεωτερικότητα που οι Κύπριοι φαντάζονταν πως θα αποκτήσουν μέσω των εισαγόμενων εθνικισμών, ούτε και ακριβώς ίδια με αυτή που εμφανίστηκε τελικά στις μητέρες-πατρίδες. Έτσι, πέρα από τη διαφοροποίηση μεταξύ τους κατέληξαν αναπόφευκτα και σε διαφοροποίηση με τους Έλληνες και τους Τούρκους αντίστοιχα²³. Αυτό εκφράζεται σήμερα στη διαφορά στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων που εκδηλώνεται ανάμεσα στους «ιθαγενείς», τους ντόπιους Κύπριους, είτε ε/Κύπριους είτε τ/Κύπριους, και τους «καλαμαράδες» και τους «καρακασάλ»²⁴.

1.3. Νεωτερικότητα και παράδοση στη μεσογειακή Κύπρο

Παλαιότερες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της Κύπρου είχαν τοποθετήσει το νησί στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο της περιοχής της Μεσογείου, το οποίο θεωρείτο πως χαρακτηρίζεται από το δίπολο της νεωτερικότητας και της παράδοσης. Ανθρωπολογικές μελέτες τις δεκαετίας του 1960 σε αγροτικές κοινότητες της νότιας Ευρώπης, τις αντιμετώπισαν ως δεμένες με αυτό που αποκαλείται «παράδοση» και με αυτόν τον τρόπο ως προ-νεωτερικές. Μια σημαντική μελέτη εκείνης της εποχής ήταν

---

²³ Εκφράσεις αυτής της διαφοροποίησης είναι οι τρόποι με τους οποίους συχνά αντιλαμβάνονται οι ε/Κύπριοι και οι τ/Κύπριοι τους Έλληνες και Τούρκους «αδελφούς» ως «οπισθοδρομικούς» και «θρησκόληπτους» ή ως «ανοργάνωτους» και «υπερόπτες» αντίστοιχα.

²⁴ Οι «καλαμαράδες» (γραμματιζούμενοι) και οι «καρακασάλ» (μαυρογένηδες) είναι τρόποι με τους οποίους οι «ιθαγενείς» ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι αναφέρονται στους Έλληνες εξ Ελλάδος και τους Τούρκους εκ Τουρκίας αντίστοιχα. Χαρακτηρισμοί που εκφράζουν την πολιτισμική διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις κατηγορίες. Για τη σχέση και την πολιτισμική διαφορά μεταξύ των ε/Κυπρίων και των «καλαμαράδων», βάσει της δικής μου εμπειρίας στο ερευνητικό πεδίο βλ. και στο κεφάλαιο 4 της διατριβής. Ωστόσο, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως εδώ φαίνεται να αναδεικνύεται ένα αρκετά ενδιαφέρον πεδίο ανθρωπολογικής έρευνας που δεν έχει ακόμα επαρκώς διερευνηθεί.

αυτή του John Peristiany, με τίτλο *Τιμή και Ντροπή σε ένα Κυπριακό Ορεινό Χωριό*²⁵ (1965), στην οποία ο συγγραφέας υποστήριξε ότι οι αξίες της τιμής και της ντροπής χαρακτήριζαν τις κοινωνικές σχέσεις στις μικρές αγροτικές κοινότητες που παρουσίαζαν μια απουσία της νεωτερικότητας, όχι μόνο στην Κύπρο, αλλά και στο γενικότερο μεσογειακό πολιτισμικό πλαίσιο. Η εργασία του Peristiany συνέβαλε στην ανάπτυξη της Μεσογείου ως πεδίο ανθρωπολογικής έρευνας, η μελέτη του οποίου είχε ως αποτέλεσμα την κατασκευή μιας έντονης διαφοροποίησης, στη βάση του δίπολου της νεωτερικότητας και της παράδοσης, μεταξύ των κοινωνιών της νότιας και της βόρειας Ευρώπης²⁶.

Σημαντικό ρόλο στην ανθρωπολογική κριτική της κατασκευής των αγροτικών κοινοτήτων της Μεσογείου ως θύλακες της «παράδοσης», που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980 (Herzfeld 1987, 1992), έπαιξε η δουλειά του Peter Loizos (1975, 2001β), ο οποίος πραγματοποίησε έρευνα στην επαρχία της Μόρφου στη δυτική Κύπρο στα τέλη της δεκαετίας του 1960, μια εποχή που χαρακτηρίζεται από έντονες διακοινοτικές και ενδοκοινοτικές διαμάχες και αντιπαλότητες. Σε αντίθεση με τον Peristiany, που είχε παρουσιάσει τον κοινωνικό έλεγχο της κοινότητας με βάση τις έννοιες της τιμής και της ντροπής ως μια από τις κυριότερες δυνάμεις που όριζαν την κοινωνική ζωή στο χωριό, ο Loizos παρουσιάζει τους πληροφορητές του ως κοινωνικούς δρώντες που προσαρμόζονται στις ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές της εποχής τους και οι προσωπικές τους επιλογές είναι αποτέλεσμα μιας δυναμικής σχέσης μεταξύ των εθνικών ταυτοτήτων, των πολιτικών ιδεολογιών, των ισορροπιών στο χωριό και των προσωπικών και οικογενειακών τους σχέσεων. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Michael Herzfeld, «ο Loizos ενδιαφέρεται πάνω από όλα για τις πραγματολογίες της διαπραγμάτευσης μιας ισορροπίας ανάμεσα στους περιορισμούς του επίσημου πολιτισμού και τις αναγκαιότητες της καθημερινής ζωής» (2006:34). Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Loizos μελετά τη διαπραγμάτευση και την αμφίδρομη σχέση μεταξύ των επίσημων λόγων και ιδεολογιών που πηγάζουν από τα πάνω (όπως το κράτος, τις κυρίαρχες κοινότητες και τους θρησκευτικούς φορείς) και των καθημερινών πρακτικών που διαμορφώνονται από τα κάτω.

²⁵ Ο αγγλικός τίτλος στο πρωτότυπο είναι: *Honor and Shame in a Cypriot Highland Village*.

²⁶ Η εκ νέου κατασκευή (στο πλαίσιο της οικονομικής «κρίσης») των χωρών της νότιας Ευρώπης ως τους «αδύναμους κρίκους» της Ευρωπαϊκής αλυσίδας, με λόγους που προέρχονται από τις ισχυρές χώρες της βόρειας Ευρώπης, αντηχεί τον πρώτο αυτό διαχωρισμό με βάση το δίπολο νεωτερικότητα και παράδοση που αναπτύχθηκε από τις ανθρωπολογικές μελέτες των δεκαετιών του 1960 και 1970.

Η δουλειά του Loizos κατάφερε, έτσι, να στρέψει το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον για τις περιοχές της Μεσογείου προς θεωρητικές και ερευνητικές αναζητήσεις σχετικά με την προσωπικότητα, την ταυτότητα και την κοινωνική δράση (Papadakis κ.α. 2006:17). Μετά τη δουλειά του Loizos²⁷ ανοίγει ο δρόμος για την κατανόηση των αγροτικών κοινοτήτων της Κύπρου και της Μεσογείου όχι ως θύλακες της «παράδοσης», αλλά ως δυναμικά πεδία διαπραγμάτευσης και έκφρασης της κοινωνικής αλλαγής, αλλά και πεδία συγκρότησης ορίων και ταυτοτήτων σε σχέση με τις από τα πάνω ιδεολογίες και πρακτικές του κράτους. Ο Paul Sant-Cassia (1982), για παράδειγμα, μελετώντας το θέμα της διαχείρισης και ανταλλαγής περιουσίας μέσω του γάμου στην αγροτική κοινότητα της Πέγιας στην Πάφο, καταγράφει την ανάπτυξη νέων στρατηγικών σε σχέση με το νεο-ιδρυθέν κράτος και την αύξηση της σημασίας των πολιτικών σχέσεων. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος, «στην Κύπρο μετά την Ανεξαρτησία οι πολιτικές επαφές αναδείχτηκαν ως ένας νέος τύπος περιουσίας· η γη και οι υλικοί πόροι όλων των ειδών μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά για να σχηματίσουν, να ανανεώσουν ή να διατηρήσουν πολιτικές σχέσεις» (ο.π.: 660). Τα υποκείμενα εμφανίζονται όχι ως παθητικοί δέκτες των από τα πάνω κοινωνικών αλλαγών, αλλά αντίθετα ως κεντρικοί παίκτες σε μια διαπραγμάτευση μεταξύ του από τα πάνω και του από τα κάτω, μέσα από την οποία συγκροτούν τους εαυτούς τους και παράγουν τις ταυτότητές τους.

Με το γάμο στην Κύπρο καταπιάνεται αρκετά αργότερα και ο Αργυρού (Argyrou 1996), ο οποίος προσεγγίζει το θέμα της παράδοσης και της νεωτερικότητας χρησιμοποιώντας τις πρακτικές και τους λόγους που αρθρώνονται για αυτόν. Αναλύοντας τις σχέσεις της ε/Κυπριακής κοινωνίας με τις πρακτικές και ιδέες για το γάμο, παρουσιάζει τη νεωτερικότητα και την παράδοση ως συγκάλυψη της αναπαραγωγής της «συμβολικής κυριαρχίας» της Δύσης στην Κύπρο. Στη δουλειά του Αργυρού αναδεικνύονται οι τρόποι με τους οποίους οι ε/Κύπριοι συγκροτούνται, αλλά και συγκροτούν τους εαυτούς τους, ως δυτικά υποκείμενα, ενώ αναπαράγουν

---

²⁷ Η δουλειά του ανθρωπολόγου Peter Loizos (1937-2012) στην Κύπρο περιλαμβάνει άρθρα και βιβλία τα οποία προσεγγίζουν διάφορες πτυχές της Κυπριακής κατάστασης και του Κυπριακού προβλήματος, όπως είναι οι δια-κοινοτικές συγκρούσεις (1988), οι πρόσφυγες (2001β) και ο εθνικισμός (2001α). Επιπλέον, η δουλειά του περιλαμβάνει και εθνογραφικές ταινίες που καταπιάνονται με τα ζητήματα που μελέτησε, προσεγγίζοντας τα με ένα διαφορετικό ανθρωπολογικό μέσο, το φιλμ (1993). Οι δύο ταινίες του για την Κύπρο (*Life Chances: Four Families in a Greek Cypriot Village* [1974, London, England: Royal Anthropological Institute] και *Sophia and her people* [1985, London, England: Royal Anthropological Institute] είναι αρκετά σημαντικές τόσο για την παραγωγή εθνογραφικών ταινιών για την Κύπρο και τη Μεσόγειο, όσο και για το πεδίο της οπτικής ανθρωπολογίας.

παράλληλα μια αντίληψη πολιτισμικής κατωτερότητας που νοηματοδοτεί τη νεωτερικότητα ως ένα στόχο που πρέπει να επιτευχθεί. Όμως, σύμφωνα με τον συγγραφέα, η Δύση δεν ένας στόχος που μπορεί να επιτευχθεί αλλά μια ιστορική κατασκευή που λειτουργεί ως ένα εργαλείο διαφοροποίησης και εξουσίας (ο.π.: 177). Η μελέτη του Αργυρού τοποθετεί την Κύπρο στη συζήτηση σχετικά με τους κατασκευασμένους διαχωρισμούς μεταξύ «παράδοσης» και «νεωτερικότητας» που αναπτύχθηκε στην ανθρωπολογία τη δεκαετία του 1990. Έτσι, συμβάλει στην κριτική της κατανόησης των δύο αυτών εννοιών σαν σταθμούς μιας γραμμικής εξελικτικής πορείας που οδηγεί αναπόφευκτα στην ολοκληρωτική αντικατάσταση της μίας κατάστασης από την άλλη. Κείμενα της ίδιας δεκαετίας (Appadurai 1996a, Hannerz 1996) έχουν συμβάλει στην κατανόηση της εξάπλωσης της νεωτερικότητας και του παγκόσμιου συστήματος, ως μια δυναμική διαδικασία, που αν και επηρεάζει κοινωνίες ανά τον κόσμο, την ίδια στιγμή ανασχηματίζεται ανάλογα με τις πολιτισμικές και πολιτικο-οικονομικές ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου στον οποίο εκδηλώνεται, παράγοντας διαφορετικές τοπικές εκδοχές της νεοτερικής κατάστασης. Όπως τονίζει, λοιπόν, ο Αργυρού: «το να καταλάβει κανείς την Κύπρο σημαίνει να καταλάβει πώς λειτουργεί η Ευρωπαϊκή ηγεμονία στο περιθώριο της Ευρώπης» (2006: 216).

1.4. Η (νέα) Κύπρος στη μετα-Αννάν εποχή

Τα παραπάνω δείχνουν πως η ιδιαίτερη θέση που καταλαμβάνει η Κύπρος γεωγραφικά, αλλά και συμβολικά, ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή, το χριστιανισμό και το ισλάμ, τον Πολιτισμό και την οπισθοδρομικότητα, οδήγησαν σε μια διαδικασία βρετανικού αποικιακού εκδυτικισμού, που ενέπλεξε αναγκαστικά τους εθνικισμούς της Ελλάδας και της Τουρκίας ως δύο περιφερειακών δυνάμεων της Δύσης και της Ανατολής αντίστοιχα. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, οι ντόπιοι κάτοικοι του νησιού μετατρέπονται από χριστιανοί ελληνόφωνοι και μουσουλμάνοι τουρκόφωνοι, σε νεοτερικά και παράλληλα εθνικά υποκείμενα και αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως Έλληνες και Τούρκους της Κύπρου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ακολουθήσει μια διαδικασία απο-αποικιοποίησης κατά την οποία το νησί μετατρέπεται σε πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των δύο εθνικισμών. Ο ανταγωνισμός συνεχίστηκε κατά την πρώτη δεκαετία της ανεξαρτησίας και εντάθηκε με την περαιτέρω εμπλοκή των δύο «μητέρων πατρίδων»,

ενώ ταυτόχρονα η εμπλοκή των μεγάλων δυνάμεων έβαλε την Κύπρο στο ευρύτερο ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής. Έτσι, η κατάσταση πήρε βίαιες διαστάσεις που εκφράστηκαν καθ' όλη τη δεκαετία του 1960 τόσο μεταξύ των κοινοτήτων, όσο και στο εσωτερικό τους, όπου οι επιθέσεις των εθνικιστών κατά των αριστερών καταστέλλουν τις προσπάθειες δραστηριοποίησης από κοινού και την ανάδειξη της «κυπριακότητας». Έτσι, η Κύπρος οδήγηθηκε αρχικά στον προσωρινό διαχωρισμό και στη συνέχεια στον πόλεμο και τον απόλυτο διαχωρισμό του 1974, ο οποίος στέρησε σχεδόν οποιαδήποτε επικοινωνία μεταξύ των δύο πλευρών μέχρι το άνοιγμα των οδοφραγμάτων το 2003.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1974 και 2003, το Κυπριακό Πρόβλημα και οι διάφορες «εξαιρέσεις» κυριαρχούν στην καθημερινότητα, αλλά και στην πολιτική και κοινωνική ζωή των δύο πλευρών του νησιού. Οι κυρίαρχες αφηγήσεις που διαμορφώνονται είναι εθνοκεντρικές και εξυπηρετούν τους «εθνικούς στόχους» της κάθε πλευράς. Ενώ, λοιπόν, ο επίσημος ε/Κυπριακός στόχος έχει απομακρυνθεί ανεπιστρεπτί από το όραμα της ένωσης, εστιάζοντας προς την ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία, την ίδια στιγμή η ανεξαρτησία γίνεται κατανοητή ως μια Δημοκρατία που θα πρέπει να ελέγχεται όσο το δυνατόν περισσότερο από την ε/Κυπριακή πλειονότητα. Από την άλλη πλευρά, ο τ/Κυπριακός επίσημος στόχος παραμένει ο διαχωρισμός του νησιού, και αυτό γιατί είναι ένας στόχος που θέλει να αποφύγει τον υποβιβασμό των τ/Κυπρίων σε μια μειονότητα ενός ένα κατά βάση ε/Κυπριακού κράτους, οπότε διεκδικεί την αναγνώριση και την ανεξαρτησία της αυτοανακηρυχθείσας ΤΔΒΚ.

Ενώ, λοιπόν, το Κυπριακό Πρόβλημα και οι προσπάθειες επίλυσής του αφορούσαν και αφορούν τη διαμάχη για το μέλλον του νησιού, την ίδια στιγμή δεν μπορούν παρά να αφορούν και τη διαμάχη για τους λόγους που οδήγησαν στο διαχωρισμό. Οπότε, μετά το 1974 αναδύονται διαφορετικές ερμηνείες της ιστορίας και αφηγήσεις του παρελθόντος τόσο μεταξύ των δύο κοινοτήτων, όσο και στο εσωτερικό τους, που αντανακλούν διαφορετικούς στόχους και οράματα για το μέλλον του νησιού. Ωστόσο, οι κυρίαρχες αφηγήσεις των δύο πλευρών σε μεγάλο βαθμό αποκλείουν την άλλη κοινότητα και επικεντρώνονται στη θυματοποίηση και τον πόνο του εθνικού εαυτού. Με αυτόν τον τρόπο, η κοινωνική μνήμη για τον «άλλο» και την «άλλη» πλευρά, θεσμοθετείται από τις κυρίαρχες ομάδες και μετατρέπεται σε πολιτική στρατηγική (Bryant 2012: 336). Αντίστοιχα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι κι άλλες πλευρές του

Κυπριακού Προβλήματος χρησιμοποιήθηκαν ως πολιτικές στρατηγικές από τις κυρίαρχες ομάδες των δύο πλευρών. Ανάμεσα σε αυτές είναι για παράδειγμα, πρώτον, το θέμα των αγνοούμενων (Sant-Cassia 2005), που χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από την ε/Κυπριακή αφήγηση ως μέσο πίεσης προς την επίτευξη πολιτικών στόχων παραβλέποντας πολλές φορές τον πόνο των οικογενειών, και δεύτερον, το θέμα της διαχείρισης των περιουσιών των «άλλων», των περιουσιών που έμειναν πίσω, οι οποίες στην τ/Κυπριακή πλευρά αναδείχτηκαν ως μέσα κοινωνικής και οικονομικής διαφοροποίησης του πληθυσμού (Navarro-Yashin 2012, Dikomitis 2012).

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα λέγαμε πως, από τη μια πλευρά, οι τρόποι με τους οποίους διαχειρίστηκαν οι κυρίαρχες ομάδες των δύο πλευρών τη συνέχιση του Κυπριακού Προβλήματος και τα κοινωνικά ζητήματα, που προέκυψαν λόγω του διαχωρισμού και των διαφόρων εξαιρέσεων, και από την άλλη, οι τρόποι με τους οποίους εσωτερικεύτηκε αυτό το συνεχιζόμενο συλλογικό τραύμα (Bryant 2012: 339), στους ε/Κύπριους και τ/Κύπριους πολίτες και κάτοικους του νησιού, δημιούργησαν μια κατάσταση στην οποία κυριάρχησαν στην κοινωνία οι εθνοκεντρικοί και συντηρητικοί επίσημοι λόγοι. Αυτοί οι επίσημοι λόγοι είχαν μετατρέψει τον πολιτικό λόγο και των δύο πλευρών σε «γλώσσα πόνου και δεινών (...) με τέτοιο τρόπο, όμως, που δεν επέτρεπε στους μεν να αναλογιστούν τον πόνο των δε» (Παπαδάκης 2009: 263). Έτσι, η κατάσταση αυτή διαμόρφωσε στενά ή και ασφυκτικά πλαίσια πολιτικής και πολιτιστικής έκφρασης (ανάλογα βέβαια και με τα διαφορετικά πολιτικοκοινωνικά πλαίσια της κάθε πλευράς), που κατέστειλαν τις εκφράσεις αμφισβήτησης των κυρίαρχων αφηγήσεων για το παρελθόν και των κυρίαρχων λόγων για το διαχωρισμό και τον «άλλο» και, τελικά, οδήγησαν την κοινωνία και ιδιαίτερα τους νέους, σε μια περίοδο «μαρασμού» και «καθήλωσης», κατά την οποία μόνο το Κυπριακό αξιολογείτο ως πραγματικό πρόβλημα ενώ όλα τα υπόλοιπα κρίνονταν ως ασήμαντα. Ο Παπαδάκης αναφέρει χαρακτηριστικά πως «ο ρατσισμός και οι διακρίσεις εις βάρος των μεταναστών ή εις βάρος των θρησκευτικών μειονοτήτων και των γυναικών έμπαιναν στο περιθώριο» καθώς όποιος επιχειρούσε να αρθρώσει πολιτικό λόγο για τέτοια ζητήματα μπορούσε να κατηγορηθεί ακόμα και για προδοσία, έτσι, «το Κυπριακό αποτελούσε το τέλειο *άλλοθι* για τις *καταπατήσεις* στο εσωτερικό κάθε πλευράς» (ο.π.: 264, έμφαση δική μας).

Η αλλαγή που έφερε όμως η περίοδος 2003-2004, μια περίοδος που περιλαμβάνει το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, το διπλό δημοψήφισμα για το σχέδιο Αννάν και την

είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε., δημιούργησε νέες συνθήκες στο νησί. Αυτές οι από τα πάνω πολιτικές εξελίξεις άλλαξαν το κοινωνικο-πολιτικό τοπίο της Κύπρου και ταυτόχρονα άνοιξαν νέα πεδία ανάπτυξης της ενδεχομενικότητας της συνάντησης με τον «άλλο». Με την αλλαγή της συγκεκριμένης περιόδου ανθρωπολόγοι μελέτησαν κάποια από τα νέα αυτά πεδία που ανοίχτηκαν στην Κύπρο. Ένα τέτοιο πεδίο ήταν για παράδειγμα οι συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν, μετά το άνοιγμα των περασμάτων της γραμμής, μεταξύ των εκτοπισμένων ε/Κύπριων με τους νέους τ/Κύπριους και Τούρκους κάτοικους των χωριών και των σπιτιών που άφησαν πίσω το 1974 (Dikomitis 2012). Επίσης, ένα άλλο παράδειγμα είναι και τα νέα πεδία αβεβαιότητας για τους Κύπριους που δημιουργήθηκαν από την αλλαγή της συγκεκριμένης περιόδου και διαμόρφωσαν τις κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες της «Νέας Κύπρου» (Bryant 2012). Τέτοιες μελέτες αναδεικνύουν τις θετικές πλευρές της νέας περιόδου, που φέρνουν τους κατοίκους του νησιού «πιο κοντά», όπως είναι η απουσία επεισοδίων φυσικής βίας (Navaro-Yashin 2012: 221), οι αλλαγές στις εθνικιστικές εντυπώσεις για τον «άλλο», που ένα αποτέλεσμα των συναντήσεων στην καθημερινότητα και των δύο πλευρών, και οι παλιές φιλίες που αναθερμάνθηκαν ή οι νέες που αναπτύχθηκαν. Ωστόσο, οι ίδιες μελέτες αναδεικνύουν και τις άλλες πλευρές της «Νέας Κύπρου», πλευρές που υποδεικνύουν ότι οι διαμεσολαβημένες από τους κυρίαρχους λόγους μνήμες της βίας του παρελθόντος και οι σύγχρονες πολιτικές εξελίξεις τροφοδοτούν μια σημαντική αβεβαιότητα για το κοινό μέλλον της Κύπρου, που ίσως έχει οδηγήσει τις δύο κοινότητες ακόμα πιο μακριά (Bryant 2010).

Το Κυπριακό Πρόβλημα, οι ιστορικές συνθήκες που το δημιούργησαν, οι διάφορες επιπτώσεις του στην κοινωνία, αλλά και οι τρόποι με τους οποίους έχει διαμορφώσει και συνεχίζει να διαμορφώνει μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων την καθημερινότητα στην Κύπρο, είναι όλα θέματα με τα οποία έχουν ασχοληθεί πολλοί ερευνητές στις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες. Παρά ταύτα, δεν υπάρχει ανάλογη επιστημονική ενασχόληση με την κοινωνική ανάγκη υπέρβασης του Προβλήματος ή την ανάγκη ξεπεράσματος των ασφυχτικών πλαισίων έκφρασης που αυτό δημιούργησε και στις δύο πλευρές της γραμμής. Οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Κύπρο μετά την περίοδο 2003-2004 προσέφεραν επίσης ένα πιο ανοιχτό πλαίσιο πολιτικοκοινωνικής έκφρασης στο οποίο μπόρεσαν να αναπτυχθεί η αμφισβήτηση των κυρίαρχων αφηγήσεων και λόγων. Η αμφισβήτηση αυτή εκφράστηκε τόσο με την ενδυνάμωση της ήδη υπάρχουσας αμφισβήτησης των

κυρίαρχων εθνικιστικών λόγων από τα αριστερά κόμματα, που την ίδια περίοδο κερδίζουν δύναμη, όσο και με την ανάπτυξη νέων μορφών αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων και λόγων, είτε αυτοί προέρχονται από την επίσημη Δεξιά, είτε από την επίσημη Αριστερά.

Οι νέες αυτές μορφές έκφρασης της αμφισβήτησης, που ξεκινούν να αναπτύσσονται την περίοδο αυτή κυρίως στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, λαμβάνουν χαρακτηριστικά οργάνωσης και δραστηριοποίησης από τα κάτω. Δηλαδή είναι κατά βάση ανεξάρτητες από τα πολιτικά κόμματα, και ιδιαίτερα από τα κυρίαρχα κοινοβουλευτικά, όπως και από άλλους διεθνείς και τοπικούς οργανισμούς και φορείς, ενώ επιχειρούν την ανάπτυξη αδιαμεσολάβητης και εξωθεσμικής πολιτιστικής και πολιτικής δράσης. Αυτού του τύπου η συλλογική οργάνωση και δραστηριότητα στο πολιτικό και στο πολιτιστικό επίπεδο εμφανίζεται, εν μέρει, ως αποτέλεσμα και ως αντίδραση στις από τα πάνω εξελίξεις της περιόδου 2003-2004, όμως στην πορεία αναπτύσσεται από τα κάτω συγκροτώντας και διευρύνοντας δομές αυτο-οργάνωσης που στηρίζονται στην αδιαμεσολάβητη (από πολιτικούς-κομματικούς και κρατικούς μηχανισμούς, αλλά και από θρησκευτικούς ή ιδιωτικούς φορείς) συλλογική δράση και συμμετοχή.

Οι λόγοι για την εμφάνιση τέτοιων μορφών οργάνωσης και δράσης σε αυτήν τη χρονική-ιστορική στιγμή αφορούν τόσο το τοπικό, όσο και το εθνικό επίπεδο, καθώς και τα δύο εμπλέκονται σε μια διαδικασία μετάβασης της Κύπρου σε ένα παγκόσμιο και μετα-εθνικό πλαίσιο. Το μετα-εθνικό είναι ένα φαινόμενο που έχει συνδεθεί με τρεις παράγοντες της σύγχρονης εποχής, πρώτον, με τον περιορισμό του έθνους-κράτους, δεύτερον με τις όλο και πιο στενές και εξαρτώμενες σχέσεις των κρατών από υπερεθνικές ενώσεις (όπως είναι η Ευρωπαϊκή) και υπερκρατικούς οργανισμούς, (όπως στην περίπτωση της Κύπρου ο ΟΗΕ) και, τρίτον, έχει συνδεθεί με την αλληλοεξάρτηση της οικονομίας μεταξύ των κρατών και την ιδεολογική και πολιτική κυριαρχία της αγοράς (Πλεξουσάκη 2014: 11). Στην κατάσταση που δημιουργείται από τους παραπάνω παράγοντες συμβάλλει και η διαχείριση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης από τα κράτη, τις ενώσεις και τους οργανισμούς, που μετασχηματίζει τις λειτουργίες του κράτους και αλλάζει τις κοινωνικές και πολιτικές ισορροπίες.

Ωστόσο, το μετα-εθνικό φαινόμενο έρχεται να προστεθεί σε άλλα φαινόμενα που εκδηλώνονται τις τελευταίες δεκαετίες, ή φαινόμενα της ύστερης νεωτερικότητας

όπως την αύξηση των παγκόσμιων ροών κεφαλαίου, προϊόντων, πληροφορίας και μετανάστευσης, τα οποία έχουν αυξήσει την αλληλοσύνδεση των ανθρώπων, των αντικειμένων και των τόπων πέρα από τα εθνικά σύνορα (Appadurai 1996α) και μετασχηματίζουν το εσωτερικό των εθνών-κρατών, καθώς σχετικοποιούν την αντίληψη της εσωτερικής ομοιογένειας τους, ενώ αμφισβητούν τις φυσικοποιημένες συνδέσεις του πολιτισμού με συγκεκριμένους τόπους (Gupta & Ferguson 1992). Την ίδια στιγμή, όμως, που τα φαινόμενα αυτά συμβάλλουν αναγκαστικά στην αμφισβήτηση κυρίαρχων και εθνοκεντρικών αντιλήψεων και προκαλούν έναν πολλαπλασιασμό των συλλογικών ταυτοτήτων, καθώς τα κρατικά σύνορα γίνονται πιο διαπερατά, γίνονται και η αιτία ανασηματοδοτήσεων και μεταμορφώσεων του εθνικισμού που εκφράζονται με την ανάπτυξη νέων μορφών εθνοκεντρικών λόγων, αλλά και την ταυτόχρονη σχετικοποίηση των κρατικών συνόρων στο πλαίσιο της Ευρώπης ή την ισχυροποίησή τους έξω από αυτό (Πλεξουσάκη 2014: 13, 23).

Όπως έχουν υποστηρίξει και άλλοι (Bryant 2006, Demetriou 2006, Τριμικλινώτης 2010) η περίοδος 2003-2004 σηματοδοτεί για την Κύπρο τη αρχή της μετάβασης σε μια νέα εποχή. Σε αυτό όμως δεν συνέβαλε μόνο το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, το οποίο τερμάτισε τον αποκλεισμό της μιας κοινότητας από την άλλη προσφέροντας ευκαιρίες για συνάντηση και ανάπτυξη κοινού εδάφους, αλλά συνέβαλε και η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε., η οποία επιβεβαίωσε τη θέση του νησιού στην Ευρώπη όχι μόνο γεωγραφικά αλλά και θεσμικά, συμβάλλοντας παράλληλα στην ανάπτυξη του μετα-εθνικού φαινομένου. Οι λόγοι, λοιπόν, για την ανάπτυξη των συγκεκριμένων μορφών πολιτικής και πολιτιστικής οργάνωσης και δράσης στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο συνδέονται με τα παραπάνω φαινόμενα και τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώθηκαν στις ιδιαιτερότητες της Κύπρου. Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά εκφράζουν τοπικές ανάγκες για το ξεπέρασμα των στενών πλαισίων και της «καθήλωσης» που επέβαλλε η κυρίαρχη διαχείριση του Κυπριακού, από την άλλη εκφράζουν την ανάγκη σύνδεσης και αλληλοεξάρτησης με παγκόσμιες και διεθνικές διεργασίες και φαινόμενα στα οποία εκτίθενται στην παγκοσμιοποιημένη εποχή.

Τι σημαίνει όμως ανεξάρτητη πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση που προέρχεται από τα κάτω σε ένα διεθνικό και μετα-εθνικό πλαίσιο; Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα θα πρέπει στο σημείο αυτό να εξηγήσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούμε τον όρο. Με το διαχωρισμό του *από τα κάτω* και του *από τα πάνω* θέλουμε να αναφερθούμε στην ανάπτυξη μορφών κοινωνικότητας, αλλά και

πολιτιστικής και πολιτικής οργάνωσης και δράσης, που δεν είναι διαμεσολαβημένες από επίσημους και θεσμικούς φορείς και οργανώσεις. Αυτή όμως η τάση, όσο και αν εκφράζει μια νέα μορφή αμφισβήτησης και εναλλακτικής δραστηριοποίησης στο τοπικό Κυπριακό πλαίσιο, είναι παράλληλα μια τάση που εκδηλώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο και θα τολμούσαμε να πούμε πως είναι μέρος του μετα-εθνικού φαινομένου. Έτσι, αν και ο όρος από τα κάτω αναφέρεται σε μορφές κοινωνικότητας και κοινωνικοπολιτικής δραστηριοποίησης που χαρακτηρίζονται αδιαμεσολάβητες στο τοπικό πλαίσιο, αυτό δεν σημαίνει πως την ίδια στιγμή δεν μπορεί να είναι διαμεσολαβημένες από πολιτικές και πολιτισμικές τάσεις και παραδόσεις που αναπτύσσονται σε άλλες χώρες στο παγκόσμιο επίπεδο. Εδώ, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια, αναδεικνύονται και οι σχέσεις της νησιωτικής Κύπρου με την Ελλάδα, την Τουρκία και την Αγγλία, που λειτουργούν ως τα κέντρα αναφοράς και επιρροής για τους Κυπρίους. Επιπλέον, στη σημερινή εποχή η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, αλλά και η ευκολία του ταξιδιού (τουλάχιστον μέσα στην Ε.Ε.) προσέφεραν νέες δυνατότητες και τρόπους επαφής διαμέσου των εθνικών συνόρων. Ο Appadurai (1996α) υποστηρίζει, μιλώντας για την περίοδο της γενικευμένης νεωτερικότητας, ότι τα αποτελέσματα της φαντασίας μπορεί να είναι τα συστατικά μιας νεότερης υποκειμενικότητας ²⁸ που ξεπερνάει εθνικούς διαχωρισμούς. Αναφερόμενος στις συλλογικές εμπειρίες που προσφέρουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ιδιαίτερα ο κινηματογράφος και το βίντεο, αναφέρει πως καθιστούν δυνατή τη συλλογική αίσθηση της φαντασίας και έτσι κάνουν δυνατή τη δημιουργία διεθνικών και μετα-εθνικών ομαδοποιήσεων ικανών για συλλογική και διατοπική δράση (ο.π.: 8). Αν οι παραπάνω παρατηρήσεις σχετικά με τις δυνατότητες των Μ.Μ.Ε. ισχύουν για την εποχή που ο Appadurai τα επισημαίνει, τότε σήμερα, με την «έκρηξη» των ηλεκτρονικών και ψηφιακών μέσων άμεσης επικοινωνίας (σε αντιδιαστολή με την διαμεσολαβημένη από τα παραδοσιακά Μ.Μ.Ε.)²⁹, μπορούμε

²⁸ Για μια επισκόπηση στο ζήτημα της εμφάνισης του όρου υποκειμενικότητα και τη στροφή των κοινωνικών επιστημών προς το δρών υποκείμενο ως έννοιας που συγκροτείται κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά, βλ. Μαδιανού 2003: 32-38.

²⁹ Εδώ αναφερόμαστε βέβαια στο διαδίκτυο (internet), αλλά και σε πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις άμεσα συνδεδεμένες με αυτό, όπως την ψηφιακή φωτογραφία-βίντεο και ειδικότερα το «social web» ή αλλιώς «web 2.0» (ιστολόγια [blogs] και άλλα social media: myspace, facebook, you tube, wikis κ.α.) (Rheingold 2000, Dijk 2006, Brady 2005), που εκφράζουν τους διαφορετικούς τρόπους που χρησιμοποιείται πια η πλατφόρμα του internet προωθώντας και καθιστώντας δυνατή μια «άμεση» και «αδιαμεσολάβητη» επικοινωνία και ενημέρωση (Gillmor 2006) μεταξύ ατόμων-χρηστών και ομάδων από διαφορετικά μέρη της γης.

πια να παρατηρήσουμε αυτές τις δυνατότητες ανάπτυξης νέων ομαδοποιήσεων και υποκειμενικότητων να πολλαπλασιάζονται.

Η περίοδος 2003-2004 θα μπορούσαμε να πούμε πως αναδεικνύεται, λοιπόν, ως μια πολύ σημαντική περίοδος για τις νέες σχέσεις που αναπτύσσει στην Κύπρο το τοπικό με το παγκόσμιο, σχέσεις που επανατοποθετούν το νησί σε νέα μετα-εθνικά και διεθνικά πλαίσια και ανοίγουν δρόμους για το ξεπέρασμα των προηγούμενων και πιο ασφυκτικών πλαισίων που έθετε η κυριαρχία των εθνοκεντρικών και συντηρητικών αντιλήψεων του εαυτού και του «άλλου», με αποτέλεσμα την ανάπτυξη νέων ομαδοποιήσεων και υποκειμενικότητων, απελευθερωμένων από τους μέχρι τότε κυρίαρχους περιορισμούς. Οι μορφές πολιτικής και πολιτιστικής οργάνωσης και δραστηριότητας που περιγράφονται στα επόμενα κεφάλαια αναπτύσσονται λόγω αυτών των νέων πλαισίων, αλλά και σε σχέση με τις νέες πραγματικότητες που αυτά διαμορφώνουν, και παρουσιάζονται ως τα αποτελέσματα άλλων πολιτικών και κοινωνικών λογικών, οι οποίες μέχρι τότε δεν είχαν ποτέ το χώρο για να αναπτυχθούν. Έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως είναι εκφράσεις του ξεπεράσματος της περιόδου της «καθήλωσης» και, τελικά, ακόμα και του ξεπεράσματος των περιορισμών που έθεταν το Κυπριακό Πρόβλημα, ο διαχωρισμός του νησιού και η διαχείριση τους από τις κυρίαρχες ομάδες. Η Rebecca Bryant, στον επίλογο του βιβλίου της με τίτλο *Imagining the Modern*, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αν οι εθνικές φαντασιώσεις έχουν οδηγήσει σε εφιάλτες και οι υπ οσχέσεις μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας έχουν φέρει το διαχωρισμό, κάποιος άλλος δρόμος είναι σίγουρα απαραίτητος» (2006:252)

Κεφάλαιο 2^ο: Η Παλιά Λευκωσία και η από τα κάτω δραστηριοποίηση

2.0. Διαχωρισμοί

Η ιστορία της πόλης «...είναι κατά κάποιο τρόπο συνυφασμένη με την ιστορία των τειχών της. Τείχη που έστησαν εισβολείς και που γκρέμισαν άλλοι εισβολείς, κάνοντας τη Λευκωσία να μοιάζει μ' ένα ρυτιδιασμένο και κουρασμένο πρόσωπο»

Νιαζί Κιζιλγιουρέκ 1995: 15.

Μια από αυτές τις νεότερες «*ρυτίδες*», όπως ποιητικά τις αποκαλεί ο Κιζιλγιουρέκ, είναι η και Πράσινη Γραμμή –το πιο πρόσφατο «τείχος»– που χωρίζει τη Λευκωσία και ολόκληρο το νησί. Αν και αυτό δεν είναι ένα χαρακτηριστικό μόνο της Λευκωσίας, αφού ολόκληρη «η νεότερη ιστορία της Κύπρου έχει σηματοδευτεί από διαδικασίες διαχωρισμού» (Demetriou 2007α: 56), στη Λευκωσία και ιδιαίτερα στην εντός των τειχών πόλη οι διαδικασίες διαχωρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές, γιατί εγγράφονται στο αστικό τοπίο και επηρεάζουν άμεσα τον αστικό και κοινωνικό χαρακτήρα της.

Η «εντός των τειχών Λευκωσία», δηλαδή η περιοχή που περικλείεται στα κυκλικά Ενετικά τείχη, όπως αναφέρει ο Attalides ([1981] στο Hocknell κ.α. 1998: 147), μέχρι τη δεκαετία του 1930 περιλάμβανε όλη σχεδόν την πόλη. Αν και ανάπτυξη της πόλης εκτός των τειχών είχε ξεκινήσει ήδη από τις πρώτες δεκαετίες της Βρετανικής αποικιοκρατίας (1878-1960), οι πρώτες περιοχές που αναπτύχθηκαν ήταν μόνο αυτές που κατοίκησαν οι Βρετανοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι, που ήθελαν να είναι εκτός της μεσαιωνικής και ανθυγιεινής εντός των τειχών πόλης¹. Έτσι, η αστική ανάπτυξη της Λευκωσίας πέρα από τα τείχη ήρθε σχετικά αργότερα και συγκεκριμένα, μετά την επίσημη ανακήρυξη της Κύπρου ως αποικίας του Στέμματος το 1925, όταν η Λευκωσία ως το σύγχρονο διοικητικό κέντρο της αποικίας πέρασε μια περίοδο έντονης αστικοποίησης που χαρακτηρίστηκε κυρίως από την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα (Attalides 1981 στο Trimikliniotis 2007: 01). Αποτέλεσμα αυτού ήταν και η απορρόφηση πολλών εσωτερικών μεταναστών από τις αγροτικές περιοχές, στις οποίες το αστικό κέντρο ασκούσε μεγάλη επιρροή (βλ. και Loizos 2001β). Η

¹ Αναφορές από τα πρώτα χρόνια της βρετανικής διοίκησης της Κύπρου υ, όπως αυτές στο ημερολόγιο του Sir Garnet Wolseley (Cavendish 1991: 38, στο Μαραγκού 2009: 164) αναφέρουν πως η πόλη της Λευκωσίας ήταν σε "άθλια κατάσταση" (The filthy condition of Nicosia), ήταν βρόμικη και εξαθλιωμένη, χωρίς βασικές υποδομές ενώ υπήρχε κίνδυνος από αρρώστιες όπως η ελονοσία (Μαραγκού 2009: 164-167).

αστικοποίηση και ανάπτυξη της Λευκωσίας έφερε μετακινήσεις και στρωματοποίηση του πληθυσμού, που με τη σειρά τους συμβάλλουν στην ανάδειξη των διαφόρων διαχωρισμών μεταξύ των ομάδων της πόλης και ιδιαίτερα μεταξύ των δύο κυρίαρχων κοινοτήτων. Οι εθνικοί διαχωρισμοί αποκτούν έτσι χωρικές διαστάσεις, αλλά και συμβολικές εθniko-θρησκευτικές εκφράσεις, που εγγράφονται στον ιστό της Παλιάς Λευκωσίας, ένα χώρο που δέχθηκε επανειλημμένα αλλαγές στα ονόματα δρόμων, μνημείων και ορόσημων καθώς αναπροσαρμόζονταν ανάλογα την περίοδο και ανάλογα τις ανάγκες της κάθε κοινότητας και της εθνικής της ιστορίας και αισθητικής (Zesimou 1998: 265-266, Παπαδάκης 2005).

Η εντός των τειχών περιοχή ήταν έτσι ο πρώτος αστικός χώρος που αντιμετώπισε τα αποτελέσματα των διαμαχών μεταξύ των κοινοτήτων και των χωρικών διαχωρισμών. Πρώτη φορά χωρίζεται στον ε/Κυπριακό και τον τ/Κυπριακό τομέα το 1956, όντας υπό αγγλική διοίκηση, με την πρώτη γραμμή γνωστή ως «γραμμή Mason-Dixon» (Hocknell κ.α. 1998:150, Παπαδάκης 2005:267). Το 1958 αναζωπυρώνονται οι ταραχές στην περιοχή –όπου είχε έντονη δράση κατά της αποικιοκρατικής διοίκησης η Ε.Ο.Κ.Α.– και η πόλη οδηγείται στην *de facto* εγκαθίδρυση ξεχωριστού δημοτικού συμβουλίου από τους τ/Κύπριους (Παπαδάκης 2005:267). Οι διαμάχες συνεχίζονται και μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου και την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, με τα «ματωμένα Χριστούγεννα» του 1963 (ΙΟΣ 1999), το πρώτο μεγάλο ξέσπασμα διακοινοτικής-εθνοτικής βίας μετά την απελευθέρωση του νησιού, που κλιμακώνεται στο σύνολο της κυπριακής επικράτειας και οδηγεί στην περίοδο διακοινοτικής βίας 1963-1967 και τον αποκλεισμό των τ/Κυπρίων στους θύλακες. Την ίδια περίοδο εγκαθιδρύεται στην πόλη και η ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών και καθιερώνεται η Πράσινη Γραμμή κατά μήκος της οδού Ερμού, στην ίδια περίπου θέση με εκείνη που πρωτοχαράχτηκε από τους Βρετανούς το 1958.

Η επόμενη φάση του διαχωρισμού πραγματοποιείται το 1974 με τη στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας που ακολούθησε το πραξικόπημα της Ε.Ο.Κ.Α. Β' κατά του προέδρου και Αρχιεπισκόπου Μακαρίου². Τότε η πράσινη γραμμή «οριστικοποιείται» ως ένα αδιαπέραστο σύνορο μεταξύ των δύο πολιτικών, εθνικών και θρησκευτικών οντοτήτων, σηματοδοτώντας την έναρξη της περιόδου της μη-επαφής, της προώθησης των «μεγάλων» εθνικών αφηγήσεων και της κατασκευής της

---

² Για λεπτομέρειες σχετικά με το πραξικόπημα της Ε.Ο.Κ.Α. Β' μέσα από εμπειρίες των ε/Κυπρίων, βλ. και Loizos 2001β: 73-88.

επίσημης ιστορίας ή «μυθιστορίας» (Παπαδάκης 1995, Papadakis 1998), των διαπραγματεύσεων και των πολιτικών διεκδικήσεων από την κάθε πλευρά και τέλος, των αντικρουόμενων νοημάτων και ερμηνειών για τα γεγονότα και τα αποτελέσματά τους, όπως το θέμα των προσφύγων (Loizos 2001β), των αγνοούμενων (Sant-Cassia 2005) και του ορίου (Παπαδάκης 2005).

Ο διαχωρισμός της Πράσινης Γραμμής παραμένει ένα αδιαπέραστο σύνορο μέχρι και το 2003, όπου με την άρση της απαγόρευσης διέλευσης από την τ/Κυπριακή διοίκηση γίνεται πάλι ένα ελεγχόμενο, αλλά παρ' όλ' αυτά διαπερατό όριο (Demetriou 2007β, Webster και Timothy 2006, Dikomitis 2005, Παπαδάκης 2005). Η τελευταία εξέλιξη, που αφορά και συγκεκριμένα την Παλιά Πόλη, έρχεται το 2008, όταν ύστερα από επανειλημμένες κινηματικές προσπάθειες εκατέρωθεν της γραμμής ανοίγει τελικά το διάσημο οδόφραγμα της οδού Λήδρας³. Το άνοιγμα της οδού Λήδρας είναι μια σημαντική εξέλιξη για την Παλιά Πόλη, γιατί εκτός από την συμβολική σημασία του συγκεκριμένου οδοφράγματος είναι και ένα πέρασμα που φέρνει τις δύο εντός των τειχών πλευρές πιο «κοντά» και συμβάλλει στην επικοινωνία⁴ και την προώθηση της έννοιας της Παλιάς Πόλης ως ένα σύνολο.

2.0.1. Αστικοί μετασχηματισμοί μετά το 1974

Όπως παρατηρούν οι Gumpert και Drucker (1998β: 205), στη Λευκωσία υπάρχουν δύο ειδών διαχωρισμοί, ο ένας είναι αυτός της Πράσινης Γραμμής, και ο άλλος, είναι ο διαχωρισμός μεταξύ της εντός των τειχών πόλης και των δύο σύγχρονων πόλεων που εκτείνονται στις νότιες και βόρειες περιοχές έξω από τα τείχη. Έτσι, ενώ ο διαχωρισμός της Πράσινης Γραμμής είναι αναμφίβολα ο πιο σημαντικός ανάμεσα στους δύο, δεν θα πρέπει να υποβαθμίσουμε και τη διαφορά των αστικών περιοχών εκτός και εντός των μεσαιωνικών τειχών. Η Παλιά Λευκωσία καθορίζεται μέχρι και σήμερα από τα κυκλικά Ενετικά της τείχη, τα οποία περικλείουν μια περιοχή περίπου δύο τετραγωνικών χιλιομέτρων⁵ και δημιουργούν ένα ξεχωριστό σύνολο στον αστικό

³ Σχετικά με προηγούμενες προσπάθειες ανοίγματος του ίδιου οδοφράγματος, βλ. Demetriou 2006.

⁴ Η επικοινωνία (και η μη-επικοινωνία) μεταξύ των δύο πλευρών και ιδιαίτερα την περίοδο 1974 – 2003 παρουσιάζεται ως θέμα σε διάφορες έρευνες για την Κύπρο, από διάφορα πεδία και με διάφορα αντικείμενα, όπως (αναφέρω μερικά παραδείγματα): τις διακοινοτικές προσπάθειες «επαναπροσέγγισης» (Loizos 2006), το θέμα της «αναγνώρισης» της ΤΔΒΚ (Constantinou και Papadakis 2001) και το πεδίο της επίλυσης συγκρούσεων (conflict resolution) (Anastasiou 2002, Gumpert και Drucker 1998α).

⁵ Η περίμετρος των τειχών είναι 4.83 χμ. και η διάμετρος του κύκλου 1.54 χμ. Αυτές οι διαστάσεις σχηματίζουν μια περιοχή με συνολικό εμβαδό 1.85 τετραγωνικών χιλιομέτρων.

ιστό. Παρά το γεγονός ότι ο διαχωρισμός της Πράσινης Γραμμής έχει μεταβάλλει τον πολεοδομικό ιστό της πόλης σε τέτοιο βαθμό που ούτε από τη μια, αλλά ούτε και από την άλλη πλευρά είναι εύκολο να διακρίνει κανείς το κυκλικό σχήμα των τειχών, η περιοχή που περικλείουν, με τα διαφορετικά ιστορικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά στα πέτρινα κτίρια και τα εντυπωσιακά μνημεία από τη μεσαιωνική εποχή, έρχεται σε έντονη αντίθεση με τις σύγχρονες περιοχές εκτός των τειχών, με τις λεωφόρους τους, τα σύγχρονα εμπορικά κέντρα και τα τσιμεντένια και γυάλινα κτίρια. Ωστόσο, η Παλιά Πόλη πέρασε διάφορες φάσεις υποβάθμισης, που την έφεραν στο σημείο να διαχωρίζεται από τις εκτός των τειχών περιοχές όχι μόνο αρχιτεκτονικά, αλλά και δημογραφικά και κοινωνικά-ταξικά. Με αφετηρία την περίοδο αστικοποίησης και προαστικοποίησης της αποικιοκρατικής εποχής και συνέχεια τους διάφορους χωρικούς και άλλους εθνικούς και θρησκευτικούς διαχωρισμούς, με αποκορύφωμα τον διαχωρισμό του 1974 με τα οδοφράγματα και τα στρατιωτικά φυλάκια κατά μήκος της πράσινης γραμμής, η συγκεκριμένη αστική περιοχή οδηγήθηκε στο μετασχηματισμό τόσο της εικόνας της και των χρήσεων της γης, όσο και του πληθυσμού που την κατοικεί. Με αυτόν τον τρόπο, μετά το 1974, άλλαξε αισθητά ο χαρακτήρας της περιοχής. Μείωση της οικιστικής χρήσης, νέες χρήσεις του χώρου (όπως από τη βιοτεχνία) και νέες παράνομες δραστηριότητες, όπως τα «ύποπτα μπαρ» και η πορνεία (Hocknell κ.α. 1998: 150), άρχισαν να χαρακτηρίζουν μια περιοχή η οποία έγινε πόλος έλξης μικρών εργαστηρίων και νέων κατοίκων χαμηλότερων εισοδημάτων (Gumpert & Drucker 1998β: 207).

Στη νότια πλευρά, οι νέοι κάτοικοι ήταν αρχικά πρόσφυγες από το 1974 και αργότερα, λόγω της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης του κυπριακού «οικονομικού θαύματος» (Χριστοδούλου 1995, Θεοφάνους 1995), οικονομικοί μετανάστες, πρώτα από μεσανατολικές και ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες και στη συνέχεια από χώρες της νοτιο-ανατολικής Ασίας και της Αφρικής. Στη βόρεια πλευρά, οι νέοι κάτοικοι της περιοχής μετά το 1974 ήταν κυρίως οικογένειες Τούρκων έποικων, που άρχισαν να έρχονται στην Κύπρο αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής και εργασίας κυρίως κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 (Navaro-Yashin 2006, 2012), αλλά και νεαροί άντρες, που από το 2000 και μετά φτάνουν στη Λεφκωσα από την Τουρκία ως οικονομικοί μετανάστες.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, και ιδιαίτερα μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής και την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε., η υποβαθμισμένη

περιοχή εντός των τειχών φαίνεται σαν να περνάει σε μια νέα φάση ανάπτυξης και αλλαγής κατά την οποία ο χαρακτήρας της αρχίζει σιγά σιγά να αλλάζει. Η αλλαγή, που επηρεάζει πρώτα τη νότια πλευρά και αργότερα τη βόρεια, εκφράζεται από τις αναπλάσεις κτιρίων και ολόκληρων περιοχών, από τις νέες πεζοδρομήσεις, από την εμφάνιση νέων χώρων τέχνης και πολιτισμού (γκαλερί, μουσεία, εργαστήρια καλλιτεχνών) και, τέλος, από την εισροή νέων κατοίκων, νέων επενδύσεων και νέων εμπορικών χρήσεων, που προωθούν έναν διαφορετικό χαρακτήρα για τη Παλιά Πόλη. Έτσι, η περιοχή φαίνεται πως περνάει σε μια περίοδο «ανάπλασης» και «εξευγενισμού» (gentrification)⁶ που συνεχίζεται και εντείνεται μέχρι σήμερα. Ένας «εξευγενισμός» τόσο του αρχιτεκτονικού⁷, όσο και του πληθυσμιακού χαρακτήρα της περιοχής, που λόγω του μεγάλου αριθμού μεταναστών στη μια πλευρά και εποίκων και μεταναστών στην άλλη, προκαλούσε τις αντιδράσεις ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων κατοίκων και χρηστών της περιοχής.

2.1. Η Παλιά Λευκωσία ως «οριακή» περιοχή

Από τη σύντομη ιστορική περιγραφή της Παλιάς Λευκωσίας αναδεικνύονται δύο βασικά χαρακτηριστικά της περιοχής, τα οποία δεν επηρέασαν μόνο σημαντικά την ιστορική της πορεία, αλλά συνδέονται στενά και με την εμφάνιση και την ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας στο συγκεκριμένο αστικό χώρο. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι πρώτον, η συνοριοποίηση της περιοχής, λόγω της εγκαθίδρυσης της στρατιωτικοποιημένης ζώνης της Πράσινης Γραμμής, και δεύτερον, η παράλληλη περιθωριοποίηση της από την υποβάθμιση και την αλλαγή

⁶ Gentrification (εξευγενισμός/ωραιοποίηση): «Η μετατροπή των κοινωνικά περιθωριακών και της εργατικής-τάξης περιοχών της κεντρικής πόλης, σε περιοχές οικιστικών (εμπορικών και άλλων) χρήσεων της μεσαίας-τάξης. Αντικατοπτρίζει μια τάση, που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960, επένδυσης ιδιωτικού κεφαλαίου στα κέντρα των μεγαλουπόλεων (...) ο εξευγενισμός φάνηκε πιο άμεσα στην αρχιτεκτονική ανάπλαση κτιρίων σε άσχημη κατάσταση και την ομαδοποίηση νέων πολιτισμικών ανέσεων στον αστικό ιστό» (Zukin 1987). Τα τελευταία είκοσι χρόνια η έννοια του εξευγενισμού έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον διαφόρων επιστημονικών πεδίων, κυρίως αυτών της αστικής γεωγραφίας και της αστικής κοινωνιολογίας (Zukin 1987, 1989, Smith 1979, 1989, 1996, Ley 1987, 1994)

⁷ Σημαντικό ρόλο στην αρχιτεκτονική ανάπλαση παίζει το Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας (Nicosia Master Plan: <http://www.nicosiamasterplan.com/>). Ξεκινώντας το 1980 ως μια πρωτοβουλία των δύο δημάρχων για τη διαχείριση του αποχετευτικού συστήματος, έχει εξελιχθεί με τη χρηματοδότηση του UNDP (United Nations Development Program: Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. <http://www.undp.org/>) και του USAID (United States Agency for International Development: Αμερικάνικη Υπηρεσία για την Διεθνή Ανάπτυξη <http://www.usaid.gov/>) σε ένα ενιαίο σχέδιο για την «παλιά πόλη» που αντιμετωπίζοντάς την «ως μια πολιτισμική περιοχή» (Hatjichristos 2006:18) έχει σαν όραμα μια ανάπλαση, αναζωογόνηση και ανάπτυξη βασισμένη στην πολιτιστική της κληρονομιά.

του πληθυσμιακού της χαρακτήρα. Σε αυτές τις συνθήκες της συνοριοποίησης και περιθωριοποίησης της Παλιάς Πόλης, η δραστηριότητα που μελετάμε εμφανίζεται και αναπτύσσεται ως μια διαφορετική τάση στη διαπραγμάτευση και την αμφισβήτηση των κυρίαρχων αντιλήψεων και νοηματοδοτήσεων τόσο για το Κυπριακό Πρόβλημα και το διαχωρισμό, όσο και για την ίδια την περιοχή της Παλιάς Πόλης και του σύγχρονου χαρακτήρα της. Με άλλα λόγια, η δραστηριότητα που μελετάμε συμβάλει στην ανάδειξη της περιοχής ως ένα σύγχρονο αμφισβητούμενο αστικό χώρο. Η Παλιά Λευκωσία, όμως, ήταν πάντα μια αστική περιοχή που βρισκόταν υπό διαπραγμάτευση μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Ήταν πάντα ένα πεδίο αμφισβητήσεων και συγκρούσεων μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων, μεταξύ κυρίαρχων και υπάλληλων ομάδων, αλλά και μεταξύ διαφορετικών τρόπων ζωής και νοημάτων. Από τα Φράγκικα ή τα Ενετικά χρόνια μέχρι και την Οθωμανική αυτοκρατορία και την Αγγλοκρατία, διαφορετικές ομάδες διαπραγματεύονται συνεχώς τα νοήματα και τις χρήσεις των χώρων της Παλιάς Πόλης, μετατρέποντάς την σε ένα συνεχόμενα αμφισβητούμενο αστικό χώρο. Με αυτή την έννοια, οι σημερινές αμφισβητήσεις των κυρίαρχων χωρικών, ταξικών ή εθνικών νοηματοδοτήσεων της περιοχής, ως συνοριακή ή περιθωριακή ή ακόμα και «ακριτική» (Παπαδάκης 2005: 224), δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ως κάτι το καινούριο, αλλά ως συνέχεια των ιστορικών διαδικασιών αμφισβήτησης και διαπραγμάτευσης στο χωρικό αυτό πλαίσιο.

Τα σημερινά και καθοριστικά χαρακτηριστικά της Παλιάς Λευκωσίας είναι αποτέλεσμα του διαχωρισμού μεταξύ των δύο πλευρών της Πράσινης Γραμμής, αλλά και του πολεοδομικού διαχωρισμού μεταξύ της Παλιάς Πόλης και των περιοχών εκτός των τειχών, εκατέρωθεν της γραμμής. Θα λέγαμε, λοιπόν, πως ενώ τα κυκλικά μεσαιωνικά τείχη παρουσιάζονται ως ένα πρώτο όριο, μεταξύ της παλιάς πόλης και των άλλων αστικών περιοχών νότια και βόρεια της γραμμής, η Πράσινη Γραμμή αποτελεί ένα άλλο «τοίχο» μέσα στα τείχη. Το κυκλικό σχήμα που περικλείει και η γραμμή που διαχωρίζει συνυπάρχουν, μετατρέποντας την Παλιά Πόλη της Λευκωσίας από μια κλειστή ενότητα στο κέντρο του νησιού που ήταν παλαιότερα, σε ένα αμφισβητούμενο χώρο στις άκρες δύο ξεχωριστών και κυρίαρχων κρατικών οντοτήτων, στις άκρες δύο διαφορετικών κοινοτήτων και δύο διαφορετικών κόσμων. Με άλλα λόγια, είναι μια αστική περιοχή που ενώ βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και ταυτόχρονα στο κέντρο του νησιού, την ίδια στιγμή καταλαμβάνει μια χωρική

θέση *ανάμεσα* στις δύο πλευρές του διαχωρισμού, αλλά και μια συμβολική θέση *ανάμεσα* στους δύο ξεχωριστούς «κόσμους» που διαμορφώθηκαν στην Κύπρο μετά το 1974.

2.1.1. Η ανθρωπολογική έννοια της οριακότητας

Η ενδιάμεση θέση που καταλαμβάνει χωρικά και συμβολικά η συγκεκριμένη περιοχή, μας προσφέρει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουμε την έννοια της *οριακότητας* (*liminality*). Θα θέλαμε να υποστηρίξουμε, λοιπόν, πως η εντός των τειχών Λευκωσία παρουσιάζει χαρακτηριστικά μιας *οριακής* (*liminal*) περιοχής. Γιατί όμως επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε την έννοια της *οριακότητας* και πώς μας βοηθάει στη συγκεκριμένη περίπτωση; Η *οριακότητα* είναι μια «κλασική» ανθρωπολογική έννοια η οποία αναφέρεται στην ενδιάμεση κατάσταση που βρίσκεται ένα υποκείμενο ή μια ομάδα υποκειμένων κατά τη διάρκεια των διαβατήριων τελετουργιών, δηλαδή των τελετουργιών που σημαδεύουν το πέρασμα από μια κατάσταση σε μια άλλη. Ο Arnold van Gennep (1960 [1909]), που προσέφερε πρώτος μια κατηγοριοποίηση των τελετουργιών, αναγνωρίζοντας τη σημαντικότητα των *μεταβάσεων* για κάθε κοινωνία, ξεχωρίζει τις *διαβατήριες τελετουργίες* (*rites of passage*) ως μια ιδιαίτερη κατηγορία τελετουργιών και τη χωρίζει περαιτέρω σε τρεις υποκατηγορίες: τις *τελετουργίες χωρισμού* (*rites of separation*), τις *τελετουργίες μετάβασης* (*transition rites*), και τις *τελετουργίες ενσωμάτωσης* (*rites of incorporation*). Ο van Gennep αποκάλεσε τις τελετουργίες μετάβασης ως *οριακές τελετουργίες* (*liminal rites*) και τις τελετουργίες ενσωμάτωσης ως *μετα-οριακές τελετουργίες* (*post-liminal rites*). Επιπλέον, εξήγησε πως η τριαδική δομή *χωρισμός-μετάβαση-ενσωμάτωση* είναι συχνά παρούσα και κατά τη διάρκεια της ίδιας της μεταβατικής ή της οριακής περιόδου (Thomassen 2014: 37). Το σημαντικό κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής ή οριακής περιόδου σε μια τελεουργία, είναι πως τα υποκείμενα ή οι ομάδες, αφού έχουν αποχωριστεί από το προηγούμενο πλαίσιο κανόνων και νόμων, περνάνε σε μια κατάσταση αβεβαιότητας και ασάφειας κατά την οποία βρίσκονται στο ενδιάμεσο, μέχρι δηλαδή να επιστρέψουν μέσω της ενσωμάτωσης στα καθορισμένα πλαίσια της νέας πραγματικότητας και ταυτότητας που φέρνει ο νέος κοινωνικός ρόλος ή το νέο στάτους που τους αποδίδεται.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η οριακότητα είναι μια κατάσταση η οποία εμφανίζεται στο ενδιάμεσο μιας διάβασης ή στο ενδιάμεσο ενός περάσματος, όπως είναι για παράδειγμα το πέρασμα από την παιδική στην ενήλικη ζωή ή το πέρασμα από το

στάτους του εργένη σε αυτό της συζύγου. Είναι μια κατάσταση η οποία είναι ενδιάμεση, γιατί ενώ το προηγούμενο κοινωνικό πλαίσιο κανόνων, συμπεριφορών, ιεραρχιών και εξουσιών παύει να ισχύει, το επόμενο δεν έχει ακόμα σχηματιστεί. Ωστόσο, αν και η έννοια της οριακότητας φαίνεται σαν να έχει στενή εφαρμογή μόνο στο πλαίσιο των τελετουργικών διαβάσεων, θέλουμε να υποστηρίξουμε πως μπορεί να εφαρμοστεί και ευρύτερα αφού δείχνει να καταφέρνει να συλλάβει κάτι από την ουσία της ακαθόριστης και ανακριβούς κατάστασης της μεταβατικότητας (Horvath 2013: 10). Γι' αυτό, όπως εξηγεί λεπτομερώς ο Bjorn Thomassen στο βιβλίο του *Liminality and the Modern: Living through the in-between* (2014), η οριακότητα είναι από τη μια πλευρά μια έννοια που αφορά τόσο το προσωπικό, όσο και το κοινωνικό και από την άλλη είναι μια έννοια με οικουμενική απήχηση: «Οι πολιτισμοί και οι ανθρώπινες ζωές δε μπορούν να υπάρξουν χωρίς στιγμές μετάβασης, ούτε και χωρίς αυτούς τους σύντομους αλλά σημαντικούς χώρους όπου βιώνουμε το *πέρασμα από το ενδιάμεσο*» (ο.π.: 4, έμφαση δική μας). Οπότε, τα τελετουργικά περάσματα έχουν ως αποτέλεσμα οριακές και μεταβατικές εμπειρίες, οι οποίες, ακόμα και αν είναι πολιτισμικά προσδιορισμένες, θα ήταν δόκιμο να υποστηρίξουμε πως συναντώνται σε κάθε πολιτισμό τόσο στο ατομικό, όσο και στο συλλογικό επίπεδο.

Εδώ θα πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε και τη σημασία της *εμπειρίας* για την οριακότητα, αφού τα χαρακτηριστικά και οι ποιότητες της έννοιας αναφέρονται σε συγκεκριμένου είδους ανθρώπινες εμπειρίες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ετυμολογικά η λέξη *εμπειρία* προέρχεται από την λέξη *πείρα*, η οποία σημαίνει «προχωρώ προς τα εμπρός, διεισδύω» και σύμφωνα με τον Γεώργιο Μπαμπινιώτη συνδέεται με τη ρίζα *per-* και άρα και το αγγλικό *experience*⁸. Ο Thomassen δεν παραλείπει να αναφέρει πως το αγγλικό *experience* σημαίνει ετυμολογικά «διαπερνά κάτι» («*to go through something*») και καταλήγει πως «κάθε συζήτηση για την οριακότητα πρέπει να εμπλέκεται με την εμπειρία» (2014: 5). Τη σημασία της ανθρώπινης εμπειρίας είχε βέβαια επισημάνει και ο Victor Turner (1969, 1974), ο οποίος ήταν αυτός που ανακάλυψε ξανά την έννοια της οριακότητας του van Gennep και την ανέπτυξε μέσα από το έργο του με βάση την ανθρώπινη εμπειρία,

⁸ ΕΤΥΜ. < αρχ. *πείρα*, αρχική σημ. «προσπάθεια, απόπειρα», < *πέρ^α < I.E. *per-, ρίζα ευρείας διαδόσεως με βασική σημ. «προχωρώ προς τα εμπρός, διεισδύω». Η σημ. Αυτή αιτιολογεί τη σύνδεση με πολλές I.E. λ., πβ. λατ. *periculum* «δοκιμή, κίνδυνος», *peritus* «δοκιμασμένος, έμπειρος» (*ex-per-tus* «πεπειραμένος» > γαλλ. *expert*), (Μπαμπινιώτης 2002).

κάτι που τον οδήγησε στην ενασχόλησή του με το θέατρο και την επιτέλεση (performance) (1988).

Από την μέχρι τώρα περιγραφή της έννοιας της οριακότητας και των χαρακτηριστικών των οριακών καταστάσεων, είναι πιστεύουμε εμφανές ότι πρόκειται για μια έννοια που μπορεί να φανεί ιδιαίτερα βοηθητική στην ανάλυση της περίπτωσης της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και του γενικότερου πολιτικοκοινωνικού πλαισίου της Κύπρου, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής. Η οριακότητα είναι μια ανθρωπολογική έννοια με ιδιαίτερες δυνατότητες η οποία εισήχθη από τον van Genneper πριν περίπου εκατό χρόνια. Ωστόσο, εκτός από το σημαντικό έργο του Turner, δεν θα λέγαμε πως έχει τύχει της αναγνώρισης και της χρήσης που της αρμόζει στο επιστημονικό πεδίο της ανθρωπολογίας. Αυτό ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια η χρήση του όρου από διάφορα επιστημονικά πεδία, που ποικίλουν από τη θρησκευσιολογία μέχρι τις διεθνείς σχέσεις ή ακόμα και το μάρκετινγκ, έχει προκαλέσει ένα τέτοιο «άνοιγμα» του όρου που υπό συνθήκες θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να σημαίνει σχεδόν ο τιδήποτε. Πρόσφατα, ο Δανός ανθρωπολόγος Bjorn Thomassen δημοσίευσε ένα βιβλίο το οποίο είναι αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στην έννοια της οριακότητας. Στην εισαγωγή του βιβλίου, ο συγγραφέας υποστηρίζει πως η συγκεκριμένη έννοια θα μπορούσε να καταλαμβάνει κεντρική θέση στις κοινωνικές επιστήμες, ό μως την ίδια στιγμή υποστηρίζει ότι θα πρέπει κανείς να είναι προσεκτικός στη χρήση της, γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «η οριακότητα δεν ‘εξηγεί’, ούτε και μπορεί να ‘εξηγήσει’ το οτιδήποτε (...) Η οριακότητα είναι. Συμβαίνει. Λαμβάνει χώρα. Και τα ανθρώπινα όντα αντιδρούν στις οριακές εμπειρίες με διαφορετικούς τρόπους. (...) Για να το πούμε απλά, η έννοια της οριακότητας μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε τις περιόδους μετάβασης και τις κοινωνικές διαδικασίες αλλαγής κάτω από διαφορετικό φως» (Thomassen 2014: 7). Ακριβώς για αυτό πιστεύουμε πως μπορεί να είναι μια χρήσιμη έννοια –ένα καλό εργαλείο με το οποίο μπορούμε να σκεφτούμε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Thomassen– για την προσέγγιση της περίπτωσης της Λευκωσίας στη συγκεκριμένη χρονική και ιστορική στιγμή.

Συνεχίζοντας, λοιπόν, ο Thomassen αναφέρεται στη χρήση της έννοιας από τα διάφορα επιστημονικά πεδία και εξηγεί πως, για να είναι χρήσιμη η οριακότητα στις κοινωνικές επιστήμες, θα πρέπει να παραμείνει στα πλαίσια της ανθρωπολογικής της

ιστορίας ενώ ταυτόχρονα ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δίνεται στις έννοιες της εμπειρίας και της μετάβασης, με τις οποίες είναι στενά συνδεδεμένη (ο.π.). Έχοντας πει αυτό προχωράει σε μια κριτική στις χρήσεις της έννοιας οι οποίες την ταυτίζουν με αυτή της περιθωριακότητας (*marginality*), λέγοντας πως ενώ οι δύο έννοιες μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά (αφού και οι δύο αναφέρονται σε όρια και σύνορα) παραμένουν διαφορετικές, γιατί η οριακότητα δεν αναφέρεται ούτε σε κάτι που είναι στο περιθώριο, ούτε και σε κάτι που είναι εκτός ορίων, αλλά αναφέρεται συγκεκριμένα σε κάτι που είναι τοποθετημένο στο ενδιάμεσο (ο.π. 7-8). Γι' αυτό το λόγο, ο συγγραφέας ασκεί κριτική και σε όσες προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν απροβλημάτιστα την οριακότητα ως κάτι θετικό ή κάτι το επιθυμητό, εντοπίζοντας τις ρίζες τέτοιων στάσεων σε θεωρητικά και επιστημονικά ρεύματα σκέψης που εξελίχθηκαν από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Τα παραδείγματα που δίνει σε σχέση με το παραπάνω είναι δύο. Το πρώτο παράδειγμα είναι η πολυδιαβασμένη δουλειά του Mikhail Bakhtin (1984) για το γέλιο, το καρναβάλι και τον καρναβαλισμό, που συνδέθηκε έντονα με την έννοια της οριακότητας, αποδίδοντάς της τις ποιότητες του καρναβαλιού, τις οποίες ο συγγραφέας υποστήριξε ότι δημιουργούν μια κοινωνική κατάσταση όπου αναπτύσσονται αγνές και αδιαμεσολάβητες ανθρώπινες σχέσεις χωρίς ιεραρχίες. Το δεύτερο παράδειγμα είναι η δουλειά του Homi Bhabha (1994) στην οποία η οριακότητα αντιμετωπίζεται απλά ως μια θετική έκφραση της έννοιας της πολιτισμικής υβριδικότητας. Σύμφωνα με τον Thomassen (2014: 8) αυτή η θέση βρήκε ένθερμους υποστηρικτές τόσο στο πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, όσο και της ανθρωπολογίας, και οδήγησε στην κατανόηση της οριακότητας ως πολιτισμική υβριδικότητα η οποία απολαμβάνει τη διαφορά χωρίς κάποια υποτιθέμενη ή επιβαλλόμενη ιεραρχία. Επιπλέον, ο Thomassen θεωρεί πως και ο Turner έπαιξε ρόλο στην ανάπτυξη της κατανόησης της έννοιας της οριακότητας ως ένα εργαλείο χειραφέτησης, διότι μάλλον υπερεκτίμησε την απελευθερωτική δυναμική της οριακότητας, την οποία μάλιστα είδε ως όχημα που θα οδηγούσε στην απελευθέρωση από τους κανονιστικούς περιορισμούς της νεοτερικής κατανόησης του κόσμου. Συγκεκριμένα, στην ανάλυσή του για το «κοινωνικό δράμα» στη σύγχρονη εποχή, ο Turner το κατανοεί ως «αρμονικές ή δυσαρμονικές κοινωνικές διεργασίες που εμφανίζονται σε καταστάσεις σύγκρουσης» (1974: 37-41, 1988: 76) και εκεί είναι που εφαρμόζει το τριπλό σχήμα του van Gennep για τις διαβατήριες τελετουργίες. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Thomassen, ο Turner είδε την οριακότητα ως μια δύναμη που μπορεί να ανοίξει έναν πολιτισμικό χώρο για την ανθρώπινη δημιουργικότητα,

αναγνωρίζοντας τα απελευθερωτικά και μεταβατικά χαρακτηριστικά της οριακότητας σε φαινόμενα του σύγχρονου κόσμου, «όπως τα ιερά προσκυνήματα, ο μυστικισμός, ή ακόμη και ο χιπισμός...» (Τερζάκης 2015: 14).

Σε αυτό το πλαίσιο ο Turner χρησιμοποιεί τον όρο *μεταιχιμιάδες*⁹ (*liminoid*), για να εκφράσει τη δομική διαφορά μεταξύ των τρόπων με τους οποίους οι οριακές πρακτικές εμφανίζονται στις φυλετικές κοινωνίες και των τρόπων που τέτοιες πρακτικές επανεμφανίζονται στις σύγχρονες καταναλωτικές κοινωνίες μέσω της τέχνης, του θεάτρου και άλλων δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Thomassen (2014: 10) σε αυτό το σημείο ο Turner φαίνεται να υπερβάλλει στη χρήση της έννοιας της οριακότητας καθώς προβάλλει με ενθουσιασμό τις ποιότητες του παιχνιδιού, του αντι-συστημικού, της δημιουργικότητας και της φαντασίας ως τις δυνάμεις αυτές που εμπεριέχονται στην οριακότητα και μπορούν να οδηγήσουν πέρα από τους περιορισμούς που έθετε η νεωτερικότητα. Ο Turner, σύμφωνα με τον Thomassen, έβλεπε στο μετα-μοντερνισμό ποιότητες οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν πέρα από τις κανονιστικές δυνάμεις που χαρακτηρίζουν το νεότερο κόσμο και σε αυτό το πλαίσιο η οριακότητα είχε σημαντικό ρόλο να παίζει (ο.π.). Ωστόσο, η θεώρηση του Thomassen, η οποία στηρίζεται κυρίως στην κριτική της οριακότητας ως μιας εγγενώς απελευθερωτικής κατάστασης, χρησιμοποιεί την έννοια για να δει με ένα διαφορετικό φακό την ίδια τη

⁹ Στο σημείο αυτό χρησιμοποιούμε τη μετάφραση του όρου *liminoid*, του Turner, από τον Φώτη Τερζάκη (2015). Στην παρούσα διατριβή επιλέγουμε, όμως, να μην ακολουθήσουμε την απόδοση του συγκεκριμένου μεταφραστή και για τους υπόλοιπους σχετικούς όρους που χρησιμοποιούμε στα ελληνικά. Δηλαδή, ενώ ο Τερζάκης αποδίδει με ανάλογο τρόπο και τους όρους *liminal* και *liminality*, δηλαδή ως *μεταιχιμιακό* και *μεταιχιμιακότητα*, σε αυτή τη διατριβή επιλέγουμε τους όρους *οριακό* και *οριακότητα*. Θα πρέπει όμως να πούμε πως ο Τερζάκης επιλέγει σωστά τους παραπάνω όρους, αφού η αυξημένη σημασία του *liminoid* στο έργο του Turner που μεταφράζει, αλλά και η σχολαστική συζήτηση των όρων αυτών από τον διάσημο ανθρωπολόγο, δεν του επιτρέπει να αποδώσει με άλλο τρόπο το -ώδες που ενέχει ο όρος. Ωστόσο, στη δική μας περίπτωση δεν χρησιμοποιούμε καθόλου στην ανάλυσή μας τον όρο *liminoid* του Turner. Έτσι, ακολουθώντας συγγραφείς όπως ο Στάυρος Σταυρίδης (1999, 2003) που έχει ασχοληθεί συστηματικά με τις χωρικές διαστάσεις του *liminality*, κρίνουμε πως η απόδοση του όρου στα ελληνικά ως *οριακότητα* ταιριάζει περισσότερο στην ανάλυση της αλλαγής στην Κυπριακή και Λευκωσιάτικη ενδιάμεση, μεταβατική και συν-οριακή κατάσταση. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να αναφέρουμε επίσης, πως η απόδοση του όρου ως «μεταιχιμιακότητα», φαίνεται να προτιμάται στην Ελλάδα από το πεδίο των θεατρικών σπουδών και του σύγχρονου περφόρμανς (βλ. για παράδειγμα την κριτική της Ελένης Παπάζογλου (2011) στην μετάφραση του βιβλίου του David Wails: *Το αρχαίο ελληνικό δράμα ως παράσταση* [2009]), ενώ η απόδοση ως «οριακότητα» φαίνεται να προτιμάται από τα πεδία της μελέτης του χώρου/πόλης (βλ. Σταυρίδης 1999, 2003: 299-305), αλλά και της ανθρωπολογικής μελέτης σύγχρονων πολιτισμικών πρακτικών στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα το Psytrance (βλ. Κυριακόπουλος 2015).

νεότερη κατανόηση του κόσμου, αναδεικνύοντας τις πλευρές της οριακής κατάστασης που άλλοι συγγραφείς παραβλέπουν, όπως είναι η αβεβαιότητα ή η επισφάλεια, και τονίζοντας το γεγονός ότι οι κανονιστικές δυνάμεις της νεωτερικότητας ήταν, τελικά, εμποτισμένες και δεμένες με «οριακές φαντασιώσεις και καρναβαλικές παρορμήσεις (ο.π.).

Τέλος, είναι σημαντικό να τονίσουμε και τη χωρική διάσταση της έννοιας της οριακότητας. Είναι χαρακτηριστικό πως ο van Genneper δίνει ιδιαίτερη σημασία στη χωρική διάσταση της οριακότητας και αναγνωρίζει τη σημασία των ζωνών μετάβασης, όπως πόρτες, κατώφλια και πύλες, ως θεμελιώδη για την πολιτισμική επεξεργασία της τελετουργικών διαβάσεων ή μεταβάσεων, αλλά και για την ίδια την πολιτισμική μεταμόρφωση. Αν και η έννοια της οριακότητας αναφέρεται στις διαβατήριες τελετουργίες, ουσιαστικά είναι μια χωρική έννοια και η σημασία της χωρικής διάστασής της αναδεικνύεται και από το γεγονός ότι ο van Genneper αφιέρωσε ολόκληρο το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου του *Rites of Passage* (1960 [1909]), που ακολουθεί αμέσως μετά την αρχική κατηγοριοποίηση των τελετουργιών, στην εδαφική διάβαση (territorial passage). Όπως τονίζει ο Thomassen, ο van Genneper είδε καθαρά τις εδαφικές συνοριακές ζώνες ή συνοριακές γραμμές, κατώφλια ή πύλες, ως δομικά ταυτόσημους χώρους με την ενδιάμεση περίοδο μιας τελετουργικής διάβασης: η χωρική ή γεωγραφική μετάβαση συσχετίζεται με την τελετουργική σημείωση μιας πολιτισμικής διάβασης (2014: 91). Επιπλέον, η σημασία των εδαφικών μεταβάσεων έγκειται στο γεγονός ότι σύμφωνα με τον van Genneper η φυσική διάβαση ενός κατωφλιού ίσως προηγείται των τελετουργιών που προσδιορίζουν μια συμβολική ή «πνευματική» διάβαση (van Genneper 1960: 22 στο Thomassen 2014: 91). Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε πως στο έργο του van Genneper συναντάμε μια πρώιμη, αλλά ενδιαφέρουσα και αρκετά σημαντική προσπάθεια θεωρητικοποίησης του χώρου.

2.1.2. Η περιθωριακότητα και η οριακότητα της Παλιάς Λευκωσίας

Επιστρέφοντας ό μως στην Παλιά Λευκωσία, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η περιοχή παρουσιάζει έντονα οριακά χαρακτηριστικά, είναι δηλαδή σαν να λέμε πως βρίσκεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση ανάλογη με αυτή στην οποία βρίσκεται ο χώρος του κατωφλιού – ο ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στο οικείο και το «άλλο». Είναι γεγονός πως μετά το 1974 η περιοχή άλλαξε χαρακτήρα και μεταμορφώθηκε στη μόνη αστική περιοχή της Κύπρου στην οποία μπορούσε κανείς να βρεθεί σε πολύ

κοντινή απόσταση με τον εθνικό «άλλο», τον εχθρό. Η εγγύτητα στον εχθρό ήταν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που σημάδεψε την εντός των τειχών πόλη και την οδήγησε στην εγκατάλειψη και την υποβάθμιση. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι παλιοί κάτοικοι της περιοχής την εγκατέλειψαν οδήγησε στη σύνδεσή της, και στις δύο πλευρές, με ύποπτες και παράνομες ενέργειες, με τα καμπαρέ και την πορνεία, αλλά και με τις ομάδες μεταναστών. Έτσι, με τον καιρό η Παλιά Λευκωσία μετατράπηκε σε ένα αστικό χώρο στον οποίο έρχεται κανείς σε επαφή με τον «άλλο», όχι όμως μόνο τον εθνικό «άλλο», τον εχθρό, αλλά και τον μετανάστη, τον πρόσφυγα, τον «άνθρωπο της νύχτας» και τον παράνομο.

Ο Λευτέρης, που πήρε την απόφαση να μετακομίσει στην παλιά πόλη στις αρχές του 1980 και βρίσκεται μέχρι σήμερα εκεί με την οικογένειά του, μου ανέφερε:

«Όταν πήραμε με την γυναίκα μου το σπίτι, λόγω κόστους κυρίως, ο πατέρας μου μου 'χε πει πως αγόρασα εφτά φορτηγά χώμα (γέλια) και οι φίλοι και συγγένειες μας λέγανε: μα τι πάτε να κάνετε εκεί, εκεί έχει μόνο Τούρκους και γέρους!»

Ενώ ο Γιώργος, που μένει εκτός της παλιάς Λευκωσίας, αλλά συναντηθήκαμε σε ένα καφενείο μέσα στα τείχη της πόλης το 2010, μου είπε:

«Μετά το '74 οι τόπακες εφύασην, μείναν τα σπίτια τζιαι ρημάζανε τζιαι τωρά εν φτηνή η παλιά Λευκωσία τζιαι μεινήσκουν αλλοδαποί. Αν δεν ήταν το '74 θα ήταν ανεπτυγμένη τζιαι θα ταν ωραία. Είναι στο κέντρο, εγώ ήταν να προτιμούσα να μεινήσκω δαμέ, αλλά εν γίνεται. Αγόρασα ένα σπίτι τζιαι εν ημπορώ να μείνω μέσα γιατί εν ούλλο μαύροι τζιαμέ...»¹⁰

Τα χαρακτηριστικά της Παλιάς Λευκωσίας που περιγράφονται παραπάνω ταιριάζουν περισσότερο σε μια κατάσταση περιθωριακότητας παρά σε μια κατάσταση οριακότητας. Τα τείχη της πόλης φαίνεται σαν να λειτούργησαν μετά το 1974 περικλείοντας και την ίδια στιγμή αποκλείοντας την περιοχή από την υπόλοιπη πόλη και κατ' αυτόν τον τρόπο, λειτούργησαν ως όρια που άφησαν την Παλιά Πόλη «απ' έξω» παρά το γεγονός ότι αυτή βρισκόταν χωρικά «μέσα» (στα τείχη). Όπως είδαμε παραπάνω, σύμφωνα με τον Thomassen, η περιθωριακότητα και η οριακότητα μπορεί να είναι έννοιες κοντινές, αλλά παρόλ' αυτά δεν είναι ταυτόσημες. Οπότε, ενώ είναι σαφές ότι λόγω της εγκατάλειψης και της υποβάθμισης η Παλιά Λευκωσία

¹⁰ Στα παραθέματα από συνεντεύξεις και συζητήσεις με πληροφορητές και πληροφορήτριες στην έρευνα, χρησιμοποιούμε και τα κυπριακά ελληνικά, αλλά και τα ελληνικά που ομιλούνται στην Ελλάδα, κατά περίπτωση και ανάλογα με τον τρόπο που ο καθένας και η καθεμιά μου μιλούσαν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων μας.

εξελίχθηκε μετά το 1974 σε μια περιθωριακή αστική περιοχή, αυτό μάλλον δεν είναι αρκετό για να την χαρακτηρίσουμε ως μια οριακή περιοχή.

Θα θέλαμε, λοιπόν, να υποστηρίξουμε πως η Παλιά Λευκωσία άρχισε να αναπτύσσει χαρακτηριστικά οριακότητας μετά την άρση της απαγόρευσης διέλευσης της πράσινης γραμμής το 2003. Η δυνατότητα να περάσει κανείς στην «άλλη» πλευρά μετά από τριάντα χρόνια ήταν μια άκρως σημαντική εξέλιξη, που στην αρχή αντιμετωπίστηκε με μπερδεμένα συναισθήματα από πολλούς ανθρώπους εκατέρωθεν της γραμμής. Οι κάτοικοι του νησιού βρέθηκαν ξαφνικά μπροστά στην απόφαση αν θα περάσουν τη διαχωριστική γραμμή ή όχι. Αυτή η απόφαση όμως δεν ήταν απλή, αλλά ήταν φορτισμένη με διαφορετικά νοήματα που στηρίζονταν στις μέχρι τότε κυρίαρχες αντιλήψεις και εμπειρίες του ορίου, του «συνόρου» και του διαχωρισμού της Κύπρου, και οι οποίες ήταν σχεδόν αντίθετες μεταξύ τους στις δύο πλευρές. Χαρακτηριστικό αυτής της αντίθεσης είναι για παράδειγμα το γεγονός ότι ενώ η επίσημη τ/Κυπριακή θέση αντιμετώπιζε την Πράσινη Γραμμή ως ένα σύνορο του (μη-αναγνωρισμένου) κρατικού μορφώματος, η επίσημη ε/Κυπριακή πλευρά την αντιμετώπιζε όχι ως σύνορο, αλλά ως μια πρόσκαιρη διαχωριστική γραμμή που θα υπήρχε μέχρι να λυθεί το Πρόβλημα.

Όταν, μετά το 2003, έγινε δυνατόν το «πέραςμα» στην «άλλη» πλευρά, η προοπτική της πραγματοποίησής του δεν ήταν κάτι απλό για κανέναν Κύπριο και καμία Κύπρια. Θα μπορούσαμε να πούμε πως, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, το πέραςμα στην «άλλη» πλευρά ήταν μια εδαφική διάβαση η οποία ήταν ταυτόχρονα και μια συμβολική μετάβαση. Είναι χαρακτηριστικό πως στην εμπειρία και την πράξη του περάσματος αντανακλώνται μέχρι και σήμερα –πάνω από δέκα χρόνια μετά το άνοιγμα– τρόποι αντίληψης του εαυτού, που εκφράζουν πολιτικές τοποθετήσεις και πολιτικούς ανταγωνισμούς στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων. Μέχρι και σήμερα, δηλαδή, υπάρχουν ε/Κύπριοι/ες που δεν έχουν πάει στην «άλλη» πλευρά, και συνήθως είναι αυτοί/ες που δεν έχουν καταφέρει να ξεπεράσουν τις εθνοκεντρικές αντιλήψεις της περιόδου του απόλυτου διαχωρισμού (1974-2003). Αντίθετα, αυτοί/ες που σήμερα περνάνε πιο συχνά τη Πράσινη Γραμμή τείνουν να είναι παράλληλα άνθρωποι που καταφέρνουν να δουν πέρα από την εθνοκεντρική κατασκευή του «άλλου» ως εχθρού και διατηρούν φιλίες, αλλά και πολιτικές συνεργασίες με ανθρώπους από την «άλλη» πλευρά. Έτσι, η επιλογή της πραγματοποίησης ή όχι του περάσματος, αντανακλά συχνά διαφορές που εκφράζονται και πολιτικά. Οπότε, το αυξημένο προσωπικό, αλλά

και κοινωνικο-πολιτικό νόημα που αποδίδεται σε αυτήν την πράξη της δίνει αυξημένη σημασία και την καθιστά μια μεταβατική διαδικασία και μια εμπειρία μέσα από την οποία τα άτομα επανατοποθετούν τον εαυτό τους σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κυρίαρχων λόγων, πρακτικών και νοημάτων για το όριο και το διαχωρισμό. Αυτό είναι ακόμα πιο έντονο για τους τ/Κύπριους, που τα χρόνια μεταξύ του 1974 και του 2003 βρίσκονταν αποκλεισμένοι στο βόρειο τμήμα του νησιού, και οι οποίοι εκφράζουν αυτήν την αλλαγή με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο, δηλαδή αποκαλώντας το άνοιγμα των σημείων διέλευσης ως «άνοιγμα πυλών». Πύλες προς το «άλλο», πύλες εξόδου από τον αποκλεισμό και πύλες διάβασης ή μετάβασης.

Συγκεκριμένα, λοιπόν, το πρώτο οδόφραγμα που άνοιξε το 2003 ήταν στη Λευκωσία και βρίσκεται ακριβώς έξω από τη δυτική πλευρά των τειχών, στο ξενοδοχείο Λήδρα Πάλλας. Έτσι, το «άνοιγμα των οδοφραγμάτων» επηρέασε την Παλιά Λευκωσία αναδεικνύοντας τα χαρακτηριστικά της περιοχής ως ενδιάμεσο χώρο, ως κατώφλι. Αυτό μπορούμε να το υποστηρίξουμε γιατί το άνοιγμα του σημείου διέλευσης, προς την μέχρι τότε απαγορευμένη «άλλη» πλευρά, ακριβώς δίπλα στα τείχη μετέτρεψε την Παλιά Λευκωσία σε μια προέκταση της ενδιάμεσης, της ουδέτερης ή, όπως αλλιώς αναφέρονται οι ε/Κύπριοι σε αυτή, της Νεκρής Ζώνης. Έτσι, η εντός των τειχών πόλη μετατράπηκε σε μια περιοχή με την οποία αυτός ή αυτή που βίωνε το «πέραςμα» ερχόταν σε άμεση επαφή. Επιπλέον, η εγγύτητα του σημείου διέλευσης με την Παλιά Πόλη την μετέτρεψε σε ένα χώρο στον οποίο η συνάντηση με τον «άλλο» ήταν μια πραγματικότητα, η οποία μάλιστα, από την περίοδο αυτή και έπειτα, άρχισε να χαρακτηρίζει ίσως και ολόκληρη την περιοχή. Αυτό το χαρακτηριστικό της εντός των τειχών πόλης έγινε ακόμα πιο έντονο από το 2008 και μετά, όταν πραγματοποιήθηκε το άνοιγμα ενός ακόμα σημείου διέλευσης. Αυτή τη φορά, το οδόφραγμα (ή η πύλη) που άνοιξε ήταν στην οδό Λήδρας, στην καρδιά της παλιάς Λευκωσίας και στον πιο εμπορικό δρόμο της περιοχής. Το νέο κεντρικό σημείο διέλευσης αύξησε την κίνηση διαμέσου της γραμμής, αυξάνοντας ταυτόχρονα την παρουσία ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων στην «άλλη» πλευρά της εντός των τειχών περιοχής και εντείνοντας τον ενδιάμεσο χαρακτήρα της.

Ο Νικόλας, ακτιβιστής της επανένωσης και γύρω στα 30, μου ανέφερε σε συνομιλία μας για το άνοιγμα του οδοφράγματος της Λήδρας:

«Μετά το άνοιγμα της Λήδρας, ακόμα και να μην περάσεις το οδόφραγμα απλά να περπατήσεις στο δρόμο ή να κάτσεις σε ένα κκαφέ, μπορείς να έρθεις σε

επαφή με τ/Κύπριους, ή τουλάχιστον να ακούσεις τούρτζικα. Εν ήταν έτσι πριν να ανοίξει η Λήδρας, ήταν αλλά σε πολλά λλιότερο βαθμό»

Αν σε χώρους που χαρακτηρίζονται από οριακότητα, όπως είναι η Παλιά Λευκωσία, ισχύει η παρατήρηση πως διαμορφώνεται μια «ενδιάμεση» κατάσταση, όπου τα κοινωνικά όρια θολώνουν και κυρίαρχοι κανόνες συμπεριφοράς ή προκαθορισμένοι ρόλοι αμφισβητούνται, τότε θα πρέπει να ισχύει και το γεγονός ότι είναι χώροι στους οποίους ανοίγεται η ενδεχομενικότητα και δυνητικά μπορούν να αναπτυχθούν διαφορετικές ταυτότητες και υποκειμενικότητες. Ή όπως το θέτει ο Thomassen «η οριακότητα ανοίγει την πόρτα σε έναν κόσμο της ενδεχομενικότητας όπου συμβάντα και νοήματα –πράγματι η «πραγματικότητα» η ίδια– μπορούν να πλαστούν και να οδηγηθούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις» (2014: 7)..

Στην περίπτωση της Παλιάς Λευκωσίας τα χαρακτηριστικά της οριακότητας που αναπτύχθηκαν στην περιοχή μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, των πυλών προς το «άλλο» και τελικά προς το διαφορετικό, φαίνεται πως δημιούργησαν τις απαραίτητες συνθήκες για την εμφάνιση μιας κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας με ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά με την οποία ασχολείται η συγκεκριμένη διατριβή. Η Παλιά Λευκωσία, έχοντας τα χαρακτηριστικά της περιθωριακής περιοχής, ήταν ήδη από τη δεκαετία του 1980 ένας χώρος στον οποίο εκφράστηκαν κάποιες μορφές εναλλακτικής και ριζοσπαστικής πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, που όμως παρέμειναν περιθωριακές¹¹. Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά, τα πράγματα φαίνεται να αλλάζουν. Η δραστηριότητα αυτή αναπτύσσεται και μαζικοποιείται σε ένα διαφορετικό και οριακό χωρικό, αλλά και συμβολικό, πλαίσιο καταφέροντας να συμπεριλάβει διάφορων ειδών δράσεις (π.χ. δημιουργία κοινωνικών χώρων και καταλήψεων, καθημερινή χρήση δημόσιων χώρων και οργάνωση κινητοποιήσεων και εκδηλώσεων - συζητήσεων, προβολών, συναυλιών και πάρτυ) σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους της περιοχής, που ξεκινούν να επηρεάζουν την αίσθηση και τον χαρακτήρα της Παλιάς Λευκωσίας. Γι' αυτό, η υπό μελέτη περίοδος της διατριβής ξεκινάει το 2003, όταν η άρση της απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής διαμορφώνει τις συνθήκες δημιουργίας του πολιτιστικού κέντρου Kardaş, του πρώτου αυτο-οργανωμένου κοινωνικού κέντρου με συμμετέχοντες και από τις δύο κοινότητες, και φτάνει μέχρι το 2011, όταν το «παγκοσμιο-τοπικό» (Δαλακογλου 2011: 220) κίνημα

¹¹ Για περισσότερα σχετικά με την ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων στην περιοχή κατά τη δεκαετία του 1980 βλ. κεφάλαιο 6.

Occupy εκφράστηκε στη Λευκωσία με την κατάληψη στη Νεκρή Ζώνη, ή αλλιώς, την κατάληψη του «περάσματος» της ενδιάμεσης ζώνης, του χώρου ανάμεσα στα σημεία ελέγχου των δύο πλευρών, στο πέρασμα Λήδρας/Lokmaci. Το κίνημα «Καταλάβετε τη Νεκρή Ζώνη» αποτελεί σίγουρα μία από τις πιο ριζοσπαστικές κινηματικές διαδικασίες στην Κύπρο, που πραγματοποιήθηκε από κοινού με τη συμμετοχή ε/Κύπριων και τ/Κύπριων ακτιβιστών, και παρουσιάζεται ως μια στιγμική κορύφωση της από τα κάτω πολιτικής και πολιτισμικής δραστηριοποίησης στη Λευκωσία που αναπτύχθηκε από το 2003 και έπειτα.

Από τη μια πλευρά, λοιπόν, η διατριβή αυτή θέλει να προσφέρει μια ανθρωπολογική περιγραφή της εμφάνισης και ανάπτυξης αυτού του είδους της από τα κάτω πολιτικής και πολιτισμικής δραστηριότητας στη Λευκωσία, συνδέοντας την με την ευρύτερη κοινωνική αλλαγή που παρατηρείται στην Κύπρο μετά την περίοδο 2003-2004. Και από την άλλη, το ενδιαφέρον της μελέτης εστιάζεται στις σχέσεις της εμφάνισης και ανάπτυξης αυτής της δραστηριοποίησης με το συγκεκριμένο οριακό αστικό περιβάλλον της Παλιάς Λευκωσίας, οι οποίες, όπως θα υποστηρίξουμε στη συνέχεια, θεωρούμε πως παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο του χαρακτήρα, όσο και των τρόπων δράσης της από τα κάτω πολιτικής και κοινωνικής δραστηριοποίησης. Με άλλα λόγια, αυτή η μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση των χωροποιήσεων της κοινωνικής αλλαγής, ή αλλιώς, εστιάζει σε μια διερεύνηση της μετάβασης. Παράλληλα, στη μελέτη αυτή δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας, η οποία αναπτύσσεται μέσα από την κοινωνική και πολιτική δραστηριοποίηση και σε σχέση με την εμπειρία του συγκεκριμένου υλικού περιβάλλοντος της Παλιάς Λευκωσίας, και ταυτόχρονα, παρουσιάζεται ως ένα αποτέλεσμα της ρήξης με τις βεβαιότητες του παρελθόντος που έφερε το άνοιγμα των περασμάτων του ορίου, του συνόρου, του διαχωρισμού.

2.2. Από τα κάτω δραστηριοποίηση

2.2.1. Τι εννοούμε με τον όρο;

Τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια παρατηρείται, συγκεκριμένα στην Παλιά Λευκωσία, η ανάπτυξη πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης και ακτιβισμού που προέρχονται από τα κάτω. Με αυτόν τον όρο αναφερόμαστε στη δραστηριότητα που αναπτύσσεται από άτομα και ομάδες που δρουν και οργανώνονται ανεξάρτητα από τις επίσημες δομές του κράτους, τα πολιτικά κόμματα ή άλλους διεθνείς ή

τοπικούς φορείς και οργανισμούς. Τη δραστηριότητα αυτών των ομάδων και των εμπλεκόμενων ατόμων την περιγράφουμε ως πολιτική, αλλά και ως πολιτιστική, επειδή συνδέεται, από τη μία πλευρά, με πολιτικές παραδόσεις αστικού ακτιβισμού και κινημάτων, και από την άλλη, με πολιτισμικές παραδόσεις και αστικούς ή/και νεανικούς πολιτισμούς, όπως είναι οι μουσικές παραδόσεις του πανκ και του χιπ-χοπ, ο αστικός πολιτισμός του γκραφίτι ή γενικότερα η παράδοση του DIY (*do it yourself* – *κάντο μόνος σου*). Επιπρόσθετα, η δυναμική από τα κάτω παρουσιάζεται ως σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης μιας κοινωνικής και πολιτικής δραστηριοποίησης, που εμφανίζεται ριζοσπαστική στο κυπριακό πλαίσιο στο επίπεδο της έκφρασης πολιτικού λόγου, αλλά και στο επίπεδο της οργάνωσης και δράσης στο αστικό περιβάλλον.

Ο πολιτικός λόγος που εκφράζεται από αυτή τη δραστηριοποίηση, όσον αφορά το Κυπριακό Πρόβλημα, αμφισβητεί, πρώτον, τους κυρίαρχους εθνοκεντρικούς και εθνικιστικούς λόγους των δύο πλευρών της Κύπρου, και δεύτερον, αμφισβητεί τον επίσημο λόγο των προσπαθειών για επίλυση του Προβλήματος, που πραγματοποιούνται με τη διαμεσολάβηση διεθνών οργανισμών, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, αλλά και την εμπλοκή των αριστερών κομμάτων της Κύπρου. Επιπλέον, ο πολιτικός λόγος που εκφράζεται πάει πέρα από το Πρόβλημα και αφορά τόσο διεθνή, όσο και τοπικά ζητήματα, ενώ αμφισβητεί τους κυρίαρχους λόγους για τον τρόπο ζωής, διασκέδασης και ανάπτυξης στο αστικό πλαίσιο, οι οποίοι ξεπερνάνε τα εθνικά σύνορα και περιγράφουν το σύγχρονο και υπερ-εθνικό παράδειγμα της νεοφιλελεύθερης λογικής και της εμπορευματοποίησης αστικών περιοχών μέσω των αστικών μετασχηματισμών.

Παράλληλα, στο επίπεδο της οργάνωσης και της δράσης στο αστικό περιβάλλον, οι μορφές οργάνωσης και οι τρόποι δράσης των ομάδων αυτών ακολουθούν τις παραδόσεις της *αυτο-οργάνωσης* και της *άμεσης δράσης*. Ως αυτο-οργάνωση θεωρείται ο τρόπος οργάνωσης που προέρχεται από τα κάτω και βασίζεται στην ελεύθερη συμμετοχή των μελών των ομάδων, ενώ παράλληλα είναι επενδυμένος με τις ιδέες και τα ιδανικά της αντι-ιεραρχίας, δηλαδή εκφράζει μια αντίθεση και αντίσταση στη δημιουργία ιεραρχιών στο εσωτερικό των ομάδων και κατ' επέκταση των κοινωνιών. Ως άμεση δράση θεωρείται ο τρόπος δράσης που δεν ζητάει από τις αρχές, ή άλλους φορείς εξουσίας, να αλλάξουν την πολιτική τους για να πετύχει αυτό που θέλει ή έχει ανάγκη, αλλά αντίθετα, επιχειρεί να το κάνει πράξη χωρίς να ζητά

την άδειά τους. Με άλλα λόγια, η λογική της άμεσης δράσης σημαίνει ότι οι εμπλεκόμενοι σε αυτή δραστηριοποιούνται με σκοπό την αλλαγή των συνθηκών από τις οποίες επηρεάζονται οι ίδιοι, ή θα λέγαμε, πως σημαίνει την προσπάθεια να πετύχει κανείς τους στόχους του μέσω της δικής του δύναμης και όχι μέσω της δύναμης κάποιου ή κάποιων άλλων, ή πιο απλά, όπως το θέτει ο David Graeber, πως σημαίνει την επιμονή να δραστηριοποιείται κανείς σαν να ήταν ήδη ελεύθερος (2009: 207).

Τέλος, το γεγονός ότι η δραστηριοποίηση αυτή πραγματοποιείται στον αστικό χώρο έχει ιδιαίτερη σημασία. Ένας από τους πρώτους συγγραφείς που ασχολήθηκαν με ανάλογη δραστηριότητα από τα κάτω στον αστικό χώρο είναι ο Manuel Castells, στο βιβλίο «The City and the Grassroots: A cross-cultural analysis of Urban Social Movements» (1983)· ένα βιβλίο με σημαντική επιρροή στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων που εστιάζει στο grassroots, δηλαδή σε αυτό που περιγράφουμε εμείς ως από τα κάτω. Αν και στη συγκεκριμένη διατριβή δεν ορίζουμε τη δραστηριοποίηση που μελετάμε ως «κοινωνικό κίνημα», ο τρόπος με τον οποίο ο Castells αυτό που ονομάζει «αστικό κοινωνικό κίνημα» παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αξίζει να τον αναφέρουμε. Ο Castells υποστηρίζει πως «αστικό κοινωνικό κίνημα» είναι «η συλλογική συνειδητή δραστηριότητα που στοχεύει στη μεταμόρφωση των θεσμοθετημένου αστικού νοήματος ενάντια στη λογική, τα συμφέροντα και τις αξίες της κυρίαρχης τάξης» (1983:305). Επιπλέον, συνεχίζει τονίζοντας πως «μόνο τα αστικά κοινωνικά κινήματα είναι αστικά προσανατολισμένες κινητοποιήσεις, που επηρεάζουν τη δομική κοινωνική αλλαγή και μεταμορφώνουν τα αστικά νοήματα», γιατί το αντίθετο, δηλαδή η αλλαγή των αστικών νοημάτων μετά την κυριαρχία μιας νέας κοινωνικής τάξης (με άλλα λόγια από τα πάνω), δεν συμβαίνει απαραίτητα (ο.π.). Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ο Castells δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μεταβολή των αστικών νοημάτων (urban meanings), γιατί τα κατανοεί ως ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της δραστηριότητας που μελετάει, και μάλιστα, προχωράει παραπέρα ορίζοντας ως «αστική κοινωνική αλλαγή τον επαν-ορισμό του αστικού νοήματος» (ο.π.: 304). Οπότε, η σημασία που δίνει ο Castells στη μεταβολή των νοημάτων για την πόλη έχει σημασία και για τη δική μας διερεύνηση, γιατί, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια αυτού και των επόμενων κεφαλαίων της διατριβής, η διαδικασία επανανοηματοδότησης του αστικού χώρου μέσα από τη συλλογική καθημερινή και ενσώματη σχέση των ατόμων που μελετάμε, με χώρους και τόπους της εντός των

τειχών Λευκωσίας, είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό της δραστηριότητας που αναπτύσσεται από τα κάτω, ενώ παράλληλα, επηρεάζει και το σχηματισμό τόσο των χαρακτηριστικών των ομάδων, όσο και των ταυτοτήτων των ατόμων. Άλλωστε, όπως το θέτει και η Magrit Mayer γράφοντας για τη σημασία των αστικών κοινωνικών κινήματων, όπως τα ορίζει ο Castells, «ενώ δεν μπορούν να μεταβάλλουν την κοινωνία (...) μπορούν να μεταβάλλουν τα ‘αστικά νοήματα’, δηλαδή υποσκάπτουν τις κοινωνικές ιεραρχίες που καθορίζουν την αστική ζωή και δημιουργούν αντί αυτών μια πόλη οργανωμένη στη βάση των αξιών χρήσης, των αυτόνομων τοπικών πολιτισμών και της αποκεντρωμένης συμμετοχικής δημοκρατίας» (Mayer 2006: 202).

Με αυτόν τον τρόπο, φτάνουμε όμως στο ερώτημα: γιατί αυτού του είδους η δραστηριοποίηση στην Κύπρο μας ενδιαφέρει; Θα λέγαμε, αρχικά, πως μας ενδιαφέρει γιατί οι διαφορετικοί τρόποι δράσης και διεκδίκησης που παρουσιάζει η σύγχρονη αστική δραστηριοποίηση από τα κάτω είναι ένα θέμα που δεν έχει επαρκώς μελετηθεί στο κυπριακό πλαίσιο. Επιπλέον, μας ενδιαφέρει και γιατί η εμφάνιση και ανάπτυξη αυτής της δραστηριοποίησης φαίνεται πως συνδέεται στενά τόσο με το διαιρεμένο αστικό περιβάλλον της Παλιάς Λευκωσίας, όσο και με την κοινωνική αλλαγή, που έφεραν και στις δυο πλευρές της Κύπρου, οι πολιτικές εξελίξεις της περιόδου 2003-2004. Επιπρόσθετα, η από τα κάτω πολιτική και κοινωνική δραστηριοποίηση και ακτιβισμός στο αστικό πλαίσιο έχει τα τελευταία χρόνια αναδειχθεί ως ένας κεντρικός τρόπος έκφρασης της αντίθεσης προς τοπικές και παγκόσμιες πολιτικές, που αναπτύσσονται και προωθούνται στην εποχή της κρίσης και του νεοφιλελευθερισμού, σε παγκόσμιο επίπεδο. Συγκεκριμένα, στο σημείο αυτό αναφέρομαι στα μαζικά αντικυβερνητικά κινήματα που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική κατά τη διάρκεια του 2011¹² εκφράζοντας θέσεις κατά των πολιτικών λιτότητας, τα οποία ήταν εν μέρει εμπνευσμένα από τα κινήματα που ξεκίνησαν από την πλατεία Tahrir του Καΐρου και αναπτύχθηκαν τον ίδιο χρόνο στις Αραβικές χώρες, μένοντας γνωστά, κυρίως μέσω των διεθνών Μ.Μ.Ε., ως «Αραβική Άνοιξη». Γι' αυτό το λόγο, αυτού του είδους η δραστηριοποίηση προσελκύει αυξημένο ερευνητικό ενδιαφέρον ερευνητών από τις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και

---

¹² Για περισσότερα σχετικά με τα Ευρωπαϊκά κινήματα των πλατειών και το Βορειο-Αμερικάνικο κίνημα Occupy, που ξεκινώντας από τη Νέα Υόρκη εξαπλώθηκε σε διάφορες χώρες του κόσμου, βλέπε στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής, το οποίο ασχολείται συγκεκριμένα με την Κυπριακή εκδοχή του κινήματος Occupy, το κίνημα *Occupy the Buffer Zone* ή στα ελληνικά *Καταλάβετε τη Νεκρή Ζώνη*.

συγκεκριμένα από την ανθρωπολογία¹³. Πάρ' όλ' αυτά, είναι ένα αντικείμενο έρευνας που δεν έχει τύχει ακόμα συστηματικής καταγραφής και μελέτης στην Κύπρο.

Η Κύπρος και το Κυπριακό Πρόβλημα έχουν γίνει πολλές φορές αντικείμενο μελέτης από Έλληνες και ε/Κύπριους που προέρχονται από επιστημονικά πεδία, όπως αυτά της ιστορίας, των πολιτικών επιστημών, των διεθνών σχέσεων, της επίλυσης συγκρούσεων κ.α¹⁴, ενώ παράλληλα έχουν γίνει και αντικείμενο μελέτης διαφόρων συγγραφέων, δημοσιογράφων και πολιτικών αναλυτών σε Ελλάδα και Κύπρο¹⁵. Τέτοιες μελέτες αναλύουν συστηματικά τους επίσημους λόγους και τις πρακτικές των εμπλεκόμενων πλευρών στο «Κυπριακό Πρόβλημα», αλλά και τις αλλαγές στις διεθνείς ισορροπίες δυνάμεων, που επηρεάζουν την Κύπρο και τα σχέδια λύσης του Κυπριακού Προβλήματος, μιας και λόγω της γεωγραφικής της θέσης βρισκόταν πάντα στο επίκεντρο διεθνών ανταγωνισμών και διεκδικήσεων. Ωστόσο, τέτοιες προσεγγίσεις εστιάζουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που προέρχονται από τα πάνω, από τα κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς και άλλους επίσημους τοπικούς ή διεθνείς φορείς, που δρουν στο Κυπριακό πλαίσιο και διαμορφώνουν τις πολιτικές συνθήκες και κοινωνικές ισορροπίες. Επίσης, τέτοιες μελέτες συχνά ακολουθούν τις επίσημες πολιτικές εξελίξεις και δεν δίνουν σημασία στις κοινωνικοπολιτικές διεργασίες που προέρχονται από τα κάτω. Από την άλλη πλευρά, οι ανθρωπολογικές μελέτες, όπως αυτές που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, δίνουν περισσότερη προσοχή στις διεργασίες που επιτελούνται από τα κάτω, αλλά ασχολούνται κυρίως με τους τρόπους με τους οποίους οι ιδιαιτερότητες της Κύπρου και το Κυπριακό Πρόβλημα επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις και τις ισορροπίες ανάμεσα στους ε/Κύπριους, τ/Κύπριους και τους άλλους κάτοικους του νησιού, διαμορφώνοντας το κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο της Κύπρου. Οπότε, αν

---

¹³ Στο σημείο αυτό αναφέρουμε ενδεικτικά το αφιέρωμα του ανθρωπολογικού περιοδικού «Cultural Anthropology» στο παγκόσμιο κίνημα Occupy με τίτλο: «*Occupy, Anthropology and the 2011 Global Uprisings*» (διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://culanth.org/fieldsights/63-occupy-anthropology-and-the-2011-global-uprisings#TOC>, τελευταία πρόσβαση 02/2016).

¹⁴ Η βιβλιογραφία για την Κύπρο στα επιστημονικά πεδία που αναφέρονται είναι τόσο πλούσια που δεν θα γινόταν να αναφερθεί στο σύνολό της. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τα ακόλουθα: Ηρακλείδης 2002, 2006, Παπαπολυβίου κ.α. 2013, Χατζηβασιλείου 2005, Χριστοδουλίδης 2009, Πολυβίου 2010, Ριζάς 1997, 2000, 2002.

¹⁵ Εδώ αναφερόμαστε και σε συγγραφείς των οποίων το έργο έχει σημασία για την ιστορική έρευνα και τεκμηρίωση (βλ. Δρουσιώτης 1998, 2005, 2010), αλλά και σε συγγραφείς των οποίων οι αναλύσεις εκφράζουν κυρίως απόψεις των ιδίων πάνω στο Κυπριακό Πρόβλημα και τις διάφορες προεκτάσεις του για την ελληνική και κυπριακή πολιτική (βλ. Λυγερός 1993, 2013, 2014).

και στη βιβλιογραφία για την Κύπρο παρουσιάζεται μια πληθώρα μελετών και αναλύσεων που αφορούν το διαχωρισμό του νησιού και τους επίσημους λόγους και πρακτικές των δύο πλευρών σε σχέση με τις διάφορες και περίπλοκες πτυχές του Κυπριακού Προβλήματος, δεν υπάρχουν αρκετές συστηματικές μελέτες για την ανάπτυξη των κοινωνικών και πολιτικών δυναμικών που αναπτύσσονται από τα κάτω σε σχέση τόσο με τον ίδιο το διαχωρισμό, όσο και με την ανάγκη υπέρβασής του.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα διατριβή φιλοδοξεί να προσφέρει μια διερεύνηση των κοινωνικοπολιτικών δυναμικών από τα κάτω, όπως αυτές διαμορφώνονται στην Παλιά Λευκωσία από το 2003 και έπειτα. Αν και οι αλλαγές μετά το 2003 έρχονται στην κυπριακή κοινωνία από τα πάνω, δηλαδή προκαλούνται από τις επίσημες πολιτικές διεργασίες που πραγματοποιούνται εκείνη την εποχή, την ίδια στιγμή, διαμορφώνουν το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται οι πρώτες εκφράσεις της δραστηριοποίησης που μελετάμε. Αντιμετωπίζοντας, λοιπόν, την ανάπτυξη της πολιτικής αλλά και της πολιτιστικής δραστηριοποίησης από τα κάτω ως ένα στοιχείο της κοινωνικής αλλαγής στην Κύπρο, και κατ' επέκταση, τις υπό μελέτη δράσεις στο αστικό πλαίσιο της Παλιάς Λευκωσίας, ως στοιχεία της χωροποίησης αυτής της αλλαγής, παρατηρούμε πως μέσα από τη δραστηριότητα αυτή προωθείται η διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας. Η διαφορετική πολιτική υποκειμενικότητα που διαμορφώνεται μέσα από αυτή τη δραστηριοποίηση εκφράζει, από τη μια πλευρά, την ανάγκη ξεπεράσματος της πολιτικής και πολιτιστικής «καθήλωσης», που είχε διαμορφωθεί στην Κύπρο την περίοδο 1974-2003 λόγω της ύπαρξης και διαχείρισης του Κυπριακού Προβλήματος, η οποία συνδέεται παράλληλα και με την απογοήτευση από τις επίσημες πολιτικές δυνάμεις που διαχειρίζονται την εξουσία και εμπλέκονται στις διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό Πρόβλημα, ενώ από την άλλη πλευρά, συνδέεται στενά με την εντόπια έκφραση παγκόσμιων κινημάτων και κοινωνικών διεργασιών. Τα λόγια ενός πενηντάρη ε/Κύπριου συνομιλητή μου και για χρόνια ακτιβιστή της επανένωσης της Κύπρου, περιγράφουν τη διαμόρφωση (από το 2003 και έπειτα) μιας διαφορετικής υποκειμενικότητας που αναπτύσσεται σε σχέση με το «Κυπριακό»:

«Μέχρι τη δεκαετία του 2000 και συγκεκριμένα το άνοιγμα των οδοφραγμάτων και το σχέδιο Ανάν, το Κυπριακό ήταν καθοριστικό για την πολιτική δραστηριοποίηση στην Κύπρο και επισκίαζε τα άλλα προβλήματα, πολιτικά ή κοινωνικά, που μπορεί να είχε η κοινωνία. Ίσχυε γενικά, έτσι για να το πω απλά, μια κατάσταση που έλεγε πως δεν μπορούμε να ασχοληθούμε πολιτικά με άλλα κοινωνικά προβλήματα από τη στιγμή που οι «Τούρκοι έχουν τα σπίτια μας».

Αυτό έκανε δύσκολη την πολιτική δραστηριοποίηση εκτός του Κυπριακού και σήμαινε πως έπρεπε κανείς πρώτ' απ' όλα να πάρει θέση για το Κυπριακό και μετά για οτιδήποτε άλλο. Αυτό έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια.

Η γενιά η δική μου, που έζησε το '74, ριζοσπαστικοποιηθήκαμε μέσα από το πραξικόπημα και τον πόλεμο και έτσι φτάσαμε στην αμφισβήτηση, ενώ η γενιά του γιου μου φτάνει στο Κυπριακό μέσα από την αμφισβήτηση του συστήματος»

2.2.2. Η έννοια της πολιτικής υποκειμενικότητας σε σχέση με την οριακότητα

Η χρήση της έννοιας της υποκειμενικότητας στις κοινωνικές επιστήμες εκφράζει μια στροφή προς το δρών υποκείμενο ως έννοιας που συγκροτείται κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά¹⁶. Ωστόσο, η έννοια αυτή έχει τόσο ψυχολογικές, όσο και πολιτικές προεκτάσεις. Η ανθρωπολόγος Sherry Ortner, σε ένα άρθρο της για την «σημαντικότητα της έννοιας για μια κριτική ανθρωπολογία», ξεκινάει λέγοντας πως «με τον όρο υποκειμενικότητα θα εννοώ το σύνολο των τρόπων αντίληψης, επιρροής, σκέψης, επιθυμίας, φόβου κ.τ.λ. που εμπνυχώνουν τα δρώντα υποκείμενα. Αλλά, θα εννοώ πάντα και τις πολιτισμικές και κοινωνικές μορφοποιήσεις που σχηματίζουν, οργανώνουν και προκαλούν αυτούς τους τρόπους επιρροής, σκέψης κ.ο.κ.» (2005: 31). Συνεχίζοντας, όμως, ξεκαθαρίζει πως το ενδιαφέρον της στην ψυχολογία (όπως και το ενδιαφέρον των συγγραφέων που παρουσιάζει στο άρθρο οι οποίοι χρησιμοποιούν τον όρο) εστιάζεται στη συναισθηματική εμπειρία του υποκειμένου στην πολιτική διεκδίκηση και, όπως αναφέρει παρακάτω, «το ερώτημα των σύνθετων υποκειμενικότητων, σε μια περισσότερο ψυχολογική (και με αυτό δεν εννοώ α-πολιτική) έννοια, είναι συχνότερα εμφανές στις μελέτες των ο μάρδων που καταπιέζονται. Ερωτήματα που αφορούν όχι μόνο τη 'δράση' [agency] (και την 'αντίσταση'), αλλά και τον πόνο, το φόβο και τη σύγχυση, όπως και τις διάφορες μορφές ξεπεράσματος αυτών των υποκειμενικών καταστάσεων, είναι κεντρικά σε αυτό το είδος μελετών» (ο.π.: 34). Αυτό το σημείο ξεκαθαρίζει πως η έννοια της υποκειμενικότητας, όπως χρησιμοποιείται από τη συγγραφέα, δίνει ιδιαίτερη σημασία στις συναισθηματικές εμπειρίες των *πολιτικών* υποκειμένων.

Η εστίαση στα πολιτικά υποκείμενα οδηγεί στον όρο «πολιτική υποκειμενικότητα», ο οποίος αναφέρεται πιο συγκεκριμένα στις εμπειρίες των υποκειμένων και τη σχέση τους με δομές εξουσίας και πολιτικής οργάνωσης, που προκαλούν την ανάπτυξη συγκεκριμένων τρόπων κοινωνικής δράσης και υποταγής. Η πολιτική

¹⁶ Για μια επισκόπηση στο ζήτημα της εμφάνισης του όρου υποκειμενικότητα και τη στροφή των κοινωνικών επιστημών προς το δρών υποκείμενο βλ. Μαδιανού 2003: 32-38.

υποκειμενικότητα παρουσιάζεται, λοιπόν, ως ένα εργαλείο το οποίο μπορεί να βοηθήσει ανθρωπολογικές προσεγγίσεις των εμπειριών των πολιτικών υποκειμένων. Με αυτόν τον τρόπο χρησιμοποιεί την έννοια της πολιτικής υποκειμενικότητας και η Όλγα Δημητρίου (Demetriou 2007β), στην ανάλυσή της για το γεγονός του ανοίγματος των σημείων διέλευσης της Πράσινης Γραμμής το 2003. Σε αυτό το ιδιαίτερα διαφωτιστικό άρθρο η ε/Κύπρια ανθρωπολόγος υποστηρίζει πως η ξαφνική άρση της απαγόρευσης διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής (από το τ/Κυπριακό καθεστώς το 2003) ήταν ένα γεγονός με αυξημένη ιστορική σημασία, όχι όμως μόνο γιατί επέτρεψε τη συνάντηση μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων μετά από τριάντα χρόνια απόλυτου διαχωρισμού, αλλά και επειδή το γεγονός έγινε η αφορμή για μια αλλαγή στην πολιτική υποκειμενικότητα των Κυπρίων και ειδικότερα των ε/Κυπρίων. Η Δημητρίου ξεκινάει την ανάλυσή της παραθέτοντας έναν ορισμό της πολιτικής υποκειμενικότητας, που προέρχεται από το πεδίο της ανθρωπολογίας, ο οποίος την ορίζει ως «την αισθανόμενη εσωτερική εμπειρία ενός ατόμου που περιλαμβάνει τις θέσεις του ή της σε ένα πεδίο σχεσιακής [relational] εξουσίας» (Das & Kleinman 2000:1 στο Demetriou 2007β: 989), η οποία μπορεί να δημιουργήσει «τόσο την αντίσταση σε κανόνες και πρότυπα (...), όσο και μια επεξεργασμένη υποταγή σε αυτούς/α» (ο.π.: 10-11 στο Demetriou 2007β: 989). Από αυτόν τον ορισμό φαίνεται πως η έννοια της πολιτικής υποκειμενικότητας εμπεριέχει την εμπειρία των υποκειμένων τα οποία εμπλέκονται σε σχέσεις εξουσίας, άρα, οι τρόποι με τους οποίους συγκροτούνται και αλλάζουν οι πολιτικές υποκειμενικότητες θα πρέπει να αφορούν στις αλλαγές των εμπειριών των υποκειμένων σε σχέση με το πλέγμα εξουσίας στο οποίο βρίσκονται.

Η συγγραφέας μελετά την αλλαγή στις υποκειμενικότητες των ε/Κυπρίων μέσα από την προσέγγιση του ανοίγματος των σημείων διέλευσης της γραμμής ως ένα *συμβάν*, όπως αυτό γίνεται θεωρητικά κατανοητό μέσα από τις μελέτες των Badiou και Nancy (Badiou 2002, 2004, Nancy 2000 στο Demetriou 2007β: 990). Έτσι, χρησιμοποιεί την έννοια του «συμβάντος» για να μιλήσει «για τους τρόπους με τους οποίους οι Κύπριοι καλέστηκαν να κάνουν επιλογές (δηλ. να περάσουν ή να μην περάσουν τη διαχωριστική γραμμή), που τους καθόρισαν ως διαφορετικά υποκείμενα από αυτά που ήταν μέχρι τότε», αλλά και για να υποστηρίξει πως το συγκεκριμένο συμβάν είναι «φορτωμένο με σημασία με τέτοιους όρους, όμως, που καθόρισαν τις οπτικές για το ίδιο το πολιτικό πρόβλημα» (ο.π.: 991). Υποστηρίζει, λοιπόν, πως η

σημαντικότητα του συμβάντος δεν εξαντλείται στο γεγονός ότι τερμάτισε ξαφνικά τρεις δεκαετίες σχεδόν απόλυτης μη-πρόσβασης, γιατί ακριβώς λόγω του ότι η άρση της απαγόρευσης έγινε ξαφνικά, δημιουργώντας συνθήκες για τις οποίες οι επίσημοι φορείς του κράτους δεν ήταν προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν, χρειάστηκε μια επαν-αξιολόγηση του τι σήμαινε αυτή η «πρόσβαση». Σε αυτήν την επαν-αξιολόγηση της σημασίας της πρόσβασης, έπαιξε κεντρικό ρόλο το νόημα του ίδιου του «κράτους», το οποίο, και στις δύο πλευρές, είχε σε μεγάλο βαθμό στηρίζει την ύπαρξή του πάνω στη διαμόρφωση των κυρίαρχων λόγων γύρω από συγκεκριμένα νοήματα για το διαχωρισμό και το σύνορο.

Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία για τη δική μας διερεύνηση, είναι το ότι η Δημητρίου περιγράφει τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν τις πρώτες μέρες μετά το ξαφνικό άνοιγμα των σημείων διέλευσης ως *οριακές* (liminal). Σύμφωνα με την ίδια, σε αυτό συνέβαλλε η χαρακτηριστική απουσία του κράτους, που επέτρεψε την ανάπτυξη συνθηκών ανάλογων με την έννοια του *communitas*, όπως την έχει περιγράψει ο Turner, δηλαδή, την ανάπτυξη στον ενδιάμεσο χώρο της οριακότητας ενός «είδους θεσμικού θύλακα που περιλαμβάνει το σπόρο των μελλοντικών κοινωνικών εξελίξεων, της κοινωνικής αλλαγής» και ο οποίος χαρακτηρίζεται από «την απελευθέρωση των ανθρώπινων δυνατοτήτων κατανόησης, επιρροής, βούλησης, δημιουργικότητας κ.τ.λ., από κανονιστικούς περιορισμούς» (Turner 1969: 44-5 στο Demetriou 2007β: 995). Η απελευθέρωση του υποκειμένου από τους κανονιστικούς περιορισμούς που είχαν επιβάλει οι επίσημοι φορείς του κράτους είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την απελευθέρωση της φαντασίας, δηλαδή, έγινε δυνατόν να φανταστεί κανείς κάτι που μέχρι τότε δεν μπορούσε να φανταστεί, και αυτό ήταν η πιθανότητα ενός μέλλοντος χωρίς το διαχωρισμό. Με άλλα λόγια, το άνοιγμα του μέχρι τότε αδιαπέραστου ορίου επέτρεψε στα υποκείμενα να φανταστούν ταυτόχρονα την πιθανότητα της απομάκρυνσής του. Αυτό ισχύει κυρίως για την ε/Κυπριακή πλευρά, μιας και για την τ/Κυπριακή η πιθανότητα της απομάκρυνσης του ορίου άνοιξε και μέσω των μαζικών διαδηλώσεων, που οδήγησαν στην απόφαση της άρσης της απαγόρευσης από το τ/Κυπριακό καθεστώς. Έτσι, η πιθανότητα απομάκρυνσης του ορίου υπονοεί, σύμφωνα με τη Δημητρίου, και την πιθανότητα της απομάκρυνσης της υποταγής από τη συγκρότηση του πολιτικού υποκειμένου, η οποία διατηρείτο από τη διαμόρφωση της πρωτοκαθεδρίας των κυρίαρχων λόγων για το σύνορο (ο.π: 1002).

Αυτή η πιθανότητα ήταν που αποτέλεσε και τη μεγαλύτερη απειλή για το κράτος, μια απειλή που θα έπρεπε να ουδετεροποιήσει. Ενώ, λοιπόν, η ίδια η απόφαση της άρσης της απαγόρευσης μπορεί να γίνει κατανοητή από την πλευρά του τ/Κυπριακού κράτους, ως η ουδετεροποίηση της απειλής των μαζικών διαδηλώσεων, από την πλευρά του ε/Κυπριακού κράτους, η απειλή έγινε πραγματική μόνο μετά το άνοιγμα της διαχωριστικής γραμμής. Έτσι, το ε/Κυπριακό κράτος επιχείρησε να ουδετεροποιήσει αυτήν την απειλή μέσω μιας επίσημης δήλωσης, που έγινε κάποιες μέρες μετά, η οποία έλεγε ότι τα άτομα δεν μπορούν να αναγνωρίσουν κράτη και, έτσι, το να δείξουν οι ε/Κύπριοι διαβατήριο για να περάσουν στην «άλλη» πλευρά δεν ισοδυναμεί με «προδοσία» ή με κάποιο άλλο είδος παράνομης πράξης (ο.π.: 997). Η δήλωση αυτή ήταν σημαντική γιατί ήταν σαφώς αντίθετη με τη μέχρι τότε κυρίαρχη αντίληψη που προωθείτο επίσημα στην ε/Κυπριακή πλευρά, δηλαδή, ότι το να περάσει κανείς στην «κατεχόμενη» πλευρά της Κύπρου, δείχνοντας το διαβατήριό του, σήμαινε ουσιαστικά ότι αναγνωρίζει το τ/Κυπριακό καθεστώς, κάτι που θα ισοδυναμούσε με «προδοσία». Οπότε, η δήλωση αυτή ήταν μια προσπάθεια του κράτους να περιορίζει το πεδίο δράσης της πολιτικής υποκειμενικότητας των πολιτών του. Καταλήγοντας, η Δημητρίου υποστηρίζει πως:

«η εμφάνιση της πιθανότητας της ζωής χωρίς το σύνορο, η οποία οδήγησε το [ε/Κυπριακό] κράτος να επαναπροσδιορίσει τον εαυτό του μέσω του επανακαθορισμού των όρων της υποκειμενικότητας και της διατύπωσης αυτού που μέχρι τότε δεν είχε ξαναδιατυπωθεί επίσημα (η ύπαρξη του κράτους δεν είναι κάτι που μπορεί το υποκείμενο να επικυρώσει), οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας νέας υποκειμενικότητας στην οποία η πολιτική επιλογή [να περάσει κανείς ή όχι στην άλλη πλευρά], συνεπάγεται και τη χρήση μιας κοινωνικής δράσης αποσυνδεδεμένης από την υποταγή» (Demetriou 2007β: 1002, έμφαση δική μας).

2.2.3. Αλλαγή της πολιτικής υποκειμενικότητας και έξοδος από την οριακότητα

Η ανάπτυξη της νέας πολιτικής υποκειμενικότητας, που περιγράφει η Δημητρίου, έρχεται ως αποτέλεσμα του «συμβάντος» του ανοίγματος της διαχωριστικής γραμμής, το οποίο δημιούργησε μια οριακή κατάσταση, που έθεσε σε άμεση αμφισβήτηση την κυριαρχία των επίσημων λόγων και επέτρεψε στα υποκείμενα να φανταστούν ένα διαφορετικό μέλλον, ενώ την ίδια στιγμή ώθησε προς τη χειραφέτηση της κοινωνικής και πολιτικής δράσης από τους προηγούμενους στενούς κανονιστικούς περιορισμούς. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η οριακότητα, όπως γίνεται κατανοητή από τον van Genner, είναι μια ενδιάμεση κατάσταση αβεβαιότητας και αμφισβήτησης

των κανονιστικών πλαισίων, η οποία είναι το δεύτερο (και ενδιάμεσο) στάδιο στο σχήμα που περιλαμβάνει το διαχωρισμό, ως το πρώτο στάδιο και την ενσωμάτωση ως το τρίτο και τελευταίο στάδιο της διαδικασίας της διαβατήριας τελετουργίας. Αν, λοιπόν, το άνοιγμα των σημείων διέλευσης είναι το ενδιάμεσο στάδιο της *οριακότητας* (που έφερε ξανά την επαφή των ατόμων με την εκατέρωθεν «άλλη» πλευρά αλλά και μεταξύ τους), τότε ο ντε φάκτο *διαχωρισμός* του 1974 θα πρέπει να είναι το πρώτο στάδιο. Έτσι, το τρίτο και τελευταίο στάδιο της *ενσωμάτωσης* σε μια νέα πραγματικότητα κανονιστικών πλαισίων (που σημαίνει και την παράλληλη ολοκλήρωση της μετάβασης) δεν μπορεί παρά να είναι, είτε η επανένωση του νησιού, είτε η θεσμοθέτηση του διαχωρισμού (π.χ. μέσω της αναγνώρισης της ΤΔΒΚ ή κάποιου άλλου κρατικού μορφώματος της βόρειας Κύπρου). Από τη στιγμή, όμως, που το τρίτο και τελευταίο στάδιο στο σχήμα του van Genner δεν έχει γίνει ακόμα πραγματικότητα, τότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν έχει ολοκληρωθεί και η διαδικασία μετάβασης, αφού δεν έχει γίνει η απαραίτητη ενσωμάτωση του υποκειμένου στα καθορισμένα πλαίσια μιας νέας πραγματικότητας και ταυτότητας. Αυτό σημαίνει, δηλαδή, πως το υποκείμενο παραμένει μετέωρο στο ενδιάμεσο στάδιο της ασάφειας και της αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει την κατάσταση της οριακότητας.

Όμως αν είναι έτσι, τότε πως το (ε/Κυπριακό) κράτος έχει καταφέρει να απαλλαγεί από αυτήν την απειλή που ενέχεται στην κατάσταση της οριακότητας; Η Δημητρίου απαντά σε αυτό το ερώτημα λέγοντας πως η οριακότητα δεν είναι μια κατάσταση στιγμιαία, αλλά πως αντίθετα μπορεί να μετατραπεί σε μια «κατάσταση του υπάρχειν» (condition of being), και με αυτόν τον τρόπο μπορεί αυτή η απειλητική οριακότητα να κανονικοποιηθεί (Demetriou 2007β: 996). Ωστόσο, σύμφωνα με την ίδια το ερώτημα που ακολουθεί και αποκαλύπτει τις πολιτικές διαστάσεις αυτής της κανονικοποίησης είναι: ποιος εγκρίνει και ποιού είδους κανονικοποίηση; (ο.π.). Σύμφωνα με την κύπρια ανθρωπολόγο, στη νότια πλευρά της διαχωριστικής γραμμής η κανονικοποίηση της οριακής κατάστασης, που σηματοδοτεί το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, από τη μια πλευρά εκφράζεται μέσα από την προώθηση μιας ηθικής διάστασης στην πρακτική του «περάσματος», η οποία επιχειρεί μια διάκριση μεταξύ των «σωστών» και των «λάθους» λόγων να περάσει κανείς τη γραμμή (ο.π.: 998), και από την άλλη, όπως είδαμε παραπάνω, εκφράζεται και μέσω ενός επανακαθορισμού της υποκειμενικότητας. Όμως, αυτό άφησε ανοιχτό το ενδεχόμενο

στα άτομα να δώσουν τα δικά τους πολιτικά χαρακτηριστικά στην απόφασή τους να πραγματοποιήσουν το πέρασμα ή όχι, και εκεί βρίσκεται η χειραφέτηση της υποκειμενικότητας από την υποταγή στις νοηματοδοτήσεις του κράτους στην οποία αναφέρεται η Δημητρίου.

Στη βόρεια πλευρά της γραμμής, όμως, τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Αν το άνοιγμα των σημείων διέλευσης ήταν μια προσπάθεια ουδετεροποίησης της απειλής προς το κράτος των μαζικών διαδηλώσεων της περιόδου 2000-2003, η απειλητική κατάσταση οριακότητας που έφερε το «άνοιγμα των πυλών» δεν φαίνεται να έχει ουδετεροποιηθεί, παρά την όποια κανονικοποίηση επιχειρήθηκε από τις τ/Κυπριακές αρχές. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει και η Rebecca Bryant, η οποία σε ένα σχετικά πρόσφατο άρθρο της με τίτλο «Ζώντας με την οριακότητα» (2014) καταπιάνεται με το συγκεκριμένο ζήτημα στο μη αναγνωρισμένο κράτος της ΤΔΒΚ και υποστηρίζει πως την τελευταία δεκαετία οι τ/Κύπριοι έχουν συνειδητοποιήσει περισσότερο το πρόβλημα κυριαρχίας της ΤΔΒΚ και πιστεύουν όλο και λιγότερο στην κρατική της υπόσταση. Ένα επιχείρημα που παρουσιάζει αρκετά κοινά και με την ανάλυση της Yael Navaro για τη βόρεια Κύπρο, η οποία υποστηρίζει πως η ιδιαίτερη αυτή επικράτεια είναι ένας προσποιητός (make-believe) χώρος (Navaro-Yashin 2012). Εδώ το προσποιητό αντιμετωπίζεται ως «κοινωνική μορφή», όπως χαρακτηριστικά λέει, «που αναφέρεται όχι μόνο στο χώρο και την περιοχή, αλλά επίσης, σε τρόπους διακυβέρνησης και διοίκησης, όπως και σε υλικές πρακτικές (ο.π.: 5).

Η Bryant υποστηρίζει, από την άλλη, πως η *μακράς-διάρκειας οριακότητα* είναι ένα χαρακτηριστικό κάθε «ντε φάκτο κράτους», επειδή τέτοια κράτη βρίσκονται «κολλημένα ανάμεσα στην πολιτική μορφή που είχαν κάποτε και το αναγνωρισμένο πολιτικό σώμα που εύχονται να γίνουν», έτσι, «στέκονται μεταφορικά στην είσοδο της διεθνούς αρένας μη μπορώντας όμως ακόμα να περάσουν το κατώφλι που θα τους επιτρέψει να γίνουν πραγματικά κυρίαρχα κράτη» (2014: 126). Αντίθετα με αυτό που επιχειρώ να υποστηρίξω εγώ, δηλαδή πως η Κύπρος περνάει σε μια κατάσταση οριακότητας το 2003 με το άνοιγμα των σημείων διέλευσης και την επαφή με τον «άλλο», η Bryant υποστηρίζει πως η βόρεια πλευρά της Κύπρου τοποθετήθηκε από την αρχή σε μια κατάσταση οριακότητας, χωρίς ωστόσο να είναι ξεκάθαρο το πότε ακριβώς τοποθετείται αυτή η αρχή (στην εισβολή του Τουρκικού στρατού το 1974 που οριστικοποίησε με τη στρατιωτική βία τη διαχωριστική Πράσινη Γραμμή ή στην

πράξη της αυτο-ανακήρυξης της ΤΔΒΚ το 1983 που εξέφρασε τις επίσημες προσπάθειες των τ/Κυπριακών αρχών να γίνουν κυρίαρχο κράτος). Η συγγραφέας αναγνωρίζει, βεβαίως, την έκταση της αλλαγής που πραγματοποιήθηκε το 2003 και έτσι υποστηρίζει πως το «άνοιγμα της πόρτας προς τον έξω κόσμο» ανάγκασε τους τ/Κύπριους να «συνειδητοποιήσουν την οριακότητα τους», γιατί ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή «μπορούσαν να προσποιηθούν πως είχαν κράτος», η «νομική, οικονομική και πολιτική παρέμβαση των παγκόσμιων και διεθνών θεσμών κατέστησε σαφή τη διατηρούμενη οριακότητά τους» (2014: 132-133). Όπως και να έχει, είτε δηλαδή η οριακότητα εμφανίζεται τη στιγμή του ανοίγματος της διαχωριστικής γραμμής, είτε τη συνειδητοποιούν οι τ/Κύπριοι λόγω της επαφής τους με το «άλλο», τη στιγμή που «ανοίγει η πόρτα» προς την άλλη πλευρά και συνακόλουθα προς τη διεθνή αρένα, η απειλητική κατάσταση που έφερε η οριακότητα την τελευταία δεκαετία στη βόρεια πλευρά της Κύπρου έχει εντείνει, σύμφωνα με τη Bryant, το γενικότερο πλαίσιο αβεβαιότητας και έχει οδηγήσει σε μια γενική αντίληψη πως «κάτι που θα μπορούσε να ονομαστεί κράτος δεν υπάρχει» (ο.π.:139) ή αλλιώς σε μια «κρίση κυριαρχίας» (ο.π.: 140).

Οι παρατηρήσεις της Bryant είναι αρκετά χρήσιμες όσον αφορά την έννοια της οριακότητας στη βόρεια πλευρά της Κύπρου, αφού μας δείχνουν ότι από το 2003 και μετά η οριακότητα οδήγησε τους τ/Κύπριους να δείχνουν λιγότερη εμπιστοσύνη στο τ/Κυπριακό κρατικό μόρφωμα, σαν να αναγνωρίζουν, δηλαδή, περισσότερο την προσποιητή διάσταση του χώρου και του μορφώματος στο οποίο ζουν (Navaro-Yashin 2012). Αυτό ήταν ένα αποτέλεσμα της απειλητικής κατάστασης που αναγκαστικά έφερε το άνοιγμα των σημείων διέλευσης για τις τ/Κυπριακές αρχές και η οποία δεν φαίνεται να ουδετεροποιήθηκε. Ωστόσο, η συγγραφέας δεν αναφέρεται καθόλου στις δραστηριότητες αυτές που μπορεί να υποδεικνύουν και μια αλλαγή στην πολιτική υποκειμενικότητα των τ/Κυπρίων, και ιδιαίτερα των νέων, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται να αντιλαμβάνεται την οριακότητα ως μια κατάσταση που μπορεί να εμφανιστεί μόνο στις περιπτώσεις που ονομάζει «ντε φάκτο κράτη». Αυτό που επιχειρούμε να υποστηρίξουμε εμείς είναι πως από τη στιγμή που η Κύπρος ουσιαστικά δεν έχει περάσει το στάδιο της οριακότητας, που διαμορφώθηκε με το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, αυτό που παρέμεινε από αυτό το σημαντικό γεγονός είναι η απελευθέρωση της πολιτικής υποκειμενικότητας από την υποταγή της κυριαρχίας των επίσημων λόγων, τόσο στη νότια, όσο και στη βόρεια πλευρά της

γραμμής. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό γιατί δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάπτυξη, κυρίως στη νότια πλευρά, ενός είδους πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας που κατάφερε να ξεπεράσει την «καθήλωση» στην οποία βρισκόταν η Κύπρος την περίοδο του απόλυτου διαχωρισμού (1974-2003). Επιπλέον, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο μετά το 2003 η οριακότητα απέκτησε και χωρικές διαστάσεις στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας. Έτσι, σε αυτό τον αστικό χώρο κατέστη δυνατόν κάτι που μέχρι τότε δεν μπορούσε κανείς να φανταστεί, δηλαδή η πιθανότητα της απομάκρυνσης του συνόρου και της επανένωσης συγκεκριμένα της εντός των τειχών πόλης. Η πιθανότητα για μια ενωμένη Παλιά Πόλη έφερε μαζί της και το άνοιγμα των πιθανοτήτων για την ανάπτυξη ενός είδους πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας στο αστικό πεδίο, που μέχρι τότε δεν μπορούσε να γίνει αντιληπτή. Αυτό σήμαινε για παράδειγμα την ανάπτυξη δράσεων που δεν ήταν απλά τοποθετημένες στην περιοχή της Παλιάς Πόλης, αλλά συμπεριλαμβάνουν τη συγκεκριμένη περιοχή και ως το αντικείμενο της δράσης τους. Δηλαδή, σήμαινε την ανάπτυξη δράσεων που οραματίζονταν μια επανενωμένη Παλιά Πόλη και παράλληλα προσέφεραν τη δυνατότητα συμμετοχής τόσο σε ε/Κύπριους, όσο και σε τ/Κύπριους. Εδώ, λοιπόν, ο ρόλος της οριακότητας, ιδιαίτερα καθώς αυτή αποκτά υλικές και χωρικές διαστάσεις, είναι άκρως σημαντικός για την εμφάνιση και την ανάπτυξη νέων υποκειμενικοτήτων και νέων ταυτοτήτων, που διαμορφώνονται σε σχέση με τον οριακό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και σε σχέση με τις νέες δυνατότητες για πολιτική και πολιτιστική δράση στο αστικό πλαίσιο που αλλάζουν τα νοήματα για την πόλη.

Οι νέες αυτές δυνατότητες για δράση στο αστικό πλαίσιο της Παλιάς Πόλης ήταν περισσότερο εμφανείς στη νότια πλευρά, γιατί το αναγνωρισμένο στάτους της Κυπριακής Δημοκρατίας την αναγκάζει να διατηρεί τις δημοκρατικές ελευθερίες, που απαιτούνται για την ανάπτυξη τέτοιων ριζοσπαστικών δραστηριοτήτων. Αντίθετα, το μη αναγνωρισμένο στάτους της ΤΔΒΚ, αλλά και ο ρόλος του Τουρκικού στρατού στη βόρεια πλευρά συμβάλλουν στη διατήρηση ενός πιο ανελεύθερου πλαισίου, μέσα στο οποίο δραστηριότητες που αμφισβητούν ανοιχτά και δημόσια τις κυρίαρχες αντιλήψεις δεν γίνονται ανεκτές. Έτσι, οι τ/Κύπριοι και τ/Κύπριες που εκφράζουν νέες ταυτότητες και πολιτικές υποκειμενικότητες δρουν είτε σε ένα αρκετά περιορισμένο πλαίσιο στη βόρεια πλευρά της πόλης, είτε συμμετέχουν στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στη νότια πλευρά.

Οι διάφορες εκφράσεις της πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται κυρίως στη νότια πλευρά της περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας μπορούν, λοιπόν, να ιδωθούν ως αντίδραση, αλλά και ως απάντηση, στα νέα δεδομένα που δημιούργησαν το άνοιγμα των σημείων διέλευσης και οι αλλαγές της περιόδου 2003-2004. Εκτός όμως από την αποτυχία λύσης του Προβλήματος, που φέρνει περισσότερη αβεβαιότητα για το μέλλον και έχει ως αποτέλεσμα τη λιγότερη εμπιστοσύνη, κυρίως από νέους και νέες, στους επίσημους πολιτικούς φορείς, τα πολιτικά κόμματα και στους διεθνείς οργανισμούς ωθώντας την ανάπτυξη δραστηριοποίησης από τα κάτω, στη δημιουργία των νέων αυτών δεδομένων συμβάλει και η είσοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε.. Συγκεκριμένα, η ένταξη στην Ε.Ε. προκαλεί αλλαγές στο αστικό χώρο της Παλιάς Πόλης που εκφράζονται από την αύξηση των επενδύσεων. Μέχρι τότε, οι διάφοροι επενδυτές αντιμετώπιζαν την εντός των τειχών πόλη ως μια «επικίνδυνη» συνοριακή περιοχή. Έτσι, η αίσθηση της ασφάλειας που προκάλεσε η είσοδος στην Ε.Ε. σηματοδοτεί και την έναρξη μιας διαδικασίας αστικού μετασχηματισμού με σκοπό τη μετατροπή της περιθωριακής εντός των τειχών πόλης σε χώρο επενδύσεων και ανάπτυξης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας που εκφράζει την αντίδραση των ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται στην Παλιά Πόλη στην εγκαθίδρυση μιας νεοφιλελεύθερης λογικής στην αστική ανάπτυξη, που αλλάζει την καθημερινότητα της περιοχής και των ανθρώπων της.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως σε κάποιο βαθμό η ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριότητας, τα χρόνια που ακολουθούν την περίοδο 2003-2004, είναι μια πράξη μίμησης πολιτικών και πολιτισμικών πρακτικών από ριζοσπαστικούς πολιτικούς χώρους και ανατρεπτικούς νεανικούς και αστικούς πολιτισμούς του εξωτερικού. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Thomassen (2014:99-103), αναδεικνύοντας αυτήν την πλευρά στο έργο του van Genneper και του Turner, η μιμητική συμπεριφορά είναι ένα από τα χαρακτηριστικά της κατάστασης της οριακότητας και της κρίσης που ενέχεται σε αυτή. Ο van Genneper στην ανάλυσή και κατηγοριοποίηση των τελετουργιών δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην έννοια της «μετάδοσης» και προσδιορίζει τις «μεταδοτικές τελετουργίες» ως ξεχωριστή υποκατηγορία (van Genneper 1960: 7-14 στο Thomassen 2014: 102), όπου οι μούμενοι όχι μόνο αντιμετωπίζονται ως μολυσματικοί, αλλά η μόλυνση τους θεωρείται μεταδοτική. Σύμφωνα με τον Thomassen, η έννοια της «μετάδοσης» στον van Genneper παρουσιάζει στενές σχέσεις με την έννοια την

μίμησης, όπως αυτή εμφανίζεται στο έργο μελετητών όπως ο κοινωνιολόγος Gabriel Tarde και ο ανθρωπολόγος Rene Girard (ο.π.: 101-102). Ο Turner (1988), αναγνωρίζοντας το έργο του Girard (1979), στην προσπάθειά του να κατανοήσει αυτό που ονομάζει «δημόσια οριακότητα» αναδεικνύει τη μιμητική πλευρά των οριακών καταστάσεων, αλλά και το γεγονός ότι στην ενδιάμεση φάση της τελετουργίας είναι συχνά μια μιμητική αναπαράσταση της κρίσης (Thomassen 2014: 102).

Παρότι, όμως, αυτές οι πολιτικές και πολιτισμικές πρακτικές μπορεί να εμφανίζονται ως πράξεις μίμησης, και ιδιαίτερα ως πράξεις μίμησης άλλων αντιδράσεων σε καταστάσεις κρίσης (βλ. Ελλάδα), δεν πρέπει να ξεχνάμε πως στην περίπτωση της Λευκωσίας οι πρακτικές αυτές εδαφικοποιούνται εκεί που συμπυκνώνονται χωρικά τα ενδιάμεσα χαρακτηριστικά της εποχής μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, στα οποία οφείλεται και η μετατροπή της περιθωριακής Παλιάς Λευκωσίας σε οριακή. Έτσι, η ανάπτυξη της δραστηριότητας από τα κάτω συμβάλει στη δημιουργία διαφορετικών πολιτικών υποκειμενικοτήτων, οι οποίες, όμως, διαμορφώνονται σε σχέση με τον υλικό, αρχιτεκτονικό και συμβολικό χώρο της οριακής αυτής περιοχής. Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, η διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας, σε σχέση με το χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, εκφράζεται κυρίως με δύο τρόπους. Πρώτον, εκφράζεται από τη δημιουργία σταθερών δομών στον αστικό χώρο, δηλαδή χώρων με καθορισμένα όρια μέσα στα οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να κοινωνικοποιηθούν, να εκφράσουν και να αναπτύξουν τις ταυτότητές και υποκειμενικότητές τους και να διαμορφώσουν, αλλά και να δημοσιοποιήσουν πολιτικό λόγο. Τέτοιοι χώροι είναι οι καταλήψεις κτιρίων, οι νοικιασμένοι χώροι που χρησιμοποιούν οι ομάδες ως στέκια και κοινωνικά κέντρα, και η καθημερινή χρήση συγκεκριμένων σημείων στο δημόσιο χώρο (π.χ. πλατείες, πάρκα κ.α.). Δεύτερον, η διαμόρφωση διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας εκφράζεται και μέσα από τη σχέση που αναπτύσσουν τα υποκείμενα με το χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, κατά τη διάρκεια των διαφόρων περιοδικών εκδηλώσεων που οργανώνονται από τα κάτω και πραγματοποιούνται κυρίως στο δημόσιο χώρο της περιοχής. Οι περιοδικές εκδηλώσεις, επιτελώντας το ρόλο σύγχρονων τελετουργιών, δημιουργούν διαφορετικές συνθήκες στην πόλη, παράγουν το δημόσιο χώρο με διαφορετικούς τρόπους και συμβάλλουν στη δημιουργία χωρικών και κοινωνικών σχέσεων, αφενός μεταξύ των συμμετεχόντων οι οποίοι βιώνουν καταστάσεις που προσομοιάζουν στο *communitas* του Turner (1995), και αφετέρου, μεταξύ των συμμετεχόντων και των

άλλων κατοίκων και χρηστών της περιοχής. Τέτοιες εκδηλώσεις είναι από τη μία πλευρά κινηματικές εκδηλώσεις και δράσεις, όπως ανοιχτές συνελεύσεις και πορείες, και από την άλλη, πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως προβολές, συναυλίες, εκθέσεις και πάρτυ.

Οι νέες πολιτικές υποκειμενικότητες που διαμορφώνονται σε σχέση με την Παλιά Λευκωσία θα μπορούσαμε να πούμε πως ξεπερνούν τα προηγούμενα προκαθορισμένα χωρικά και συμβολικά όρια που επιβάλλονται από τα πάνω, τόσο σε σχέση με το διαχωρισμό και την ίδια την πόλη, όσο και σε σχέση με την οργάνωση και δραστηριοποίηση στο αστικό πλαίσιο, και παράλληλα διεκδικούν τις δικές τους νοηματοδοτήσεις και συνακόλουθα το δικό τους αδιαμεσολάβητο καθορισμό νέων χωρικών και συμβολικών ορίων· ορίων μέσα στα οποία μπορούν να νιώσουν άνετα, να αισθανθούν ασφάλεια, να εκφράσουν και να αναπτύξουν διαφορετικές ταυτότητες και διαφορετικούς τρόπους αντίληψης του εαυτού και του «άλλου», και να αναπτύξουν διαφορετικές κοινωνικές και χωρικές σχέσεις. Οπότε, θέλουμε να υποστηρίξουμε πως η διαπραγμάτευση και ο καθορισμός νέων χωρικών και συμβολικών ορίων είναι, στην περίπτωση που αναλύουμε, ένα βασικό και άκρως σημαντικό χαρακτηριστικό της διαμόρφωσης διαφορετικών υποκειμενικοτήτων και ταυτοτήτων, γιατί εκφράζει την προσπάθεια των συμμετεχόντων σε αυτού του τύπου τη δραστηριότητα να αποδώσουν νόημα σε μια κατάσταση και σε ένα χώρο, όπου τα προηγούμενα προκαθορισμένα όρια έχουν χάσει (για αυτούς τουλάχιστον) το νόημά τους λόγω τοπικών, αλλά και παγκόσμιων εξελίξεων.

Αυτό ακριβώς είναι που περιγράφει και η κατάσταση της οριακότητας στην οποία εισήλθε η Κύπρος, και συγκεκριμένα η Παλιά Λευκωσία, μετά το άνοιγμα των «οδοφραγμάτων» ή των «πυλών-πορτών». Δηλαδή, περιγράφει την κατάρρευση των προηγούμενων καθορισμένων πλαισίων και οριοθετήσεων. Ωστόσο, το άνοιγμα των σημείων διέλευσης μπορεί να ήταν ο πιο σημαντικός, αλλά ίσως δεν ήταν ο μόνος λόγος για την είσοδο της Κύπρου σε μια κατάσταση οριακότητας. Όπως υποστηρίζει η Bryant (2014) για τη βόρεια πλευρά της Κύπρου, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η άμεση σχέση με τη διεθνή αρένα που εκφράζεται μέσα από τις σχέσεις με διεθνείς οργανισμούς και θεσμούς. Όμως, αυτό το επιχείρημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για το αναγνωρισμένο κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας, αφού η είσοδος στην Ε.Ε. ήταν μια εξέλιξη που κατάστησε προηγούμενες εθνικοκεντρικές οριοθετήσεις αναχρονιστικές συμβάλλοντας στην προώθηση ενός μετα-εθνικού πλαισίου.

Οι προσπάθειες, λοιπόν, των εκφράσεων της από τα κάτω δραστηριοποίησης για τη διαμόρφωση στον αστικό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας διαφορετικών χώρων και διαφορετικών χωρικών σχέσεων μπορούν να γίνουν κατανοητές ως οι τρόποι παραγωγής νέων οριοθετήσεων, που να έχουν νόημα για τους συμμετέχοντες στις συγκεκριμένες συλλογικές πρακτικές. Με άλλα λόγια, τέτοιες πρακτικές θα πρέπει να γίνουν κατανοητές ως τρόποι παραγωγής των συνθηκών κατοίκησης στην περιοχή, μέσα στις οποίες οι συμμετέχοντες μπορούν να νιώσουν οικεία, να νιώσουν σαν το «σπίτι τους». Ο Thomassen μιλώντας για τις τελετουργίες κατοίκησης έτσι όπως τις κατανοεί αρχικά ο van Genner, δηλαδή ως τελετουργίες που ταυτίζουν τους νέους κατοίκους με τη νέα τους κατοικία, αναφέρει χαρακτηριστικά πως μας δείχνουν την «ιερότητα της κατοίκησης και την αμείωτη σημαντικότητα της εγκαθίδρυσης και διατήρησης ανθρώπινων σχέσεων εντός κάποιου είδους αναγνωρίσιμων ορίων» (2014: 225, έμφαση δική μου). Αυτό μας υποδεικνύει τη σημαντικότητα των αναγνωρίσιμων ορίων για την εγκαθίδρυση και διατήρηση των ανθρώπινων σχέσεων ή αλλιώς, μας δείχνει ότι τα «όρια είναι απαραίτητα για της πλαisiώση της ανθρώπινης εμπειρίας» γιατί με αυτόν τον τρόπο «μαθαίνουμε να συνδεόμαστε με τον κόσμο» (ο.π.: 13).

Οι συλλογικές πρακτικές που θα περιγράψουμε στα επόμενα κεφάλαια, οι εκφράσεις δηλαδή της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης, γίνονται κατανοητές ως προσπάθειες των συγκεκριμένων ατόμων και ο μάδων να διαμορφώσουν νέα όρια μέσα στα οποία θα μπορέσουν να εκφράσουν και να αναπτύξουν τις διαφορετικές τους πολιτικές υποκειμενικότητες και τις διαφορετικές τους ταυτότητες. Με αυτήν την έννοια, μπορούν επίσης να γίνουν κατανοητές ως προσπάθειες των ατόμων και ο μάδων αυτών να βγουν από την κατάσταση της οριακότητας, δηλαδή την ενδιάμεση και μεταβατική κατάσταση που χαρακτηρίζει την περίοδο μετά το άνοιγμα των περασμάτων της διαχωριστικής γραμμής και την οποία η Δημητρίου (Demetriou 2007β) χαρακτηρίζει ως «κανονικοποιημένη οριακότητα».

Στο σημείο αυτό θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε πως η οριακότητα στις σύγχρονες και μεγάλης κλίμακας κοινωνίες διαφέρει σημαντικά από την οριακότητα όπως τη συναντάμε στα τελετουργικά περάσματα των κοινωνιών μικρής κλίμακας. Ένα βασικό χαρακτηριστικό της κατάστασης της οριακότητας στις τελετουργίες, όπως εξηγούν τόσο ο van Genner, όσο και ο Turner, είναι ότι η οριακότητα είναι προσδιορισμένη χρονικά, αλλά και χωρικά: υπάρχει δηλαδή ένας καθορισμένος

τρόπος εισόδου, αλλά και εξόδου από αυτή την κατάσταση (Thomassen 2009:21). Αυτό σημαίνει πως στις τελετουργίες των κοινωνιών μικρής κλίμακας «τα μέλη της κοινωνίας είναι ενήμερα για την οριακή κατάσταση: γνωρίζουν πως θα την αφήσουν αργά ή γρήγορα και έχουν τους 'τελετάρχες' [ceremony masters] να τους καθοδηγήσουν κατά τη διάρκεια της τελετουργίας» (ο.π.). Όταν εφαρμόζουμε την οριακότητα σε καταστάσεις που επηρεάζουν το σύνολο μιας σύγχρονης κοινωνίας παρατηρούμε πως το μέλλον είναι άγνωστο, δηλαδή, δεν είναι προκαθορισμένο όπως στο ελεγχόμενο πλαίσιο της τελετουργίας και άρα δεν είναι σίγουρο πως το τρίτο στάδιο (στο σχήμα του van Genner), που ολοκληρώνει τη μετάβαση, θα έρθει. Επιπλέον, σε αυτές τις περιπτώσεις παρατηρούμε πως δεν υπάρχουν πραγματικοί «τελετάρχες», γιατί κανένα μέλος της κοινωνίας δεν έχει ξαναπεράσει από την οριακή περίοδο έτσι ώστε να καθοδηγήσει τους υπόλοιπους. Ακριβώς για αυτούς τους δύο λόγους, σε μια σύγχρονη και μεγάλης κλίμακας κοινωνία η ενδιάμεση κατάσταση της οριακότητας μπορεί να είναι πολύ επικίνδυνη, όχι μόνο για το κράτος, το οποίο μπορεί να καταφέρει να ουδετεροποιήσει την απειλή, αλλά και για τα ίδια τα μέλη της κοινωνίας, τα οποία μένουν μετέωρα στην ενδιάμεση κατάσταση και παράλληλα ευάλωτα σε οποιονδήποτε παρουσιάσει τον εαυτό του ως «αυτόκλητο τελετάρχη» (ο.π.:22), δηλαδή, όποιον παρουσιαστεί ως ικανός τα οδηγήσει εκτός της επικίνδυνης ενδιάμεσης κατάστασης, αλλά ουσιαστικά έχει άλλους σκοπούς, όπως την προώθηση των δικών του συμφερόντων ή της δικής του πολιτικής ή οικονομικής ατζέντας.

Την επικίνδυνη κατάσταση της οριακότητας στις μεγάλης κλίμακας κοινωνίες, αλλά και τα προβλήματα που δημιουργούνται αν το τελευταίο στάδιο της επαν-ενσωμάτωσης δεν πραγματοποιηθεί, έχουν αναγνωρίσει διάφοροι συγγραφείς που επεξεργάζονται το θεωρητικό αυτό σχήμα. Αρχικά, ο ίδιος ο Turner (1969) έχει αναγνωρίσει αυτό το πρόβλημα και έχει μιλήσει για την κατάσταση της «θεσμοποιημένης» οριακότητας στις βιομηχανικές κοινωνίες. Συγκεκριμένα αναφέρει «...με την αυξανόμενη εξειδίκευση της κοινωνίας και του πολιτισμού, με την προοδευτική πολυπλοκότητα του καταμερισμού της εργασίας, αυτό που στη φυλετική κοινωνία ήταν αρχικά ένα σύνολο μεταβατικών ιδιοτήτων 'betwixt and between' καθορισμένων καταστάσεων του πολιτισμού και της κοινωνίας έχει γίνει το ίδιο μια θεσμοποιημένη κατάσταση» (Turner 1969:107 στο Szakolczai 2005: 211). Ο κοινωνιολόγος Arpad Szakolczai (2005, 2009) έχει γράψει συγκεκριμένα για την

οριακότητα στις σύγχρονες κοινωνίες περιγράφοντάς την με τον όρο *μόνιμη ή διαρκής οριακότητα* (permanent liminality). Μάλιστα αναγνωρίζει τρία είδη διαρκούς οριακότητας, με το καθένα να εμφανίζεται «όταν όποια από τις φάσεις στην ακολουθία [του van Genneper: αποχωρισμός, οριακότητα, επαν-ενσωμάτωση] παγώσει, σαν ένα φιλμ που σταματά σε ένα καρέ» (2005: 212). Ακολουθώντας την ανάλυση του Szokolczai θα λέγαμε πως αυτό που η Bryant αποκαλεί «μακράς-διάρκειας» οριακότητα είναι ένα είδος διαρκούς οριακότητας η οποία «πάγωσε» στο πρώτο στάδιο του σχήματος του van Genneper, αυτό δηλαδή του αποχωρισμού, ενώ αυτό που η Δημητρίου αποκαλεί «κανονικοποιημένη» οριακότητα είναι το είδος της διαρκούς οριακότητας που έχει παγώσει στο δεύτερο και ενδιάμεσο στάδιο, μετά δηλαδή το άνοιγμα των «οδοφραγμάτων» ή των «πυλών-πορτών». Ωστόσο, αυτό που αναδεικνύεται ως σημαντικό δεν είναι μόνο η μονιμοποίηση, θεσμοποίηση ή κανονικοποίηση της οριακότητας, αλλά πρώτον όπως υποστηρίζει και η Δημητρίου, το ποιος εγκρίνει, ποιού είδους κανονικοποίηση (2007β: 996) και δεύτερον, το πως μπορεί κανείς να βγει από μια τέτοια κατάσταση. Ο Thomassen αναφέρει χαρακτηριστικά πως «οι θεσμοί που συνθέτουν μια κοινωνία έχουν φτιαχτεί για να αντιμετωπίσουν μια έκτακτη κατάσταση μόνο για να τη μετατρέψουν σε μόνιμη. Αν και αυτό είναι κατά τρόπο 'κανονικό', η εμπειρία του να είναι μένει κανείς 'κολλημένος στην οριακότητα' είναι επίσης εξαιρετικά κρίσιμη» (2009: 22). Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε πως η *παρατεταμένη οριακότητα* είναι μια κατάσταση κατά την οποία η επικίνδυνη αβεβαιότητα της οριακότητας κανονικοποιείται ή θεσμοποιείται, και έτσι, ενώ μια τέτοια κατάσταση μπορεί να δείχνει «κανονική» η παραδοξότητα της ενδιάμεσης κατάστασης παραμένει, ιδιαίτερα για τα υποκείμενα, ενώ την ίδια στιγμή η απειλή προς την κοινωνική τάξη αμβλύνεται.

Θα υποστηρίξουμε, λοιπόν, πως η έξοδος από την κατάσταση της οριακότητας μετατρέπεται σε ένα ζητούμενο της από τα κάτω δραστηριότητας στους χώρους της εντός των τειχών πόλης, το οποίο, ταυτόχρονα, τροφοδοτείται από την ανάπτυξη του φαντασιακού για την επανένωσή της. Από τη στιγμή, δηλαδή, που το τρίτο στάδιο της επαν-ενσωμάτωσης που θα ολοκληρώσει τη διαδικασία μετάβασης (δηλαδή η λύση του Προβλήματος και η επανένωση της πόλης και του νησιού) δεν έχει έρθει, ούτε και φαίνεται να έρχεται από τους αρμόδιους φορείς και πολιτικούς, οι συμμετέχοντες σε αυτή τη δραστηριοποίηση επιχειρούν να βγουν από αυτήν την κατάσταση αβεβαιότητας, αγωνίας και αναμονής, που τους αφήνει ευάλωτους, διαμορφώνοντας

οι ίδιοι/ες τις συνθήκες και τα νέα πλαίσια και όρια, τα οποία θα ήθελαν και στα οποία μπορούν να νιώσουν άνετα, οικεία και να αισθανθούν ασφάλεια. Έτσι, θα λέγαμε πως επιχειρούν να ολοκληρώσουν με το δικό τους τρόπο τη διαδικασία μετάβασης, βγαίνοντας από το ενδιάμεσο στάδιο και φτάνοντας στην «άλλη» πλευρά αλλαγμένοι. Φτάνοντας στην «άλλη» πλευρά ως νέες πολιτικές υποκειμενικότητες, που συγκροτούνται μέσα από τη συλλογική δράση στην Παλιά Πόλη, τις χωρικές πρακτικές και τις συναισθηματικές εμπειρίες και φυσικά μέσα από τη φαντασία. Η έξοδος από την ενδιάμεση κατάσταση της οριακότητας είναι, λοιπόν, και αυτή ένας στόχος της δραστηριότητάς τους, που εκφράζει την αλλαγή της πολιτικής τους υποκειμενικότητας, ενώ παράλληλα, το χωρικό και κατ' επέκταση το πολιτικό τους φαντασιακό, καθορίζεται από την ολοκλήρωση της μετάβασης και από την έξοδο από την οριακότητα.

Μέρος δεύτερο:

**Εμφάνιση και ανάπτυξη της από τα κάτω
πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης**

Κεφάλαιο 3^ο: Πρώτες σχέσεις με την Παλιά Λευκωσία

Αυτό το μέρος της διατριβής χωρίζεται σε τρία κεφάλαια και επιχειρεί μια ιστορική καταγραφή της από τα κάτω δραστηριότητας στην Παλιά Λευκωσία, από την εμφάνισή της, το 2003, μέχρι και το 2011. Στο πρώτο από τα κεφάλαια αυτού του μέρους θα περιγράψουμε την εμφάνιση και την πρώτη περίοδο ανάπτυξης της δραστηριότητας, καλύπτοντας μια χρονική περίοδο από το 2003, και το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής (είσοδος στην οριακότητα), μέχρι το 2009. Η χρονική αυτή περίοδος των έξι χρόνων παρουσιάζεται μέσα από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων και είναι αρκετά σημαντική, πρώτον, γιατί κατά τη διάρκειά της μπαίνουν οι βάσεις για τη διαμόρφωση των πολιτικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της δραστηριότητας και, δεύτερον, γιατί αποτελεί την περίοδο κατά την οποία αναπτύσσονται οι πρώτες σχέσεις με το χώρο της Παλιάς Λευκωσίας. Έχοντας περιγράψει την εμφάνιση και την πρώτη περίοδο ανάπτυξης της δραστηριοποίησης, θα μπορέσουμε να παρουσιάσουμε τη συνέχεια την κορύφωση της μέσα από την επιτόπια συμμετοχική παρατήρηση που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 2009-2011. Οπότε, στο επόμενο κεφάλαιο αυτού του μέρους θα εστιάσουμε στο 2009, ενώ παράλληλα θα αναφερθούμε και στην τοποθέτηση του εθνογράφου στο πεδίο της έρευνας. Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτού του μέρους θα περιγράψουμε την από τα κάτω δραστηριότητα κατά την περίοδο 2010-2011 και θα αναφερθούμε και στη βόρεια τ/Κυπριακή πλευρά, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στις κοινές εκδηλώσεις και δράσεις. Το 2011 επιλέγεται ως το τέλος της διερεύνησής μας όχι μόνο γιατί τότε ολοκληρώνεται η περίοδος έρευνας, αλλά και γιατί τότε μπορούμε να υποστηρίξουμε πως κλείνει ένας σημαντικός κύκλος για τη δραστηριότητα αυτή στην Παλιά Λευκωσία.

3.1. Εμφάνιση και πρώτη περίοδος ανάπτυξης της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία: 2003-2006

3.1.1. Το πολιτιστικό/κοινωνικό κέντρο Kardas: 2003-2006

Μέσα στο έντονο πολιτικό κλίμα της περιόδου 2003-2004 και μόλις μερικούς μήνες μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, δημιουργείται το πολιτιστικό κέντρο Kardas (στα τούρκικα «Αδελφός»). Το Kardas άρχισε τη λειτουργία του το Φθινόπωρο του 2003, σε ένα κτίριο που νοικιάστηκε στην ε/Κυπριακή πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας, και βρισκόταν αρκετά κοντά στο Λήδρα Πάλλας, το πρώτο σημείο διέλευσης που

μόλις είχε ανοίξει. Το πολιτιστικό κέντρο δημιουργήθηκε αρχικά από ακτιβιστές της επανένωσης και παράλληλα μέλη εξωκοινοβουλευτικών αριστερών οργανώσεων και των δύο πλευρών της πόλης. Ήταν μια άμεση ανταπόκριση ανθρώπων από τις δύο πλευρές, που εξέφραζε το θετικό κλίμα της περιόδου μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, αλλά και τον ενθουσιασμό που γεννούσε η προοπτική της επανένωσης της Κύπρου μέσα από το σχέδιο Αννάν. Αρχικός στόχος του πολιτιστικού κέντρου ήταν η επικοινωνία και η δημιουργία προσωπικών και πολιτικών σχέσεων μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων νέων, ενώ παράλληλα υποστήριζε την επανένωση της Κύπρου σε αυτή την περίοδο έντονης πολιτικής ενασχόλησης πριν από τα δημοψηφίσματα. Ήταν, έτσι, η πρώτη προσπάθεια να λειτουργήσει ένας ανοιχτός χώρος συνάντησης, επικοινωνίας, συζήτησης και δραστηριοποίησης ανθρώπων και από τις δυο πλευρές της Κύπρου, χωρίς όμως τη στήριξη επίσημων τοπικών, κρατικών ή διεθνών οργανισμών και φορέων, όπως γινόταν μέχρι τότε στο πλαίσιο του *δι-κοινοτικού κινήματος*.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να αναφερθούμε στο *δι-κοινοτικό κίνημα* της Κύπρου, έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η διαφορά αυτής της πρώτης προσπάθειας μιας ανεξάρτητης και αδιαμεσολάβητης δραστηριοποίησης ατόμων από τις δύο πλευρές του νησιού. Με τον όρο *δι-κοινοτικό κίνημα* έγινε γνωστό το κίνημα της επαναπροσέγγισης ανάμεσα στις δύο διαχωρισμένες κοινότητες του νησιού, που αναπτύχθηκε υπό την προστασία του ΟΗΕ κατά τη διάρκεια του απόλυτου διαχωρισμού (1974-2003). Μετά το 1974 δημιουργήθηκαν στην Κύπρο δύο απόλυτα διαχωρισμένες και αντιμαχόμενες πολιτικές και χωρικές πλευρές, που συνομιλούσαν μεταξύ τους μόνο μέσω της διεθνούς κοινότητας. Σε αυτό το διαχωρισμένο πλαίσιο η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων των δύο πλευρών, είτε μέσω της διέλευσης της γραμμής, είτε μέσω τηλεφώνου ή ταχυδρομείου, ήταν αδύνατη. Έτσι, τις δεκαετίες του 1980 και 1990, η έλλειψη επικοινωνίας έγινε ένα σημαντικό ζήτημα των προσπαθειών επίλυσης της σύγκρουσης, που αναπτύχθηκαν από ομάδες πολιτών με τη στήριξη και τη χρηματοδότηση διεθνών φορέων όπως το Πρόγραμμα Ανάπτυξης του ΟΗΕ (UNDP/UNOPS), το αντίστοιχο της Αμερικής (USAID) και προγράμματα του ιδρύματος Fullbright (Demetriou 2007β: 992). Οι προσπάθειες επαναπροσέγγισης μεταξύ των δύο κοινοτήτων, που αναπτύχθηκαν σε αυτό το πλαίσιο, εξελίχθηκαν σε αυτό που ονομάστηκε *δι-κοινοτικό κίνημα*. Αρχικά, στο κίνημα συμμετείχε περιορισμένος αριθμός ακτιβιστών για την Ειρήνη (κυρίως «προοδευτικών»

αριστερών ακαδημαϊκών ή καλλιτεχνών και από τις δύο πλευρές του νησιού), αλλά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 το κίνημα αναπτύσσεται και περιλαμβάνει άτομα από διαφορετικά επαγγέλματα και κοινωνικές ομάδες των δύο κοινοτήτων (Eythimiou 2014). Η διαχωριστική γραμμή αντιμετωπίστηκε ως σημαντικό στοιχείο για το δι-κοινοτικό κίνημα, το οποίο ανέπτυξε σχέσεις με το όριο τόσο συμβολικά, ως εμπόδιο ή ως «τοίχος» που πρέπει να ξεπεραστεί για να έρθουν οι δύο κοινότητες πιο κοντά, όσο και πραγματικά, μιας και οι συναντήσεις των μελών του κινήματος γίνονταν συχνά στο αρχηγείο της ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών, το ξενοδοχείο Λήδρα Πάλλας μέσα στη Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας (Παπαδάκης 2005: 287, βλ. και Εικ. 1).

Εικόνα 1:

Φωτογραφία του ξενοδοχείου Λήδρα Πάλλας που βρίσκεται εντός της Νεκρής Ζώνης της Λευκωσίας και χρησιμοποιείται ως το αρχηγείο της Ειρηνευτικής Δύναμης Κύπρου των Ηνωμένων Εθνών. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2009.

Οπότε, κατά την περίοδο του απόλυτου διαχωρισμού οι μόνοι πολίτες που μπορούσαν να διασχίσουν την Πράσινη Γραμμή, να περάσουν δηλαδή το φυλασσόμενο όριο μεταξύ των δύο πλευρών και να μπορέσουν να συναντήσουν άτομα από την άλλη πλευρά, ήταν μέλη του δι-κοινοτικού κινήματος και μόνο με τις απαραίτητες άδειες από τη δύναμη του ΟΗΕ και από τις αρχές των δύο πλευρών, οι οποίες όμως δεν δίνονταν πάντα. Μέσα στο εχθρικό κλίμα του διαχωρισμού αυτοί που διέσχισαν το όριο αντιμετωπίζονταν ως ενδεχόμενη απειλή για τις αρχές των δύο πλευρών, οι οποίες καθόριζαν τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον διαχωρισμό και για τον «άλλο». Έτσι, οι δραστηριότητες του κινήματος αντιμετωπίζονταν συχνά ως ύποπτες και τα μέλη του ακόμα και ως προδότες. Οι αρχές των δύο πλευρών, και ιδιαίτερα οι αρχές του τ/Κυπριακού καθεστώτος, πολλές φορές ήταν εχθρικές απέναντι στα μέλη με

αποτέλεσμα τον κοινωνικό στιγματισμό του δι-κοινοτικού και επαναπροσεγγιστικού κινήματος¹.

Το άνοιγμα των σημείων διέλευσης μετέτρεψε την επαναπροσέγγιση σε πραγματικότητα για χιλιάδες ε/Κύπριους και τ/Κύπριους που διέσχισαν την γραμμή προς την «άλλη» πλευρά, δίνοντας νέο αέρα στο δι-κοινοτικό κίνημα και αυξάνοντας τη δραστηριοποίησή του. Η κοινή εμπειρία του περάσματος στην άλλη πλευρά έφερε πιο κοντά, συμβολικά αλλά και πραγματικά, τόσο ε/Κύπριους και τ/Κύπριους, όσο και τα άτομα και τις ομάδες που ζητούσαν την επανένωση του νησιού μέσα στις κοινωνικο-πολιτικές πραγματικότητες των δύο πλευρών. Οπότε, το Kardas παρουσιάζεται ως μια ιδιαίτερη περίπτωση, γιατί φαίνεται να προσέφερε το χώρο για την ανάπτυξη μιας κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας που εξέφραζε τη διάθεση να προχωρήσει πέρα από τα κυρίαρχα πλαίσια τόσο του εθνο-θρησκευτικού διαχωρισμού, όσο και των επίσημων προσπαθειών επίλυσης που είχαν αναπτυχθεί υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε.. Εξέφραζε δηλαδή μια διάθεση αμφισβήτησης όχι μόνο των κυρίαρχων εθνικών ταυτοτήτων των δύο πλευρών, προβάλλοντας μια κοινή κυπριακή ταυτότητα με τον «άλλο» (τ/Κύπριο ή ε/Κύπριο), αλλά εξέφραζε και μια διάθεση αμφισβήτησης του κυρίαρχου πλαισίου του δι-κοινοτικού κινήματος, όπως αυτό είχε αναπτυχθεί τις προηγούμενες δεκαετίες με τη βοήθεια διεθνών και τοπικών φορέων και οργανισμών. Τα παρακάτω αποσπάσματα προέρχονται από την πρώτη ανακοίνωση του Kardas, η οποία καλούσε στην «Ιδρυτική Γενική Συνέλευση της Ενιαίας Πολιτιστικής Οργάνωσης Νεολαίας, ΚΑΡΝΤΑΣ», τον Οκτώβριο του 2003, και είναι ενδεικτικά της διάθεσης που περιγράφουμε. Το πρώτο απόσπασμα συνόδευε την αναδημοσίευση της πρώτης ανακοίνωσης στο Athens Indymedia²:

¹ Σε αυτή την εποχή διαμορφώθηκε στη νότια πλευρά η επίσημη θέση ότι αν δείξει κανείς τα επίσημά του έγγραφα (ταυτότητα-διαβατήριο) στις αρχές του «ψευδοκράτους», ισοδυναμεί με την αναγνώριση της διεθνώς μη-αναγνωρισμένης ΤΔΒΚ. Αυτήν την επίσημη θέση του κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι που, σύμφωνα με τη Demetriou (2007β), αναγκάστηκαν οι αρχές να ανασκευάσουν κάτω από την πίεση του «συμβάντος» του ανοίγματος των πρώτων σημείων διέλευσης το 2003.

² Το Athens Indymedia είναι το ελληνικό μέλος του παγκόσμιου δικτύου www.indymedia.org: «Το Indymedia είναι μια παγκόσμια συλλογικότητα οργανώσεων ανεξάρτητης ενημέρωσης και εκατοντάδων δημοσιογράφων που προσφέρουν συλλογική και μη-εμπορευματική ενημέρωση. Ένα δημοκρατικό ενημερωτικό μόρφωμα, για την δημιουργία ριζοσπαστικών, έγκυρων και παθιασμένων αφηγήσεων της αλήθειας. Η βάση του Indymedia είναι τα Independent Media Centers (Ανεξάρτητα Κέντρα Πληροφόρησης), ή εν συντομία IMC» (από τη σελίδα «Σχετικά με το Indymedia» του ελληνικού IMC: <https://athens.indymedia.org/info/sxetika-me-to-indymedia/>, τελευταία πρόσβαση 12/2015).

«Στην Κύπρο ιδρύθηκε η πρώτη οργάνωση νεολαίας που δεν είναι "ελληνοκυπριακή" ή "τουρκοκυπριακή", αλλά απλώς κυπριακή. Λέγεται "Καρντάς"! Ακολουθεί αυτούσια η δημοσίευση από το κυπριακό I/M:...»

Το δεύτερο απόσπασμα είναι το κάλεσμα προς του νέους (και νέες) με το οποίο κλείνει η πρώτη αυτή ανακοίνωση:

«Καλούμε όλους τους νέους που θέλουν να επικοινωνήσουν και να δημιουργήσουν μαζί ανεξάρτητα από διαφορές στη θρησκεία, την εθνική προέλευση ή οποιασδήποτε άλλης μορφής διαφορετικότητα, να ενταχθούν στην πρώτη ενιαία οργάνωση νεολαίας και να συμμετέχουν στην πλούσια δράση της.»

Το Kardas λειτούργησε στο ίδιο κτίριο από το 2003 μέχρι το 2007 και στο διάστημα αυτό, κατά κοινή ομολογία των συνομιλητών μου, πέρασε από τρεις φάσεις. Οι τρεις αυτές διαφορετικές φάσεις αντανακλούν αλλαγές τόσο στις δραστηριότητες, όσο και στα οργανωτικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του. Γενικά, παρατηρείται μια σταδιακή μετατόπιση από τον αρχικό προσανατολισμό που του είχε δώσει η μεγάλη συμμετοχή μελών αριστερών εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων, δηλαδή την προσπάθεια επίσημης αναγνώρισης του από τις αρχές της Κ.Δ. ως την «πρώτη κοινή οργάνωση νεολαίας της Κύπρου», προς το χαρακτήρα ενός αυτόνομου και αυτο-οργανωμένου κοινωνικού κέντρου και στεκιού. Ο αρχικός προσανατολισμός εκφράζεται χαρακτηριστικά στο παρακάτω απόσπασμα (της ίδιας ανακοίνωσης):

«Στη Γενική Συνέλευση θα συζητήσουμε προτάσεις και προγράμματα για κοινή δράση, θα συζητήσουμε και θα εγκρίνουμε το Καταστατικό της Οργάνωσης και θα εκλέξουμε το Διοικητικό μας Συμβούλιο. Η Οργάνωση θα εγγραφεί στον Έφορο Σωματείων ως η πρώτη κοινή οργάνωση νεολαίας στην ιστορία της Κύπρου. Ένας από τους βασικούς της στόχους θα είναι η πολιτιστική δράση για δημιουργία καναλιών επικοινωνίας ανάμεσα σε όλες τις κοινότητες της Κύπρου για σφυρηλάτηση της ενότητας, της αδελφοσύνης και της ειρηνικής συνύπαρξης σε μια κοινωνία που θα βασίζεται στις αξίες της δημοκρατίας, της αποδοχής και της αλληλεγγύης. Μέλη της Οργάνωσης μπορούν να γίνουν όλοι όσοι συμφωνούν με τους στόχους και το καταστατικό και είναι ηλικίας κάτω των 35 χρόνων.»

Η πρώτη φάση του Kardas, που διήρκεσε από το 2003 μέχρι το 2005, χαρακτηρίστηκε αρχικά από τον ενθουσιασμό του ανοίγματος των οδοφραγμάτων και τις πιθανότητες της επανένωσης της πόλης και του νησιού μέσα από το σχέδιο Αννάν, όπως και από τη μεγάλη συμμετοχή τ/Κυπρίων, που βρίσκονταν τότε σε μια περίοδο έντονης πολιτικής δραστηριότητας υπέρ της λύσης του προβλήματος. Τα δημοψηφίσματα, όμως, του 2004 άλλαξαν το γενικότερο κλίμα μέσα στο οποίο είχε ξεκινήσει το Kardas. Η απόρριψη του σχεδίου από τους ε/Κύπριους απογοήτευσε

τους υποστηρικτές της επανένωσης, και ιδιαίτερα τους τ/Κύπριους, και περιόρισε την αυξημένη δι-κοινοτική δραστηριότητα που είχε αναπτυχθεί στο νησί τον προηγούμενο χρόνο. Το δημοψήφισμα και η αλλαγή του πολιτικού κλίματος επηρέασε και το Kardas, αφού, λόγω πολιτικών διαφωνιών, κάποιοι ε/Κύπριοι από τα αρχικά μέλη του πολιτιστικού κέντρου αποχώρισαν, αλλάζοντας τη σύνθεση της διαχειριστικής επιτροπής, στην οποία παρέμειναν κάποιοι από τους τ/Κύπριους (κατά κύριο λόγο μέλη του τ/Κυπριακού κόμματος KSP - Kibris Sosyalist Partisi / Κυπριακό Σοσιαλιστικό Κόμμα), αλλά μπήκαν και καινούριοι και πολιτικά ανένταχτοι ε/Κύπριοι (Ιωάννου 2007). Το γενικότερο κλίμα απογοήτευσης μετά το δημοψήφισμα εκφράστηκε στη νέα σύνθεση της διαχειριστικής ομάδας ως μια γενικότερη απογοήτευση προς τους πολιτικούς, αλλά και την προοπτική λύσης του Προβλήματος στα πλαίσια των επίσημων πολιτικών διαδικασιών. Έτσι, το Kardas ξεκίνησε να προβάλλει περισσότερο το στοιχείο της από τα κάτω πολιτικής δραστηριοποίησης.

«...πρέπει να σταματήσουμε να βασιζόμαστε στους πολιτικούς για να συμφωνήσουν και να μας παρουσιάσουν τη λύση του προβλήματος. Παρόλο που μια συμφωνία θα ήταν ευπρόσδεκτη, ξέρουμε ότι η λύση του προβλήματος δεν μπορεί να συμπυκνωθεί σε ένα χαρτί, ένα συμβόλαιο ή ένα σύνταγμα. Η ειρήνη και η συμφιλίωση στην Κύπρο μπορούν να επιτευχθούν μόνο με την διεύρυνση του πολιτικού ορίζοντα, με ανάληψη πρωτοβουλιών και προώθηση διαλόγου ανάμεσα σε απλούς ανθρώπους που κατοικούν βόρεια και νότια της πράσινης γραμμής...»³

Την ίδια περίοδο συνεχίζονταν οι προσπάθειες, που είχαν ξεκινήσει από τον προηγούμενο χρόνο, για την εγγραφή του πολιτιστικού κέντρου ως επίσημη οργάνωση νεολαίας στις αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ωστόσο, στο πλαίσιο της αξιολόγησης του οργανισμού από τις αρχές πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι από την αστυνομία στο χώρο, αλλά και σε μερικά άτομα που συμμετείχαν στη διαχειριστική επιτροπή, δημιουργώντας ανησυχία στα μέλη του (Ιωάννου 2007). Η εποχή που ακολούθησε τα δημοψηφίσματα χαρακτηρίστηκε από το πολιτικά φορτισμένο κλίμα, επακόλουθο της έντονης πόλωσης της ε/Κυπριακής κοινωνίας μεταξύ των υποστηρικτών του ΝΑΙ και των υποστηρικτών του ΟΧΙ στο σχέδιο Αννάν, αλλά και από την επιθετική στάση της Κυβέρνησης του Προέδρου Τάσσου Παπαδόπουλου, που στήριξε το ΟΧΙ, ενάντια στους ακτιβιστές της επαναπροσέγγισης⁴. Το

³ Αναφέρεται στο Ιωάννου 2007.

⁴ Η περίοδος πριν το δημοψήφισμα του 2004 ήταν η πιο πολιτικά δραστήρια περίοδος στην Κύπρο μετά το 1974. Ενώ όμως στην τ/Κυπριακή πλευρά υπήρχε για πρώτη φορά ένα κλίμα

φορτισμένο πολιτικό κλίμα επηρέασε την ανάπτυξη της δι-κοινοτικής δραστηριότητας του προηγούμενου χρόνου και σκλήρυνε τη στάση των ε/Κυπριακών αρχών απέναντι σε αυτήν. Η στάση της αστυνομίας, σε συνδυασμό με την απογοήτευση προς τους επίσημους φορείς και τη στάση τους προς τη λύση του Κυπριακού, ήταν σημαντικοί παράγοντες που οδήγησαν αργότερα τα μέλη του Kardas να εγκαταλείψουν τις προσπάθειες για την εγγραφή του πολιτιστικού κέντρου ως επίσημης οργάνωσης.

Ο χώρος λειτουργούσε παράλληλα κάνοντας διάφορες δραστηριότητες όπως μαθήματα ελληνικών και τούρκικων, παρουσιάσεις, προβολές και συζητήσεις, αλλά και μουσικές εκδηλώσεις και θεατρικές παραστάσεις, που διοργανώνονταν από άτομα και ομάδες και των δύο πλευρών της πόλης. Επίσης, ο χώρος παραχωρείτο και σε άλλες ομάδες, είτε πολιτικές είτε όχι, για να κάνουν συναντήσεις και συνελεύσεις. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερε να δημιουργήσει ένα κοινό χώρο συνάντησης για διάφορους και διαφορετικούς συμμετέχοντες και χρήστες και να αποτελέσει ένα

ανατροπής της αδιαλλαξίας του καθεστώτος που αντιπροσώπευε ο Ντενκτάς, και της γνωστής θέσης ότι «το Κυπριακό λύθηκε το 1974», στην ε/Κυπριακή πλευρά το κλίμα καθορίστηκε από έντονη πολιτική αντιπαράθεση και πόλωση. Η πολιτική αντιπαράθεση πριν το δημοψήφισμα συνεχίστηκε και μετά από αυτό, έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας σημαντικής πόλωσης στην ε/Κυπριακή κοινωνία που εκφράστηκε με διάφορους τρόπους. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε και η στάση του Προέδρου Παπαδόπουλου (γνωστός ως εκπρόσωπος της «σκληρής γραμμής» στο Κυπριακό). Ο Πρόεδρος τάχθηκε καθαρά υπέρ του ΟΧΙ και έφτασε μέχρι το σημείο να διακηρύξει, καθώς καλούσε το Λαό σε τηλεοπτικό διάγγελμα να καταψηφίσει το σχέδιο Ανάν, ενώ μετά το δημοψήφισμα επιτέθηκε στους πολιτικούς του αντιπάλους, και γενικά σε αυτούς που ψήφισαν ΝΑΙ, φτάνοντας να τους αποκαλέσει «Νενέκηδες», συνώνυμο του προδότη και του «προσκυνημένου». Στις επιθέσεις του Προέδρου προς τους υποστηρικτές του ΝΑΙ περιλήφθηκαν κατηγορίες προς πολιτικούς, δημοσιογράφους και άλλα πρόσωπα και οργανώσεις, αριστερές και μη-κυβερνητικές, ότι χρηματίστηκαν από τους Αμερικάνους για να προωθήσουν το σχέδιο Ανάν, αναφερόμενος στις επίσημες και με τη συμφωνία της Κυπριακής Δημοκρατίας χρηματοδοτήσεις από το USAID που διαχειρίστηκε η UNOPS. Το φορτισμένο πολιτικό κλίμα και η κυβερνητικές επιθέσεις προς τους οπαδούς της επαναπροσέγγισης ανέτρεψαν την αύξηση των δι-κοινοτικών δραστηριοτήτων μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως η πόλωση της ε/Κυπριακής κοινωνίας μετέτρεψε την πολιτική θέση στο δημοψήφισμα ως ένα καθοριστικό πολιτικό χαρακτηριστικό για πολιτικές συνεργασίες και πολιτική δράση. Αυτό ήταν αρκετά έντονο ακόμα και το 2009, όταν εγώ έφτασα στην Λευκωσία για την έρευνά μου, στον τρόπο με τον οποίο οι ομάδες και πρωτοβουλίες στις οποίες συμμετείχα επέλεξαν τα μέλη τους και αυτούς με τους οποίους συνεργάζονταν σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις. Για μια κριτική της στάσης του Προέδρου Παπαδόπουλου το διάστημα μετά το δημοψήφισμα και την πρακτική των επιθέσεων στους πολιτικούς του αντιπάλους με αφορμή τις υποτιθέμενες χρηματοδοτήσεις από ξένα κέντρα, που τους καθιστούσαν «προδότες», βλ. το βιβλίο του ε/Κύπριου Δημοσιογράφου-Ερευνητή Μακάριου Δρουσιώτη, *Η Περιρρέουσα Ατμόσφαιρα*, Λευκωσία, Κύπρος, Οκτ. 2005. Διαθέσιμο στην προσωπική ιστοσελίδα του συγγραφέα:

<http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=980&-V=perireousa& VCATEGORY=0000>

σημείο επαφής μεταξύ ενεργών πολιτικά και κοινωνικά ατόμων και ο μάδων της πόλης⁵. Ωστόσο, η οικονομική συντήρηση του χώρου, που στην ουσία ήταν αυτοχρηματοδοτούμενος, αποτελούσε πάντα ένα ζήτημα. Έτσι, την ίδια εποχή ξεκίνησαν να γίνονται και Σαββατιάτικα πάρτυ με στόχο την κάλυψη των αναγκών λειτουργίας (ενοίκιο, ρεύμα, νερό κ.τ.λ.). Λόγω του οικονομικού ζητήματος της συντήρησης του χώρου την ίδια εποχή είχε συζητηθεί η πρόταση χρηματοδότησης από τον ΟΗΕ και συγκεκριμένα από τη UNOPS. Η απόφαση της διαχειριστικής επιτροπής να δεχθεί τα χρήματα, αλλά και τον εξοπλισμό γραφείου που προσέφερε η UNOPS⁶, παρουσιάστηκε από τους συνομιλητές μου ως μια σημαντική στιγμή εσωτερικών διαδικασιών του πολιτιστικού κέντρου, που είχε προκαλέσει αντιδράσεις από διάφορα άτομα τα οποία συνδέονταν με το χώρο, και ιδιαίτερα αυτά που εξέφραζαν την αναρχική ή αντιεξουσιαστική τάση.

«Ο Γιώρκος και ο Γιάννης είχαν κάνει πολύ μεγάλο θέμα για τη χρηματοδότηση από τη UNOPS... Βέβαια τα πράγματα που δόθηκαν τότε, καρέκλες, γραφεία κ.τ.λ. έμειναν στο χώρο και χρησιμοποιήθηκαν και στις επόμενες του φάσεις. Ακόμα και στο Φανάρι⁷ ή στην Ένωση⁸ είναι οι ίδιες καρέκλες που είχε πάρει το «Kardas» τότε! Είναι λίγο αστείο άμα το σκεφτείς...»

Προς τα μέσα του 2005 η κατάσταση στο Kardas είχε πια αλλάξει και η συμμετοχή των τ/Κυπρίων είχε μειωθεί πολύ, γιατί η σύνδεση του πολιτιστικού κέντρου στην τ/Κυπριακή πλευρά της Λευκωσίας με το συγκεκριμένο τ/Κυπριακό αριστερό κόμμα είχε ως αποτέλεσμα να μην προσελκύει τ/Κυπρίους από άλλες πολιτικές ή

---

⁵ Ενδεικτικά, όπως αναφέρει ο Ιωάννου (2007), την εποχή αυτή το χώρο είχαν χρησιμοποιήσει για συναντήσεις και συνελεύσεις διάφορες ομάδες, ανάμεσα στις οποίες ήταν: ο Όμιλος Ιστορικού Διαλόγου, ο Σύνδεσμος Οικογενειακού Προγραμματισμού, η κοινοτική οργάνωση Orange, η Πρωτοβουλία Εκπαιδευτικών Ενάντια στην Διχοτόμηση και η Πρωτοβουλία Ενάντια στην Κρατική Καταστολή. Οι ομάδες αυτές ήταν αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους, και κάποιες από αυτές συνέχισαν να έχουν δυναμική παρουσία και τα επόμενα χρόνια στην πόλη, ενώ κάποιες άλλες αναπτύχθηκαν σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις με αξιόλογο έργο.

⁶ Η UNOPS εκείνο τον καιρό τερμάτισε τη λειτουργία του Κέντρου Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που διατηρούσε στην ε/Κυπριακή πλευρά της Λευκωσίας, κάτω από την πολιτική πίεση που είχε δημιουργηθεί από τις επιθέσεις του Προέδρου Παπαδόπουλου προς τους υποστηρικτές του ΝΑΙ και το δι-κοινοτικό κίνημα, και έψαχνε να δώσει κάπου τον εξοπλισμό γραφείου με την προϋπόθεση να χρησιμοποιηθεί για επαναπροσεγγιστικούς σκοπούς. Έτσι, πέρα από κάποια χρήματα για την ηλεκτρική εγκατάσταση του κτιρίου, δόθηκαν στο «Kardas» φωτοτυπικό μηχάνημα, υπολογιστής, κλιματιστικά, γραφεία και καρέκλες συνεδρίων, με την προϋπόθεση να λειτουργήσει ο χώρος παράλληλα για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα και ως Κέντρο Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.

⁷ «Το Φανάρι του Διογένη», κατάληψη που έγινε μετά το τέλος του Kardas

⁸ «Ένωση Αναρχικών», μια ομάδα που δραστηριοποιήθηκε την περίοδο 2010-2011 και λειτουργούσε και ενοικιαζόμενο χώρο ως «στέκι» στην Παλιά Λευκωσία.

πολιτιστικές ομάδες. Παράλληλα, είχαν αρχίσει να υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ των μελών της διαχειριστικής επιτροπής και ασυνεννοησία που δυσκόλευαν τις συνελεύσεις. Διαφωνίες και εντάσεις υπήρξαν και σε κάποιες εκδηλώσεις-συζητήσεις που έγιναν στο χώρο κυρίως ανάμεσα σε άτομα που ήταν μέλη αριστερών πολιτικών οργανώσεων και κομμάτων και άλλους ανένταχτους και με πιο ελευθεριακές ιδέες. Έτσι, το καλοκαίρι του 2005, μετά από αποχωρήσεις διαφόρων μελών από τη διαχειριστική επιτροπή, το πολιτιστικό κέντρο πήγαινε για κλείσιμο. Σε αυτή τη φάση ανέλαβαν πρωτοβουλία άτομα που μέχρι τότε χρησιμοποιούσαν το χώρο ως στέκι και ως χώρο συναντήσεων και συνελεύσεων, αλλά διατηρούσαν την ανεξαρτησία τους από τη διαχειριστική επιτροπή, και αποφάσισαν μαζί με αυτούς που είχαν μείνει να κρατήσουν το χώρο και να τον επανιδρύσουν. Η νέα ομάδα δεν είχε πια την έντονη παρουσία των μελών αριστερών εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων και κομμάτων της προηγούμενης φάσης, αλλά αποτελείτο σχεδόν αποκλειστικά από ε/Κύπριους, και συγκεκριμένα από άτομα και ομάδες που είχαν προκύψει μέσα από τις μέχρι τότε δραστηριότητες του χώρου.

Η νέα ομάδα κράτησε το όνομα, αλλά άλλαξε την περιγραφή από πολιτιστικό σε κοινωνικό κέντρο⁹, θεωρώντας πως εξέφραζε περισσότερο τη νέα σύνθεση της ομάδας. Όπως γράφει μια από τις ομάδες εκείνη την εποχή: «ένα 'Κοινωνικό Κέντρο' πρέπει να ιδωθεί ως κόμβος συνένωσης και επικοινωνίας ανθρώπων και ομάδων με σκοπό την αυτοοργάνωση των αγώνων για την κοινωνική και ατομική αυτονομία»¹⁰. Έτσι, το κοινωνικό (πια) κέντρο Kardas συνέχισε τις περισσότερες από τις μέχρι τότε δραστηριότητες, όπως το καφενείο, τις εκδηλώσεις, τις συζητήσεις, τις προβολές και τα πάρτυ, αλλά σταμάτησε τα μαθήματα ελληνικών και τούρκικων, αφού δεν υπήρχαν πια ενδιαφερόμενοι. Αν και στη δεύτερη αυτή φάση η τ/Κυπριακή παρουσία είχε μειωθεί αρκετά, οι επαφές ανάμεσα στις δύο πλευρές της πόλης, που

⁹ Ο όρος κοινωνικό κέντρο έχει τις δικές του συνδηλώσεις και ιστορία που αναφέρονται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως το γεγονός ότι είναι συλλογικοί χώροι που δεν έχουν ως σκοπό το κέρδος και συνδέονται με τον ακτιβισμό. Η έννοια των κοινωνικών κέντρων εφαρμόστηκε πιο πετυχημένα στην Ιταλία από τη δεκαετία του 1970 και από εκεί έγιναν γνωστά σε διάφορα άλλα μέρη του κόσμου (βλ. και Pusey 2010). Οι συμμετέχοντες στο Kardas εξερευνούσαν κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές που υπήρχαν (και υπάρχουν) στο εξωτερικό, ιδιαίτερα στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική, αλλά απουσίαζαν από την Κύπρο μέχρι τότε.

¹⁰ Απόσπασμα από το κείμενο «Καρτάς και Κοινωνικά Κέντρα» το οποίο δημοσιεύτηκε στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού Φάλιες τον Ιανουάριο του 2006. Το κείμενο είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική σελίδα <http://falies.com/>. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο σύντομο σύνδεσμο: <http://bit.ly/XCW23Q>.

αναπτύχθηκαν μέσα από την πρώτη και δι-κοινοτική φάση του πολιτιστικού κέντρου, δεν σταμάτησαν και εκδηλώσεις από τ/Κυπριακές ομάδες πραγματοποιήθηκαν στο χώρο και μετά την επανίδρυσή του.

Στη δεύτερη φάση λοιπόν, με τα περισσότερα πια άτομα της ομάδας να έχουν πιο ριζοσπαστικές αριστερές και αντι-εξουσιαστικές θέσεις, το Kardas άρχισε να αποτελεί περισσότερο ένα αυτο-οργανωμένο κοινωνικό κέντρο. Αυτό δεν φάνηκε όμως μόνο από την αλλαγή του προσδιορισμού του, αλλά φάνηκε και από τις αλλαγές στις εσωτερικές του διαδικασίες, αφού η νέα ομάδα άλλαξε τους τρόπους που λειτουργούσε και έπαιρνε αποφάσεις. Καταργώντας τη διαχειριστική επιτροπή και θεσπίζοντας γενική συνέλευση δύο φορές το μήνα, η νέα ομάδα έδωσε στο χώρο έναν πιο συμμετοχικό και ανοιχτό χαρακτήρα. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι ενός από τα νεαρά (τότε) μέλη του Kardas και περιγράφει με λίγα λόγια τη δράση του κοινωνικού κέντρου κατά τη διάρκεια της δεύτερης του φάσης.

«Κάθε μήνα έβγαινε πρόγραμμα για τις δραστηριότητες που θα γίνονταν, με ελεύθερη συμμετοχή. Μπορούσαμε να κάνουμε ότι θέλαμε, κάναμε πάρτι, αλλά υπήρχαν κι άλλες πρωτοβουλίες. Συνέχεια είχε θέματα να ασχοληθείς και όλα τα πολιτικά που μας ενδιέφεραν περνούσαν από κει. Όμως οι παρεμβάσεις έξω ήταν μηδαμινές τότε, όχι όπως σήμερα».

Όπως υποδεικνύεται από το απόσπασμα, οι εκδηλώσεις και οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στο χώρο του κοινωνικού κέντρου ήταν αρκετές και φαίνεται να κάλυπταν την ανάγκη –τουλάχιστον κάποιων από τους συμμετέχοντες– για ενασχόληση με πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Αυτό εκφράστηκε και από άλλους (νεαρούς τότε) συνομιλητές μου, οι οποίοι μου περιέγραψαν το Kardas ως το χώρο στον οποίο οφείλουν την πολιτικοποίησή τους. Ωστόσο, από το παραπάνω απόσπασμα φαίνεται και η απουσία των δημόσιων πολιτικών και κοινωνικών παρεμβάσεων στους δημόσιους χώρους της πόλης. Έτσι, στις αρχές του 2006 πραγματοποιούνται κάποιες από τις πρώτες αντι-ρατσιστικές κινητοποιήσεις στη Λευκωσία μετά από κάλεσμα που απευθύνει η ΜΚΟ ΚΙΣΑ¹¹. Οι κινητοποιήσεις

---

¹¹ Η ΚΙΣΑ (Κίνηση για την Ισότητα, τη Στήριξη και τον Αντι-Ρατσισμό) είναι μια Μη-Κυβερνητική Οργάνωση υποστήριξης μεταναστών και προσφύγων και μια από τις πρώτες οργανώσεις στην Κύπρο που ασχολήθηκαν με τα προβλήματα, τα δικαιώματα και την υποστήριξη των μεταναστευτικών και προσφυγικών κοινοτήτων στην Κυπριακή Δημοκρατία. Λειτουργεί από το 1998 και πέρα από τις δραστηριότητές της, που αφορούν προγράμματα στήριξης, έχει παράλληλα και σημ αντική κινηματική δράση στη Λευκωσία, μέσω της οργάνωσης και της συμμετοχής της σε πορείες και διαμαρτυρίες με αντι-ρατσιστικό και αντι-φασιστικό χαρακτήρα. Η κινηματική της δραστηριότητα την έχει φέρει πολλές φορές σε επαφή και συνεργασία με τις υπόλοιπες ομάδες που δρουν κινηματικά στην πόλη. Επίσης,

αυτές, με τη συμμετοχή τόσο μεταναστών όσο και ε/Κυπρίων, είχαν πρωτοφανή μαζικότητα για τη Λευκωσία και εξελίχθηκαν σε μια πολυήμερη κατασκήνωση-διαμαρτυρία μεταναστών, από όλη τη νότια πλευρά του νησιού, στην κεντρική πλατεία Ελευθερίας. Θέλοντας να στηρίξουν την πρωτοφανή μαζικότητα των κινητοποιήσεων, κάποια μέλη του Kardas συμμετείχαν ενεργά σε αυτές παρότι υπήρχαν διαφωνίες με τις τακτικές της ΚΙΣΑ. Η συμμετοχή στις κινητοποιήσεις και η συνεργασία με την ΚΙΣΑ αποτέλεσαν την αφορμή για την αύξηση της ενασχόλησης στις συνελεύσεις με το θέμα του πολιτικού πλαισίου λειτουργίας του χώρου, και συγκεκριμένα, με το αν θα έπρεπε να μετατραπεί το Kardas σε μια συγκροτημένη πολιτική ομάδα με δημόσια παρέμβαση και έκφραση πολιτικού λόγου ή θα διατηρούσε ένα ρόλο συντονισμού και φιλοξενίας διαφόρων μικρότερων ομάδων, στον οποίο τα πήγαινε ήδη καλά. Μέσα στα χρόνια λειτουργίας του το Kardas είχε καταφέρει να προσφέρει χώρο για την ανάπτυξη μικρότερων ομάδων και πρωτοβουλιών με διαφορετικά μεταξύ τους πολιτικά χαρακτηριστικά, που ήδη είχαν αναπτύξει κάποια δράση. Ένα παράδειγμα τέτοιας ομάδας ήταν το ηλεκτρονικό περιοδικό «Φάλιες»¹², που είχε ξεκινήσει από άτομα που συμμετείχαν στο Kardas, και εκείνη την εποχή λειτουργούσε παράλληλα με το κοινωνικό κέντρο. Ωστόσο, αυτό φαίνεται πως δεν ικανοποιούσε την ανάγκη κάποιων για πολιτική δράση με συγκροτημένο λόγο και θέσεις. Σύμφωνα με τον Ιωάννου (2007), οι συζητήσεις για το πολιτικό πλαίσιο δεν είχαν καταλήξει ποτέ σε ξεκάθαρες πολιτικές θέσεις, πέρα από τα πέντε αντι- (αντι-καπιταλισμός, αντι-εθνικισμός, αντι-ρατσισμός, αντι-

---

οργανώνει σε ετήσια βάση το πολιτιστικό και αντι-ρατσιστικό Φεστιβάλ «Rainbow», στο οποίο συμμετέχουν σχεδόν όλες οι κοινότητες μεταναστών και προσφύγων της Κύπρου. Λόγω της επίσημης της θέσης, η οργάνωση έχει δεχθεί πολλές φορές τις επιθέσεις μέσω των Μ.Μ.Ε. εθνικιστικών και ακροδεξιών οργανώσεων και ατόμων. Άτομα από την ΚΙΣΑ ήταν μέσα σε αυτούς που νοικιάσανε αρχικά το κτίριο στην οδό Αρσινόης 5, όπου λειτουργήσε το Kardas στην Παλιά Λευκωσία. Την ίδια περίοδο η ΚΙΣΑ μεταφέρεται και αυτή στην Παλιά Λευκωσία και αποκτά κτίριο στον ίδιο δρόμο με το Kardas.

¹² Το ηλεκτρονικό περιοδικό «Φάλιες» ξεκίνησε το 2005 ως το περιοδικό της ομάδας «ΆτυΠΟς», μια ομάδα που συγκροτήθηκε μέσα από τις δραστηριότητες της πρώτης φάσης του Kardas. «Φάλιες» αποκαλούνται στα Κυπριακά ελληνικά οι «τεχνητές τρύπες σε μεταλλείο που δημιουργούνται με τη χρήση φαλιομηχανής (είδος κομ πρεσέρ), όπου τοποθετούσαν εκρηκτικές ύλες για εξόρυξη του μεταλλεύματος». Στην «Κυπριακή καθομιλουμένη» η φράση «Ανοιώ φάλιες» χρησιμοποιείται μεταφορικά με τα εξής νοήματα: «αμφισβητώ τα δεδομένα, ταραζώ τα νερά, ανοίγω νέα θέματα» (τα αποσπάσματα είναι από τη σελίδα του περιοδικού στο Ίντερνετ: <https://falies3.wordpress.com>). Μετά την απόφαση των μελών της ομάδας «ΆτυΠΟς» να εμπλακούν άμεσα στη δεύτερη φάση του Kardas (2005-2007), αλλά και το ξεκίνημα του ηλεκτρονικού περιοδικού «Φάλιες», η ομάδα «ΆτυΠΟς» διαλύθηκε και παρέμεινε το περιοδικό, το οποίο με διαλείμματα συνέχισε να υπάρχει σε διάφορες μορφές (ομάδα, ηλεκτρονική σελίδα, facebook group) και να έχει ψηφιακή παρουσία στο διαδίκτυο, αλλά και φυσική παρουσία στην πόλη για πολλά χρόνια ακόμα.

σεξισμός, αντι-ιεραρχία) και οι απόψεις δίσταντο ανάμεσα σε αυτή που θεωρούσε την προσπάθεια συγκρότησης ενιαίων θέσεων ως απειλή προς τον εσωτερικό πλουραλισμό του κοινωνικού κέντρου, και αυτής που έβλεπε τη βασική ομοφωνία σε κάποια θέματα ως αρκετή για την ανάπτυξη κοινής πολιτικής δράσης.

Το Kardaş, σύμφωνα με διάφορους πληροφορητές μου, μπορεί να ξεκίνησε ως μια προσπάθεια δι-κοινοτικής συνεργασίας από μέλη εξωκοινοβουλευτικών αριστερών οργανώσεων, αλλά πάνω από όλα λειτούργησε ως «σημείο επαφής» και χώρος πολιτικοποίησης μεταξύ διαφορετικών ατόμων και ομάδων. Λειτούργησε ως ένα σημείο επαφής όχι μόνο μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων, αλλά και μεταξύ των διαφορετικών ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνταν πολιτικά στην ε/Κυπριακή πλευρά της πόλης. Επιπλέον, λειτούργησε και ως ένα σημείο επαφής και με την ίδια την οριακή περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας. Ήταν ο χώρος στον οποίο συναντήθηκαν, γνωρίστηκαν και «ζυμώθηκαν» μεταξύ τους τα άτομα και οι τάσεις που τα επόμενα χρόνια συνέχισαν να δρουν και να συνεργάζονται στην Παλιά Λευκωσία, συνθέτοντας την από τα κάτω δραστηριοποίηση που μελετάμε. Ενώ, όμως, το Kardaş ήταν σίγουρα ένας χώρος στον οποίο αναπτύχθηκε η εναλλακτική και η αυτο-οργανωμένη πολιτική δράση και συνεργασία, ήταν παράλληλα και ένας χώρος στον οποίο αναπτύχθηκε και η ανεξάρτητη πολιτιστική δραστηριότητα και παραγωγή. Από το 2006, και την μετατροπή του σε κοινωνικό κέντρο της ε/Κυπριακής πλευράς, το Kardaş συστηματοποίησε επίσης και την οργάνωση των Σαββατιάτικων πάρτυ, που είχαν ξεκινήσει με σημαντική επιτυχία από την πρώτη φάση του πολιτιστικού κέντρου.

«Σαν τα πάρτυ του Καρντάς εν είσσει!»¹³

Τα πάρτυ του Kardaş παρουσιάζονται ως μια σημαντική πλευρά των δραστηριοτήτων του κοινωνικού κέντρου γιατί ήταν μια πρακτική που προσέλκυσε στο χώρο, αλλά και στην παραμελημένη περιοχή της παλιάς Λευκωσίας, νεαρούς που προέρχονταν από ανατρεπτικούς αστικούς πολιτισμούς όπως το Πανκ, το Χιπ-Χόπ και το Γκραφίτι. Μέσω των Πανκ και των Χιπ-Χοπ πάρτυ το κοινωνικό κέντρο συνδέθηκε με την ανάπτυξη της δραστηριότητας των συγκεκριμένων νεανικών και ανατρεπτικών μουσικών παραδόσεων και προσέφερε το χώρο για την επιτέλεση των πρακτικών

---

¹³ «Σαν τα Πάρτυ του Kardaş δεν είχε!». Προσωπική επαφή με έναν από τους νεαρούς «χιπχοπάδες» που, ως έφηβος, σύχναζε στα πάρτυ του Kardaş.

τους, δημιουργώντας στιγμές και εμπειρίες πρωτόγνωρες για το Κυπριακό και το Λευκωσιάτικο πλαίσιο. Το επόμενο απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό:

«Σταδιακά όμως άρχισαν να διαχωρίζονται οι χιπχοππάρτες με τους πάνκρες τζιαι έτσι που το καλοτζίρι του 2006 είσιεν νύχτα πανκ τζιαι νύχτα χιπ χοπ. Μιαν φορά το μήνα στο χιπ χοπ πάρτυ είσιεν ανοιχτό μικρόφωνο τζιαι εχτονώνετον πολλούς κόσμος. Είσιεν πλάκα γιατί άκουες ραπαρίσματα σε διάφορες γλώσσες, ελληνικά, κυπριακά, ρώσικα, αγγλικά, γαλλικά. Οι τ/κ εν είχαν παρουσία πλέον στο χώρο, η παρουσία των μεταναστών όμως είσιεν αυξηθεί αισθητά»¹⁴

3.1.2. Από το Kardas, στο στέκι Αρσινόης 5: 2006-2007

Προς τα τέλη του 2006 οι δραστηριότητες του Kardas είχαν για ακόμη μια φορά ατονήσει. Ο έντονος προηγούμενος χρόνος από δραστηριότητες και κινητοποιήσεις, αλλά και έντονες συνελεύσεις και διαφωνίες σχετικά με το πολιτικό πλαίσιο του χώρου, φαίνεται πως είχαν κουράσει πολλούς από τους συμμετέχοντες και ο χώρος πήγαινε ακόμα μια φορά για κλείσιμο. Σε αυτή τη φάση μπαίνει μπροστά και αναλαμβάνει να συνεχίσει τη λειτουργία του χώρου μια νέα σύνθεση ατόμων, που περιλάμβανε κυρίως νεαρούς που σύχναζαν εκεί, αλλά και κάποια από τα παλιά μέλη της συνέλευσης μερικά από τα οποία εξέφραζαν την πιο αναρχική ή αντιεξουσιαστική τάση του χώρου. Η νέα ομάδα αλλάζει τελείως αυτή τη φορά το όνομα σε «Στέκι Αρσινόης 5»¹⁵, εκφράζοντας ταυτόχρονα την αλλαγή της ταυτότητας του χώρου σε ένα «αναρχικό στέκι». Ο νέος χώρος συνέχισε τα πάρτυ, που ήταν πολύ πετυχημένα ιδιαίτερα για τους πιο νεαρούς, αλλά και τις πολιτικές συζητήσεις και τις προβολές, μαζεύοντας στις εκδηλώσεις του και παράλληλα και στην Παλιά Λευκωσία καινούριο κόσμο. Το επόμενο απόσπασμα αναφέρεται στην τελευταία φάση του χώρου και τελικά στο οριστικό του κλείσιμο του στα τέλη του 2007.

«Ο τελευταίος χρόνος ήταν ο καλλύττερος, επιάν τον χώρο οι αναρχικοί τζιαι επειδή εκάμαμεν πολλές πελλάρες, εβάζαμεν καλή μουσική, είχαμεν τζιαι τον πασιαμά μας, εκάμαμεν μαλακίες –χορεύκαμεν ούλλοι ας πούμε εν τζιαι γινόταν πανικός– ε έτσι εσνάχτηκε κόσμος ξέρω γω... έρκουνταν τζιαι κάθουνταν τζιαμέ τζιαι γουστάρανε πολλοί μιτσιοί. Τζιαμέ ας ποούμεν δόθηκε η φάση για την πιο αντεργκράουντ μουσική, έπαιζεν πάνκ, χιπ-χοπ, ροκ... ξέρεις μουσικές που εν ακούωνταν αλλού ας πούμε... τζιαι στο Καρτάς έπαιζεν τέθκια μουσική στα πάρτυς, αλλά μετά ήταν πιο πολλός ο κόσμος... πιο μεγάλα τα πάρτυς, αλλά ο χώρος εν ήταν τεράστιος, είχε φορές που εγέμωννεν τέλεια... (...) Επήεννεν καλά ο χώρος ρε... αλλά το νοίκι ήταν πολύ ψηλό τζιαι έπρεπε να

¹⁴ Αναφέρεται στο Ιωάννου 2007.

¹⁵ Αρσινόης 5 είναι η οδός και ο αριθμός του κτιρίου.

κάμνουν συνέχεια πάρτυς για να φκαίνουν τα λεφτά τζιαι τζείνοι που το διαχειρίζονταν εβαρεθήκαν...»

Κάποια στιγμή, περίπου το καλοκαίρι του 2007, το στέκι Αρσινόης 5 κλείνει και μαζί του τελειώνει η ιστορία ενός σημαντικού χώρου¹⁶ για την εμφάνιση της από τα κάτω δραστηριότητας. Το κλείσιμο του Kardas/Αρσινόης 5 δεν επηρέασε όμως αρνητικά την από τα κάτω δραστηριότητα στην περιοχή. Αντίθετα, θα μπορούσαμε να πούμε πως η απουσία αυτού του πρώτου κοινωνικού χώρου, στον οποίο οι συμμετέχοντες μπόρεσαν να αναπτύξουν τις διαφορετικές τους ταυτότητες, ώθησε τις ομάδες και τα άτομα να δημιουργήσουν νέους χώρους, είτε κλειστούς είτε ανοιχτούς, όπου θα μπορούσαν να συνεχίσουν να εκφράζουν τα διαφορετικά και ανατρεπτικά πολιτικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Ήδη από το 2006 και πριν το οριστικό κλείσιμο του χώρου, εμφανίζονται νέες σταθερές δομές στην Παλιά Λευκωσία, που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριότητας και καταφέρνουν να επηρεάσουν το χαρακτήρα της περιοχής.

Η ομάδα που αναλαμβάνει τη διαχείριση του στεκιού Αρσινόης 5 δεν περιορίζεται στις εκδηλώσεις και διαδικασίες που πραγματοποιούνται στο στέκι, αλλά την ίδια περίοδο (2006-2007) αρχίζει να επεκτείνει τη δράση της με παρεμβάσεις στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, που εκφράζουν πολιτικό λόγο και διεκδικούν δημόσιους χώρους. Αυτή η ομάδα θα αποτελέσει τα επόμενα χρόνια σημαντικό δράστη της ανάπτυξης των δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων και πρακτικών που θα περιγράψουμε, γιατί από τη μια πλευρά αναπτύσσει στενές σχέσεις με το δρόμο, μέσω μουσικών και άλλων αστικών νεανικών παραδόσεων, και από την άλλη, γιατί συνδυάζει τις σχέσεις της με το δρόμο με την ανάπτυξη μιας μορφής ακτιβιστικής δράσης που χαρακτηρίζεται από τις λογικές της αυτο-οργάνωσης και της άμεσης δράσης. Αν και τα μέλη της ομάδας που περιγράφουμε εδώ παρουσιάζουν κάποια κοινά πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, δεν θα μπορούσαμε να πούμε πως συγκροτείται βάσει των κοινών της χαρακτηριστικών, αλλά περισσότερο μέσω των κοινών δράσεων που αναπτύσσουν στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας.

---

¹⁶ Μετά και από το οριστικό κλείσιμο του χώρου το 2007 το κτίριο παρέμεινε για κάποια χρόνια ανοίκιστο μέχρι που σε κάποια στιγμή πρόσεξα πως το είχε ενοικιάσει ένας σύνδεσμος Φιλιπινέζων της Λευκωσίας, ο οποίος το διατηρούσε τουλάχιστον μέχρι το 2013. Αν και δεν ξέρω τι δραστηριότητες είχε αυτός ο σύλλογος, μιας και ποτέ δεν φαινόταν να ήταν «ανοιχτός για το κοινό», θεώρησα πως αξίζει η αναφορά στους νέους ενοικιαστές και ενοικιαστριες, οι οποίοι/ες είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιούν το κτίριο ως συλλογικό κοινωνικό χώρο με ανάλογους τρόπους όπως αυτούς που χρησιμοποιήθηκε από το 2003 μέχρι το 2007.

Ωστόσο, το Kardas και το Αρσινόης 5 δεν ήταν οι μόνες επιρροές που είχε αυτή η νέα τάση που διαμορφωνόταν τότε στην περιοχή. Οι νεαροί και νεαρές (ή όπως συχνά αναφέρονται στα άτομα αυτά άλλοι συμμετέχοντες στο Kardas ή μέλη άλλων ομάδων, «οι μιτσιοί»¹⁷), ήταν έντονα επηρεασμένοι πρώτον από το *Ζήνα Πάλλας*, το χώρο στον οποίο είχαν αναπτυχθεί τα προηγούμενα χρόνια οι αστικές παραδόσεις του δρόμου που αναφέρθηκαν παραπάνω (χιπ-χοπ, πανκ, γκραφίτι), και δεύτερον, από τις ποδηλατοπορείες *Critical Mass*, μια διεθνή κινητοποίηση με ποδήλατα στις πόλεις που εισήγαγαν στη Λευκωσία οι *Cyclown Circus*, ένας σύγχρονος διεθνής περιφερόμενος θίασος με ποδήλατα που έφτασε στην πόλη στα τέλη του 2006. Το επόμενο απόσπασμα είναι μια απόπειρα σκιαγράφησης αυτής της ομάδας μέσα από τα μάτια ενός από τα αρχικά και πιο πολιτικοποιημένα μέλη του Kardas:

«Τζιαι τζιαμέ που εμ αχούμασταν να έβρουμ εν τρόπο να το κλείσουμε [το Kardas], εμ φανίζονται οι μιτσιοί. Είσασεν απαράδεχτοι που τα παραιτάτε, λαλεί μας μια μιτσιά. Που εννά μεγαλώσω εν θέλω να γίνω σαν εσάς. Εννά το λειτουργήσουμεμ εμ είς, λαλεί ένας άλλος. Δαμέ νομίζω εν η ώρα για μιαν ανασκόπηση της εξέλιξης της αναρχικής νεολαίας αν μου επιτρέπεται ο όρος. Για πολλά χρόνια γύρω που κάποιους αναρχικούς εμφανίζονταν κατά καιρούς διάφοροι μιτσιοί που εψάχνονταν φιλοσοφικά τζιαι ιδεολογικά. Η στάση τους ήταν συνήθως επιπόλαιη τζιαι έρκουνταν τζιαι εφεύκαν χωρίς να συγκροτείται τίποτε σταθερό. Γενικεύοντας, ενδεχομένως κάπως αυθαίρετα, μπορεί να πει κανένας ότι η θέση τους ήταν μάλλον χίππικη. Απόρριψη της πολιτικής, άρνηση της βίας, απαξίωση της αστικής κοινωνίας, προστασία των ζώων τζιαι χορτοφαγία, λάιφ στάιλ αντίληψη της επανάστασης. Εγράφαν συνθήματα τζιαι εξωγραφίζαν με στένσιλ πάνω στους τοίχους. Μερικοί κάμνουν τζιαι καλό γκραφίτι. Κατά καιρούς εφκάλαν κάποια κείμενα τζιαι οργανώσαν κάποιες διαδηλώσεις (εναντίον των Μακντόναλτς, εναντίον των φασιστών κλπ) αλλά η βασική δραστηριότητα που τους εσυγκρότησεν ήταν οι ποδηλατοπορείες. Η επιρροή των ποδηλατο-σίρκων (της περιπλανόμενης διεθνούς ομ άδας που επέρασεν για ένα διάστημα τζιαι που τους δρόμους της Λευκωσίας) ήταν ξεκάθαρη. Οι μιτσιοί εσυχνάζαν στο Καρτάς ιδίως στα πάρτυς, αλλά λλίιοι που τζίνους ανακατώνονταν στες συζητήσεις ή στες εκδηλώσεις. Στες αρκές του 2007 οι μιτσιοί μαζί με μερικά που τα παλιά μέλη της συνέλευσης αποπειραθήκαν να επανιδρύσουν τον χώρο»¹⁸

3.1.3. Η «πλατεία» του Ζήνα Πάλλας

Το Ζήνα Πάλλας είναι ένα εμπορικό κέντρο στη Λεωφόρο Μακαρίου ΙΙΙ, την κεντρική εμπορική οδό της πρωτεύουσας, η οποία βρίσκεται πολύ κοντά στην πλατεία Ελευθερίας και λίγο πιο έξω από τα τείχη της πόλης. Ο αρχιτεκτονικός

¹⁷ Στην κοινή Ελληνική: «οι μικροί».

¹⁸ Αναφέρεται στο Ιωάννου 2007.

σχεδιασμός του εμπορικού κέντρου αφήνει ένα μεγάλο ανοιχτό χώρο στο εσωτερικό του σαν πλατεία, όπου βρίσκεται η είσοδος του κινηματογράφου Ζήνα Πάλλας. Αυτή η εσωτερική πλατεία είχε από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 γίνει ένα από τα κύρια εφηβικά στέκια της πόλης. Παράλληλα, ήταν και ο χώρος συνάντησης κάποιων από τις πρώτες ομάδες στη Λευκωσία που ασχολούνταν με τις παραδόσεις του χιπ-χοπ¹⁹ και του γκραφίτι, αλλά και κάποιων από τους πρώτους νεαρούς που εξέφραζαν αναρχικές και αντιεξουσιαστικές ιδέες. Το έντονα αστικό τοπίο της εσωτερικής πλατείας του εμπορικού κέντρου, αλλά και του υπόλοιπου κέντρου της Λευκωσίας εκτός των τειχών, ήταν ιδανικό για την πρακτική του γκραφίτι. Ο Χρήστος, «γκραφιτάς», που πρωτο-ξεκίνησε να «βάφει τοίχους»²⁰ ως έφηβος στο Ζήνα Πάλλας, και έπειτα είχε σταθερή παρουσία στην από τα κάτω δραστηριότητα στην πόλη, περιγράφει το πως περνούσε το χρόνο του εκεί:

«Εγώ ασχολούμουν με το γκραφίτι τζέινο τον καιρό πολλά, έπιαννα σπρέυ ή έκλεφκα καμιά φορά που ποτίζει ποδά, τζιαι επήεννα νύχτα τζιαι έβαφρα μεσ' το κέντρο, παντού, εγέμ ωσα τους τόπους tags τζιαι άλλα... αλλά κυρίως ήμασταν γυρώ που το Ζήνα, στις ταράτσες, στους τοίχους, στα πάρκινγκ, όπου εθέλαμεν... ένα πάρκινγκ, εδώ απέναντι που την είσοδο του Ζήνα, στο τέλος, επειδή εγεμ ώσαμεν το αλλά κάμναμεν τζιαι ωραία πράματα, αποφασίσαν να κάμουν ένα event με σκέιτ τζιαι γκραφίτι, τζιαι εκάμαμεν το ο ύλλο. Βασικά αρκεψά το εγώ, έκαμα θκού τρία γκραφίτι, τζιαι στο τέλος αρκέψαν τζιαι κάμναν ούλλοι... ε μετά εγίνικεν τζιαι το event τζιαι εγέμωσεν τέλια ας πούμε... Μέσα στο Ζήνα εκάμναμεν συνέχεια μαλάκα... συνέχεια! Συνέχεια εβάφαμεν στους τοίχους... ήταν γεμάτο τζιαι είχε που ούλλα. Εγράφαμεν τζιαι συνθήματα... όταν έρκουνταν οι άλλοι από τον Αναρχικό Πηρύνα εγράφαμεν τζιαι μαζί... Μια άλλη περίοδο στο Ζήνα είσσιε B-Boys, τζιαι εκάμναν breakdance σε ένα σημείο στην πλατεία που ήταν σαν πίστα. Εβάζαν μουσική τζιαι κάμναν breakdance τζει πάνω... Αλλά πάντα εσβήνναν τα γκραφίτι μεσα στο Ζήνα, συνέχεια

¹⁹ Παράδειγμα είναι μια από τις πρώτες ομάδες (crews) χιπ-χοπ της Λευκωσίας, οι Hard Core Heads (HCH), που οργανώθηκαν ως crew περίπου το 2000, και σύμφωνα με τους πληροφορητές μου σύχναζαν στο Ζήνα Πάλλας. Το κυπριακό χιπ-χοπ έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί είναι ένα από τα λίγα μουσικά είδη (πέρα από τα «παραδοσιακά» ή τα «νεο-παραδοσιακά») που χρησιμοποιεί τα κυπριακά ελληνικά. Όπως τονίζει και ο Ζακ (ένα από τα μέλη των HCH) σε συνέντευξη του crew στο hip-hop.com.cy το 2006 (διαθέσιμη στο <http://www.hiphop.com.cy/interviews/hch.html>), «Εγώ που ξεκίνησα τζιαι έκατσα για πρώτη φορά να γράψω στίχους στα ελληνικά, στην ελληνική καθομιλουμένη, ένιωθα ότι επερίπαιζα τον εαυτό μου, εν ένιωθα οτι ήμουν ο Ζαχαρίας, ένιωθα ότι ήμουν κάποιος άλλος, τζιαι έτσι έσσισά τα [τα έσκισα] τζιαι άρκεψα έγραφα που την αρκή αλλά στα κυπριακά. Όπως μιλούμεν τωρά, όπως εν να φωνάζω του Χαράλαμπου, έτσι όπως μιλώ. Ηνταλως μιλάς στον δρόμον, ήνταλως μιλάς με τους παρέες σου, έννεν η γλώσσα η γραπτή, η επίσημη. Τζιαι πιστεύκω εν πολλά καλόν επειδή ντζίζει [αγγίζει] τον άλλο, καταλάβει το καλλύττερα ο άλλος».

²⁰ Όρος που χρησιμοποιείται από τους μετέχοντες του νεανικού πολιτισμού του γκραφίτι στην Ελλάδα, αλλά και την Κύπρο για να περιγράψει την πρακτική της –συνήθως χωρίς άδεια– παρέμβασης στους τοίχους της πόλης με την ιδιαίτερη τεχνοτροπία του γκραφίτι. Για περισσότερα για την πρακτική του γκραφίτι βλ. στο τρίτο μέρος της διατριβής.

εβάφαν τα που πάνω με γκριζο. Μιλούμεν... πρέπει να το εβάφαν σχεδόν κάθε εφτομάδα...»

Επιπλέον, το επόμενο απόσπασμα από έναν νεαρό «χιπχοπά», που πριν βρεθεί στο Kardas σύχναζε στο Ζήνα Πάλλας ως έφηβος (περίπου από δεκατεσσάρων μέχρι δεκαέξι/δεκαεφτά χρονών), περιγράφει και αυτό τη δραστηριότητα στην πλατεία:

«Όταν ξεκινήσαμε να πηγαίνουμε στο Ζήνα Πάλλας άλλαξεν η ζωή μου. Ήμασταν μικροί και ήταν σαν ξαφνικά να ανακαλύψαμε ένα νέο κόσμο, πραγματικά... μουσικές, κόσμος... ήταν φοβερό στέκκι! Πηαίναμε πια μόνο εκεί, ήταν σαν το δεύτερό μας σπίτι. Τζιαμέ εγνωρίσαμεν την αλητεία, όμως όχι τους κάγκουρες, που συχνάζανε εκεί με τις μοτόρες [μηχανάκια] και μετά ήταν να πάνε στα κλάμπ, αλλά την αλητεία την πιο εναλλακτική, αυτούς που ήταν οι πλατειακοί ας πούμεν. Ο κόσμος αυτός της πλατείας ήταν χωρισμένος, ήταν οι μεταλλάες, τζιαί οι χιπχοππάες... εγώ ήμουν χιπχοππάς! (...) Η παρέα που έγιναμε τζιαμέ, εμ είναμεν μέχρι σήμερα. Τζιαμέ έγιναμεν αλήτες, εβαφτισθήκαμεν, ας πούμε, στη φάση της αλητείας και του δρόμου.»

□

Εικόνα 2: Φωτογραφίες της πλατείας του «Zena Palace», πλέον καθαρή και άδεια τον Ιανουάριο του 2011. Στη φωτογραφία στα δεξιά φαίνονται οι υλικές παρεμβάσεις στην πλατεία που έγιναν για να αποτρέψουν τον κόσμο να κάθεται. Σε αυτό το χώρο αναπτύχθηκαν οι νεανικοί αστικοί πολιτισμοί του γκραφίτι, του χιπχοπ κ.α. κατά τις δεκαετίες 1990 και 2000. Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Γύρω στο 2005-2006 το Ζήνα Πάλλας σταματά να είναι το σημείο συνάντησης νεαρών. Αυτό ήταν ένα αποτέλεσμα, κυρίως, των πιο «σκληρών» μέτρων που πήραν οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων του εμπορικού κέντρου και του κινηματογράφου εναντίον της κατάστασης που είχε δημιουργηθεί εκεί, η οποία περιλάμβανε και παραβατικές συμπεριφορές όπως μικροκλοπές και χρήση απαγορευμένων ουσιών

(κάνναβη κ.α.). Ωστόσο, το τέλος του Ζήνα Πάλλας συμπίπτει χρονικά τόσο με τη δεύτερη και πιο δραστήρια φάση του Kardas, όσο και με μια γενικότερη αύξηση του ενδιαφέροντος για την Παλιά Λευκωσία και την εμφάνιση νέων στεκιών μέσα στα τείχη. Μέχρι το καλοκαίρι του 2006, κάποιοι νεαροί από το Ζήνα Πάλλας, είχαν πια αρχίσει να συχναίνουν στην Παλιά Λευκωσία και να συμμετέχουν, μαζί με άλλους, σε δραστηριότητες εντός και εκτός του Kardas. Η κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα στην Παλιά Λευκωσία είχε αρχίσει να προσελκύει νέους συμμετέχοντες, αυξάνοντας την παρουσία της στην περιοχή. Εκείνη την εποχή αρχίζει να διαμορφώνεται σιγά σιγά και το στέκι στη δημόσια πλατεία Φανερωμένης, ένας χώρος που τα επόμενα χρόνια θα αναπτυχθεί ως το κέντρο της δραστηριοποίησης που μας απασχολεί. Η σημαντικότερη, όμως, από τις δράσεις που εμφανίστηκαν εκείνη την εποχή ήταν οι «ποδηλατοπορείες», ή αλλιώς, και όπως αποκαλούνται από τους οργανωτές τους, τα *Critical Mass* (*Κρίσιμη Μάζα*): ένα παγκόσμιο κίνημα διεκδίκησης των δρόμων από ποδηλάτες, το οποίο εισήγαγαν στη Λευκωσία το 2006 οι *Cyclown Circus*.

3.1.4. Οι *Cyclown Circus*, τα *Critical Mass* και η κατάληψη *Malla Cassa*

Οι *Cyclown Circus* ήταν ένας περιφερόμενος θίασος-τσίρκο, που ταξίδευε σε διάφορες χώρες του κόσμου με ποδήλατα, δίνοντας παραστάσεις στο δρόμο και σε προ-κανονισμένους χώρους²¹. Η ομάδα περιλάμβανε άτομα από διάφορες χώρες, κυρίως της Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής, τα οποία καιρούς αλλάζανε, και έτσι δεν είχε σταθερή σύνθεση ή αριθμό. Ο θίασος έφτασε στην Κύπρο με τα ποδήλατα του, μέσω καραβιού από τα νότια τουρκικά παράλια, το Νοέμβριο του 2006. Η ομάδα είχε ξεκινήσει από τις Η.Π.Α. το 2000 και είχε ήδη περάσει από περίπου 15-20 χώρες μέσα σε έξι χρόνια. Όταν έφτασαν στη Λευκωσία ήταν οκτώ άτομα, έξι άντρες από Αμερική, Ιταλία και Γερμανία και δύο γυναίκες από Αργεντινή και Καναδά²². Η

²¹ Για περισσότερα βλέπε στη σελίδα «*What we do*» του ιστότοπου της ομάδας: <http://www.cyclown.org/what.html>.

²² Σε συνέντευξη που παραχώρησε η ομάδα στο περιοδικό «Φάλιες» (δημοσιεύτηκε σε δύο μέρη στο 2^ο και στο 3^ο τεύχος του περιοδικού τον Ιανουάριο και τον Μάρτιο του 2006), τα μέλη της ομάδας αναφέρουν πως αν και η παρουσία του γυναικών σε αυτή τη σύνθεση ήταν περιορισμένη σε μόνο δύο, αυτό δεν ήταν πάντα έτσι. Σε προηγούμενες φάσεις της ομάδας υπήρχαν περισσότερες γυναίκες, και μάλιστα, σε κάποια στιγμή οι γυναίκες είχαν ξεπεράσει σε αριθμό τους άντρες, όμως γενικά δεν υπάρχουν αρκετές γυναίκες που θα ενδιαφέρονταν να γίνουν μέλη αυτής της κοινότητας. Τα τεύχη είναι διαθέσιμα στην ηλεκτρονική σελίδα του περιοδικού Φάλιες/Falies: <https://falies3.wordpress.com>. Πρόσβαση στο πρώτο μέρος της

παρουσία μιας τέτοιας ομάδας στη σχετικά μικρή πόλη της Λευκωσίας, και ιδιαίτερα στην εντός των τειχών πόλη, δεν πέρασε απαρατήρητη. Οι παραστάσεις που έδιναν στους δημόσιους χώρους της Παλιάς Λευκωσίας, προσέλκυαν κόσμο και τους έκαναν τόσο δημοφιλείς στην περιοχή που μέχρι και ο δήμος τους πλήρωσε για να δώσουν παραστάσεις κατά τη διάρκεια των γιορτών των Χριστουγέννων και των πρωτοχρονιάς του 2005-2006. Ακολουθώντας τη λογική ενός σύγχρονου νομαδικού τρόπου ζωής, οι Cyclown Circus δεν ενοικίασαν κάπου να μείνουν στη Λευκωσία, αλλά κατέλαβαν ένα κτίριο στην παραμελημένη περιοχή της Παλιάς Πόλης, και κοντά στην πράσινη γραμμή, το οποίο καθάρισαν και χρησιμοποίησαν καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους στην Κύπρο.

Εικόνα 3: Το «σίρκο των ποδηλατο-κλόουν» με τα χαρακτηριστικά διπλά τους ποδήλατα (αριστερά) έξω από την Αμμόχωστο, στην πεδιάδα της Μεσαορίας. Η φωτογραφία βρίσκεται στην ιστοσελίδα τους και συγκεκριμένα στον παρακάτω σύνδεσμο: <http://www.cyclown.org/what.html>

Η κατάληψη *Malla Cassa*²³ ήταν μία από τις πρώτες καταλήψεις τέτοιου τύπου που είχαν γίνει στη Λευκωσία και η πρώτη που πραγματοποιήθηκε στην εντός των τειχών περιοχή²⁴. Οι Cyclown Circus δεν αντιμετώπισαν κάποιο πρόβλημα από τις αρχές για

συνέντευξης μέσω του σύντομου σύνδεσμου: <http://bit.ly/1HzknY0>, και στο δεύτερο μέσω του <http://bit.ly/1NixWNP>.

²³ Το όνομα της κατάληψης είναι ισπανικό και στα ελληνικά μεταφράζεται ως *Παλιό Σπίτι*.

²⁴ Η πρακτική της κατάληψης κτιρίων για χρήση ή για στέγαση είναι μια διαδεδομένη πρακτική στις δυτικές χώρες (Ευρώπη, Βόρεια Αμερική) η οποία συχνά, αλλά όχι πάντα, έχει και πολιτικά χαρακτηριστικά (για περισσότερα σχετικά με το κίνημα των καταλήψεων στην Ελλάδα από όπου είναι επηρεασμένη έντονα η Κύπρος βλ. Σούζας 2015). Η πρώτη κατάληψη κτιρίου στη Λευκωσία (όχι όμως στην εντός των τειχών περιοχή) είχε γίνει περίπου το 2000 από άτομα που συμμετείχαν στην πρώτη αναρχική ομάδα της πόλης, η οποία ονομαζόταν «Αναρχικός Πυρήνας». Η κατάληψη αυτή δεν είχε δημόσια δραστηριότητα, ως «κατάληψη στέγης», κάλυπτε την ανάγκη συλλογικής στέγασης των μελών της ομάδας. Στην εντός των τειχών περιοχή της Λευκωσίας έχουν υπάρξει κι άλλες καταλήψεις κτιρίων, που έχουν γίνει

την κατάληψη του κτιρίου αυτού μιας και, λόγω της δημόσιας τους παρουσίας και των παραστάσεων που έδιναν στην πόλη, απολάμβαναν τη συμπάθεια τόσο του κόσμου της Λευκωσίας, όσο και των δημοτικών αρχών της πόλης. Ο περιφερόμενος αυτός θίασος με τα ποδήλατα ξεκίνησε, λοιπόν, τη Λευκωσιάτικη εκδοχή του παγκόσμιου κινήματος διεκδίκησης των δρόμων των πόλεων με ποδήλατα, που ονομάζεται Critical Mass²⁵.

Σύμφωνα με πολλούς πληροφορητές μου, οι «τσίρκοι» ή οι «τσίρκουλλοι», όπως χαρακτηριστικά αποκαλούνται από τους συνομιλητές μου αυτοί οι ποδηλάτες-κλόουν, επηρέασαν σημαντικά την από τα κάτω δραστηριότητα που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται στην Παλιά Λευκωσία. Γύρω τους μαζεύτηκαν διάφοροι δρώντες, νεαροί αλλά και μεγαλύτεροι, που γοητεύτηκαν τόσο από τον τρόπο ζωής τους, όσο και από τα ζογκλερικά κόλπα και τη δράση στο δημόσιο χώρο. Γνωρίζοντας αυτούς τους ιδιαίτερους επισκέπτες της πόλης, ε/Κύπριοι νεαροί γνώρισαν και τις πρακτικές τους και επηρεάστηκαν από το στιλ τους και από τη δράση τους. Λόγω των «τσίρκων» άρχισε να συχνάζει περισσότερος κόσμος στην Παλιά Λευκωσία, αλλά και στη *Malla Cassa*, για να παρακολουθήσει τις παραστάσεις και τις συναυλίες που έκαναν, αλλά και να κινητοποιηθεί μαζί τους στις ποδηλατοπορείες. Αφού ξεχειμώνιασαν στην Λευκωσία, οι «τσίρκοι» φεύγουν από την Κύπρο την άνοιξη του 2006. Παρά το σύντομο χρονικό διάστημα της παραμονής τους στη Λευκωσία, η επιρροή των *Cyclown Circus*, στα άτομα που είχαν συγκεντρωθεί γύρω τους, ήταν εμφανώς αναγνωρίσιμη στην Παλιά Πόλη για πολύ καιρό μετά την αποχώρησή τους. Συγκεκριμένα, οι *Cyclown Circus* επηρέασαν, από τη μια πλευρά, τη συνέχιση της πρακτικής της κατάληψης κτιρίων της περιοχής, και από την άλλη, τη συνέχιση των κινητοποιήσεων *Critical Mass*, γύρω από τις οποίες συσπειρώθηκαν διάφοροι δρώντες και ανέπτυξαν την κινηματική λογική της άμεσης δράσης.

κρυφά από μετανάστες ή άλλους άστεγους, τα οποία όμως δεν χρησιμοποιήθηκαν για συλλογικές διαδικασίες οποιουδήποτε τύπου, γι' αυτό και δεν αναφέρονται εδώ. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί πως σε ένα δωμάτιο του κτιρίου, που κατέλαβαν οι *Cyclown Circus*, έμενε ήδη ένας άστεγος Ολλανδός μουσικός του δρόμου, ο οποίος τους κάλεσε να μοιραστούνε το κτίριο.

²⁵ Η ποδηλατική εκδήλωση *Critical Mass* είναι μια εκδήλωση που ξεκίνησε το 1992 στο Σαν Φρανσίσκο των Η.Π.Α. και μέχρι το 2003 πραγματοποιούνταν σε περισσότερες από 300 πόλεις ανά τον κόσμο. Η εκδήλωση αυτή δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο σκοπό πέρα από την άμεση δράση δεκάδων, εκατοντάδων ή και χιλιάδων ατόμων με ποδήλατα (ανάλογα το μέγεθος της πόλης), τα οποία κανονίζουν ένα σημείο εκκίνησης και ποδηλατούν ως ομάδα στους δρόμους της πόλης. Οι ποδηλατοπορείες *Critical Mass* εξελίχθηκαν με τα χρόνια ως ένα κίνημα διεκδίκησης των δρόμων από την κυριαρχία του αυτοκινήτου με κεντρικό σύνθημα το «*Δεν προκαλούμε κίνηση, είμαστε η κίνηση*».

«Οι τσίρκουλλοι μας άνοιξαν τα μάτια! Ήταν σαν να μας είπαν μπορείτε να κάνετε και κατάληψη!»

(Λευτέρης)

Στο παρακάτω απόσπασμα, από συνέντευξη που μου παραχώρησε ένας από τους «μιτσιούς», περιγράφεται η επιρροή των Cyclown Circus στην Παλιά Λευκωσία τόσο στην ανάπτυξη της πρακτικής των κατάληψης στην περιοχή, όσο και στις πρακτικές και στο στιλ της ομάδας που αναπτύσσεται στην περιοχή.

«Πολλά σημαντικό! Τζείν' το χίππικο που σου λαλώ, ε... όι ακριβώς χίππικο, αλλά ήνταως να σου πω... εν ήμαστων χίππιες ακριβώς στο μυαλό, υπήρχε κάπως τούτη η ατμόσφαιρα, αλλά εν τζιαι εν ότι ήμαστων κατά της βίας ας πούμεν, όπως τους χίππιες... κατάλαβες; Απλά εθύμμιζεν τη χίππικη φάση επειδή ήταν τα πολύχρωμα ρούχα... ήταν μια διαφορετικότητα... αλλά τζείνη η φάση εξεκίνησεν διότι ήταν οι Σαϊκλόουν Σέρκουες! [τονίζοντας την αγγλική προφορά στο όνομα] Φίλε, τζιαμέ, ήντα που να σου πω... βασικά ήμαστων λλίοι τζιαμέ γυρώ, τζιαι που ήρταν τζείνοι, ήρταν τζιαι πιο μεγάλοι κοντά τους, τζιαι διάφοροι άλλοι εναλλακτικοί που την Παλιά Λευκωσία τζιαι που αλλού, τζιαι εγνωρίσαν τους... ε τούτοι εκάμαν τζιαι την κατάληψη την Μαλακάσα... εκάμαν παραστάσεις μες τον δρόμο τζιαι εσυνναούμασταν εθωρούσαμεν τους τζιαι ούλλα εγίνονταν μες τζείνη περιοχή παραπάνω, τζιαι κάπως εδημιουργήθηκεν μια ατμόσφαιρα... ούλλοι εθωρούσαν τους θετικά ας πούμε... τζιαι αρκέψαν τζιαι εθωρούσαν μας τζιαι εμάς θετικά νομίζω... Πολλοί μιτσιοί εγουστάραν την φάση τζείνη, τζιαι μαζεύκουνταν μες την Παλιά Λευκωσία. Ε τζιαι μετά που εφύαν, ξέρεις ακόμα εθυμούνταν τους, εκυκλοφορούσαν με τα διπλά τα ποδήλατα που είχαν φτάζει μαζί με τούτους, τζιαι ελαλούσαν να κάμουμεν τζιαι Κριτικάλ Μαςς, τζιαι εσυνεχίσαμεν το εμεις το Κριτικάλ Μαςς που είχαν κάμει τούτοι πρώτοι... εεε ... ναι! Τζιαι επηένναμεν τζιαι στην Μαλακάσα μετά που εφύασην οι τσίρκοι... εσυνναούμαστων κάποιοι που εγνωριστήκαμεν που τούτους, τζιαι επηπενναμεν να αράζουμεν... ξέρεις επαίζαμεν μουσική, εκάμναμεν πράματα... ε είχε δημιουργηθεί κάπως η ατμόσφαιρα ξέρεις που τούτους... Τζιαι ούλλα τούτα εγίνονταν παράλληλα τζιαι με το Καρτάς, τζιαι με την φάση που είχε αρχίσει να γίνεται στην Φανερωμένη λόγω του Ντάμπλ Σιζ τζιαι του καφενείου τα Καλά Καθούμενα. Ξέρεις, επολλήναν τα μέρη τζιαι επολλήναν τζιαι τα άτομα λόγω τούτου...»

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως η εμφάνιση των Cyclown Circus στη Λευκωσία, αλλά και η σημαντική επιρροή που είχαν στην από τα κάτω δραστηριοποίηση, παρουσιάζεται ως μέρος της γενικότερης αλλαγής που πραγματοποιούνταν εκείνη την εποχή. Αρχικά, οι περιφερόμενοι ποδηλάτες δεν θα μπορούσαν να έρθουν στην νότια πλευρά της Κύπρου αν δεν είχαν ανοίξει τα οδοφράγματα μεταξύ των δύο πλευρών. Πριν φτάσουν στην Κύπρο, οι «τσίρκοι» ήταν στην Τουρκία, από όπου και ταξίδεψαν εύκολα με τα ποδήλατά τους στο νησί μέσω της θαλάσσιας οδού για τη βόρεια Κύπρο. Επιπλέον, όμως, το γεγονός ότι στην Παλιά Λευκωσία η δράση μιας τέτοιας ιδιαίτερα

πρωτοποριακής ομάδας ήταν αποδεκτή και αντιμετωπίστηκε με ενθουσιασμό τόσο από τους νεαρούς που μαζεύτηκαν γύρω τους και επηρεάστηκαν από αυτούς, όσο και από τις αρχές, ερμηνεύεται ακριβώς λόγω της αλλαγής που είχε αρχίσει να επιτελείται στην περιοχή. Η λειτουργία του Kardaz μπορεί, δηλαδή, να είχε προσφέρει το χώρο για τη δημιουργία της ομάδας που δέχθηκε την από έξω επιρροή των πρακτικών των «τσέρκων», αλλά παράλληλα, και η πόλη έδειχνε πια πιο έτοιμη να δεχθεί μια τέτοια ομάδα και να την αντιμετωπίσει φιλικά. Η τελευταία φάση της δραστηριοποίησης στο Kardaz και η επίσκεψη των Cyclown Circus, συμπίπτουν, όμως, και με την ανάπτυξη ενός γενικότερου καλλιτεχνικού αλλά και ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος για την Παλιά Λευκωσία, μέρος και αυτό της ανάπτυξης μιας γενικότερης «εναλλακτικής» πολιτιστικής δραστηριότητας. Η δραστηριοποίηση που αποκαλώ εδώ «εναλλακτική» περιλαμβάνει διάφορες εκδηλώσεις, καλλιτεχνικές εκθέσεις και πρότζεκτ, τα οποία παρουσιάζονται εναλλακτικά σε σχέση με τα κυρίαρχα, μέχρι τότε, πρότυπα στην τέχνη και τον πολιτισμό της Κύπρου. Το 2006 είναι μια χαρακτηριστική χρονιά, κατά την οποία αρχίζουν να φαίνονται οι αλλαγές που εκφράζουν την ανάπτυξη αυτού του ενδιαφέροντος, και στην οποία αξίζει να αναφερθούμε ξεχωριστά, έτσι ώστε να περιγράψουμε το κλίμα αλλαγής και το νέο πολιτισμικό πλαίσιο που δημιουργείται στην περιοχή, μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι δράσεις και πρακτικές που περιγράφουμε.

3.2. Το γενικότερο «εναλλακτικό» και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον: 2006

Το 2006 είναι μια σημαντική χρονιά για την ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριότητας, αλλά ταυτόχρονα, είναι και μια χρονιά κατά την οποία η περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας αναδεικνύεται ως το κέντρο μιας γενικότερης «εναλλακτικής» δραστηριότητας στην πόλη. Με αυτό εννοούμε πως την εποχή εκείνη αρχίζουν να μαζεύονται και να δραστηριοποιούνται στους χώρους της Παλιάς Λευκωσίας περισσότεροι δρώντες από διάφορες ομάδες, όπως καλλιτέχνες, ακαδημαϊκοί, φοιτητές και ακτιβιστές, και να πραγματοποιούνται εκδηλώσεις, δράσεις και διεργασίες, που αντανακλούν την αύξηση ενός γενικότερου ενδιαφέροντος προς την περιοχή, αλλά παράλληλα εκφράζουν και τη διαδικασία κοινωνικής αλλαγής στην οποία βρισκόταν η Παλιά Λευκωσία και η Κύπρος. Επιπλέον, στο τέλος του 2006 αναλαμβάνει Δήμαρχος η Ελένη Μαύρου, από το αριστερό κόμμα ΑΚΕΛ, και γίνεται η πρώτη γυναίκα Δήμαρχος στην ιστορία της πόλης. Αυτή ήταν μια πολιτική εξέλιξη στον ε/Κυπριακό Δήμο Λευκωσίας η οποία σε κάποιο βαθμό αντανακλά τις

παραπάνω αλλαγές, και επίσης, είναι μια εξέλιξη που σηματοδοτεί την περίοδο της ανόδου του αριστερού ΑΚΕΛ, που ολοκληρώνεται το 2008 με την εκλογή του Δημήτρη Χριστόφια²⁶ ως ο πρώτος αριστερός Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ταυτόχρονα, θα μπορούσαμε να πούμε πως το 2006 είναι και η αρχή μιας διαδικασίας αστικής μεταβολής, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα και περιγράφεται στη βιβλιογραφία ως «εξευγενισμός». Αν και στον ιδιαίτερο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας η διαδικασία αυτή λαμβάνει τα δικά της εντόπια χαρακτηριστικά, οι αναλογίες που παρατηρούνται με αστικές περιοχές σε άλλες δυτικές πόλεις επιτρέπουν τη χρήση του όρου. Έτσι, σε γενικές γραμμές ο εξευγενισμός αναφέρεται στη διαδικασία αστικής μεταβολής παραμελημένων και υποβαθμισμένων περιοχών των σύγχρονων πόλεων, που περιλαμβάνει τη σταδιακή αλλαγή στις χρήσεις των χώρων αυτών των περιοχών, την εισροή σε αυτές ατόμων από υψηλότερα οικονομικά στρώματα της κοινωνίας και τελικά την αλλαγή της κοινωνικής της σύνθεσης. Ένα κύριο χαρακτηριστικό αυτής της διαδικασίας αστικού μετασχηματισμού είναι οι νέες ομάδες δραστών, που αρχικά «ανακαλύπτουν» και κάνουν γνωστή κάποια περιοχή στην οποία σταδιακά αρχίζουν να πραγματοποιούνται επενδύσεις, οι οποίες τελικά αυξάνουν την αξία των ακινήτων και ωθούν προς τη δημογραφική μεταβολή. Έτσι, το γενικότερο ενδιαφέρον προς την Παλιά Λευκωσία που περιγράφουμε, δεν εκφράζεται μόνο από την αύξηση μιας εναλλακτικής ή προοδευτικής πολιτιστικής δραστηριοποίησης, αλλά την ίδια εποχή εκφράζεται και με την αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας στα ακίνητα της περιοχής. Η αύξηση των επενδύσεων φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά και από την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε. το 2004, η οποία μείωσε το ρίσκο των επενδυτών στη συνοριακή και έντονα στρατιωτικοποιημένη περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας²⁷. Την

²⁶ Ο Δημήτρης Χριστόφιας είναι πρώην Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού), που είναι το μόνο αριστερό κόμμα της νότιας πλευράς της Κύπρου και η μετεξέλιξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου (ΚΚΚ), το οποίο αναπτύχθηκε, και τέθηκε εκτός νόμου, την εποχή της Βρετανικής Αποικιοκρατίας

²⁷ Σύμφωνα με κάποιους πληροφορητές μου οι επενδύσεις σε ακίνητα της περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας είχαν ξεκινήσει από τις αρχές του 2000, όταν έγινε στην ε/Κυπριακή πλευρά της Κύπρου η «κρίση του χρηματιστηρίου» που επηρεάστηκε από το «Ελληνικό χρηματιστηριακό κράχ» του 1999. Σε αυτήν την κρίση, και στις δύο χώρες, μεγάλα κεφάλαια άλλαξαν χέρια εις βάρος των μικροεπενδυτών. Έτσι, κεφάλαια που συγκεντρώθηκαν στα χέρια κάποιων, επενδύθηκαν τότε σε ακίνητα της Παλιάς Λευκωσίας, τα οποία όμως λόγω του μεγάλου ρίσκου της συνοριακής περιοχής δεν είχαν αξιοποιηθεί άμεσα. Η είσοδος όμως της Κύπρου στην Ε.Ε., που μετέτρεψε την γραμμή αντιπαράταξης μεταξύ των δύο πλευρών της Κύπρου σε ένα άτυπο και ιδιάζον Ευρωπαϊκό σύνορο, και παράλληλα μετέτρεψε τις περιοχές που ελέγχει Κυπριακή Δημοκρατία σε Ευρωπαϊκό έδαφος, μείωσε το ρίσκο και σηματοδότησε το ξεκίνημα της αξιοποίησης των ακινήτων και γενικότερα της περιοχής.

ίδια εποχή εμφανίζονται στην περιοχή καινούριοι μεγάλοι χώροι διασκέδασης (clubs) για τη νεολαία, και γενικότερα, αρχίζουν να δημιουργούνται τα πρώτα σημεία με εστιατόρια και μπαρ εκτός του κεντρικού δικτύου πεζοδρόμων των οδών Λήδρας και Ονασαγόρου και της *Λαϊκής Γειτονίας*²⁸, περιοχές που είχαν αναπτυχθεί προς αυτή την κατεύθυνση τις προηγούμενες δεκαετίες. Τα επόμενα χρόνια, η διαδικασία αστικής μεταβολής της παραμελημένης και υποβαθμισμένης Παλιάς Λευκωσίας προωθείται επίσης και από της αρχές της πόλης και εκφράζεται τόσο από μεγάλα έργα αστικής ανάπλασης²⁹, όσο και από αξιοποιήσεις των επενδύσεων, όπως νέα κέντρα διασκέδασης και αναπαλαιώσεις κτιρίων, που στοχεύουν στην προσέλκυση στην περιοχή ατόμων από υψηλότερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το άνοιγμα των οδοφραγμάτων/πηλών το 2003 μετέτρεψε την περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας από μια παραμελημένη συνοριακή περιοχή σε έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ των μέχρι τότε αποκλεισμένων δύο πλευρών. Τα οριακά χαρακτηριστικά που προσέδωσε ο τερματισμός του μακροχρόνιου αποκλεισμού, οδήγησαν στην ανάπτυξη διαφόρων σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων των δύο πλευρών, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, και τη διοργάνωση κοινών εκδηλώσεων και δράσεων τόσο πολιτικού, όσο και καλλιτεχνικού-ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος. Οι δράσεις και εκδηλώσεις αυτές δεν περιλαμβάνουν μόνο την από τα κάτω δραστηριότητα που περιγράφουμε, αλλά και διάφορες άλλες επίσημες ή ανεπίσημες προσπάθειες, που παρουσιάζονται εναλλακτικές σε σχέση με τις μέχρι τότε κυρίαρχες αντιλήψεις για το διαχωρισμό, την Πράσινη Γραμμή, αλλά και την ίδια την εντός των τειχών πόλη. Την εποχή αυτή αρχίζουν να συγκεντρώνονται στην περιοχή καλλιτέχνες, ακαδημαϊκοί, μουσικοί και κινηματογραφιστές, που διοργανώνουν εκδηλώσεις που αντιμετωπίζουν την Παλιά

---

²⁸ Η «Λαϊκή Γειτονία» είναι μια περιοχή της νότιας Παλιάς Λευκωσίας, που βρίσκεται κοντά στην κεντρική πλατεία Ελευθερίας, η οποία μετά την ανάπλασή της, τη δεκαετία του 1980, μετατράπηκε σε μια τουριστική κυρίως γειτονιά, όπου κυριαρχούν τα «παραδοσιακά» εστιατόρια και καφενεία και τα μαγαζιά με τουριστικά είδη. Το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπλασης, που σύμφωνα με το Δήμο Λευκωσίας στοχεύει στην ανάδειξη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και της «λαϊκής τέχνης» (<http://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/sights/laiki-geitonia/>), έγινε αντικείμενο κριτικής από διάφορους πληροφορητές μου, λόγω της μουσειακής και τουριστικής αντίληψης στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής παράδοσης και της λαϊκής τέχνης, αλλά και λόγω της κυριαρχίας των τραπεζο-καθισμάτων στο δημόσιο χώρο, που τελικά δεν βοηθούν στην ανάδειξη της γειτονιάς, αλλά τη μετατρέπουν σε ένα ανοιχτό διασκεδαστήριο.

²⁹ Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά μεγάλα δημόσια έργα, που αρχίζουν να προωθούνται εκείνη την εποχή στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, είναι η ανάπλαση της κεντρικής πλατείας Ελευθερίας. Για περισσότερα σχετικά με την ανάπλαση βλ. Demetriou 2007α.

Λευκωσία και τη Νεκρή Ζώνη, που τη διαχωρίζει, τόσο ως τους χώρους δράσης τους, όσο και ως το αντικείμενο του ενδιαφέροντός τους. Είναι μια εποχή που οι διαφορετικές εκδηλώσεις, εκθέσεις και άλλες δράσεις που πραγματοποιούνται στην Παλιά Λευκωσία ωθούν προς τη μετατροπή της Νεκρής Ζώνης σε ένα χώρο τέχνης³⁰. Με άλλα λόγια, μέσω τέτοιων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων αρχίζουν να τίθενται υπό διαπραγμάτευση και να αμφισβητούνται τα μέχρι τότε κυρίαρχα νοήματα της Πράσινης Γραμμής/Νεκρής Ζώνης, και να εξερευνώνται τα χαρακτηριστικά της ως ένας κοινός ή ενδιάμεσος χώρος ανάμεσα στις δύο πλευρές και τις δύο κοινότητες (Pelapaisiotis 2014:137). Σε αυτή την εξέλιξη, θα λέγαμε πως, παίζει σημαντικό ρόλο η ανάπτυξη του φαντασιακού σχετικά με την πιθανότητα επανένωσης του αστικού συνόλου της εντός των τειχών πόλης, που, όπως είδαμε σε προηγούμενα μέρη του κεφαλαίου, συμβάλλει στην ανάπτυξη των νέων τρόπων δραστηριότητας, αλλά και των νέων υποκειμενικοτήτων.

3.2.1. Ανοιχτά εργαστήρια στην εντός των τειχών Λευκωσία

Μια χαρακτηριστική καλλιτεχνική εκδήλωση που ξεκίνησε να πραγματοποιείται σε ολόκληρη την Παλιά Λευκωσία, σχεδόν αμέσως μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης εκφράζοντας το κλίμα συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών, είναι τα *Ανοιχτά εργαστήρια στην εντός των τειχών Λευκωσία* (Open studios within the walls of Nicosia / Açık atölyeler Lefkoşa suriçinde). Τα *Ανοιχτά Εργαστήρια* (*Open Studios*) είναι μια παγκόσμια πρακτική που περιλαμβάνει επισκέψεις του κοινού στα εργαστήρια καλλιτεχνών, με στόχο την επικοινωνία και την πιο προσωπική επαφή του δημιουργού και των επισκεπτών μέσα στους ίδιους του χώρους δημιουργίας-εργαστήρια. Η Λευκωσιάτικη εκδοχή της πρακτικής αυτής πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2003 και από την αρχή είχε δι-κοινοτικό χαρακτήρα, αφού οι καλλιτέχνες που συμμετείχαν ανοίγοντας τα εργαστήριά τους για το κοινό ήταν και από τις δύο πλευρές της πόλης, και έτσι, η διοργάνωση πηγαίνει πέρα από τη συνάντηση μεταξύ καλλιτεχνών και κοινού και προσκαλεί τους συμμετέχοντες στην εκδήλωση (ε/Κύπριους και τ/Κύπριους) να επισκεφτούν τα εργαστήρια των

³⁰ Όπως αναφέρει ο Χάρης Πελλαπαϊσιώτης (Pelapaisiotis 2014), από το 2005 ξεκινάει μια σειρά καλλιτεχνικών πρότζεκτ υπό την ευθύνη επιμελητών (curator-led projects), που περιλαμβάνουν τη Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας ως χώρο τέχνης. Σύμφωνα με το συγγραφέα, μέχρι σήμερα [2013-2014] έχουν πραγματοποιηθεί τέσσερα τέτοια πρότζεκτ, τα οποία είναι: Leaps of Faith: An International Arts Project for the Green Line and the City of Nicosia Cyprus (2005), Manifesta 6 Nicosia (2006), Suspended Spaces No. 1 –Famagusta (2007-11), Uncovered :Nicosia International Airport Cyprus (2010-13).

καλλιτεχνών και στις δυο πλευρές της διαχωρισμένης πόλης. Με αυτόν τον τρόπο, η εκδήλωση προσφέρει την ευκαιρία στους συμμετέχοντες να γνωρίσουν, εκτός από τους χώρους δημιουργίας των καλλιτεχνών, και την ίδια την περιθωριακή Παλιά Πόλη, που την εποχή των πρώτων διοργανώσεων ήταν και στις δύο της πλευρές σχεδόν άγνωστη για πολλούς από τους κατοίκους των εκτός των τειχών περιοχών. Τα Ανοιχτά Εργαστήρια φαίνεται πως αντιμετωπίζουν την περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας ως όχι μόνο το χώρο στον οποίο πραγματοποιούνται, αλλά και ως αντικείμενο της ίδιας της διοργάνωσης, προβάλλοντας, αλλά και κάνοντας εν μέρει πράξη, την πιθανότητα της επανένωσης. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, το ότι μια από τις πιο πετυχημένες δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της διοργάνωσης ήταν οι ομαδικές ξεναγήσεις στα εργαστήρια της μιας και της άλλης πλευράς της πόλης. Πολλοί συμμετέχοντες βρήκαν, μέσω αυτών των ξεναγήσεων, μια ευκαιρία να περιπλανηθούν και να γνωρίσουν τόσο την «άλλη», όσο και τη δική τους πλευρά της Παλιάς Πόλης, σε ένα ομαδικό πλαίσιο που μετρίαζε τον φόβο τους για την άγνωστη και ίσως και επικίνδυνη αστική περιοχή.

Επιπλέον, αρκετά σημαντική είναι και η προβολή της Παλιάς Λευκωσίας ως μια ενιαία πόλη. Αυτό είναι εμφανές ιδιαίτερα στους χάρτες που περιλαμβάνουν οι αφίσες της διοργάνωσης (βλέπε Εικ. 4), οι οποίοι παρουσιάζουν την Παλιά Πόλη ολόκληρη και όχι μοιρασμένη, όπως ήταν (και είναι ακόμα) ο κυρίαρχος τρόπος απεικόνισής της στους επίσημους χάρτες και των δύο πλευρών. Παράλληλα με τα Ανοιχτά εργαστήρια, την περίοδο 2005-2006, σημαντικό ρόλο στην προώθηση της εναλλακτικής πολιτισμικής παραγωγής και δραστηριοποίησης στην περιοχή γύρω από τη Νεκρή Ζώνη παίζουν και δύο μεγάλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις-εκθέσεις. Οι δύο αυτές διοργανώσεις, η πρώτη (Leaps of Faith) μέσα από την επιτυχία της να πραγματοποιήσει την πρώτη καλλιτεχνική εκδήλωση μέσα στην Νεκρή Ζώνη, και η δεύτερη (Manifesta 6) μέσα από την αποτυχία της να πραγματοποιηθεί τελικά, κατάφεραν να αναδείξουν τη Νεκρή Ζώνη και την Κύπρο στη διεθνή σκηνή της τέχνης, αλλά και να επισημάνουν τα όρια που τέτοιες προοδευτικές καλλιτεχνικές διοργανώσεις τελικά είχαν στο διαχωρισμένο Κυπριακό πλαίσιο.

□

Εικόνα 4: Αφίσες των «Ανοιχτών Εργαστηρίων» το 2006 (δεξιά) και το 2011 (αριστερά). Παρατηρούμε πως και στις δύο περιπτώσεις η Παλιά Λευκωσία παρουσιάζεται ολόκληρη στο χάρτη με τις θέσεις των ανοιχτών εργαστηρίων, που περιλαμβάνονται στις αφίσες, και όχι μοιρασμένη όπως ήταν, και είναι, ο κυρίαρχος τρόπος απεικόνισης της περιοχής και στις δύο πλευρές. Ο χάρτης στην αφίσα του 2006 (δεξιά) ήταν ένας από τους πρώτους χάρτες που κυκλοφόρησε μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων να παρουσιάζει την εντός των τειχών πόλη χωρίς τη διαχωριστική - Πράσινη Γραμμή.

3.2.2. Manifesta 6: Ακυρώνεται!

Η αποτυχία διοργάνωσης της Ευρωπαϊκής Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης Manifesta 6 και η ξαφνική της ακύρωση το καλοκαίρι του 2006, ενώ βρισκόταν ήδη στην πορεία πραγματοποίησής της, αποδεικνύει πως η Κύπρος δεν βρισκόταν ακόμα στη στιγμή της μεγάλης κοινωνικής αλλαγής που είχαν φανταστεί οι ξένοι επιμελητές. Ενώ δηλαδή υπήρχαν άτομα τα οποία αναγνώριζαν τη σημαντικότητα μιας τέτοιας διεθνούς διοργάνωσης (η οποία θα ωφελούσε τόσο τον Κυπριακό χώρο της τέχνης, όσο και τον αστικό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας) και ήταν έτοιμα να συνεργαστούν με τους τ/Κύπριους, οι ε/Κυπριακές αρχές της πόλης δεν μπόρεσαν να υποστηρίξουν τον προοδευτικό χαρακτήρα που είχαν οραματιστεί για την σχολή οι προοδευτικοί ξένοι επιμελητές της Μπιενάλε³¹. Η ακύρωση της Manifesta παρουσιάστηκε από

³¹ Η μορφή που είχε αποφασιστεί, από τους ξένους και τους Κύπριους επιμελητές, να πάρει η «Ευρωπαϊκή Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης» (<http://manifesta.org/>) στη μοιρασμένη Λευκωσία, ήταν αυτή της πειραματικής σχολής τέχνης η οποία θα λειτουργούσε καθ' όλο το διάστημα των τριών μηνών που θα διαρκούσε η Μπιενάλε. Όπως, όμως αναφέρει ο Pellapaisiotis (2014: 141), η αντίληψη για την μορφή και το είδος που θα έπαιρνε αυτή η πειραματική σχολή ήταν πολύ διαφορετική μεταξύ των ντόπιων και των ξένων επιμελητών. Η εντόπια κοινότητα

συνομιλητές μου ως ένα «πλήγμα» για τους ανθρώπους –και των δύο πλευρών της πόλης– που ήθελαν κάτι διαφορετικό και έβλεπαν ότι μέσω μιας τέτοιας μεγάλης διοργάνωσης θα μπορούσαν να γίνουν βήματα προς την αλλαγή τόσο της εντόπιας καλλιτεχνικής σκηνής που παρέμενε «καθλωμένη», όσο και για την ίδια την εντός των τειχών περιοχή. Η αδυναμία των αρχών να στηρίξουν την αλλαγή είναι ένας βασικός λόγος για τον οποίο διάφοροι δρώντες, απογοητεύονται από τους επίσημους κρατικούς ή μη-κρατικούς φορείς, επιχειρούν τα επόμενα χρόνια να δραστηριοποιηθούν από τα κάτω. Το επόμενο απόσπασμα, ενός νέου καλλιτέχνη που θα συμμετείχε στη Manifesta 6 και μάλιστα είχε αρχίσει να δουλεύει για την Μπιενάλε από το 2005, είναι χαρακτηριστικό της απογοήτευσης που ένιωσε από την αποτυχία:

«Ακυρώθηκε η Manifesta νόχτα τζιαι μεινείσκει μου εμ ένα τούτο... ότι εν γίνεται... εχάσαμεν μια μεγάλην ευκαιρία να στηθεί ένα πραγματικό infrastructure, ειδικά στην Παλιά Πόλη, που ήταν να διαφοροποιήσει την σχέση πολλήν κόσμου με την Παλιά Πόλη. Για μένα ήταν η πρώτη φορά που πραγματικά ένιωθα ότι μπορώ να συνεργαστώ με τουρκοκύπριους, δηλαδή το δικοινοτικό ήταν πέρα που το να λύσουμε τα πολιτικά μας προβλήματα ή να το κάμουμεν απλά για ψυχολογικούς λόγους. Είχαμε συγκεκριμένα πράματα... ποιος μπορεί να με βοηθήσει; Μπορεί να με βοηθήσει κάποιος που εν που ποτίζει... ε οκ! Δηλαδή επιένναμε τζιαι ερκούμασταν που ποτίζει... ο διαχωρισμός είχε σχεδόν χαθεί! (...) Ναι για μένα ήταν τεράστιο πλήγμα, γιατί σκέψου ήταν να μείνει που την Manifesta τουλάχιστον η δομή μιας πολλά πρωτοποριακής σχολής τέχνης, ήταν να αλλάξει ο ρόλος του Κέντρου Τεχνών, δεν θα ήταν πια απλά ένας εκθεσιακός χώρος, ο οποίος χάννει αδιάκοπα ριάλλια τζιαι εν προτεκτοράτο. Ήταν να αλλάξει η σχέση των πολιτών με την Παλιάν Πόλη, ήταν να στηθεί τυπογραφείο, ήταν να στηθεί ραδιοσταθμός... Εννοώ ήταν ένα τεράστιο πρότζεκτ, τζιαι γι' αυτόν ήταν σκάνδαλο που ακυρώθηκε! Και έτσι λοιπόν χάννουμεν την Manifesta τζιαι εμένα έμεινέν μου το άχτι ρε κουμπάρε... τζιαι συνεχίζω να δουλεύω με την ομάδα εργασίας που εγίνικεν για την

καλλιτεχνών φανταζόταν μια σχολή τέχνης που θα λειτουργούσε μέσα στο κυρίαρχο δυτικό πλαίσιο της τέχνης και παράλληλα ως η αρχική δομή πάνω στην οποία θα χτιζόταν μια Κυπριακή Σχολή Καλών Τεχνών (που ακόμα δεν υπάρχει στην Κύπρο). Αντίθετα, οι ξένοι επιμελητές είχαν στο μυαλό τους μια πειραματική σχολή η οποία θα έβρισκε τη μορφή και την κατεύθυνσή της μέσα από «ερωτήματα για τον ρόλο των ιδρυμάτων δημόσιας τέχνης και για τον ρόλο και την δράση (agency) του καλλιτέχνη» (Vidolke 2008 στο Pellapaisiotis 2014:142). Μια τέτοια αντίληψη έδινε χώρο για την ανάπτυξη του χώρου της τέχνης ως δράση για την υλική και κοινωνική αλλαγή, μέσω όχι μόνο της συμβολικής παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, αλλά και της μετατροπής του δημόσιου χώρου σε τέχνη (ο.π.). Οι διαφορετικές αντιλήψεις για την σχολή τέχνης, που ήταν να γίνει μέσω της Manifesta 6 στη Λευκωσία, φαίνεται πως ήταν ο κύριος λόγος για τον οποίο τελικά ακυρώθηκε, αν και ως αφορμή παρουσιάστηκε το γεγονός της αδυναμίας των ε/Κυπριακών αρχών να ενοικιάσουν τον απαιτούμενο χώρο στην τ/Κυπριακή πλευρά που απαιτούσαν τα σχέδια των ξένων επιμελητών της σχολής, αφού αυτό θα αποτελούσε μια έμμεση αναγνώριση της τ/Κυπριακής κυριαρχίας στο βόρειο τμήμα της Λευκωσίας και της Κύπρου (Pellapaisiotis 2014: 143).

Manifesta ως καλλιτέχνης στο εξωτερικό... Εμείναν μου οι γνωριμίες δηλαδή, αλλά εμεινέν μου τζιαι το άχτι... Ότι δηλαδή εν το πιστεύω για μιαν πόλην που νιάζουμαι την τόσο πολλά, τζιαι για ένα είδος δουλειάς που με ενδιαφέρει τόσο πολλά, να τα έχουμεν στα σσιέρκα μας τζιαι να τα χάννουμεν. Δηλαδή, πλέον να γυρίζω στους χώρους τέχνης στο εξωτερικό τζιαι να μου λαλούν πόθθεν είσαι, να απαντώ που την Κύπρον, τζιαι να μου λαλούσιν: -Α τζιαμέ που ακυρώθηκε η Manifesta!». Ε μα εν εν ωραίο ρε κουμπάρε! Τζιαι να ξέρω ότι θα μπορούσε κάλλιστα να μου πει: -Ααα μα εν τζιαμέ που κάματε τζείντο πράμα πέρσι, τζεινο το workshop!; Εννοώ... θα εμπορούσε κάλλιστα να ήταν έτσι... εν θα είμασταν τούντο insular πράμα που... μαζεκούμαστε μόνοι μας τζιαι κάμνουμεν πράματα για τοπικήν κατανάλωση τζιαι περνούμεν καλά! Γιατί τούτο είναι ένα τεράστιο πρόβλημα με την Κύπρον, ότι τα πράματα εν για τοπικήν κατανάλωση τα παραπάνω, είτε για τον κύκλον μας, είτε για τα περιοδικά!»

manifesta
The European
Biennial of
Contemporary
Art

About the biennial

Manifesta, the roving European Biennial of Contemporary art, changes its location every two years – **Rotterdam** (1996), **Luxembourg** (1998), **Ljubljana** (2000), **Frankfurt** (2002), **San Sebastian** (2004), **Nicosia** (2006 – cancelled), **Trentino-South Tyrol** (2008), **Murcia in dialogue with northern Africa** (2010), **Limburg** (2012) and **St. Petersburg** (2014). The upcoming editions will take place in **Zurich** (2016) and **Palermo** (2018).

Manifesta purposely strives to keep its distance from what are often seen as the dominant centres of artistic production, instead seeking fresh and fertile terrain for the mapping of a new cultural topography. This includes innovations in curatorial practices, exhibition models and education. Each Manifesta biennial aims to investigate and reflect on emerging developments in contemporary art, set within a European context. In doing so, we present local, national and international audiences with new aspects and forms of artistic expression.

□ **Εικόνα 5:** Η πρώτη παράγραφος του τμήματος της ιστοσελίδας της διεθνούς διοργάνωσης τέχνης manifesta.org στο οποίο περιγράφεται ο τρόπος διεξαγωγής της Μπιενάλε. Αναφέρονται μεταξύ άλλων, η αλλαγή της τοποθεσίας της διοργάνωσης ανά δύο χρόνια, η απόσταση που προσπαθεί να διατηρεί από τα «κυρίαρχα κέντρα της καλλιτεχνικής παραγωγής» και η πρόθεση της «χαρτογράφησης νέας πολιτισμικής τοπογραφίας». <http://manifesta.org/biennials/about-the-biennials/>

Η ιδιαίτερη αναφορά στα γεγονότα του 2006 είχε ως στόχο να περιγράψει το κλίμα της Παλιάς Λευκωσίας και τις τάσεις που είχαν αρχίσει να εμφανίζονται σε σχέση με την ανάπτυξη μιας «εναλλακτικής» καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Μετά από δεκαετίες διαχωρισμού το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, ως μια ρήξη με το παρελθόν, μετατρέπει τη συνοριακή περιοχή της περιτειχισμένης πόλης σε ένα ενδιάμεσο και οριακό χώρο, δίνοντας άλλη πνοή στην καλλιτεχνική, αλλά και τη γενική «εναλλακτική» δραστηριότητα της περιοχής. Ωστόσο, όπως δείχνει η ακύρωση μιας τόσο μεγάλης διοργάνωσης, όπως τη Manifesta 6, οι αρχές δεν καταφέρνουν να

υποστηρίζουν ακόμα αυτήν την αλλαγή που έχει αρχίσει να φαίνεται στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στην πόλη.

Από τη μια πλευρά, λοιπόν, ο πολιτιστικός μαρασμός και η «καθήλωση» της περιόδου (1974-2003) φαίνεται να υποχωρούν κατά τη δεκαετία του 2000, δίνοντας τη θέση τους σε μια δραστηριοποίηση που θέλει να ξεπεράσει τα μέχρι τότε κυρίαρχα πλαίσια και νοήματα. Από την άλλη πλευρά, όμως, φαίνεται να υπάρχει ταυτόχρονα και μια απογοήτευση προς τις επίσημες δομές και τους φορείς του κράτους, οι οποίες δρουν ανασταλτικά προς την αλλαγή, που πολλοί και πολλές οραματίζονται. Και οι δύο αυτοί παράγοντες ωθούν, εν μέρει, προς την ανάπτυξη περισσότερο αυτόνομων εγχειρημάτων που προχωρούν χωρίς να περιμένουν, ή χωρίς να θέλουν, την εμπλοκή των αρχών ή άλλων επίσημων τοπικών και διεθνών φορέων. Η ανάπτυξη δηλαδή της από τα κάτω δραστηριότητας φαίνεται να επηρεάζεται τόσο από την ευρύτερη εναλλακτική δραστηριότητα στην περιοχή, όσο και από την αδυναμία των αρχών να στηρίξουν εγχειρήματα που αμφισβητούν τις μέχρι τότε κυρίαρχες νοηματοδοτήσεις του διαχωρισμού, της Πράσινης Γραμμής και της πολιτιστικής παραγωγής, που υποστηρίζουν δηλαδή, την κοινωνική αλλαγή.

3.3. Κερδίζοντας ορατότητα στην Παλιά Λευκωσία: 2007-2009

Μέσα στο πλαίσιο της ανάπτυξης της «εναλλακτικής» δραστηριότητας, που διαμορφώνεται στην Παλιά Λευκωσία από το 2006 και μετά, βρίσκει πρόσφορο έδαφος και η από τα κάτω δραστηριοποίηση. Σε αυτή τη δεύτερη φάση της ανάπτυξής τους, οι δραστηριότητες που οργανώνονται από τα κάτω αποκτούν πιο έντονη δημόσια εμφάνιση, διεκδικώντας ορατότητά στους δημόσιους χώρους της Παλιάς Πόλης. Κάποιες από τις νέες ομάδες που εμφανίζονται επιχειρούν να έχουν πιο ξεκάθαρο πολιτικό χαρακτήρα, με σκοπό να καλύψουν τις ανάγκες για πολιτική δράση, που εκφράζονταν ήδη από τις συνελεύσεις στο Kardaş, και έτσι αρχίζουν να συστηματοποιούνται και οι πολιτικές κινητοποιήσεις στην περιοχή³². Παράλληλα,

---

³² Συγκεκριμένα οι ομάδες στις οποίες αναφέρομαι ήταν, από τη μία πλευρά η ομάδα που είχε σχηματιστεί ήδη από τον καιρό του Kardaş γύρω από το ανεξάρτητο περιοδικό Φάλιες, και από την άλλη η Αυτόνομη Δράση Αντιεξουσιαστών (ΑΔΑ) η οποία ήταν από τις πρώτες προσπάθειες δημιουργίας μιας πολιτικής ομάδας με ξεκάθαρο αντι-εξουσιαστικό χαρακτήρα μετά το Kardaş. Όμως δεν ήταν η πρώτη τέτοια ομάδα που σχηματίστηκε στη Λευκωσία. Ο Αναρχικός Πυρήνας, ο οποίος είχε σχηματιστεί στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και συνέχισε να υπάρχει και τα χρόνια του Kardaş μέχρι που τελικά διαλύθηκε, ήταν η πρώτη ομάδα με τέτοια χαρακτηριστικά που έδρασε στη Λευκωσία. Ωστόσο, ήταν μια ομάδα η οποία δρούσε κυρίως εσωτερικά και δεν είχε σχεδόν καθόλου δημόσια εμφάνιση και δράση.

λόγω της επιρροής των Cyclown Circus και των Critical Mass, αναπτύσσονται κι άλλες διεθνείς πρακτικές άμεσης δράσης στον αστικό χώρο της Λευκωσίας, οι οποίες είναι πιο ορατές γιατί συχνά πραγματοποιούνται στο δημόσιο χώρο. Τέτοιες πρακτικές είναι η κατάληψη κτιρίων, οι ακτιβιστικές παρεμβάσεις στην περιοχή, αλλά και η καθημερινή χρήση της πλατείας Φανερωμένης, η οποία εξελίσσεται σταδιακά ως ένα δημόσιο και ανοιχτό στέκι στο οποίο συναντιούνται διαφόρων ειδών άτομα και ομάδες. Χαρακτηριστικό είναι πως την ίδια εποχή (2006-2007) κάνει πια αισθητή την παρουσία της στην παλιά πόλη και η έντονα ορατή πρακτική του πολιτικού και ακτιβιστικού graffiti και της τέχνης του δρόμου³³.

3.3.1. Η κατάληψη «Το Φανάρι του Διογένη» και η βιβλιοθήκη «Τα Αγράμματα»

«Όταν έκλεισε οριστικά πια το Kardas ήταν σαν να χάσαμε τα ρούχα μας... χάσαμε το χώρο μας και κάτι έπρεπε να κάνουμε!»

(Παναής)

Εικόνα 6: Φωτογραφία από την πρόσοψη του κτιρίου στο οποίο στεγάστηκε το «Φανάρι του Διογένη», στην οποία φαίνεται πανό που κρεμάσανε οι καταληψίες και εκφράζει τις ιδέες του πολιτικού τους χώρου. Η φωτογραφία δημοσιεύεται στο ιστολόγιο της κατάληψης το 2008: <http://squatofcyprus.blogspot.gr/>

Μετά το κλείσιμο του Kardas/Αρσινόης 5, τα άτομα που είχαν αναλάβει τη διαχείριση του χώρου στην τελευταία του φάση, ξεκινούν να χρησιμοποιούν την κατάληψη Malla Cassa που είχαν κληρονομήσει από τους «τσίρκους». Επειδή, όμως, αυτή η κατάληψη «δεν ήταν ποτέ πολιτική, ούτε και επεδίωξε ποτέ να γίνει πολιτική» (Παναής: Προσωπική επαφή), κάποιοι/ιες από αυτούς/τες προχωράνε στην κατάληψη και ενός άλλου κτιρίου στην περιοχή. Η νέα κατάληψη, που ονομάζεται *Το Φανάρι του Διογένη*, αρχίζει τη λειτουργία της το 2008 και παρουσιάζει πιο σαφή πολιτικά

³³ Για περισσότερα σχετικά με την πρακτική του γραφίτι και της τέχνης του δρόμου βλ. στο τρίτο μέρος της παρούσας διατριβής.

χαρακτηριστικά προς τον αναρχικό-αντιεξουσιαστικό χώρο. Το «Φανάρι» (όπως αναφέρονται στην κατάληψη οι πληροφορητές μου) λειτούργησε σαν κατάληψη στέγης αλλά και σαν κοινωνικό κέντρο, με εκδηλώσεις, πάρτυ και συναυλίες, συνεχίζοντας την παράδοση στις μουσικές πανκ και χιπ-χοπ που είχαν ξεκινήσει τα πάρτυ του Kardas/Αρσινόης 5. Ωστόσο, η κατάληψη αυτή δεν καταφέρνει να γίνει το κοινωνικό κέντρο που κάποιοι από τους καταληψίες οραματίζονταν και τελικά, μετά από μερικούς μόνο μήνες λειτουργίας, έκλεισε στις αρχές του 2009.

«Στο Φανάρι από θέμα συμβίωσης ήταν αρκετά καλά και θυμάμαι πολλές ωραίες στιγμές ανάμεσα σε εμάς που μέναμε εκεί. Όμως από την άποψη του κοινωνικού κέντρου, το οποίο θέλαμε οι περισσότεροι πολύ, είχε πολλά προβλήματα... Δεν υπήρχαν οι σύντροφοι να το στηρίζουν όσο χρειαζότανε και πολλές φορές οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ ατόμων που μένανε και ατόμων που συμμετείχαν στις συνελεύσεις δεν ήταν πολύ καλές, και έτσι κάποιοι δεν έρχονταν. Γενικά όμως, στο Φανάρι γίνανε και καλά πράγματα. Θυμάμαι πως ήταν σημαντικές κάποιες συζητήσεις και επιτυχημένες επαφές που είχαμε τόσο με κάποιους μετανάστες της περιοχής, μια επαφή που έγινε μετά από μια επίθεση που είχε γίνει εναντίά τους εκεί κοντά, όσο και με γείτονες, τεχνίτες και μαστόρους, που είχαν τα εργαστήριά τους στη γειτονιά. Όμως, τελικά κατέληξε πάλι –όπως και το Kardas κάποια στιγμή– να είναι ένας χώρος διασκέδασης! Γιατί γίνονταν πάρτυ και πήγαιναν πολύ καλά, γίνονταν και συναυλίες –παίζανε και οι POTS³⁴– και ήταν πολύ ωραία. Αλλά τα άλλα δεν προχωρούσαν και τόσο. Έτσι, εμείς που μέναμε μέσα και ο στενός κύκλος που στήριζε την κατάληψη είχαμε πολιτική ζύμωση μεταξύ μας στο εσωτερικό, και μετά, άνοιγε προς τα έξω σαν να ήταν μπαρ... Τρέχαμε εμείς, δηλαδή, για να φέρουμε μπίρες σαν να ήμασταν ιδιοκτήτες μπαρ. Για να καταλάβεις, επειδή το φανάρι ήταν δίπλα στα κλαμπς που είχε στο παλιό δημαρχείο, ήταν κάποιες φορές που έρχονταν άτομα στα πάρτυ για να πιουν μια φτηνή μπίρα πριν μπουέ στο κλαμπ με την εμπορική μουσική...»

Γιάννης (συμμετέχων στο «Φανάρι»)

Παράλληλα με το Φανάρι, στα μέσα του 2008, ανοίγει ακόμα ένας χώρος στην Παλιά Πόλη από μια άλλη ομάδα, που είχε εμπλακεί στενά με τις δύο πρώτες φάσεις του Kardas και είχε δημιουργήσει το περιοδικό *Φάλιες*. Η βιβλιοθήκη «Τα Αγράμματα»

³⁴ Οι POTS (Part of the Soul) είναι ένα Κυπριακό χιπ-χοπ σχήμα το οποίο έγινε μετά τους HCH (Hard Core Heads) και αναπτύχθηκε κυρίως σε χώρους της παλιάς πόλης. Κάποιοι από τα μέλη γνωρίζονταν από το Ζήνα Πάλλας, αλλά και από τις δράσεις και τα πάρτυ του Kardas, αλλά από κάποια στιγμή και μετά υπήρξε και ένας άλλος χώρος που επηρέασε την ανάπτυξη της ανεξάρτητης χιπ-χοπ σκηνής της Λευκωσίας. Η «Αποθηκούα», ήταν μια μικρή αποθήκη που υπήρχε νοικιασμένη για πολλά χρόνια κοντά στην πλ. ατεία Φανερωμένης (τουλάχιστον από τις αρχές του 2000) και κατά καιρούς χρησιμοποιείτο από διάφορες παρέες ως στέκι και χώρος συνεύρεσης. Περίπου το 2006, παράλληλα με την ανάπτυξη της γενικότερης εναλλακτικής δραστηριότητας στην περιοχή, αλλά και την επιρροή των Cyclown Circus (που η κατάληψή τους η Μαλακάσσα βρισκόταν στο δίπλα δρόμο), η μικρή αυτή αποθήκη βρισκόταν στα χέρια κάποιων χιπχοπάδων και αποτελούσε συχνό τόπο συνεύρεσης διαφόρων ατόμων από την από-τα-κάτω πολιτιστική σκηνή της πόλης που περιγράφουμε.

ξεκίνησε τη λειτουργία της σε ένα ενοικιασμένο ισόγειο χώρο στην Παλιά Λευκωσία και πολύ κοντά στην οδό Αρσινόης, στην οποία βρισκόταν πριν το Kardas και στην οποία βρίσκεται το κτίριο της ΚΙΣΑ³⁵. Στα «Αγράμματα» ή στη «βιβλιοθήκη» (όπως συχνά αναφέρονταν στο χώρο οι συνομιλητές μου) μαζεύτηκαν βιβλία και περιοδικά κυρίως σχετικά με παγκόσμια και ελληνικά κοινωνικά κινήματα, αλλά και βιβλία θεωρίας έρευνας σχετικά με την εξουσία και την αντίσταση, τον αστικό χώρο, τα εργατικά δικαιώματα, τη μετανάστευση και άλλα. Στο χώρο διοργανώνονταν παρουσιάσεις και συζητήσεις, αλλά και διάφορες συνελεύσεις των ομάδων που δραστηριοποιούνταν εκείνη την εποχή στην πόλη και δεν είχαν δικό τους χώρο. Ο χώρος αυτός επειδή ήταν σχετικά μικρός και έτσι με χαμηλό ενοίκιο, λειτούργησε περίπου έως και το 2011 ως κοινός χώρος συνάντησης, επικοινωνίας και ζύμωσης μεταξύ των ομάδων της πόλης προσφέροντας ένα σημαντικό και σταθερό χώρο στην περιοχή.

3.3.2. Η πλατεία Φανερωμένης και τα πρώτα πάρτυ στον ανοιχτό δημόσιο χώρο

Την ίδια εποχή και παράλληλα με τους καινούριους χώρους που αποκτούν οι ομάδες στην πόλη αρχίζει να συστηματοποιείται και η καθημερινή δημόσια παρουσία διαφόρων ατόμων στην πλατεία Φανερωμένης. Η συγκεκριμένη πλατεία βρίσκεται μπροστά στην εκκλησία της Παναγίας της Φανερωμένης και είναι ουσιαστικά η μοναδική πλατεία στο εσωτερικό της νότιας πλευράς της εντός των τειχών πόλης. Η πλατεία αρχίζει να προσελκύει νεαρούς, που τη χρησιμοποιούσαν ως χώρο κοινωνικοποίησης, μετά τη μεταφορά του στεκιού που υπήρχε στο Ζήνα Πάλλας προς την Παλιά Πόλη. Σημαντικά στοιχεία, που προσέλκυσαν όμως τους νεαρούς στην πλατεία, ήταν και η ύπαρξη δίπλα σε αυτήν του καφενείου «Τα Καλά Καθούμενα», ένα καφενείο που από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 μάζευε κόσμο με πιο εναλλακτικά κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά, αλλά και του μπαρ «Double Six», που ήταν κι αυτό πολύ κοντά στην πλατεία και μάζευε αρκετούς νεαρούς, γιατί έκανε βραδιές με μουσική που δεν ακουγόταν αλλού στην πόλη εκείνη την εποχή. Στο παρακάτω απόσπασμα, από συνέντευξη που μου έδωσε ένας από τους νεαρούς που έζησε τη μεταφορά από το Ζήνα Πάλλας στην πλατεία Φανερωμένης, παρουσιάζεται η μετάβαση προς την περιοχή εντός των τειχών και κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους έγινε:

---

³⁵ Για τη ΜΚΟ ΚΙΣΑ, βλ. παραπάνω στην υποσημείωση Αρ. 11.

- «Ήταν μια φάση που ήμασταν Ζήνα τζιαι λαλούμεν μετακομίζουμεν στη Φανερωμένη, μετακομίζουμεν τζιαμέ!»
- (Εγώ): «Ήταν απόφαση δηλαδή;»
- «Έ νομίζω κάπως ναι ρε πελλέ! [τρελέ] Εν το είπαμεν ακριβώς, αλλά έτσι μου εφάνηκεν εμ ένα... Εγώ δηλαδή ένιωσα ότι μετακομίζουμεν. Δηλαδή, επειδή εσβήνναν μας συνέχεια τα πράματα, εβάλαν πας τα τοιχούθκια που καθούμασταν σίδερα για να μην μπορούμεν να καθούμαστε, τζιαι εκαθούμασταν χαμέ ας πούμε, εε... τζιαι εγάμησεν μας... Εβάλαν τζιαι κκάμερες τωρά, τότε που εφύαμεν εν είσιεν κκάμερες αλλά εφέρναν σεκιουριττάες, μιαν νύχτα εθκιώζαν μας κιόλας, εν μας αφήκαν να μπούμεν καν ας πούμεν μέσα... Υπήρχε κάπως πόλεμος με τον τύπο του Ζήνα Πάλλας, του σινεμά, εν μας ήθελε... Εν ήταν δηλαδή πια φιλόξενος ο χώρος. Εκαταλάβαμεν ότι αρέσκει μας παραπάνω στη Φανερωμένη, τα χτίρια ήταν πιο φιλικά στο μάτι... αντί να θωρούμεν συνέχεια γκρίζα – αφού εν μας αφήνναν να τα βάψουμεν, κατάλαβες; χε χε..., ε ήντα που ήταν να κάμναμεν; Να καθούμασταν να θωρούμεν γκρίζα; Ήταν κάπως μίζερα... Ε πόσα χρόνια ας πούμεν, εβαρεθήκαμεν, χάνναμεν τον χρόνο μας... Επίνναμεν, εκάμναμεν τζιαι μαλακίες εις το τέλος.. κλεψιές τζιαι τέθκια... Ε η Παλιά Λευκωσία εν πιο φιλική στο μάτι ας πούμεν, μπόρεις να κάτσεις τζιαι να θωρείς ενδιαφέροντα πράματα, σχήματα ξέρω γω, χρώματα... Τζιαμέ ήταν γκρίζα, ήταν ππουστοχτίρια! Ε... γιού νόου Μπάμπιλον μάι φρέντ... Που τζίνο που θωρείς τζιαι μιτζερεύκεις ας πούμεν... Ε, η διαφορά νομίζω ήταν ότι στο Ζήνα η φάση ήταν πιο άντεργκράουντ, ήταν λλίο ψυχρή η κατάσταση... Ο χώρος τζιαμέ τζιαι τα συναισθήματα εν ήταν τόσο φιλικά ας πούμεν... Ε, ήταν τζιαι που σιγά σιγά αρκέψαν τζιαι γινίσκουνταν πράματα τζιαι στην Παλιά Λευκωσία... Άνοιζεν το Double Six, ας πούμεν, τζιαι πριν που τούτο ήταν το Ballistic, που έπαιζεν τζιαι χιπ-χοπ... Κάμναν πάρτυ χιπ-χοπ τζιαι καταλήξαμεν τζιαμέ... Αλλά έπαιζεν τζιαι σημαντικό ρόλο που ήταν τζιαι τα Καλά Καθούμενα, επειδή επηένναμεν τζιαί τζιαμέ πολλά...»

Αν και η Φανερωμένη είχε αρχίσει να προσελκύει κόσμο από τα προηγούμενα χρόνια, η ανάπτυξη μιας διαφορετικής δραστηριότητας στην πλατεία αρχίζει να εμφανίζεται τις χρονιές 2006 και 2007. Ένας από τους κύριους λόγους ήταν οι ποδηλατοπορείες Critical Mass. Μετά την αποχώρηση των Cyclown Circus, η ο μάδα που είχε συγκεντρωθεί γύρω τους συνέχισε τη διοργάνωση αυτής της ακτιβιστικής εκδήλωσης στους δρόμους της πόλης, η οποία δεν έπαιρνε την άδεια των αρχών ακολουθώντας τη λογική της άμεσης δράσης. Οι ποδηλατοπορείες, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, ήταν αρκετά επιτυχημένες και μάζευαν αρκετούς/ες ποδηλάτες/τισσες, ενώ ταυτόχρονα, είχαν και ένα ριζοσπαστικό χαρακτήρα που γοήτευε τους νεαρούς/ες συμμετέχοντες/ουσες. Ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας των Critical Mass δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της λογικής της άμεσης δράσης που ακολουθούσαν, και η οποία τους έφερνε συχνά αντιμέτωπους με τις αρχές και την αστυνομία, αλλά ήταν και ένα αποτέλεσμα του ιδιαίτερου κοινωνικού πλαισίου το οποίο είχε διαμορφωθεί στη Λευκωσία, σε σχέση με την αδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία του αυτοκινήτου στους

δρόμους της πόλης, αλλά και σε σχέση με τον στιγματισμό της χρήσης του ποδήλατου ως μέσου μετακίνησης από ενήλικες.

□

Εικόνα 7: Αποψη της πλατείας Φανερωμένης. Στη φωτογραφία φαίνεται το κεντρικό δέντρο (ένα από τα τρία της πλατείας) με το δημόσιο παγκάκι από κάτω. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Η Λευκωσία και οι υπόλοιπες πόλεις της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν (και ίσως είναι ακόμα) σε μεγάλο βαθμό αυτοκινητοκεντρικές πόλεις. Αυτό αντανakλάται άλλωστε και στο γεγονός ότι μέχρι πολύ πρόσφατα οι δημόσιες αστικές και υπεραστικές συγκοινωνίες της νότιας Κύπρου, ήταν από ανεπαρκείς έως ανύπαρκτες³⁶. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη χρήση των ιδιωτικών οχημάτων για το σύνολο των καθημερινών μετακινήσεων και τη μεγάλη κυκλοφοριακή συμφόρηση στους δρόμους των πόλεων και ιδιαίτερα της Λευκωσίας. Όσοι, λοιπόν, από τους νόμιμους ή μη-νόμιμους (μετανάστες χωρίς χαρτιά) κατοίκους της πόλης δεν μπορούσαν να αγοράσουν το δικό τους αυτοκίνητο, δεν είχαν πολλές επιλογές για τη μετακίνησή τους πέρα από το ποδήλατο. Έτσι, τη δεκαετία του 2000 –όταν ταυτόχρονα είχε αυξηθεί και η παρουσία μεταναστών στη Λευκωσία– η χρήση του ποδηλάτου από ενήλικα άτομα στην πόλη είχε αποκτήσει ένα ταξικό πρόσημο καθώς είχε συνδεθεί, από τον τοπικό πληθυσμό, αποκλειστικά με τους μη κύπριους και τους, συνήθως πιο φτωχούς, μετανάστες. Η σύνδεση αυτή ήταν τόσο έντονη που ακόμα και

³⁶ Ενδεικτικά ο Οργανισμός Συγκοινωνιών Επαρχίας Λευκωσίας (ΟΣΕΛ) ιδρύθηκε μόλις το 2010 επί δημαρχίας της (αριστερής ΑΚΕΛ) Ελένης Μαύρου. Μέχρι τότε τα λεωφορεία που υπήρχαν ήταν απαρχαιωμένα με πάρα πολύ λίγα δρομολόγια. Επιπλέον, στην ίδια κατάσταση βρίσκονταν μέχρι την ίδια εποχή και οι υπεραστικές συγκοινωνίες (intercity) με αποτέλεσμα να καλύπτεται για πολλά χρόνια το κενό στη δημόσια μετακίνηση από ιδιωτικές εταιρίες Ταξί, οι οποίες χρησιμοποιούσαν αυτοκίνητα μεγαλύτερης χωρητικότητας από το κανονικό (6-8 ατόμων) ή μικρών βαν, για να μεταφέρουν άτομα από την μια πόλη στην άλλη με σχετικά ακριβό αντίτιμο.

την περίοδο 2009-2011, όταν κατά τη διάρκεια της επιτόπιάς μου έρευνας στην πόλη κυκλοφορούσα με ποδήλατο, είχα γίνει και ο ίδιος μερικές φορές θύμα λεκτικών παρενοχλήσεων, με ξενοφοβικό ή και ρατσιστικό περιεχόμενο, από άτομα που επέβαιναν σε διερχόμενα οχήματα και με περνούσαν για μετανάστη. Αντίστοιχες εμπειρίες μου έχουν περιγράψει και διάφοροι πληροφορητές μου που χρησιμοποιούσαν ποδήλατο στην πόλη στα τέλη της δεκαετίας του 2000.

Οπότε, σε ένα πλαίσιο όπου το αυτοκίνητο έχει τόσο κεντρική θέση και η χρήση του ποδηλάτου ήταν κοινωνικά στιγματισμένη, οι ποδηλατοπορείες και η συμμετοχή Κυπρίων νεαρών σε αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία γιατί δεν διεκδικούν μόνο τους δρόμους από το κυρίαρχο αυτοκίνητο, αλλά γιατί ταυτόχρονα διεκδικούν τον απο-στιγματισμό της χρήσης του ποδηλάτου ως επιλογή και όχι μόνο ως ανάγκη. Το γεγονός δε ότι οι ποδηλατοπορείες γίνονταν –και γίνονται ακόμα– χωρίς την επίσημη άδεια από τις αρχές της πόλης και την αστυνομία, αυξάνει την ανατρεπτικότητα της εκδήλωσης. Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε πως αν και ο κόσμος που συμμετείχε στα διάφορα Critical Mass δεν θα μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί προς κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο, τα άτομα που αποτελούσαν (και αποτελούν) τη συνέλευση και τον πυρήνα των διοργανωτών ήταν από την αρχή νεαροί και νεαρές που συμμετείχαν και σε άλλες ομάδες που δραστηριοποιούνταν από τα κάτω στην πόλη. Τα Critical Mass συνήθως τερμάτιζαν στην πλατεία Φανερωμένης και συχνά πραγματοποιούνταν αυθόρμητα πάρτυ με το φορητό ηχοσύστημα που έπαιρναν μαζί τους στις ποδηλατοπορείες. Στη συνέχεια τα πάρτυ γίνονταν με μηχανήματα μεγαλύτερης έντασης, χρησιμοποιώντας ρεύμα που παραχωρούσε στην ομάδα το καφενείο *Τα Καλά Καθούμενα* λόγω των καλών σχέσεων μεταξύ του ιδιοκτήτη και κάποιων από τους νεαρούς/ες. Τα μικρά αυτά ανοιχτά και δημόσια πάρτυ ήταν ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο περισσότερος κόσμος έμαθε την πλατεία Φανερωμένης και άρχισε να εμπλέκεται με τα άτομα που ήδη μαζεύονταν εκεί, δημιουργώντας σιγά σιγά ένα καινούριο ανοιχτό στέκι³⁷.

Η κατάσταση και ο κόσμος που σύχναζε στην πλατεία παρουσίαζαν στην αρχή χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να περιγραφούν ως «χίππικα», κυρίως λόγω της

---

³⁷ Η πλατεία Φανερωμένης είχε από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 υπάρξει ένας χώρος στον οποίο σύχναζαν νεαροί/ες, αλλά ήταν κυρίως λόγω του εναλλακτικού καφενείου *Τα Καλά Καθούμενα*, το οποίο μάζευε τον εναλλακτικό κόσμο της Λευκωσίας, μουσικούς, ακαδημαϊκούς και καλλιτέχνες. Για περισσότερα σχετικά με τις παλαιότερες χρήσεις της πλατείας Φανερωμένης, για τα «Καλά Καθούμενα», αλλά και τις χρήσεις και διεκδικήσεις της περιόδου 2009-2011, βλέπε στο δεύτερο μέρος της διατριβής.

επιρροής των «τσίκρων» με τα ζουγκλερικά τους παιχνίδια, αλλά και του εναλλακτικού μουσικού χαρακτήρα των θαμώνων του καφενείου «Τα Καλά Καθούμενα». «Γενικά η κατάσταση τζιαμέ ήταν πιο χίππικη λόγω αυτών που αράζανε τζιαί στα καλά καθούμενα, τζιαί άλλων που επαίζαν μουσική με κιθάρες τα βράδια...» (Γιώρκος). Ωστόσο, αν και τα «χίππικα» χαρακτηριστικά ήταν έντονα, αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπήρχε παράλληλα και η πολιτική πλευρά στη δραστηριοποίηση στην πλατεία. Τουλάχιστον από την εποχή του Kardaş υπήρχε σημαντική παρουσία ατόμων τα οποία εμπλέκονταν με την από τα κάτω πολιτική δραστηριοποίηση στην περιοχή τόσο στο καφενείο, όσο και στην πλατεία. Ωστόσο, από τα τέλη του 2008 τα ριζοσπαστικά πολιτικά χαρακτηριστικά του κόσμου που συχνάζει στην πλατεία, αλλά και των εκδηλώσεων και δράσεων που πραγματοποιούνται στην Παλιά Λευκωσία, αρχίζουν να γίνονται πιο εμφανή. Αυτό οφείλεται, από τη μια πλευρά, στην αλλαγή του επίσημου πολιτικού κλίματος, αποτέλεσμα της εκλογής του πρώτου αριστερού Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, και από την άλλη, οφείλεται σε δύο γεγονότα τα οποία επηρεάζουν σημαντικά και πιο άμεσα την ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής δραστηριοποίησης. Αυτά ήταν ο ελληνικός «Δεκέμβρης του 2008» και το τοπικό κίνημα κατά της αστυνομικής βίας που αναπτύσσεται το 2009.

3.3.3. Η αλλαγή του επίσημου πολιτικού κλίματος και το άνοιγμα του περάσματος Λήδρας-Lokmaci: 2008

Η αρχική περίοδος της διακυβέρνησης του Δ. Χριστόφια χαρακτηρίστηκε από τις ελπίδες, διαφόρων κοινωνικών ομάδων που τον στήριξαν με την ψήφο τους, για τη λύση του Κυπριακού. Οι ελπίδες πήγαζαν βέβαια και από τον συνδυασμό της εκλογής, ήδη από το 2005, του τ/Κύπριου αριστερού Μεχμέτ Αλί Ταλάτ στη θέση του Προέδρου της ΤΔΒΚ, που τον έφερε στη θέση του επίσημου συνομιλητή του Δ. Χριστόφια στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό. Η πρώτη κίνηση των δύο ηγετών, που παρουσιάστηκε ως ενδεικτική της θέλησής τους για συνεργασία, έγινε τον Μάρτιο του 2008 με το άνοιγμα του ιστορικού οδοφράγματος της οδού Λήδρας στην Παλιά Λευκωσία. Ωστόσο, το άνοιγμα αυτού το νέου περάσματος της διαχωριστικής γραμμής στην καρδιά της Παλιάς Πόλης, που άλλαζε την ανθρωπογεωγραφία ολόκληρης της εντός των τειχών Λευκωσίας, ήταν μόνο εν μέρει αποτέλεσμα της καλής θέλησης που έδειξαν οι δύο πρόεδροι και οι δύο δήμαρχοι της Λευκωσίας. Πολύ σημαντικές ήταν και οι πιέσεις που ασκήθηκαν μέσω κινητοποιήσεων στο σημείο αυτό, και στις δύο πλευρές της γραμμής, από πολιτικές

ομάδες και ομάδες πολιτών του δι-κοινοτικού κινήματος. «*Το οδόφραγμα της Λήδρας ήταν το πρώτο οδόφραγμα που άνοιξε δι-κοινοτικά*», μου είπε ο Στέλιος που είναι ακτιβιστής της επαναπροσέγγισης, γιατί «*αντίθετα με τα προηγούμενα οδοφράγματα, που άνοιζαν λόγω της πίεσης των διαδηλώσεων των τ/Κυπρίων την περίοδο 2002-2003, στην περίπτωση της Λήδρας ασκήθηκαν πιέσεις και από τις δύο πλευρές του διαχωρισμού*». Η επιτυχία του ανοίγματος του σημείου διέλευσης Λήδρας-Lokmaci και οι κινητοποιήσεις στην Παλιά Λευκωσία ενέτειναν τον χαρακτήρα της περιοχής ως ενδιαμέσου χώρου, και παράλληλα, έδωσαν νέα ώθηση στην εναλλακτική πολιτική δραστηριοποίηση που αναπτυσσόταν εντός των τειχών. Επιπρόσθετα, το 2008 ήταν μια χρονιά η οποία πέρα από τις αλλαγές στο επίσημο πολιτικό κλίμα, που έφεραν η διακυβέρνηση του ΑΚΕΛ και οι προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις³⁸, χαρακτηρίστηκε και από την παράλληλη ανάπτυξη διαφόρων ακτιβιστικών δράσεων από τα κάτω που αμφισβητούσαν τις μέχρι τότε κυρίαρχες ιδέες και σύμβολα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Αξίζει να αναφερθεί εδώ η παρέμβαση-επίθεση με χρώματα (μπογιές), που πραγματοποιήθηκε από αγνώστους, κατά του αγάλματος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ΙΙΙ, μιας από τις κεντρικές ιστορικές προσωπικότητες για τους ε/Κύπριους, που βρισκόταν για περίπου 20 χρόνια στην αυλή της Αρχιεπισκοπής στην Παλιά Λευκωσία. Η επίθεση κατά του γιγάντιου αγάλματος (ύψους 10 μέτρων), που

---

³⁸ Μια από τις πρώτες προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις, που ξεκίνησε η κυβέρνηση Χριστόφια, ήταν η καλλιέργεια κλίματος συνεργασίας και διαλόγου μεταξύ των δύο πλευρών με επίκεντρο την εκπαίδευση. Οι προσπάθειες αυτές περιλάμβαναν τόσο την επαφή μεταξύ καθηγητών και μαθητών των δύο πλευρών, όσο και την αλλαγή των βιβλίων της ιστορίας που διδάσκονταν στα σχολεία της Κύπρου, τα οποία εξέφραζαν εθνικοκεντρικές αντίληψεις της ιστορίας της Κύπρου. Η αλλαγή των βιβλίων της ιστορίας ήταν μια μεταρρύθμιση την οποία είχε ήδη πετύχει ο τ/Κύπριος Μεχμέτ Αλί Ταλάτ στην άλλη πλευρά της Κύπρου (αν και το 2010 που έχασε τη θέση του, ο νέος δεξιός τ/Κύπριος πρόεδρος Νερβίς Έρογλου επανέφερε τα προηγούμενα βιβλία). Οι προσπάθειες, όμως, στην ε/Κυπριακή πλευρά συνάντησαν την σθεναρή αντίσταση τόσο των εθνικιστικών κύκλων που υπήρχαν στις οργανώσεις των καθηγητών, όσο και της εκκλησίας της Κύπρου, η οποία ξεκίνησε μια καμπάνια κατά της αλλαγής. Τελικά, η κυβέρνηση Χριστόφια απέτυχε στην αλλαγή των βιβλίων της ιστορίας (όπως απέτυχε και στην ουσιαστική πρόοδο σε σχέση με το Κυπριακό). Ωστόσο, η αλλαγή του γενικότερου πολιτικού κλίματος εκείνη την εποχή εκφράστηκε και από τα κάτω, από πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και από τις δύο πλευρές της γραμμής. Σημαντικότερη προσπάθεια ήταν η ίδρυση το 2004 της «Πλατφόρμας ε/κ και τ/κ Εκπαιδευτικών: Ενωμένη Κύπρος», της οποίας το ε/Κυπριακό τμήμα ξεκίνησε το 2008 την κυκλοφορία του περιοδικού «Το Καλέμι» και επιχείρησε να συμβάλλει στην αλλαγή της εθνικοκεντρικής αντίληψης στην εκπαίδευση μέσω διαφόρων δι-κοινοτικών δημόσιων εκδηλώσεων. Το ιστολόγιο του ε/Κυπριακού τμήματος της πλατφόρμας βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://platformaenomenikipros.blogspot.gr/>.

ειρωνικά αποκαλείτο «Big Mac»³⁹, πραγματοποιήθηκε στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 2008, και αφού είχε ανακοινωθεί από τον Ιούνιο του ίδιου έτους ότι επρόκειτο να μεταφερθεί στη Μονή Κύκκου στο Τρόοδος⁴⁰, όπου βρίσκεται και ο τάφος του ε/Κύπριου ηγέτη. Η επίθεση έγινε με κόκκινη και κίτρινη μπογιά, και συνοδεύτηκε από την αναγραφή στο εξωτερικό τοίχιο του προαύλιου της Αρχιεπισκοπής των φράσεων: «For Sale!» και «Κάτω τα είδωλα». Η παρέμβαση αυτή μπορεί να αντιμετωπίστηκε αρνητικά, από διάφορες ε/Κυπριακές εφημερίδες και τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο ΙΙ, ως πράξη «άμυαλων», αλλά παράλληλα, προκάλεσε θετικά σχόλια σε διάφορα εναλλακτικά ιστολόγια και ηλεκτρονικές σελίδες που εκφράζουν τη γενικότερη αμφισβήτηση των κυρίαρχων προτύπων που αναπτύσσεται εκείνη την εποχή (Εικ. 8).

Εικόνα 8: Φωτογραφία της παρέμβασης στον «Big Mac».

Δημοσιεύτηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 2008 μαζί με θετικά σχόλια προς την παρέμβαση στο ε/Κυπριακό ιστολόγιο με τίτλο «prawnkraka»: <http://prawnkraka.wordpress.com/2008/09/02/and-the-winner-is-by-morfeas9/>

3.3.4. Ο Δεκέμβρης του 2008 και η κίνηση πολιτών Alert

Το πρώτο από τα δύο γεγονότα που επηρεάζουν την από τα κάτω πολιτική δραστηριοποίηση στη Λευκωσία, πραγματοποιείται το Δεκέμβρη του 2008 και αφορά στην ελληνική εξέγερση που προκάλεσε η δολοφονία του 15χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από τον αστυνομικό Επαμεινώνδα Κορκονέα στην περιοχή των Εξαρχείων της Αθήνας. Η άδικη δολοφονία, από αστυνομικό, ενός εφήβου στην περιοχή των Εξαρχείων, μια περιοχή που από την εξέγερση του Πολυτεχνείου το 1973 έχει συνδεθεί στενά με τις ριζοσπαστικές πολιτικές δυνάμεις της αριστεράς και

³⁹ Μετακομίζει το άγαλμα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου: Μεταφέρεται στη Μονή Κύκκου, με απόφαση της Εκκλησίας. ΤΟ ΒΗΜΑ, 25/06/2008

<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=240619>

⁴⁰ ο.π.

του αναρχικού χώρου, πυροδότησε ένα μεγάλο κύμα διαδηλώσεων σε ολόκληρη τη χώρα ενάντια στην κρατική καταστολή και την αστυνομική βία. Με επίκεντρο το κέντρο της Αθήνας, όπου οι μαζικές διαδηλώσεις των επόμενων ημερών της δολοφονίας εξελίχθηκαν σε έντονες συγκρούσεις με τις δυνάμεις της αστυνομίας, ένα εξεγερσιακό κύμα διαδηλώσεων, καταλήψεων και δημόσιων παρεμβάσεων, απλώθηκε τόσο σε άλλες περιοχές της Αθήνας, όσο και σε πόλεις ολόκληρης της χώρας. Επίσης, διαδηλώσεις και δημόσιες παρεμβάσεις αλληλεγγύης στους εξεγερμένους στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν και σε διάφορες πόλεις, κυρίως της Ευρώπης αλλά και άλλων χωρών, όπως της Τουρκίας, όπου οι διαδηλωτές στην Ιστανμπούλ (Κων/πολη) εξέφρασαν αισθήματα αλληλεγγύης και αδελφικότητας παρά την επίσημη εθνοκεντρική έχθρα που χωρίζει τις δύο χώρες (Εικ. 9).

Εικόνα 9: Stencil με το πρόσωπο του Αλέξη, που εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια των συγκεντρώσεων αλληλεγγύης προς τους εξεγερμένους στην Ελλάδα, στην Ιστανμπούλ (Κων/πολη). Κάτω από την εικόνα του νεαρού θύματος της αστυνομικής βίας αναγράφεται η τούρκικη φράση «Kardeşimsin Alexis», που στα Ελληνικά σημαίνει «Αλέξη είσαι Αδελφός μας». Το stencil ταξίδεψε μέσω διαδικτύου στην Ελλάδα και την Κύπρο και μέσα σε λίγες μέρες κυκλοφορούσε στους τοίχους της Αθήνας, αλλά και της Λευκωσίας. Για περισσότερα σχετικά με το συγκεκριμένο stencil και την χωροποίηση του στο αστικό πεδίο της Λευκωσίας, βλ. Καραθανάσης 2010.

Ο «ελληνικός Δεκέμβρης», όπως έχει επικρατήσει να αποκαλείται η εξέγερση του 2008⁴¹, αν και είχε ευρεία κοινωνική συμμετοχή από διάφορες κοινωνικές ομάδες της Αθήνας και της Ελλάδας, που συγκλονίστηκαν από την άδικη δολοφονία του ανήλικου Αλέξη, ήταν ένα γεγονός στο οποίο πρωτοστάτησε ο αναρχικός και αντι-εξουσιαστικός χώρος. Λόγω του σημείου και της ευρύτερης περιοχής της δολοφονίας ο αναρχικός χώρος της Αθήνας εξέλαβε τη δολοφονία ως μια επίθεση της αστυνομίας και του κράτους προς τον ίδιο και πρωτοστάτησε, μαζί με τους μαθητές, στις

⁴¹ Σχετικά με τα γεγονότα του «Ελληνικού Δεκέμβρη» και το κίνημα διαδηλώσεων και καταλήψεων που ακολούθησε, υπάρχει σχετικά πλούσια βιβλιογραφία στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, και ιδιαίτερα της ανθρωπολογίας, κάτι που καταδεικνύει τη σημαντικότητα των γεγονότων και όσων ακολούθησαν για την πολιτική ιστορία της Ελλάδας και ιδιαίτερα για τους νέους/ες. Ενδεικτικά βλ. Astrinaki 2009, Karamichas 2009, Douzinas 2010, Γαβρηλίδης 2010, Kornetis 2010, Vradsis & Dalakoglou 2011.

περισσότερες κινητοποιήσεις και συγκρούσεις που έγιναν στις διάφορες ελληνικές πόλεις. Έτσι, ο «Δεκέμβρης» λειτούργησε ως αιτία για την ανάπτυξη και διάδοση της δραστηριότητας, ή τουλάχιστον των πρακτικών, του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου, δηλαδή της άμεσης δράσης και της αυτο-οργάνωσης, με αποτέλεσμα τα επόμενα χρόνια οι αστυνομικές δυνάμεις και οι ελληνικές κυβερνήσεις να εφαρμόσουν πρακτικές με στόχο την αποδυνάμωσή του. Όπως κανείς μπορεί να φανταστεί, τα γεγονότα του ελληνικού «Δεκέμβρη» δεν άφησαν ανεπηρέαστο και το μικρό, αλλά αναπτυσσόμενο, αναρχικό και αντιεξουσιαστικό χώρο της Λευκωσίας. Λόγω των ούτως ή άλλως στενών σχέσεων με τα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσ/νίκης, οι ομάδες της Λευκωσίας επηρεάζονταν έντονα από τον αντίστοιχο πολιτικό χώρο της Ελλάδας. Εκείνη την εποχή ο κύριος οργανωμένος χώρος, που συγκέντρωνε τη δραστηριότητα αυτού του πολιτικού χώρου της Λευκωσίας, ήταν η κατάληψη το Φανάρι του Διογένη. Έτσι, ο κόσμος από το «Φανάρι» κάλεσε και τις πρώτες πορείες στη Λευκωσία προς την Ελληνική Πρεσβεία.

«Μάθαμε την είδηση της δολοφονίας στο Φανάρι και στην αρχή δεν την πήραμε στα σοβαρά, όμως, μετά ακούσαμε για την εξέγερση και κάναμε αμέσως κάλεσμα για πορεία, την επόμενη μέρα το μεσημέρι. Σε κάλεσμα αντιεξουσιαστών ήταν η πρώτη φορά που ήρθε και η YRE⁴². 70 άτομα σε κάλεσμα αντιεξουσιαστών ήταν πολλά! Είχαμε ένα αίσθημα ότι κάναμε κάτι σαν επίτευγμα – ήταν μια άνοδος ψυχολογική, ότι κάναμε κάτι ας πούμε! Φτάσαμε στην πρεσβεία και είχε πολλούς μπάτσους, και αυτό σε κάνει να θεωρείς πως σε λαμβάνουν υπ' όψιν, τονώνει το αίσθημα της μάχης! Στην πρεσβεία συγκρουστήκαμε με τους μπάτσους όταν είχαμε φτάσει μπροστά στις γραμμές που είχαν κάνει για να προστατεύσουν το κτίριο και πιαστήκαμε αλυσίδες με τα χέρια μας και άρχισε το κούντημα [σπρώξιμο]. Τελικά είχαμε δύο συλλήψεις και η πορεία συνέχισε μετά στον αστυνομικό σταθμό της πύλης Πάφου για αλληλεγγύη στους συλληφθέντες. Στη δεύτερη πορεία ήμασταν περισσότεροι 200-300 άτομα, γιατί ήρθαν και άλλοι από αριστερές ομάδες αλλά και ομοιοιάτες⁴³. Σε αυτήν πήγαμε πιο οργανωμένοι, είχαμε σπρέι και γράψαμε

⁴² Η YRE (Youth Against Racism in Europe / Νεολαία Ενάντια στο Ρατσισμό στην Ευρώπη) είναι μια διεθνής αντιρατσιστική οργάνωση νέων που ιδρύθηκε το 1992 και δραστηριοποιείται σε δεκαέξι ευρωπαϊκές χώρες (για περισσότερα βλ. <http://www.yre.org.uk/about.html>). Το τμήμα της οργάνωσης στην Κύπρο είναι αρκετά ενεργό και συμμετέχει σε διάφορες κινηματικές διαδικασίες στην πόλη της Λευκωσίας όπου και εδράζει.

⁴³ Οι Ομοιοιάτες είναι οι οπαδοί της Ομόνοιας, της ποδοσφαιρικής ομάδας της Λευκωσίας με αριστερή παράδοση. Στο απόσπασμα γίνεται αναφορά συγκεκριμένα στα μέλη των οργανωμένων οπαδών της Θύρας 9, οι οποίοι είναι γνωστοί για τα αντι-φασιστικά και αντι-αστυνομικά τους χαρακτηριστικά.

*συνθήματα, είχαμε μογιές που πετάξαμε σε τράπεζες, και φορέσαμε κουκούλες. Ήταν η πρώτη φορά που σε πορεία στην Κύπρο υπήρχε black block!*⁴⁴

Μετά την πρώτη πορεία, την επόμενη μέρα ακολούθησε μια ακόμα που καλέστηκε πάλι από το «Φανάρι» και πραγματοποιήθηκε βράδυ. Αυτή η δεύτερη πορεία ήταν αρκετά μεγάλη (200-300 άτομα όπως αναφέρεται και παραπάνω) και είχε τη συμμετοχή τόσο διαφόρων αριστερών και ανένταχτων, όσο και της YRE και των οργανωμένων οπαδών της Ομόνοιας. Εκεί συγκροτείται πρώτη φορά στη Λευκωσία *black block* και γράφονται συνθήματα σε τοίχους. Η παρουσία των οργανωμένων οπαδών της Θύρας 9, της Ομόνοιας, οι οποίοι μετέφεραν μέσω της στάσης τους και των συνθημάτων τους ενάντια στην αστυνομία, μια «γηπεδική» αισθητική σε μια κατά βάση πολιτική κινητοποίηση, ήταν ένα θέμα το οποίο συζητήθηκε τις επόμενες μέρες μεταξύ των ομάδων που δρούσαν πολιτικά στην Λευκωσία, επιχειρώντας να αντιμετωπίσουν το ερώτημα αν πραγματοποιείται «πολιτικοποίηση του ποδοσφαίρου οζά ποδοσφαιροποίηση της πολιτικής»⁴⁵. Αυτό ήταν ένα θέμα το οποίο θα επανερχόταν και τα επόμενα χρόνια σε συζητήσεις και συνελεύσεις των διαφόρων εναλλακτικών και ριζοσπαστικών πολιτικών ομάδων της Λευκωσίας, οι οποίες, από τη μια πλευρά, έβλεπαν στους οπαδούς της Ομόνοιας ως κάτι ξένο προς τις πολιτικές τους θέσεις, κυρίως λόγω της «γηπεδικής» αισθητικής και το συχνά σεξιστικό χαρακτήρα των συνθημάτων τους, και από την άλλη, δεν μπορούσαν να μην αναγνωρίσουν ότι οι οπαδοί ήταν ένας σημαντικός σύμμαχος στο δρόμο, ιδιαίτερα στη σχετικά μικρή Λευκωσία, όπου ο αριθμός των συμμετεχόντων σε ριζοσπαστικές κινητοποιήσεις ήταν πάντα περιορισμένος.

Στις κινητοποιήσεις του «Δεκέμβρη» είχε παρουσία και η εξωκοινοβουλευτική και ριζοσπαστική αριστερά της Λευκωσίας, ιδιαίτερα στην τρίτη πορεία που έγινε στις 18 Δεκεμβρίου, η οποία αποφασίστηκε και καλέστηκε μετά από εκδήλωση για την Ελληνική Εξέγερση της αριστερής οργάνωσης «Εργατική Δημοκρατία». Η βασική ιδέα του καλέσματος για την τρίτη πορεία ήταν η ανταπόκριση στο κάλεσμα των συντονιστικών των καταλήψεων στην Ελλάδα για πανευρωπαϊκή κινητοποίηση στις ελληνικές πρεσβείες. Μια περιγραφή της πορείας αυτής και της δράσης του *black*

⁴⁴ Ο όρος *Black Block* (Μαύρο Μπλοκ) αναφέρεται στα μπλοκ των διαδηλώσεων στα οποία τα άτομα που τα απαρτίζουν είναι ντυμένα στα μαύρα και συχνά έχουν καλυμμένα τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους ως μέτρο προστασίας από τις αστυνομικές δυνάμεις. Τα Μαύρα Μπλοκ είναι μπλοκ του Αναρχικού/Αντι-εξουσιαστικού (A/A) χώρου και συχνά είναι αυτά που σε μια πορεία θα συγκρουστούν περισσότερο με την αστυνομία.

⁴⁵ Αναφέρεται σε ανάρτηση στο ιστολόγιο «Νεκατώματα» στις 10 Δεκεμβρίου 2008: <http://nekatomata.blogspot.gr/2008/12/9102008.html>

block με τα συνθήματα που γράφτηκαν στους τοίχους παρουσιάζεται στο επόμενο απόσπασμα που αναρτήθηκε στο ιστολόγιο «Νεκατώματα»:

«Καθόλην την διάρκεια της διαδρομής πολλοί τοίχοι εστολιστήκαν με την φιγούρα τζιαι το όνομα του Αλέξη σε στένσιλ, τζιαι ούλλες οι τράπεζες σπρέι που έγραφεν 'κλέφτες', 'φωθκιά δαμέ' κτλ. Στο Υπουργείο Οικονομικών εγράφηκεν 'ο εχθρός είναι εδώ', στου Σιακόλα της Αήδρας 'φωτιά στα αφεντικά' τζιαι 'προσεχώς εξέγερση', τζιαι στην ΕΛΔΥΚ 'έξω όλοι οι στρατοί'. Εν είσιεν μυστικούς αστυνομικούς στην πορεία τούτη τη φορά, είσιεν όμως θκιο ανθρωπολόγους που εφωτογραφίζαν τα συνθήματα τζιαι εδημιουργήθηκεν προσωρινά ένταση»

Νεκατώματα, 18 Δεκεμβρίου 2008:
(<http://nekatomata.blogspot.gr/2008/12/18122008.html>)

Στις πορείες που έγιναν στη Λευκωσία, κατά τη διάρκεια των γεγονότων του Δεκέμβρη του 2008, φάνηκε προς τα έξω πως υπήρχε και στη Λευκωσία αυτό που λέγεται αναρχικός-αντιεξουσιαστικός πολιτικός χώρος. Ήταν η στιγμή κατά την οποία αυτός ο πολιτικός χώρος αποκτούσε για πρώτη φορά δημόσια παρουσία μέσα στην πόλη, δηλαδή, ήταν η πρώτη φορά που αποκτούσε ορατότητα. Αν και η ορατότητα αυτού του πολιτικού χώρου, που μεταφράζεται στην έκφραση των πολιτικών του χαρακτηριστικών, ήταν κάτι το οποίο οι συμμετέχοντες σε αυτόν αντιμετώπισαν με ενθουσιασμό, την ίδια στιγμή η εμφάνιση ενός οργανωμένου *black block* ήταν κάτι το οποίο αντιμετωπιζόταν τουλάχιστον με επιφύλαξη τόσο από την ευρύτερη κοινωνία της Λευκωσίας, όσο και από άλλους συμμετέχοντες στις κινητοποιήσεις, αριστερούς ή ανένταχτους. Το *black block* ήταν για το κυπριακό κοινό κάτι στιγματισμένο, αφού οι αναπαραστάσεις από τη δράση τέτοιων μπλοκ στο εξωτερικό, και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, έφερναν στο νου βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία που απειλούσαν τις ειρηνικές κινητοποιήσεις και έτσι απειλούσαν την εικόνα όλων όσων συμμετείχαν σε αυτές. Οπότε, αν και η ορατότητα αυτού του πολιτικού χώρου ήταν κάτι το οποίο οι συμμετέχοντες σε αυτόν επεδίωκαν, την ίδια στιγμή ήταν και κάτι το οποίο αντιμετωπίστηκε από άλλους πολιτικούς χώρους με επιφύλαξη ή ακόμα και εχθρικά.

Οι διαφορετικοί τρόποι αντιμετώπισης της ορατότητας που απέκτησε αυτός ο πολιτικός χώρος μετά τον «Δεκέμβρη», εκφράστηκαν στις αρχές του επόμενου μήνα (Ιανουάριος 2009), όταν οργανώθηκε μια μεγάλη πορεία προς την Ισραηλινή Πρεσβεία, με αφορμή τους βομβαρδισμούς του Ισραήλ στη λωρίδα της Γάζας, στην οποία συμμετείχε και το αριστερό κόμμα ΑΚΕΛ. Στην εν λόγω κινητοποίηση η

περιφρούρηση του ΑΚΕΛ διέσπασε το μη «ακελικό» μπλοκ και δεν επέτρεψε στο κομμάτι που είχε τα χαρακτηριστικά του black block, αποτελούμενο από άτομα και ομάδες του αντιεξουσιαστικού χώρου, της ριζοσπαστικής αριστεράς ο μάδας ΑΝ.Α.ΤΡΟΠΗ και από άλλους ανένταχτους, να ενωθεί με το κύριο σώμα της πορείας. Αφορμή στάθηκε ένα πανό της «ΑΔΑ» (Αυτόνομη Δράση Αντιεξουσιαστών) που ασκούσε κριτική στο ΑΚΕΛ στο θέμα του Παλαιστινιακού. Η στάση της περιφρούρησης του ΑΚΕΛ ήταν προκλητική και μετά από εκατέρωθεν λεκτικές προκλήσεις οι δύο πλευρές κατέληξαν και στη σύγκρουση μεταξύ τους.

«Επειδή δεν παρελάσαμε με το ΑΚΕΛ η περιφρούρηση μας απομόνωσε, έσκισε το πανό της ΑΔΑ, πέταξε τα φυλλάδια τους, έβριζαν και εκφρόβιζαν ακόμα και παιδιά, αποκαλώντας τους βλάκες και ηλίθιους. (...) Μετά τις πρώτες επιθέσεις πολλοί διαδηλωτές φώναζαν ένα σύνθημα το οποίο ενόχλησε διάφορους Ακελικούς. «Ίδια είναι τα αφεντικά, δεξιά και αριστερά!» Η τα παιδιά αυτά έχουν δίκαιο ή εσείς κύριοι δεν είστε αριστεροί. Πώς είναι δυνατόν κάποιες ομάδες με διαφορετικές γνώμες, οι οποίες παρευρίσκονται στην διαδήλωση για τον ίδιο σκοπό, να αντιμετωπίζονται με βρίσιμο και ξύλο; Οι αρχές που προτάσσει το ΑΚΕΛ, όπως η ισότητα, ο σεβασμός στην διαφορετικότητα κ.τ.λ. έγιναν θρύψαλα. Φάνηκε η απόλυτη, δογματική και καθόλου δημοκρατική πλευρά του ΑΚΕΛ»⁴⁶

Το περιστατικό αυτό ενέτεινε την απογοήτευση διαφόρων πολιτικά ενεργών δραστών προς τα επίσημα πολιτικά κόμματα, που ήδη υπήρχε, και αυτή τη φορά κατευθύνθηκε συγκεκριμένα προς το επίσημο αριστερό κόμμα της Κύπρου, που βρισκόταν στην κυβέρνηση. Παράλληλα, ό μως, το γεγονός ότι άτομα της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, που συμμετείχαν στο μπλοκ που διασπάστηκε από την περιφρούρηση του ΑΚΕΛ, δεν υποστήριξαν αυτούς που είχαν αποκλειστεί, παρότι είχαν κατέβει μαζί στην πορεία συνυπογράφοντας και κοινή διακήρυξη, δημιούργησε ρήξη μεταξύ τους. Η στάση των μελών των εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων απέναντι στους «συμμάχους» τους ήταν η αιτία που διάφοροι έχασαν την πίστη τους προς την πολιτική συνεργασία μαζί τους και έγιναν πιο επιφυλακτικοί απέναντί τους.

«Ένιωσα προδομένος από τους αριστεριστές, νευριασμένος! Γιατί ενώ είχαμε βρεθεί στην ΚΙΣΑ πριν την πορεία και είχαμε συζητήσει όλοι μαζί, τελικά όταν πήγαμε στην πλατεία Ελευθερίας τους είδαμε μεικτά μαζί με το ΑΚΕΛ και μετά όταν έπεσε το ξύλο με την περιφρούρηση δεν κάνανε τίποτα...»

Περιστατικά όπως το παραπάνω, είναι ενδεικτικά της στάσης των διαφόρων πολιτικών χώρων (κοινοβουλευτικών και εξωκοινοβουλευτικών) απέναντι στην

⁴⁶ Απόσπασμα από άρθρο της Μυρτώς Αχνιώτη που δημοσιεύτηκε στις 7 Ιανουαρίου 2009 στην ε/Κυπριακή εφημερίδα ΠΟΛΙΤΗΣ.

ανάπτυξη και εμφάνιση μιας ανεξάρτητης και από τα κάτω πολιτικής δραστηριοποίησης, που είχε ξεκινήσει τα προηγούμενα χρόνια στη Λευκωσία και είχε συνδεθεί με τη δράση του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού, αλλά και του πιο ριζοσπαστικού αριστερού, χώρου που εκφράστηκε έντονα το «Δεκέμβρη» του 2008. Επιπλέον, τέτοια περιστατικά έδρασαν επίσης ισχυροποιώντας την ανάπτυξη αυτής της ανεξάρτητης πολιτικής δραστηριότητας, φορείς της οποίας κλήθηκαν να πάρουν θέση απέναντι στις νέες πολιτικές συνθήκες που διαμορφώνονταν στα τέλη τις δεκαετίας του 2000.

Ο «Δεκέμβρης» ήταν ένα γεγονός το οποίο επηρέασε σημαντικά τη νεολαία στην Ελλάδα, ιδιαίτερα τους τότε μαθητές, οι οποίοι ταυτίστηκαν με το δολοφονημένο 15χρονο Αλέξη και εξεγέρθηκαν απέναντι στην αστυνομική βία και αυθαιρεσία. Οι βίαιες επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα της Αττικής από τους μαθητές κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων ήταν χαρακτηριστικές της επιρροής του «Δεκέμβρη» στους μαθητές. Παράλληλα, ήταν ένα γεγονός το οποίο ενδυνάμωσε την πολιτική δραστηριοποίηση από τα κάτω, που πολλαπλασιάστηκε και επεκτάθηκε σε διάφορες παρεμβάσεις στον αστικό χώρο. Ο «Δεκέμβρης» κατάφερε, έτσι, να αυξήσει την ορατότητα του αντιεξουσιαστικού χώρου στη δημόσια σφαίρα, αλλά και να κάνει γνωστούς τους τρόπους δράσης και τις πρακτικές του, προσελκύοντας νέους δρώντες στην ανεξάρτητη και από τα κάτω πολιτική δραστηριοποίηση. Τα παραπάνω, αν και σε σαφώς μικρότερο βαθμό, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ισχύουν και για την περίπτωση της Λευκωσίας. Μετά τα γεγονότα του «Δεκέμβρη» περισσότερα άτομα, και ιδιαίτερα νεαροί/ες και έφηβοι/ες, άρχισαν να συμμετέχουν σε πολιτικές δραστηριότητες και να μαζεύονται στους χώρους της Παλιάς Λευκωσίας που συνδέονταν με την από τα κάτω πολιτική δραστηριότητα, ενδυναμώνοντας τα πολιτικά χαρακτηριστικά αυτών των χώρων και αυξάνοντας τη δυναμική τους.

Το επόμενο γεγονός το οποίο ήταν καθοριστικό για την ανάπτυξη της πολιτικής δραστηριότητας που μελετάμε, αλλά και της πλατείας Φανερωμένης που ήταν ο κύριος δημόσιος χώρος έκφρασής της, πραγματοποιείται στις αρχές του 2009. Στις 19 Μαρτίου του 2009 το Κακουργιοδικείο Λευκωσίας εκδίδει αθωωτική απόφαση για μια υπόθεση από το Δεκέμβριο του 2005, που αφορούσε τον ξυλοδαρμό και βασανισμό δύο ε/Κυπρίων φοιτητών από δέκα αστυνομικούς με πολιτικά. Η υπόθεση έφτασε στο δικαστήριο μετά από βίντεο, που τραβήχτηκε από ανώνυμο πολίτη και δόθηκε στη δημοσιότητα μέσω της εφημερίδας ΠΟΛΙΤΗΣ, στο οποίο φαίνονται οι

αστυνομικοί να χτυπάνε και να κακοποιούν τους δύο φοιτητές που ήταν ήδη δεμένοι με χειροπέδες και βρίσκονταν στα γόνατα. Αν και η δημοσιοποίηση του βίντεο είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις από πολλούς πολίτες ενάντια στις πρακτικές της Κυπριακής Αστυνομίας, το δικαστήριο δεν το δέχτηκε ως πειστήριο, προβάλλοντας ως λόγο το γεγονός ότι δεν παρουσιάστηκε ο πολίτης ο οποίος το είχε τραβήξει. Μετά την ανακοίνωση της αθωωτικής απόφασης του δικαστηρίου καλέστηκε από ενεργούς πολίτες μια ανοιχτή συνάντηση στις 21 Μαρτίου, για την οργάνωση κινήσεων ενάντια σε αυτήν την άδικη, όπως θεωρούσαν, απόφαση. Η συνάντηση καλέστηκε σε κλειστό χώρο του καφενείου «Τα Καλά Καθούμενα»⁴⁷, όμως, λόγω της μεγάλης προσέλευσης κόσμου, ο χώρος δεν έφτανε για να χωρέσουν όλοι και έτσι αποφασίστηκε επί τόπου να μεταφερθεί η συνάντηση δίπλα, στα σκαλιά του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης, που βρίσκεται στον ευρύτερο ανοιχτό χώρο της πλατείας Φανερωμένης. Σε αυτήν την πρώτη μεγάλη ανοιχτή και δημόσια συνέλευση, που πραγματοποιήθηκε στην πλατεία, αποφασίστηκε η δημιουργία της *Κίνησης Πολιτών Alert* (<http://alertcy.wordpress.com/>) και πραγματοποιήθηκε πορεία προς τον αστυνομικό σταθμό Λυκαβητού, που βρίσκεται στο τέρμα της Λεωφόρου Μακαρίου ΙΙΙ εκτός των τειχών της πόλης.

«Το προηγούμενο Σάββατο βράδυ εκατοντάδες πολίτες βρέθηκαν στα σκαλιά της Φανερωμένης για να συζητήσουν τα νέα δεδομένα που δημιουργεί η απόφαση του Κακουργιοδικείου, ενόψει και της άσκησης έφεσης, και να οργανώσουν την αντίδρασή τους. Σε μια πραγματικά αυθόρμητη συζήτηση συμπολίτες μας με τα παιδιά τους, ηλικιωμένοι, νεολαίοι, άνθρωποι των τεχνών και των γραμμάτων, δικηγόροι, ονομάστηκαν σε κίνηση πολιτών Alert με σύμβολο τους τη σφυρίχτρα»⁴⁸

Η *Alert* ήταν μια ομάδα πολιτών η οποία δημιουργήθηκε με σκοπό την «αφύπνιση των πολιτών απέναντι στη βία της αστυνομίας»⁴⁹, την οργάνωση κινητοποιήσεων για την τιμωρία των εμπλεκόμενων στην υπόθεση αστυνομικών και την περαιτέρω δράση

---

⁴⁷ Το καφενείο Τα Καλά Καθούμενα, λόγω των θέσεων του ιδιοκτήτη του που ήταν φιλικές προς διάφορες εναλλακτικές ομάδες πολιτών, παραχωρούσε τακτικά την εποχή εκείνη ένα χώρο, τον οποίο χρησιμοποιεί για εκδηλώσεις, σε διάφορες ομάδες και πρωτοβουλίες πολιτών για συναντήσεις και συνελεύσεις. Εκεί συναντιόντουσαν ήδη διάφορες ομάδες, μεταξύ των οποίων ήταν και το ε/Κυπριακό τμήμα της «Πλατφόρμας ε/κ και τ/κ εκπαιδευτικών».

⁴⁸ Από την πρώτη ανακοίνωση τύπου, που δημοσιεύεται στο ιστολόγιο της «Κίνησης Πολιτών Alert» στις 22 Μαρτίου 2009, με τίτλο «Στο Δρόμο οι Πολίτες Ζητούν μια κοινωνία χωρίς Βασανιστές: alertcy.wordpress.com/2009/03/22/στο-δρόμο-οι-πολίτες-ζητούν-μια-κοινωνία/ ή εναλλακτικά στο σύντομο σύνδεσμο: bit.ly/1V0kUK9, τελευταία πρόσβαση 02/2016.

⁴⁹ ο.π.

με σκοπό την αποφυγή παρόμοιων περιστατικών στο μέλλον. Ήταν μια ανεξάρτητη κίνηση πολιτών, που δεν υπαγόταν σε οποιαδήποτε επίσημη πολιτική δύναμη της Κύπρου και περιλάμβανε πολίτες από διάφορες κοινωνικές ομάδες, πολλοί από τους οποίους δεν εμπλέκονταν στις ομάδες που δραστηριοποιούνταν πολιτικά και κοινωνικά στην περιοχή. Η κίνηση αυτή λειτούργησε από τα κάτω και αμεσοδημοκρατικά διοργανώνοντας, τους επόμενους μήνες, συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στα δικαστήρια της Λευκωσίας, πορείες στο κέντρο της πόλης, συναυλίες και άλλες εκδηλώσεις, κατά τις οποίες ενημέρωνε τους πολίτες με υλικό για την υπόθεση της δίκης των αστυνομικών. Η Alert ήταν μια διαφορετική ομάδα γιατί σχηματίστηκε από τα κάτω και κατάφερε να κινητοποιήσει διαφορετικούς δρώντες ενάντια στην αστυνομική αυθαιρεσία που, όμως, δεν μοιράζονταν απαραίτητα τις ίδιες πολιτικές θέσεις. Παράλληλα, συνδέθηκε με το χώρο της πλατείας Φανερωμένης, όπου πραγματοποίησε συναντήσεις, συνελεύσεις και εκδηλώσεις, και με αυτό τον τρόπο, ενδυνάμωσε τις σχέσεις του χώρου της πλατείας με την από τα κάτω δραστηριοποίηση και διεκδίκηση, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα και τα πολιτικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνονταν εκεί.

Κεφάλαιο 4^ο: Ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία: 2009

Στην αρχή του προηγούμενου κεφαλαίου υποστηρίξαμε πως η ανάπτυξη διαφορετικών υποκειμενικοτήτων και ταυτοτήτων, που συγκροτούνται σε σχέση με το χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, από τους εμπλεκόμενους στην από τα κάτω δραστηριοποίηση συνδέεται, αφενός, με τη δημιουργία σταθερών δομών, δηλαδή κοινωνικά κέντρα, στέκια, καταλήψεις και την καθημερινή χρήση συγκεκριμένων σημείων στο δημόσιο χώρο, όπως πάρκα και πλατείες, και αφετέρου, με την πραγματοποίηση περιοδικών πολιτιστικών και πολιτικών εκδηλώσεων. Όλα τα παραπάνω πραγματοποιούνται στην εντός των τειχών πόλη κατά την περίοδο μελέτης (2003-2011), έτσι, στο προηγούμενο κεφάλαιο περιγράψαμε τις συνθήκες στις οποίες εμφανίζονται τα πρώτα παραδείγματα από τα κάτω δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία και μέσα από τις αφηγήσεις συμμετεχόντων επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε την εξέλιξη αυτών των προσπαθειών, αλλά και να δείξουμε τις επιρροές που δέχθηκαν από άλλες πολιτικές και πολιτισμικές παραδόσεις μέχρι και το 2009. Κατά την πρώτη αυτή περίοδο της εμφάνισης και της αρχικής ανάπτυξης της δραστηριότητας στην Παλιά Λευκωσία διαμορφώνονται τα κύρια χαρακτηριστικά των ομάδων που εμπλέκονται σε αυτή και δημιουργούνται οι πρώτες σχέσεις με συγκεκριμένους χώρους της περιοχής. Οπότε, σε αυτό το κεφάλαιο θα συνεχίσουμε περιγράφοντας την περαιτέρω ανάπτυξη της δραστηριοποίησης από το 2009 μέχρι το 2011. Ωστόσο, επειδή τα θέματα που θα παρουσιαστούν σε αυτό το κεφάλαιο αναλύονται με περισσότερη λεπτομέρεια και στα κεφάλαια που ακολουθούν, η περιγραφή της εξέλιξης της δραστηριότητας που μελετάμε κατά την δεύτερη περίοδο (2009-2011) θα είναι πιο συνοπτική σε σχέση με αυτή της προηγούμενης και αρχικής περιόδου, και θα περιοριστεί στην αναφορά των δράσεων και εκδηλώσεων εκείνων που κρίνονται ως σημαντικές για την ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριοποίησης και ως ενδεικτικές των σχέσεων που συνάπτονται με τις άλλες ομάδες της πόλης και με το χώρο της Παλιάς Λευκωσίας. Η δεύτερη περίοδος ανάπτυξης παρουσιάζεται ως ξεχωριστή, όχι μόνο λόγω της διαφοροποίησης και εξέλιξης των δράσεων και εκδηλώσεων που μελετάμε, οι οποίες μαζικοποιούνται, καθώς η παρουσία των ομάδων και ατόμων εδραιώνεται στην Παλιά Πόλη, αλλά και λόγω της διαφορετικής εμπλοκής του ερευνητή με το πεδίο. Με άλλα λόγια, ενώ για την πρώτη περίοδο η περιγραφή βασίστηκε σε πηγές, κείμενα των ομάδων και αφηγήσεις των μελών τους,

η περιγραφή της περιόδου που ακολουθεί βασίζεται στη δική μου συμμετοχική παρατήρηση και στην άμεση εμπλοκή μου στο πεδίο της έρευνας. Στο σημείο αυτό κρίνεται, ό μως, σκόπιμο να αναφερθούμε στους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζεται το πεδίο της έρευνας και στη δική μου θέση στο πεδίο ως ανθρωπολόγου και ερευνητή.

4.1. Η θέση του ανθρωπολόγου στο πεδίο της έρευνας: «Κυπραίιοι» και «καλαμαράδες»

Από μικρός η σχέση μου με την Κύπρο ήταν διαμεσολαβημένη από το γεγονός ότι ήμουν *καλαμαράς*. Παρότι η μητέρα μου ήταν Κύπρια, το γεγονός και μόνο ότι μιλούσα «καθαρά» και «σωστά» τα ελληνικά ήταν αρκετό για να χαρακτηριστώ από τους συνομιλητές μου, ευθύς αμέσως, ως καλαμαράς. Ο όρος «καλαμαράς» είναι εντόπιος όρος της Κύπρου και χρησιμοποιείται για τους Έλληνες «εξ Ελλάδος». Το καλαμαράς προέρχεται από το «χαρτί και καλαμάρι», γιατί οι πρώτοι που έφτασαν στο νησί ήταν οι γραμματιζούμενοι, οι γιατροί, οι λογοτέχνες και διανοούμενοι και φυσικά οι δάσκαλοι, αυτοί που θα δίδασκαν την ελληνική γλώσσα στους Κύπριους και μαζί της και την «ελληνική παιδεία».

Η σχέση μεταξύ ε/Κυπρίων και καλαμαράδων (Ελλήνων «εξ Ελλάδος» ή Ελλαδιτών, αφού Έλληνες θεωρούνται και οι ε/Κύπριοι) είναι, θα λέγαμε, σε μεγάλο βαθμό διαμεσολαβημένη από τη γλώσσα. Αυτό σημαίνει πως η γλώσσα, και ο τρόπος με τον οποίο μιλάει ο καθένας, παίζει σημαντικό ρόλο στο πώς αντιλαμβάνονται οι μεν και οι δε τη διαφορετικότητα του άλλου. Το ότι, λοιπόν, από παιδί ήμουν διαφορετικός ανάμεσα στους «κυπραίους» (όπως οι ίδιοι οι ε/Κύπριοι αποκαλούν τους εαυτούς τους) φαινόταν τόσο στις συμπεριφορές των γύρω μου προς εμένα, όσο και στο πώς εγώ ο ίδιος αισθανόμουν όταν βρισκόμουν στην Κύπρο. Ως παιδί, η διαφορετικότητά μου αυτή ήταν κάτι το οποίο μου άρεσε. Πολλοί μου έδιναν περισσότερη προσοχή για αυτό το λόγο και εγώ ένιωθα πάντα άνετα μεταξύ τους. Αυτό συνεχίστηκε και όταν ήμουν μαθητής της τρίτης λυκείου στη Λευκωσία. Επιπλέον, καθώς μεγάλωνα θυμάμαι να ακούω από τον πατέρα μου, που και αυτός έζησε ως καλαμαράς στην Κύπρο, να μιλάει για το πόσο αγαπάνε οι Κύπριοι τους Έλληνες και για το πόσο καλά συμπεριφέρονταν πάντα στον ίδιο. Ωστόσο, αφού τελείωσα το σχολείο και άρχισα να επισκέπτομαι την Κύπρο ως ενήλικας, άρχισα να αντιμετωπίζω και διαφορετικές συμπεριφορές από τους διάφορους συνομιλητές μου. Με το που καταλάβαιναν, από την ομιλία μου, πως ήμουν καλαμαράς, οι αρνητικές αντιδράσεις των συνομιλητών

μου άρχισαν σιγά σιγά να είναι πιο εμφανείς. Πειράγματα, αλλά και πιο σοβαρά σχόλια, όπως «οι καλαμαράδες φταίσιν που ήρταν οι Τούρτσιοι δαμέσα» (οι καλαμαράδες φταίνε που ήρθαν οι Τούρκοι εδώ μέσα) ή πως «Εν τέλεια άχρηστοι τούτοι οι καλαμαράδες, εν θωρείς ήνταλως δουλεύκει το κράτος στην Ελλάδα;» (Είναι τελείως άχρηστοι αυτοί οι καλαμαράδες, δεν βλέπεις πως δουλεύει το κράτος στην Ελλάδα;) ήταν αρκετά συχνά, ιδιαίτερα σε πολιτικές συζητήσεις. Έτσι, άρχισα να καταλαβαίνω πως οι ε/Κύπριοι διακατέχονταν από μια αμφιθυμία απέναντι στους «Έλληνες αδελφούς», στους «καλαμαράδες». Αντίστοιχα, όμως, λίγοι είναι και οι ε/Κύπριοι που έζησαν στην Ελλάδα και θα πουν πως οι Έλληνες της Ελλάδος είχαν πάντα καλές συμπεριφορές απέναντί τους. Αυτή είναι μια πραγματικότητα που έχω βιώσει κι εγώ στην Ελλάδα καθώς δεν είναι λίγες οι φορές που έχω αντιμετωπίσει αρνητικά σχόλια για τη Κυπριακή μου ταυτότητα ή για τους (ε/Κύπριους γενικά)¹. Η αμφιθυμία καθώς φαίνεται, ήταν, και είναι ακόμα, αμοιβαία.

Από όσα έχω γράψει μέχρι στιγμής είναι εμφανές, φαντάζομαι, πως είμαι «μισός-μισός», για να χρησιμοποιήσω την έκφραση που χρησιμοποιούν στην Κύπρο όταν αναφέρονται στα άτομα που έχουν διπλή υπηκοότητα. Η διπλή μου υπηκοότητα, και άρα και η διπλή μου ταυτότητα, μιας και έχω ζήσει και στην Κύπρο και στην Ελλάδα, περιπλέκει τον τρόπο με τον οποίο βιώνω τις έννοιες του εαυτού και του «άλλου». Οπότε, ενώ βάση τις ομιλίας μου κατηγοριοποιούμαι στην τοπική Κυπριακή κοινωνία ως «άλλος», την ίδια στιγμή είμαι και «ντόπιος», αφού τόσο η καταγωγή μου από την πλευρά της μητέρας μου, όσο και οι αναμνήσεις μου από την παιδική και εφηβική μου ηλικία, με συνδέουν στενά με την Κύπρο. Βέβαια, η αλήθεια είναι πως κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, και επειδή η επαφή μου με τον κυπριακό πολιτισμό ήταν έντονη, ανέπτυξα ακόμα στενότερες σχέσεις με τον «κυπριακό μου εαυτό». Η περίπτωση μου φαίνεται, λοιπόν, να εμπίπτει στην κατηγορία αυτή των ανθρωπολόγων που περιγράφονται ως «halfies». Όπως αναφέρει η Lila Abu-Lughod, στο κείμενό της «Γράφοντας ενάντια στον πολιτισμό» (1991), στην περίπτωση των «halfies» οι κατηγορίες «εαυτός» και «άλλος» συχνά μπορεί να μπερδεύονται ή και να συμπίπτουν. Θα μπορούσα να πω, έτσι, πως στην αρχή της έρευνάς μου στη Λευκωσία ήμουν περισσότερο καλαμαράς. Καθώς όμως περνούσε ο καιρός, και γνώριζα καλύτερα τους ανθρώπους, τις πόλεις, την επαρχία και την ιστορία του

¹ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε πως τουλάχιστον στην Ελλάδα, όταν κάποιος ή κάποια χρησιμοποιεί τους όρους Κύπριος ή Κύπρια αναφέρεται στους ε/Κύπριους και όχι και στους τ/Κύπριους.

νησιού, αλλά και καθώς μιλούσα περισσότερο τα κυπριακά ελληνικά και καταλάβαινα περισσότερο τα τούρκικα και αντιλαμβανόμουν τις διαφορές με τα κυπριακά τούρκικα, άρχισα να νιώθω περισσότερο Κύπριος από πριν.

Η αλλαγή, κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, στο πως αισθάνομαι τις έννοιες εαυτός και «άλλος», θα έλεγα, πως ήταν παράλληλη με την αλλαγή στην συμπεριφορά και την αποδοχή που είχα από τους ανθρώπους με τους οποίους ερχόμουν συχνά σε επαφή. Όπως ήταν αναμενόμενο, όταν πρωτοεμφανίστηκα στο πεδίο, οι άνθρωποι με τους οποίους ερχόμουν σε επαφή και δεν με γνώριζαν ήδη, ήταν συχνά διστακτικοί απέναντί μου. Από τη μία πλευρά, οι ερωτήσεις και το ενδιαφέρον μου για αυτά που γίνονταν στην πόλη και για τις απόψεις των συνομιλητών μου, και από την άλλη, η «καλαμαρίστικη» μου ομιλία, φαίνονταν τουλάχιστον περίεργα –αν όχι ύποπτα– σε κάποιους από αυτούς με τους οποίους συνομιλούσα. Έτσι, στην αρχή ένιωθα πως πρέπει να τονίζω την καταγωγή μου από την Κύπρο, και συγκεκριμένα από τη Λάρνακα, για να «αποδείξω» πως δεν ήμουν ο «άλλος», ο καλαμαράς. Στη συνέχεια, όμως, παρατήρησα πως όσο εγώ ερχόμουν πιο κοντά με τον «κυπριακό μου εαυτό», ένιωθα πιο άνετα ανάμεσα στους Κυπραίους, και παράλληλα, πιο αποδεκτός από αυτούς. Η θέση του μισού-μισού είναι πάντα ιδιαίτερη για τον ανθρωπολόγο, γιατί ενώ από τη μία πλευρά του προσφέρει μια άνεση με τους πληροφορητές, που κάποιος μη-Κύπριος δεν έχει, από την άλλη, είναι πάντα μια αρκετά ευαίσθητη θέση μιας και οι απαιτήσεις από κάποιον που θεωρείται, έστω και κατά το ήμισυ, «δικός τους» είναι διαφορετικές. Επιπλέον, αν και η ερευνά μου δεν περιλάμβανε άμεσα το στενό οικογενειακό μου κύκλο, συζητούσα συχνά διάφορα θέματα που αφορούσαν έμμεσα ή άμεσα το πεδίο μου με συγγενείς και οικογενειακούς φίλους, και αυτό απαιτούσε ακόμα πιο «λεπτούς» χειρισμούς. Το λεπτό αυτό ζήτημα συζητάει και η (επίσης «halfie») Lisa Dikomitis, της οποίας η έρευνα για τους ε/Κύπριους πρόσφυγες από το χωριό Λάρνακας της Λαπήθου, τόπος καταγωγής του πατέρα της, την έφερε σε άμεση επαφή με τους συγγενείς της. Η Dikomitis υποστηρίζει πως όταν κάποιος κάνει έρευνα ανάμεσα σε συγγενείς και στενούς φίλους, βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση γιατί τον καλωσορίζουν θερμά, αποκτώντας εύκολα πρόσβαση σε πληροφορητές (2012:24). Την ίδια στιγμή, όμως, η ανθρωπολόγος αναγνωρίζει, όπως και πριν από αυτή και η Neni Panougiá (1995), πως όταν κάνει κανείς έρευνα ανάμεσα σε συγγενείς διακυβεύονται πολλά, γιατί υπάρχει πάντα το ρίσκο για τον

ανθρωπολόγο να «πληγώσει τις προσωπικές σχέσεις του με αγαπημένα πρόσωπα» (Dikomitis 2012: 24-25).

Όπως κατάλαβα στην πορεία της έρευνάς μου και εγώ, η κυπριακή μου καταγωγή μπορεί να βοηθούσε σε κάποιες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα όταν μιλούσα με συγγενείς και φίλους, ό μως σε άλλες περιπτώσεις, αυτά που χρειάζονταν για να μπορέσω να γίνω αποδεκτός σε διάφορες ομάδες ή παρέες ήταν πολλά περισσότερα από απλά το γεγονός ότι καταγόμουν –κατά το ήμισυ– από την Κύπρο. Συγκεκριμένα, πολλές από τις ομάδες και τα άτομα που συμμετείχαν στην δραστηριότητα που μελετώ, λόγω των πολιτικών τους ταυτοτήτων, δεν θεωρούσαν την εθνική ταυτότητα ως την πιο σημαντική. Αντίθετα, αυτό που κάποιοι από τους ακτιβιστές με ρώτησαν αρχικά, ήταν αν είχα συμμετάσχει σε κινηματικές διαδικασίες και εκδηλώσεις στην Ελλάδα, και ποια ήταν η σχέση μου με το ελληνικό πολιτικο-κοινωνικό κίνημα. Εδώ θα πρέπει να πω, πως η εμπειρία μου από την κινηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Αθήνα, ήταν κάτι που ενδιέφερε αρκετά τους ε/Κύπριους ακτιβιστές, καθώς η Ελλάδα είναι το πιο κοντινό παράδειγμα κινηματικής δραστηριότητας το οποίο και παρακολουθούσαν στενά, ιδιαίτερα το 2009 – ένα χρόνο μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008.

Η σχέση μεταξύ των ε/Κυπρίων και των Ελλήνων «εξ Ελλάδος» είναι μια περίπλοκη υπόθεση, με ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα, η οποία ξεπερνάει τους στόχους αυτής της διατριβής. Για να δοθεί, όμως, μια πρώτη εικόνα της αμφιθυμίας και της πολυπλοκότητας αυτής της σχέσης, θα προχωρήσουμε σε μερικές μόνο παρατηρήσεις, βάσει των δικών μου εμπειριών. Καταρχήν, όπως έχω παρατηρήσει ο ίδιος, αλλά και διάφοροι από τους συνομιλητές μου, υπάρχει ταυτόχρονα μια συμπάθεια αλλά και μια αντιπάθεια από τους μεν απέναντι στους δε, και αυτό είναι που χαρακτηρίζουμε ως εθνικό-πολιτισμική αμφιθυμία. Η αμφιθυμία αυτή είναι ένα αμοιβαίο χαρακτηριστικό της σχέσης μεταξύ ε/Κυπρίων και Ελλαδιτών, το οποίο αφενός είναι πολιτικά προσδιορισμένο και, αφετέρου, αποκτά πολιτισμικές προεκτάσεις που σχετίζονται κυρίως με τη γλώσσα. Ο πολιτικός προσδιορισμός της αμφιθυμίας οφείλεται κυρίως σε ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Έτσι, λόγω της εμφανούς δράσης της ελληνικής ακροδεξιάς στην Κύπρο κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και 1970, όπως και της σύνδεσης του πραξικοπήματος του 1974 (το οποίο ήταν και η αφορμή για την στρατιωτική εισβολή της Τουρκίας) με την Ελληνική χούντα (Δρουσιώτης 2005, 2009, 2010), υπάρχει μια έντονη αντιπάθεια

προς τους Έλληνες «εξ Ελλάδος», η οποία παρατηρείται κυρίως στους ε/Κύπριους αριστερούς, αλλά όχι μόνο. Αυτό ερμηνεύεται, από πληροφορητές μου, ως απότοκο της αυξημένης παρουσίας στο νησί αξιωματικών του ελληνικού στρατού, αλλά και της δράσης τους τόσο μέσα στις ε/Κυπριακές ένοπλες δυνάμεις (την Εθνική Φρουρά), όσο και σε παραστρατιωτικές ομάδες, όπως την ΕΟΚΑ Β΄ που έκανε το πραξικόπημα. Η παρουσία των αξιωματικών του ελληνικού στρατού, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των δεκαετιών 1960 και 1970, όταν στην Ελλάδα κυβερνούσε η «χούντα των συνταγματαρχών», αλλά και ο ρόλος τους στην περίοδο της διακοινοτικής βίας που κορυφώθηκε με το πραξικόπημα και την εισβολή, έχει σε μεγάλο βαθμό επηρεάσει τις απόψεις συγκεκριμένων ομάδων προς τους Ελλαδίτες, που φτάνουν μέχρι και τις κατηγορίες για προδοσία και για εγκλήματα κατά των Κυπρίων και του τόπου τους.

Ωστόσο, η σχέση των ε/Κυπρίων με την Ελλάδα είναι πολύ πιο βαθιά και έντονη. Κανείς νομίζω δεν μπορεί να αμφισβητήσει το αίσθημα της ελληνικότητας συγκεκριμένων ομάδων και ατόμων στην Κύπρο, ούτε και το πηγαίο αίσθημα του αρχικού κινήματος της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της βρετανικής κατοχής. Γενιές ε/Κυπρίων έχουν μεγαλώσει με την ελληνική παιδεία και πολλοί, μέχρι και σήμερα, παρά τις αντιξοότητες που περνάει η Ελλάδα αυτήν την περίοδο της κρίσης, θαυμάζουν τον ελληνικό πολιτισμό ενώ αγαπάνε και στηρίζουν τους Έλληνες σαν αδελφούς. Αυτό, βέβαια, είναι εν μέρει ένα αποτέλεσμα της καλλιέργειας της ελληνικής ταυτότητας από την εκκλησία της Κύπρου, ήδη από την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά κυρίως κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιακής κατοχής, όταν η εκκλησία ήταν ο κύριος φορέας της ελληνικής παιδείας (Εθναρχία) στο νησί. Η καλλιέργεια της ελληνικότητας στην Κύπρο, φορείς της οποίας ήταν κυρίως η εκκλησία και η «δεξιά», έχει χαρακτηριστεί από κάποιους συνομιλητές μου μέχρι και ως «ελληνικός πολιτισμικός ιμπεριαλισμός», ενώ για πολλούς ήταν η βασική αιτία της ανάπτυξης στην Κύπρο του ελληνικού εθνικισμού, που τελικά οδήγησε στην ανάπτυξη της ελληνικής ακροδεξιάς, με τα ολέθρια αποτελέσματά του 1974. Ενώ, λοιπόν, δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι πολλοί στην Κύπρο αισθάνονται και άρα, μέσα από μια ανθρωπολογική ματιά, είναι Έλληνες, αναμφίβολα η έκφραση της ελληνικότητας στην Κύπρο, τουλάχιστον σήμερα, εκφράζεται πολιτικά κυρίως από τη δεξιά (και φυσικά και την ακροδεξιά). Οι αριστεροί, αλλά και αυτοί που υποστηρίζουν περισσότερο την ιδέα της πολιτικής αυτονομίας, προβάλλουν περισσότερο την *κυπριακότητα*. Βέβαια, αν και σε γενικές

γραμμές όταν υπάρχει έντονο το αίσθημα της Ελληνικότητας υπάρχει και μια συμπάθεια προς τους Ελλαδίτες, αυτό δεν είναι και απαραίτητο. Με αυτό εννοώ πως έχω έρθει σε επαφή και με απόψεις που προβάλλουν μια υπερ-ελληνικότητα της Κύπρου, φτάνοντας μέχρι και στο σημείο να υποστηρίζουν πως οι ε/Κύπριοι είναι περισσότερο Έλληνες από τους Έλληνες της Ελλάδος. Ως κύριο επιχείρημα τέτοιων θέσεων παρουσιάζεται το ότι τα κυπριακά ελληνικά είναι πιο κοντά στα αρχαία –και άρα τα «αυθεντικά»– ελληνικά, παρά τα ελληνικά που ο μιλούνται σήμερα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα όπως είναι η Αθήνα. Επίσης, σε άλλες περιπτώσεις προβάλλοντας τα «κακά» της Ελλάδος, ιδιαίτερα σχετικά με τη διαχείριση και λειτουργία του κράτους, παρουσιάζουν τους Έλληνες της Κύπρου ως πιο πετυχημένους και «σωστούς» από τους Έλληνες της Ελλάδος. Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε πως παρατηρείται ένας ανταγωνισμός μεταξύ των Ελλαδιτών και των ε/Κυπρίων, που φτάνει μέχρι και το σημείο μιας εκατέρωθεν απαξίωσης της ελληνικότητας της κάθε ομάδας.

Ως ανθρωπολόγος δεν μπορώ να αμφισβητήσω το τι πιστεύουν οι διάφοροι συνομιλητές μου για την ταυτότητά τους και για τον εαυτό τους. Έτσι, ανάμεσα στους ε/Κύπριους με τους οποίους έχω έρθει σε επαφή κατά τη διάρκεια τόσο της περιόδου της επιτόπιας έρευνας, όσο και της υπόλοιπης ζωής μου στην Κύπρο, έχω δει να εκφράζονται διάφορες συμπεριφορές και απόψεις απέναντι στους Ελλαδίτες «αδελφούς». Η ποικιλία απόψεων και συμπεριφορών εκφράζει την εθνικοπολιτισμική αμφιθυμία την οποία επιχείρησα να περιγράψω. Ωστόσο, σημαντικό ρόλο παίζει και η επίσημη θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας απέναντι στην Ελληνική Δημοκρατία, και ο καλύτερος τρόπος να μιλήσουμε για αυτή είναι το παράδειγμα της γλώσσας. Στην Κύπρο υπάρχει ένα παράδοξο. Ενώ στην καθομιλουμένη οι ε/Κύπριοι χρησιμοποιούν τα «κυπριακά», στο σχολείο αλλά και σε όλους τους επίσημους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς χρησιμοποιούν τη «νέα ελληνική», που σύμφωνα με το σύνταγμα του 1960 είναι μία από τις τρεις επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας μαζί, βέβαια, με τα τούρκικα και τα αγγλικά. Αυτό το παράδοξο, ένας πληθυσμός να ο μιλεί ένα ιδίωμα αλλά επίσημα να χρησιμοποιεί ένα άλλο, έχει ως αποτέλεσμα όταν οι ε/Κύπριοι τυχαίνει να μιλήσουν ελληνικά (συνήθως όταν πάνε στην Ελλάδα ή όταν μιλάνε με κάποιον Ελλαδίτη) να αναφέρονται σε αυτή τους την πράξη ως «καλαμαρίζω», δηλαδή μιλάω σαν τους «καλαμαράδες». Πολλές φορές οι ε/Κύπριοι αστειεύονται μεταξύ τους για το πως

ακούγονται όταν καλαμαρίζουν, ενώ παράλληλα ντρέπονται να μην καλαμαρίζουν όταν βρίσκονται στην Ελλάδα. Αυτό δείχνει, αφενός, πως το να καλαμαρίζει κανείς βιώνεται και θεωρείται ως μια διαφορετική κατάσταση στην οποία μπαίνει ο εαυτός σε σχέση με τον «άλλο» και, αφετέρου, πως το να μην καλαμαρίζει κάποιος/α όταν βρίσκεται στην Ελλάδα επιφέρει ένα στίγμα. Βέβαια, μιας και τα νέα ελληνικά μαθαίνονται στο σχολείο (το δημόσιο σχολείο γιατί τα ιδιωτικά δεν είναι αποκλειστικά ελληνόφωνα), ο κάθε ε/Κύπριος μπορεί να καλαμαρίσει, όμως το πόσο καλά το κάνει, το πόσο δηλαδή φαίνεται στους άλλους, είναι ανάλογο με το πόσο συχνά καλαμαρίζει κανείς. Υπάρχουν περιπτώσεις ε/Κυπρίων που είναι χρόνια στην Ελλάδα στους οποίους σχεδόν δεν ξεχωρίζει, από τον τρόπο που μιλάνε, πως είναι από την Κύπρο, ενώ αντίθετα ε/Κύπριου/ες, ιδιαίτερα στην επαρχία της Κύπρου, ενδέχεται να μην καλαμαρίζουν και πολύ καλά.

Τα «κυπριακά» έχουν νοηματοδοτηθεί, λοιπόν, από τους επίσημους φορείς του κράτους ως μια προφορική διάλεκτος που δεν πρέπει να χρησιμοποιείται επίσημα, αλλά ταυτόχρονα, και ως «μη-σωστά». Είναι ένα ιδίωμα που όλοι ομιλούν στους μη-επίσημους διαλόγους αλλά ποτέ σε ό,τι είναι επίσημο. Χαρτιά δημοσίων υπηρεσιών, βιβλία, «σοβαρές» εφημερίδες και περιοδικά, αλλά και δελτία ειδήσεων και ραδιοφώνου, είναι όλα στα ελληνικά. Αυτός ο διαχωρισμός, αυτή η αξιακή διαφοροποίηση των «επίσημων ελληνικών» και των «προφορικών κυπριακών», έχει οδηγήσει στο σχηματισμό μιας ακόμη κατηγορίας. Τα «επίσημα ελληνικά» που χρησιμοποιούνται στην Κύπρο, και ιδιαίτερα αυτά που ομιλούνται στα δελτία ειδήσεων και σε επίσημες ομιλίες πολιτικών, δημοσιογράφων και άλλων, έχουν πολλές φορές έντονες εκφραστικές διαφορές από τα ελληνικά που ομιλούνται και χρησιμοποιούνται στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ένας από τους συνομιλητές μου αναφέρθηκε ακριβώς σε αυτό το φαινόμενο, τη χρήση της γλώσσας στα κυρίαρχα κρατικά και ιδιωτικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, λέγοντάς μου χαρακτηριστικά πως:

«...στην Κύπρο μιλάμε πολλά ελληνικά. Πρώτον, μιλάμε τα κυπριακά, που είναι και αυτά ελληνική διάλεκτος, δεύτερον, καλαμαρίζουμε, δηλαδή μιλάμε διαφορετικά όταν μιλάμε με ελλαδίτες - ελλαδίτες γιατί Έλληνες είμαστε κι εμείς, ξέρεις... και τρίτον, μιλάμε και τα επίσημα ελληνικά όπως αυτά στην τηλεόραση, που είναι διαφορετικά από τα καλαμαρίσματα, αλλά επίσης είναι και διαφορετικά από τα ελληνικά που ακούμε στην Ελλάδα και στα ελληνικά κανάλια... »

Η, τουλάχιστον προφορική, κυριαρχία του κυπριακού ιδιώματος στους ελληνόφωνους

του νησιού μεταφράζεται από διάφορους ως και επιτυχημένη «αντίσταση» στον επιθετικό, τουλάχιστον γλωσσικό, εξελληνισμό που εφαρμόστηκε στην Κύπρο και ως βασική έκφραση μιας κυπριακότητας, μιας πολιτισμικής δηλαδή διαφορετικότητας και ιδιαιτερότητας των ε/Κυπρίων. Κάποια στιγμή θυμάμαι, καθώς μιλούσαμε με μια παρέα πήγα να «διορθώσω» κάποιον που είπε κάτι «λάθος» στα ελληνικά, γιατί έτσι όπως το άκουσα, ακόμα και εγώ που έχω τα κυπριακά στα αυτιά μου από τότε που γεννήθηκα, δυσκολεύτηκα να βγάλω νόημα. Αλλά εισέπραξα από κάποιον στην παρέα το ειρωνικό σχόλιο (στα καλαμαρίστια): «*Θα μας μάθετε και πως να ομιλούμεν σωστά την Ελληνικήν;*»

Το θέμα της χρήσης των ελληνικών και των κυπριακών στα διάφορα προφορικά και γραπτά, επίσημα και ανεπίσημα, πλαίσια της κοινωνικής συναναστροφής μεταξύ των ε/Κυπρίων, όπως και μεταξύ των πολιτών και των δημόσιων φορέων της Κυπριακής Δημοκρατίας, είναι κεντρικό στην καθημερινότητα των ε/Κυπρίων. Παράλληλα, είναι επίσης κεντρικό στην εμπειρία ενός Ελλαδίτη στην Κύπρο, μιας και μόνο από τον τρόπο που μιλάει αμέσως κατηγοριοποιείται από τους ντόπιους ως καλαμαράς. Έτσι, σχεδόν αυτόματα, το τρόπος επικοινωνίας μεταξύ των δύο συνομιλητών διαμεσολαβείται από την αλλαγή στον τρόπο ομιλίας του ενός, δηλαδή από το καλαμάρισμα του ε/Κυπρίου. Μάλιστα, μιας και το καλαμάρισμα αυτό θεωρείται από τον ε/Κύπριο ως λιγότερο «σωστό» από τα ελληνικά που μιλάει ο Ελλαδίτης, η συνομιλία διαμεσολαβείται και από το αίσθημα κατωτερότητας και στιγματισμού, που ενδέχεται να αισθανθεί ο ε/Κύπριος, σχετικά με την χρήση της γλώσσας.

Στην πραγματικότητα, ενώ οι σύγχρονοι Ελλαδίτες και Κυπριαίοι, και ιδιαίτερα οι νέοι από τα μητροπολιτικά κέντρα, συνεννοούνται μεταξύ τους μια χαρά, οι μικρές λεπτομέρειες της συνομιλίας δημιουργούν μια απόσταση μεταξύ των δύο συνομιλητών. Αυτή η γλωσσική σχέση εκφράζει εν μέρει και τη βιωμένη εμπειρία της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στους Ελλαδίτες και τους Κυπραίους. Η σχέση αυτή είναι μια άνιση σχέση που προσδίδει στα «νέα ελληνικά» το κύρος της γλώσσας και αφήνει τα κυπριακά στο επίπεδο της διαλέκτου. Από τη μια, τα «ορθά», «σωστά», «καθαρά», γραπτά και επίσημα Ελληνικά, και από την άλλη, τα «ανορθολογικά», «λάθος», προφορικά και «ανεπίσημα» Κυπριακά· η γλώσσα και η διάλεκτος, ο γραπτός και ο προφορικός λόγος. Έτσι, η σχέση μεταξύ των δύο τρόπων ομιλίας κυριαρχείται από μια γλωσσική απόσταση που, παράλληλα, εκφράζει και μια πολιτισμική απόσταση μεταξύ Κυπρίων και καλαμαράδων. Αυτό έχει ως

αποτέλεσμα οι ε/Κύπριοι, όπως και ο τρόπος ομιλίας τους, να μην θεωρούν τους εαυτούς τους ως «σωστούς» Έλληνες. Μπορεί επίσημα να μετέχουν στο «Ελληνικό Έθνος», αλλά ανεπίσημα, είναι Κυπριαί. Αυτό έχει πολλαπλά αποτελέσματα που αντανακλώνται στις επίσημες και ανεπίσημες επαφές και σχέσεις μεταξύ των Ελλαδιτών και των Κυπρίων, και τελικά, εκφράζει τόσο μια γλωσσική (και άρα πολιτισμική) κατωτερότητα από την πλευρά των ε/Κυπρίων, όσο και μια σχετική ανωτερότητα των Ελλαδιτών, έναντι στους «νησιώτες μικρούς αδελφούς».

Στη δική μου περίπτωση, όμως, τα πράγματα είναι λιγάκι πιο περίπλοκα. Ενώ μιλάω τα «σωστά» ελληνικά, καταλαβαίνω πλήρως και τα κυπριακά, αφού τα έχω «στα αυτιά μου» από μικρό παιδί. Ωστόσο, αφού αυτό δεν φαίνεται στην ομιλία μου παραμένω καλαμαράς και έτσι οι περισσότεροι, κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, αρχικά καλαμαρίζαν όταν μου απευθύνονταν. Στην προσπάθειά μου να παρακινήσω τον/την συνομιλητή/τρια μου να μην καλαμαρίζει, για να μπορέσει να μου μιλήσει πιο ελεύθερα, φρόντιζα να ενημερώνω άμεσα για την κατά το ήμισυ καταγωγή μου από το νησί και να τονίζω αυτή την πλευρά της ταυτότητάς μου. Με αυτόν τον τρόπο έδειχνα ότι καταλαβαίνω τα κυπριακά και ότι δεν χρειάζεται να μου καλαμαρίζουν. Πολλές φορές, όταν το έλεγα αυτό διέκρινα στον/την συνομιλητή/τρια μου μια αίσθηση ανακούφισης για το γεγονός ότι μπορεί να μιλήσει ελεύθερα και εγώ θα καταλάβω. Στο διάστημα που ήμουν στην Κύπρο για την επιτόπια έρευνα προσπάθησα αρκετά να μιλάω κι εγώ τα κυπριακά, όμως δεν τα κατάφερα καλά στο να διατηρήσω το ρυθμό και την προφορά σε μεγάλες συνεχόμενες προτάσεις. Έτσι, αυτό που έκανα, ήταν να «πετάω» κάποιες λέξεις και φράσεις στα κυπριακά μέσα στον υπόλοιπο καλαμαρίστικό μου τρόπο ομιλίας. Ακόμα και αυτό, όμως, ήταν πολλές φορές αρκετό για να εισπράξω χαρούμενα και ενθαρρυντικά σχόλια πως τα πάω καλά και, τελικά, μπορεί να είμαι και λίγο Κυπραίος. Βέβαια, έπρεπε να περάσει κάποιος καιρός για να νιώσω πως πλέον οι συνομιλητές και οι συνομιλήτριες μου, μου μιλούσαν αβίαστα και ελεύθερα, χωρίς να καλαμαρίζουν. Έφτασα ακόμα και στο σημείο να μου καλαμαρίζει κάποιος σε μια παρέα και, πριν προλάβω να του πω κάτι εγώ, να πετάγεται κάποιος άλλος που με ήξερε ήδη και να του λέει πως δεν χρειάζεται να καλαμαρίζει, γιατί είμαι κι εγώ Κυπραίος ακόμα και δεν «ακούγεται».

Τα παραπάνω ήταν μια προσπάθεια να περιγράψω την αμφιθυμία που υπάρχει στις σχέσεις μεταξύ ε/Κυπρίων και Ελλαδιτών τόσο όταν αυτοί σχετίζονται μεταξύ τους στην Κύπρο, όσο και όταν βρίσκονται στην Ελλάδα, όπως και τη δική μου θέση ως

«μισός-μισός». Σε γενικές γραμμές, ενώ η επίσημοι λόγοι που εκφράζονται στην Κύπρο και στην Ελλάδα θέλουν τους ανθρώπους να είναι μέλη της ίδιας «εθνικής οικογένειας», στην καθημερινότητα των συναντήσεων μεταξύ τους εκφράζονται διάφορα επίπεδα διαφορετικότητας, ανάλογα με πολιτικούς, οικονομικούς ή γλωσσικούς προσδιορισμούς, στα οποία συχνά η Ελλάδα, ως «μητέρα πατρίδα», και συνεπώς και οι Έλληνες «εξ Ελλάδος», καταλαμβάνουν κυρίαρχη θέση. Αυτή η εθνικά, ιστορικά και πολιτισμικά κυρίαρχη θέση που καταλαμβάνει η Ελλάδα σε σχέση με την Κύπρο, έχει δημιουργήσει πολιτικές, ιστορικές και πολιτισμικές αντιπαλότητες, στιγματισμούς και ανταγωνισμούς που εκφράζονται στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων μέχρι και σήμερα².

Θα έλεγα, λοιπόν, πως οι ε/Κύπριοι για τους Έλληνες της Ελλάδος είναι ο *κοντινός «άλλος»*. Δηλαδή, είναι αυτοί για τους οποίους ξέρουν μεν πολλά, από το σχολείο την ιστορία και τον εθνικό λόγο, ό μως δεν έχουν καταφέρει να γνωρίσουν και να καταλάβουν πραγματικά, έτσι, πολλές φορές εκφράζονται γι' αυτούς με στερεότυπα. Από την άλλη πλευρά, παρά το γεγονός ότι οι ε/Κύπριοι ξέρουν περισσότερο για την «Ελληνική Ιστορία» και το «Ελληνικό Έθνος», στα οποία υποτίθεται πως μετέχουν, είναι εμφανές πως και για τους ε/Κύπριους οι Έλληνες είναι συχνά «άλλοι»· είναι οι «καλαμαράες» που ερχόντουσαν στο νησί και φέρανε μαζί τους τα γράμματα, τις τέχνες και τον πολιτισμό, αλλά στη συνέχεια, μετείχαν στις «σκληρές» στιγμές της ιστορίας του νησιού και, όπως το έθεσε ένας συνομιλητής μου, *«πολλές φορές συμπεριφέρονταν και σαν να τους ανήκει το νησί»*. Μέσα σε αυτήν την αμφιθυμία, που χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ αυτών των δύο πολιτισμικών ομάδων, η δική μου θέση ήταν πάντα ιδιαίτερη. Ενώ στην Ελλάδα είμαι συχνά ο Κύπριος, στην Κύπρο παραμένω τις περισσότερες φορές καλαμαράς. Ωστόσο, στην Κύπρο ακόμα και αν υπό προϋποθέσεις, όταν δηλαδή βρίσκομαι ανάμεσα σε φίλους και γνωστούς, μπορεί να θεωρούμαι και Κυπραίος, τις περισσότερες φορές δεν είμαι ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Βρίσκομαι, δηλαδή, σε μια ενδιάμεση θέση, μια θέση που μπορεί να έχει

---

² Οι σχέσεις μεταξύ των δύο αυτών πολιτισμικών ομάδων (των «Ελλαδιτών» και των «ε/Κυπρίων») είναι ένα ζήτημα που πιστεύουμε πως χρήζει περαιτέρω ανθρωπολογικής προσοχής και διερεύνησης, ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση της συζήτησης περί της παραγωγής της πολιτισμικής διαφοράς, αλλά και των σχέσεων μεταξύ ετερότητας και ομοιότητας (βλ. σχετικά Παπαταξιάρχης 2006β). Αν και ένα τέτοιο εγχείρημα δεν περιλαμβάνεται στους στόχους αυτής της διατριβής, τα ζητήματα των ιεραρχιών μεταξύ διαφορετικών ομάδων του στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας, όπως συζητιούνται από ανθρωπολόγους όπως, για παράδειγμα τον Γιώργο Αγγελόπουλο (2006) ή την Αλεξένδρα Μπακαλάκη (2006), μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα, παρότι η Κύπρος θα λέγαμε πως είναι, αλλά, παράλληλα, δεν είναι, μέρος του «ελληνικού κόσμου».

πλεονεκτήματα λόγω της υβριδικότητας που τη χαρακτηρίζει, αλλά την ίδια στιγμή είναι συχνά άβολη και αβέβαιη· είναι δηλαδή μια *ενδιάμεση* θέση που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ακόμα και *οριακή*.

4.2. Μαζικοποίηση κινητοποιήσεων και πολιτικών διεκδικήσεων: 2009

Όταν, το καλοκαίρι του 2009, έφτασα στο πεδίο της έρευνας, η Παλιά Λευκωσία είναι ήδη η περιοχή που συγκέντρωνε σχεδόν το σύνολο των δράσεων, διαδικασιών και εκδηλώσεων, που συνέθεταν την από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στην πόλη. Αν και την περίοδο αυτή οι χώροι που καταλαμβάνουν τα άτομα και οι ομάδες είναι κάπως περιορισμένοι, δηλαδή δεν υπάρχει κάποια κατάληψη ή άλλος συλλογικά διαχειριζόμενος χώρος, πέρα από τη μικρή βιβλιοθήκη «Τα Αγράμματα», η από τα κάτω δραστηριότητα καταλαμβάνει σημαντική θέση στην περιοχή. Αυτό σημαίνει πως, από τη μία πλευρά, οι δημόσιες εκδηλώσεις που σημάδεψαν την μέχρι τότε ανάπτυξη της δραστηριότητας (όπως οι ποδηλατοπορείες «Critical Mass») συνεχίζονται να πραγματοποιούνται και, από την άλλη, πως η δημόσια παρουσία της δραστηριότητας στην πλατεία Φανερωμένης δείχνει να έχει σταθεροποιηθεί, κυρίως λόγω του ρόλου που απέκτησε ως ένας ανοιχτός χώρος συνέντευξης και πολιτικής δραστηριότητας μέσα από τις ανοιχτές κινηματικές διαδικασίες που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της «Κίνησης Πολιτών Alert».

Το 2009 είναι μια χρονιά κατά την οποία η από τα κάτω δραστηριότητα στην παλιά Λευκωσία αναπτύσσεται περισσότερο, ιδιαίτερα σε κινηματικό και πολιτικό επίπεδο. Τη χρονιά αυτή πραγματοποιούνται δυναμικές πολιτικές κινητοποιήσεις στην ε/Κυπριακή πλευρά της Λευκωσίας, οι οποίες μάλιστα αφορούν θέματα που μέχρι τότε δεν απασχολούσαν έντονα την κοινωνία στην ε/Κυπριακή πλευρά του νησιού. Τα θέματα, με αφορμή τα οποία αναπτύσσεται αυτή η κινηματική δραστηριότητα, σχετίζονται άμεσα με την Παλιά Λευκωσία και περιλαμβάνουν την αστυνομική βία και τη στοχοποίηση συγκεκριμένων ομάδων που κατοικούν και χρησιμοποιούν την περιοχή εντός των τειχών. Η ανάπτυξη των κινητοποιήσεων έρχεται αρχικά ως αντίδραση σε κινήσεις και προκλήσεις τόσο από την πλευρά των αρχών και της αστυνομίας, που αυξάνουν τον έλεγχο και τις επιχειρήσεις στην Παλιά Λευκωσία, όσο και από την αύξηση των επιθέσεων από ακροδεξιούς σε μετανάστες και νεαρούς στην πλατεία Φανερωμένης, η οποία αρχίζει να παρουσιάζει έντονα αντιεξουσιαστικά πολιτικά χαρακτηριστικά. Οι κινήσεις και προκλήσεις αυτές ακολουθούν την καλλιέργεια, από τα Μ.Μ.Ε., ενός κλίματος που παρουσιάζει την Παλιά Λευκωσία ως

ένα χώρο ανασφαλή και επικίνδυνο, προβάλλοντας ως αιτία τη διαφορετικότητα που παρουσιάζει η περιοχή λόγω της παρουσίας ομάδων με διαφορετικά πολιτικά, κοινωνικά, ταξικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Στις κινητοποιήσεις του 2009 συμμετέχουν ομάδες πολιτών και κατοίκων, που δραστηριοποιούνται πολιτικά και πολιτιστικά στην Παλιά Λευκωσία, που υπερασπίζονται τη διαφορετικότητα της περιοχής υποστηρίζοντας τις ομάδες οι οποίες δέχονται τις επιθέσεις και που προβάλλουν τα δικά τους νοήματα για την Παλιά Λευκωσία, ως κάτοικοι, ακτιβιστές και «ενεργοί πολίτες». Με αυτόν τον τρόπο η Παλιά Λευκωσία τοποθετείται στο επίκεντρο πολιτικών διεκδικήσεων που αφορούν θέματα όπως ο ρατσισμός και η ξενοφοβία ή η αστυνομική βία και ο σεβασμός προς τη διαφορετικότητα.

Οι κινητοποιήσεις του 2009 έρχονται ως συνέχεια της δραστηριότητας που είχε ξεκινήσει με την κίνηση πολιτών Alert, αλλά ταυτόχρονα εκφράζουν, όλο και πιο καθαρά, τις σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους οι ομάδες και τα άτομα που δραστηριοποιούνται στο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι κινητοποιήσεις αυτές παρουσιάζουν μια σημαντική μαζικότητα για τη Λευκωσία εκφράζει την κοινωνική αλλαγή την οποία μελετάμε, γιατί αφορά στο ξεπέραςμα του εμποδίου προς την ανάπτυξη μιας εναλλακτικής πολιτικής και κοινωνικής δραστηριοποίησης που έθετε μέχρι εκείνη την εποχή η κυριαρχία των εθνικοκετρικών και συντηρητικών επίσημων λόγων και η διαχείριση του Κυπριακού Προβλήματος. Έτσι, η ανάπτυξη αυτής της δραστηριότητας μετέχει στην αλλαγή της πολιτικής και πολιτιστικής «καθήλωσης» τοποθετώντας την ίδια στιγμή την Παλιά Λευκωσία στο επίκεντρο αυτής της αλλαγής.

4.2.1. Αντι-ρατσιστική πορεία αλληλεγγύης: Υποστήριξη του «άλλου»

Η ανάπτυξη των κοινωνικών και πολιτικών αντανακλαστικών των ομάδων και των ατόμων που δραστηριοποιούνται στην Παλιά Λευκωσία φάνηκε έντονα, όταν, στις αρχές του Οκτώβρη του 2009, πραγματοποιήθηκε μια μεγάλη αντι-ρατσιστική πορεία αλληλεγγύης προς τους μετανάστες κατοίκους της Παλιάς Λευκωσίας, μετά από μία επιχείρηση «σκούπα» της αστυνομίας στην περιοχή. Την κινητοποίηση κάλεσαν η *Κίνηση για την Ισότητα και τον Αντιρατσισμό* (ΚΙΣΑ), η κίνηση πολιτών *Alert* και η κίνηση κατοίκων της Παλιάς Λευκωσίας *Άγρυπνοι εντός των Τειχών* (*Awake within the Walls*)³. Με το κοινό κάλεσμα των τριών ομάδων κατάφεραν να μαζέψουν έναν

³ Η ομάδα-κίνηση κατοίκων «Άγρυπνοι Εντός των Τειχών» (*Awake Within the Walls*) παρουσιάζεται στην Παλιά Λευκωσία λίγα χρόνια πριν και εκφράζει μια τάση συλλογικής και

αρκετά σημαντικό αριθμό συμμετεχόντων για τα δεδομένα της πόλης (γύρω στα 500 άτομα), ντόπιους αλλά και μετανάστες, που έδωσε πρωτοφανή δυναμικότητα στην κινητοποίηση⁴.

□ **Εικόνα 1:** «Κάτοικοι (της) Παλιάς Λευκωσίας είμαστε όλοι» Μήνυμα σε πλακάτ που κρατούσε στην πορεία η Χρύσα - 25χρονη κάτοικος της Παλιάς Λευκωσίας που μεγάλωσε στην περιοχή. Φωτογραφία του συγγραφέα

Η πορεία αυτή, που ήταν και η πρώτη κινητοποίηση στην οποία βρέθηκα, ήταν πολύ σημαντική για την πολιτική δραστηριοποίηση στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, πρώτον, γιατί ήταν η πρώτη φορά που συνεργάζονταν οι ομάδες πολιτών και κατοίκων της εντός των τειχών πόλης, που δραστηριοποιούνταν από τα κάτω, σε μια κοινή κινητοποίηση, και δεύτερον, γιατί ήταν η πρώτη φορά που πραγματοποιήθηκε μια πορεία αποκλειστικά στην Παλιά Πόλη, η οποία πέρασε από κεντρικά σημεία της περιοχής, με γεωγραφική αλλά και συμβολική σημασία. Τα σημεία αυτά ήταν η εμπορική οδός Λήδρας, με τους περισσότερους επισκέπτες στην περιοχή, ο αστυνομικός σταθμός της Πύλης Πάφου⁵, η οδός Τρικούπη, που ήταν ο κύριος δρόμος που συγκεντρωνόταν η παρουσία των μεταναστών εκείνη την εποχή, αλλά και

από-τα-κάτω κινητοποίησης κατοίκων της περιοχής. Η ομάδα διαμορφώθηκε με αφορμή την αύξηση των κέντρων διασκέδασης στην περιοχή, που τους κρατούσαν άγρυπνους με την μουσική και τη φασαρία που κάνανε, και στη συνέχεια ανέπτυξε τη δραστηριοποίησή της και σε άλλα θέματα και ζητήματα που αφορούν την περιοχή εντός των τειχών της πόλης, ανάμεσα στα οποία είναι η αστυνομική αυθαιρεσία, ο ρατσισμός κατά των μεταναστών, η αλλαγή-ανάπτυξη της περιοχής κ.α. Στην ομάδα συμμετείχαν επίσης άτομα που ήταν γονείς και φίλοι των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία Φανερωμένης. Το ιστολόγιο της ομάδας βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://awakewithinthewalls.blogspot.gr/>

⁴ Βίντεο της πορείας του κινηματογραφιστή Βασίλη Πετρίδη υπάρχει διαθέσιμο στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις: <http://youtu.be/KyNFFiGFMO0> και <http://vimeo.com/6952827>.

⁵ Ο αστυνομικός σταθμός («αστυνομικός σταθμός») αποκαλείται το «αστυνομικό τμήμα» στην καθομιλουμένη των ελληνικών Κυπριακών) της Πύλης Πάφου είναι ο μόνος που υπάρχει στην ε/Κυπριακή πλευρά της εντός των τειχών Λευκωσίας. Ο σταθμός στεγάζεται, μαζί με δύναμη της πυροσβεστικής, σε κτιριακό συγκρότημα που είχε διαμορφώσει η Βρετανική αποικιακή δύναμη για την τότε αστυνομία της Λευκωσίας, σε χώρο που βρίσκεται επάνω στα τείχη της πόλης (στο δυτικό προμαχώνα των τειχών Roccas) και δίπλα στην Πύλη Πάφου και την πράσινη γραμμή. Λίγο πιο πέρα βρίσκεται επίσης και το πρώτο σημείο διέλευσης της γραμμής που άνοιξε στο ξενοδοχείο Λήδρα Πάλλας και αρχηγείο της ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ στην Κύπρο (UNFICYP).

στην οποία βρίσκεται το μόνο εν λειτουργία Τζαμί της νότιας πλευράς της Λευκωσίας (Τζαμί Ομεριέ⁶, βλ. Εικ. 12) και, τέλος, η πορεία κατέληξε στην πλατεία Φανερωμένης, γεγονός το οποίο γινόταν για πρώτη φορά και δείχνει την πολιτική σημασία που είχε αρχίσει να αποκτά ο χώρος της πλατείας.

Εικόνα 2: Η πορεία καθώς περνάει από τον περιφερειακό δρόμο στο εσωτερικό των τειχών της πόλης με κατεύθυνση την οδό Τρικούπη και την περιοχή των μεταναστών στην Παλιά Λευκωσία. 04/10/2009. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Εικόνα 3: Η κορυφή της πορείας στην οδό Τρικούπη, μπροστά στο Τζαμί Ομεριέ. Διακρίνεται το πανό της ΚΙΣΑ που αναγράφει: «Κάτω τα χέρια από τους Μετανάστες. Σταματήστε την αστυνομική Βία! Σταματήστε τον Ρατσισμό! ΚΙΣΑ – Ισότητα, Στήριξη, Αντι-Ρατσισμός». 04/10/2009. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Αρκετοί πληροφορητές μου συμφωνούν πως η πορεία αυτή σηματοδοτεί την αρχή μιας μαζικοποίησης των κινηματικών διαδικασιών στη Λευκωσία, που αλλάζουν την κατάσταση που επικρατούσε μέχρι τότε, και ενδυναμώνουν τις φωνές που εκφράζουν ένα διαφορετικό πολιτικό λόγο και ασκούν κριτική στη δράση των κρατικών φορέων, όπως της αστυνομίας. Επιπλέον, η πορεία αυτή σηματοδοτεί την αρχή της

⁶ Η επιχείρηση «σκούπα» της αστυνομίας πραγματοποιήθηκε ξημερώματα γύρω από την οδό Τρικούπη και περιλάμβανε την κινητοποίηση μεγάλης αστυνομικής δύναμης, που έδρασε με επιχειρησιακό σχέδιο αποκλεισμού της περιοχής πραγματοποιώντας δεκάδες προσαγωγές μεταναστών για έλεγχο στοιχείων. Η επιχείρηση καλύφθηκε τηλεοπτικά από μεγάλα κανάλια, τα οποία είχαν προφανώς ειδοποιηθεί από την ίδια την αστυνομία. Η επιχείρηση αυτή έγινε στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2009, και ακολούθησε την έντονη ενασχόληση των ε/Κυπριακών δελτίων ειδήσεων και εφημερίδων με το θέμα των μεταναστών. Η ενασχόληση ξεκίνησε μετά από ένα περιστατικό βίαιων συγκρούσεων, που πραγματοποιήθηκαν έξω από το Τζαμί Ομεριέ, μεταξύ ομάδων μουσουλμάνων μεταναστών. Σύμφωνα με πληροφορητές μου από την περιοχή, οι ομάδες είχαν αντικρουόμενα συμφέροντα, που πιθανώς να σχετίζονταν με τον έλεγχο του Τζαμιού. Το περιστατικό αυτό μαζί με την ενασχόληση των μίντια ήταν ο λόγος για τον οποίο την εποχή αυτή αυξάνεται η παρουσία της αστυνομίας στην περιοχή με περιπολίες και ελέγχους.

συνεργασίας μεταξύ των ομάδων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω⁷, οι οποίες δείχνουν τότε να συνειδητοποιούν τις κοινές τους θέσεις, σχετικά με ζητήματα που αφορούν την περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, και συγκροτούν κοινή δράση. Τέλος, η πορεία αυτή τοποθετείται από πληροφορητές μου στην αρχή μιας προσπάθειας υπεράσπισης της κοινωνικής και πολιτισμικής διαφορετικότητας, που παρουσιάζει η περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, από τις ομάδες πολιτών-κατοίκων που χρησιμοποιούν, κατοικούν και υποστηρίζουν την ιδιαίτερη αυτή περιοχή της πόλης.

4.2.2. Μαζικοποίηση και στοχοποίηση της δραστηριότητας στην πλατεία Φανερωμένης: Υποστήριξη του εαυτού ως «άλλου»

Η εμφάνιση και δραστηριοποίηση της «Κίνησης Πολιτών Alert», στις αρχές του 2009, αλλά και το παράλληλο κλείσιμο των καταλήψεων *Malla Cassa* και *Φανάρι του Διογένη*, τοποθετούν την εποχή αυτή την πλατεία Φανερωμένης στο επίκεντρο της από τα κάτω οργάνωσης και δράσης. Από το καλοκαίρι του 2009 η πλατεία Φανερωμένης μετατρέπεται σε ένα χώρο καθημερινής συνάντησης και δραστηριοποίησης. Γίνεται το νέο ανοιχτό και δημόσιο στέκι στο οποίο μαζεύεται κόσμος καθημερινά και ιδιαίτερα τα βράδια και τα Σαββατοκύριακα, όταν πολλοί νεαροί και νεαρές συχνάζουν εκεί για να περάσουν την ώρα τους, να κοινωνικοποιηθούν, να δραστηριοποιηθούν και να διασκεδάσουν. Η πλατεία αρχίζει να αποτελεί, δηλαδή, έναν από τους βασικούς χώρους των ομάδων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω, στον οποίο πραγματοποιούν εκδηλώσεις, όπως συνελεύσεις, συζητήσεις, προβολές και πάρτυ. Τα πάρτυ, μια από τις βασικές πολιτισμικές πρακτικές που πραγματοποιούνταν με επιτυχία στο *Karđas*, το *Arşinöň* 5 και το *Φανάρι*, μεταφέρονται σταδιακά στο δημόσιο χώρο της πλατείας και μετατρέπονται σε ανοιχτά «*Street Parties*», τα οποία αποκτούν γρήγορα μεγάλη απήχηση και γίνονται η αφορμή για τη μαζικοποίηση της δραστηριότητας στην πλατεία.

«Τα Street Parties επηρέασαν πολύ την κατάσταση στην πλατεία φέτος. Από το Σεπτέμβρη και μετά που ξεκίνησαν δυναμικά, με ηχεία και δυνατή μουσική, έκαναν την πλατεία διάσημη και μάζεψαν πολύ κόσμο»

(Χρήστος, 20 χρονών)

⁷ Εξάιρεση αποτελεί η Μ.Κ.Ο. ΚΙΣΑ, η οποία είναι μια επίσημα αναγνωρισμένη οργάνωση από την Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία, όμως, έχει δυναμική παρουσία στις κινηματικές διαδικασίες που αναπτύσσονται εκείνη την εποχή, και είχε παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριοποίησης, ήδη από τον καιρό της λειτουργίας του πολιτιστικού κέντρου *Karđas*.

Χαρακτηριστικά, το γεγονός ότι το πρώτο μεγάλο Street Party, που πραγματοποιήθηκε στα τέλη του Σεπτεμβρίου του 2009, είχε πολύ κόσμο, αλλά και ότι ο κόσμος χόρευε, εντυπωσίασε τους συμμετέχοντες με τους οποίους συνομίλησα και δείχνει τη σημασία που είχε η πρακτική για τη μαζικοποίηση της δραστηριότητας στην πλατεία. Ο Κώστας (17 χρονών) μου είπε: *«Ρε χόρευε ο κόσμος! Αυτό δεν γίνεται συχνά εδώ στην Κύπρο... βγαίνεις έξω στα μπαρ και ο κόσμος κάθεται με το ποτό στο χέρι και κοιτάει ο ένας τον άλλο»*, ενώ ο Γιάννης (29 χρονών), είπε χαρακτηριστικά *«Είναι σαν να είμαστε στην Αθήνα!»* Η σύγκριση με την Αθήνα, η οποία για τους ε/Κύπριους είναι η μητρόπολη που στην «μικρή» Κύπρο δεν υπάρχει, περιγράφει τον ενθουσιασμό διαφόρων εμπλεκομένων στη δραστηριοποίηση, εκφράζοντας ταυτόχρονα μια αίσθηση αλλαγής της πόλης, η οποία βιώνεται μέσω της ανάπτυξης μιας δραστηριότητας στην πλατεία που θυμίζει «εξωτερικό». Ωστόσο, ο ενθουσιασμός που εκφράζεται για τη δραστηριότητα στην πλατεία, και συγκεκριμένα για τα Street Party, συνοδεύεται ταυτόχρονα και από μια δυσπιστία για το μέλλον και μια απογοήτευση προς τη διάρκεια που θα έχει η προοπτική που ανοίγεται. Στο ίδιο Street Party στην πλατεία με πλησιάζει ο Μεχμέτ, ένας νεαρός μετανάστης δεύτερης γενιάς από την Αίγυπτο που μεγάλωσε στην Παλιά Λευκωσία, και μου λέει με ενθουσιασμό: *«Ρε πελλέ... εν πολλά ωραία! Τα street party εν η φάση!»*. Όμως αμέσως μετά κάνει μια παύση, κατά την οποία βλέπω το ύφος του να αλλάζει, και μου λέει: *«όμως... σε λλίό εν να γίνονται παντού street party τζιαι εν να γίνουν της μόδας τζιαι τούτα!»*⁸

Αναπόφευκτα, ο δημόσιος χαρακτήρας της πλατείας άνοιξε προς τα έξω και την ίδια τη δραστηριοποίηση, καθιστώντας την περισσότερο ορατή στο δημόσιο χώρο της πόλης. Ταυτόχρονα, η αύξηση της καθημερινής χρήσης της πλατείας, και της γύρω περιοχής, συνοδεύεται και από την εγγραφή στο χώρο των ιδεών και των ταυτοτήτων κάποιων χρηστών με τη μορφή συνθημάτων και άλλων ειδών οπτικής παρέμβασης στους τοίχους. Οι παρεμβάσεις αυτές, παρότι δεν εκφράζουν το σύνολο των ατόμων που χρησιμοποιούν την πλατεία, αυξάνουν την ορατότητα συγκεκριμένων πολιτικών

---

⁸ Πραγματοποιώντας ένα άλμα στο χρόνο από τα τέλη του 2009, όταν στο πρώτο μεγάλο street party ο Μεχμέτ μου εξέφρασε τον προβληματισμό του, στο 2013, βλέπουμε την πρακτική των Street Party να ξεφεύγει από τον «εναλλακτικό» χαρακτήρα της από τα κάτω πολιτιστικής πρακτικής. Στην προεκλογική περίοδο των προεδρικών εκλογών του 2013, η πρακτική του Street Party χρησιμοποιείται από τα πάνω, για την προώθηση της υποψηφιότητας του Νίκου Αναστασιάδη, όταν διοργανώνεται Street Party για τη νεολαία που τον στηρίζει, στον ίδιο ακριβώς χώρο της πλατείας, στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης (Πλατεία 28^{ης} Οκτωβρίου).

θέσεων και συνθέτουν τις εντυπώσεις για τα πολιτικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας που επιτελείται στην περιοχή. Αν και η αύξηση της ορατότητας ενός είδους καθημερινής δραστηριότητας, που δεν ήταν συνηθισμένο στην περιοχή, και η έκφραση πολιτικών ταυτοτήτων, ήταν επιθυμητά από πολλούς συμμετέχοντες που ένιωθαν να έχουν ξεμπλοκάρει από την εσωστρέφεια των κλειστών χώρων που στεγάζονταν μέχρι τότε, την ίδια στιγμή, το γεγονός ότι γίνονται πια δημόσια ορατές συγκεκριμένες πρακτικές και πολιτικές ιδέες, προκαλεί διάφορες αντιδράσεις τόσο από άτομα και ομάδες με αντίθετες ιδέες και πολιτικές θέσεις, όσο και από περίοικους, που με τη σειρά τους φέρνουν την αντίδραση των αρχών και της αστυνομίας. Η σύνδεση της πλατείας με συγκεκριμένες πολιτικές ιδεολογίες και πρακτικές προκαλεί, το καλοκαίρι του 2009, τις πρώτες επιθέσεις σε νεαρούς της πλατείας από ομάδες ακροδεξιών, που βάζουν στο στόχαστρό τους την περιοχή ως «στέκι αναρχικών». Τα επόμενα χρόνια οι επιθέσεις των ακροδεξιών αυξάνονται, και θα αποτελούν συνεχόμενη απειλή τόσο για τον κόσμο της πλατείας (πολιτικοποιημένους ή όχι), όσο και για τους μετανάστες που κατοικούν στην Παλιά Λευκωσία. Αυτό συνδέεται βέβαια άμεσα με την ίδρυση του ε/Κυπριακού ακροδεξιού εθνικιστικού κόμματος «Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο» (ΕΛΑΜ), το οποίο είναι το παρακλάδι του γνωστού ελληνικού ακροδεξιού κόμματος «Χρυσή Αυγή»⁹.

Τις επιθέσεις ενάντια στον κόσμο της πλατείας από ακροδεξιούς ακολουθεί, το φθινόπωρο, η πρώτη σύγκρουση του κόσμου της πλατείας με την αστυνομία. Τον Οκτώβριο του 2009, σε ένα Street Party με πολύ κόσμο, εμφανίζονται στα στενά γύρω από την πλατεία αστυνομικοί με πολιτικά που διενεργούν σωματικούς ελέγχους σε άτομα που πηγαίνουν και φεύγουν από το πάρτυ. Η προκλητική στάση των αστυνομικών που προσαγάγουν έναν έφηβο για κατοχή «ύποπτης ουσίας» (η οποία

---

⁹ Αν και η νέα ελληνική ακροδεξιά, που εκφράζεται από το ελληνικό ακροδεξιό κόμμα Χρυσή Αυγή, αρχίζει να δραστηριοποιείται στην Κύπρο από το 2004 και το δημοψήφισμα του Σχεδίου Αννάν, αυτή η πολιτική δύναμη δεν καταφέρνει συγκροτηθεί ως πολιτική οργάνωση στην Κύπρο μέχρι το 2009. Τότε παρουσιάζεται το Ε.ΛΑ.Μ ως μια πολιτική οργάνωση, η οποία εγγράφεται ως νόμιμο κόμμα από τις ε/Κυπριακές αρχές και συμμετέχει στις Ευρωεκλογές του καλοκαιριού του 2009. Όμως, παρά το διαφορετικό όνομα, το Ε.ΛΑ.Μ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως το κυπριακό τμήμα της Χρυσής Αυγής. Τα δύο ακροδεξιά κόμματα διατηρούν πολύ στενές σχέσεις, μιας και το Ε.ΛΑ.Μ στελεχώθηκε αρχικά από ε/Κύπριους, μέλη της Χρυσής Αυγής, που είχαν ζήσει στην Ελλάδα είτε κατά τη διάρκεια σπουδών είτε σε μεγαλύτερες ηλικίες, και καθοδηγείται από την Αθήνα. Οι σχέσεις των δύο κομμάτων έχουν γίνει αντικείμενο δημοσιογραφικών δημοσιεύσεων από διάφορες εφημερίδες στην Ελλάδα, αλλά και από το Αραβικό Al Jazeera. Άρθρο της ελληνικής ενημερωτικής ιστοσελίδας TVXS.gr που μεταξύ άλλων αναφέρεται και στη δημοσίευση του Al Jazeera υπάρχει διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://tvxs.gr/news/ellada/elam-i-xyysi-aygi-tis-kyproy>

αργότερα αποδείχτηκε νόμιμη), περνώντας του χειροπέδες ενώ τον έχουν ξαπλωμένο μπρούμυτα στο έδαφος πιέζοντας τον με το γόνατο, ξυπνάει τα αντανακλαστικά των συμμετεχόντων στο πάρτυ και προκαλεί την αντίδρασή τους, η οποία οδηγεί στην επέμβαση της ειδικής μονάδας διαχείρισης πλήθους της Κυπριακής Αστυνομίας και καταλήγει σε σύγκρουση μεταξύ των αστυνομικών και των νεαρών, με τραυματισμούς και συλλήψεις.

□

Εικόνα 4: Φωτογραφία από τοίχο στην πλατεία Φανερωμένης. Στην εικόνα παρατηρούμε την αναγραφή, στους τοίχους και τις πόρτες του κτιρίου, διαφόρων συνθημάτων και συμβόλων, όπως και την επικόλληση αφισών και αυτοκόλλητων, κάποια από τα οποία αναφέρονται άμεσα στην πολιτική παράδοση του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου. Διακρίνονται, επίσης, παρεμβάσεις πιθανόν από άτομα αντίθετων πολιτικών χώρων οι οποίες σβήνουν αναρχικά σύμβολα και συνθήματα. Στο πανό που βρίσκεται αναρτημένο στο μεταλλικό ρολό της πόρτας γράφει: «Είμαστε Ούλλοι Μετανάστριες», και ήταν το πανό που χρησιμοποίησαν τα μέλη της ΑΔΑ (Αυτόνομη Δράση Αντιεξουσιαστών) στην μεγάλη πορεία για τους μετανάστες. Φωτογραφία του συγγραφέα, Οκτώβριος του 2009.

Η επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία και οι βίαιες συλλήψεις εφήβων, αγοριών και κοριτσιών προκαλούν την κινητοποίηση των ομάδων που δραστηριοποιούνται στην πόλη. Μετά από μεγάλες συνελεύσεις, που πραγματοποιούνται στην πλατεία αλλά και στο χώρο που διαθέτει το καφενείο *Τα Καλά Καθούμενα*, στις οποίες συμμετέχουν τόσο νεαροί από την πλατεία και κάποιοι από τους γονείς τους, όσο και μέλη πολιτικών ομάδων και οργανώσεων και οι κάτοικοι της Παλιάς Λευκωσίας, αποφασίζεται η διοργάνωση μεγάλης εκδήλωσης διαμαρτυρίας που περιλαμβάνει μουσική, έκθεση φωτογραφίας, παραστάσεις από ζογκλέρ, προβολές και γκραφίτι, στον ίδιο χώρο που είχε γίνει το πάρτυ (Εικ. 5 & 6).

Η εκδήλωση αυτή συν-διοργανώνεται από τη «Νεολαία Φανερωμένης», ένα όνομα που εμφανίζεται για πρώτη φορά - επιχειρώντας να εκφράσει τη συλλογικότητα των νεαρών που διαμορφώνεται στην πλατεία, την κίνηση *Alert* και τους *Άγρυπνους Εντός των Τειχών*, ενώ έχει και τη στήριξη της Μ.Κ.Ο. ΚΙΣΑ. Οι ομάδες-κινήσεις που συν-διοργάνωσαν την εκδήλωση διαμαρτυρίας αποτελούν τις βασικές ομάδες πολιτών και κατοίκων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία εκείνη την εποχή και είναι οι ίδιες που είχαν συνεργαστεί στην πορεία υποστήριξης των μεταναστών. Με αφορμή την επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία, οι ομάδες αυτές συγκροτούν θέσεις και εκφράζουν δημόσιο λόγο για πρώτη φορά σε σχέση με το δημόσιο χώρο της Παλιάς Πόλης. Το γεγονός μάλιστα ότι η επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία πραγματοποιείται λίγο μετά την επιχείρηση «σκούπα», κατά των μεταναστών κατοίκων της Παλιάς Λευκωσίας, δίνει την ευκαιρία στις ομάδες αυτές να εκφράσουν πολιτικό λόγο ενάντια στις πρακτικές της αστυνομίας, που ποινικοποιούν και στιγματίζουν την παρουσία συγκεκριμένων ομάδων στην Παλιά Λευκωσία. Τα παραπάνω φαίνονται και στην κοινή ανακοίνωση που βγήκε για την εκδήλωση:

«Το Σάββατο 17 Οκτωβρίου 2009, διοργανώνουμε φεστιβάλ διαμαρτυρίας για την επίθεση της αστυνομίας σε νεαρούς που διασκέδαζαν στην Πλατεία Φανερωμένης. Θεωρούμε ότι οι δημόσιοι χώροι ανήκουν σε όλους που τους χρησιμοποιούν, πολίτες και μετανάστες, άντρες και γυναίκες, νέους και γέρους ανεξάρτητα από την εθνικότητα τους, την εμφάνιση τους ή τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Η προσπάθεια της αστυνομίας να ποινικοποιήσει την παρουσία της νεολαίας στην Πλατεία της Φανερωμένης θα συναντήσει την αντίσταση μας. Θέλουμε ζωντανές πλατείες όπου οι άνθρωποι θα κοινωνικοποιούνται ελεύθερα. Η αστυνομική τρομοκρατία στην παλιά πόλη δεν θα περάσει. Το φεστιβάλ που θα γίνει στην Πλατεία Φανερωμένης θα περιλαμβάνει έκθεση φωτογραφίας, γκραφίτι σε καμβά, παράσταση δρόμου, προβολές και μουσική. Θα αρχίσει στις 17.00 το απόγευμα και θα συνεχιστεί μέχρι τις 12.00. Δεν θα υπάρχουν ομιλίες αλλά μερικές σύντομες παρεμβάσεις από νεαρούς/ες Κύπριους και μετανάστες που έτυχαν κακομεταχείρισης από την αστυνομία και δηλώσεις στήριξης στο δικαίωμα συνάθροισης στους δημόσιους χώρους από ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων»

(Κοινή ανακοίνωση από τις ομάδες που συν-διοργάνωσαν την εκδήλωση διαμαρτυρίας. Δημοσιεύτηκε στο διαδίκτυο)

Εικόνα 5: Η επίσημη αφίσα για την εκδήλωση-πάρτυ διαμαρτυρίας, απέναντι στην επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία, η οποία τοιχοκολλήθηκε στην περιοχή και κυκλοφόρησε στο διαδίκτυο. Στην αφίσα διακρίνουμε τόσο το κεντρικό σύνθημα «Οι δημόσιοι χώροι ανήκουν σε όλους», όσο και τους συν-διοργανωτές (κάτω αριστερά): «Νεολαία Φανερωμένης», Κίνηση Πολιτών «Alert», Κίνηση Κατοίκων «Άγρυπνοι εντός των τειχών» και ΚΙΣΑ, η οποία στηρίζει την εκδήλωση. Τέλος παρατηρούμε ότι η αφίσα είναι στα Ελληνικά αλλά και στα Αγγλικά.

Στην εκδήλωση μαζεύεται πολύς κόσμος, πέρα από τους/τις νεαρούς/ρές που αποτελούν τον πυρήνα του πάρτυ και χορεύουν έντονα στο κέντρο της πλατείας, ο οποίος παρακολουθεί από τις άκρες και δίνει ένα διαφορετικό τόνο στο πάρτυ-εκδήλωση, σε σχέση με τις προηγούμενες φορές. Το σχόλιο της Μαρίας (24 χρονών), μίας από τις κοπέλες που συχνάζουν σχεδόν καθημερινά στην πλατεία, περιγράφει το κλίμα της εκδήλωσης με χιουμοριστικό τόνο: «Είναι η πρώτη φορά που έχουμε και ακροατήριο στο πάρτυ μας!». Ο κόσμος που έχει έρθει για να διαμαρτυρηθεί και να υποστηρίξει τη δραστηριότητα στην πλατεία περιφέρεται, συζητάει, διαβάζει τα κείμενα των ομιάδων που έχουν απλωθεί με μορφή φυλλαδίων σε ένα τραπεζάκι, κοιτάει τις φωτογραφίες από περιστατικά αστυνομικής βίας που έχουν αναρτηθεί στους τοίχους του σχολείου, τρώει φαγητό που έχει ετοιμάσει και πουλάει φτηνά μια ομάδα γυναικών από τη Σρι-Λάνκα και παίζει με τα μικρά παιδιά που έχουν έρθει με τους γονείς τους σε μια από τις άκρες της πλατείας, συνθέτοντας ένα ευχάριστο και αρκετά διαφορετικό κλίμα. «Μιλάμε για απόλυτη επιτυχία!», ήταν το σχόλιο του Γιάννη (27 χρονών), ενός μέλους της Alert που ασχολήθηκε ενεργά με τη διοργάνωση της εκδήλωσης.

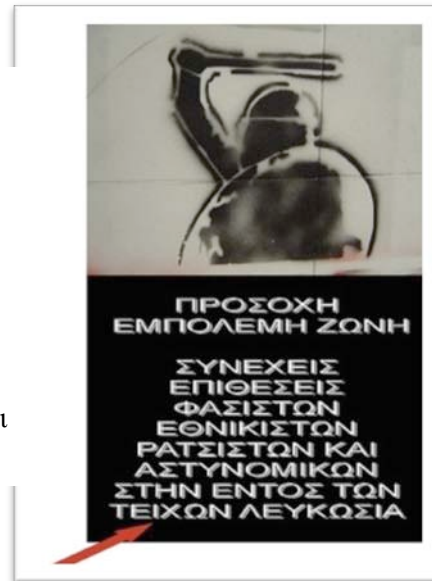
Εικόνα 6: Στα αριστερά είναι μια φωτογραφία από την εκδήλωση διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκε μπροστά στο παρθεναγωγείο Φανερωμένης (το επιβλητικό νεοκλασικό κτίριο που φαίνεται στην φωτογραφία και παρουσιάζεται και στην παραπάνω αφίσα της εκδήλωσης [βλ. Εικ. 5]). Στην είσοδο του κτιρίου υπάρχει αναρτημένο ένα πράσινο πανό στο οποίο αναγράφεται: «Είμαστε ο Ανθός της Κυπριακής Νεολαίας». Αυτό είναι ένα σύνθημα που είναι άμεση αναφορά στο σύνθημα «Είμαστε ο Ανθός της Ελληνικής Νεολαίας» (φωτογραφία στα δεξιά), που εμφανίστηκε σε πορεία στην Αθήνα, τον Φεβρουάριο του 1990, που διοργανώνεται από την κατάληψη του Πολυτεχνείου, και δημοσιεύτηκε στο εξώφυλλο του περιοδικού «Τα άνθη του Κακού» (Ανοιξη, 1990). Για περισσότερα σχετικά με την κατάληψη, την «πορεία του ανθού» και το συγκεκριμένο σύνθημα βλ. Σούζας 2015: 145-146.

Το περιστατικό της επέμβασης της αστυνομίας στην πλατεία κατά τη διάρκεια του Street Party, δημοσιοποιεί τη δραστηριότητα που διαμορφώνεται στην πλατεία και προκαλεί την ενασχόληση με αυτή των ε/Κυπριακών Μ.Μ.Ε.. Άρθρα και ρεπορτάζ, στα δελτία ειδήσεων των μεγάλων καναλιών και στις εφημερίδες, αρχίζουν να ασχολούνται με τη δραστηριότητα στην πλατεία διαμορφώνοντας ένα εχθρικό κλίμα απέναντι της. Από την άλλη πλευρά, όμως, η επίθεση της αστυνομίας λειτούργησε δημιουργώντας και ένα κύμα συμπαράστασης, το οποίο εκφράστηκε τόσο από την επιτυχία της εκδήλωσης διαμαρτυρίας, όσο και με διάφορες δημοσιεύσεις στα κοινωνικά δίκτυα και σε ιστολόγια ομάδων και ατόμων, οι οποίες υποστήριξαν τη δραστηριότητα στην πλατεία Φανερωμένης και επιχείρησαν να ισορροπήσουν το αρνητικό κλίμα. Επιπλέον, η επέμβαση της αστυνομίας λειτούργησε επίσης συσπειρώνοντας τον κόσμο της πλατείας και ενδυναμώνοντας τις κινηματικές διαδικασίες, που είχαν αρχίσει να μαζικοποιούνται από τις αρχές του ίδιου μήνα με την πορεία υποστήριξης των μεταναστών, προσφέροντας τους παράλληλα ένα χαρακτήρα υπεράσπισης της διαφορετικότητας της Παλιάς Λευκωσίας και των ομάδων που τη χρησιμοποιούν, απέναντι στις επιθέσεις τόσο της αστυνομίας, όσο και

των ακροδεξιών, αλλά και απέναντι στο ρόλο των Μ.Μ.Ε., που την ίδια εποχή καλλιεργούν ένα κλίμα φόβου παρουσιάζοντας την περιοχή της εντός των τειχών πόλης ως έναν επικίνδυνο χώρο.

□

Εικόνα 7: Αυτοκόλλητο και ψηφιακό 'banner', που δημιουργήθηκε μετά τα επεισόδια στην πλατεία Φανερωμένης για να εκφράσει τον στιγματισμό της περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας και των διαφορετικών ομάδων που την χρησιμοποιούν, από ακροδεξιούς αλλά και από την αστυνομία. Αξίζει να σημειωθεί πως το stencil που χρησιμοποιείται και απεικονίζει έναν αστυνομικό με εξάρτηση ελέγχου διαδηλώσεων, έτοιμο να χτυπήσει με το γκλοπ του, είναι ένα παγκόσμια διαδεδομένο stencil που βρίσκει κανείς ελεύθερα στο διαδίκτυο.

Το επόμενο απόσπασμα, από ανάρτηση στο ιστολόγιο «Σύρμα στο Computer», αναφέρεται στο περιστατικό στην πλατεία και το συνδέει με την επιχείρηση «σκούπα» της αστυνομίας, ενώ παράλληλα σχολιάζει το ρόλο των μίντια, τη διαφορετικότητα και την οριακότητα της Παλιάς Λευκωσίας.

«Ο χωρος της παλιας Λευκωσιας εκτος που χωρος κατοικιας μεταναστων, εν τζαι ενας χωρος που αρκεψεν να γινεται σημειο αναφορας για μια νεολαια που ζει στο συνορο..η νακκον παρατζει που τα εσωτερικα συνορα - τα υλικα αλλα τζαι τα εγκεφαλικα, φαντασιακα.. Τα γκραφιτι εν απλα το σημαδι της νυχτερινης αυρας.. (...) Διοτι περα που την συγκεκριμενη αιτια, η συγκρουση εντασεται σε ενα ιστορικο πλαισιο..Τουτη εν η περιοχή στην οποια η αστυνομια εκαμεν, πριν λλιες εφτομαδες, μιαν επιχειρηση δημοσιου/τηλεοπτικου ελεγχου των μεταναστων σαν θεαμα για ενα κοινο που εψηθηκεν προηγουμενα να θελει επιδειξη "πυγμης για ταξη" εναντια στους "ξενους" (...) Τουτην την φορα υπηρχε αντισταση στην παλια Λευκωσια..Ηταν κυπριαιοι..αλλα κυπριαιοι που ηταν τζιαμαι σαν πραξη συμβολικης αλληλεγγυης στους "Αλλους"..γιατι εν τζαι τουτοι νακκον "Αλλοι" εσωτερικα.. (...) Ηταν μια μορφη ιστορικης απαντησης στην επιθεση/σκουπα εναντια στους μεταναστες..σαν κοινωνικη αυτοαμυνα..»

(Αποσπάσματα ανάρτησης την Κυριακή 11 Οκτωβρίου 2009 με τίτλο: «..οι φιλοι μου ειναι μαυρα πουλια..συρματα τεντωμενα», που είναι αναφορά στους στοίχους της Κατερίνας Γώγου από το έργο της «3 κλικ αριστερά» [<http://sirmastocomputer.blogspot.gr/2009/10/blog-post.html>]. Έχει διατηρηθεί η ακριβής μορφή του κειμένου, χωρίς τόνους).

Η αναφορά του παραπάνω αποσπάσματος, στη «νεολαία που ζει στο σύνορο» ή λίγο πιο πέρα από τα εσωτερικά σύνορα, στα «υλικά αλλά τζαι τα εγκεφαλικά, φαντασιακά», είναι πολύ ενδιαφέρουσα γιατί αναγνωρίζει το χαρακτήρα και την

ταυτότητα αυτής της «νεολαίας» ως εσωτερικού «άλλου», ενώ ταυτόχρονα τη συνδέει με τους μετανάστες κάτοικους της περιοχής. Η αναγνώριση της ταυτότητας της «νεολαίας» της πλατείας ως «άλλου» τόσο για την ε/Κυπριακή κοινωνία, όσο και για την αστυνομία, αντανακλά τη διαμόρφωση μιας υποκειμενικότητας που συγκροτείται σε αντίθεση με την κυρίαρχη αντίληψη του «εαυτού», ενώ την ίδια στιγμή αμφισβητεί και διαπραγματεύεται τα κυρίαρχα συμβολικά όρια, τοποθετώντας την ταυτότητά της πιο κοντά στο μετανάστη παρά στον εθνικό «εαυτό». Επιπλέον, η επιτυχία της εκδήλωσης διαμαρτυρίας μετά την επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία, που εκφράστηκε με την πλαisiώση της «νεολαίας» από υποστηρικτές, αναδεικνύει το ξεπέραςμα της κυριαρχίας των συντηρητικών λόγων, τουλάχιστον από ένα μέρος της κοινωνίας, που υποστηρίζει τη δραστηριότητα στην πλατεία σε αντίθεση με τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης τα οποία νοσηματοδοτούν ως παραβατική και επικίνδυνη.

4.2.3. Αντι-φασιστική πορεία στο κέντρο της πόλης: Υποστήριξη της διαφορετικότητας της Παλιάς Λευκωσίας

Σε συνέχεια της αύξησης των κινητοποιήσεων κατά του ρατσισμού, των ακροδεξιών επιθέσεων και της αστυνομικής βίας τοποθετείται και η μεγάλη αντι-φασιστική πορεία που πραγματοποιήθηκε στο τέλος του 2009. Η πορεία αυτή αποφασίστηκε από ε ξωκοινοβουλευτικές αριστερές οργανώσεις, την ΚΙΣΑ, την κίνηση πολιτών Alert, αντιεξουσιαστικές ομάδες και από ανένταχτους πολιτικούς δρώντες, σε μια μεγάλη συνέλευση στο «οίκημα» της ΚΙΣΑ, η οποία πραγματοποιήθηκε με αφορμή μια ακόμα επίθεση σε άτομα της πλατείας Φανερωμένης από ακροδεξιούς, στα μέσα Δεκεμβρίου. Η επίθεση αυτή είχε ανησυχήσει αρκετά τον κόσμο της πλατείας γιατί ο βαθμός οργάνωσης ξεπερνούσε τα όρια των προηγούμενων επιθέσεων, που είχαν περισσότερο το χαρακτήρα αυθόρμητων διαπληκτισμών μεταξύ νεαρών με αντίθετες ιδεολογικές θέσεις, και παρέπεμπε σε οργανωμένη δράση με παραστρατιωτικά χαρακτηριστικά. Μετά την ανησυχητική αυτή επίθεση καλέστηκε μια ευρεία συνέλευση, στην οποία έλαβαν μέρος διάφορες οργανώσεις και άτομα, για να αποφασιστεί κοινή δράση για την αντιμετώπιση της απειλής από την οργανωμένη δράση των ακροδεξιών ομάδων στην Παλιά Λευκωσία.

Στη συνέλευση αυτή αποφασίστηκε να οργανωθεί μια αντι-φασιστική πορεία στο κέντρο της πόλης, που θα είχε τον χαρακτήρα μιας αντι-πορείας ενάντια στην πορεία του Ε.ΛΑ.Μ που είχε ανακοινωθεί για τις 27 Δεκεμβρίου. Η πορεία του Ε.ΛΑ.Μ.

ήταν κατά τη μετανάστευσης, με κεντρικό σύνθημα: «Κάθε Ξένος Εργάτης = Ένας Έλληνας Άνεργος»¹⁰, και θα ήταν η πρώτη προσπάθεια που θα έκανε το νέο ακροδεξιό κόμμα για πραγματοποίηση πορείας στο κέντρο της πόλης¹¹, με κατάληξη στην πλατεία Ελευθερίας, μια από τις εισόδους στην Παλιά Λευκωσία. Η συνεργασία των διαφόρων οργανώσεων, κινήσεων πολιτών και ατόμων, που αποφάσισαν τη διοργάνωση αυτής της κινητοποίησης, ονομάστηκε «Αντιφασιστική Πρωτοβουλία» και αποτέλεσε την πρώτη μορφή διευρυμένης κινηματικής συνεργασίας με αντιφασιστικό χαρακτήρα στη Λευκωσία. Το επόμενο απόσπασμα από την ανακοίνωση και κάλεσμα για την πορεία, που εξέδωσε η «Αντιφασιστική Πρωτοβουλία», περιγράφει το χαρακτήρα της κινητοποίησης:

«Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται έξαρση ρατσιστικών και φασιστικών επιθέσεων εναντίον μεταναστών και νεαρών κυρίως στην εντός των τειχών Λευκωσία και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Φανερωμένης. Οι επιθέσεις αυτές δεν είναι άσχετες με την εμφάνιση και δράση νεοφασιστικών ομάδων τα τελευταία χρόνια στην Κύπρο. Η διαδικασία επανένωσης του τόπου και η παγκόσμια οικονομική κρίση δημιουργούν συνθήκες που οι νεοφασιστικές ομάδες προσπαθούν να εκμεταλλευτούν, με στόχο την καλλιέργεια της ξеноφοβίας και την παρεμπόδιση της λύσης του Κυπριακού (...) Στις 27 του Δεκέμβρη συγκεκριμένη νεοφασιστική ομάδα, το ΕΛΑΜ, διοργανώνει πορεία με σύνθημα “ένας ξένος εργάτης = ένας άνεργος”, το οποίο παραπέμπει άμεσα στο

¹⁰ Το κεντρικό σύνθημα της πορείας του Ε.Λ.Α.Μ. ήταν γραμμένο σε πανό το οποίο βρισκόταν στην κορυφή της πορείας του στις 27/12/2009, όπως αναφέρεται σε άρθρο του Παναγιώτη Χατζηπαποστόλου με τίτλο: «Δυο πορείες η μία υπέρ και η άλλη κατά των μεταναστών στη Λευκωσία», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα ΠΟΛΙΤΗΣ στις 28.12.2009. Ωστόσο, όπως φαίνεται σε βίντεο από τις δύο πορείες (στο 2.35 λεπτό) που βρίσκεται διαθέσιμο στο YouTube (στο σύνδεσμο: <http://youtu.be/w-xQUmBuIEw?t=2m35s>) το ακριβές σύνθημα που ήταν γραμμένο στο πανό ήταν: «Κάθε Λαθραίος Εργάτης = Ένας Έλληνας Άνεργος». Η έννοια του «λαθραίος», η οποία χρησιμοποιείται και στην Ελλάδα κυρίως με τη μορφή «λαθρομετανάστης», έχει συνδεθεί με τις ακροδεξιές ομάδες και οργανώσεις και το κόμμα της Χρυσής Αυγής.

¹¹ Μέχρι τον Δεκέμβριο του 2009 το Ε.Λ.Α.Μ., και γενικά η «νέα ακροδεξιά» που πρεσβεύει, είχε παρουσία μόνο στις καθιερωμένες «αντι-κατοχικές» πορείες, που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο στο «οδόφραγμα του Λήδρα Πάλλας» στην επέτειο της εισβολής του τουρκικού στρατού στην Κύπρο, και οι οποίες έχουν παραδοσιακά εθνικιστικό χαρακτήρα. Ωστόσο, τα χρόνια μετά το 2008, που άνοιξε το οδόφραγμα της οδού Λήδρας στην Παλιά Λευκωσία, στις 20 Ιουλίου –ημερομηνία της τουρκικής εισβολής– μετά τις «αντι-κατοχικές» συγκεντρώσεις στο σημείο διέλευσης του Λήδρα Πάλλας, ακροδεξιοί ξεκίνησαν να εμφανίζονται και σε αυτό της οδού Λήδρας (εντός της Παλιάς Πόλης), επιχειρώντας να διεκδικήσουν ένα χώρο που συνδέθηκε από την αρχή με τις εκδηλώσεις του «Κινήματος της Επανένωσης» (ή αλλιώς δι-κοινοτικό κίνημα) και διεκδίκησε το άνοιγμα του οδοφράγματος. Το καλοκαίρι του 2009, την ημέρα αυτή, έγινε μια από τις πρώτες επιθέσεις ενάντια σε άτομα που σύχναζαν στην πλατεία Φανερωμένης (που βρίσκεται πολύ κοντά στην οδό Λήδρας), η οποία είχε καθαρά πολιτικό χαρακτήρα καθώς οι επιτιθέμενοι ακροδεξιοί, σύμφωνα με μαρτυρίες των θυμάτων της επίθεσης, φορούσαν μπλούζες με εθνικιστικά και ακροδεξιά σύμβολα και κατά τη διάρκεια της επίθεσης, που έγινε πίσω από το σχολείο της Φανερωμένης και πολύ κοντά στην πλατεία, ρωτούσαν επίμονα αν τα θύματα ήταν αναρχικοί.

ναζιστικό σύνθημα “4 000 000 Εβραίοι ίσον 4 000 000 άνεργοι”, που άνοιξε το δρόμο στο Ολοκαύτωμα. (...) Καλούμε όλους τους ευαισθητοποιημένους και δημοκρατικούς πολίτες και φορείς, τις οργανώσεις νεολαίας, τα κόμματα και τις συντεχνίες, να αντισταθούν δυναμικά και έμπρακτα σ' αυτή την απειλή».

(Ανακοίνωση της Αντιφασιστικής Πρωτοβουλίας: Δεκέμβριος 2009)

Πλησιάζοντας στις 27 Δεκεμβρίου, οι δύο πορείες απασχολούν έντονα τα ε/Κυπριακά Μ.Μ.Ε. και, παρά το γεγονός ότι πολλά δημοσιεύματα παρουσιάζουν τις δύο πλευρές ως δύο αντίθετους πόλους που είναι έτοιμοι να συγκρουστούν¹², οι δύο πορείες παίρνουν μεγάλη δημοσιότητα αναγκάζοντας τα περισσότερα κόμματα της ε/Κυπριακής πλευράς να καταδικάσουν σε ανακοινώσεις τους την πορεία κατά των μεταναστών και γενικά το ρατσισμό και την ξενοφοβία¹³. Η κινητοποίηση που διοργανώνεται από την Αντιφασιστική Πρωτοβουλία έχει μεγάλη επιτυχία, με το συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων να φτάνει σχεδόν τα χίλια άτομα (αριθμός σχεδόν διπλάσιος από την πορεία για τους μετανάστες που είχε πραγματοποιηθεί τον Οκτώβρη). Η κινητοποίηση καταφέρνει έτσι να εμποδίσει την πορεία του Ε.ΛΑ.Μ. από το να εισέλθει στην κεντρική λεωφόρο Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ΙΙΙ, στην αρχή της οποίας έχει στηθεί ο κλοιός της αστυνομίας με σκοπό την αποτροπή της επαφής μεταξύ των δύο πορειών.

Παρά το συγκρουσιακό κλίμα που έχει διαμορφωθεί τις προηγούμενες μέρες από τα Μ.Μ.Ε., στην πορεία ενάντια στο Ε.ΛΑ.Μ. συμμετέχουν διάφορα άτομα και ομάδες, όπως ανένταχτοι αριστεροί ή και φιλελεύθεροι, οργανωμένοι οπαδοί της ποδοσφαιρικής ομάδας Ομόνοια, μέλη του επίσημου αριστερού και κυβερνώντος κόμματος ΑΚΕΛ, ανάμεσα στα οποία βρέθηκε και η αριστερή δήμαρχος ε/Κυπριακού δήμου Λευκωσίας, αλλά και οι ομάδες μεταναστών και τ/Κυπριακές οργανώσεις¹⁴. Στην πορεία αυτή συμμετείχε ενεργά και ο αναρχικός-

¹² Αναφέρονται κάποιοι χαρακτηριστικοί τίτλοι δημοσιεύσεων: «Εκδήλωση και αντεκδήλωση», Μανώλης Καλατζής, ΠΟΛΙΤΗΣ, 22/12/2009. «ΕΛΑΜ Vs Αντιφασιστική Πρωτοβουλία», Μάριος Δημητρίου, Η Σημερινή, 24/12/2009. «Φόβοι για συγκρούσεις στο κέντρο της Λευκωσίας» Μάριος Δημητρίου, Η Σημερινή, 25/12/2009.

¹³ «Μαζική κατακραυγή. ΑΚΕΛ, ΔΗΣΥ, ΕΔΕΚ, ΔΗΚΟ και ΠΕΟ έδωσαν συνέχεια στις αντιδράσεις για την ‘πορεία ενάντια στη λαθρομετανάστευση’ που διοργανώνει το Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο την Κυριακή». Από το άρθρο του Αντρέα Ριρρή με τίτλο «Πληθαίνουν οι φωνές διαμαρτυρίας κατά του ρατσισμού» στον ΠΟΛΙΤΗ στις 24/12/2009.

¹⁴ Οι τ/Κυπριακές πολιτικές οργανώσεις που συμμετείχαν στην αντι-φασιστική πορεία ήταν δύο από τις οργανώσεις που είχαν (και έχουν) καλές σχέσεις με ομάδες και οργανώσεις της «άλλης» πλευράς και είχαν ξανα-συνεργαστεί σε κινητοποιήσεις στο παρελθόν. Αυτές είναι το πολιτικό κόμμα «Νέα Κύπρος» (Yeni Kibris Partisi [YKP]), ένα κόμμα με έντονα στοιχεία από τα κάτω και κινηματική δραστηριότητα που σαμποτάρει τις τ/Κυπριακές εκλογές, και η

αντιεξουσιαστικός χώρος, ο οποίος είχε σχηματίσει ξεχωριστό μπλοκ στο τέλος της πορείας, με περίπου εκατό άτομα, πολλά από τα οποία είχαν καλυμμένα τα πρόσωπά τους, συγκροτώντας ένα *black block* που εμφανιζόταν για τρίτη φορά σε κινητοποιήσεις στη Λευκωσία¹⁵.

□ ΔΕΝ ΘΑ ΠΕΡΑΣΕΙ Ο ΦΑΣΙΣΜΟΣ!
STOP ANTIΦΑΣΙΣΤΙΚΗ
FASCISM! ΠΟΡΕΙΑ
ANTI-FASCIST MARCH

□

Εικόνα 8 : Αφίσα της Αντιφασιστικής Πρωτοβουλίας που ενημερώνει και καλεί στην πορεία ενάντια στην κινητοποίηση του Ε.Λ.Α.Μ. που πραγματοποιήθηκε στις 27/12/2009.

Η κινητοποίηση αυτή ήταν αρκετά σημαντική, για την ανάπτυξη της δραστηριότητας που περιγράφουμε, όχι μόνο γιατί κατάφερε να αποτρέψει την πρώτη πορεία στο κέντρο της πόλης που επιχείρησε να κάνει το ακροδεξιό κόμμα της Κύπρου, ούτε λόγω του μεγάλου αριθμού συμμετοχής ατόμων, ομάδων, κινήσεων πολιτών και οργανώσεων που κατάφεραν να πραγματοποιήσουν μια αρκετά μεγάλη πορεία για τα δεδομένα της Λευκωσίας, αλλά ακόμα περισσότερο, γιατί η πορεία έλαβε χαρακτήρα υπεράσπισης της διαφορετικότητας της εντός των τειχών πόλης. Συγκεκριμένα, η διαφορετικότητα που διαμορφώνεται εκείνη την εποχή στην περιοχή σχετίζεται με την παρουσία των μεταναστών κατοίκων, τη δραστηριοποίηση ριζοσπαστικών

ριζοσπαστική αριστερή οργάνωση «Baraka». Οι δύο αυτές οργανώσεις αποτελούν ένα από τα πιο ριζοσπαστικά κομμάτια της τ/Κυπριακής πολιτικής σφαίρας και, λόγω αυτού, έχουν γίνει και στόχος της τ/Κυπριακής ακροδεξιάς.

¹⁵ Το θέμα των πολιτικών συνεργασιών μεταξύ του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου και των αριστερών πολιτικών ομάδων και οργανώσεων, που συμμετείχαν στην Αντιφασιστική Πρωτοβουλία, είναι ένα ζήτημα πάνω στο οποίο έχει υπάρξει έντονη συζήτηση μεταξύ των ατόμων και ομάδων του χώρου αυτού. Το ζήτημα, μεταξύ άλλων, είχε προκύψει (για ακόμη μια φορά) με τη στάση της οργάνωσης ΚΙΣΑ, η οποία, με δηλώσεις στα Μ.Μ.Ε. του εκτελεστικού της διευθυντή πριν την πορεία, φάνηκε σαν να έχει θέση «αρχηγού» στην Αντιφασιστική Πρωτοβουλία και όχι τη θέση ενός ισότιμου μέλους σε μια κίνηση πολιτικής συνεργασίας στην οποία συμμετείχαν και άλλες ομάδες. Οι διαφωνίες στη συνεργασία με τη συγκεκριμένη αριστερή μη-κυβερνητική οργάνωση αντικατοπτρίζουν την ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριοποίησης στη Λευκωσία και την παράλληλη διεκδίκηση της αυτονομίας και της αυτο-οργάνωσης των κινητοποιήσεων του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου.

πολιτικών ομάδων και τη δραστηριότητα στην πλατεία Φανερωμένης, αλλά και το χαρακτήρα ενός τόπου συνάντησης και κοινής δράσης μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων, τον οποίο απέκτησε η εντός των τειχών πόλη, ιδιαίτερα μετά και το άνοιγμα του σημείου διέλευσης της οδού Λήδρας το 2008, ενώ ταυτόχρονα συνδέονται με την συν-οριακότητα της συγκεκριμένης περιοχής. Τα παραπάνω αναφέρονται τόσο στην ανακοίνωση για την πορεία της Αντιφασιστικής Πρωτοβουλίας, όσο και σε διάφορες ανακοινώσεις υποστήριξης που εκδόθηκαν για την αντι-φασιστική πορεία, όπως για παράδειγμα αυτή του ε/Κυπριακού τμήματος της «Πλατφόρμας ε/κ και τ/κ Εκπαιδευτικών: Ενωμένη Κύπρος», στην οποία διαβάζουμε:

«Η Πλατφόρμα των εκπαιδευτικών Ενωμένη Κύπρος παρατηρεί με ανησυχία τα φαινόμενα έξαρσης φασιστικών και ρατσιστικών δραστηριοτήτων. Συχνά παρατηρείται κακομεταχείριση μεταναστών και άσκηση βίας ενάντια εναντίον τους. Τελευταία παρατηρήθηκαν και επιθέσεις εναντίον νεαρών Κυπρίων που συχνάζουν στην παλιά Λευκωσία. Οι φασιστικές και ρατσιστικές εκδηλώσεις επηρεάζουν αρνητικά και τις δικοινοτικές σχέσεις στον ευαίσθητο χώρο της παλιάς πόλης όπου συναντιόνται Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι. Αυτό δεν πρέπει να παραβλέπεται ιδιαίτερα αυτή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή κατά την οποία καταβάλλονται έντονες προσπάθειες για επίλυση του κυπριακού και την επανένωση της χώρας.»

(Απόσπασμα από ανακοίνωση της «Πλατφόρμας» που δημοσιεύτηκε στο ιστολόγιο του ε/Κυπριακού τμήματος στις 21/12/2009. Διαθέσιμη στο σύνδεσμο: http://platformaenomenikipros.blogspot.gr/2009/12/blog-post_21.html)

Οι ανησυχίες των ατόμων, ομάδων και οργανώσεων της Αντι-φασιστικής Πρωτοβουλίας ως προς το γεγονός ότι η αύξηση της δραστηριότητας του ακροδεξιού κυπριακού Ε.ΛΑ.Μ. αποτελεί απειλή προς τη διαφορετικότητα της περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας, επιβεβαιώνονται και από δηλώσεις μελών του ίδιου κόμματος που δημοσιεύτηκαν στον ε/Κυπριακό τύπο με αφορμή τις δύο πορείες του Δεκεμβρίου του 2009. Παρακάτω παρατίθεται απόσπασμα από άρθρο στην εφημερίδα ΠΟΛΙΤΗΣ που δημοσιεύτηκε την επομένη των δύο κινητοποιήσεων:

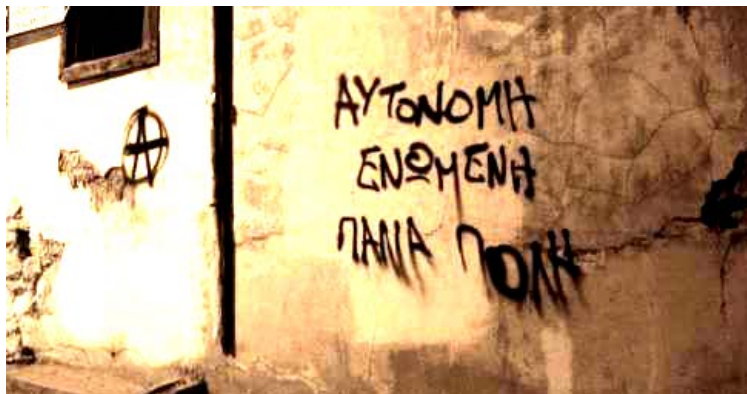
«Σύμφωνα με το Μέτωπο [Ε.ΛΑ.Μ.], η γκετοποίησή τους [των μεταναστών] σε περιοχές με χαμηλά ενοίκια υποβαθμίζει αυτές τις περιοχές και προκαλεί προβλήματα ασφάλειας στον ντόπιο πληθυσμό, με κλασσικό παράδειγμα την παλιά Λευκωσία, η οποία αντιμετωπίζει αυτή την στιγμή μεγάλο πρόβλημα με την γκετοποίηση και την εν γένει υποβάθμιση της περιοχής. Το Μέτωπο διατυπώνει την εκτίμηση ότι παράλληλα με τους μετανάστες η παλιά Λευκωσία άρχισε να αποτελεί πόλο έλξης για περιθωριακά αναρχικά στοιχεία τα οποία επιθυμούν να μετατρέψουν την περιοχή σε αθηναϊκά Εξάρχεια. Ακολούθως, αναφέροντας ότι η παρουσία των μεταναστών προκαλεί δικαιολογημένο

αίσθημα ανασφάλειας στους κατοίκους, επικαλείται τα επεισόδια γύρω από το τέμενος Ομεριέ μεταξύ των μεταναστών και την αυξημένη εγκληματικότητα της περιοχής.

(Απόσπασμα από το άρθρο «Δυο πορείες η μία υπέρ και η άλλη κατά των μεταναστών στη Λευκωσία» του Παναγιώτη Χατζηαποστόλου, στην εφημερίδα ΠΟΛΙΤΗΣ, 28/12/2009, Σελίδα: 3)

Το θέμα της υπεράσπισης της διαφορετικότητας της Παλιάς Πόλης δεν τέθηκε δημόσια από την Αντι-φασιστική Πρωτοβουλία, γιατί επιλέχθηκε να εστιάσει το λόγο της στα ρατσιστικά, ξενοφοβικά και νεο-φασιστικά χαρακτηριστικά της κινητοποίησης του Ε.ΛΑ.Μ. για λόγους τακτικής. Για να καταφέρει, δηλαδή, να μαζέψει έναν ικανό αριθμό συμμετεχόντων στην αντι-πορεία και έτσι να δείξουν, σύμφωνα με τα λόγια ενός συμμετέχοντα στις οργανωτικές συναντήσεις, ότι «απέναντι στους φασίστες βρίσκεται η κοινωνία» και όχι μόνο κάποιες «περιθωριακές ομάδες», κάτι που η μεγάλη συμμετοχή από διάφορες κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες εν μέρει κατάφερε. Στις συναντήσεις, όμως, που πραγματοποιήθηκαν για την προετοιμασία της πορείας, εκφράστηκε πιο καθαρά το θέμα της υπεράσπισης της Παλιάς Λευκωσίας και, μάλιστα, χρησιμοποιώντας τα τείχη της πόλης ως το όριο μεταξύ αυτών και των «άλλων» (των «φασιστών»). Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας από τους συμμετέχοντες στις συναντήσεις, στόχος της αντι-πορείας θα έπρεπε να είναι «να υπερασπιστούμε την εντός των τειχών πόλη στο ύψος των τειχών».

□

Εικόνα 9: Σύνθημα στην Παλιά Λευκωσία το οποίο εκφράζει το φαντασικό, κάποιων ατόμων και ομάδων, σύμφωνα με το οποίο η Παλιά Πόλη νοηματοδοτείται ως ο δικός τους, ο οικείος χώρος, εκφράζοντας τη θέληση και τη φαντασία τους για μια «Αυτόνομη Ενωμένη Παλιά Πόλη». Φωτογραφία του συγγραφέα. Μάρτιος του 2010.

Η υπεράσπιση της διαφορετικότητας της Παλιάς Λευκωσίας, απέναντι στη δράση των ακροδεξιών, αναδεικνύει τη σημασία που λαμβάνουν τα τείχη της πόλης ως ένα συμβολικό, αλλά και χωρικό όριο, που ξεχωρίζει τη διαφορετικότητα του «εντός» και την επιθετικότητα του «εκτός». Με άλλα λόγια, το υλικό αστικό όριο των τειχών της πόλης νοηματοδοτείται ως το συμβολικό όριο μεταξύ «εαυτού» και «άλλου». Έτσι, η συμβολική σχέση ανάμεσα στο «εντός» και το «εκτός» αναδεικνύει τόσο τη συγκρότηση των διαφορετικών ομάδων και ταυτοτήτων, σε σχέση με την οριακή περιοχή της εντός των τειχών πόλης, όσο και την ανάπτυξη του φαντασιακού για μια διαφορετική περιοχή που ορίζεται από τα τείχη της πόλης. Δηλαδή, αναδεικνύει το «εντός» και το «εκτός» των τειχών ως δυο περιοχές μέσα στην ίδια πόλη, στις οποίες εκφράζονται χωρικά, υλικά αλλά και συμβολικά διαφορετικές πολιτικές ιδεολογίες, διαφορετικοί τρόποι πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης και δραστηριοποίησης, διαφορετικές εμπειρίες και τελικά διαφορετικοί τρόποι ζωής. Με άλλα λόγια, παρατηρούμε πως μέσω της ανάδειξης και της υποστήριξης της διαφορετικότητας της Παλιάς Λευκωσίας επιχειρείται μια διαφορετική οριοθέτηση. Σε αντίθεση λοιπόν με την κυρίαρχη νοηματοδότηση των ορίων και του διαχωρισμού, θα μπορούσαμε να πούμε, πως η νέα οριοθέτηση ξεπερνά το «σύνορο» της Πράσινης Γραμμής και επεκτείνεται στην «άλλη» πλευρά, για να συμπεριλάβει κάποιους τ/Κύπριους (αυτούς με τους οποίους έχουν προσωπικές και πολιτικές σχέσεις όπως φάνηκε από τη συμμετοχή τ/Κυπριακών οργανώσεων στην αντι-φασιστική πορεία), ενώ, ταυτόχρονα, νοηματοδοτεί τα τείχη της Παλιάς Πόλης ως ένα νέο γεωγραφικό όριο, το οποίο αποκλείει τους ακροδεξιούς και «φασίστες» ως τους νέους «άλλους». Οι νέοι «άλλοι» είναι αυτοί που αποτελούν απειλή προς τα μετα-εθνικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας που αποδίδουν στον εαυτό τους και της πολιτικής υποκειμενικότητας που θέλουν να διαμορφώσουν. Παρατηρούμε, δηλαδή, πως η διαπραγμάτευση νέων οριοθετήσεων, αλλά και η φαντασία για την περιοχή που περικλείουν τα νέα όρια που προωθούνται, αναδεικνύονται ως σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας στο αστικό πλαίσιο μιας διαιρεμένης πόλης. Επιπλέον, οι προσπάθειες καθορισμού των τειχών της πόλης ως των νέων ορίων, μέσα στα οποία η διαφορετική πολιτική υποκειμενικότητα αναπτύσσεται, ταιριάζει επίσης με την ανάπτυξη του φαντασιακού για μια επανενωμένη Παλιά Πόλη, η οποία, συνακόλουθα, εκφράζει χωρικά την ανάγκη και τη θέληση για έξοδο από την ενδιάμεση κατάσταση της οριακότητας.

Κεφάλαιο 5^ο: Διάδοση των δημόσιων εκδηλώσεων και εδραίωση της από τα κάτω δραστηριοποίησης: 2010-2011

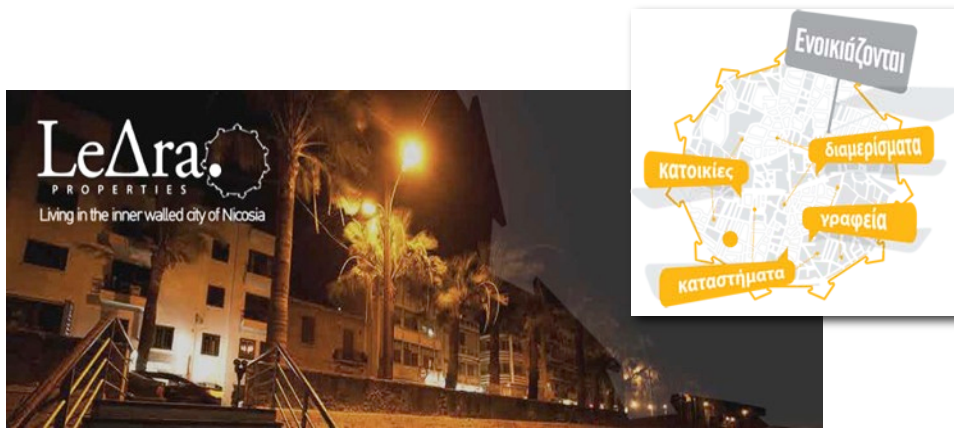
5.1. Διάδοση των δημόσιων εκδηλώσεων: Από τα κάτω δραστηριοποίηση και νοσταλγία για την εντός των τειχών πόλη

Οι παραπάνω τρεις περιπτώσεις κινητοποιήσεων που περιγράψαμε εκφράζουν σε μεγάλο βαθμό τις κατευθύνσεις που παίρνει η από τα κάτω δραστηριοποίηση κατά τη διάρκεια της υπό μελέτη περιόδου. Παράλληλα με την ανάπτυξη αυτών των κινηματικών δραστηριοτήτων, που μέσω πολιτικών διεκδικήσεων υποστηρίζουν τη διαφορετικότητα της Παλιάς Λευκωσίας και επιχειρούν τη διαμόρφωση νέων χωρικών και συμβολικών ορίων, την ίδια εποχή παρατηρείται και μια αύξηση των εκδηλώσεων στο δημόσιο χώρο της περιοχής και ιδιαίτερα στην πλατεία Φανερωμένης. Οι εκδηλώσεις αυτές οργανώνονται από τις ομάδες που δρουν από τα κάτω, μέσω συμμετοχικών διαδικασιών, και συνήθως δεν παίρνουν την άδεια των δημοτικών αρχών ή της αστυνομίας¹. Η ανάπτυξη της πρακτικής των δημόσιων εκδηλώσεων αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τα άτομα και τις ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην περιοχή, γιατί συμβάλλει στην κοινωνική παραγωγή του δημόσιου χώρου ως το πεδίο επιτέλεσης των ταυτοτήτων τους και εφαρμογής των διαφορετικών τρόπων οργάνωσης και δράσης που τους χαρακτηρίζουν.

Σε αντίθεση με τους κλειστούς χώρους, που μέχρι τότε αποτελούσαν κυρίως τα πεδία δράσης, οι δημόσιες εκδηλώσεις συμβάλλουν στην ορατότητα της δραστηριότητάς και έτσι εδραιώνουν την παρουσία των ατόμων και ομάδων στην περιοχή της Παλιάς Πόλης. Έτσι, οι δημόσιες εκδηλώσεις, παίρνοντας το χαρακτήρα σύγχρονων τελετουργιών, αναδεικνύονται ως μια κεντρική πολιτισμική πρακτική, μέσω της οποίας συγκροτούνται συλλογικές ταυτότητες και, έτσι, τα άτομα συγκροτούνται ως ομάδες. Επιπλέον, η πρακτική των δημόσιων εκδηλώσεων εμφανίζεται ως μια σημαντική χωρική πρακτική μέσω της οποίας επανανοηματοδοτείται η περιοχή και τα χαρακτηριστικά της, ενώ ταυτόχρονα αμφισβητούνται τα κυρίαρχα νοήματα για αυτήν.

---

¹ Εξαίρεση σε αυτό αποτελούν περιπτώσεις στις οποίες οι συνθήκες απαιτούν την άδεια από τις αρχές. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η εκδήλωση διαμαρτυρίας που πραγματοποιήθηκε μετά την επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία Φανερωμένης που αναφέρθηκε παραπάνω.

Εικόνα 1: Διαφημιστικά banner στην ιστοσελίδα της εταιρίας «Ledra Properties» (www.lerdaproperties.com) που προωθούν και διαφημίζουν τους διαθέσιμους προς ενοικίαση χώρους στην εντός των τειχών πόλη τους οποίους διαχειρίζεται η εταιρία. Στο πρώτο banner (μεγάλη φωτογραφία με το λογότυπο του «Ledra properties») παρουσιάζεται η Παλιά Πόλη ως ένας εξιδανικευμένος και αισθητικοποιημένος χώρος διαμονής («Ζώντας στην εσωτερική περικλειστη πόλη της Λευκωσίας»). Στο δεύτερο (μικρό πάνω δεξιά) παρουσιάζει ενδιαφέρον η χρήση του χάρτη της περιοχής στον οποίο απουσιάζει η Πράσινη Γραμμή σε αντίθεση με τον κυρίαρχο και επίσημο τρόπο παρουσίασης της περιοχής στο χάρτη και στις δύο πλευρές της γραμμής.

Ωστόσο, η αύξηση των εκδηλώσεων των ομάδων που οργανώνονται από τα κάτω συμβαίνει μέσα σε μια περίοδο κατά την οποία παρατηρείται μια γενικότερη αύξηση των διαφόρων καλλιτεχνικών, πολιτιστικών, κοινωνικών, αλλά και πολιτικών εκδηλώσεων, στο δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, οι οποίες οργανώνονται και πραγματοποιούνται από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, από πολιτικές ή μη-κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά και από εταιρίες που δραστηριοποιούνται στην πόλη. Οι εκδηλώσεις αυτές μπορεί να πραγματοποιούνται στους ίδιους –ή σε κοντινούς– χώρους με αυτές που οργανώνονται από τα κάτω, αλλά έχουν πολύ διαφορετικό χαρακτήρα, που συχνά περιλαμβάνει στοιχεία τα οποία είναι αντίθετα με αυτά που προωθεί η από τα κάτω δραστηριοποίηση. Η γενικότερη, λοιπόν, αύξηση των εκδηλώσεων στο δημόσιο χώρο της εντός των τειχών πόλης εκφράζει διαφορετικές τάσεις και προθέσεις. Δηλαδή, ενώ εκφράζει την ανάπτυξη ενός ενδιαφέροντος προς τις ιστορικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της, μέχρι τότε, παραμελημένης κεντρικής και ιστορικής περιοχής, την ίδια στιγμή εκφράζει και την παράλληλη ανάπτυξη του επενδυτικού ενδιαφέροντος, το οποίο προωθεί τη διαδικασία εξευγενισμού και εμπορευματοποίησης της περιοχής, προσκαλώντας περισσότερο κόσμο και συμβάλλοντας στη σταδιακή αλλαγή της σύνθεσης των ομάδων που την κατοικούν και τη χρησιμοποιούν. Αυτή η διαδικασία αστικού μετασχηματισμού

ξεκινάει την περίοδο μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε., αλλά, από το 2009 και μετά, διευρύνεται περιλαμβάνοντας διάφορες εκφράσεις της «ανάπτυξης» της παλιάς πόλης, που συμπεριλαμβάνουν την αναπαλαίωση κτιρίων και την εμπορική εκμετάλλευση χώρων της περιοχής, που μετατρέπονται σε ακριβές κατοικίες, σύγχρονα καταστήματα και γραφεία, έχοντας ως αποτέλεσμα την αύξηση της αξίας της γης.

Οπότε, ενώ το ενδιαφέρον για την Παλιά Λευκωσία, που αντανακλάται σε αυτού του είδους τις εκδηλώσεις, περιλαμβάνει την εκτίμηση της ιδιαιτερότητας της περιοχής, δηλαδή του «ιδιαιτέρου χαρακτήρα» της σε σχέση με τις αστικοποιημένες και ανεπτυγμένες περιοχές εκτός των τειχών, παράλληλα εκφράζει και μια νοσταλγία για την «Παλιά Πόλη» και το «ιστορικό κέντρο» της Κυπριακής πρωτεύουσας, που παρουσιάζεται να απειλείται από την αλλοίωση που προκαλεί η παρουσία περιθωριακών ομιάδων. Έτσι, παράλληλα με το ενδιαφέρον για την περιοχή, που προσκαλεί νέες χρήσεις και νέους κατοίκους που την «εξευγενίζουν» και προωθούν την «ανάπτυξη» της, παρατηρείται και μια τάση αισθητικοποίησης της, στην οποία συμβάλουν τόσο οι εκδηλώσεις, όσο και τα διάφορα δημοσιεύματα και φωτογραφικά αφιερώματα, κυρίως στις νέες free press εφημερίδες που αρχίζουν να κυκλοφορούν την ίδια εποχή (Εικ. 2). Οι περισσότερες από τις εκδηλώσεις που αρχίζουν να εμφανίζονται την εποχή αυτή πραγματοποιούνται με την άδεια ή και την υποστήριξη των δημοτικών αρχών και χρησιμοποιούν κεντρικούς χώρους της πόλης, όπως την πλατεία Ελευθερίας, την πλατεία Φανερωμένης και το τέρμα της οδού Λήδρας. Συγκεκριμένα, η έξαρση των δημόσιων εκδηλώσεων, την περίοδο μεταξύ Φθινοπώρου 2009 και άνοιξης 2010, προκαλεί εντύπωση στους κατοίκους και αυτούς/τές που συχνάζουν στην Παλιά Πόλη. Το παρακάτω σχόλιο, ενός πληροφορητή μου, είναι ενδεικτικό:

«Παίζουν τόσα πολλά πράγματα χτες και σήμερα! Είναι απίστευτο... δεν ξέρεις που να πρωτοπάς, είναι φοβερό αυτό για τη Λευκωσία!»

(Γιάννης, 35 χρονών, Μάρτιος του 2010)

Ως παραδείγματα των κυριότερων εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται την περίοδο αυτή, και αντανακλούν την έξαρση της πρακτικής, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τις εκδηλώσεις υπό την αιγίδα του Δήμου, όπως τη σειρά μουσικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων με τίτλο *Νύχτες Καλοκαιριού* που πραγματοποιούνται σε διάφορους χώρους της Παλιάς Λευκωσίας (μεταξύ αυτών και την πλατεία Φανερωμένης), τα

διάφορα φιλανθρωπικά (ή καθαρά κερδοσκοπικά) παζάρια που πραγματοποιούνται ιδιαίτερα την περίοδο των γιορτών, όπως και μια χαρακτηριστική εκδήλωση με τίτλο *Χρώμα στην Πλατεία*, η οποία περιλάμβανε τη διακόσμηση με γκραφίτι των παραπετασμάτων που είχαν μπει στην πλατεία Ελευθερίας στην αρχή των έργων ανάπλασής της και διοργανώθηκε με την άδεια του δήμου και την υποστήριξη διαφόρων εταιριών. Επιπλέον, μπορούμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα και τις εκδηλώσεις διαφόρων Μ.Κ.Ο. που ασχολούνται με δι-κοινοτικά προγράμματα για την ειρήνη, συχνά με τη χρηματοδότηση του UNDP και του USAID, και πραγματοποιούνται και στις δύο πλευρές της περιτειχισμένης πόλης. Μια τέτοια μουσική εκδήλωση ήταν το *EarthDance*, που έλαβε χώρα στην πλατεία του κεντρικού Τζαμιού Selimye (πρώην καθεδρικός ναός Αγία Σοφίας), στη βόρεια πλευρά της πόλης.

Εικόνα 2: Εξώφυλλο της «free press» εφημερίδας «CITY», στο οποίο παρουσιάζεται το κεντρικό άρθρο του συγκεκριμένου τεύχους (Οκτώβριος 2009). Το άρθρο αυτό είναι μια παρουσίαση της «άγνωστης» Παλιάς Λευκωσίας, όπως φαίνεται και από τον τίτλο: «Από τη Λήδρα στη Λευκωσία: Άγνωστες διαδρομές εντός των τειχών».

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε και τις πολιτικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται από το κίνημα για την επανένωση. Το κίνημα αυτό αποτελεί τη μετεξέλιξη του δι-κοινοτικού κινήματος, το οποίο από την εποχή του ανοίγματος των οδοφραγμάτων και τη δυνατότητα της ελεύθερης συνάντησης ατόμων και οργανώσεων των δύο πλευρών, σταμάτησε να βρίσκεται υπό την άμεση αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών και εν μέρει ανεξαρτητοποιήθηκε, αφού ξεκίνησε να διοργανώνει από μόνο του εκδηλώσεις και κινητοποιήσεις, αποκτώντας, έτσι, περισσότερο από τα κάτω χαρακτηριστικά. Ενδεικτικό της εξέλιξης του δι-κοινοτικού κινήματος προς την επανένωση είναι και το ιστολόγιο «Επανένωση» (www.epanenosoi.com), που ξεκίνησε τη λειτουργία του με μέλη και από τις δύο κοινότητες στα τέλη του 2009. Πολλές από

τις εκδηλώσεις του κινήματος πραγματοποιήθηκαν την εποχή εκείνη στην αίθουσα «Ειρήνη», του ε/Κυπριακού Δήμου Λευκωσίας, που βρίσκεται στο τέρμα της οδού Λήδρας και δίπλα στο σημείο διέλευσης, το οποίο είχε ανοίξει το 2008 κάτω από την πίεση του ίδιου κινήματος. Μια χαρακτηριστική τέτοια δι-κοινοτική εκδήλωση πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβρη του 2009 και αφορούσε στην απονομή φόρου τιμής στα άτομα που, δείχνοντας θάρρος, βοήθησαν ανθρώπους από την άλλη πλευρά εν καιρό πολέμου. Τέλος, στις εκδηλώσεις του κινήματος για την επανένωση θα πρέπει να κατατάξουμε και αυτές που διοργανώνονται από την «Πλατφόρμα ε/κ και τ/κ Εκπαιδευτικών», όπως τους «Δι-κοινοτικούς Περίπατους», τις ξεναγήσεις στις δύο πλευρές της Παλιάς Πόλης που ξεκίνησαν από το σημείο διέλευσης Λήδρας/Lokmaci.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως από την εκλογή της αριστερής Ελένης Μαύρου, στη θέση του Δημάρχου της ε/Κυπριακής Λευκωσίας το 2008, ο δήμος εφαρμόζει μια πολιτική που προωθεί και διευκολύνει την οργάνωση εκδηλώσεων στην Παλιά Λευκωσία, ως ένα μέτρο αναζωογόνησης της παραμελημένης εντός των τειχών πόλης μέσω του οποίου στοχεύει στο να προσελκύσει κόσμο στην περιοχή.

«Από την πρώτη χρονιά ξεκινήσαμε εκδηλώσεις στις γειτονιές της πόλης το καλοκαίρι. Παραδοσιακά στην Κύπρο το καλοκαίρι ο κόσμος ήταν έξω στις αυλές, τους δρόμους, τις πλατείες και με τέτοιες εκδηλώσεις καταφέραμε να τον ξαναβγάλουμε έξω. Τα τελευταία δύο χρόνια όμως υπάρχει και μια αύξηση γενικότερη των εκδηλώσεων και όχι μόνο το καλοκαίρι, γιατί κινούνται και από μόνοι τους οι άνθρωποι, έτσι θέλουμε να δώσουμε ώθηση στις δυνάμεις που υπήρχαν ήδη στην πόλη και γι' αυτό θέλουμε να δίνουμε άδειες για εκδηλώσεις. Πριν δύο-τρία χρόνια δεν γίνονταν τέτοια πράγματα, ο κόσμος δεν θα πήγαινε παλιά σε κάτι τέτοιο, όμως αλλάζουν τα πράγματα και αυτό είναι που θέλουμε κι εμείς!»

(Ελένη Μαύρου, Δήμαρχος Λευκωσίας [ε/κ]:
Απόσπασμα από συνέντευξη που μου παραχώρησε στις 20/01/2010)

Μέσα σε αυτό το κλίμα, μιας γενικότερης διάδοσης της πρακτικής των δημόσιων εκδηλώσεων, οι ομάδες που οργανώνονται από τα κάτω βρίσκουν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη των διαφορετικών τους χαρακτηριστικών, αλλά και για τη διάνοιξη νέων πεδίων διεκδίκησης στον αστικό δημόσιο χώρο. Οι εκδηλώσεις αυτών των ομάδων διαφοροποιούνται από τις υπόλοιπες, αφενός, γιατί προωθούν τη λογική της αυτο-οργάνωσης και του DIY (*κάντο μόνος σου*), και αφετέρου, γιατί πολλές από αυτές, όπως τα Street Party στη Φανερωμένη, πραγματοποιούνται χωρίς την επίσημη

άδεια των δημοτικών αρχών και της Αστυνομίας² ακολουθώντας τη λογική της άμεσης δράσης. Το θέμα της άδειας για τις δημόσιες εκδηλώσεις, αλλά και η επιτήρηση της πραγματοποίησής τους από την αστυνομία, αναδεικνύεται, μέσω της λογικής της άμεσης δράσης, ως πεδίο διαπραγμάτευσης μεταξύ των ομάδων και των αρχών, του δικαιώματος της χρήσης των δημόσιων χώρων από τους πολίτες. Παράλληλα, όμως, μια τέτοια διαπραγμάτευση αφορά και τα νοήματα που λαμβάνει ο δημόσιος χώρος μέσω της πρακτικής των δημόσιων εκδηλώσεων, αλλά και τις αντιστάσεις άλλων κοινωνικών ομάδων που δρουν προς τη διατήρηση των κυρίαρχων. Όπως μου ανέφερε μια πληροφορήτριά μου, η οποία διατηρούσε σχέσεις με τις δημοτικές αρχές λόγω της δουλειάς της – που ήταν η διοργάνωση και παραγωγή καλλιτεχνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, η Δήμαρχος της είχε πει στις αρχές του 2010 πως δεχόταν πιέσεις από διάφορες πλευρές για να μην δίνει τόσες άδειες για εκδηλώσεις, όμως εκείνη αντιδρούσε, αφού ήθελε να γίνονται τέτοια πράγματα στην πόλη. Η ανεπίσημη δήλωση της δημάρχου στη συζήτηση που είχαν μεταξύ τους ήταν: «Μα κύριε ελέησον, εμείς θέλουμε να γίνονται τέτοια πράγματα στην πόλη αλλά αντιδρούν διάφοροι, τι εν να κάμω!».

5.2. Εδραίωση της από τα κάτω δραστηριοποίησης: Τέσσερις κατευθύνσεις

Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων που έχουμε περιγράψει μέχρι αυτό το σημείο συνεχίζεται στην Παλιά Λευκωσία μέχρι και το 2011. Η τελευταία αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται, αφενός, από την εδραίωση στην περιοχή εντός των τειχών κάποιων ομάδων και δράσεων, και αφετέρου, από την εμφάνιση νέων ομάδων και πρωτοβουλιών που οργανώνονται από τα κάτω. Η ανάπτυξη των από τα κάτω δράσεων τη συγκεκριμένη περίοδο κινείται προς τέσσερις βασικές κατευθύνσεις, οι οποίες, παρότι είχαν αρχίσει να σχηματίζονται από τα προηγούμενα χρόνια, περνάνε τότε σε μια φάση κορύφωσης. Ως πρώτη κατεύθυνση περιγράφουμε τη συνέχιση της

---

² Για την πραγματοποίηση μιας εκδήλωσης στο δημόσιο χώρο της πόλης που περιλαμβάνει μουσική που παράγεται από ηλεκτρονικά μέσα - ηχεία (μεγάφωνα), χρειάζεται, εκτός από την επίσημη άδεια των δημοτικών αρχών για τη χρήση του χώρου, και η επίσημη άδεια από τον Έπαρχο για τη χρήση των ηχείων - μεγαφώνων. Η άδεια από τον Έπαρχο μου παρουσιάστηκε από τους πληροφορητές μου ως ένα αποικιακό κατάλοιπο στον κρατικό μηχανισμό που ούτως ή άλλως δεν του δίνεται μεγάλη σημασία μιας και, συνήθως, αν πάρει κανείς την άδεια του δήμου είναι σαν να έχει πάρει και την άδεια από τον Έπαρχο και δεν δημιουργείται πρόβλημα. Σημαντικό επίσης είναι ότι από τη στιγμή που μια εκδήλωση παίρνει την άδεια του δήμου, τότε ειδοποιείται και η Αστυνομία, η οποία επιτηρεί συνήθως την εκδήλωση όπως και την τήρηση του χρονικού πλαισίου για το οποίο έχει παρθεί η άδεια (συνήθως μέχρι τις 10 ή τις 11 το βράδυ).

διεκδίκησης της πλατείας Φανερωμένης, ως δεύτερη, την περαιτέρω εκδήλωση της αντιπαλότητας μεταξύ των ομάδων και των πολιτικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στην Παλιά Λευκωσία και αυτών με αντίθετα πολιτικά χαρακτηριστικά που συγκεντρώνονται γύρω από το ακροδεξιό κόμμα Ε.ΛΑ.Μ.. Ως τρίτη κατεύθυνση περιγράφουμε την ανάπτυξη της τάσης των από τα κάτω δημόσιων εκδηλώσεων που, δείχνοντας ένα αυξημένο ενδιαφέρον προς την έννοια του *δημόσιου χώρου* και του δικαιώματος στη χρήση του, συνδέονται με την παράδοση των σύγχρονων κινημάτων πόλης. Τέλος, ως τέταρτη κατεύθυνση περιγράφουμε την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών της Λευκωσίας, που εκφράζεται με την αύξηση των κοινών πολιτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων, που λειτουργούν σαν να διαπερνούν την πράσινη-διαχωριστική γραμμή.

5.2.1. Συνέχιση της διεκδίκησης της πλατείας Φανερωμένης

Η πρώτη κατεύθυνση αφορά, λοιπόν, τη συνέχιση της διεκδίκησης της πλατείας Φανερωμένης τόσο μέσω της καθημερινής παρουσίας στο χώρο των ατόμων και ομάδων που συνδέονται με αυτή, όσο και μέσω περιοδικών εκδηλώσεων και πάρτυ, που από την αρχή αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της πολιτιστικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται στην περιοχή από τα κάτω. Ως κεντρικό σημείο της διεκδίκησης της πλατείας παρουσιάζεται η διαπραγμάτευση των νοημάτων για την πλατεία και το δημόσιο χώρο, που φέρνει τα άτομα και τις ομάδες που συχνάζουν εκεί σε αντιπαραθέσεις με τις αρχές, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, την εκκλησία και άλλες ομάδες που διεκδικούν την περιοχή, αναδεικνύοντας την πλατεία σε ένα αμφισβητούμενο χώρο. Στη δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην κεντρική πλατεία της νότιας πλευράς της Παλιάς Πόλης δεν θα αναφερθούμε περισσότερο εδώ, γιατί θα αποτελέσει το κύριο αντικείμενο ανάλυσης του επόμενου μέρους της διατριβής. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε πως καθώς κατά την περίοδο 2010-2011 εδραιώνεται η παρουσία των νεαρών ατόμων και των ομάδων στην πλατεία λόγω της αύξησης του κόσμου που χρησιμοποιεί την πλατεία σε καθημερινή βάση και λόγω της αύξησης των εκδηλώσεων³, αυξάνονται και οι αντιδράσεις των αρχών,

³ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως την περίοδο 2010-2011 πραγματοποιήθηκαν στην πλατεία Φανερωμένης πάνω από δέκα δημόσιες εκδηλώσεις, πάρτυ και φεστιβάλ, που οργανώθηκαν από τις ομάδες που δραστηριοποιούνταν στην πλατεία. Αξίζει επίσης να αναφέρουμε πως ανάμεσα σε αυτές τις εκδηλώσεις των ίδιων ομάδων περιλαμβάνονται τόσο περιπτώσεις χωρίς την άδεια των αρχών, όσο και περιπτώσεις οργανωμένων και δημοσιοποιημένων πολυήμερων φεστιβάλ (με συναυλίες, προβολές κ.α.) που είχαν την επίσημη άδεια των αρχών.

της εκκλησίας, και άλλων κοινωνικών και πολιτικών ομάδων προς το χαρακτήρα που αποκτούσε ο χώρος της πλατείας και της γύρω περιοχής. Οι αντιδράσεις αυτές συνδέονται, παράλληλα, και με την προώθηση του εξευγενισμού και της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής εντός των τειχών, στο πλαίσιο της οποίας η δραστηριότητα στην κεντρική πλατεία Φανερωμένης παρουσιάζεται ως εμπόδιο.

5.2.2. Συνέχιση της αντι-φασιστικής δράσης στην Παλιά Λευκωσία

Η δεύτερη κατεύθυνση που παίρνει η από τα κάτω δραστηριοποίηση είναι η συνέχιση της αντιπαλότητας που ξεκίνησε με τη μεγάλη αντι-φασιστική πορεία που πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 2009. Η συνέχιση της αντι-φασιστικής δράσης έρχεται ως επακόλουθο της ανάπτυξης των δράσεων των ακροδεξιών, σε επίσημο και σε ανεπίσημο επίπεδο, και της διεκδίκησης πιο έντονης παρουσίας στο δημόσιο χώρο της Λευκωσίας και των άλλων πόλεων της νότιας Κύπρου. Η αντιπαλότητα μεταξύ των δύο πλευρών εκφράζεται έντονα στο δρόμο εκείνη την εποχή σε διάφορες κινητοποιήσεις, κατά τις οποίες οι δύο πλευρές βρίσκονται αντιμέτωπες, αλλά και στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες της πόλης, όπου αναπτύσσεται ένας «πόλεμος ορατότητας» των συνθημάτων και των συμβόλων των δύο πλευρών. Από τη μια πλευρά, οι ακροδεξιές ομάδες φαίνεται να διεκδικούν την Παλιά Λευκωσία λόγω της ιστορικότητάς της, που τη συνδέει με τον αντι-αποικιακό αγώνα της ΕΟΚΑ για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και, κατ' επέκταση, με την ελληνικότητα του νησιού και των Κυπρίων. Από την άλλη πλευρά, οι ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω επιχειρούν να υπερασπιστούν τη διαφορετικότητα της εντός των τειχών περιοχής, όπως αυτή διαμορφώνεται εκείνη την εποχή τόσο από την παρουσία των μεταναστών κατοίκων της περιοχής, όσο και από την αύξηση της πολιτικής δραστηριότητας των αντι-εθνικιστικών και δι-κοινοτικών ομάδων που μετατρέπει την Παλιά Λευκωσία σε ένα κοινό χώρο δραστηριοποίησης διαμέσου της διαχωριστικής γραμμής. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της αντιπαλότητας μεταξύ αυτών των ομάδων είναι, δηλαδή, οι χωρικές διαστάσεις που αυτή λαμβάνει με επίκεντρο την Παλιά Λευκωσία. Έτσι, αφενός έχουμε τις προσπάθειες των ομάδων, που δραστηριοποιούνται στην περιοχή από τα κάτω, για τη διατήρηση της νοσηματοδότησης των τειχών της πόλης ως τα χωρικά και συμβολικά όρια μεταξύ των δικών τους αντιλήψεων περί του «εαυτού» και του «άλλου», ενώ αφετέρου, την ίδια περίοδο εντείνονται οι προσπάθειες των ακροδεξιών ομάδων να αμφισβητήσουν έμπρακτα τα όρια που οι αντίθετες ομάδες υπερασπίζονται.

Η κλιμάκωση της αντιπαλότητας αυτήν την περίοδο κορυφώθηκε όταν ακροδεξιές οργανώσεις επιχείρησαν τη διοργάνωση πορείας στη Λευκωσία, «*Κατά της Κατοχής, των Οδοφραγμάτων, των Τούρκων εποίκων και λαθρομεταναστών*», στις 13 Μαΐου του 2011, με στόχο την κατάληξή τους στην εκκλησία της Φανερωμένης εντός των τειχών.

*«ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ,
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ
ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ,
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΘΝΟΔΙΑΛΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ
όχι στην ισλαμοποίηση της πατρίδας
όχι στην προνομιακή μεταχείριση των τουρκοκυπρίων
εφαρμογή ισοπολιτείας και ισονομίας
όχι στην φιλολαθρομεταναστευτική πολιτική της κυβέρνησης
ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΜΑΣ ΔΙΟΧΕΤΕΥΟΥΝ ΤΟ
ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ, ΟΙ ΓΡΑΙΚΥΛΟΙ ΑΙΜΟΔΟΤΟΥΝ ΤΟΝ
ΑΤΤΙΛΑ. ΝΑ ΚΛΕΙΣΟΥΝ ΤΑ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΑ, ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΜΑΣ!»*

(Απόσπασμα από ανακοίνωση από το Κίνημα Ελληνικής Αντίστασης [ΚΕΑ], που δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 2011 στην ηλεκτρονική σελίδα: www.antistasi.org)

Η ανακοίνωση εθνικιστών και ακροδεξιών πορείας με προορισμό την πλατεία Φανερωμένης ήρθε ως συνέχεια των γεγονότων που είχαν πραγματοποιηθεί στη Λάρνακα τον προηγούμενο χρόνο, όταν, δηλαδή, η διοργάνωση δύο αντίθετων εκδηλώσεων την ίδια μέρα οδηγήθηκε σε σύγκρουση. Οι τραυματισμοί αντιφασιστών από ακροδεξιούς και οι συλλήψεις τους από την αστυνομία στη Λάρνακα έδωσαν, καθώς φαίνεται, μια αίσθηση ανωτερότητας στις ακροδεξιές ομάδες, γεγονός που οδήγησε σε μια περίοδο έντασης των προκλήσεων και των επιθέσεων τους στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας. Η σύγκρουση στην Λάρνακα έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2010, όταν, με απόφαση της οργάνωσης ΚΙΣΑ, μεταφέρθηκε το αντιρατσιστικό φεστιβάλ Rainbow⁴ από τη Λεμεσό στη Λάρνακα, ως απάντηση στην πορεία «κατά της λαθρομετανάστευσης», την οποία είχαν καλέσει στην Λάρνακα οι εθνικιστικές και ακροδεξιές οργανώσεις «Κίνημα Ελληνικής Αντίστασης» (ΚΕΑ),

⁴ Το φεστιβάλ «Rainbow» είναι μία από τις κεντρικές και μεγαλύτερες εκδηλώσεις της ΚΙΣΑ, η οποία διοργανώνεται επίσημα, με την υποστήριξη κρατικών και διεθνών φορέων και οργανισμών, επί δεκατρία χρόνια. «*Εμείς αντιστεκόμαστε στο ρατσισμό που μόνο το φόβο και το μίσος παράγει. Το 13ο Φεστιβάλ Rainbow θα πραγματοποιηθεί την Κυριακή 31 Οκτωβρίου 2010 στο Δημοτικό Κήπο Λευκωσίας (CYTA) από τις 11:00 μέχρι 17:00 και την Παρασκευή 5 Νοεμβρίου 2010 στην Εξέδρα Παραλίας της Λάρνακας (Φοινικούδες) από τις 17:00 μέχρι 22:00*» (Από την ιστοσελίδα της Οργάνωσης ΚΙΣΑ: http://www.kisa.org.cy/EN/activities/cultural_events/659.html).

«Παγκύπριο Αντικατοχικό Κίνημα» (ΠΑΚ) και «Κίνηση για τη Σωτηρία της Κύπρου». Η απόφαση να μεταφερθεί το φεστιβάλ στη Λάρνακα φαίνεται πως ήταν, τελικά, μια λάθος απόφαση της ΚΙΣΑ. Όπως αποδείχτηκε, το γεγονός ότι οι περισσότερες ομάδες και άτομα που συμμετείχαν και στήριζαν το φεστιβάλ ήταν από άλλη πόλη (δηλαδή ήταν κυρίως οι ομάδες που δραστηριοποιούνται στη Λευκωσία), τοποθέτησε τους συμμετέχοντες στο φεστιβάλ σε μειονεκτική θέση. Όταν οι δύο πλευρές βρέθηκαν τελικά αντιμέτωπες, μετά από προσπάθεια ατόμων του φεστιβάλ να ανακόψουν την πορεία των εθνικιστών, οι ομάδες από τη Λευκωσία δεν ήταν προετοιμασμένες για να προστατεύσουν την εκδήλωσή τους από τις προκλήσεις και επιθέσεις που δέχτηκαν τόσο από τις ομάδες νεαρών που συμμετείχαν στην πορεία «κατά της λαθρομετανάστευσης», όσο και από την αστυνομία της Λάρνακας, που από την αρχή έδειξε πως σκοπός της ήταν να φροντίσει για την πραγματοποίηση της νόμιμης πορείας των ακροδεξιών και όχι για την αποφυγή επεισοδίων. Αποτέλεσμα της σύγκρουσης αυτής ήταν και οι τραυματισμοί από τις επιθέσεις των ακροδεξιών, αλλά και οι προσαγωγές από την αστυνομία, αποκλειστικά όμως από την πλευρά των συμμετεχόντων στο φεστιβάλ. Ένας από τους τραυματισμούς, μάλιστα, ήταν πολύ σοβαρός. Ομάδες νεαρών, που περίμεναν στους δρόμους γύρω από το σημείο, επιτίθεντο σε άτομα του φεστιβάλ που προσπαθούσαν να εγκαταλείψουν το σημείο μετά την κλιμάκωση της αντιπαράθεσης. Μια τέτοια ομάδα επιτέθηκε σε έναν τ/Κύπριο μουσικό, που συμμετείχε στο μουσικό πρόγραμμα του φεστιβάλ, τραυματίζοντάς τον σοβαρά με μαχαίρι στην κοιλιά⁵. Ο Deniz, επέστρεψε τραυματισμένος στο χώρο του φεστιβάλ και αμέσως μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο Λάρνακας διαφεύγοντας τον κίνδυνο. Ακόμα και αν ο Deniz υποστήριξε πως αυτοί που του επιτέθηκαν δεν φάνηκαν να κατάλαβαν πως ήταν τ/Κύπριος, γιατί αλλιώς, όπως χαρακτηριστικά είπε αργότερα, «δεν ξέρω αν θα ήμουν ζωντανός», το περιστατικό αυτό, σύμφωνα με πολλούς αντι-φασίστες, «έδειξε καθαρά ποιους έχουμε απέναντί μας».

---

⁵ Παρά τη σοβαρότητα του περιστατικού, ο τραυματισμός δεν έτυχε της προβολής που θα του άρμοζε από τα ε/Κυπριακά Μ.Μ.Ε., τα οποία τον αναφέρανε στα δελτία ειδήσεων, αλλά χωρίς να του δώσουν ιδιαίτερη σημασία. Αντίθετα, τα τ/Κυπριακά Μ.Μ.Ε. (όπως θα έκαναν και τα ε/Κυπριακά αν ο τραυματίας ήταν «δικός τους») το προβάλανε έντονα, τονίζοντας τον εθνικιστικό χαρακτήρα της επίθεσης και δημιουργώντας αρνητικό κλίμα για την «άλλη» πλευρά, παρά το γεγονός ότι ο μουσικός που τραυματίστηκε δήλωσε επίσημα πως δεν ήξεραν ότι ήταν τ/Κύπριος.

Η ανακοίνωση για πορεία στην πλατεία Φανερωμένης αντιμετωπίστηκε ως ευθεία πρόκληση τόσο από τον κόσμο της πλατείας, όσο και από όλες τις ομάδες και οργανώσεις που συνθέτουν το αντι-φασιστικό κίνημα της Λευκωσίας. Έτσι, αμέσως μετά την ανακοίνωση της πορείας πραγματοποιούνται συνελεύσεις, στις οποίες συμμετέχουν διάφορα άτομα και ομάδες της Παλιάς Λευκωσίας, για να αποφασιστεί ο τρόπος αντίδρασης. Αν και στις συνελεύσεις είναι εμφανές το «μούδιασμα» που υπάρχει ακόμα στις σχέσεις μεταξύ των ομάδων, μετά τα γεγονότα της Λάρνακας, αποφασίζεται, με πρωτοβουλία κόσμου της πλατείας και χωρίς την επίσημη συμμετοχή των πολιτικών ομάδων και οργανώσεων, η διοργάνωση την ίδια μέρα στη Φανερωμένη «Πολυπολιτισμικής εκδήλωσης ενάντια σε κάθε είδους διακρίσεις και διαχωριστικές γραμμές». Η εκδήλωση λαμβάνει και την επίσημη άδεια του δήμου Λευκωσίας, όπως και την ανεπίσημη στήριξη της αριστερής δημάρχου, η οποία, σύμφωνα με πληροφορητές μου, ανέφερε στους διοργανωτές της εκδήλωσης πως δεν θέλει τους ακροδεξιούς στην πόλη. Παρά το γεγονός ότι η άδεια των αρχών είναι κάτι που οι ομάδες που δρουν από τα κάτω δεν υποστηρίζουν, στην περίπτωση αυτή οι ομάδες της Παλιάς Λευκωσίας επιλέγουν να πάρουν την άδεια των δημοτικών αρχών για την εκδήλωσή τους και, με αυτόν τον τρόπο, να εκμεταλλευτούν την έμμεση στήριξη της Δημάρχου Λευκωσίας απέναντι στη σοβαρή απειλή που αποτελούν (ιδιαίτερα με τα γεγονότα της Λάρνακας) οι ακροδεξιές και εθνικιστικές οργανώσεις.

Οι ανακοινώσεις των δύο πολιτικά αντίθετων εκδηλώσεων την ίδια μέρα προκαλούν το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε., που σε δημοσιεύσεις σε εφημερίδες και στα δελτία ειδήσεων, αναφέρονται σε «σκηνικό πολέμου» που διαμορφώνεται στην Παλιά Λευκωσία. Ενώ το κλίμα είναι τεταμένο και καθώς πλησιάζει η ημερομηνία των εκδηλώσεων, η ομάδα που έχει αναλάβει τη διοργάνωση του φεστιβάλ στέλνει στο δήμο Λευκωσίας επιστολή (που ανακοινώνει και στο διαδίκτυο), με την οποία δηλώνει την πρόθεσή της να αναβάλλει την εκδήλωσή της αν ο δήμος δεν επιτρέψει την πορεία των «ακραίων εθνικιστών».

«Το Φεστιβάλ Φανερωμένης γίνεται μέσα στα πλαίσια πολλών άλλων εκδηλώσεων που γίνονται στον ίδιο χώρο ή και γενικότερα στο ιστορικό κέντρο της πόλης από εμάς τους κατοίκους της εντός των τειχών πόλης και άλλες οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη πόλη μας. (...) Με αυτές τις εκδηλώσεις μας πιστεύουμε ότι έχουμε συμβάλει και εμείς στην αναζωογόνηση της εντός των τειχών πόλης της Λευκωσίας. (...) Επειδή ο δικός μας στόχος είναι ειρηνικός και τελείως αντίθετος με αυτό το κλίμα και δεν θα θέλαμε με κανένα τρόπο να γίνουν οποιαδήποτε επεισόδια, τα οποία τους μόνους που θα βλάψουν σε τελευταία ανάλυση είναι εμάς, τους κατοίκους της περιοχής, τους

επαγγελματίες της περιοχής, τους εργαζόμενους στη περιοχή, τους μετανάστες και τους νεολαίους, που έχουμε σαν σπίτι μας την Φανερωμένη, δηλώνουμε έτοιμοι να αναβάλουμε την εκδήλωση μας με την προϋπόθεση ότι μπορείτε να μας διασφαλίσετε ότι αυτά τα ακραία στοιχεία που έχουν δείξει αυτές τις μέρες τη μισαλλοδοξία που τους χαρακτηρίζει με τις απειλές και τα ξενοφοβικά και ρατσιστικά συνθήματα που προβάλλουν, δεν θα τους επιτραπεί να έλθουν στην περιοχή να προκαλούν και να επιτίθενται σε μετανάστες, τουρκοκύπριους, νεολαίους και γενικά σε όσους νομίζουν ότι δεν ταιριάζουν με το χώρο της Φανερωμένης»

Αποσπάσματα από την ανακοίνωση της «οργανωτικής επιτροπής του «Φεστιβάλ Φανερωμένης»

Εικόνα 3: Η αφίσα της «Πολυ-Πολιτισμικής Εκδήλωσης Φεστιβάλ Φανερωμένης» που οργανώθηκε ως αντίδραση στην ανακοίνωση της πορείας των ακροδεξιών στις 13 Μαΐου 2011.

Το ΚΕΑ, του οποίου ο πρόεδρος είχε δηλώσει τις προηγούμενες μέρες στην ιστοσελίδα Sigmalive πως στόχος του κινήματος είναι «να καθαρίσουν τη Φανερωμένη από τη βρομιά»⁶, ανέβαλλε τελικά την πορεία στη Φανερωμένη κάτω από τις πιέσεις δήμου και αστυνομίας, κατηγορώντας ό μως τη δήμαρχο και τις κρατικές αρχές για «αντιδημοκρατικές και αντισυνταγματικές μεθοδεύσεις»:

«Προ των αντιδημοκρατικών και αντισυνταγματικών μεθοδεύσεων των κρατικών Αρχών και ιδίως της Δημάρχου Λευκωσίας, με τη χρήση προς τούτο παρακρατικών, αναρχικών και λαθρομεταναστών, και μετά την ενημέρωση που έτυχε από την Αστυνομία, ότι δεν θα επιτρεπόταν η πορεία να κατευθυνθεί προς τον ιερό ναό της Παναγίας Φανερωμένης, αλλά προς το Λήδρα Πάλας, και ενώ οι περιθωριακοί ακύρωσαν την παράνομη αντισυγκέντρωσή τους, αποφασίζει

⁶ Η δήλωση δημοσιεύεται σε άρθρο του Κλεόπα Στυλιανού στην ιστοσελίδα sigmalive στις 13/05/2011. Διαθέσιμο στην ηλ. διεύθυνση <http://www.sigmalive.com/archive/simerini/news/local/382194>

την αναστολή της προγραμματισμένης, σήμερα, πορείας με κατάληξη στην πλατεία Φανερωμένης στην Παλιά Λευκωσία»⁷

Από την παραπάνω περιγραφή, της αντιπαλότητας μεταξύ των ομάδων που αποτελούν το αντιφασιστικό κίνημα της Λευκωσίας και των ακροδεξιών και ακραίων εθνικιστικών οργανώσεων κατά την περίοδο 2010-2011, παρατηρούμε πως καθώς οι ομάδες της Παλιάς Λευκωσίας εδραιώνουν την παρουσία τους στην περιοχή και προβάλλουν ανοιχτά τα χαρακτηριστικά τους, την ίδια στιγμή, οι ομάδες που αντιτίθενται σε αυτά τα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά εντείνουν τις προσπάθειές διεκδίκησης της περιοχής με διάφορους τρόπους. Ενώ, λοιπόν, στόχος των ακροδεξιών και εθνικιστών είναι τα άτομα που δραστηριοποιούνται και συχνάζουν στην Παλιά Λευκωσία, και συγκεκριμένα στην πλατεία Φανερωμένης, την ίδια στιγμή, όπως φαίνεται από την παραπάνω ανακοίνωσή της πορείας, επιτίθενται και στα ανοιχτά σημεία διέλευσης ζητώντας να κλείσουν τα οδοφράγματα γιατί «σκοτώνουν τα παιδιά» τους. Είναι ενδιαφέρουσα η απειλή που τέτοιες ομάδες νιώθουν από τα περάσματα της Πράσινης Γραμμής, διότι καθώς, κανένας θάνατος δεν έχει σημειωθεί από το 2003 που άνοιξαν τα σημεία διέλευσης (παρά μόνο ο τραυματισμός του τ/Κύπριου μουσικού στη Λάρνακα από άτομα που πρόσκεινται στις δικές τους ιδέες), θα μπορούσαμε να πούμε πως ο θάνατος στον οποίον αναφέρονται δεν είναι ο θάνατος ανθρώπων, αλλά ο θάνατος της κυριαρχίας των δικών τους ιδεών και πρακτικών. Φαίνεται, δηλαδή, πως πολύ σωστά στοχεύουν στα ανοιχτά περάσματα της διαχωριστικής γραμμής, γιατί σε αυτήν την αλλαγή οφείλεται η διαμόρφωση του οριακού χαρακτήρα της Παλιάς Λευκωσίας, όπως και η διαμόρφωση της οριακότητας της περιόδου την οποία περιγράφουμε. Η οριακότητα είναι μια κατάσταση η οποία απειλεί αυτές τις ομάδες και οργανώσεις, γιατί ήταν η αφορμή για τη διαμόρφωση των ομάδων αυτών που διεκδικούν μια νέα οριοθέτηση, η οποία ενώ ανοίγει τα όριά της για να συμπεριλάβει τ/Κύπριους, την ίδια στιγμή κλείνει προς αυτούς αφήνοντάς τους απ' έξω.

5.2.3. Ανάπτυξη της πρακτικής των δημόσιων εκδηλώσεων: Δημόσιος χώρος

Η τρίτη κατεύθυνση προς την οποία κινείται η από τα κάτω οργάνωση και δράση στην Παλιά Λευκωσία, την περίοδο 2010-2011, είναι η ανάπτυξη της πρακτικής των δημόσιων εκδηλώσεων τις οποίες διοργανώνουν οι ομάδες κατοίκων και ατόμων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Ενώ, όπως έχουμε δείξει παραπάνω, τέτοιες

⁷ ο.π.

εκδηλώσεις είχαν αρχίσει να πραγματοποιούνται από τα προηγούμενα χρόνια, την περίοδο αυτή παρατηρείται μια αυξημένη ενασχόληση με την έννοια του *δημόσιου* στο αστικό πλαίσιο, η οποία διαμορφώνει το χαρακτήρα των εκδηλώσεων αυτών. Επιπλέον, αν και οι βασικές ομάδες, οι οποίες διοργανώνουν και εμπλέκονται στις εκδηλώσεις αυτές, παραμένουν περίπου οι ίδιες με αυτές που έχουμε ήδη αναφέρει, σημαντικό είναι ότι την περίοδο αυτή παρατηρούμε τόσο το άνοιγμα κάποιων από τις ομάδες αυτές προς τους κατοίκους της περιοχής, τους οποίους επιχειρούν να εμπλέξουν στις εκδηλώσεις, όσο και την εμφάνιση κάποιων νέων ομάδων. Έτσι, οι εκδηλώσεις της περιόδου αυτής αποτελούν παραδείγματα, τα οποία, το καθένα με τον τρόπο του, συμβάλλουν στην καλλιέργεια μιας ενασχόλησης με την έννοια του δημόσιου χώρου, αλλά και μιας διαφορετικής σχέσης με την πόλη και τον ιδιαίτερο αστικό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, ενώ, παράλληλα, προωθούν τη συλλογική δράση και διεκδίκηση. Οι εκδηλώσεις αυτές μπορούν να ιδωθούν και ως προσπάθειες απάντησης στα έργα ανάπτυξης και ανάπλασης της εντός των τειχών περιοχής, αλλά και στην αύξηση της επενδυτικής και οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή, που αντιμετωπίζονται από διάφορους εμπλεκόμενους ως «εχθρικές» προς την πόλη και τους κατοίκους της. Η τοποθέτηση της Χριστίνας (28 χρονών), ακτιβίστριας και εμπλεκόμενης στη διοργάνωση διάφορων εκδηλώσεων, περιγράφει τη λογική της αντιπαράθεσης:

«Το οικονομικό και επενδυτικό ενδιαφέρον, που αναπτύσσεται στην περιοχή, έχει προκαλέσει και αντιδράσεις από τους πολίτες. Επειδή ακριβώς οργανώθηκε το κεφάλαιο, οργανώθηκαν και οι πολίτες, το ένα έφερε το άλλο ας πούμε. Η σύγκρουση συμφερόντων έφερε και την οργάνωση του κόσμου και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να γίνει πλέον must και η χρήση των δημόσιων χώρων»

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε σε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων εκδηλώσεων και δράσεων, που αντανakλούν αυτή τη στροφή προς την ενασχόληση με την έννοια του δημόσιου. Το πρώτο είναι το Φεστιβάλ της οδού Θησέως και το δεύτερο είναι οι κινητοποιήσεις κατά της ανέγερσης νέου Καθεδρικού Ναού στην εντός των τειχών πόλη. Η οδός Θησέως βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της εντός των τειχών περιοχής και πολύ κοντά στην Αρχιεπισκοπή, το Παγκύπριο Γυμνάσιο και το τζαμί Ταχτ Ελ Καλέ. Είναι ένας από τους κεντρικούς δρόμους της γειτονιάς του Ταχτακαλλά (που προέρχεται από το όνομα του τζαμιού), μιας μεικτής γειτονιάς μέχρι τις πρώτες διαμάχες του 1958, όταν και εκδιώχτηκαν οι πρώτοι τ/Κύπριοι κάτοικοι της νότιας πλευράς της πόλης. Στις τ/Κυπριακές περιουσίες της γειτονιάς

εγκαταστάθηκαν αργότερα αρκετοί ε/Κύπριοι πρόσφυγες της εισβολής του 1974. Πιο πρόσφατα, όμως, η γειτονιά αυτή, και συγκεκριμένα η οδός Θησέως, απέκτησε νέους κατοίκους (καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες κ.τ.λ.), που επέλεξαν την Παλιά Λευκωσία ως την περιοχή κατοικίας τους δίνοντας στη γειτονιά νέο «αέρα». Χαρακτηριστικά, η ομάδα «Άγρυπνοι εντός των τειχών», που, όπως αναφέραμε παραπάνω, ήταν η πρώτη ομάδα κατοίκων που άρχισε να δραστηριοποιείται από τα κάτω στην περιοχή, είχε από την αρχή στα μέλη της άτομα τα οποία ήταν κάτοικοι της οδού Θησέως και των γύρω δρόμων. Σύμφωνα με τους διοργανωτές, ένας από τους αρχικούς στόχους του φεστιβάλ ήταν η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων της γειτονιάς (νέων και παλιών), η συζήτηση μεταξύ τους (και με άλλα άτομα που ενδιαφέρονται) για τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι της Παλιάς Λευκωσίας και, γενικά, η θέληση να δημιουργήσουν μια σύγχρονη γιορτή της γειτονιάς τους.

Το παράδειγμα του φεστιβάλ της οδού Θησέως είναι σημαντικό γιατί αφορά στη διάχυση της από τα κάτω πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία. Αυτό συμβαίνει, πρώτον, γιατί ήταν η πρώτη φορά που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή μια τόσο μεγάλη διοργάνωση από τα κάτω, δηλαδή χωρίς τη συμμετοχή και τη χρηματοδότηση χορηγών και φορέων (πέρα του δήμου Λευκωσίας και του ΕΤΕΚ⁸), δεύτερον, γιατί στη διοργάνωση και πραγματοποίηση αυτού του φεστιβάλ συμμετείχαν διάφορα άτομα και ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην περιοχή⁹ και, τρίτον, γιατί εκφράζει μια στροφή προς την πιο συστηματική ενασχόληση των ίδιων ομάδων με το ζήτημα του δημόσιου χώρου. Η ενασχόληση με την έννοια και τη χρήση του δημόσιου χώρου φαίνεται να πηγάζει από την ιδιαιτερότητα των χώρων που υπάρχουν διαθέσιμοι στην εντός των τειχών Λευκωσία και την αυξανόμενη «ανάπτυξη» της περιοχής, αλλά παράλληλα, φαίνεται να επηρεάζεται και από την παγκόσμια ανάπτυξη των «κινημάτων πόλης». Δηλαδή, των κινημάτων που δραστηριοποιούνται, μέσω της διεκδίκησης του δημόσιου χώρου, στο

---

⁸ Ο δήμος Λευκωσίας ενεπλάκη κατ' ανάγκη, γιατί έπρεπε να κλείσουν δρόμοι στη γειτονιά, και στο Τεχνικό Επιμελητήριο Λευκωσίας (ΕΤΕΚ) ανήκει το αναπαλαιωμένο παραδοσιακό κτίριο της γειτονιάς με τον ανοιχτό και διαμορφωμένο περιβάλλοντα χώρο, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε από το φεστιβάλ ως η κεντρική σκηνή των εκδηλώσεών του.

⁹ Οι ομάδες που ενεπλάκησαν με το φεστιβάλ της οδού Θησέως, και παράλληλα δραστηριοποιούνται πολιτιστικά, πολιτικά και κινηματικά στην Παλιά Λευκωσία, ήταν οι ομάδα κατοίκων της παλιάς πόλης «Άγρυπνοι εντός των τειχών» και η ομάδα-δίκτυο Φάλιες. Οι ομάδες αυτές συμμετείχαν οργανώνοντας ξεχωριστές εκδηλώσεις στο πλαίσιο του φεστιβάλ ενώ, παράλληλα, είχαν και παρουσία στις παρουσιάσεις και συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε σχέση με το δημόσιο χώρο.

αστικό πλαίσιο και ενεργοποιούνται γύρω από την κινηματική κατανόηση της θεωρητικής κατεύθυνσης που εκφράζεται από την έννοια του «Δικαιώματος στην πόλη», όπως διατυπώθηκε αρχικά από τον Γάλλο Anri Lefebvre ([1968] 2007) και στη συνέχεια από θεωρητικούς όπως τον David Harvey (2008, 2013).

Εικόνα 4: Φωτογραφίες από το φεστιβάλ της οδού Θησέως. Στην πρώτη φωτογραφία (πάνω) φαίνεται η πλατεία του ΕΤΕΚ, κεντρικός χώρος του φεστιβάλ, όπου πραγματοποιήθηκαν οι περισσότερες εκδηλώσεις. Στις υπόλοιπες φωτογραφίες φαίνονται κάποιες από τις άλλες δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν, σε διάφορους χώρους της γειτονιάς, κατά τη διάρκεια των τριών ημερών του φεστιβάλ (πάγκοι με βιολογικό φαγητό, ζωγράφισμα εξωτερικών τοίχων στη γειτονιά και συναθροίσεις έξω από τα σπίτια των κατοίκων). Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Οι ιδέες αυτές είχαν κεντρική θέση στις παρουσιάσεις και συζητήσεις στο πλαίσιο του Φεστιβάλ και συνέβαλαν στη διαμόρφωση των θεμάτων που απασχόλησαν τις ομάδες που συμμετείχαν σε μετέπειτα συναντήσεις και δράσεις. Τέτοια θέματα ήταν η «μνημειοποίηση» και η ταυτόχρονη εμπορική εκμετάλλευση της περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας, η ευαισθητοποίηση περισσότερων πολιτών και κατοίκων της πόλης σχετικά με το ζήτημα της παραμέλησης των δημόσιων χώρων από τις αρχές, η εμπλοκή των κατοίκων στους τρόπους λήψης αποφάσεων για την πόλη και, τέλος, η κινηματική δραστηριοποίηση για θέματα διατήρησης του δημόσιου χαρακτήρα των διαθέσιμων χώρων της πόλης. Σημαντικό είναι ακόμα το γεγονός ότι στο πλαίσιο του Φεστιβάλ ήρθαν σε άμεση επαφή και αντάλλαξαν απόψεις άτομα που δραστηριοποιούνται πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά στην Παλιά Λευκωσία με τους κατοίκους μιας περιοχής της Παλιάς Πόλης τόσο στο οργανωμένο πλαίσιο των

δημόσιων παρουσιάσεων και συζητήσεων, που πραγματοποιήθηκαν στο φεστιβάλ, όσο και σε προσωπικό επίπεδο. Από την επαφή αυτή φάνηκαν οι συγκλίσεις, αλλά και οι αποκλίσεις μεταξύ των απόψεων και των πρακτικών των διαφορετικών ατόμων και ομάδων που κατοικούν, συχνάζουν και δραστηριοποιούνται στην Παλιά Πόλη.

Το δεύτερο παράδειγμα αφορά στη δραστηριοποίηση διαφόρων ομάδων πολιτών και κατοίκων της ευρύτερης Λευκωσίας με το θέμα της ανέγερσης νέου Καθεδρικού Ναού στην Παλιά Λευκωσία, που ανακοινώθηκε από την Αρχιεπισκοπή της Κύπρου το 2010. Η ανέγερση ενός «μεγαλοπρεπούς» και «σύγχρονου» καθεδρικού ναού, εντός των τειχών της Λευκωσίας, ανέδειξε τόσο το θέμα της διεκδίκησης της διατήρησης του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της περιοχής, όσο και την απουσία της εμπλοκής των κατοίκων της πόλης σε αποφάσεις που αφορούν στην πραγματοποίηση μεγάλων έργων, τα οποία επηρεάζουν σημαντικά την πόλη και την καθημερινότητα των κατοίκων της. Η ανακοίνωση από την εκκλησία της Κύπρου της ανέγερσης ενός ογκώδους καθεδρικού ναού (με κόστος 9 εκ. ευρώ), του οποίου ο πύργος του καμπαναριού θα ξεπερνούσε σε ύψος τους μιναρέδες του τζαμιού Selimye, αντιμετώπιστηκε αρνητικά από διάφορους κατοίκους της πόλης, και ιδιαίτερα από τα άτομα και τις ομάδες που μελετάμε, τόσο λόγω της αλλαγής που ένα τόσο μεγάλο έργο θα έφερνε στο χαρακτήρα της χαμηλής δόμησης της περιοχής, όσο και για το θρησκευτικό ανταγωνισμό μεταξύ καμπαναριών και μιναρέδων (Χριστιανισμού και Ισλάμ) που θύμιζε άλλους αιώνες. Έτσι, οι κινητοποιήσεις και δράσεις που πραγματοποιήθηκαν, καθ' όλη τη διάρκεια του 2010, ενάντια στην ανέγερση του ογκώδους καθεδρικού ναού πήραν, από τη μία πλευρά, ένα χαρακτήρα εναντίωσης στη «μεγαλομανία» του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσόστομου ΙΙ¹⁰ και, από την άλλη,

---

¹⁰ Ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσόστομος ΙΙ (ή όπως τον αποκαλούν διάφοροι ε/Κύπριοι Ττόμης Β΄) έχει κατηγορηθεί επανειλημμένα για την εμπλοκή του στην πολιτική. Ήταν αυτός που προσωπικά εναντιώθηκε απέναντι στην αλλαγή στα βιβλία ιστορίας που διδάσκονται στα ε/Κυπριακά σχολεία, όταν το επιχείρησε η «αριστερή» κυβέρνηση Χριστόφια, φτάνοντας στο σημείο να απειλήσει πως θα πάρει πίσω τα οικόπεδα τα οποία είχε παραχωρήσει η εκκλησία στο κράτος για να χτιστούν τα περισσότερα από τα δημόσια σχολεία. Η εμπλοκή του αρχιεπίσκοπου στην πολιτική, εκφράζοντας συντηρητικές θέσεις σε πολλά ζητήματα, έχει προκαλέσει πολλές φορές την αντίδραση πιο «προοδευτικών» τάσεων της ε/Κυπριακής κοινωνίας, που εκφράζονται τόσο από την επίσημη αριστερά, όσο και από τα κάτω. Χαρακτηριστικό είναι επίσης πως, στα τέλη του 2010, ο αρχιεπίσκοπος είχε εκφράσει την έμμεση στήριξή του στο ακροδεξιό κόμμα Ε.Λ.Α.Μ. σε συνέντευξή που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Καθημερινή Κύπρου» (<http://www.kathimerini.com.cy>). Συγκεκριμένα, ο αρχιεπίσκοπος είχε δηλώσει ότι: «πλείστες απόψεις του Ε.Λ.Α.Μ. είναι κρυστάλλινες και με εκφράζουν» (Από συνέντευξη του Αρχιεπισκόπου στις 24.12.2010). Τέλος, η κριτική προς τον αρχιεπίσκοπο επεκτείνεται και στις επιχειρηματικές δραστηριότητες της εκκλησίας της

πήραν το χαρακτήρα υπεράσπισης της υλικής και αρχιτεκτονικής διαφορετικότητας της περιοχής εντός των τειχών, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της περιοχής που εκτιμάται πάρα πολύ από τους διάφορους νέους κατοίκους της περιοχής.

Εικόνα 5: Φωτογραφία (πάνω), από γράψιμο σε τοίχο της Παλιάς Λευκωσίας, κατά του αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου ΙΙ («Ττόμης»), με αφορμή τα σχέδια ανέγερσης καθεδρικού ναού αξίας 9 εκ. ευρώ.

Φωτογραφία (κάτω) «Δώστε μας λεωφορεία όχι καθεδρικούς». Γράψιμο σε τοίχο για το ίδιο θέμα με επιχείρημα το γεγονός πως μια πόλη η οποία δεν έχει καν λεωφορεία, δεν μπορεί να έχει ως προτεραιότητα την ανέγερση νέου καθεδρικού ναού. Θυμίζουμε εδώ πως ο Οργανισμών Συγκοινωνιών Λευκωσίας (ΟΣΕΛ) ξεκίνησε τη λειτουργία του το 2010(!). Φωτογραφίες του συγγραφέα, 2010.

5.2.4. Ανάπτυξη συνεργασίας διαμέσου της διαχωριστικής γραμμής: Από τα κάτω δραστηριοποίηση στη βόρεια Λευκωσία και κοινές δράσεις

Η τέταρτη, και τελευταία, κατεύθυνση προς την οποία κινείται η από τα κάτω δραστηριοποίηση την περίοδο 2010-2011, είναι η περαιτέρω ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών της Λευκωσίας, που εκφράζεται με την αύξηση των κοινών, επίσημων και ανεπίσημων, πολιτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων, οι οποίες δρουν προς το ξεπέραςμα του χωρικού και συμβολικού διαχωρισμού της πόλης και του νησιού. Η ανάπτυξη κοινών δραστηριοτήτων που οργανώνονται από τα κάτω, στη συγκεκριμένη περίοδο, συνδέεται, από τη μια πλευρά, με την εξέλιξη του δι-κοινοτικού κινήματος και την προσαρμογή του στα νέα δεδομένα των ανοιχτών σημείων διέλευσης, και από την άλλη, με τη διαμόρφωση νέων παγκόσμιων συνθηκών. Η περίοδος 2010-2011 είναι, παράλληλα, μια κοινωνικο-πολιτικά έντονη περίοδος τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσονται νέα και δυναμικά κινήματα σε διάφορα μέρη των δύο ηπείρων, με έντονα από τα κάτω χαρακτηριστικά, που επηρεάζουν σημαντικά τη δραστηριότητα που μελετάμε και στην Κύπρο.

Κύπρου, οι οποίες περιλαμβάνουν επενδύσεις σε διάφορους τομείς της οικονομίας, όπως τον τραπεζικό ή τον κατασκευαστικό, ιδιαίτερα την εποχή της οικονομικής κρίσης, αλλά και στις δραστηριότητες στον τουριστικό τομέα, όπου της ανήκουν ξενοδοχειακά συγκροτήματα, με εγκαταστάσεις μέχρι και γηπέδων γκολφ, που επιβαρύνουν το φυσικό περιβάλλον.

Επιπλέον, η ανάπτυξη των παγκόσμιων κινημάτων του 2011 επηρεάζει και την ανάπτυξη, για πρώτη φορά, ανάλογων δράσεων και κινητοποιήσεων, που πραγματοποιούνται χωρίς την στήριξη πολιτικών σχηματισμών και κομμάτων, και στην βόρεια πλευρά της Λευκωσίας (Lefkosa). Τέτοιες κινήσεις αποτελούν τα πρώτα δείγματα κοινωνικο-πολιτικής αλλαγής προς αυτή την κατεύθυνση και στη βόρεια πλευρά της διαχωριστικής γραμμής.

Μετά το αρνητικό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για το σχέδιο Ανάν, το 2004, και την επακόλουθη απογοήτευση των τ/Κυπρίων και των ε/Κυπρίων ακτιβιστών της επανένωσης, η δραστηριοποίηση του δι-κοινοτικού κινήματος περιορίστηκε σε σχέση με την πρώτη περίοδο. Ωστόσο, οι σχέσεις και η δραστηριοποίηση διαμέσου της γραμμής δεν σταμάτησαν, αλλά εξελίχθηκαν για να προσαρμοστούν στα νέα κοινωνικο-πολιτικά δεδομένα της εποχής. Οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν τη δεκαετία του 2000 προκάλεσαν την κριτική του δι-κοινοτικού κινήματος, ιδιαίτερα σε σχέση με το ρόλο του Ο.Η.Ε.. Το γεγονός ότι καθένας μπορούσε πια να περάσει τη γραμμή και να συναντηθεί και να επικοινωνήσει με όποιον ήθελε, κατέστησε μη-αναγκαία τη διαμεσολάβηση του ΟΗΕ, που ήταν κεντρική στο δι-κοινοτικό κίνημα κατά την περίοδο του απόλυτου διαχωρισμού. Έτσι, η απογοήτευση πολλών υποστηρικτών της επανένωσης, ιδιαίτερα στην ε/Κυπριακή πλευρά, εκφράστηκε με την αντίθεση τόσο στα επίσημα πολιτικά κόμματα, όσο και στο ρόλο του ΟΗΕ και των άλλων διεθνών οργανισμών που εμπλέκονταν στο δι-κοινοτικό κίνημα. Η Μαρία, ακτιβίστρια για την επανένωση της Κύπρου, εξέφρασε σε συνομιλία μας στις αρχές του 2010, αυτήν την αλλαγή με τον εξής τρόπο:

«Την περίοδο πριν το σχέδιο Ανάν ήμουν πολλά μέσα στο δι-κοινοτικό κίνημα. Όμως αργότερα, και μετά το ελληνοκυπριακό Όϊ είδα ότι εν γίνεται τίποτε έτσι, τζιαι αποφάσισα να ασχοληθώ με το γκρασρούτς (grassroots)»

Αυτή ήταν μια εξέλιξη που μεταμόρφωσε το δι-κοινοτικό κίνημα, αλλά ώθησε και την παράλληλη ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης σε σχέση με το Κυπριακό, ακόμα και αν αυτή παρουσίασε κάποια σχετική καθυστέρηση. Σε αυτό το τελευταίο μέρος του κεφαλαίου, θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε την παράλληλη ανάπτυξη της κοινής δραστηριότητας διαμέσου της γραμμής σε επίσημο, αλλά και σε ανεπίσημο, επίπεδο, όπως αυτή παρουσιάζεται στην Παλιά Λευκωσία το 2010 και 2011.

Ξεκινώντας από τις συνεργασίες που πραγματοποιούνται σε επίσημο επίπεδο, αρχικά παρατηρούμε την εξέλιξη του δι-κοινοτικού κινήματος. Καθώς αυξάνονται οι δι-κοινοτικές επαφές και δραστηριότητες διαφόρων ομάδων, οργανώσεων, φορέων ή και πολιτικών κομμάτων, το δι-κοινοτικό κίνημα παίρνει διάφορες εκφράσεις και δεν είναι πια ένα κίνημα αποκλειστικά με τα χαρακτηριστικά που του έδινε η αιγίδα (ή οι περιορισμοί) του ΟΗΕ. Έτσι, την εποχή αυτή, η δι-κοινοτική δράση σε επίσημο επίπεδο εκφράζεται τόσο από την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των NGO, οι οποίες λειτουργούν και δραστηριοποιούνται με την υποστήριξη και τη χρηματοδότηση διεθνών φορέων, όπως το πρόγραμμα ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) ή το αντίστοιχο των Ηνωμένων Πολιτειών (USAID), όσο και από κινήσεις στο πολιτικό επίπεδο, όπως τη δημιουργία της «Δι-κοινοτικής πρωτοβουλίας για την Ειρήνη Ένωμένη Κύπρος»¹¹. Συγκεκριμένα, την ιδρυτική διακήρυξη της δι-κοινοτικής πρωτοβουλίας υπογράφουν, στις αρχές του 2010, πενήντα οργανώσεις, συνδικάτα και ΜΚΟ, που εμπλέκονται σε δι-κοινοτικές σχέσεις και δραστηριότητες και στις δύο πλευρές της Κύπρου, συγκεντρώνοντας τις δυνάμεις τους προς την επίτευξη του στόχου της λύσης και της επανένωσης. Η δι-κοινοτική πρωτοβουλία φιλοδοξούσε να πετύχει τη δημιουργία ενός μαζικού κινήματος στήριξης της λύσης του Κυπριακού, της ειρήνης και της επανένωσης της Κύπρου, σε μια ιδιαίτερη στιγμή κατά την οποία διαπραγματεύονταν οι «αριστεροί» ηγέτες των δύο κοινοτήτων.

□

Εικόνα 6: Φωτογραφία από την ημέρα της επίσκεψης του Γ.Γ. του Ο.Η.Ε. Μπαν Κι Μουν, στη Νεκρή Ζώνη της Παλιάς Λευκωσίας, στο σημείο διέλευσης Λήδρας/Lokmaci. Στη φωτογραφία φαίνεται από ψηλά το σημείο διέλευσης, κοιτώντας από την ε/Κυπριακή πλευρά, τη στιγμή που ο Γ.Γ. βρίσκεται μέσα στη Νεκρή Ζώνη. Την ίδια στιγμή, πραγματοποιούνται οι ταυτόχρονες συγκεντρώσεις της δι-κοινοτικής πρωτοβουλίας υπέρ της λύσης, και στις δύο πλευρές (Φωτογραφία του συγγραφέα).

¹¹ Το όνομα της πρωτοβουλίας στα αγγλικά, που ήταν από την αρχή η κοινή γλώσσα του δι-κοινοτικού κινήματος, είναι «Bi-communal Peace Initiative».

Έτσι, στόχος της πρωτοβουλίας ήταν και η αύξηση της πίεσης για συμφωνία προς τους ηγέτες των δύο κοινοτήτων (Δημήτρη Χριστόφια και Μεχμέτ Αλί Ταλάτ), οι οποίοι θα εισέρχονταν τότε στο δεύτερο γύρο των «εντατικών συνομιλιών»¹² για το Κυπριακό. Στις δραστηριότητες της πρωτοβουλίας περιλαμβάνονται η προώθηση του πολιτικού λόγου υπέρ της λύσης του Προβλήματος, μέσω δημοσιεύσεων στο διαδίκτυο και τα Μ.Μ.Ε. των δύο πλευρών, αλλά και οι κοινές εκδηλώσεις και κινητοποιήσεις. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως την περίοδο αυτή πολλές εκδηλώσεις της δι-κοινοτικής πρωτοβουλίας, αλλά και άλλων φορέων που συνθέτουν το δι-κοινοτικό κίνημα, πραγματοποιούνταν στο σημείο διέλευσης Λήδρας-Lokmaci στην εντός των τειχών πόλη και, συγκεκριμένα, στην αίθουσα «Ειρήνη» του ε/Κυπριακού δήμου Λευκωσίας που βρίσκεται εκεί δίπλα. Το σημείο διέλευσης γίνεται την περίοδο αυτή συχνός τόπος τέτοιων εκδηλώσεων¹³, που διεκδικούν διαφορετικά νοήματα για ένα κεντρικό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, ο οποίος μέχρι το άνοιγμα των οδοφραγμάτων ήταν απόλυτα συνδεδεμένος με το διαχωρισμό. Έτσι,

---

¹² Ο δεύτερος γύρος των εντατικών συνομιλιών, μεταξύ των «αριστερών» προέδρων των δύο κρατικών οντοτήτων της Κύπρου, ξεκίνησε στις αρχές του 2010, μια εποχή που χαρακτηριζόταν από έντονη κινητικότητα και αισιοδοξία στο Κυπριακό την οποία, μάλιστα, επιχείρησε να τονίσει και ο ίδιος ο Γ.Γ. του Ο.Η.Ε. με την επίσημη επίσκεψή του στην Κύπρο τις πρώτες μέρες του Φεβρουαρίου (2010). *«Απαρχή σημαντικών εξελίξεων στο Κυπριακό αναμένεται να είναι η επίσκεψη του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Μπαν Κι Μουν στην Κύπρο την ερχόμενη Κυριακή»* έγραφε ο δημοσιογράφος Μακάριος Δρουσιώτης, στην Ελευθεροτυπία την Παρασκευή 29 Ιανουαρίου 2010 (Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=126367>). Η αισιοδοξία όμως δεν θα συνεχιστεί για πολύ καιρό ακόμα, μιας και η αποτυχία των δύο ηγετών-προέδρων, να σημειώσουν κάποια πρόοδο προς την επίλυση του Προβλήματος, θα οδηγήσει στην ήττα του Ταλάτ στις προεδρικές εκλογές της «ΤΔΒΚ», που πραγματοποιήθηκαν τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου, αλλά και στην ήττα του Χριστόφια στις προεδρικές εκλογές της Κυπριακής Δημοκρατίας τρία χρόνια αργότερα.

¹³ Παραδείγματα είναι πολιτικές εκδηλώσεις όπως η κοπή της βασιλόπιτας της «Πλατφόρμας ε/κ και τ/κ εκπαιδευτικών» ή μουσικές εκδηλώσεις, όπως η εκδήλωση «One Streets» (Ένας Δρόμοι), η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2010 σε όλο το μήκος της οδού Λήδρας και στην πλατεία Lokmaci (που πριν το διαχωρισμό αποτελούσαν έναν ενιαίο δρόμο). Το One Streets περιλάμβανε ζωντανές μουσικές παραστάσεις σε διάφορα σημεία του δρόμου και οργανώθηκε από μια μεικτή ομάδα ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων ακτιβιστών, αλλά και συμμετεχόντων σε δι-κοινοτικά προγράμματα που οργανώνουν μη-κυβερνητικές οργανώσεις και των δύο πλευρών, με την οικονομική υποστήριξη διεθνών φορέων όπως το UNDP και το USAID. Ένα άλλο παράδειγμα είναι το «Δι-κοινοτικό Φεστιβάλ Ταινιών μικρού μήκους «With Brand New Eyes» (Με ολοκαίνουρια Μάτια), που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2010 και διοργανώθηκε από την πλατφόρμα των εκπαιδευτικών και τον πολιτιστικό οργανισμό «Culture in Action» (Πολιτισμός σε δράση), με την υποστήριξη του NGO Support Centre (Κέντρο υποστήριξης ΜΚΟ), στο πλαίσιο του δι-κοινοτικού προγράμματος «Engage» (Εμπλέκω). Για περισσότερα σχετικά με τις προβολές ντοκιμαντέρ για το Κυπριακό και για τους χώρους προβολών ως κοινωνικούς και «κοινούς» χώρους βλέπε: Davis 2015.

τέτοιες εκδηλώσεις συμβάλλουν στην ενδυνάμωση του διαφορετικού χαρακτήρα που λαμβάνει η περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας εκείνη την εποχή.

Στο επίσημο πλαίσιο της δι-κοινοτικής συνεργασίας και κοινής δραστηριότητας, στο οποίο κινείται η δι-κοινοτική πρωτοβουλία, κινούνται και τα αριστερά κόμματα των δύο πλευρών ΑΚΕΛ/CTP¹⁴ και οι προσκείμενες σε αυτά συντεχνίες ΠΕΟ/DEVIS. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των δύο κομμάτων και των συντεχνιών, εκφράζονται τόσο με την οργανωμένη συμμετοχή ατόμων και στελεχών της μιας πλευράς σε διαδηλώσεις με συμβολική σημασία που πραγματοποιούνταν στην άλλη, όπως την εργατική πρωτομαγιά, όσο και με τη διοργάνωση κοινών διαδηλώσεων σε συμβολικές ημερομηνίες, όπως την 1^η Σεπτέμβρη, παγκόσμια μέρα για την ειρήνη. Το 2010, την ημέρα αυτή, οργανώθηκε μια από τις μεγαλύτερες κοινές κινητοποιήσεις της πρόσφατης ιστορίας της Κύπρου, την οποία κάλεσαν από κοινού οι δύο συντεχνίες ΠΕΟ και DEVIS και η δι-κοινοτική πρωτοβουλία «Ενωμένη Κύπρος». Η κινητοποίηση περιλάμβανε δύο ξεχωριστές πορείες χιλιάδων ατόμων που κατέληξαν και συναντήθηκαν, έπειτα από συνεννόηση με τα Η.Ε., μέσα στη Νεκρή Ζώνη στο Λήδρα Πάλλας, όπου και ακολούθησε συναυλία.

Εικόνα 7: Η αφίσα της κοινής κινητοποίησης «Συναπάντημα Ειρήνης και Επανενώσης», την 1^η Σεπτέμβρη 2010. Στην αφίσα αναφέρεται:

«Η ΠΕΟ η DEV-IS και η Δικαιοδική Πρωτοβουλία Ειρήνης 'Ενωμένη Κύπρος' διοργανώνουν μεγάλη δικαιοδική εκδήλωση, την Τετάρτη 1^η Σεπτεμβρίου 2010, Παγκόσμια Ημέρα Δράσης των συνδικάτων για την Ειρήνη».

Το κλίμα συνεργασίας και κοινής δραστηριότητας, που εκφράζεται στο επίσημο πλαίσιο των NGO, συμβάλει και σε μια προσπάθεια που έχει προσφέρει σημαντικά

¹⁴ Το CTP (Cumhuriyetçi Türk Partisi : Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα) είναι το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της βόρειας Κύπρου που εκείνη την εποχή είχε αρχηγό του τον Μεχμέτ Αλί Ταλάτ.

στην καλλιέργεια και αναπαραγωγή των σχέσεων, μεταξύ ατόμων και ομάδων και από τις δύο πλευρές της Λευκωσίας και της Κύπρου, αλλά και στην ερευνητική δραστηριότητα σε σχέση με το διαχωρισμό της Κύπρου. Η προσπάθεια αυτή ξεκίνησε από τον «Όμιλο Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας» (Association for Historical Dialogue and Research), μια οργάνωση με συμμετοχή ατόμων και από τις δύο κοινότητες, κυρίως από το χώρο της εκπαίδευσης και των κοινωνικών επιστημών.

Εικόνα 8: Φωτογραφίες από το Η4C. Στην πρώτη φωτογραφία (πάνω αριστερά) είναι το κτίριο πριν ανακατασκευαστεί (η φωτογραφία δημοσιεύεται στη σελίδα «Η ιστορία του Η4C»: <http://www.home4cooperation.info/index.php/about-h4c/history-of-the-h4c>). Η δεύτερη φωτογραφία (πάνω δεξιά) είναι από την εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε όταν ξεκίνησαν οι εργασίες ανακατασκευής το 2010 (φωτογραφία του συγγραφέα). Η τελευταία φωτογραφία (κάτω) είναι από το ξεκίνημα της λειτουργίας του το 2011 (η φωτογραφία συνοδεύει άρθρο για το Η4C του κύπριου ανθρωπολόγου Γιάννη Παπαδάκη, δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα του EEA Grants στο σύνδεσμο: <http://eeagrants.org/News/2011/Building-inside-a-ceasefire-line-The-Home-for-Cooperation-in-divided-Cyprus>)

Το 2009 ο όμιλος ιστορικού διαλόγου και έρευνας εξασφάλισε οικονομική υποστήριξη, μέσω του προγράμματος επιχορηγήσεων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Περιοχής (EEA) και της Νορβηγίας¹⁵, έτσι ώστε να υλοποιήσει τη δημιουργία ενός

¹⁵ Οι συγκεκριμένες επιχορηγήσεις αποτελούν την συνεισφορά των χωρών της Νορβηγίας, της Ισλανδίας και του Λιχτενστάιν (οι οποίες με τη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Περιοχή [European Economic Area – EEA] του 1994 αποτελούν μέρος της Ευρωπαϊκής «εσωτερικής αγοράς»), στη «μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων και την ενδυνάμωση των διμερών σχέσεων 16 χωρών της Κεντρικής και Νότιας Ευρώπης» (από τη σελίδα «ποιοι είμαστε» του ιστότοπου του EEA Grants: <http://eeagrants.org/Who-we-are>).

δια-κοινοτικού εκπαιδευτικού κέντρου μέσα στη Νεκρή Ζώνη της Λευκωσίας, που, σύμφωνα με τους ίδιους, αποτελεί «μια πρωτοφανή προσπάθεια της κοινωνίας των πολιτών για τη μεταμόρφωση της Νεκρής Ζώνης»¹⁶. Έτσι, το 2011 το «Σπίτι της Συνεργασίας» (Home for Co-operation – H4C) ξεκίνησε τη λειτουργία του σε ένα κτίριο που του παραχωρήθηκε απέναντι από το αρχηγείο των Η.Ε., στο Λήδρα Πάλλας. Από τότε έχει αποτελέσει ένα σημαντικό κοινό χώρο εκπαίδευσης, συνεργασίας και έρευνας στην Κύπρο ο οποίος τοποθετείται, γεωγραφικά και συμβολικά, «ανάμεσα» στις δύο κοινότητες.

Οι παραπάνω αποτελούν, μάλλον, τις σημαντικότερες προσπάθειες της περιόδου για κοινή δραστηριοποίηση και κινητοποίηση σε επίσημο επίπεδο για το Κυπριακό. Σε ανεπίσημο επίπεδο, όμως, από το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της Πράσινης Γραμμής και μετά, αναπτύσσονταν σταθερά διαφόρων ειδών σχέσεις μεταξύ ατόμων και ομάδων των δύο πλευρών. Σχέσεις προσωπικές, επαγγελματικές, κοινωνικές και πολιτικές, που πραγματοποιούνταν χωρίς τη διαμεσολάβηση οργανισμών ή άλλων επίσημων φορέων. Τέτοιες σχέσεις εκφράζουν μια πολυ-επίπεδη συσχέτιση που προέρχεται από τα κάτω, στην οποία εμπλέκονται διαφόρων ειδών κοινωνικο-πολιτικοί δρώντες και από τις δύο πλευρές του διαχωρισμού. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο της Κύπρου οποιαδήποτε σχέση με τον «άλλο», είτε αναπτύσσεται σε προσωπικό είτε σε συλλογικό επίπεδο, μπορεί να πάρει πολιτικό πρόσημο, ή αλλιώς, μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μια πολιτική κίνηση, αυτό δεν σημαίνει πως οι εμπλεκόμενοι σε τέτοιες σχέσεις τις αντιλαμβάνονται πάντα ως πολιτικές. Παρά, λοιπόν, τη σταθερή ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των ομάδων που δρουν από τα κάτω στην περιοχή της Παλιάς Πόλης, δεν είχε παρουσιαστεί, μέχρι την περίοδο 2010-2011, ανάλογη κινηματική δραστηριοποίηση που να παρεμβαίνει δημόσια στο πολιτικό ζήτημα του Κυπριακού.

Η αλλαγή που έφερε το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της Πράσινης Γραμμής οδήγησε, όπως έχουμε δείξει μέχρι τώρα, στην ανάπτυξη μιας πολύμορφης δραστηριοποίησης, που, ξεκινώντας από τον πολιτικό και πολιτιστικό ακτιβισμό σχετικά με θέματα που αφορούσαν τη διεκδίκηση της διαφορετικότητας της εντός των τειχών Λευκωσίας, επεκτάθηκε σταδιακά και σε θέματα που μέχρι τότε θεωρούνταν ότι εμπίπτουν στη διαχείριση του Κυπριακού Προβλήματος από την

---

¹⁶ Αναφέρεται στη σελίδα: «Η ιστορία του Σπιτιού της Συνεργασίας» (από τον επίσημο ιστότοπο: <http://www.home4cooperation.info/index.php/about-h4c/history-of-the-h4c>).

πολιτική εξουσία των δύο πλευρών (τα κόμματα, τις κυβερνήσεις, τους προέδρους κ.ο.κ.). Έτσι, την περίοδο 2010-2011, παρατηρούμε στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας την από τα κάτω ανάπτυξη κινηματικών προσπαθειών, κοινών δράσεων και συνεργασιών, που, έχοντας ως αφητηρία την Παλιά Λευκωσία, τελικά αφορούν το διαχωρισμό, τη στρατιωτικοποίηση (της περιοχής) και τη χωρική (και κοινωνική) δικαιοσύνη. Τέτοιες προσπάθειες εκφράζουν τόσο την απογοήτευση διαφόρων δραστών από τις επίσημες πολιτικές διαδικασίες σε σχέση με το Κυπριακό, όσο και την ανάγκη για παρέμβαση στα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα που έχει δημιουργήσει ο παρατεταμένος διαχωρισμός, τα οποία είναι πιο εμφανή στο διαιρεμένο χωρικό και οριακό πλαίσιο της Παλιάς Λευκωσίας.

Οι κοινές αυτές δράσεις, με χαρακτηριστικά από τα κάτω, αρχίζουν να εμφανίζονται στην Παλιά Λευκωσία όταν την περίοδο 2010-2011, λόγω αλλαγών στο επίσημο πολιτικό πλαίσιο στη βόρεια Κύπρο και λόγω επιρροών από την «αιγυπτιακή επανάσταση» και τα γεγονότα της πλατείας Ταχρίρ στο Κάιρο, εμφανίζονται και στη βόρεια Λευκωσία οι πρώτες πολιτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις και κινητοποιήσεις χωρίς την εμπλοκή πολιτικών κομμάτων και τοπικών ή παγκόσμιων φορέων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να περιγράψουμε τις αλλαγές του επίσημου πολιτικού πλαισίου της βόρεια πλευρά της Κύπρου, έτσι ώστε να αναδείξουμε τις συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσονται τέτοιες, διαφορετικού τύπου, δράσεις και κινητοποιήσεις, οι οποίες διαμορφώνουν νέα πεδία κοινής δραστηριοποίησης στο Κυπριακό. Η αλλαγή κυβέρνησης στη βόρεια πλευρά του νησιού το 2005 αδήγησε στη σταδιακή υιοθέτηση, από τον νέο πρόεδρο της ΤΔΒΚ Ντερβίς Έρογλου¹⁷, πιο συντηρητικών κοινωνικών πολιτικών, όπως την εισαγωγή μαθημάτων Κορανιού στα σχολεία ή το χτίσιμο νέων τζαμιών, αλλά και πιο νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, υπό τις διαταγές της Άγκυρας και του Ερντογάν, που μειώσανε το δημόσιο τομέα της βόρειας Κύπρου¹⁸, ιδιωτικοποίησαν εκπαιδευτικά ιδρύματα και μείωσαν τους μισθούς. Οι αλλαγές αυτές έφεραν έντονες αντιδράσεις από την τ/Κυπριακή

---

¹⁷ Ο Ντερβίς Έρογλου ήταν αρχηγός του συντηρητικού κόμματος Εθνικής Ενότητας (*Usual Birlik Partisi: UBP*).

¹⁸ Η κρατική οντότητα που δημιουργήθηκε μετά το 1974 (και αυτο-ανακηρύχτηκε ως ΤΔΒΚ το 1983) είχε δώσει τις πρώτες δεκαετίες μεγάλη σημασία στη δημιουργία ενός μεγάλου δημόσιου-κρατικού τομέα στον οποίο πήραν θέσεις χιλιάδες τ/Κύπριοι. Ένας από τους λόγους για αυτό ήταν και η μείωση των αντιδράσεων προς το καθεστώς της τ/Κυπριακής κοινότητας. Αυτή η κατάσταση αλλάζει με την κυβέρνηση Έρογλου, ο οποίος, υπό τις νεοφιλελεύθερες προσαγωγές του Ερντογάν, εφαρμόζει πολιτικές λιτότητας και περικοπών στο δημόσιο τομέα, που γίνονται η αφορμή αντιδράσεων και κινητοποιήσεων.

κοινωνία και ιδιαίτερα από την αριστερά. Οι αντιδράσεις, όμως, δεν περιορίζονταν στην κριτική κατά της λιτότητας και των περικοπών, αλλά επεκτείνονταν και στο ζήτημα του πολιτισμικού «ιμπεριαλισμού» της Τουρκίας προς τη βόρεια Κύπρο, που έθετε υπό απειλή τη διατήρηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας των τ/Κυπρίων. Όπως το έθεσε ο Murat, ένας τ/Κύπριος πληροφορητής μου, σε συζήτησή μας στα αγγλικά:

«Οι τ/Κύπριοι είμαστε θυμωμένοι γιατί νιώθουμε πως χάνουμε τον τ/Κυπριακό πολιτισμό και την παράδοσή μας... νιώθουμε ας πούμε, σαν είδος υπό εξαφάνιση».

Προς το τέλος του 2010 πραγματοποιήθηκαν μεγάλες κινητοποιήσεις στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας, στις οποίες πρωτοστάτησε η τ/Κυπριακή αριστερά. Στις κινητοποιήσεις αυτές εκφράστηκε ανοιχτά, από μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων, ένας αντι-τουρκικός λόγος που τοποθετούσε την Τουρκία στο ρόλο του καταπιεστή των τ/Κυπρίων. Όπως χαρακτηριστικά μου είπε ο Serhan, σε συζήτησή μας μετά από την μεγάλη πορεία τον Ιανουάριο του 2011 (Εικ. 9): *«Μας είπαν πως ήρθαν για να διώξουν τους Έλληνες που μας καταπίεζαν και τελικά ήρθαν αυτοί και κάνανε το ίδιο».* Η έκφραση αντι-τουρκικού πολιτικού λόγου από τ/Κυπριακές οργανώσεις και ομάδες, δεν θα έπρεπε να προκαλεί εντύπωση σε όποιον γνωρίζει την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική καταπίεση που ασκείται στη βόρεια Κύπρο από τη «μητέρα» Τουρκία. Η έκφραση τέτοιου λόγου, όμως, δεν ήταν κάτι που εκφραζόταν συχνά και ανοιχτά στη βόρεια πλευρά του νησιού. Οι τ/Κύπριοι, και ιδιαίτερα οι αριστεροί, πάντα ήθελαν να «ξεφορτωθούν» την Τουρκία, η οποία λειτουργεί ως μια ιδιότυπη αποικιακή δύναμη στη βόρεια Κύπρο. Ωστόσο, πολλοί πιστεύανε πως αυτό θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω μιας συμφωνίας επίλυσης του Κυπριακού, την οποία θεωρούσαν πως ήθελαν και οι ε/Κύπριοι. Έτσι, στις μεγάλες κινητοποιήσεις υπέρ του σχεδίου Αννάν συμμετείχε ένα μεγάλο ποσοστό της, μικρής κατά τ' άλλα, τ/Κυπριακής κοινότητας βλέποντας την προοπτική λύσης ως τον τρόπο μείωσης της τουρκικής επιρροής. Η απόρριψη του σχεδίου Αννάν, από τους ε/Κύπριους, έφερε πολλούς τ/Κύπριους αντιμέτωπους με την πιθανότητα οι ε/Κύπριοι να μην θέλουν την επίλυση ή, τουλάχιστον, να μην τη θέλουν όσο υποστήριζαν ότι τη θέλουν. Οπότε, στις κινητοποιήσεις του 2011 παρατηρούμε ίσως την πιο ανοιχτή έκφραση τ/Κυπριακού πολιτικού λόγου με όρους ανεξαρτησίας, ενάντια στην καταπίεση της Τουρκίας, δηλαδή, ενός λόγου που τοποθετεί τη «μητέρα» Τουρκία στη θέση του κατακτητή.

Εικόνα 9: Φωτογραφίες από τη μεγάλη πορεία που πραγματοποιήσαν στις 28/01/2011 τ/Κυπριακά συνδικάτα και κόμματα, όχι μόνο της αριστεράς, κατά της πολιτικής της Άγκυρας για την Κύπρο. Στην πρώτη φωτογραφία (πάνω) βλέπουμε το πλήθος μπροστά στην κεντρική σκηνή που είχε στηθεί στο σημείο τερματισμού της πορείας, την πλατεία Ινονυ, στη βόρεια εντός των τειχών πόλη. Στις άλλες δύο φωτογραφίες (κάτω) βλέπουμε δύο χαρακτηριστικά πανό της πορείας, από τα πιο ριζοσπαστικά μπλοκ της. Το πανό στα αριστερά, που είναι του «Κόμματος Νέα Κύπρος» (Yeni Kibris Partisi/YKP), απευθύνεται στην Τουρκία και γράφει: «Δεν πρόκειται να υπακούσουμε στις διαταγές σας». Το πανό στα δεξιά, που είναι της ριζοσπαστικής αριστερής οργάνωσης Baraka, γράφει: «Άγκυρα πάρε τα χέρια σου από πάνω μας». Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Η Su, τ/Κύπρια δασκάλα 32 χρονών και μέλος της μαχητικής συντεχνίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ΚΤΟΣ¹⁹, με την οποία βρεθήκαμε και στην πορεία του Ιανουαρίου, μου είπε αργότερα σε συνάντησή μας:

«Θα γίνει ακόμα μια πορεία στο τέλος του Φεβρουαρίου για το ίδιο θέμα. Δεν χρειαζόμαστε κανέναν από πάνω μας, χρειαζόμαστε να είμαστε μόνοι μας, χρειαζόμαστε την αλλαγή! Το 2003 καταλάβαμε πως αυτό δεν πρόκειται να γίνει μαζί με τους ε/Κύπριους και τώρα ξέρουμε πως ότι κάνουμε θα πρέπει να το κάνουμε μόνοι μας, αλλά αυτό δεν μας σταματάει. Χρειαζόμαστε την ανεξαρτησία μας! Αν δεν αλλάξει η κατάσταση φοβάμαι πως ακόμα περισσότεροι τουρκοκύπριοι θα φύγουν -ιδιαίτερα οι νέοι- και θα μείνει τελικά η Κύπρος σε αυτούς... Δεν ξέρω όμως τι μπορεί να γίνει... και το 2003 ήμασταν πολλοί στις διαδηλώσεις, αλλά τι άλλαξε για τους τουρκοκύπριους; Η Τουρκία είναι ακόμα εδώ... Όμως, αν μου πεις ότι η κατάσταση είναι καλύτερη από

¹⁹ Οι συντεχνίες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη βόρεια Κύπρο ΚΤΟΣ και ΚΟΕΟΣ, είναι και οι δύο αρκετά μαχητικές συντεχνίες που από το άνοιγμα των οδοφραγμάτων είχαν σχέσεις με ε/Κυπριακές οργανώσεις και συντεχνίες και συμμετέχουν, τόσο στη «Πλατφόρμα ε/κ και τ/κ εκπαιδευτικών», όσο και στη «Δικοινοτική πρωτοβουλία για την ειρήνη: Ενωμένη Κύπρος».

παλαιότερα, θα σου πω ναι, είναι καλύτερα... αλλά αυτό γιατί ανοίξανε τα σύνορα και είδαμε έναν άλλο κόσμο!»

Τον Αύγουστο του 2010 πραγματοποιήθηκε, στην τ/Κυπριακή πλευρά της εντός των τειχών πόλης, μια σημαντική πολιτική-πολιτιστική εκδήλωση με μεγάλη σημασία για τη διερεύνηση της από τα κάτω δραστηριοποίησης βόρεια της διαχωριστικής γραμμής, και ενδεικτική της αλλαγής του πολιτικού κλίματος. Η «*Αντι-μιλιταριστική Ειρηνική Επιχείρηση*» ήταν μια ανοιχτή συναυλία κατά της τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας στο νησί, που έλαβε χώρα στις 14 Αυγούστου στην κεντρική πλατεία του τζαμιού Selimye.

«Μια συναυλία οργανώνεται στη Λευκωσία στις 14 του Αυγούστου, με σκοπό την ευαισθητοποίηση του κοινού ενάντια στο μιλιταρισμό και τα θέματα της ελευθερίας και της συνύπαρξης των λαών. Το μουσικό πρόγραμμα περιλαμβάνει ένα από τα κορυφαία Τούρκικα συγκροτήματα της επαναστατικής μουσικής, γνωστό για το ιδιαίτερό του στιλ (...) Η συναυλία διοργανώνεται από το Πολιτιστικό Κέντρο Baraka, τη νεολαία του ΒΚΡ, τους Φίλους της Φύσης, την Πλατφόρμα Νέων Κύπρου, τη νεολαία του ΥΚΡ και ανεξάρτητους νέους ακτιβιστές που χρησιμοποιούν το όνομα «Αντι-Μιλιταριστική Ειρηνική Επιχείρηση» ('Anti-Militarist Peace Operation'), το όνομα επιλέγηκε ως έκφραση ειρωνείας προς τον παραπλανητικό χαρακτηρισμό που χρησιμοποιείται από την Τουρκία για την τουρκική εισβολή ως υποτιθέμενη «ειρηνική επιχείρηση». Η επιλογή της ημερομηνίας είναι σημαντική, σημαδιακή και καθόλου τυχαία διότι αυτή είναι η μέρα κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής και η μέρα κατά την οποία ειπώθηκε η γνωστή φράση «Η Αϊσέ μπορεί να πάει διακοπές» από τον τότε Τούρκο Πρωθυπουργό προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας όταν άρχισε η στρατιωτική επιχείρηση στην Κύπρο. Η διαφημιστική εκστρατεία της εκδήλωσης έτυχε ιδιαίτερης προσοχής. Για την προώθηση της εκδήλωσης χρησιμοποιείται μια τροποποιημένη αντιμιλιταριστική εκδοχή του γνωστού λογότυπου που συναντάται συνήθως σε στρατιωτικές περιοχές και σε στρατόπεδα του κατοχικού στρατού. Αντί ο στρατιώτης να κρατάει στο χέρι ένα όπλο (σύμβολο πολέμου), κρατάει μια κιθάρα. Ακόμη, η φράση «Προσοχή στρατιωτική ζώνη» αντικαθίσταται από τη φράση «Προσοχή μη στρατιωτική ζώνη»

Ανακοίνωση-κάλεσμα για τη συναυλία, Αύγουστος 2010²⁰

²⁰ Η ανακοίνωση-κάλεσμα για τη συναυλία δημοσιεύτηκε σε διάφορα ηλεκτρονικά (και κάποια έντυπα) μέσα της Κύπρου (όπως η σελίδα της εκδήλωσης στο facebook <https://www.facebook.com/events/135270649844125/>) Η μετάφρασή της στα ελληνικά βρέθηκε στη ανακοίνωση της συναυλίας του 2013, που δημοσιεύεται στον ιστότοπο <http://cypruserevents.eu>. Το τουρκικό συγκρότημα που αναφέρεται στην ανακοίνωση είναι οι Bandista (www.tayfabandista.org), οι οποίοι είναι από τα πιο γνωστά τουρκικά συγκροτήματα με έντονο πολιτικό στίχο. Για την Κύπρο έγραψαν και ένα τραγούδι, το οποίο τραγουδάνε από το 2011 και κάθε χρονιά που επαναλαμβάνεται η αντι-μιλιταριστική συναυλία στη Lefkoşa. Το τραγούδι έχει τίτλο «Το τραγούδι του πουθενά» και οι στίχοι του είναι μια κριτική στον εθνοκεντρικό κυρίαρχο λόγο της Τουρκίας, αλλά και στη στρατιωτική

Η εκδήλωση αυτή ήταν μια δημόσια έκφραση του πολιτικού λόγου της πιο ριζοσπαστικής πλευράς της τ/Κυπριακής νεολαίας, η οποία και αυτή δραστηριοποιείται σε μεγάλο βαθμό εντός των τειχών της Lefkoşa²¹. Ωστόσο, αν και η έκφραση τέτοιου αντι-μιλιταριστικού (και στην περίπτωση της βόρειας Κύπρου κατ' ανάγκη αντι-τουρκικού) λόγου ήταν αυτό που τράβηξε περισσότερο το ενδιαφέρον ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία, για τη διερεύνηση της από τα κάτω δραστηριότητας, είναι πως αυτή η εκδήλωση φαίνεται να έφερε κοντά διάφορες ομάδες (αναφέρονται στην παραπάνω ανακοίνωση) αλλά και ανεξάρτητους/τες, σε μια κοινή προσπάθεια πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης, με έντονα πολιτικό και ριζοσπαστικό χαρακτήρα, στο δημόσιο χώρο της πόλης. Γι' αυτό το λόγο, η συναυλία αυτή τοποθετείται στην αρχή της ανάπτυξης μιας διαφορετικής πολιτικής και ταυτόχρονα και πολιτιστικής δραστηριοποίησης βόρεια της γραμμής, που είναι αποτέλεσμα της πίεσης από το καθεστώς και την Τουρκία, αλλά και της επαφής και της σχέσης που αναπτύχθηκε με τις ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην «άλλη» πλευρά της πόλης.

Το επόμενο βήμα, προς την από τα κάτω πολιτική δραστηριοποίηση στη βόρεια Λευκωσία, έγινε μέσα στην περίοδο των μεγάλων διαδηλώσεων στις αρχές του 2011 και ήταν σαφώς επηρεασμένο από την «επανάσταση» της πλατείας Ταχρίρ στο Κάιρο. Μέσα στη γενικότερη πολιτική κινητοποίηση της περιόδου, και καθώς τα γεγονότα στο Κάιρο και την Αίγυπτο εξελίσσονταν, κάποιοι ανεξάρτητοι πολιτικοί δρώντες, απογοητευμένοι από τους «κλασικούς» τρόπους πολιτικής διεκδίκησης, ξεκίνησαν να μαζεύονται σε ένα πάρκο χωρίς κάποιο σχέδιο, απλά για να βρεθούν μεταξύ τους και να συζητήσουν, να γνωριστούν, να ανταλλάξουν απόψεις και να δραστηριοποιηθούν,

---

«κατοχή της γης του πουθενά». Επίσης, ασκεί κριτική στα σύνορα και τους διαχωρισμούς και κλείνει καλώντας «να εγκαθιδρύσουμε μια αποστρατιωτικοποιημένη περιοχή εδώ, όλα άρχισαν εδώ.. Αυτή είναι μια πρόσκληση, μια συμφωνία, αυτή είναι μια αντι-μιλιταριστική ειρηνευτική επιχείρηση» (Οι στίχοι και η μετάφρασή τους στα ελληνικά δημοσιεύονται στην ηλεκτρονική σελίδα της ομάδας Φάλιες τον Αύγουστο του 2011 (<http://bit.ly/1rxxneo>). Το τραγούδι μπορεί κανείς να το ακούσει, σε βίντεο από τη συναυλία του 2011, στον σύνδεσμο: <http://youtu.be/Np2NE5K3QLc>

²¹ Εδώ αναφέρουμε, ως υπενθύμιση, ότι η βόρεια πλευρά της εντός των τειχών πόλης κατοικείται σε μεγάλο βαθμό από Τούρκους πολίτες (έποικους και οικονομικούς ή εποχικούς μετανάστες). Γι' αυτό το λόγο, μία αντι-μιλιταριστική (και αντι-τουρκική) εκδήλωση μάλλον δεν βρίσκεται στον πιο φιλόξενο χώρο. Παρ' όλ' αυτά, η διεκδίκηση του χώρου της βόρειας Παλιάς Λευκωσίας είναι σημαντικό θέμα για τις ομάδες που εμπλέκονται στη διοργάνωση της εκδήλωσης. Περισσότερα για το θέμα της διεκδίκησης της βόρειας Παλιάς Πόλης από τους τ/Κύπριους, μέσω της πρακτικής του γκραφίτι, θα αναφερθούν στο 9^ο κεφάλαιο της διατριβής.

εκφράζοντας την αντίθεσή τους στην καταπίεση της Τουρκίας και στην αναποτελεσματικότητα των κομμάτων και των συνηθισμένων πρακτικών διαμαρτυρίας. Το πάρκο Koulu, βρίσκεται μέσα στην τάφρο των τειχών της πόλης, και ανάμεσα στην πύλη της Κερύνειας και τον προμαχώνα Qurini. Σε αντίθεση με την πλατεία Ataturk (πρώην πλατεία Σεραγιού), που ήταν πάντα συνδεδεμένη με τη τ/Κυπριακή δεξιά, η περιοχή γύρω από την πύλη της Κερύνειας, όπου είναι και η πλατεία Inonu, ήταν πάντα συνδεδεμένη με την αριστερά. Οι συναντήσεις στο πάρκο κανονίζονταν μέσω των κοινωνικών δικτύων στο Internet και πραγματοποιούνταν για κάποιες εβδομάδες κατά τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 2011. Όπως διαβάζουμε στην ανακοίνωση-κάλεσμα για τις συναντήσεις, στο κοινωνικό δίκτυο Facebook, η ανεξαρτησία από πολιτικά κόμματα ήταν από την αρχή ένα σαφές χαρακτηριστικό των συναντήσεων.

«Ήρθε η ώρα για αλληλεγγύη και εξέγερση ενάντια στην καταπίεση. Ήρθε η ώρα να ανάψουμε τη φωτιά της επανάστασης! Ήρθε η ώρα να πούμε όχι στους δικτάτορες που βασιλεύουν επάνω μας. Είναι ώρα να βγούμε στους ΔΡΟΜΟΥΣ, να κερδίσουμε την ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ μας! Φέρτε την κιθάρα σας και τη φωνή σας και το δικό σας πνεύμα της επανάστασης! Σημείωση: αυτή είναι μια πολιτικά ανεξάρτητη εκδήλωση»²²

Θα μπορούσαμε να πούμε, πως η ανάπτυξη τέτοιου είδους δραστηριότητας και στη βόρεια πλευρά της διαχωριστικής γραμμής, εκφράζει την ανάγκη και των τ/Κυπρίων για πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση με στόχο το ξεπέραςμα της παρατεταμένης κατάστασης που επιβάλλει στο νησί η συνέχιση του Κυπριακού Προβλήματος και ο διαχωρισμός. Αν και για τους τ/Κύπριους το ζήτημα της διεθνούς αναγνώρισης είναι αρκετά σημαντικό, μέσα από αυτές τις δράσεις και κινητοποιήσεις φαίνεται πως τα άτομα και οι ομάδες που συμμετέχουν, αναδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η Τουρκία στη συνέχιση του διαχωρισμού και της μη-αναγνώρισης, ενώ, την ίδια στιγμή, οι επαφές με την «άλλη» πλευρά διαμέσου των ανοιχτών περασμάτων της γραμμής τους τοποθετούν στην ίδια αβέβαιη και ευάλωτη θέση που επιβάλλει η οριακότητα.

Η κοινή θέση που ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι καταλαμβάνουν μέσα στην κατάσταση της οριακότητας, αλλά και η σημασία της δραστηριοποίησης στο πλαίσιο της Παλιάς

---

²² Η ανακοίνωση αναρτήθηκε στη σελίδα της εκδήλωσης στο κοινωνικό δίκτυο facebook, τον Ιανουάριο του 2011, και από εκεί έχει κρατηθεί στο αρχείο του συγγραφέα. Ο σύνδεσμος ήταν ο ακόλουθος: https://www.facebook.com/events/19245_6630773937/, όμως είναι πλέον ανενεργός και, έτσι, η ανακοίνωση δεν είναι πλέον διαθέσιμη.

Λευκωσίας για την κατανόηση αυτής της κατάστασης, εκφράζεται στην πρώτη κινητοποίηση από κοινού, στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής, με χαρακτηριστικά οργάνωσης και δράσης από τα κάτω. Η εκδήλωση για την «Αποστρατιωτικοποίηση της Λευκωσίας» πραγματοποιήθηκε, παράλληλα και στις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής, για πρώτη φορά το Φεβρουάριο του 2011. Από τη νότια πλευρά, στην κινητοποίηση συμμετείχαν ομάδες και άτομα που λειτουργούν από τα κάτω στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, ζητώντας, πέρα από την αποστρατιωτικοποίηση της περιοχής, και το άνοιγμα ενός ακόμα σημείου διέλευσης στην ανατολική πλευρά της εντός των τειχών πόλης. Από τη βόρεια πλευρά, στην κινητοποίηση συμμετείχαν κυρίως μέλη του κόμματος Νέα Κύπρος (ΥΚΡ), αλλά και άλλοι πολιτικοί δρώντες και ακτιβιστές, που συγκεντρώθηκαν ενάντια στην παρουσία και το ρόλο του τουρκικού στρατού στην Κύπρο. Αν και η κινητοποίηση για την αποστρατιωτικοποίηση της Λευκωσίας πραγματοποιείται, με πρωτοβουλία του ΥΚΡ, τουλάχιστον από το 2009 στη βόρεια πλευρά της πόλης, το 2011 ήταν η πρώτη φορά που οργανώθηκε από κοινού και πραγματοποιήθηκε με κοινή συμμετοχή και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής. Επιπλέον, αυτή ήταν η πρώτη κινητοποίηση στην οποία οι ομάδες της νότιας πλευράς της πόλης συνεργάζονται άμεσα με ένα τ/Κυπριακό πολιτικό κόμμα, αλλά αυτό έχει να κάνει με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του κόμματος Νέα Κύπρος²³. Η κινητοποίηση αυτή έρχεται ως συνέχεια των κινητοποιήσεων και δράσεων, και στις δύο πλευρές της γραμμής, για τη διεκδίκηση της διατήρησης και ανάπτυξης της διαφορετικότητας του συνόλου της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και για το κοινό όραμα της επανένωσης και ενοποίησης της εντός των τειχών πόλης.

«Εμείς θεωρούμεν ότι η αποστρατιωτικοποίηση της πόλης και το άνοιγμα των οδοφραγμάτων θα βοηθήσει στην ενοποίηση της παλιάς πόλης. Πιστεύουμεν ότι

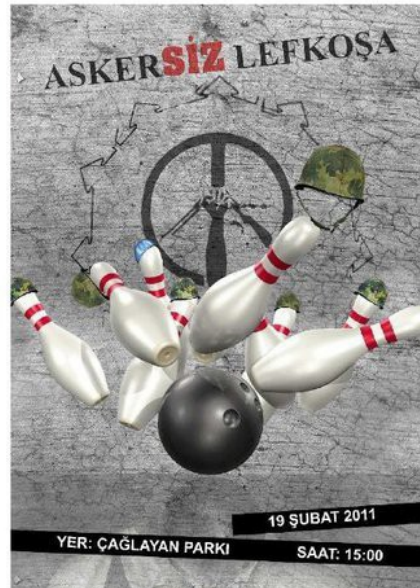
---

²³ Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου τ/Κυπριακού κόμματος είναι ότι από την αρχή της λειτουργίας του, τη δεκαετία του 1980, θεωρεί ολόκληρη την Κύπρο ως την κοινή πατρίδα των κατοίκων της και, παράλληλα, απέχει από τις εκλογές που πραγματοποιούνται στη βόρεια πλευρά από το 1983 και την αυτο-ανακήρυξη της ΤΔΒΚ. Το ΥΚΡ επιλέγει περισσότερο κινηματικές διαδικασίες, για να προωθήσει τις ιδέες και θέσεις του, που έχουν έντονα στοιχεία της από την παράδοση της άμεσης δράσης. Η πρακτική αυτή, σε συνδυασμό με τις θέσεις του ενάντια στη παρουσία και το ρόλο του τουρκικού στρατού στη βόρεια πλευρά της Κύπρου, έχει προκαλέσει σε πολλές περιπτώσεις την αντίδραση του καθεστώτος και την περιθωριοποίηση του κόμματος στο πολιτικό πλαίσιο της ΤΔΒΚ. Όμως, από το 2003 και το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής, το ΥΚΡ έχει καταφέρει να αναπτύξει τη δράση του μέσω συνεργασιών με διάφορα κόμματα και ομάδες της «άλλης» πλευράς συμμετέχοντας σε κοινές εκδηλώσεις, δράσεις και κινητοποιήσεις.

η παλιά πόλη της Λευκωσίας μπορεί να λειτουργήσει σωστά μόνο σαν ενιαία πόλη»

Δήλωση ε/Κύπριας κατοίκου της Παλιάς Λευκωσίας και συμμετέχουσας στην κινητοποίηση σε ρεπορτάζ του καναλιού του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (ΡΙΚ)
Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://youtu.be/dc07P8w5Tq8>

□ **I support the demilitarisation of Nicosia and the reunification of Cyprus, the only European capital and country still divided
I support the Greek-Cypriot and Turkish-Cypriot activists marching in parallel towards the barbed wires that divide Nicosia on Saturday 19 February 2011**

□ **Εικόνα 10:** Οι δύο αφίσες, των παράλληλων πορειών στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής, σε ενιαίο banner για την προώθηση και ενημέρωση σχετικά με την κινητοποίηση μέσω του διαδικτύου, στην Κύπρο και το εξωτερικό. Το μήνυμα που εμφανίζεται πάνω από τις δύο αφίσες γράφτηκε από τους ίδιους τους ακτιβιστές.

Η κοινή κινητοποίηση για την αποστρατιωτικοποίηση της Παλιάς Λευκωσίας δεν εκφράζει μόνο την επέκταση των προσπαθειών για την υπεράσπιση της διαφορετικότητας της περιοχής και στη βόρεια πλευρά της Πράσινης Γραμμής, αλλά και μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα και οι ομάδες που μελετάμε φαντάζονται το μέλλον της Παλιάς Λευκωσίας· χωρίς τα στρατεύματα που ουσιαστικά, αλλά και συμβολικά, στηρίζουν το διαχωρισμό της πόλης. Με αυτήν την έννοια, θα λέγαμε πως μέσω μιας τέτοιας κινητοποίησης οι ομάδες και τα άτομα που λειτουργούν από τα κάτω στην περιοχή καταφέρνουν να συγκροτήσουν κοινή πολιτική φαντασία (ή φαντασιακό), που περιλαμβάνει μια επανενωμένη και αποστρατιωτικοποιημένη Παλιά Λευκωσία, ενώ, ταυτόχρονα, εκφράζει τη θέλησή

τους για την έξοδο από την κατάσταση της οριακότητας που επιβάλλει η συνέχιση του διαχωρισμού.

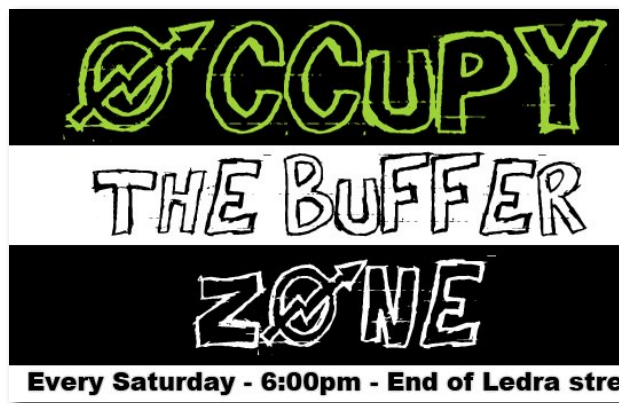
Το 2011 είναι μια χρονιά κατά την οποία αναπτύχθηκαν κινήματα κατά των πολιτικών της λιτότητας στο δυτικό κόσμο με έντονα στοιχεία οργάνωσης από τα κάτω. Στην ανάπτυξη των κινημάτων αυτών συνέβαλλαν τόσο τα κοινωνικά δίκτυα του Internet, όσο και οι εξεγέρσεις στον Αραβικό κόσμο, με προεξέχουσα αυτή στην πλατεία Ταχρίρ στο Κάιρο, όπου τα κοινωνικά δίκτυα έπαιξαν σημαντικό ρόλο. Τις εξεγέρσεις στον αραβικό κόσμο, που ξεκίνησαν στις αρχές του 2011, ακολούθησαν τα «κινήματα των ευρωπαϊκών πλατειών», με τον πρώτο ρόλο να έχουν η Ισπανία και η Ελλάδα, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Τέλος, η χρονιά έκλεισε με την εμφάνιση του παγκόσμιου κινήματος Occupy, το οποίο ξεκίνησε το φθινόπωρο με το κίνημα της κατάληψης της Wall Street (Occupy Wall Street - OWS) στη Νέα Υόρκη και εξαπλώθηκε σε διάφορες πόλεις ανά τον κόσμο. Χαρακτηριστικό αυτών των κινημάτων ήταν, από τη μια πλευρά, η διάδοση της χρήση των κοινωνικών δικτύων του Internet κατά την οργάνωση και πραγματοποίηση των κινητοποιήσεων και διαδηλώσεων, και από την άλλη, η πρακτική της πολυήμερης κατάληψης δημόσιων χώρων και πλατειών από τους διαδηλωτές, και η μετατροπή τους σε αυτο-οργανωμένες πρόσκαιρες κοινότητες αντίστασης και δράσης.

Όταν, το φθινόπωρο του 2011, το κίνημα Occupy διαδίδεται εκτός της βορείου Αμερικής, η Λευκωσία και η Lefkoşa φαίνεται πως είναι πια έτοιμες να δεχθούν αυτού του τύπου την από τα κάτω δραστηριοποίηση. Έτσι, υλοποιώντας ένα κινηματικό φανταστικό που υπήρχε στους ριζοσπαστικούς πολιτικούς κύκλους, τουλάχιστον της ε/Κυπριακής πλευράς από χρόνια, πραγματοποιείται η πρωτότυπη και πρωτοφανή για τα Κυπριακά δεδομένα «Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης». Η Νεκρή Ζώνη, ή η Πράσινη Γραμμή, ήταν πάντα ο πιο καθοριστικός χώρος της Παλιάς Λευκωσίας. Έτσι, το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, των περασμάτων της διαχωριστικής γραμμής, ήταν η βασική αιτία διαμόρφωσης του ενδιαμέσου, συνοριακού και τελικά οριακού χαρακτήρα της Παλιάς Λευκωσίας, ο οποίος, με τη σειρά του, συνέβαλλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της δραστηριοποίησης που περιγράφουμε. Από το 2003, όταν η πρώτη ρωγμή στο στρατιωτικοποιημένο σύνορο της πόλης δημιούργησε τις συνθήκες για να εμφανιστούν και να συνεργαστούν οι πρώτες ομάδες, που λειτουργούσαν αυτο-οργανωμένα μέσω των λογικών της *άμεσης δράσης*, φτάνουμε στο 2011, όταν, δηλαδή, η ανάπτυξη της από τα κάτω πολιτιστικής

και πολιτικής δραστηριοποίησης, και των δύο πλευρών, επεκτείνεται μέσα στην ίδια τη Νεκρή Ζώνη, τον κατεξοχήν ενδιάμεσο χώρο της Λευκωσίας και της Κύπρου.

Θα λέγαμε πως η *Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης* ήταν η κορύφωση της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριοποίησης, που αναπτυσσόταν στην Παλιά Λευκωσία καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, αλλά και μια προσπάθεια να εφαρμοστεί στην πράξη η κατάληψη και κατοίκηση ενός ενδιάμεσου χώρου, ενός «*no man's land*». Η «κατάληψη της Νεκρής Ζώνης», αλλά και οι πρώτες διεκδικήσεις αυτού του ενδιάμεσου χώρου, του περάσματος Λήδρας/Lokmaci, είναι θέματα με τα οποία θα ασχοληθούμε στο τελευταίο κεφάλαιο της διατριβής.

□

Εικόνα 11: Ένα από τα πρώτα ψηφιακά banners που χρησιμοποιήθηκε από τους ακτιβιστές της Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης (OBZ), για να καλέσουν τον κόσμο στη πρώτη φάση της κατάληψης, που περιοριζόταν σε εβδομαδιαίες συναντήσεις στο χώρο ανάμεσα στα δύο σημεία ελέγχου στο πέρασμα Λήδρας/Lokmaci. Στη δεύτερη φάση της κατάληψης οι ακτιβιστές, ακολουθώντας την πρακτική του κινήματος Occupy, κατασκήνωσαν στο σημείο.

Η χρονική περίοδος από το 2003 μέχρι το 2011 είναι μια περίοδος κατά την οποία παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της Κύπρου. Μέσα σε αυτές τις αλλαγές, που εκφράζουν την είσοδο στην κατάσταση της οριακότητας, η εμφάνιση και ανάπτυξη αυτού του είδους της δραστηριοποίησης που περιγράψαμε σε αυτό το μέρος της διατριβής, εκφράζει το ξεπέρασμα της κατάστασης της πολιτικής και πολιτιστικής «καθήλωσης», στην οποία, όπως υποστηρίξαμε, βρισκόταν η Κύπρος μετά το 1974. Ωστόσο, ο χώρος της εντός των τειχών πόλης παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των ομμάτων που εμπλέκονται στη δραστηριοποίηση αυτή. Το συνοριακό τοπίο της διχοτομημένης Παλιάς Λευκωσίας προσέφερε το πεδίο μέσα στο οποίο η πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση από τα κάτω μπόρεσε να εμφανιστεί και να αναπτυχθεί, ενώ, παράλληλα, μέσα από αυτή μπόρεσαν τα άτομα και οι ομάδες να σχηματίσουν και να

επιτελέσουν τις ταυτότητές τους. Η (συν-)οριακή Παλιά Λευκωσία μετατρέπεται, έτσι, σε μια περιοχή της οποίας τη διαφορετικότητα υποστηρίζουν, επειδή αναγνωρίζουν σε αυτή ένα χώρο που συνδέεται με τη δική τους αντίληψη του «εαυτού» και του «άλλου». Μέσα από τις δράσεις που περιγράψαμε, φαίνεται πως οι εμπλεκόμενοι/νες ξεπερνούν τόσο τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον «εαυτό» και τον «άλλο», όσο και τις κυρίαρχες χωρικές οριοθετήσεις, που νοηματοδοτούν την Πράσινη Γραμμή ως το καθοριστικό όριο που διαχωρίζει τους ανθρώπους σε διαφορετικές σφαίρες, σε αντιμαχόμενες ταυτότητες και εθνικές ομάδες. Καθώς, όμως, αμφισβητούν τα κυρίαρχα όρια, την ίδια στιγμή, επιχειρούν να διαμορφώσουν νέα συμβολικά, αλλά και χωρικά όρια. Έτσι, οι νέες χωρικές οριοθετήσεις, που επιχειρούν να διαμορφώσουν στην πόλη, μπορεί να ξεπερνούν τη διαχωριστική γραμμή, αλλά, παράλληλα, αναδεικνύουν τα τείχη της πόλης ως το νέο χωρικό όριο που περικλείει τον «εαυτό», όπως τον αντιλαμβάνονται οι ίδιοι, ενώ αφήνει απ' έξω το δικό τους «άλλο». Οι σχέσεις, οπότε, που τα άτομα και οι ομάδες αναπτύσσουν με τη συγκεκριμένη περιοχή, αλλά και η ανάπτυξη της φαντασίας για μια επανενωμένη Παλιά Λευκωσία, αναδεικνύουν αυτήν την αστική περιοχή ως το μέσο για την μεταβολή των πολιτικών τους υποκειμενικοτήτων. Άλλωστε, τα συνοριο-τοπία (borderlands) δεν είναι μόνο χώροι στους οποίους αναπαράγεται ο διαχωρισμός, αλλά αναδεικνύονται και ως χώροι επαφής, μεταξύ ατόμων και ομάδων από διαφορετικά και, συχνά, αντιμαχόμενα πλαίσια. Τέτοια τοπία είναι χώροι διαπραγμάτευσης και υβριδοποίησης· είναι τελικά χώροι ενδιάμεσοι, χώροι στους οποίους κυριαρχεί η κατάσταση της οριακότητας και, άρα, είναι χώροι οι οποίοι ενέχουν τόσο την αβεβαιότητα και την ευαλωτότητα, όσο και την υβριδικότητα και τη μεταβατικότητα. Είναι σχεδόν αναμενόμενο, λοιπόν, πως οι προσπάθειες εξόδου από την κατάσταση της οριακότητας, στην οποία εισήλθε η Κύπρος μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, θα ξεκινούσαν ακριβώς από αυτόν τον ενδιάμεσο, συνοριακό και τελικά οριακό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας· ένα χώρο σύμβολο του διαχωρισμού, που, καθώς αμφισβητείται, μετατρέπεται σε σύμβολο της επανένωσης.

Μέρος τρίτο
Πλατεία Φανερωμένης

Κεφάλαιο 6^ο: Η Παλιά Λευκωσία και η πλατεία Φανερωμένης ως το κέντρο χωρικών και πολιτικών αμφισβητήσεων

6.1. Περιγραφή και ιστορία της πλατείας Φανερωμένης

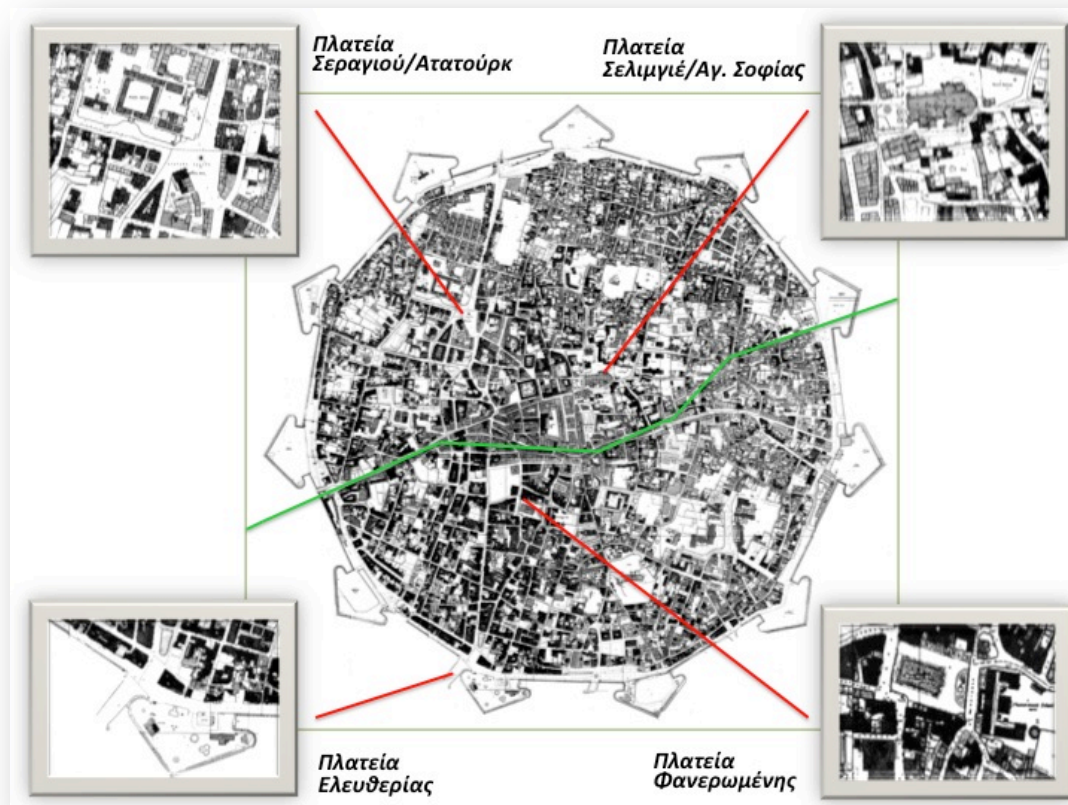
Η πλατεία Φανερωμένης βρίσκεται στη νότια και ε/Κυπριακή πλευρά της πόλης, σχεδόν στο κέντρο της Παλιάς Λευκωσίας, και απέχει μόλις μερικές δεκάδες μέτρα από τη διαχωριστική Πράσινη Γραμμή. Η πλατεία αποτελεί μέρος του δικτύου πεζοδρόμων των δύο κεντρικότερων οδών της νότιας πλευράς της Παλιάς Λευκωσίας, των οδών Λήδρας και Ονασαγόρου¹. Η εκκλησία της Παναγίας της Φανερωμένης ήταν, και είναι μέχρι σήμερα, η μεγαλύτερη ορθόδοξη χριστιανική εκκλησία της εντός των τειχών Λευκωσίας. Χτίστηκε το 1872 και εγκαινιάστηκε το 1911, αλλά υπάρχουν αναφορές πως στο σημείο προϋπήρχε γυναικείο μοναστήρι το οποίο πιθανότατα καταστράφηκε κατά την άλωση της πόλης από τους Οθωμανούς το 1571 (Μαραγκού 2009: 281). Παράλληλα, η πλατεία Φανερωμένης αποτελεί μια από τις λίγες πλατείες, ή ανοιχτούς δημόσιους χώρους, που υπάρχουν στην νότια Παλιά Πόλη σήμερα². Η κεντρικές πλατείες της εντός των τειχών πόλης είναι δύο και βρίσκονται στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας. Η πρώτη είναι η σημερινή πλατεία Ατατούρκ, η οποία είναι ευρέως γνωστή, σε ε/Κύπριους και τ/Κύπριους, ως η πλατεία του Σεραγιού (Serai Onu). Το Σεράι ήταν το παλάτι του διοικητή της Κύπρου κατά την Οθωμανική περίοδο και αποτελούσε το διοικητικό κέντρο της Λευκωσίας.

---

¹ Λήδρα ήταν ένα από τα πρώτα ονόματα της Λευκωσίας, όταν ήταν αρχαίο βασίλειο. Ο Ονασαγόρας ήταν ένας βασιλιάς της αρχαίας Λήδρας για τον οποίο υπάρχουν ιστορικές καταγραφές (Merrillees 1992: 8-9).

² Σύμφωνα με τον επίσημο ιστότοπο του ε/Κυπριακού δήμου Λευκωσία (<http://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/squares/>), οι πλατείες της νότιας πλευράς της εντός των τειχών πόλης, εκτός της πλατείας Φανερωμένης, είναι τέσσερις. Οι πρώτες δύο είναι η κεντρική πλατεία Ελευθερίας και η πλατεία Σολωμού, οι οποίες παρότι ονομάζονται πλατείες ουσιαστικά αποτελούν γέφυρες στα μεσαιωνικά τείχη της πόλης που έχτισαν οι Βρετανοί τον 20^ο αιώνα. Οι άλλες δύο είναι η πλατεία του Παλιού Δημαρχείου και η πλατεία του ΕΤΕΚ. Η πλατεία Ελευθερίας (πρώην πλατεία Ιωάννη Μεταξά [Μαραγκού 2009:184]) βρίσκεται σε στάδιο ανάπλασης και ανακατασκευής από το 2009, με σκοπό να πάρει μορφή πλατείας, και αναμένεται να ολοκληρωθεί μετά από πολλές καθυστερήσεις περίπου το 2016-2017. Η πλατεία Σολωμού αποτελεί (ακόμα και μετά την ανάπλασή της που ολοκληρώθηκε το 2013) τον κύριο σταθμό μετεπιβίβασης και αφετηρία/τέρμα των περισσότερων διαδρομών των λεωφορείων της πόλης, μην αφήνοντας αρκετό ελεύθερο χώρο που να δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό της ως πλατεία. Η πλατεία του ΕΤΕΚ (Επιστημονικό Τεχνικό Επιμελητήριο Κύπρου) είναι μια πλατεία στην περιοχή κοντά στην Αρχιεπισκοπή, η οποία, παρότι έχει όντως τα χαρακτηριστικά της πλατείας, το γεγονός ότι βρίσκεται σε μια αμιγώς οικιστική ζώνη την έχει μετατρέψει σε ένα χώρο που χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά από τους κατοίκους των γύρω κατοικιών. Τέλος, η πλατεία του Παλιού Δημαρχείου αποτελεί την πιο πρόσφατη πλατεία της περιοχής μιας και η ανακατασκευή της από δρόμο και χώρο στάθμευσης σε πλατεία ολοκληρώθηκε μόλις το 2014.

Ωστόσο, η περιοχή παρέμεινε ένα σημαντικό διοικητικό κέντρο της πόλης και κατά την Βρετανική περίοδο³. Η δεύτερη κεντρική πλατεία της πόλης είναι η μεγάλη πλατεία του τεμένους Σελιμιέ (Selimye), δηλαδή του πρώην καθολικού και καθεδρικού ναού της Αγίας Σοφίας, που χτίστηκε από τους Φράγκους και βρίσκεται σχεδόν στο κέντρο της περικλειστής πόλης (βλ. Εικ 1).

Εικόνα 1 : Χάρτης-αρχιτεκτονικό σχέδιο της εντός των τειχών Λευκωσίας. Στη συγκεκριμένη εικόνα έχουμε σημειώσει τα σημεία των κυριότερων πλατειών της εντός των τειχών πόλης, όπως και κατά προσέγγιση την Πράσινη-διαχωριστική γραμμή. Από τις μεγεθύνσεις των σημείων των πλατειών φαίνεται ότι μόνο η πλατεία Σεραγιού/Ατατούρκ είναι ουσιαστικά πλατεία, αφού, στις άλλες περιπτώσεις αυτό που ονομάζεται πλατεία είναι είτε ο περιβάλλον χώρος των δύο χώρων λατρείας (εκκλησία της Φανερωμένης και τζαμί-τεμενος Selimye/ πρώην Αγία Σοφία), είτε η γέφυρα στα τείχη στον προμαχώνα Ντ' Αβίλα (πλατεία Ελευθερίας/πρώην πλατεία Μεταξά)².

³ Το Σεράι κατεδαφίστηκε από τους Άγγλους για να χτιστούν στη θέση του κτίρια που στέγασαν κυβερνητικές υπηρεσίες και τα δικαστήρια της Λευκωσίας (Markides 2012: 339, Μαραγκού 2009: 355, Georghiou 2013: 83-87). Οι Βρετανοί αξιωματούχοι, βλέποντας την κακή κατάσταση στην οποία βρισκόταν η οθωμανική εντός των τειχών πόλη, επέλεξαν να εγκαταστήσουν το Κυβερνείο και άλλες δημόσιες υπηρεσίες και κατοικίες εκτός των τειχών, όπου το κλίμα και το περιβάλλον θεωρήθηκαν πιο κατάλληλα. Έτσι, το Βρετανικό Κυβερνείο (το σημερινό Προεδρικό Μέγαρο), το μουσείο Κύπρου, ο δημόσιος κήπος, η αγγλική Σχολή, και άλλα κτίρια ήταν από τα πρώτα δημόσια κτίρια που χτίστηκαν εκτός των τειχών της πόλης (Markides 2012: 339-340, Georghiou 2013: 35-40, 53-58, 102-117).

Ο χώρος που αποκαλείται σήμερα πλατεία Φανερωμένης είναι ουσιαστικά ο περιβάλλον χώρος της εκκλησίας, συμπεριλαμβανομένων των δρόμων που περνάνε μπροστά και πίσω από αυτήν. Οι δρόμοι αυτοί πεζοδρομήθηκαν και δημιουργήσαν τον ανοιχτό χώρο της πλατείας κατά τη δεκαετία του 1980, όταν πραγματοποιήθηκαν τα πρώτα μεγάλα έργα ανάπλασης της Παλιάς Λευκωσίας στη σύγχρονη εποχή⁴.

Εικόνα 2: Το τζαμί Selimye (πρώην καθεδρικός ναός Αγίας Σοφίας) στη βόρεια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας. Φωτογραφία του 2014 με απόδοση δικαιωμάτων κοινής χρήσης στο χρήστη Chris06 (Own work) [CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>)], μέσω του Wikimedia

Commons:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%3ASelimiye Mosque \(St. Sophie Cathedral\) \(36\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%3ASelimiye_Mosque_(St._Sophie_Cathedral)_%2836%29.JPG)

6.1.1 Η Φανερωμένη και ο ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου στην ιστορία της πόλης

Η ιστορία της εκκλησίας της Φανερωμένης συνδέεται στενά με όλες σχεδόν τις φάσεις της ιστορίας της πόλης, μιας και αποτελούσε κεντρικό σημείο τόσο για τους χριστιανούς κατά της διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου (1571-1878), όσο και για τους ε/Κύπριους (ή τους Έλληνες της Κύπρου) κατά τη διάρκεια της Αποικιοκρατικής περιόδου (1878-1960). Και στις δύο αυτές περιόδους της ιστορίας του νησιού, η αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου κατείχε κεντρικό ρόλο όχι μόνο στα θρησκευτικά, αλλά και στα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Κατά την Οθωμανική περίοδο, η Εκκλησία της Κύπρου έπαιξε σημαντικό κοινωνικό-πολιτικό ρόλο για την ορθόδοξη κοινότητα της πόλης λόγω του διοικητικού συστήματος των *Millet*, δηλαδή των αυτοδιοικούμενων θρησκευτικών κοινοτήτων που λειτουργούσαν υπό την καθοδήγηση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας (Παπαγεωργίου 1996: 246).

⁴ Τη δεκαετία του 1980 πραγματοποιούνται τα πρώτα έργα ανάπλασης της περιοχής εντός των τειχών, που περιλαμβάνουν τις πεζοδρομήσεις των κεντρικών οδών Λήδρας και Ονασαγόρου και των δρόμων μπροστά και πίσω από την εκκλησία Φανερωμένης, τα οποία εντάσσονται στο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας ή αλλιώς Nicosia Masterplan. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ανάπλασης και των δύο πλευρών της εντός των τειχών Λευκωσίας.

Εικόνα 3: Η εκκλησία της Φανερωμένης και ο μπροστά χώρος της πλατείας. Φωτογραφία του 2011 με απόδοση δικαιωμάτων κοινής χρήσης στο χρήστη Giorgis (Own work) [CC BY-SA 3.0. (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>)], μέσω του Wikimedia Commons :https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ANICOSIA%2C_11_AUGUST%2C_2011_216.jpg

Το διοικητικό σύστημα των Οθωμανών χρησιμοποιούσε τις εγκαθιδρυμένες θρησκευτικές δομές των κοινωνιών υπό τον έλεγχο της αυτοκρατορίας για να ασκεί ποιο αποτελεσματικά την εξουσία της και για να μαζεύει τη φορολογία από τους υποτελείς, ενώ, ταυτόχρονα, επέτρεπε ένα σχετικά υψηλό βαθμό θρησκευτικής και πολιτισμικής ελευθερίας (ο.π.). Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Εκκλησία της Κύπρου ανέλαβε τη θρησκευτική αλλά και την πολιτική ηγεσία των χριστιανών του νησιού και απέκτησε πολιτική δύναμη και εξουσία, ενώ ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ορίστηκε ως «Εθνάρχης» και πολιτικός εκπρόσωπος της χριστιανικής κοινότητας (ο.π.: 68). Όταν, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, η Κύπρος περνάει στα χέρια των Βρετανών, η νέα διοίκηση καταβάλλει ενοίκιο στο Σουλτάνο μέχρι την επίσημη ανακήρυξη της Κύπρου σε Βρετανική αποικία το 1925. Αρχικά, οι αποικιοκράτες, μη θέλοντας να προκαλέσουν το Σουλτάνο, διατηρούν κάποιες από τις διοικητικές δομές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Markides 2012: 330). Οπότε, αν και οι Βρετανοί προχωρούν σε πολιτικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες περιορίζουν την εξουσία της εκκλησίας και δεν της αναγνωρίζουν ουσιαστικά προνομιακά δικαιώματα, την ίδια στιγμή το εκλογικευμένο νεωτερικό πολιτικό σύστημα που εισάγεται θεμελιώνεται στην πρώην οθωμανική θρησκευτική διάκριση μουσουλμάνων και μη-μουσουλμάνων, κάτι που οδήγησε όλη τη διοικητική οργάνωση του νησιού, σε επίπεδο επαρχιών, δήμων και κοινοτήτων, να βασίζεται στην οθωμανική διαίρεση του πληθυσμού (Αναγνωστοπούλου 1988-99: 200). Ωστόσο, στο νέο πλαίσιο που διαμορφώνεται στην αποικιοκρατία, η διαίρεση αυτή παίρνει πολιτικές διαστάσεις και η πολιτικοποίηση της διάκρισης χριστιανών-μουσουλμάνων επιτρέπει στην εκκλησία να «νομιμοποιεί» δυνάμει την εξουσία και την οικονομική της *αυθαιρεσία* στο πλαίσιο του βρετανικού πολιτικού συστήματος, *εφόσον* κατορθώνει να ελέγξει την

πολιτικοποίηση του χριστιανικού συνόλου, κατορθώνει, επομένως, να αναγνωρίζεται από τη ‘χριστιανική’ κοινότητα ως η νομιμοποιημένη, πολιτικά (δηλαδή *εθνικά*), εξουσία της (ο.π.: 201, έμφαση στο πρωτότυπο).

Μέσα στις νέες πολιτικές συνθήκες, η Εκκλησία της Κύπρου καταφέρνει, λοιπόν, όχι μόνο να διατηρήσει αλλά και να αναπτύξει τον εθναρχικό ρόλο που είχε κατά την Οθωμανική περίοδο, συμβάλλοντας στην παραγωγή, διατήρηση και αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου. Σημαντική θέση στον εθναρχικό ρόλο της εκκλησίας καταλαμβάνει όμως η παιδεία. Οπότε, κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα, και μέσα σε μια γενικότερη ανάπτυξη και αστικοποίηση της πόλης της Λευκωσίας⁵, η εκκλησία προχωράει στην ίδρυση και ανέγερση σχολείων που λειτουργούν κάτω από τη δική της εποπτεία και ευθύνη. Μέσω της εποπτείας των σχολείων η εκκλησία καθορίζει τον ελληνο-χριστιανικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης των ε/Κυπρίων και παίζει σημαντικό ρόλο στην προώθηση της Ελληνικής παιδείας και στην έκφραση και διάδοση του Ελληνικού εθνικού λόγου.

Τα σχολεία που χτίζονται αυτή την περίοδο έχουν το χαρακτηριστικό νεοκλασικό αρχιτεκτονικό στιλ, το οποίο προωθεί και υπογραμμίζει την εθνική ταυτότητα των ε/Κυπρίων (Georghίου 2013: 41). Τότε χτίζονται ξανά και τα δύο μεγάλα ελληνικά σχολεία της νότιας Παλιάς Πόλης, που λειτουργούν μέχρι και σήμερα, αποκτώντας τον ιδιαίτερο νεοκλασικό αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα. Το ένα από αυτά είναι το Παγκύπριο Γυμνάσιο⁶, που βρίσκεται απέναντι από τον ορθόδοξο καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη και την Αρχιεπισκοπή, και το άλλο, είναι το Παρθεναγωγείο Φανερωμένης (βλ. Εικ. 4). Το Παρθεναγωγείο ανεγέρθηκε το 1924 στη θέση προηγούμενου σχολείου, που λειτουργούσε δίπλα στο ναό της Παναγίας της Φανερωμένης από το 1852, και αποτέλεσε το πρώτο σχολείο θηλέων της Λευκωσίας.

---

⁵ Τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, κάτω από την επιρροή της διοίκησης των Βρετανών και της αστικοποίησης του διοικητικού κέντρου της νέας αποικίας, η Λευκωσία αρχίζει να αναπτύσσεται για πρώτη φορά εκτός των μεσαιωνικών της τειχών. Κύριος λόγος για την ανάπτυξη της πόλης εκτός των ορίων των τειχών ήταν η αρχική απόφαση των νέων κατακτητών να εγκατασταθούν εκτός αυτών, λόγω της κακής υγειονομικής κατάστασης στην οποία βρήκαν την πόλη όταν ανάλαβαν τη διοίκησή της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

⁶ Το Παγκύπριο Γυμνάσιο ήταν το πρώτο γυμνάσιο της Κύπρου. Ιδρύθηκε με το όνομα Ελληνική Σχολή από τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό το 1812 και μετέπειτα ονομάστηκε Σχολαρχείο και αναγνωρίστηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση ως ισότιμο των ελληνικών εξατάξιων σχολείων το 1893. Το 1922 το σχολείο ξαναχτίζεται στο νεοκλασικό αρχιτεκτονικό στιλ, μετά την καταστροφή του από πυρκαγιά, και παίρνει το όνομα Παγκύπριο Γυμνάσιο. (Μαραγκού 2009: 239).

Την ίδια εποχή χτίζεται γύρω από την εκκλησία Φανερωμένης ένα σύμπλεγμα κτιρίων που, εκτός από το Παρθεναγωγείο, περιλαμβάνει διάφορα κτίρια που στεγάζουν υπηρεσίες της εκκλησίας, όπως το κτίριο της εκκλησιαστικής επιτροπής και η βιβλιοθήκη Φανερωμένης. Τα κτίρια αυτά ορίζουν σήμερα τον ελεύθερο χώρο, εντός και εκτός του προαυλίου της εκκλησίας, που αποκαλείται πλατεία Φανερωμένης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η εκκλησία αποτέλεσε (και αποτελεί μέχρι και σήμερα) ένα σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης τόσο της κτιριακής δομής, όσο και της συμβολικής σημασίας της περιοχής.

□

Εικόνα 4: Φωτογραφία του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης. Δημοσιεύεται με άδεια κοινής χρήσης CC BY-SA 3.0 από το χρήστη NicosiaEurope στο αρχείο του Wikimedia Commons: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Faneromeni_School_in_Nicosia_Cyprus.jpg#mediaviewer/File:Faneromeni_School_in_Nicosia_Cyprus.jpg

6.1.2. Η περιοχή της Φανερωμένης στον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας, στις πρώτες διακοινοτικές συγκρούσεις και μετά το διαχωρισμό του 1974

Την περίοδο των Άγγλων η περιοχή της Φανερωμένης συγκέντρωσε σημαντικές δραστηριότητες της ε/Κυπριακής κοινότητας και αποτέλεσε ένα σημαντικό θρησκευτικό, εμπορικό και κοινωνικοπολιτικό κέντρο της πόλης. Η περιοχή βρέθηκε στο επίκεντρο των αντιδράσεων και αμφισβητήσεων των ε/Κυπρίων κατά της εξουσίας των Βρετανών αποικιοκρατών τόσο στα Οκτωβριανά του 1931⁷, όταν οι

⁷ Στις 21 Οκτωβρίου του 1931 και μετά από εκδηλώσεις σε Λάρνακα και Λεμεσό στις οποίες εκφωνεί λόγο ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, πραγματοποιείται αυθόρμητη πολυπληθής συγκέντρωση στην Εμπορική Λέσχη της Λευκωσίας, που βρισκόταν τότε κοντά στην κεντρική οδό Λήδρας και δίπλα στην εκκλησία της Φανερωμένης. Στη συγκέντρωση παρευρέθηκαν, μαζί με τα μέλη του νομοθετικού συμβουλίου που είχαν παραιτηθεί (με αφορμή το νόμο για αύξηση της φορολογίας που πέρασε με διάταγμα ο τότε κυβερνήτης), μέλη διαφόρων πολιτικών χώρων τόσο της εθνικόφρονος δεξιάς και της ΕΡΕΚ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου), όσο και του Κ.Κ.Κ. (Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου), με διαφορετικούς μάλλον στόχους. Ενώ η δεξιά ήθελε να δώσει σαφή ενωτικό χαρακτήρα στις διαμαρτυρίες, με βάση την πρόσφατη άρνηση της Βρετανίας να συζητήσει αίτημα ένωσης με την Ελλάδα, η αριστερά ήταν σαφώς υπέρ μιας λαϊκής εξέγερσης, όμως όχι και ενός αγώνα για την ένωση όπως ήθελε η δεξιά. Ωστόσο, παρά τις στρατηγικές των δύο πλευρών, ο

διαδηλωτές που ξεκίνησαν από την Φανερωμένη κατέληξαν να πυρπολήσουν το παλιό κυβερνείο στο Λόφο των Φιδιών (Georghiou 2013: 188-202), όσο και σε μεγαλύτερο βαθμό κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ την περίοδο 1955-1959. Λόγω του ανταποικιακού αγώνα η περιοχή της Φανερωμένης αποτέλεσε, τη δεκαετία του 1950, ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης της επίσημης ρητορικής υπέρ της εθνικής απελευθέρωσης και της ένωσης με την Ελλάδα⁸. Η επίσημη αυτή ρητορική πήγαζε κυρίως από την εκκλησία και εκφραζόταν από διάφορες δραστηριότητες εθνικού χαρακτήρα, όπως τους εορτασμούς των ελληνικών εθνικών επετείων. Παράλληλα, η περιοχή αποτέλεσε ένα πεδίο ανάπτυξης μιας δραστηριοποίησης κατά της εξουσίας των Βρετανών που περιλάμβανε την καθημερινή δραστηριότητα και ζύμωση μεταξύ νέων υπό την κάλυψη της εκκλησίας, τις δημόσιες διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις που γίνονταν για την απελευθέρωση της Κύπρου, αλλά και τις επιχειρήσεις των αγωνιστών της ΕΟΚΑ κατά των Άγγλων. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι οι Άγγλοι είχαν ονομάσει την περιοχή της οδού Λήδρας (κοντά στη Φανερωμένη) ως «The Murder Mile»⁹, αναφερόμενοι στις συχνές

χαρακτήρας και η βασική κατεύθυνση της εξέγερσης παρέμειναν ρευστά, διατηρώντας περισσότερες σχέσεις με την επιβολή της φορολογίας που απασχολούσε άμεσα τους πολίτες. Ενδεικτικό αυτού είναι πως το βασικό σύνθημα της συγκέντρωσης ήταν «Κάτω οι φορομπήχτες» (Παναγιώτου 2009:08). Η συγκέντρωση στην Εμπορική Λέσχη εξελίσσεται σε διαδήλωση και κατευθύνεται προς το τότε ξύλινο Κυβερνείο, όπου, μετά από συγκρούσεις με στρατιώτες των Βρετανικών δυνάμεων, οι διαδηλωτές πυρπολούν τα οχήματά των στρατιωτών και τελικά βάζουν φωτιά στο ίδιο το Κυβερνείο. Η εξέγερση καταστέλλεται με τους στρατιώτες να πυροβολούν στο πλήθος. Τα γεγονότα στη Λευκωσία μαθαίνονται παγκύπρια και συγκρούσεις ξεσπούν και σε άλλες πόλεις που καταστέλλονται επίσης. Μετά τα γεγονότα του Οκτωβρίου οι αποικιακές αρχές έπαψαν την εφαρμογή του Συντάγματος του 1882, ανέστειλαν τα δημοκρατικά δικαιώματα, καταργώντας το Νομοθετικό Συμβούλιο και τις δημοτικές εκλογές και δίνοντας την εξουσία στον κυβερνήτη να διορίζει τα μέλη των δημοτικών συμβουλίων, επέβαλαν λογοκρισία, ανέστειλαν τη δράση των πολιτικών κομμάτων, απαγόρευαν το Κ.Κ.Κ. και μέσω νέας φορολογίας αποκατέστησαν τις ζημιές στο κυβερνείο και έχτισαν το σημερινό πέτρινο κτίριο, που χρησιμοποιείται ως το Προεδρικό Μέγαρο της Κυπριακής Δημοκρατίας. (Markides 2012:367-368, Μαραγκού 2009:168, Αναγνωστοπούλου 1998-99:209). Η περίοδος αυταρχικής διοίκησης που ακολούθησε (1933-1939) έμεινε γνωστή ως «Παλμεροκρατία», από το όνομα του νέου Κυβερνήτη Herbert Richmond Palmer που ανέλαβε το 1933.

⁸ Μέρος της επίσημης ρητορικής υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα της δεκαετίας του 1950 στη Φανερωμένη αποτελεί και ο όρκος υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, που έδωσε στη Φανερωμένη ο Μακάριος ΙΙΙ το 1954, στιγμή που θεωρείται και ως η κήρυξη του ένοπλου αγώνα (Αναγνωστοπούλου 1998-99:215). Όρκο υπέρ της Ένωσης έδιναν στην Φανερωμένη και οι αγωνιστές της ΕΟΚΑ. Όταν ο Μακάριος αργότερα (και συγκεκριμένα μετά την εξορία του από τους Άγγλους στις Σευχέλλες) εγκατέλειψε τον αγώνα για την Ένωση υπέρ της προοπτικής της Ανεξαρτησίας, οι αντίπαλοί του τον αποκαλούσαν υποτιμητικά Επίορκο της Φανερωμένης.

⁹ Η ανεπίσημη ονομασία των Άγγλων της περιοχής της οδού Λήδρας, του κυριότερου εμπορικού δρόμου της εντός των τειχών πόλης, ως Murder Mile κατά την περίοδο του αγώνα

απόπειρες δολοφονιών Άγγλων αξιωματούχων και αξιωματικών από την ΕΟΚΑ. Οπότε, κατά την περίοδο 1955-1959, όλη η περιοχή γύρω από την εκκλησία της Φανερωμένης είχε μετατραπεί σε μια επικίνδυνη ζώνη στην οποία οι Βρετανικές δυνάμεις έκαναν συχνές επιχειρήσεις κατά της δράσης των αγωνιστών της ΕΟΚΑ, αλλά και των συμπαθούντων σε αυτή. Επιπλέον, επέβαλλαν συχνά απαγορεύσεις κυκλοφορίας που περιλάμβαναν αποκλεισμούς περιοχών και κατ' οίκο περιορισμό των κατοίκων μετά τη δύση του ηλίου (το γνωστό ανάμεσα στους παλιούς κατοίκους ως κέρφου [curfew]).

Τα επόμενα αποσπάσματα από συνέντευξη που μου έδωσε ένας παλιός κάτοικος της περιοχής Φανερωμένης, ο οποίος ήταν μαθητής δημοτικού κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955-1959, περιγράφουν αρκετά καλά τη δραστηριότητα κατά των Άγγλων που είχε αναπτυχθεί στην περιοχή, όπως και τη σχέση της εκκλησίας Φανερωμένης και συγκεκριμένων ιερέων με αυτή.

«Αρχίζω να έχω μνήμες στην περιοχή από περίπου το '55, δηλαδή όταν ξεκίνησε ο αγώνας της ΕΟΚΑ. Εμείς μετακομίσαμε στη Λεύκωνος [ένας δρόμος δίπλα στη Φανερωμένη] σε κτίριο της εκκλησίας. Στη Λευκωσία ο αγώνας εκεί γινότανε, στην περιοχή της Φανερωμένης, εκεί γίνονταν όλες οι διαδηλώσεις, οι δοξολογίες για τις εθνικές επετείους και τα λοιπά. Η Φανερωμένη, ενώ δεν ήταν ο μητροπολιτικός ναός, λειτουργούσε ως μητροπολιτικός ναός τότε. Επίσης, η σχέση της εκκλησίας με τον αγώνα ήταν στενή γιατί ένας από τους ιερείς εκεί ήταν μέλος της ΕΟΚΑ και ήταν αυτός που κατά κάποιο τρόπο όρκιζε και καθοδηγούσε τους αγωνιστές. Έτσι, υποχρεωτικά όλη η πολυκατοικία μας – τέσσερα διαμερίσματα που είχε– συμμετείχε σε αυτό το πράγμα γιατί ερχόντουσαν κρύβαν φυλλάδια στην ταράτσα, κρύβαμε αγωνιστές στο σπίτι, είχαμε συχνούς ελέγχους από το στρατό... (...) Πάρα πολλές φορές σηκωθήκαμε και φύγαμε από το σπίτι κατά τη διάρκεια του αγώνα. Πηγαίναμε σε φιλικά σπίτι έξω από την Λευκωσία να περάσουμε το βράδυ, διότι μονίμως εκεί στην Φανερωμένη γινόντουσαν επιχειρήσεις, διαδηλώσεις... Τότε η ΕΟΚΑ λειτουργούσε και με έναν περίεργο τρόπο, δηλαδή έκανε φόνους μέσα στον δρόμο, του στήνανε καρτέρι μέσα στην Λήδρας, ας πούμε, έξω από ένα κουρείο, ενός Άγγλου αξιωματικού, τον πυροβολούσαν και φεύγανε... διότι εκεί τους βόλευε να κρυφτούν στα στενά τα σοκκάκια. Δηλαδή, για να καταλάβεις, σε εμάς εκεί στην περιοχή μπορεί να εσκοτώσαν και τέσσερις πέντε Άγγλους, εκεί γύρω στα στενά ας πούμε... (...) Η εκκλησία λόγω της παρουσίας του Παπάσταυρου, που ήταν στην ΕΟΚΑ... ο οποίος είχε και κατηχητικό, και πίσω από το κατηχητικό κρύβονταν πολλά πράγματα, υπήρχε και η ΟΧΕΝ, η λεγόμενη ένωση νεανίδων Λευκωσίας με την Κοκκίνου, η οποία και εκείνη μαζί με τον Παπάσταυρο λειτουργούσαν πίσω από αυτά τα δύο, το κατηχητικό και την ΟΧΕΝ, για να διοχετεύουν τα φυλλάδια, να μοιράζουν πράγματα να

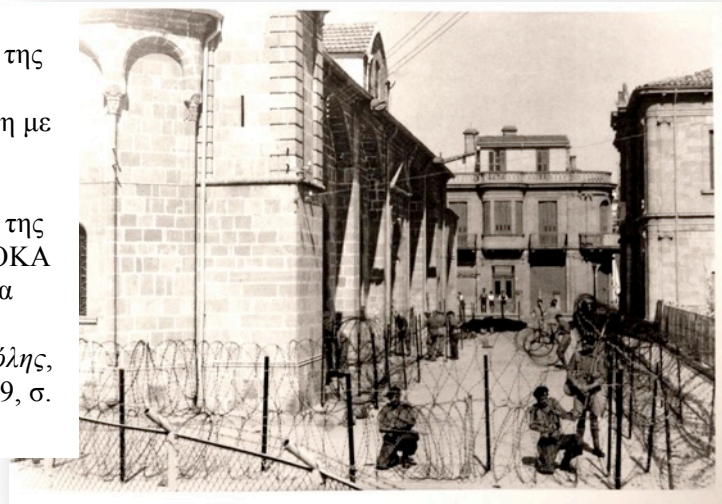
της ΕΟΚΑ είναι αρκετά γνωστή και αναφέρεται σε διάφορα κείμενα που αφορούν την εποχή, όπως αναφέρεται και στο επίσημο διαδικτυακό τόπο του ε/Κυπριακού δήμου Λευκωσίας: (<http://www.nicosia.org.cy/en-GB/municipality/history/nicosia/1955-59/>)

φέρνουν μηνύματα... συμμετείχαν μαθητές, μαθήτριες, έτσι με την κάλυψη αυτήν...»

«Όποτε, οι Άγγλοι ήξεραν ότι εκεί υπήρχε ένας πυρήνας, ας το πούμε εν, στοιχείων της ΕΟΚΑ. Όπως επίσης οι νεαροί, πολλές φορές για να τους αποπροσανατολίσουν, έβγαιναν πάνω στο καμπαναριό και χτυπούσαν τις καμπάνες για να τρέξουν οι Άγγλοι στρατιώτες εκεί και να φύγουν από κάπου αλλού που θα γινόταν κάποιο σαμποτάζ. Οπότε μονίμως εκεί γινόταν κάτι, για να καταλάβεις οι Άγγλοι, για να τα σταματήσουν όλα αυτά, έβαλαν σε κάποια στιγμή σε όλη την αυλή της εκκλησίας συρματοπλέγματα και δεν μπορούσε να περάσει κανένας από μέσα, για να μην μπορούν να πλησιάσουν και να ανέβουν να κρυφτούν... όταν τους κυνηγούσαν στις διαδηλώσεις πηγαίναν και κρύβονταν πάνω στην οροφή της Φανερωμένης ή πάνω στο καμπαναριό. Έ, για να μην μπορούν να έχουν πρόσβαση εκεί, έβαλαν σε όλη την εκκλησία γύρω γύρω παλλούκια και συρματοπλέγματα... και το έκαναν αυτό για να απομονώσουν την πρόσβαση στον εξωτερικό χώρο της εκκλησίας, για να μην τρέχουν, να μην σκορπίζονται, να μην ανεβαίνουν στο καμπαναριό, να μην κρύβονται...»

□

Εικόνα 5: Η πίσω πλευρά της αυλής της εκκλησίας της Φανερωμένης αποκλεισμένη με συρματοπλέγματα από τις Βρετανικές αποικιακές δυνάμεις, κατά τη διάρκεια της περιόδου του αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959). Η φωτογραφία δημοσιεύεται στο βιβλίο: *Λευκωσία: Η Ιστορία της πόλης*, της Άννας Μαραγκού, 2009, σ. 171.

Ως κέντρο της πόλης, η περιοχή της Φανερωμένης βρέθηκε στο επίκεντρο και των πρώτων διακοινοτικών συγκρούσεων μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων τόσο του 1958, όσο και του 1963. Οι πρώτες διακοινοτικές συγκρούσεις στην πόλη πραγματοποιήθηκαν τον Ιούνιο του 1958, όταν, μετά από έκρηξη βόμβας στο Τουρκικό Γραφείο Πληροφοριών, οι τ/Κύπριοι προχωρούν σε διαδηλώσεις που εξελίσσονται σε βίαιες συγκρούσεις μεταξύ ο μάδων από τις δύο κοινότητες και καταφέρνουν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την κεντρική αγορά της πόλης, η οποία βρίσκεται δίπλα στο τζαμί Selimye και σε μικρή απόσταση από την εκκλησία της Φανερωμένης. Όλη η περιοχή μετατρέπεται σε πεδίο συγκρούσεων με αποτέλεσμα την επέμβαση των αποικιακών δυνάμεων οι οποίες και διαχωρίζουν το κέντρο της

πόλης με συρματοπλέγματα, διαγράφοντας τα πρώτα σημάδια του εδαφικού διαχωρισμού της πόλης¹⁰.

Οι συγκρούσεις του 1958 ήταν η αρχή του σύγχρονου διαχωρισμού της πόλης. Ο ντε φάκτο διαχωρισμός των δημορχείων, που επιτυγχάνεται τότε με τη βία, καταφέρει τον ξεχωριστό διοικητικό έλεγχο της πόλης ο οποίος, με τη σειρά του, επιτρέπει τις πρώτες ανταλλαγές κατοίκων βάζοντας τα θεμέλια για τον περαιτέρω διαχωρισμό το 1963. Ο πρώτος χωρικός διαχωρισμός καταφέρει, δηλαδή, να δημιουργήσει ξεχωριστούς τομείς ελέγχου των δύο κοινοτήτων στην πόλη, οι οποίοι σχηματίζονται γύρω από τα ήδη ιστορικά διαμορφωμένα θρησκευτικά κέντρα της πόλης, που λειτούργησαν ως η βάση και του κοινοτικού διαχωρισμού¹¹. Η Φανερωμένη βρίσκεται, λοιπόν, από την αρχή στο επίκεντρο του θρησκευτικού, κοινοτικού και χωρικού διαχωρισμού, που επηρεάζει σημαντικά την πόλη και το νησί ολόκληρο.

Η συνέχεια των συγκρούσεων έρχεται τα Χριστούγεννα του 1963, τρία χρόνια μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το ξέσπασμα των συγκρούσεων ακολουθεί μια περίοδο έντασης που περιλαμβάνει, από τη μία πλευρά, βομβιστικές επιθέσεις και προβοκάτσιας μεταξύ των ένοπλων εθνικιστικών ομάδων που έχουν διαμορφωθεί στις δύο κοινότητες, και από την άλλη, τις προσπάθειες του Προέδρου Μακαρίου για την αναθεώρηση του συντάγματος. Έτσι, τα ξημερώματα της 21^{ης} Δεκέμβρη του 1963 ο έλεγχος τριών τ/Κυπρίων από ε/Κύπριους αστυνομικούς, στον τ/Κυπριακό τομέα της Παλιάς Λευκωσίας, οδηγεί στη δολοφονία των δύο, ενός άντρα και μιας γυναίκας, και γίνεται η αφορμή για την εξέγερση των τ/Κυπρίων που ονομάστηκε, από τον επίσημο ε/Κυπριακό πολιτικό λόγο, ως

---

¹⁰ Κατ' ακρίβεια, τα πρώτα σημάδια του εδαφικού διαχωρισμού της πόλης κατά την περίοδο της Βρετανικής αποικιοκρατίας χαράσσονται στην περιοχή με συρματοπλέγματα των αποικιακών δυνάμεων δύο χρόνια νωρίτερα με τη διαχωριστική γραμμή που ονομάστηκε γραμμή *Mason-Dixon* (Papadakis 2006, Παπαδάκης, 2005, Δρουσιώτης 1998).

¹¹ Όπως υποστηρίζει η Markides «στην πραγματικότητα ο σκοπός των διαδηλώσεων πρέπει να ήταν η διευκόλυνση των τ/Κυπρίων για τη βίαιη κατάσχεση δημοτικής περιουσίας και, την ίδια ώρα, η δημιουργία ατμόσφαιρας τρόμου που θα ωθούσε τον κοινοτικό και δημοτικό διαχωρισμό» (2009:77). Ο έλεγχος της δημοτικής αγοράς, δίπλα στο κεντρικό τζαμί Selimye, είχε ιδιαίτερη σημασία μιας και ήταν κύρια πηγή εισοδήματος για το δήμο και, έτσι, το de facto τ/Κυπριακό δημορχείο μπορούσε πια να έχει τα απαραίτητα εισοδήματα για τη λειτουργία του. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε τους ε/Κύπριους στο να χρησιμοποιούν ως κεντρική αγορά, αρχικά, το ανοιχτό «Γυναικοπάζαρο», το παζάρι προϊόντων που παρήγαγαν και πουλούσαν γυναίκες, που βρισκόταν στην περιοχή της Φανερωμένης και, αργότερα, να προχωρήσουν στο χτίσιμο νέας κλειστής αγοράς στο σημείο που βρισκόταν το παλιό δημορχείο.

«τουρκανταρσία»¹² (Δρουσιώτης 2005:137, Μπήτος 1997:69, ΙΟΣ 1999:01). Τα βίαια επεισόδια που ξεσπάνε στο κέντρο της πόλης μετατρέπουν την Παλιά Λευκωσία, για ακόμα μια φορά, σε πεδίο συγκρούσεων, στις οποίες πρωτοστατούν οι ένοπλες παραστρατιωτικές ομάδες των δύο πλευρών, έχοντας ως αποτέλεσμα το θάνατο εκατοντάδων ενόπλων, αλλά και αμάχων, και από τις δύο πλευρές¹³. Η κρίση του Δεκεμβρη του 1963, «όταν η Λευκωσία έγινε Σαράγιεβο» (ΙΟΣ 1999), φέρνει την Τουρκία στα πρόθυρα στρατιωτικής επέμβασης στην Κύπρο και έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση της διαχωριστικής γραμμής στη Λευκωσία κατά μήκος της οδού Ερμού. Ο διαχωρισμός του 1963 γίνεται από τους Άγγλους που επιστρέφουν στρατιωτικά στο κέντρο της πόλης, αυτή τη φορά ως ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ, και χαράζουν στο χάρτη με πράσινο μελάνι τη γραμμή αυτή που έμεινε γνωστή ως *Πράσινη Γραμμή* (Δρουσιώτης 2005:150). Το παρακάτω απόσπασμα, από τα λόγια ενός ακόμα κατοίκου της περιοχής Φανερωμένης, περιγράφει τις «φωθικές» του 1958, αλλά και τις «φασαρίες» του 1963 και τον τρόπο με τον οποίο τις βίωσε ο ίδιος ως παιδί.

«Θυμούμαι την εποχή με τες φωθικές... οι οποίες ήταν για δυο τρεις μέρες, συνεχόμενες, κι εμάς ήταν πολύ κοντά το σπίτι, μας χώριζεν μόνον η Ερμού που την δημοτική αγορά που είχαν πιάσει οι Τούρκοι! Τι έκοψεν το μυαλό της μητέρας μου; Ανέβηκε στην ταράτσα και είχε βράσει νερό... να κοχγλάσει που λέμεν... σε κάτι δοχεία που έφτιαχναν τραχανά ή τι έφτιαχναν... και λέει τώρα αν έρθει κανένας από κάτω, Τούρκος να μας βάλει φωτιά, να του ρίξω το ζεστό το νερό... Δηλαδή ήταν η μητέρα μου τι να σου πω... καταλαβαίνεις... (γέλια). Αλλά και το '63 πάλι, με τις φασαρίες, εδώ η περιοχή της Φανερωμένης ήταν το επίκεντρο, λόγω του ότι άρχισαν οι φασαρίες στην Ερμού, με τη δολοφονία μιας τουρκάλας πουτάνας, και έγιναν στην περιοχή οδομαχίες, κακά... Δηλαδή εκείνη την εποχή αναγκαστήκαμε και φύγαμε πάλι γιατί ο πατέρας μου φοβότανε πολύ, όι σαν την μητέρα μου, πάντα με τον πρώτο πυροβολισμό έπρεπε να έβρει κάποιον φίλον του να έρθει να μας πάρει με το αυτοκίνητο, γιατί εμείς δεν είχαμε αυτοκίνητο και τον έπιανε πανικός!»

¹² Σχετικά με τη χρήση του όρου «τουρκανταρσία» από τον επίσημο λόγο της ε/Κυπριακής πλευράς παρατίθενται ενδεικτικά δύο άρθρα από ε/Κυπριακές εφημερίδες: «Η οργάνωση Ακρίτας και η Τουρκανταρσία 1962-1963», του Λάζαρου Μαύρου στη Σημερινή, 20/10/2008 (διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.sigmalive.com/archive/news/politics/71749>, τελευταία πρόσβαση 11/2015) και «Τα γεγονότα του 1963-64 και η παραχάραξη», του Στέφανου Κωνσταντινίδη, στον Φιλελεύθερο, 31/02/2014 (διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.philenews.com/el-gr/s-konstantinidis/1460/192532/ta-gegonota-tou-1963-64-kai-i-paracharaxi>, τελευταία πρόσβαση 11/2015).

¹³ Σύμφωνα με άρθρο του ΙΟΥ (της Κυριακής) στις 26/12/1999, που επικαλείται δημοσίευμα του Αθηναϊκού Βήματος της εποχής, οι νεκροί τις ημέρες των συγκρούσεων ανέρχονται στους 200, όμως, αυτοί των τ/Κυπρίων ξεπερνούν κατά πολλούς τους νεκρούς των ε/Κυπρίων.

Μετά και τις ένοπλες συγκρούσεις του 1963 η διαχωρισμένη εντός των τειχών Λευκωσία περνάει μια περίοδο, μέχρι το 1969, κατά την οποία η επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών τομέων της πόλης διακόπτεται από οδοφράγματα και συρματοπλέγματα. Παρά το διαχωρισμό, η Παλιά Λευκωσία παραμένει το κέντρο της πόλης και, έτσι, η περιοχή της οδού Λήδρας και της πλατείας Φανερωμένης διατηρεί τη θέση της ως το εμπορικό κέντρο της περιοχής. Ωστόσο, ο αυτο-προστατευόμενος τ/Κυπριακός θύλακας που διαμορφώθηκε στη βόρεια Λευκωσία, όπως και οι υπόλοιποι τ/Κυπριακοί θύλακες του νησιού, παραμένουν λιγότερο ή περισσότερο αποκλεισμένοι, με τους ε/Κύπριους να ελέγχουν το τι εισέρχεται και τι εξέρχεται από αυτούς, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει πρόσβαση για τους τ/Κύπριους στα εμπορικά κέντρα της πόλης. Οι περιορισμοί της διακίνησης των κατοίκων και ο αποκλεισμός των τ/Κυπρίων στο θύλακα της βόρειας Λευκωσίας χαλαρώνουν το 1969, όμως η χαλάρωση των περιορισμών δεν κρατάει παρά μόνο μερικά χρόνια. Το καλοκαίρι του 1974 το καθοδηγούμενο από την ελληνική Χούντα πραξικόπημα κατά του προέδρου Μακαρίου, που λαμβάνει χώρα στην πρωτεύουσα Λευκωσία, προκαλεί την εισβολή του Τουρκικού στρατού και η Παλιά Λευκωσία μετατρέπεται πάλι σε πεδίο συγκρούσεων. Γι' αυτό το λόγο, από το καλοκαίρι του 1974 η περιοχή εντός των τειχών εγκαταλείπεται από πολλούς από τους κατοίκους της μέχρι τουλάχιστον και το 1975, όταν δηλαδή η Πράσινη Γραμμή λαμβάνει την τελική της μορφή και τοποθετούνται κατά μήκος της τα στρατιωτικά φυλάκια των δυνάμεων των δύο πλευρών, ενώ ανάμεσά τους δημιουργείται η *Νεκρή Ζώνη* που ελέγχεται από τη δύναμη των Ηνωμένων Εθνών.

«Η πόλις άρχισε να μαραίνεται ουσιαστικά μετά το '74, διότι πέραν του ότι εγκαταλείφθηκε από τους πάντες λόγω του πολέμου, γιατί ήταν πολύ κοντά... Δηλαδή, εντός της πόλεως ο πόλεμος γινόταν στην Ερμού, εκεί γινόταν ο πόλεμος, το πλιάτσικο από εδώ κι από εκεί, οι πυροβολισμοί, τα κακά... σκοτώνναν, κάναν, ράναν... Αρχίζαν χτίζαν οι δικοί τους ποτζί, χτίζαν οι δικοί μας ποδά, οδοφράγματα, παραπήγματα και τα λοιπά, οπότε και τα μαχαζιά έκλεισαν και ο κόσμος έφθεν... Δηλαδή ο πεθερός μου, που είσιε κατάστημα εκεί στη Λήδρας προς την Φανερωμένη, το έκλεισε και μάζεψε και τα πράγματα και τα πήγανε στο χωριό στο Τρόδος και τα πουλούσανε εκεί... Δηλαδή, που την πλατεία Ελευθερίας και μέσα, στην εντός των τειχών πόλη, αμφιβάλλω αν εμείναν πέντε δέκα κάτοικοι... η πόλις επαναλειτούργησε ουσιαστικά από το '75 και ξαναμπήκε σε κανονικούς ρυθμούς, όταν πλέον εσταθεροποιήθηκε η πράσινη γραμμή και μπήκαν τα φυλάκια, όταν υπήρχε σιγουριά ότι δεν είναι τι να σου πω, ξέφραγο αμπέλι... Διότι ξέρεις, η επικινδυνότητα της πόλης αν την έχεις δει, είναι ότι είναι όλο δρομούθκια και όλα οδηγούν προς τα τούρτζικα, δηλαδή που το '63 όταν έγινε τζείνος ο διαχωρισμός, όποιο στενάκι έπαιρνες έβγαζεν απέναντι. Οπότε υπήρχεν ο φόβος της εύκολης διακίνησης, δεν

μπορούσε να υπάρχει έλεγχος... άσε που τότε, μετά το '63, τα Ηνωμένα Έθνη έκαναν πολλές φορές τα στραβά μάθκια ας πούμεν... και πέρναγαν διάφοροι. Αλλά άρχισε να ξανανθίζει η πόλις από το '75, και να γίνεται σε ρυθμούς ίσως και καλλύττερους για το εμπόριο από ότι ήταν πριν... Όμως, άρχισε σταδιακά να μαραίνεται πάλε με τη δημιουργία του πεζοδρομου, η οποία δημιούργησε τεράστια προβλήματα. Γιατί ήταν ουσιαστικά μια απαγόρευση κυκλοφορίας των αυτοκινήτων, ξέρεις ο Λευκωσιάτης ήταν μαθημένος, όπως και ο Ελλαδίτης, να παρκάρει αν ήταν δυνατόν το αυτοκίνητο μέσα στο μαγαζί... Το ότι καταργήθηκε η δίοδος για τα αυτοκίνητα αυτόματα έριξε την κίνηση στην πόλη... Ε, μετά ήρθαν οι οικιακοί βοηθοί, οι Σριλανκέζες, οι Πακιστανοί, οπότεν ένας ένας εγκαταλείποντας τα σπίτια τους, τα νοικιάζανε σε αυτούς και υπάρχει αυτό το κατάντημα που υπάρχει σήμερα...»

(Στέλιος, 60 χρονών: Σεπτέμβριος 2010)

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Στέλιος, ένας πληροφορητής μου που μεγάλωσε στην περιοχή, περιγράφει την πορεία του κύριου εμπορικού κέντρου της Παλιάς Λευκωσίας μετά την εισβολή και τον πόλεμο του 1974. Αρχικά, από το 1975 και όταν σταθεροποιήθηκε η γραμμή κατάπαυσης του πυρός, το κέντρο της πόλης, αν και μοιρασμένο στρατιωτικά, επανέρχεται και ανθίζει ίσως και περισσότερο από πριν στον τομέα του εμπορίου. Παράλληλα, όμως, η στρατιωτικοποίηση της «γραμμής αντιπαράταξης» και η απειλή του εχθρού οδηγεί τους ε/Κύπριους κατοίκους της Παλιάς Λευκωσίας σταδιακά στο να την εγκαταλείψουν. Οπότε, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 η περιοχή ερημώνει. Σε αυτό συμβάλλει και η ανάπτυξη των περιοχών εκτός των τειχών της ε/Κυπριακής Λευκωσίας και η δημιουργία νέων εμπορικών κέντρων στα γύρω προάστια που μεγαλώνουν. Η ανάπτυξη των νέων εμπορικών κέντρων εκτός των τειχών της Λευκωσίας ήταν ένας από τους κύριους λόγους για τον οποίο, από το 1980 και μετά, το εμπορικό κέντρο της Παλιάς Λευκωσίας, στην οδό Λήδρας και στην περιοχή της Φανερωμένης, άρχισε να παρακμάζει.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 πραγματοποιείται η πεζοδρόμηση των οδών Λήδρας και Ονασαγόρου, στο πλαίσιο του δι-κοινοτικού προγράμματος Masterplan (Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας), με στόχο «την αναβάθμιση της λειτουργίας και του περιβάλλοντος της περιοχής ώστε να επιβιώσει στη σύγκριση με τα νέα σύγχρονα εμπορικά κέντρα της εκτός των τειχών πόλης» (Μαραγκού 2009:194). Ωστόσο, όπως φαίνεται και από το παραπάνω απόσπασμα, οι περισσότεροι παλιοί καταστηματάρχες της περιοχής, με τους οποίους συνομίλησα την περίοδο 2009-2011, φαίνεται να συμφωνούν στο ότι η πεζοδρόμηση αυτή σήμανε το τέλος της θέσης της περιοχής ως το εμπορικό κέντρο της πόλης.

«Ανοίξαμε και ένα κατάστημα στην Λήδρας, το '80, αλλά μετά, μόλις έγινε ο πεζόδρομος, εεε... ήταν πολλήν το ενοίκιο και η κίνηση έπεσε και το αφήσαμε. Κι ο επόμενος που το πήρε και αυτός έκλεισε. Στην Λήδρας έγινε ο πεζόδρομος και είναι ωραία, αλλά τα καταστήματα δουλεύουν; Δουλεύουν περισσότερο με φαγητό, με καφέ... να βγάζουν τραπεζάκια έξω. Τα ρούχα δεν ξέρω, μπορεί να δουλεύουν, τώρα πια δεν ξέρω, αλλά τότε που το είχαμε εμείς, αυτά τα πράματα που είχαμεν θα μπορούσαν να τα έβρουν σε όλες τις γειτονίες έξω που την Λευκωσία. Γιατί να ρθούν να μπουν μέσα; Δεν ήταν όπως παλιά που η αγορά ήταν εκεί. Τώρα πια κάθε γειτονιά έχει αγορά. Ε, το είχαν ανακαινίσει κιόλας το κατάστημα και μετά την ανακαίνιση εδιπλασιάσαν το ενοίκιο, οπότε δεν μπορούσαμε να τα βγάλουμεν πέρα...»

(Φρόσω, παλιά κάτοικος της περιοχής: Ιανουάριος 2010)

Αν και πολλοί καταστηματαρχές κατηγορούσαν την πεζοδρόμηση των κεντρικών δρόμων, που δυσκόλεψε την πρόσβαση των πελατών, για το μαρασμό της περιοχής ως το κύριο εμπορικό κέντρο της πόλης, φαίνεται πως η σύγκριση που κάνουν είναι με παλαιότερες εποχές, πριν και το 1974 ακόμα, όταν δηλαδή η Παλιά Λευκωσία ήταν το μοναδικό εμπορικό κέντρο της ευρύτερης επαρχίας Λευκωσίας ή ακόμα και της Κύπρου ολόκληρης. Όταν, δηλαδή, η Λευκωσία ήταν γνωστή με το όνομα «Χώρα» και προσέλκυε στα καταστήματά της κόσμο ακόμα και από τις άλλες πόλεις του νησιού. Έτσι, οι καταστηματαρχές της περιοχής παραβλέπουν την ανάπτυξη των νέων εμπορικών κέντρων και εστιάζουν την κριτική τους στις κινήσεις και αποφάσεις του δήμου Λευκωσίας. Το επόμενο απόσπασμα, από συνέντευξη με ένα κάτοικο της Παλιάς Λευκωσίας περιγράφει την εμπορική σημασία που είχε η Λευκωσία σε παλαιότερες εποχές και την «αποκέντρωση του εμπορίου».

«Πρέπει να φανταστεί κανείς πως την εποχή εκείνη, πριν το '74 ή τζιαι ακόμα πριν τζιαι το '63, η Ερμού είσιεν ότι μπορείς να φανταστείς. Ήταν δηλαδή όπως τα μεγάλα τα παζάρια που θωρεί κανείς στη Συρία και την Ανατολή. Αλλά τότε έσφιζεν που ζωή η πόλη, έβλεπες να έρχονται βρακάδες με τα λεωφορεία που τα χωρκά με τες όρνιθες, τα σακκιά με τα αλεύρια τζιαι τούτα ούλλα, που εδίνναν χρώμα τζιαι ζωήν στην πόλην. Δηλαδή πρέπει να αντιληφθείς πως για να αγοράσουν ρούχα, παπούτσα τζιαι διάφορα άλλα πράματα, έρχονταν ούλλοι εις την πόλη. Αθρώποι που ούλλα τα χωρκά γυρώ από την πόλη, έρχονταν με τα λεωφορεία της γραμμής να ψωνίσουν. Εξού τζιαι γιατί ήταν τόσο εύκολο για τους καταστηματαρχές της Παλιάς Πόλης να έχουν τόσοσους πολλούς πελάτες, που τωρά λαλούν ότι εν ο πεζόδρομος που φταίει τζιαι εππέσαν οι δουλιές τους. Οι δουλιές τους εππέσαν γιατί ο κόσμος που τα χωρκά ή τα προάστια πια εν χρειάζεται να έρθει δαμέ να αγοράσει τα πράματα, γιατί έσσειε εκατό Mall ώσπου να φτάσει κανείς τα τείχη τζιαι να μπει μέσα στην πόλη. Δηλαδή έγινε μια αποκέντρωση του εμπορίου, κατάλαβες...;»

Η σταδιακή εγκατάλειψη και η γενικότερη ερήμωση της Παλιάς Πόλης άλλαξε τις χρήσεις διαφόρων χώρων και κτιρίων της, ιδιαίτερα αυτών που βρίσκονται κατά

μήκος της Πράσινης Γραμμής. Παράλληλα, ό μως, άλλαξε και τη σύσταση των ομάδων που την επισκέπτονταν και την κατοικούσαν. Οι ιδιοκτήτες που φεύγουν προς τα νεόχτιστα σπίτια των προαστίων, εκτός των τειχών της πόλης, ενοικιάζουν φτηνά τα ακίνητά τους τόσο σε φτωχότερες ομάδες και σε πρόσφυγες του 1974, όσο και σε τεχνίτες, ξυλουργούς και μεταλλουργούς, και με αυτόν τον τρόπο η περιοχή βιώνει μια σημαντική αλλαγή στον κοινωνικό, αλλά και τον ταξικό χαρακτήρα της.

«Ε τούτο το πράμα ούλλον επροκάλεσε ακριβώς την φυγήν που την πόλη, ενέκρωσε το εμπόριον, ανπτύχθηκε ραγδαία η εκτός των τειχών Λευκωσία τόσο εμπορικά, όσο και οικιστικά και έγινε μια πλήρης αντικατάσταση του πληθυσμού που ήταν μέσα στα τείχη. Δηλαδή, τα σπίθκια που ευκαιρώσαν ενοικιάσαν τα οι ιδιοκτήτες σε πελεκάνους¹⁴, σιδεράδες, πο γιατζίδες... Εξού τζιαι θωρείς ωραία αρχοντικά, τζιαμέ που εν η αποθήκη για παράδειγμα, τα οποία εν εργαστήρια. Η ήρθαν τζιαί εμείναν φτωσιοί αθρώποι, πρόσφυγες...»

Παράλληλα, η συνοριοποίηση της εντός των τειχών πόλης, η οποία τη μετέτρεψε από το κέντρο της πόλης σε μια συνοριακή περιοχή στα άκρα δύο διαφορετικών κρατικών οντοτήτων, συνέλαβε στην κοινωνική περιθωριοποίησή της και στην μετατροπή της σε μια περιθωριακή αστική περιοχή, η οποία προσέλκυε δραστηριότητες όπως η πορνεία, η σωματεμπορία (trafficking) και η μαφία. Είναι χαρακτηριστικό πως συγκεκριμένοι δρόμοι της εντός των τειχών πόλης παραμένουν μέχρι σήμερα γνωστοί για τα καταστήματα κονσομασιόν (ή όπως συχνά τα αποκαλούν οι ε/Κύπριοι τις «πουτανομπυραρίες») ή για τους οίκους ανοχής τους.

Τέλος, η εικόνα της εγκατάλειψης, παραμέλησης και περιθωριοποίησης που μου παρουσίασαν πολλοί από τους παλιούς κατοίκους της περιοχής ολοκληρώνεται από την εισροή μεταναστών, η οποία ξεκινά από τη δεκαετία του 1990 με τις ομάδες Ρωσσοπόντιων, που εγκαθίστανται ιδιαίτερα κοντά στην εκκλησία της Φανερωμένης (κυρίως γιατί είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι), και συνεχίζεται τη δεκαετία του 2000 με τους μετανάστες και πρόσφυγες από τις χώρες της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Νότιο-Ανατολικής Ασίας. Οι αλλαγές αυτές στην ε/Κυπριακή πλευρά της εντός των τειχών Λευκωσίας τη μετατρέπουν σε μια περιθωριακή αστική περιοχή, την οποία αποφεύγουν πολλοί ε/Κύπριοι Λευκωσιάτες και επισκέπτες λόγω του φόβου που τους προκαλεί τόσο η στρατιωτικοποίηση και η εγγύτητα με τον εχθρό «Τούρκο», όσο και η παραμέληση και η επαφή με το μετανάστη και τον περιθωριακό «άλλο». Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ευρεία διάδοση, στους ε/Κύπριους κατοίκους της

---

¹⁴ Ξυλουργούς

Λευκωσίας, της αντίληψης ότι η περιοχή εντός των τειχών είναι μια επικίνδυνη περιοχή, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί στις αφηγήσεις διαφόρων πληροφορητών μου το αίσθημα του φόβου που κατευθύνεται κυρίως προς την παρουσία των μεταναστών «άλλων».

«Παλιά μου άρεσε η Παλιά Λευκωσία, έχω μεγαλώσει εκεί, πήγαινα και μετά που ήμουν εργαζόμενη, μετά τη δουλειά, στο μαγαζί του πατέρα μου στην Λήδρας και τον βοηθούσα. Ε τώρα δεν μου αρέσει, δηλαδή... δεν μου αρέσει διότι ανοίξαν κέντρα, γίναν πράματα, αλλά φοβάσαι να κυκλοφορήσεις. Δηλαδή... θυμούμαι μου έλεγε η κόρη μου ότι μιαν φορά, ένα βράδυ πριν πεντέξι χρόνια, πήγαινε εκεί να πάει προς την Φανερωμένη την εκκλησία με τ' αυτοκίνητό της και ήρθαν και τις χτυπούσαν το αυτοκίνητο έτσι στα τζάμια! Φαντάσου τώρα μόνη της μια κοπέλλα, να της χτυπούν κάτι, πακιστανοί τι ήταν... να της χτυπούν το αυτοκίνητο... Οπότε δεν ξανατολμούσε να πάει έτσι μόνη της κάτω, όι περπατητή αλλά ούτε και με το αυτοκίνητο. Δηλαδή το βράδυ ειδικά... αν είσαι μόνος σου μέσα στα σοκκάκια που δεν έχει φώτα, που δεν είναι η Λήδρας ας πούμε φοβάσαι. Εδώ και στην Ονασαγόρου φοβάσαι να περπατήσεις, δηλαδή μέρα ας πούμε, που είχα πάει πριν κάποια χρόνια, ήταν σαν εγκαταλελειμμένη πόλη η Ονασαγόρου, δεν ήταν σαν τη Λήδρας που ήταν γεμάτη κόσμο, δεν ξέρω τώρα αν ανοίξαν καταστήματα...»

(Φρόσω, παλιά κάτοικος της περιοχής: Ιανουάριος 2010)

Σύμφωνα με τις περιγραφές που παραθέτουμε παραπάνω, η ε/Κυπριακή πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας βιώνει μια γενική και συνεχή υποβάθμιση και παραμέληση, που ξεκινά ήδη από τη δεκαετία του 1960 και εντείνεται μετά τον πόλεμο του 1974, με αποτέλεσμα τη σταδιακή εγκατάλειψη της. Αν αυτό ισχύει για το εμπορικό κέντρο των οδών Λήδρας και Ονασαγόρου και την περιοχή της Φανερωμένης, τότε ισχύει περισσότερο ακόμα για τις διάφορες οικιστικές γειτονιές της περιοχής, ιδιαίτερα αυτές που βρίσκονται κοντά στην Πράσινη Γραμμή. Ωστόσο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 οι αλλαγές αυτές συμβάλλουν σημαντικά και στην ανάπτυξη μιας διαφορετικής δραστηριότητας στην περιοχή, η οποία παρουσιάζεται ως πρόδρομος της από τα κάτω δραστηριοποίησης που μελετάμε.

6.2. Το καφενείο «Τα Καλά Καθούμενα» και οι «κουλτουριάρηδες» της Παλιάς Λευκωσίας ως συνέχεια της διαφορετικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται στην Παλιά Πόλη τη δεκαετία του 1980

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πλατείας Φανερωμένης ως το κέντρο της από τα κάτω πολιτισμικής και πολιτικής δραστηριοποίησης τη δεκαετία του 2000, έπαιξε το καφενείο *Τα Καλά Καθούμενα*, το οποίο άνοιξε στα μέσα της δεκαετίας του 1990

δίπλα στην πλατεία, στη στοά Παπαδοπούλου (βλ. στον παραπάνω χάρτη, Εικ. 1) . Τη δεκαετία του 1990 οι περισσότεροι από τους παλιούς αστούς κατοίκους της περιοχής Φανερωμένης είχαν φύγει και σε κάποιο βαθμό είχαν αντικατασταθεί από τις πρώτες ομάδες μεταναστών –τους ορθόδοξους Ρωσσοπόντιους– όμως πολλά από τα σπίτια και τα καταστήματα παρέμεναν άδεια. Έτσι, αν και δίπλα στην οδό Λήδρας που ήταν πάντα το κέντρο της Παλιάς Λευκωσίας, η περιοχή Φανερωμένης ήταν σχεδόν έρημη. Το γεγονός ότι το καφενείο άνοιξε στη συγκεκριμένη περιοχή –μια κεντρική αλλά τότε παραμελημένη γειτονιά– ήταν καθοριστικό για την εκ νέου διαμόρφωση της περιοχής ως κέντρο της πόλης.

«Δηλαδή και μέχρι το '95, πιστεύω πως το ογκόντα τις εκατό των κατοίκων της Λευκωσία εν εξέραν που εν η Φανερωμένη! Καταλαβαίνεις; Η Φανερωμένη... που ήταν πάντα το κυριότερο εμπορικό κέντρο της πόλης!»

Το καφενείο *Τα Καλά Καθούμενα* έγινε, από την αρχή της λειτουργίας του, ένα στέκι για τους «εναλλαχτικούς» Λευκωσιάτες. Ποιοι ήταν όμως αυτοί; Οι κοινωνικοί δρώντες που αποκαλώ εδώ «εναλλαχτικούς» (χρησιμοποιώντας το όρο με «χ», όπως τον χρησιμοποιούν αρκετοί από τους πληροφορητές μου), ήταν κυρίως μουσικοί, καλλιτέχνες, καθηγητές ή ακαδημαϊκοί, αλλά και μαθητές και φοιτητές, από μεσαία και υψηλά οικονομικά στρώματα, που συνδέονταν με το δίκτυο σχέσεων που είχε ήδη σχηματίσει στην περιοχή ο Σάκης, ο ιδιοκτήτης του καφενείου και μουσικός ο ίδιος. *Τα Καλά Καθούμενα* ήταν το τρίτο καφενείο που άνοιξε ο Σάκης στην Παλιά Λευκωσία και ήταν σίγουρα το πιο πετυχημένο σύμφωνα με τον ίδιο. Ωστόσο, ο χαρακτήρας του καφενείου διαμορφώθηκε από τη δραστηριότητα του συγκεκριμένου κεντρικού κοινωνικού δράστη στην Παλιά Λευκωσία, η οποία ξεκινάει από τη δεκαετία του 1980 και σχετίζεται με τις πρώτες ομάδες κατοίκων και επισκεπτών που αρχίζουν τότε να συχνάζουν και να κατοικούν εντός των τειχών της πόλης. Στο επόμενο μέρος, θα περιγράψουμε, λοιπόν, την ανάπτυξη στην εντός των τειχών πόλη μιας διαφορετικής ή «εναλλαχτικής» δραστηριότητας, η οποία παρουσιάζεται ως πρόδρομος της από-τα-κάτω οργάνωσης και δράσης την οποία μελετάμε.

6.2.1. Δεκαετία του 1980: τα καφενεία «Πράσινη Γραμμή» και «Έπεα Πτερόντα»

Το πρώτο καφενείο που άνοιξε στην Παλιά Λευκωσία ο Σάκης ήταν το καφενείο *Η Πράσινη Γραμμή* και βρισκόταν στην περιοχή του Αγίου Κασσιανού, στην ανατολική πλευρά της πόλης και ακριβώς δίπλα στη διαχωριστική γραμμή. Αυτό ήταν το σπίτι της γιαγιάς του, εκεί που μεγάλωσε και εκεί που έζησε σαν παιδί τον πρώτο

διαχωρισμό της πόλης το 1963. Όταν, λοιπόν, ο Σάκης επέστρεψε στην Παλιά Πόλη τη δεκαετία του 1980 η περιοχή ήταν πολύ διαφορετική από ότι είναι σήμερα. Ήταν μια περιοχή εγκαταλελειμμένη, όπου συναντούσε κανείς μόνο, στρατιώτες, γέρους και ανθρώπους του περιθωρίου.

«Η Παλιά Πόλις ήταν σαν να έχει σταματήσει ο χρόνος, ήταν ένα απίστευτον πράγμα τότε, το οποίο ήταν τζιαι φοϊτσιάρικο, δηλαδή επροκαλούσεν σου το δέος... ήταν εγκαταλελειμμένη, ήταν γεμάτη στρατιώτες, στρατιωτικά τζιπ, είτε των Ηνωμένων Εθνών, είτε δικά μας, είσιεν σύλλους άγριους αδέσποτους και ανθρώπους γέρους... μόνο γέρους! Δαμέ ας πούμε στην γειτονιά είσιεν πέντε γέρους όταν ήρθα, κανέναν άλλον. Λοιπόν, η πόλις δηλαδή είσιεν μόνον γέρους που εμείναν στην πόλη, σαν κατάλοιπα του ένδοξου παρελθόντος, τζιαι ανθρώπους λούμπεν... άνθρωποι του υπόκοσμου, άνθρωποι μυστήριοι...»

Ωστόσο, η υποβάθμιση και εγκατάλειψη της Παλιάς Λευκωσίας, η συν-οριακότητά της, αλλά και το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό της τοπίο, το οποίο τότε ήταν σαφώς παραμελημένο, είναι βασικοί παράγοντες που προσελκύουν την ίδια εποχή κάποιους πρώτους νέους ε/Κύπριους, οι οποίοι είτε λόγω των φθηνών ενοικίων, είτε λόγω προσωπικών ή άλλων λόγων αποφασίζουν να εγκατασταθούν στην περιοχή. Σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση αυτών των νέων δραστών στην περιοχή παίζει το ξεκίνημα των έργων ανάπλασης της Παλιάς Λευκωσίας μέσα από το δι-κοινοτικό πρόγραμμα Masterplan. Το πρόγραμμα αυτό ήταν ένα από τα πρώτα δι-κοινοτικά προγράμματα της Λευκωσίας το οποίο ξεκίνησε στα τέλη του 1970 από την ανάγκη κοινής διαχείρισης του αποχετευτικού συστήματος της διχοτομημένης πόλης από τα δύο δημαρχεία¹⁵ και εξελίχθηκε σε ένα κοινό ρυθμιστικό σχέδιο για τη διατήρηση και ανάπλαση της περιοχής, βάζοντας έτσι τις βάσεις για την ανάπτυξη έστω κάποιας υποτυπώδους συνεργασίας και επαφής μεταξύ των δύο πλευρών. Ωστόσο, το πρόγραμμα αυτό επηρέασε και με άλλους τρόπους την περιοχή, γιατί απασχόλησε έναν αριθμό νέων αρχιτεκτόνων, επιστημόνων και ειδικών που άρχισαν να ενδιαφέρονται για τον αρχιτεκτονικό και ιστορικό «πλούτο» της Παλιάς Λευκωσίας και παράλληλα άρχισαν να δραστηριοποιούνται πολιτιστικά και πολιτικά στην περιοχή. Η τάση αυτή «ανακάλυψης» της Παλιάς Λευκωσίας από τους πρώτους

¹⁵ Επικεφαλής των δύο δημαρχείων της Λευκωσίας ήταν εκείνη την εποχή, από τη νότια πλευρά ο ε/Κύπριος πολιτικός Λέλλος Δημητριάδης, που διετέλεσε δήμαρχος Λευκωσίας για πολλά χρόνια (ως διορισμένος την περίοδο 1970-1986 και ως εκλεγμένος από το 1986 μέχρι το 2001) και από τη βόρεια πλευρά ο προοδευτικός τ/Κύπριος πολιτικός Μουσταφά Ακιντζί. Ο Ακιντζί εξελέγη πρόεδρος του μη-αναγνωρισμένου κράτους της ΤΔΒΚ το 2015, δίνοντας νέα ώθηση στις διαπραγματεύσεις των δύο πλευρών για τη λύση του Κυπριακού Προβλήματος.

νέους κατοίκους μετά το 1974 και ο ρόλος του Masterplan, περιγράφεται από τα παρακάτω λόγια του Σάκη, ο οποίος ανήκει σε αυτές τις πρώτες ομάδες που αποφάσισαν να κατοικήσουν, να εργαστούν και να ζήσουν στην περιοχή τη δεκαετία του 1980.

«Μετά το '80, το '82, '83 εξεκίνησεν τούτη η διάθεση αναβάθμισης της Λευκωσίας. Έγινεν το Masterplan, επιδιορθώθηκε η πύλη Αμμοχώστου τζιαι ελειτούργησε ως χώρος εκδηλώσεων το '83, '84, οπότε ξαναμπήκε στον χάρτη η Παλιά Λευκωσία. Διότι η πύλη Αμμοχώστου ήταν μεγάλο έργο, πήρε και το βραβείο Europa Nostra, επένδυσε τζιαι ο Δήμος. Τότε γίνεται και το πρώτο φεστιβάλ Λευκωσίας, που ήταν πάρα πολύ σημαντική υπόθεση για τη Λευκωσία. Λόγω του φεστιβάλ Λευκωσίας αλλά και της πύλης Αμμοχώστου εξεκίνησε τότε να δημιουργείται ένα ενδιαφέρον ξανά για την πόλη. Αλλά αυτό είχε να κάνει ιδιαίτερα με το Masterplan. Διότι, η δυνατότητα να ενδιαφερθεί κάποιος για την πόλη εδώθηκε μέσω του Masterplan, το οποίο ήταν ένα δικοινοτικό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την εκ παραλλήλου αναβίωση και συντήρηση της πόλης. Το Masterplan εργοδότησε διάφορους νέους πολεοδόμους, νέους αρχιτέκτονες, παιθικά της ηλικίας μου, δηλαδή τότε εικοσπεντάρηδες, τριαντάρηδες, προοδευτικά παιθικά τα οποία εκάμαν μελέτες για την πόλη και πολλά από τα οποία εκατοικήσαν τζιαι μέσα στην πόλη. Μεσ τούντο περιβάλλον ούλλο, αποφάσισα τζιαι εγώ το '83 μετά τις αναζητήσεις μου σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης, ότι τελείωσε θα γυρίσω πίσω στην Κύπρο, εικοσιπέντε χρονών τότε, και θα μείνω εδώ σε αυτό το σπίτι, το μόνο μέρος που με συγκίνα στην Κύπρο, που μου δημιουργούσε μια αίσθηση νοήματος»

Η δραστηριότητα που αναπτύσσεται εκείνη την εποχή συγκεντρώνεται στα ανατολικά της εντός των τειχών πόλης και γύρω από την ανακαινισμένη Πύλη Αμμοχώστου, η οποία γίνεται και ο πρώτος πολιτιστικός πυρήνας τη περιοχής. Εκεί κοντά ανοίγουν τότε κάποιοι πρώτοι χώροι που «εξέφρασαν πάρα πολύν κόσμον που εγύρευκεν κάτι διαφορετικό, έναν τρόπον έκφρασης» (Σάκης, από συνέντευξη το 2010), όπως το βιβλιοπωλείο και οι εκδόσεις «Αιγαίο» και η μουσική και θεατρική σκηνή «Εναλλάξ» και η περιοχή αρχίζει να αποκτά ένα διαφορετικό χαρακτήρα.

Εικόνα 6: Φωτογραφία της πύλης Αμμοχώστου. Η φωτογραφία βρέθηκε με ελεύθερη άδεια χρήσης από το αρχείο Wikipedia commons :http://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AFamagusta_gate_in_Nicosia_Republic_of_Cyprus.jpg

Στην ίδια περιοχή ανοίγει και ο Σάκης το δικό του καφενείο χωρίς άδειες από κάποιον επίσημο φορέα. Στην αρχή ήταν αρκετά διστακτικός για το αν θα ερχόταν κανείς εκεί γιατί, σε αντίθεση με τους άλλους χώρους που βρίσκονταν δίπλα στα τείχη, το δικό του καφενείο βρισκόταν κυριολεκτικά πάνω στην Πράσινη Γραμμή, βαθιά μέσα στην εντός των τειχών πόλη. Ωστόσο, το καφενείο αυτό καταφέρνει να αποτελέσει ένα σημαντικό σημείο συνάντησης και έκφρασης των τότε «εναλλαχτικών» τρόπων πολιτιστικής και κοινωνικο-πολιτικής δραστηριότητας.

«Ποιός ήταν να έρτει όμως δα κάτω; Ήταν μεγάλη εμπειρία για αυτούς που άρχισαν σιγά σιγά να έρχονται γιατί έρχονταν περπατητοί αναγκαστικά ως εδώ τζιαι επερνούσαν που τα χαλάσματα, που τους στρατιώτες που τους εθωρούσαν περίεργα... Αλλά ήρθε κόσμος τελικά, τζιαι όι μονον τούτο, ήρτεν κόσμος που τωρά εν γνωστός σε διάφορα πράματα στην πόλη, ήρτε κόσμος που ήταν, τζιαι είναι ακόμα, στο Masterplan, ήρτε κόσμος που ήταν εναλλαχτικός αλλά εν είσιεν πουθενά να στεγάσει τούτη την εναλλαχτικότητά του όταν επέστρεφε που το εξωτερικόν τζιαι τες σπουδες του, πολύς κόσμος όπως για παράδειγμα οι Φίλοι του Ακάμα¹⁶. Οι φίλοι του Ακάμα, που εν ο πρόδρομος των σημερινών Οικολόγων¹⁷, εδημιουργηθήκαν δαμέ, εγώ τους εμάζεψα τζιαι πήρα τους με πούλμαν να δουν που εν ο Ακάμας, που απειλούταν τότε που τον Φωτιάδη¹⁸ που έθελε να χτίσει... εν δαμέ που έγινε η ιδρυτική τους συνεδρίαση. Δαμέ εγίναν όμως τζιαι συναυλίες, τζιαι τούτο ήταν το μεγάλο σοκ για τους στρατιώτες. Να φανταστείς ο Παπάζογλου¹⁹ έπαιζε δαμέ βδομάδες ολόκληρες, για θκιο τρια συνεχόμενα χρόνια ερχόταν με το σχήμα του για μια βδομάδα τζιαι παίζαν κάθε μέρα, ήταν τούτοι δαμέ τζιαι γυρών που τες ψάθες που είχα στην αυλή, ήταν οι στρατιώτες με τα όπλα, οι σκοποί, να ακούσουν, να δουν ήντα που γίνεται... αλλά και άλλος κόσμος, ήταν γεμάτο το μαχαζί έρχονταν ακόμα τζιαι γριές που την γειτονιά. Θυμούμαι την πρώτη φορά που εφέραμεν τον Ross Daly²⁰ με το σχήμαν του, το '86 ή το '87, που παίζουν δύσκολα πράματα όι χίτς,

¹⁶ Η χερσόνησος του Ακάμα βρίσκεται στη νοτιο-δυτική πλευρά της Κύπρου και αποτελεί μια περιοχή με εξέχουσα φυσική ομορφιά και περιβαλλοντική σημασία για ολόκληρο το νησί. Κινήματα για την προστασία του Ακάμα από την οικονομική του εκμετάλλευση συνεχίζουν τη δραστηριοποίησή τους μέχρι και σήμερα (βλ. Πρωτοβουλία για τη διάσωση των φυσικών ακτών www.facebook.com/coastlinecy).

¹⁷ Το *Κίνημα Οικολόγων Περιβαλλοντιστών* ιδρύθηκε το 1996 και ένα από τα κοινοβουλευτικά κόμματα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2011 εξασφάλισε 1 έδρα στο κοινοβούλιο (<http://cyprusgreens.org/>).

¹⁸ Ο Φωτιάδης είναι ένας από τους ε/Κύπριους μεγαλοεπιχειρηματίες και τη δεκαετία του 1980 είχε προσπαθήσει να χτίσει ξενοδοχειακές μονάδες στη χερσόνησο του Ακάμα.

¹⁹ Ο Νίκος Παπάζογλου (1943-2011) ήταν δη μοφιλής Έλληνας μουσικός, ερμηνευτής και δισκογραφικός παραγωγός από τη Θεσσαλονίκη, που συνδέθηκε μέσω των συνεργασιών του με μουσικούς όπως ο Διονύσης Σαββόπουλος, ο Μανώλης Ρασούλης και ο Νίκος Ξυδάκης. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της μουσικής του Παπάζογλου ήταν η σύνδεση διαφορετικών μουσικών στιλ και παραδόσεων, δημιουργώντας το δικό του «ρεύμα» που επηρέασε την ελληνική μουσική.

²⁰ Ο Ross Daly είναι Ιρλανδός μουσικός ο οποίος έχει αφιερώσει τη ζωή και τη μουσική του καριέρα σε αυτό που σήμερα χαρακτηρίζεται «World Music» από πολύ πριν αρχίσει να χρησιμοποιείται ο συγκεκριμένος όρος. Διατηρεί στενές σχέσεις με τον ελληνικό χώρο, μιας

τζιαι το πρωί όταν εκάμναν πρόβες έρχουνταν οι γριές που την γειτονιά τζιαι εκάθουνταν να τους ακούσουν γιατί εθύμιζεν τους τες ανατολίτικες μουσικές που ακούαν παλιά»

Όπως φαίνεται από το παραπάνω απόσπασμα, στο καφενείο *Η Πράσινη Γραμμή* διαμορφώθηκαν ήδη κάποιες πρώτες μικρές ομάδες δρώντων, οι οποίες συνδέθηκαν με συγκεκριμένες πολιτικές και μουσικές παραδόσεις. Θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε πως αν και οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στο συγκεκριμένο καφενείο, αλλά και στους υπόλοιπους χώρους της ανατολικής Παλιάς Πόλης, μπορούν να χαρακτηριστούν πετυχημένες και πρωτοποριακές, δεν αφορούσαν παρά μόνο μικρές ομάδες συμμετεχόντων. Όπως χαρακτηριστικά μου είπε ο Σάκης «*ήμαστων ένας μικρόκοσμος*». Ακόμα και έτσι, αυτοί οι λίγοι πρώτοι κάτοικοι και θαμώνες της εντός των τειχών Λευκωσίας διαφοροποιούσαν τους εαυτούς τους από τους υπόλοιπους Λευκωσιάτες που δεν πέρναγαν τα τείχη της πόλης και, παράλληλα, ταυτίζονταν με τις υπόλοιπες ομάδες που βρίσκονταν μέσα στα τείχη ως διαφορετικοί, «περιθωριακοί» ή «λούμπεν».

«...το 1980 το γοητευτικό τούντης πόλης ήταν πως ήταν ένα σύμπαν παράλληλο μες το σύμπαν της Κύπρου, το οποίο σύμπαν είσσιεν τείχη γύρω γύρω που λειτουργούσαν σαν φίλτρο, ακριβώς δηλαδή λόγω του φόβου των Τούρκων και της ερημιάς ο κόσμος που επέρναν τα τείχη ήταν διαφορετικός. Ήταν σαν να έκανε η πόλις face control, δηλαδή ένας για να περάσει τα τείχη, έπρεπε να είναι ιδιαίτερος άνθρωπος, έπρεπε να είναι ένας ψαγμένος άνθρωπος ο οποίος συνειδητά επιλέγει το κάτι άλλο, δηλαδή ήσουν στην Παλιά Πόλη, ήσουν κάτι άλλο. Είτε ήσουν λούμπεν δηλαδή, είτε ήσουν ο γέρος, είτε ο προοδευτικός νέος που αποφάσισε νάρτει, ήσουν κάτι άλλο, ήσουν ένα περιθώριο τούντης πόλης...»

Τη διαφοροποίηση των δρώντων αυτών ενέτεινε και το γεγονός ότι την ίδια εποχή στην Παλιά Πόλη «*από το '77 μέχρι τζιαι το '83, υπήρξεν μια άνθησης των μικρών εξωκοινοβουλευτικών αριστερών ομάδων*» (Γιώρκος, συνέντευξη 2010). Την εποχή, δηλαδή, που αρχίζουν να επιστρέφουν στην Κύπρο άτομα που είχαν σπουδάσει στην Ελλάδα τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης. Οι δρώντες αυτοί, που συμμετέχουν σε τέτοιες ομάδες μαζί με τους θαμώνες των «εναλλακτικών» χώρων τους οποίους αναφέραμε, προσθέτουν την πολιτική στην πολιτιστική διαφορετικότητα ή «εναλλακτικότητα» που αναπτύσσεται μέσα στα τείχη, τα οποία λειτουργούν ως φυσικός αλλά και ως κοινωνικός διαχωρισμός στην πόλη ή, όπως αναφέρεται στο

παραπάνω απόσπασμα, λειτουργούν ως «φίλτρο» και βοηθούν στο να γίνει η Παλιά Λευκωσία, σύμφωνα με τον Σάκη, ένα «καταφύγιο των λούμπεν».

«Όταν λέμε ήταν καταφύγιο των λούμπεν, λούμπεν ήταν τζιαι τούτοι [τα μέλη των αριστερών εξωκοινοβουλευτικών ομάδων] για την κοινωνία την κανονική. Δηλαδή τα φρικιά που μεινίσκαμεν ούλλοι μαζίν, ετρώαμεν ούλλοι μαζίν, εγαμούσαμεν ούλλοι μαζίν, ήταν ένα χάος... το γνωστό χάος ξέρεις... Τότε, το '80 ήταν πρωτοφανούσιμα πράματα τούτα για την Κύπρον...»

Αν στο πρώτο καφενείο του Σάκη μπήκαν οι βάσεις για τη σύνδεση της περιοχής με συγκεκριμένες πολιτικές, ακτιβιστικές και πολιτιστικές παραδόσεις, στο δεύτερο καφενείο ενδυναμώθηκε ακόμα περισσότερο η σύνδεση της Παλιάς Λευκωσίας με τις τότε «εναλλαχτικές» μουσικές παραδόσεις του ελληνικού τραγουδιού. Το καφενείο «Έπεα Πτερόεντα» λειτούργησε από το 1988 μέχρι το 1995 και βρισκόταν πολύ πιο κοντά στην Πύλη Αμμοχώστου. Σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη του, αυτό το καφενείο ήταν περισσότερο επαγγελματικά προσανατολισμένο και έτσι συνέβαλλε στην περαιτέρω ανάπτυξη κυρίως της μουσικής σκηνης της Παλιάς Λευκωσίας και της διαφορετικότητας που αυτή ήθελε να εκφράσει τόσο στο πλαίσιο της πόλης της Λευκωσίας, όσο και σε αυτό του ευρύτερου «ελληνικού χώρου». Χαρακτηριστικός αυτής της ανάπτυξης είναι ο δίσκος *«Θαμώνες: 12 Τραγούδια από τη Λευκωσία»*, που κυκλοφόρησε το 1995 από την ελληνική δισκογραφική εταιρία *Λήρα*. Στο οπισθόφυλλο του δίσκου, στον οποίο μεταξύ άλλων καλλιτεχνών συμμετέχει και ο δημοφιλής σήμερα ε/Κύπριος μουσικός Αλκίνοος Ιωαννίδης, διαβάζουμε:

«Σε μια εποχή που προτείνει χαμόγελο και λάμψη μέσα από γυάλινες καρικατούρες, γυρίζουμε τον προβολέα στα γνήσια, τα αληθινά και τα ανθρώπινα. Στο κάλεσμα του Θανάση από την Λάρισα, του Νίκου και του Σωκράτη από τη Θεσσαλονίκη, των Χαϊνηδων από την Κρήτη, των παιδιών από την Κω και της κάθε παρέας που δημιουργεί στην περιφέρεια, δηλώνουμε κι εμείς παρών. Μια παρέα από την Λευκωσία. Όλοι θαμώνες στο καφενείο 'Έπεα Πτερόεντα'...»

Από αυτό το απόσπασμα φαίνεται ότι οι συντελεστές του δίσκου, ανάμεσα σε αυτούς και ο ιδιοκτήτης του καφενείου, τοποθετούν τους εαυτούς τους από τη μια πλευρά *«στα γνήσια, τα αληθινά και τα ανθρώπινα»* εν αντιθέσει με τις «γυάλινες καρικατούρες», δηλαδή σε άμεση αντίθεση με το μαζικό και το εμπορικό, και από την άλλη, τοποθετούν τους εαυτούς τους πολιτιστικά καθαρά στην ελληνική περιφέρεια. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ανάπτυξη αυτής της διαφορετικής πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριότητας, που πραγματοποιείται τη δεκαετία του 1980 στη νότια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας, επηρεάζεται στενά από

τις σχέσεις της με την Ελλάδα. Οι μουσικοί και οι πολιτικοί δρώντες της Παλιάς Λευκωσίας διατηρούν στενές σχέσεις με την Ελλάδα, που, ως «μητέρα πατρίδα», είναι το σημείο αναφοράς ακόμα και για αυτές τις διαφορετικές, «εναλλαχτικές» ή και «προοδευτικές» πολιτιστικές και πολιτικές εκφράσεις. Αν και η Κύπρος, ως ένα μικρό διαχωρισμένο νησί, δέχεται επιρροές και από το Λονδίνο και από άλλες μητροπόλεις της Ευρώπης στις οποίες είχαν σπουδάσει ή ταξιδέψει αυτοί στους οποίους αναφερόμαστε, η επιρροή από την Αθήνα και την Ελλάδα παραμένει έντονη.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να πούμε πως η δεκαετία του 1980 ήταν μια εποχή κατά την οποία προωθήθηκε έντονα η ελληνοκεντρικότητα της νοτίου Κύπρου και κατάφερε να εδραιωθεί ο ελληνικός εθνικισμός, σε διάφορες κοινωνικές ομάδες. Αυτό ήταν ένα αποτέλεσμα του ότι ο πρόσφατος πόλεμος του 1974, ο διαχωρισμός του νησιού και η απειλή του εχθρού ήταν ακόμα πολύ έντονα τόσο στο υλικό περιβάλλον της πόλης, όσο και στις μνήμες και τα βιώματα των ανθρώπων. Έτσι, παρατηρούνται εθνικιστικές τάσεις, ακόμα και σε κάποιες από τις «εναλλαχτικές» πολιτιστικές και πολιτικές εκφράσεις εκείνης της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το βιβλιοπωλείο και οι εκδόσεις *Αιγαίο*, που αποτέλεσε ένα σημαντικό χώρο της δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία της δεκαετίας του 1980. Ενώ όμως το *Αιγαίο* ξεκίνησε ως μέρος της «εναλλαχτικής» πολιτιστικής και πολιτικής τάσης, που διαμορφωνόταν στην Παλιά Λευκωσία εκείνη την εποχή, απομονώθηκε σχετικά σύντομα από τις άλλες ομάδες γιατί εξέφρασε πιο πατριωτικές θέσεις με αντι-τουρκικές τάσεις που πλησίαζαν στον ελληνικό εθνικισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ατονήσει η δραστηριότητά του *Αιγαίου* σε τέτοιο βαθμό που τελικά τη δεκαετία του 2000 δεν είχε πια καμία δημόσια παρουσία (πέρα από τη σατυρική εφημερίδα *Ένωσις*) παρότι το βιβλιοπωλείο, και μετέπειτα και εστιατόριο, συνέχισε να υπάρχουν στην περιοχή. Η απομόνωση του *Αιγαίου* δείχνει πως ήδη από τη δεκαετία του 1980 διαμορφώνονται στην περιοχή ομάδες που διαφοροποιούνται από την κυρίαρχη τάση, εκφράζοντας μια αντίσταση στην κυριαρχία του ελληνικού εθνικισμού και προωθούν την *Κυπριακότητα* ως το όχημα που φέρνει πιο κοντά μεταξύ τους ε/Κύπριους και τ/Κύπριους.

6.2.2. Το καφενείο «Τα Καλά Καθούμενα»

Οι πρώτοι θαμώνες του τρίτου καφενείου, που άνοιξε ο Σάκης στην Παλιά Λευκωσία, ήταν αρχικά οι μουσικοί και οι καλλιτέχνες που σύχναζαν στα προηγούμενα δύο

καφενεία και είχαν ήδη σχηματίσει μια μικρή πολιτιστική και πολιτική «σκηνή». Η σχέση με τη μουσική και τις «τέχνες» που είχαν αρκετοί από αυτούς τους πρώτους θαμώνες του καφενείου ήταν μάλλον και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο χαρακτηρίζονταν από άλλους Λευκωσιάτες ως «κουλτουριάρηδες»²¹, ένας όρος ενδεικτικός της διαφοροποίησης τους από άλλες κοινωνικές ομάδες της πόλης. Ο χαρακτηρισμός αυτός, όμως, έχει υποτιμητική χροιά γιατί συνήθως αναφέρεται σε άτομα ή ομάδες που ενδιαφέρονται για τις «τέχνες και τα γράμματα», ή την «κουλτούρα» γενικότερα, περισσότερο ως ένα στιλ ζωής παρά ως ενασχόληση από πραγματικό ενδιαφέρον. Είναι ένας χαρακτηρισμός που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μειώσει κάποιον ή κάποια, που θέλει να δείχνει σαν να πηγαίνει «κόντρα στο ρεύμα» και να μην ακολουθεί τη «μαζική κουλτούρα», αλλά ουσιαστικά δεν είναι πιο καλλιεργημένος από άλλους, απλά «το παίζει».

Εικόνα 7: Πάνω: Το καφενείο και η στοά Παπαδοπούλου, πρωί καθημερινής. Αριστερά: Αποψη του εξωτερικού χώρου του καφενείου, από το βάθος προς τη στοά. Φωτογραφίες του συγγραφέα

Από την άλλη πλευρά, τα Καλά Καθούμενα ήταν, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, ένα από τα πολύ λίγα «εναλλαχτικά» στέκια της πόλης. Αυτό σημαίνει πως ο διαφορετικός του χαρακτήρας ήταν μια σύνθεση μεταξύ, πρώτον, του γεγονότος ότι δεν έπαιζε εμπορική και δημοφιλή ελληνική ή ξένη μουσική, δεύτερον, του ότι ήταν πιο «χαλαρό» σε σχέση με άλλα μέρη για τη νεολαία (δηλαδή τις περισσότερο

²¹ Αν και δεν γνωρίζουμε πότε ξεκίνησε να χρησιμοποιείται ο όρος «κουλτουριάρηδες» στο πολιτισμικό πλαίσιο της Λευκωσίας, γνωρίζουμε πως οι θαμώνες των Καλών Καθουμένων αποκαλούνταν ως τέτοιοι τουλάχιστον από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και ο χαρακτηρισμός αυτός συνεχιζόταν τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 2000, όταν δηλαδή πραγματοποιήθηκε η επιτόπιή μου έρευνα στη Λευκωσία.

εμπορικές και «κυριλέ» καφετέριες) ως προς το ντύσιμο και το στιλ των θαμώνων και πελατών του, και τρίτον, του ότι παρουσίαζε ένα σημαντικό βαθμό ανεκτικότητας προς το διαφορετικό. Οπότε, η διαφοροποίηση των θαμώνων του καφενείου από την υπόλοιπη κοινωνία ήταν ένα χαρακτηριστικό το οποίο δεν δινόταν σε αυτούς/ες μόνο από-έξω, αλλά αποτελούσε και ένας τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν και οι ίδιοι τους εαυτούς τους και την ταυτότητά τους.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 μέχρι και την αλλαγή της περιόδου 2003-2004, λοιπόν, ένα βασικό μέρος των θαμώνων του καφενείου ήταν ο μάδες και παρέες εφήβων και νέων, που αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από μαθητές ιδιωτικών σχολείων, από νεαρούς που σπούδαζαν στην Ελλάδα και την Αγγλία, όπου είχαν αναπτύξει ένα διαφορετικό στιλ και τρόπο ζωής, και επισκέπτονταν τη Λευκωσία κατά τακτά χρονικά διαστήματα, από τους κάπως μεγαλύτερους και παλιούς θαμώνες των προηγούμενων καφενείων του Σάκη και από τους «καλαμαράδες» στρατιώτες της ΕΛΔΥΚ (Ελληνική Δύναμη Κύπρου)²². Οι στρατιώτες της ΕΛΔΥΚ σύχναζαν στο καφενείο γιατί βρισκόταν σε ένα πολύ κεντρικό σημείο της πόλης, αλλά και γιατί εκεί έβρισκαν ένα σχετικά οικείο και φτηνό χώρο για να περάσουν την έξοδό τους από το στρατόπεδο. Σε αντίθεση με τις άλλες πιο «κυριλέ» καφετέριες της Λευκωσίας, στις οποίες οι ιδιοκτήτες δυσανασχετούσαν από τις μεγάλες παρέες «καλαμαράδων» φαντάρων, που ενοχλούσαν τις κοπέλες και πολλές φορές τους έδιωχναν, ο Σάκης ήταν πάντα πιο φιλικός και ανοιχτός απέναντί σε αυτούς και τη διαφορετικότητά τους.

Το μικρό αυτό καφενείο βρισκόταν σε ένα ωραίο αστικό περιβάλλον που ήταν περιτριγυρισμένο από πεζόδρομους, που όμως, παρότι ήταν στο κέντρο της Παλιάς Πόλης, δεν είχε και τόση κίνηση. Έτσι, ήταν ένα ιδανικό, φιλικό και ήρεμο στέκι, στο οποίο τις πρωινές ώρες τα άτομα που σύχναζαν εκεί μπορούσαν να παίξουν τάβλι ή σκάκι, να πιουν τον «κυπριακό» καφέ τους και να διαβάσουν την εφημερίδα τους, ενώ τα απογεύματα και τα βράδια μπορούσαν να πιουν ούζο, ζιβανία²³ και μπύρα, ακούγοντας ελληνική μουσική, συχνά ζωντανά από κάποιο μουσικό σχήμα. Είχε την

---

²² Η Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) και η αντίστοιχη Τουρκική Δύναμη Κύπρου (ΤΟΥΡΔΥΚ) είναι οι στρατιωτικές δυνάμεις των δύο εγγυητριών χωρών που προβλέπονταν από το σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας του 1960. Οι στρατιωτικές μονάδες αυτές υπάρχουν μέχρι σήμερα στο νησί, όμως μετά τον πόλεμο του 1974 δεν διατηρούνται οι αριθμοί που προβλέπονταν από το σύνταγμα, ιδιαίτερα από την τ/Κυπριακή πλευρά όπου υπάρχει στρατός κατοχής 30.000-40.000 ανδρών.

²³ Η ζιβανία είναι ένα τοπικό κυπριακό ποτό σαν τη ρακή και το τσίπουρο που πίνουν οι πελάτες των καφενείων στην Ελλάδα και την Τουρκία.

αίσθηση ενός παλιού καφενείου, με τους θαμώνες του να γνωρίζονται μεταξύ τους και συχνά να συζητούν ακόμα και από διαφορετικά τραπέζια για κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά θέματα, αλλά πολύ συχνά ήταν γεμάτο νεολαία με μαθητικές στολές²⁴ που παίζανε παιχνίδια, διαβάζανε και φωνάζανε. Ο ιδιοκτήτης, η οικογένειά του, οι φίλοι τους και αυτοί και αυτές που εργαζόνταν στο καφενείο αποτελούσαν μέλη μιας μεγάλης παρέας, που είχε στενές σχέσεις με την Παλιά Πόλη, και χρησιμοποιούσε το καφενείο ως το βασικό κοινωνικό της χώρο. Κάποιοι μάλιστα από τους παλιούς θαμώνες αναφέρονταν στα Καλά Καθούμενα, ακόμα και όταν συνομίλησα εγώ μαζί τους, όχι με το πλήρες όνομά τους, αλλά απλά ως «το καφενείο» ή «ο καφενές», ενώ πολλοί προτιμούσαν να το αποκαλούν απλά ως «τα καλά».

Από την περίοδο 2003-2004 και μετά τα Καλά Καθούμενα απέκτησαν και πιο έντονα πολιτικά χαρακτηριστικά. Το άνοιγμα των συνόρων το 2003, η καθαρή θέση του Σάκη προς το «Ναι», στο δημοψήφισμα για το σχέδιο Αννάν το 2004, και η ανεκτικότητα προς το διαφορετικό που χαρακτήριζε την παρέα των Καλών Καθουμένων, έκαναν το καφενείο ένα από τα πρώτα μέρη στη νότια Παλιά Λευκωσία που υποδέχτηκαν σε ευχάριστο κλίμα τους τ/Κύπριους, όταν άρχισαν να περνάνε, όλο και συχνότερα, την Πράσινη Γραμμή και να αποκτούν σχέσεις με ε/Κύπριους. Οι τ/Κύπριοι που σύχναζαν στο καφενείο ήταν συχνά επαναπροσεγγιστές και πολλές φορές ακόμα και μέλη διαφόρων δι-κοινοτικών ομάδων που δραστηριοποιούνταν εκείνη την εποχή στην περιοχή²⁵, κάποιες από τις οποίες πραγματοποιούσαν και συναντήσεις στο καφενείο. Το «δι-κοινοτικό» χαρακτηριστικό του καφενείου ενδυναμώθηκε όμως περαιτέρω μετά το άνοιγμα του

---

²⁴ Στην Κύπρο ο θεσμός της μαθητικής στολής ουσιαστικά ισχύει μέχρι σήμερα, τόσο στα δημόσια σχολεία, όσο και στα ιδιωτικά. Περίπου όμως στα τέλη της δεκαετίας του 2007 το μαθητικό κίνημα καταφέρνει μια σημαντική χαλάρωση των περιορισμών της μαθητικής στολής στα δημόσια σχολεία η οποία ισχύει μέχρι σήμερα. Η διεκδίκηση από το μαθητικό κίνημα της χαλάρωσης των υποχρεώσεων της στολής μπορεί να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο κοινωνικής αλλαγής και της αύξησης της κοινωνικο-πολιτικής διεκδίκησης που μελετάμε. Χαρακτηριστική αυτής της χαλάρωσης είναι η απόφαση του υπουργείου παιδείας της Κυπριακής Δημοκρατίας το 2007 να εισάγει στη στολή το «τζιν». Βλέπε σχετικά ακολουθώντας το σύνδεσμο του υπουργείου της Κυπριακής Δημοκρατίας: <http://www.cyprus.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/60f24dd3d8b73c09c2257076004d01c9/5a87a838924a7afec225734f0044c2d3?OpenDocument> (ή εναλλακτικά το σύντομο σύνδεσμο: <http://bitly.com/1EPWquU>).

²⁵ Ένα παράδειγμα τέτοιας δι-κοινοτικής ομάδας είναι μεταξύ άλλων η ομάδα «Πλατόφορμα ε/κ και τ/κ εκπαιδευτικών: Ενωμένη Κύπρος» (στην ομάδα αυτή αναφερθήκαμε και στο 3^ο κεφάλαιο, βλ. υποσημ. 38).

περάσματος της Λήδρας/Lokmaci το 2008, που βρίσκεται μόλις μερικές εκατοντάδες μέτρα από το καφενείο, με αποτέλεσμα πολλές φορές και ιδιαίτερα τα Σαββατοκύριακα το καφενείο να αποτελεί ένα χώρο συνένυσης μεταξύ τόσο ανθρώπων από τις δύο κοινότητες του νησιού, όσο και μεταξύ Κυπρίων και ατόμων από τη διεθνή κοινότητα της Λευκωσίας, που συχνά βρίσκονταν δίπλα-δίπλα με τους «καλαμαράδες» ελδουκάρους δημιουργώντας μια ιδιαίτερη συνθήκη συνύπαρξης διαφορετικών ομάδων.

Η Λευκωσία και ιδιαίτερα η παλιά πόλη αποτέλεσε μετά το άνοιγμα των περασμάτων της Πράσινης Γραμμής ένα πεδίο ανάπτυξης και της επίσημης δραστηριότητας διαφόρων NGO (ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις)²⁶, οι οποίες εμπλέκονταν σε προγράμματα επίλυσης συγκρούσεων και εποικοδόμησης της ειρήνης μεταξύ των δύο κοινοτήτων, και τα οποία χρηματοδοτούνταν, μεταξύ άλλων, από το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Development Program)²⁷ και το πρόγραμμα διεθνούς ανάπτυξης και βοήθειας των Ηνωμένων Πολιτειών (United States Agency for International Development)²⁸. Η ανάπτυξη της δράσης των NGO στη διαχωρισμένη Λευκωσία έρχεται κυρίως μετά τα δημοψηφίσματα για το σχέδιο Αννάν, ως συνέχεια και εξέλιξη της δι-κοινοτικής δραστηριότητας που είχε αναπτυχθεί τις προηγούμενες δεκαετίες υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, και ήταν ένας από τους παράγοντες που προσέλκυσε στην πόλη και αρκετούς μη-Κύπριους ειδικούς, εργαζόμενους και εθελοντές στις διάφορες NGO. Οι εργαζόμενοι και εθελοντές στις NGO μαζί με άλλους υπηκόους κυρίως δυτικών χωρών, συχνά μισούς Κύπριους, συνθέτουν τη σχετικά μεγάλη διεθνή κοινότητα της Λευκωσίας. Τα Καλά Καθούμενα ήταν καθ' όλη τη δεκαετία του 2000 ένας δημοφιλής χώρος για τα μέλη αυτής της κοινότητας.

Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, τα Καλά Καθούμενα γίνονται ένα από τα κυριότερα στέκια των διαφορετικών ομάδων της πόλης και, ταυτόχρονα, γίνονται η αφορμή για το ξεκίνημα της διάδοσης της χρήσης του δημόσιου χώρου της πλατείας

---

²⁶ Αν και η ελληνική συντομογραφία για τις Μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις είναι «ΜΚΟ», στο κείμενο χρησιμοποιώ την αντίστοιχη αγγλική «NGO» (Non-Governmental Organizations), γιατί είναι αυτή που χρησιμοποιούν οι πληροφορητές μου. Στο δι-κοινοτικό πεδίο της Κύπρου η κοινή γλώσσα που χρησιμοποιείται μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων νέων που εμπλέκονταν σε τέτοια προγράμματα, αλλά και η πιο κοινή γλώσσα που χρησιμοποιείται για επίσημη και για ανεπίσημη επικοινωνία μεταξύ ε/Κύπριων και τ/Κύπριων νέων είναι η Αγγλική.

²⁷ UNDP: <http://www.undp.org/>

²⁸ USAID: <https://usaid.gov/>

Φανερωμένης. Την ίδια εποχή τα Καλά Καθούμενα είναι ένα από τα λίγα μέρη που προσφέρουν μια εναλλακτική επιλογή στα μοδάτα «κκαφέ» της εμπορικής και δημοφιλούς λεωφόρου Μακαρίου III, την οποία οι ακριβές καφετέριες και τα εμπορικά πολυκαταστήματα κάνουν ένα σύμβολο της μαζικής κουλτούρας των ε/Κυπρίων Λευκωσιτών και της οικονομικής ευημερίας της ε/Κυπριακής πλευράς της Κύπρου. Οπότε, η «Μακαρίου» είναι ένα μέρος που οι θαμώνες του καφεeneίου αποφεύγουν. Με άλλα λόγια, η «Μακαρίου» αποτελεί ένα σύμβολο της ετερότητας για τις διαφορετικές ομάδες που συχνάζουν στα Καλά Καθούμενα, τους «κουλτουριάριδες», τους ελδυκάριους φαντάρους, τους τ/Κύπριους επαναπροσεγγιστές ή ακόμα και τα «φρικιά» της Παλιάς Λευκωσίας, όπως χαρακτηριστικά αποκαλεί ο Σάκης τους νεαρούς και νεαρές που, περίπου από εκείνη την περίοδο και μετά, προστίθενται στους συνήθεις θαμώνες του καφεeneίου και της γειτονιάς. Ενδεικτικοί της εικόνας που έχουν αυτοί που συχνάζουν στο καφεeneίο για τη λεωφόρο Μακαρίου III είναι οι στίχοι ενός ε/Κύπριου ράπερ και ενός από τα «φρικιά» της πλατείας, με τους οποίους ασκείται κριτική στα «ψώνια» και τα «κκαφέ» ως τις καταναλωτικές εκφράσεις της μαζικής κουλτούρας αυτών που πηγαίνουν στη «Μακαρίου»:

*«Γιαυτόν παιθκιά άμα ακούτε Μακαρίου το μόνο που πρέπει να κάμετε...
 άπου φίου φίου
 άπου φίου φίου τζιαί άπου φίου φίου,
 μείνε μακριά που Μακαρίου Μακαρίου
 άπου φίου φίου τζιαί άπου φίου φίου,
 πόσο σε μισώ Μακαρίου Μακαρίου...»²⁹*

Τα «φρικιά» είναι ένας όρος που χρησιμοποιεί ο Σάκης για να περιγράψει τον εαυτό του και την παρέα του τη δεκαετία του 1980, αλλά τον χρησιμοποιεί και για να αναφερθεί στους νεαρούς που συχνάζουν στο καφεeneίο και την πλατεία από τη δεκαετία του 2000 και μετά. Φαίνεται πως παρά τα διάφορα προβλήματα ή διαφωνίες που μπορεί να είχε ο ιδιοκτήτης του καφεeneίου με τους νεαρούς, που την εποχή εκείνη αρχίζουν να συχνάζουν και να δραστηριοποιούνται στην πλατεία, βρίσκει παράλληλα και κοινά μαζί τους. Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι ο Σάκης είχε διαφορετικές τιμές για τους πελάτες και θαμώνες του καφεeneίου και διαφορετικές για

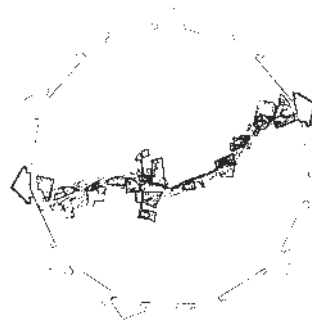
²⁹ Το κομμάτι «Μακαρίου» του Fuckit από τους Ρ.Ο.Τ.Σ. είναι διαθέσιμο στο αρχείο της ιστοσελίδας hiphop.com.cy, στο σύνδεσμο:
<http://www.hiphop.com.cy/downloads/pots/index.php>

τους νεαρούς της πλατείας. Ενώ όλα τα ποτά του καφενείου έκαναν τρία ευρώ, (ο καφές φραπέ, το τσάι, η μπύρα κ.τ.λ.) οι νεαροί της πλατείας πλήρωναν δύο ευρώ, γιατί όπως έλεγε και ο ίδιος «τα φρικιά έχουν έκπτωση».

Στο τελευταίο μέρος αυτού του κεφαλαίου προσφέραμε μια περιγραφή της πορείας του Σάκη και της διαφορετικής πολιτιστικής και πολιτικής σκηνής που αναπτύσσεται στον –και σε σχέση με τον– περιθωριακό και συν-οριακό χώρο της Παλιάς Λευκωσίας. Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1980 δείξαμε πως η Παλιά Λευκωσία γίνεται «ένα καταφύγιο των λούμπεν», αλλά και πως οι πρώτες ομάδες που διαμορφώνονται στην περιοχή θέτουν τις βάσεις για την ανάπτυξη διαφορετικών τρόπων αντίληψης της Παλιάς Λευκωσίας και παράλληλα αναδεικνύουν τον υλικό διαχωρισμό των τειχών αποδίδοντάς του συμβολικές σημασίες. Με άλλα λόγια, αυτοί οι κοινωνικοί δρώντες είναι από τους πρώτους που αμφισβητούν την κυρίαρχη αρνητική εικόνα που έχουν οι άλλοι Λευκωσιάτες για την Παλιά Λευκωσία και, με αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνουν τις συνθήκες για μια πρώτη συμβολική και υλική οριοθέτηση μιας διαφορετικής περιοχής μέσα στην πόλη. Επιπλέον, οι πρώτες αυτές ομάδες παρουσιάζουν στενές σχέσεις με τη δραστηριότητα που αναπτύσσεται δύο δεκαετίες αργότερα, οι οποίες φαίνονται και από το γεγονός ότι αρκετά από τα παιδιά αυτών των πρώτων δρώντων συμμετείχαν ενεργά στις διάφορες δραστηριότητες που οργανώνονται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία και συγκεκριμένα στην πλατεία Φανερωμένης κατά τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε. Οπότε, η αναφορά στο καφενείο *Τα Καλά Καθούμενα* είχε σκοπό να αναδείξει τη σύνθεση των ομάδων που σύχναζαν εκεί και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, που αντλώντας από τις πρώτες ομάδες και στέκια της εντός των τειχών πόλης, εξελίχθηκε σε ένα βασικό κοινωνικό χώρο των διαφορετικών ομάδων της πόλης και σε ένα σημείο συνάντησης των ομάδων και των ατόμων αυτών που διαφοροποιούνται και διαχωρίζονται από την υπόλοιπη κοινωνία στο αστικό πλαίσιο της Λευκωσίας. Η διαφοροποίηση του κόσμου του καφενείου ενδυναμώνεται όταν, μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης το 2003, η τάση της «επαναπροσέγγισης» και οι σχέσεις διαμέσου της γραμμής δίνουν πιο συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτικά χαρακτηριστικά στη διαφορετική αυτή δραστηριότητα. Ως ένα στέκι των διαφορετικών ομάδων της πόλης, τα Καλά Καθούμενα τοποθετούν, λοιπόν, την πλατεία Φανερωμένης στο χάρτη της σύγχρονης Λευκωσίας και γίνονται η αφορμή για να μάθουν και να ξεκινήσουν να συχναίνουν και να δραστηριοποιούνται στην πλατεία οι δρώντες που, στα τέλη της δεκαετίας του

2000, αναδεικνύουν το συγκεκριμένο αστικό δημόσιο χώρο ως το κέντρο της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριοποίησης.

Στο επόμενο κεφάλαιο αυτού του μέρους θα παρουσιάσουμε με περισσότερη εθνογραφική λεπτομέρεια την ανάπτυξη και εδραίωση της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριότητας στην πλατεία Φανερωμένης, αλλά και τις αντιδράσεις των άλλων ομάδων της πόλης. Δηλαδή, θα αναλύσουμε τις χωρικές και κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι ομάδες και τα άτομα που δραστηριοποιούνται στο δημόσιο χώρο της πλατείας με τις άλλες ομάδες της περιοχής, όπως είναι η εκκλησία Φανερωμένης, οι πιστοί και η εκκλησιαστική επιτροπή ή οι νεαροί Ρωσσοπόντιοι μετανάστες δεύτερης γενιάς, που συχνάζουν στον ευρύτερο χώρο της πλατείας.

Κεφάλαιο 7^ο: Από την πλατεία Φανερωμένης στην πλατεία του Μανώλη

7.1. Η δραστηριότητα στην πλατεία

Η ύπαρξη υλικού χώρου συνεύρεσης, κοινωνικοποίησης και συλλογικής δραστηριοποίησης, θα λέγαμε πως είναι ένα απαραίτητο συστατικό στοιχείο για την συγκρότηση μιας ομάδας. Αυτήν την παρατήρηση την έχει κάνει επίσης και ο Manuel Castells, ο οποίος ξεκινάει την κλασική του ανάλυση για τα αστικά κινήματα που οργανώνονται από τα κάτω (*from the grassroots*) τονίζοντας τη σημαντικότητα του χώρου ως την *υλική βάση* για όλες τις μορφές κοινωνικής οργάνωσης (1983:69). Όταν αναφερόμαστε σε ομάδες που (αυτο-)οργανώνονται με οριζόντιες δομές από τα κάτω, η ύπαρξη ενός διαθέσιμου υλικού χώρου στον οποίο τα μέλη των ομάδων μπορούν να συνευρεθούν και να πραγματοποιήσουν τις συλλογικές διαδικασίες που τις καθορίζουν ως τέτοιες ομάδες (π.χ. οι οριζόντιες διαδικασίες λήψης αποφάσεων, οι συνελεύσεις, οι οργανωτικές συναντήσεις για τη διοργάνωση κάποιας εκδήλωσης, οι πολιτικές συζητήσεις κ.α.), αλλά και να δραστηριοποιηθούν πολιτικά και πολιτιστικά, φαίνεται πως είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδια την ύπαρξή τους. Οπότε, τα κοινωνικά κέντρα, τα στέκια και οι καταλήψεις, που διαμορφώθηκαν στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση και την ανάπτυξη των ομάδων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην περιοχή. Με άλλα λόγια, χωρίς αυτούς τους χώρους που δημιουργήθηκαν και διατηρήθηκαν στην οριακή περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, οι ομάδες δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν ή τουλάχιστον δεν θα υπήρχαν με τα ίδια χαρακτηριστικά. Έτσι, τόσο η ύπαρξη διαθέσιμων χώρων, όσο και η οριακότητα της συγκεκριμένης περιοχής που επέτρεψε και διευκόλυνε τη δημιουργία των χώρων αυτών, είναι καθοριστικοί παράγοντες για την εμφάνιση, αλλά και τη συγκρότηση των ομάδων αυτών και των χαρακτηριστικών τους.

Ωστόσο, υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των «κλειστών» ιδιωτικών χώρων συνάντησης και δραστηριοποίησης (είτε αυτοί είναι χώροι που ενοικιάζονται συλλογικά, όπως ήταν το κοινωνικό κέντρο Kardaş, είτε είναι χώροι που έχουν καταληφθεί από κάποια ομάδα όπως ήταν η Malla Cassa ή το Φανάρι του Διογένη), και μιας «ανοιχτής» δημόσιας πλατείας, όπως είναι η πλατεία Φανερωμένης. Μια σημαντική διαφορά βρίσκεται στο γεγονός ότι οποιαδήποτε δραστηριότητα πραγματοποιείται στο δημόσιο χώρο εκτίθεται αναγκαστικά σε δημόσια θέα και

αποκτά ορατότητα στη «δημόσια σφαίρα». Καθ' αυτόν τον τρόπο, η δραστηριότητα αυτή «βγαίνει προς τα έξω» αποκτά ορατότητα και παίρνει ένα δημόσιο χαρακτήρα που προκαλεί τόσο την αντίδραση από άλλες ομάδες και άτομα που δεν την εγκρίνουν, ή βλέπουν πως έρχεται σε αντίθεση με αυτά που αυτοί/ες πρεσβεύουν, όσο και τη στήριξη από άτομα και ομάδες που εκφράζουν συμπαράσταση προς αυτή, είτε συμμετέχοντας, είτε όχι. Με άλλα λόγια, η δημόσια έκθεση της δραστηριότητας φαίνεται πως, από τη μια πλευρά, φέρνει στο προσκήνιο συγκεκριμένες εκφράσεις της γενικότερης κοινωνικής αλλαγής, που συνδέεται με την κατάσταση της οριακότητας της Παλιάς Πόλης και της Κύπρου, ενώ από την άλλη, αναδεικνύει τις αντιδράσεις στις συγκεκριμένες εκφράσεις της κοινωνικής αλλαγής, που αμφισβητούν τις εγκαθιδρυμένες κανονικότητες των κυρίαρχων λόγων. Επιπλέον, η σημαντικότητα του περάσματος από τους κλειστούς χώρους στο δημόσιο χώρο της πλατείας, έγκειται στην ανάδειξη των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες συνάπτουν σχέσεις με το υλικό περιβάλλον της οριακής Παλιάς Πόλης, σε ένα δημόσιο χώρο με τις δικές του συμβολικές και υλικές ιδιαιτερότητες και τα δικά του ιδιαίτερα ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, μέσα από τις οποίες συγκροτούν τους εαυτούς τους και συγκροτούνται ως ομάδες. Άλλωστε, ο δημόσιος χώρος όπως το θέτει ο Michael Jackson, είναι:

«εκεί όπου το κυρίαρχο ήθος του εαυτού ενός λαού αποφασίζεται, κανονικοποιείται και ρυθμίζεται. Είτε μια πλατεία της πόλης, ένα δημόσιο μνημείο, κτίριο ή τοπόσημο, ή απλά το τοπίο στο οποίο κάποιος φτιάχνει τη ζωή του, εκεί είναι που ολοκληρώνουμε την ταυτότητά μας ως κάτι περισσότερο από μια τυχαία συνάθροιση ατόμων· εκεί είναι που αντικειμενοποιούμε τους εαυτούς μας ως μια κοινότητα, ένα πολιτισμό, ένα έθνος. Όμως η ίδια διαδικασία που αναδεικνύει αυτό που κρίνεται κανονιστικό ή ιδεατό, περιλαμβάνει μορφές λογοκρισίας, άρνησης, στίγματος και κατάσχεσης που καθορίζουν τι είναι αφύσικο, αντικανονικό ή απεχθές» (Jackson, 2005: 19).

Η δραστηριότητα στην πλατεία Φανερωμένης αρχίζει να αναπτύσσεται μέσα στο κλίμα που επικρατούσε στα Καλά Καθούμενα την εποχή μετά το άνοιγμα των περασμάτων της Πράσινης Γραμμής. Την εποχή αυτή έχει ήδη αρκετό κόσμο που συχνάζει καθημερινά στο καφενείο και κάποιοι και στα παγκάκια της πλατείας, ενώ η περιοχή της Φανερωμένης αρχίζει να προσελκύει κι άλλο κόσμο που δεν ήταν απαραίτητα θαμώνες του καφενείου. Γύρω στο 2006, τρία χρόνια μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης και παράλληλα με την ανάπτυξη της πολιτιστικής και πολιτικής δράσης στους πρώτους αυτο-διαχειριζόμενους χώρους στην Παλιά

Λευκωσία (όπως το πολιτιστικό/κοινωνικό κέντρο Kardaş και η κατάληψη Malla Cassa, βλ. κεφ. 3^ο), ανοίγει στην περιοχή της Φανερωμένης ένα νέο μπαρ το οποίο αρχίζει να κάνει βραδιές και πάρτυ με hip-hop και reggae μουσική. Η λειτουργία του μπαρ «*Double Six*» στην πλατεία Φανερωμένης συμβάλει στην προσέλκυση νεαρών και συγκεκριμένα στη μεταφορά του άτυπου δημόσιου χώρου συγκέντρωσης νεαρών και ανάπτυξης των αστικών ανατρεπτικών μουσικών, νεανικών και πολιτικών πολιτισμικών πρακτικών, από το Ζήνα Πάλλας (βλ. κεφ. 3^ο) στην πλατεία Φανερωμένης.

Εικόνα 1: Σχέδιο που αναφέρεται στην καθημερινή ζωή και τη συλλογική δραστηριότητα στην κατάληψη «*The Malakasa*», μέσα από την αναπαράσταση του καθημερινού και συμβολικά σημαντικού χώρου της κουζίνας. Αναρτημένο σε εσωτερικό τοίχο του καφενείου «*Τα Καλά Καθούμενα*» στην είσοδο της κουζίνας του. Φωτογραφία του συγγραφέα, Φεβρουάριος 2010.

Η δραστηριότητα στην πλατεία συνεχίζει να αναπτύσσεται τα επόμενα χρόνια, αποκτώντας πιο συγκεκριμένα πολιτισμικά και πολιτικά χαρακτηριστικά καθώς αποκτά όλο και περισσότερες σχέσεις με συγκεκριμένους αστικούς πολιτισμούς όπως είναι το graffiti ή το παγκόσμιο κίνημα διεκδίκησης των δρόμων με ποδήλατο Critical Mass, αλλά και συγκεκριμένες διεθνείς πολιτικές παραδόσεις όπως την αναρχική-αντιεξουσιαστική, απόρροια, μεταξύ άλλων, της ελληνικής εξέγερσης του Δεκέμβρη του 2008, αλλά και της σύνδεσης των εφήβων που δραστηριοποιούνταν στην πλατεία με τον δεκαπεντάχρονο Αλέξη που δολοφονήθηκε στην Αθήνα. Αυτό δείχνει πως οι σχέσεις με την Ελλάδα και συγκεκριμένα την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη ως τα μητροπολιτικά κέντρα για την Κύπρο, και τη Λευκωσία, συνεχίζουν –όπως και τις δεκαετίες 1980 και 1990– να επηρεάζουν σημαντικά και τη σύγχρονη από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στη Λευκωσία. Μετά το 2008, και ιδιαίτερα μετά το κλείσιμο των καταλήψεων Malla Cassa και Φανάρι του Διογένη που προσέφεραν τον απαραίτητο διαθέσιμο χώρο για συνέντευση, συζήτηση, πολιτική ζύμωση και διασκέδαση, η πλατεία Φανερωμένης αναδεικνύεται ως ο νέος –και αυτή

τη φορά δημόσιος- χώρος στον οποίο μεταφέρονται αυτές οι πρακτικές. Η δραστηριότητα στην πλατεία Φανερωμένης φτάνει σε μια κορύφωση κατά την περίοδο 2009-2011, κατά την οποία η πλατεία διαμορφώνεται ως ένας δημόσιος και ανοιχτός χώρος που χρησιμοποιείται τόσο σε καθημερινή βάση για κοινωνικοποίηση και διασκέδαση, όσο και περιοδικά για την πραγματοποίηση εκδηλώσεων και συναντήσεων, όπως street party, προβολές, συζητήσεις και συνελεύσεις για διάφορα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα.

Μέχρι στιγμής έχουμε δείξει τις συνθήκες μέσα στις οποίες, στο τέλος της δεκαετίας του 2000, η πλατεία Φανερωμένης αναδεικνύεται ως κέντρο χωρικών και πολιτικών αμφισβητήσεων, αλλά και πεδίο ανάπτυξης της από τα κάτω δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούμε περισσότερο στην καθημερινή χρήση της πλατείας επιχειρώντας να περιγράψουμε τη δραστηριοποίηση με εθνογραφική λεπτομέρεια. Μέσα από την περιγραφή της καθημερινής χρήσης θα αναφερθούμε, από τη μία πλευρά, στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες που τη χρησιμοποιούν, αλλά και στις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, εστιάζοντας κυρίως σε αυτές που μελετάμε, και από την άλλη, θα αναφερθούμε στις σχέσεις που αναπτύσσονται με το κτισμένο περιβάλλον της πλατείας, αλλά και στους ρυθμούς του δημόσιου χώρου σε εβδομαδιαία αλλά και ετήσια βάση. Με αυτόν τον τρόπο θέλουμε να προσφέρουμε μια γενική εικόνα της πλατείας και της περιοχής Φανερωμένης, που θα μας επιτρέψει να δούμε τις θέσεις που καταλαμβάνουν τα άτομα και οι ομάδες που μελετάμε σε σχέση με άλλες ομάδες, αλλά και το πώς αποτυπώνονται οι χωρικές διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις στη μικροκλίμακα της πλατείας. Επιπλέον, ως χώρος ανάπτυξης της από τα κάτω δραστηριοποίησης, ο δημόσιος χώρος της πλατείας γίνεται ένα προνομιακό πεδίο παρατήρησης της αλληλεπίδρασης μεταξύ της κοινωνικής παραγωγής του χώρου και της παραγωγής των ομάδων. Έτσι, μέσα από την περιγραφή της καθημερινότητας των ομάδων και ατόμων που μελετάμε θέλουμε να αναδείξουμε τις διαδικασίες κοινωνικής παραγωγής του χώρου και της μετατροπής του από την πλατεία Φανερωμένης στην πλατεία του Μανώλη. Είναι σημαντικό εδώ να θυμίσουμε πως, όπως έχουμε ήδη υποστηρίξει, η δυνατότητα ανάδειξης της συγκεκριμένης δημόσιας πλατείας ως κέντρο των χωρικών και πολιτικών διεκδικήσεων στην Παλιά Λευκωσία, δόθηκε από διάφορους ιστορικούς και από τα πάνω πολιτικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν την οριακότητα της Παλιάς Λευκωσίας. Οπότε, σε αυτό το κεφάλαιο θέλουμε να αναδείξουμε τους

τρόπους με τους οποίους τα υποκείμενα, που εμπλέκονται στην από τα κάτω δραστηριότητα, μετατρέπουν μέσω της καθημερινής τους δράσης το χώρο της πλατείας Φανερωμένης, στο δικό τους βιωμένο τόπο, την πλατεία του Μανώλη και, τελικά, μέσα από την επαφή τους με αυτό το χώρο διαμορφώνουν και επιτελούν τις ταυτότητες τους και σχηματίζουν τις ομάδες που μελετάμε.

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις του χώρου που θα χρησιμοποιήσουμε, ξεκινάνε από την αλλαγή στην κατανόηση της ίδιας της έννοιας του χώρου, όπως παρατηρείται τα τελευταία χρόνια τόσο στο πεδίο της ανθρωπολογίας¹, όσο και σε άλλα πεδία των κοινωνικών επιστημών² και εκφράζεται, από τη μία, στην αναγνώριση πως ο χώρος είναι κοινωνικά παραγόμενος και, από την άλλη, στο ότι η ανθρώπινη δράση και φαντασία όχι μόνο εγγράφονται στο χώρο, αλλά και συγκροτούνται χωρικά. Αυτό σημαίνει πως ο χώρος δεν μπορεί να διαχωριστεί από την ανθρώπινη καθημερινότητα και δράση, μιας και τις επηρεάζει, τις προωθεί ή τις περιορίζει, όπως και αυτές επηρεάζουν, ή φιλοδοξούν να επηρεάσουν τους διάφορους τρόπους αντίληψης και νοηματοδότησης του. Έτσι, ο χώρος δεν είναι απλά το σκηνικό της ανθρώπινης δράσης· η «πόλη» (ή ακόμα και η «πλατεία») επηρεάζει με τη σειρά της τόσο τις πολιτισμικές δραστηριότητες που συμβαίνουν εκεί, όσο και τις εμπειρίες των ατόμων και ομάδων που την εντάσσουν στη δράση τους και στην καθημερινή τους εμπειρία. Ο χώρος είναι αποτέλεσμα, αλλά και μέσο, της κοινωνικής δράσης και καθ' αυτόν τον τρόπο την περιορίζει αλλά και την επιτρέπει (Tilley 1994:10). Οπότε, σύγχρονες προσεγγίσεις του χώρου τον θεωρούν «οντολογικά θεμελιωμένο στην δράση και την εμπειρία των ανθρώπων» (Καυταντζόγλου 2001:34), γίνεται δηλαδή κατανοητός «ως ένα μέσο αντί για ένα δοχείο της δράσης (...) [και] ως τέτοιος, δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει έξω από τα γεγονότα και τις δραστηριότητες με τα οποία εμπλέκεται» (Tilley 1994:10). Μια τέτοια οπτική υποστηρίζει πως ο χώρος είναι κοινωνικά παραγόμενος και αναπαραγόμενος, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλοί

---

¹ Η αλλαγή αυτή εκφράζεται όχι μόνο με την αύξηση της προσοχής των ερευνητών προς τις υλικές και χωρικές διαστάσεις του πολιτισμού (Hirsch & O' Hanlon 1995, Gupta & Ferguson 1997, Low & Lawrence- Zúñiga 2003β), αλλά και με την αναγνώριση του ότι ο χώρος είναι ένα σημαντικό μέρος της κοινωνικο-πολιτισμικής θεωρίας, προσφέροντας έτσι στην ανθρωπολογική ανακατανόηση του πολιτισμού με χωρικοποιημένους τρόπους (Low & Lawrence-Zúñiga 2003α: 02).

² Η ευρύτερη αναθεώρηση της έννοιας του χώρου στις κοινωνικές επιστήμες παρατηρείται σε πεδία όπως η φιλοσοφία, η ανθρωπογεωγραφία, η ιστορία, η αρχαιολογία, η κοινωνιολογία και η αρχιτεκτονική (Harvey 1973, Yi-Fu Tuan 1974, de Certeau 1984, Soja 1989, Lefebvre 1991, Massey 1994, Tilley 1994, Τερκενλή 1996, Καυταντζόγλου 2001, Deleuze & Guatarri 2004).

και διάφοροι χώροι, οι οποίοι λαμβάνουν διαφορετικές σημασίες· όσες και τα διαφορετικά άτομα και ομάδες που τους συγκροτούν μέσω της δράσης τους και της καθημερινής τους εμπειρίας.

Ο χώρος λαμβάνει, λοιπόν, διαφορετικές σημασίες οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την εμπειρία των διαφορετικών ατόμων και ο μάζων που εμπλέκονται με αυτόν. Ο χώρος γίνεται κατανοητός και έτσι σημασιοδοτείται μέσω της βιωμένης, ενσώματης, ανθρώπινης καθημερινής εμπειρίας και των συναισθημάτων³. Στη διαδικασία νοηματοδότησης του χώρου μέσω της εμπειρίας, κεντρική θέση κατέχει το σώμα⁴, διότι σύμφωνα με τον Merleau-Ponty, το υποκείμενο που εμπλέκεται στην εμπειρία είναι πάντα ενσώματο (1962:203 στο Thomas 2006:48). Η σημασία του σώματος στην κατανόηση της εμπειρίας και σημασιοδότησης του χώρου, διακρίνεται καθαρά στη μελέτη της έννοιας του *τόπου*, η οποία, εμπλέκοντας τον χρόνο και την κίνηση, εστιάζει σε διαδικασίες όπου η εμπειρία και η συνείδηση παίρνουν υλικές και χωρικές μορφές, καθώς το σώμα και η κίνηση του μεταμορφώνουν τον χώρο σε βιωμένο τόπο. Σε αυτή τη διαδικασία τα άτομα συνάπτουν σχέσεις με νόημα, με τις τοποθεσίες που καταλαμβάνουν, δηλαδή μέσω του σώματος και της κίνησης εγγράφουν την εμπειρία στο χώρο και του

---

³ Αυτή η κατανόηση του χώρου είναι επηρεασμένη από το ρεύμα της φαινομενολογίας και ιδιαίτερα τη δουλειά του M. Heidegger (1972) και του M. Merleau-Ponty (1962), οι οποίοι υποστηρίζοντας ότι η βασική κατανόηση των πραγμάτων μπορεί να γεννηθεί μόνο στο πλαίσιο ενός κοινωνικού και φαινομενολογικού κόσμου, μετέτρεψαν τη φαινομενολογία από την αναζήτηση αφηρημένων και παγκόσμιων ουσιών και υπερβατικών δομών της συνείδησης, έτσι όπως την συνέλαβε αρχικά ο E. Husserl, σε μια «ανάκριση» του καθημερινού, μια μετατόπιση από το «υπερβατικό» προς το «έμφυτο» (Thomas 2006:56). Οι ιδέες που αναπτύχθηκαν στην φαινομενολογική παράδοση σκέψης, πρώτον, από το ενδιαφέρον που έδειξε ο Heidegger προς τους τρόπους που τα πράγματα «αποκαλύπτονται» σε εμάς (μέσα σε πλαίσια και ολότητες) και προς τη σημασία της «συνηθισμένης καθημερινότητας» (*ordinary everydayness*) του βιωμένου κόσμου για την κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης και, δεύτερον, ο Merleau-Ponty προς την ενσώματη «αντίληψη», το ρόλο των αισθήσεων και την έμφαση στο ενσώματο άτομο ως το υποκείμενο της εμπειρίας, έχουν, σύμφωνα με τον Thomas (2006:43), επηρεάσει έντονα τις σπουδές του υλικού πολιτισμού και κατ' επέκταση και του χώρου.

⁴ Το σώμα και ο κοινωνικός και πολιτιστικός του χαρακτήρας, σε σχέση με τον χώρο, έχει απασχολήσει από πολύ νωρίς τους ανθρωπολόγους. Ενδεικτικά: Marcel Mauss (1973 [1936]) «τεχνικές του σώματος», Pierre Bourdieu (1977, 1984) *habitus*, Mary Douglas (1999 [1971]) και για μια γενικότερη διεπιστημονική αναφορά στη θέση του σώματος στην «ύστερη νεωτερικότητα» βλ. την εισαγωγή στο Μακρυνιώτη 2004. Σημαντική ακόμα, στη θεωρητικοποίηση του σώματος, είναι η έννοια της «ενσωματοποίησης» (*embodiment*, βλ. και Csordas 1994), η οποία σύμφωνα με τον Csordas είναι το «ασαφές μεθοδολογικό πεδίο που ορίζεται από την αντιληπτική εμπειρία και κατάσταση παρουσίας και εμπλοκής με τον κόσμο» (1994:12 στο Low & Lawrence-Zúñiga 2003α:02)

προσδίδουν νόημα μεταμορφώνοντάς τον σε τόπο⁵ ικανό να συγκρατεί μνήμες που εμπλέκουν ανθρώπους και γεγονότα (Low & Lawrence-Zúñiga 2003α:13).

Εξίσου σημαντική για την σχέση των ανθρώπων με το χώρο είναι και η έννοια του *τοπίου*⁶. Το τοπίο, σύμφωνα με την B. Bender, αναφέρεται στον «κόσμο εκεί έξω» όπως αυτός γίνεται κατανοητός μέσω της εμπειρίας, της συνείδησης και της ενεργής εμπλοκής με αυτόν⁷ (Bender 2006: 301). Δηλαδή, η έννοια αναφέρεται από τη μία πλευρά στα υλικά χαρακτηριστικά του «κόσμου» και από την άλλη, στην πρόσληψη και την κατανόηση αυτών των στοιχείων από έναν άνθρωπο, αλλά και από έναν πολιτισμό. Επομένως, τα τοπία δεν είναι ποτέ σταθερά, είναι πάντα πολυφωνικά και βρίσκονται συνεχώς σε μια διαδικασία σχηματισμού και ανασχηματισμού. Επιπλέον, τα τοπία είναι χρονικά (temporal), γιατί τα τωρινά νοήματα ενός τόπου επηρεάζονται από το παρελθόν του και ταυτόχρονα αποκαλύπτουν στοιχεία για αυτό. Οι τόποι δηλαδή έχουν βιογραφίες⁸, στρώματα νοημάτων εγγεγραμμένα σε αυτούς τα οποία παράγονται από την ανθρώπινη πρακτική και χρήση και ανακαλούνται από την κοινωνική⁹ και ατομική μνήμη (Tilley 1994 στο Yalourι 2001:17).

---

⁵ Ο M. Auge χρησιμοποιεί και την έννοια του *μη-τόπου* (non-place) για να περιγράψει τους τόπους που γεννά η «υπερνεωτερικότητα» (supermodernity), όπως τα αεροδρόμια, τα supermarket, τους αυτοκινητόδρομους, οι οποίοι, λόγω των ιδιομορφιών που παρουσιάζουν, δεν επιδέχονται εγγραφές και νοήματα από τους χρήστες τους και, έτσι, όχι μόνο δεν είναι *τόποι*, αλλά είναι *μη-τόποι* (Auge 1995).

⁶ Βιβλιογραφία στην ανθρωπολογία για το τοπίο: Hirsch & O' Hanlon (1995), Strathern & Stewart (2003).

⁷ Η έννοια του *τοπίου* έχει ξεκινήσει από το πεδίο της γεωγραφίας και της ανάλυσης του χώρου, αλλά με τη σημασία του «κόσμου εκεί έξω» έχει χρησιμοποιηθεί και για άλλου είδους περιβάλλοντα, όπως αυτά που σχηματίζονται από τους ήχους και εκφράζονται με την έννοια του «ηχοτοπίου» (Schafer [1977] 1994, στο Πανόπουλος 2005). Ο A. Appadurai (1996β), έχει επίσης χρησιμοποιήσει τον όρο τοπίο δίνοντας μια λίγο διαφορετική έννοια. Προτείνει το «εθνοτοπίο» (ethnoscape), για να περιγράψει απεδαφοποιημένα τοπία, όπως αυτά των σύγχρονων συλλογικών ταυτοτήτων.

⁸ Η έννοια της βιογραφίας των αντικειμένων προέρχεται από την ευρύτερη θεωρητική πρόταση πως τα αντικείμενα, καθώς μετακινούνται και αλλάζουν πλαίσια στα οποία και ανανοηματοδοτούνται, αποκτούν «κοινωνική ζωή» (Appadurai 1986). Η έννοια αναπτύσσεται στο άρθρο του Kopytoff, στον ίδιο τόμο που επιμελείται ο Appadurai το 1986. Ο Kopytoff (1986) αναζητά τις βιογραφίες συγκεκριμένων αντικειμένων απευθύνοντας ερωτήσεις σχετικά με τις συνθήκες, τα στάδια και τους λόγους παραγωγής τους, τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, το δημιουργό τους, τις μετακινήσεις τους από χέρι σε χέρι, στον χώρο και τον χρόνο και τα πλαίσια παρελθοντικά και μελλοντικά στα οποία αποκτούν το νόημά τους.

⁹ Ο M. Halbwachs στο έργο του *La Memoire Collective* (Η Συλλογική Μνήμη), ([1950] 1992) αναφέρεται στον τρόπο που τα άτομα θυμούνται, όχι όμως ως μεμονωμένα άτομα, αλλά ως μέλη μιας κοινωνικής ομάδας. Ο συγγραφέας δείχνει έτσι πως η κοινωνική ή πολιτισμική μνήμη δεν είναι δεδομένη, δεν είναι μια ανάμνηση, μια ανάκληση του παρελθόντος, αλλά αντίθετα, είναι κοινωνικά κατασκευασμένη, γιατί κάθε μνήμη του παρελθόντος είναι μια

Αν, λοιπόν, η σχέση μας με τους τόπους και τα τοπία είναι, αφενός, υποκειμενική και, αφετέρου, πολιτισμικά προσδιορισμένη, τότε έχουμε ως αποτέλεσμα την παράγωγη πολλών, διαφορετικών και συχνά αντικρουόμενων τρόπων με τους οποίους διαφορετικοί άνθρωποι και ομάδες, αλληλεπιδρούν με τον τόπο και τα τοπία και, ταυτόχρονα, τα κατανοούν και τα νοηματοδοτούν· με άλλα λόγια, διαφορετικές αντιλήψεις και ερμηνείες, οι οποίες με τη σειρά τους μεταφράζονται και εκφράζονται σε «πρακτικές του τόπου», στους τρόπους δηλαδή με τους οποίους οι άνθρωποι δρουν στο χώρο. Οι διαφορετικές ερμηνείες, τα νοήματα και οι πρακτικές για το χώρο οδηγούν αναπόφευκτα σε ιεράρχησή τους, μεταξύ «σωστών» και «λάθος» ή αποδεκτών και μη αποδεκτών, τελικά, ηγεμονικών και υπάλληλων (Καυτανζόγλου 2001:36). Αναπόφευκτα επίσης, η ηγεμονική επιβολή συγκεκριμένων νοημάτων και πρακτικών του τόπου οδηγεί και στην αμφισβήτηση τους από υπάλληλες ομάδες και άτομα. Οπότε, αυτή η κατανόηση των διαδικασιών νοηματοδότησης του τόπου και τελικά ιεράρχησης των «πρακτικών του τόπου», αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους συγκεκριμένοι χώροι στην πόλη μετατρέπονται σε «αμφισβητούμενους χώρους» και έτσι γίνονται πεδία διαπραγμάτευσης μεταξύ κυρίαρχων και υπάλληλων ομάδων.

Ο όρος «αμφισβητούμενοι χώροι» (Bender & Winer 2001, Low & Lawrence-Zúñiga 2003a:18-23, Γιαννακόπουλος & Γιαννιτσιώτης 2010) αναφέρεται σε συγκεκριμένους χώρους και εκφράζει την αμφισβήτηση και διεκδίκηση των νοημάτων και των πρακτικών του τόπου από υπάλληλες ομάδες, με διαφορετικές αντιλήψεις από αυτές που εκφράζουν οι κυρίαρχες ομάδες: μια διεκδίκηση, δηλαδή, του ίδιου του χώρου. Με άλλα λόγια, εκφράζει τη διαπίστωση πως τα άτομα και οι ομάδες διαπραγματεύονται τη σχέση τους με τους τόπους που καταλαμβάνουν μέσω της απόδοσης νοήματος σε αυτούς που στηρίζεται στην αμφίδρομη σχέση μεταξύ αφηγημάτων και δράσης (Low & Lawrence- Zúñiga 2003a:14). Μια σχέση υπεύθυνη τόσο για την κοινωνική κατασκευή των τόπων όσο και για τη συγκρότηση προσωπικών και συλλογικών ταυτοτήτων¹⁰. Οι αμφισβητούμενοι χώροι είναι δηλαδή

ανακατασκευή του σε σχέση με το παρόν και την κοινωνία, «μια ανακατασκευή του παρελθόντος υπό το φως του παρόντος» (Halbwachs 1992: 29).

¹⁰ Η σχέση μεταξύ ταυτότητας και τόπου έχει συζητηθεί στην ανθρωπολογία και η αντίληψη που θέλει τον πολιτισμό και τις πολιτισμικές και εθνικές ταυτότητες «ριζωμένες» σε συγκεκριμένους χώρους ή οριοθετημένες σε συγκεκριμένα εδάφη, καθορισμένα δηλαδή αποτελέσματα του χώρου, όπως και η παλαιότερη προσκόλληση της εθνογραφίας στην χωρική σταθερότητα και τη χρονική συνέχεια, έχουν αμφισβητηθεί σε μια προσπάθεια

χώροι στους οποίους αμφισβητούνται τα κυρίαρχα νοήματα για αυτούς, τα οποία με τη σειρά τους προσδιορίζουν τις σημασίες τους και καθορίζουν τις αποδεκτές συμπεριφορές σε αυτούς. Ενώ οι κυρίαρχες ομάδες υποδεικνύουν ή και επιβάλλουν τα αποδεκτά νοήματα τόσο γενικά για το δημόσιο χώρο, όσο και ειδικότερα για συγκεκριμένους χώρους στην πόλη, οι υπάλληλες ομάδες διεκδικούν, μέσω της πρακτικής τους και της καθημερινής βιωμένης σχέσης που αναπτύσσουν με συγκεκριμένους χώρους, τα δικά τους νοήματα για τους ίδιους χώρους, τα οποία συχνά έρχονται σε αντίθεση ή και σε σύγκρουση με τα κυρίαρχα.

Όταν, λοιπόν, το καλοκαίρι του 2009 φτάνω στην Παλιά Λευκωσία για την επιτόπια έρευνα, η δραστηριότητα στην πλατεία έχει ήδη μπει στην περίοδο κορύφωσης. Δηλαδή, η πλατεία είναι ήδη ένας χώρος στον οποίο καθημερινά συγκεντρώνεται αρκετός κόσμος για να περάσει το χρόνο του, να κοινωνικοποιηθεί, να δραστηριοποιηθεί και να διασκεδάσει. Η πλατεία μαζεύει πια το δικό της κόσμο και, ενώ πολλοί από αυτούς πηγαινοέρχονται και στα Καλά Καθούμενα, είτε για να πάρουν κάτι να πιουν, είτε για να χρησιμοποιήσουν την τουαλέτα, πολλοί άλλοι κάθονται αποκλειστικά στην πλατεία πίνοντας μπύρες και άλλα ποτά που αγοράζουν από τα περίπτερα της περιοχής. Η πλατεία λειτουργεί, δηλαδή, ως στέκι, ως ένας χώρος στον οποίο τα άτομα που συχνάζουν δεν χρειάζεται να συνεννοηθούν με τους φίλους τους, να μιλήσουν στο τηλέφωνο ή στο ίντερνετ για να κανονίσουν να βρεθούν εκεί κάποια συγκεκριμένη ώρα, αλλά απλά «κατεβαίνουν κάτω» (όπως συχνά λένε) και εκεί βρίσκουν κόσμο να κάτσουν, να τα πουν και να περάσουν το απόγευμα ή το βράδυ τους.

Οι νεαροί και νεαρές που μαζεύονται στην πλατεία την εποχή της έρευνάς μου ήταν κυρίως από δεκαέξι-δεκαεφτά χρονών μέχρι εικοσιτρία-εικοσιτέσσερα, αν και υπήρχαν και κάποιοι/ες που μπορεί να ήταν γύρω στα τριάντα ή και παραπάνω. Οι ανήλικοι ήταν κυρίως ε/Κύπριοι μαθητές, αλλά υπήρχαν και κάποιοι «μισοί-μισοί» (όπως αποκαλούν στην Κύπρο αυτούς που έχουν διπλές υπηκοότητες) με άλλες κυρίως –αλλά όχι αποκλειστικά– ευρωπαϊκές εθνικότητες. Πολλοί και πολλές φοιτούσαν σε ιδιωτικά σχολεία, όχι όμως όλοι, γιατί κάποιοι ήταν μαθητές των σχολείων της Παλιάς Πόλης και παιδιά των διαφόρων ε/Κύπριων που

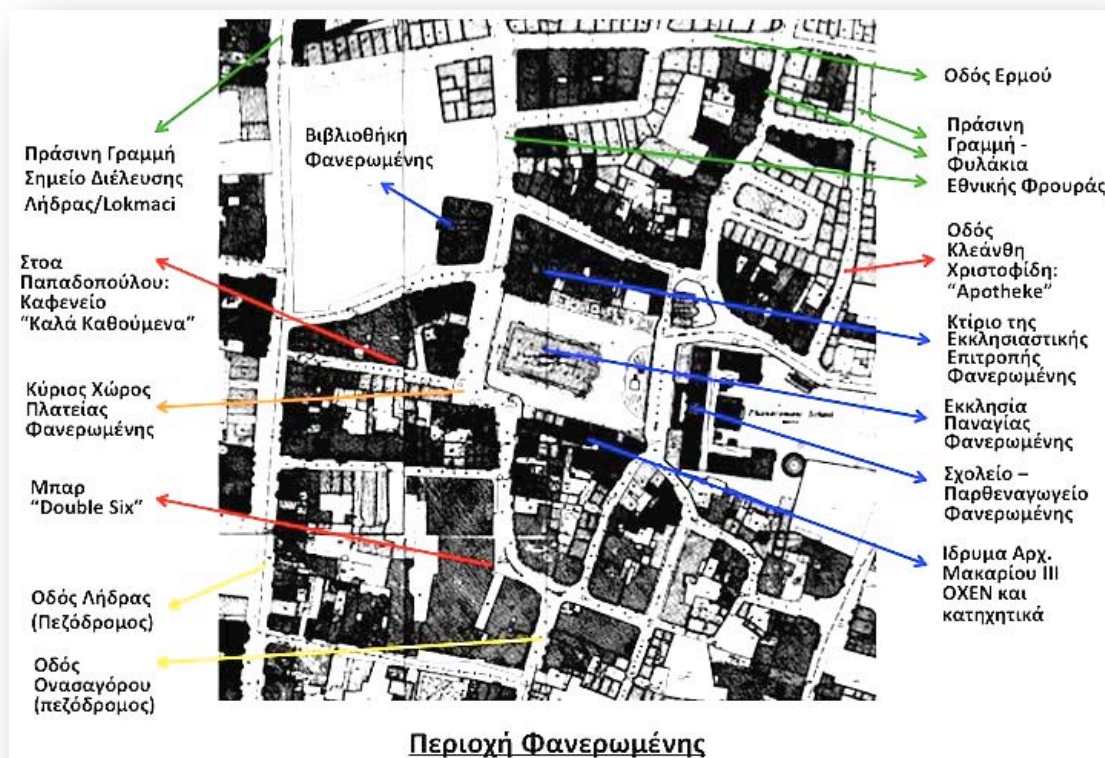
απεμπλοκής τους από την έννοια του χώρου (βλ. Παπαταξιάρχης 2006α:18-21, Κανταντζόγλου 2001:39-42). Πρόσφατες προσεγγίσεις θεωρούν τον πολιτισμό και την ταυτότητα ρευστά προϊόντα όχι μόνο του τόπου, αλλά και άλλων πλαισίων (Gupta & Ferguson 1997, Appadurai 1996β, Marcus 1998).

εγκαταστάθηκαν στην περιοχή τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Μεγαλώνοντας εντός των τειχών της πόλης αυτά τα παιδιά έκαναν κάποιους φίλους μη-Κύπριους από τους μαθητές των σχολείων της Παλιάς Πόλης, που δέχτηκαν τα παιδιά των πρώτων οικογενειών μεταναστών. Έτσι, στον κόσμο της πλατείας βρίσκονταν και κάποια παιδιά με καταγωγή από χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως το Λίβανο ή τη Συρία, χώρες που και οι δύο είναι πολύ κοντινές στο νησί και από τις οποίες η Κύπρος έχει δεχθεί αρκετούς πολιτικούς πρόσφυγες και μετανάστες στο παρελθόν. Οπότε, αν και σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δρώντες στην πλατεία προέρχονται από μεσαίες και υψηλές οικονομικές τάξεις, η παρουσία ατόμων από χαμηλότερες τάξεις είναι, θα λέγαμε, αισθητή.

Οι μεγαλύτεροι και μεγαλύτερες ήταν τα παιδιά που είτε δεν είχαν φύγει από την Κύπρο, για να σπουδάσουν στο εξωτερικό (κυρίως στην Ελλάδα και στην Αγγλία) και σπούδαζαν στο πανεπιστήμιο Κύπρου ή σε άλλα ιδιωτικά πανεπιστήμια, είτε είχαν γυρίσει μετά τις σπουδές τους και δούλευαν, ή έψαχναν να δουλέψουν, στην Κύπρο. Πολλοί και πολλές σπούδαζαν, ή είχαν σπουδάσει, στις κοινωνικές επιστήμες ή τη δημοσιογραφία, αλλά υπήρχαν και αρκετοί που ασχολούνταν με τη μουσική, τις τέχνες ή τις εφαρμοσμένες τέχνες (π.χ. γραφιστική), το θέατρο, αλλά και τους υπολογιστές. Όσοι/ες δούλευαν έκαναν κυρίως δουλειές που δεν είχαν σχέση με αυτό που είχαν σπουδάσει, όμως προσπαθούσαν να κινηθούν προς την κατεύθυνση των σπουδών τους και τομείς που απορροφούσαν κάποιον αριθμό από αυτούς/ες ήταν η εργασία στις ξένες NGO (ΜΚΟ), αλλά και η διοργάνωση επίσημων πολιτιστικών εκδηλώσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ήταν σπάνιο να συναντήσει κανείς άτομα που σπούδαζαν, ή είχαν σπουδάσει, στις θετικές επιστήμες, στα οικονομικά ή τα χρηματοοικονομικά, όλοι τομείς που δεν έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης.

Κάποιες από αυτούς γνωρίζονταν ήδη από όταν ήταν μαθητές, αλλά πολλοί είχαν γνωριστεί εκεί στην πλατεία σχηματίζοντας και νέες παρέες που βρισκότουσαν μεταξύ τους και σε δραστηριότητες εκτός της πλατείας. Οπότε, παρότι η πλατεία ήταν ένα στέκι, δεν ήταν όλοι και όλες που σύχναζαν εκεί μια παρέα. Αντίθετα, υπήρχαν διάφορες παρέες ατόμων που μαζεύονταν εκεί, οι οποίες διαφοροποιούνταν ηλικιακά, αλλά και ανάλογα με τα χόμπι ή τις άλλες ασχολίες των μελών τους. Για παράδειγμα, κάποιες παρέες είχαν ως κοινό την ασχολία με τα ζογκλερικά παιχνίδια ή κάποιες άλλες είχαν ως κοινό τη μουσική (hip-hop ή punk) ή το γκραφίτι. Βέβαια, παρά τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις παρέες και τα άτομα, οι περισσότερες γνωρίζονταν

μεταξύ τους και ένιωθαν κοντά ο ένας στον άλλο τόσο λόγω του χρόνου που περνούσαν μαζί στην πλατεία, όσο και λόγω της συμμετοχής τους στις διάφορες πολιτιστικές, πολιτικο-κοινωνικές και κινηματικές εκδηλώσεις που διοργανώνονταν εκεί ή σε άλλα μέρη της Παλιάς Λευκωσίας. Η πλατεία ήταν ο φυσικός, αλλά και ο κοινωνικός χώρος που έφερνε αυτόν τον κόσμο κοντά και σε μεγάλο βαθμό θα λέγαμε ότι σχημάτιζε τις παρέες που συνάντησα εκεί κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας.

Εικόνα 2: Λεπτομέρεια χάρτη της Παλιάς Λευκωσίας όπου φαίνεται η περιοχή Φανερωμένης. Στο χάρτη έχουμε σημειώσει τα ακόλουθα:

- τις οδούς Λήδρας και Ονασαγόρου - το δίκτυο πεζοδρόμων (κίτρινα βέλη)
- τα κτίρια του συγκροτήματος της εκκλησίας της Φανερωμένης (μπλε βέλη)
- τα Καλά Καθούμενα, το Double Six και την Apotheke (κόκκινα βέλη)
- την Πράσινη Γραμμή και τα φυλάκια της Εθνικής Φρουράς (πράσινα βέλη)
- τον κύριο χώρο της πλατείας Φανερωμένης - πλατεία του Μανώλη (πορτοκαλί βέλος)

7.2. Ρυθμοί της από τα κάτω δραστηριότητας στην πλατεία

Η πλατεία Φανερωμένης είναι ένας δημόσιος χώρος της πόλης, τον οποίο χρησιμοποιούν, πέρα από τα άτομα και τις ομάδες που συχνάζουν εκεί, και πολλοί άλλοι κάτοικοι, εργαζόμενοι ή επισκέπτες της Παλιάς Λευκωσίας. Ανάλογα, λοιπόν, με την ώρα της ημέρας, τη μέρα της εβδομάδας ή την εποχή του χρόνου,

διαφορετικές ομάδες και άτομα χρησιμοποιούν την πλατεία και έρχονται, σε λιγότερη ή περισσότερη, επαφή με τους νεαρούς και νεαρές που συχνάζουν εκεί και συμμετέχουν στις διαδικασίες και εκδηλώσεις. Επιπλέον, καθώς εναλλάσσονται οι ομάδες της πλατείας, ανάλογα τις αλλαγές στις ώρες της ημέρας, τις μέρες της εβδομάδας και τις εποχές του έτους, αλλάζει σημασίες και νοήματα και η ίδια η πλατεία, αφού οποιοσδήποτε χώρος –και πόσο μάλλον αν είναι ένας δημόσιος– «δεν είναι ποτέ κλειστός και προκαθορισμένος, αλλά σε διαρκή διαδικασία γίνεσθαι με συνέπεια να αποτελεί τη σφαίρα της ενδεχομενικότητας και της πολλαπλότητας» (Massey 1999, 2005 στο Γιαννακόπουλος & Γιαννιτσιώτης 2010:15).

Ένας τρόπος για να περιγράψουμε τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων και ομάδων που συχνάζουν στην πλατεία και των διαφορετικών ομάδων που σχετίζονται με το δημόσιο χώρο της πλατείας, και άρα εμπλέκονται στη διαδικασία διαμόρφωσής του, είναι να αναφερθούμε στους ρυθμούς της δραστηριότητας που μελετάμε, όπως αυτοί παρουσιάζονταν κατά την περίοδο της έρευνας (2009-2011). Μέσα από την καθημερινή επιτέλεση της δραστηριότητας τους, αυτοί και αυτές που συχνάζουν στην πλατεία οικειοποιούνται το δημόσιο χώρο, τον κατοικούν και, έτσι, καταφέρνουν να αποτελεί η πλατεία ένα αναπόσπαστο μέρος της δικής τους καθημερινότητας. Καθ' αυτόν τον τρόπο, εισάγουν του δικούς τους χρόνους χρήσης της πλατείας, δηλαδή τους δικούς τους *ρυθμούς*.

Για τον Henri Lefebvre (2004) ο ρυθμός είναι κάτι αδιαχώριστο από την κατανόηση του χρόνου και συγκεκριμένα της επαναληπτικότητας· δηλαδή, θεωρεί πως για να υπάρχει ρυθμός πρέπει να υπάρχει κάποιου είδους επανάληψη στο χρόνο, αλλά και το χώρο, και έτσι ο ρυθμός είναι κάτι που συναντάται στις λειτουργίες των πόλεών μας, στην αστική ζωή και στην κίνηση διαμέσου του χώρου (Elden 2004:viii). Επιπλέον, για τον Lefebvre «όλοι οι ρυθμοί συνεπάγονται τη σχέση ενός χρόνου με ένα χώρο, ένας εντοπισμένος χρόνος ή ένας χρονικοποιημένος χώρος (Lefebvre 2004:89). Οπότε, ο ρυθμός είναι μια έννοια που καταφέρνει να συνδέσει «το χρόνο, το χώρο και τις ενέργειες που ξεδιπλώνονται εδώ κι εκεί» (Lefebvre 2004:18), δηλαδή συνδέει το χρόνο και το χώρο με τις ενέργειες που αποτελούν την καθημερινή ανθρώπινη δραστηριότητα. Γι' αυτό και ο Stuart Elden γράφει στην εισαγωγή του βιβλίου *Ρυθμική ανάλυση* (2004) πως η δουλειά του Lefebvre για τους ρυθμούς και την επαναληπτικότητα είναι χρήσιμη, γιατί συμβάλλει στην κατανόηση του διπλού νοήματος της έννοιας του καθημερινού, που σημαίνει τόσο το καθημερινό, δηλαδή το

συνηθισμένο, όσο και το επαναλαμβανόμενο, δηλαδή αυτό που συμβαίνει κάθε μέρα (Elden 2004: ix). Πέρα όμως από αυτό, η επαναληπτικότητα για τον Lefebvre είναι σημαντική όταν αναγνωρίσουμε πως δεν υπάρχει απόλυτα ίδια επανάληψη επ' αόριστον, γιατί τότε αναδεικνύεται η σχέση μεταξύ της επαναληπτικότητας και της διαφοράς. Όπως γράφει ο ίδιος «όταν αφορά στο καθημερινό, τελετές, τελετουργίες, γιορτές, κανόνες και νόμους, υπάρχει πάντα κάτι νέο και απρόβλεπτο που εισάγεται στο επαναληπτικό: η διαφορά» (Lefebvre 2004:6). Με αυτή την έννοια ο ρυθμός δεν είναι αποτελεί τη μηχανική και πανομοιότυπη αναπαραγωγή «του ίδιου», αλλά το υποβάλλει στην ετερότητα, ή ακόμα και στη μεταβολή, δηλαδή στη διαφορά (ο.π.:79).

Έχοντας υπ όψιν τα παραπάνω, θα περιγράψουμε τους ρυθμούς της δραστηριότητας στην πλατεία και θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένες περιπτώσεις εκδηλώσεων και περιστατικών από την περίοδο της έρευνας, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι ο ρυθμός της δραστηριότητας των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία βρίσκεται σε στενή σχέση, και συχνά έρχεται σε αντιδιαστολή, με τους καθιερωμένους ρυθμούς της Παλιάς Πόλης. Ο Lefebvre διαχωρίζει δύο είδη ρυθμών, τα οποία ονομάζει «ρυθμούς του εαυτού» και «ρυθμούς του άλλου» (ο.π.:95). Με τον όρο «ρυθμούς του άλλου» περιγράφει τις δραστηριότητες αυτές που στρέφονται προς τα έξω, προς το δημόσιο και γι' αυτό είναι πιο επίσημες, πιο συγκρατημένες. Με τον όρο «ρυθμούς του εαυτού» περιγράφει εκείνες τις δραστηριότητες που οργανώνουν το χρόνο που στρέφεται προς την ιδιωτική ζωή και, έτσι, είναι πιο ήρεμες και πιο οικείες (ο.π.). Με αυτόν τον τρόπο, επιχειρεί να περιγράψει με όρους ρυθμών το διαχωρισμό μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου, χωρίς όμως να ξεχνάει πως υπάρχουν περιπτώσεις χώρων και χρόνων που τα όρια μεταξύ των δύο γίνονται θολά και προσπελάσιμα. Ο συγγραφέας υποστηρίζει πως τα παραπάνω είναι ιδιαίτερα σχετικά με τις Μεσογειακές πόλεις, γιατί σε αυτές «ο αστικός, που είναι σαν να λέμε ο δημόσιος, χώρος γίνεται το πεδίο μιας εκτενούς σκηνοθέτησης», όπου εμφανίζονται και ξεδιπλώνονται μαζί με τους ρυθμούς τους όλες αυτές οι σχέσεις, μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου ή μεταξύ διαφορετικών ατόμων και ομάδων· ο δημόσιος χώρος είναι «ένα πεδίο όπου τελετές, κώδικες και σχέσεις αποκτούν ορατότητα και επιτελούνται» (ο.π.: 96).

Η πολιτική εξουσία όμως επιχειρεί να κυριαρχήσει στο δημόσιο χώρο και αυτή είναι η σημαντικότητα των μνημείων, των εκκλησιών, των δημόσιων κτιρίων και των πλατειών, δηλαδή έχουν πολιτικές σημασίες και στόχους. Ωστόσο, οι πολίτες –τα

άτομα και οι ομάδες— εκτρέπουν αυτούς τους χώρους και τα μνημεία από τα κυρίαρχα νοήματα καθώς οικειοποιούνται το χώρο δίνοντάς του νέα πολιτικά ή μη-πολιτικά νοήματα. Σε αυτόν τον αγώνα για οικειοποίηση του χώρου ο Lefebvre λέει πως οι ρυθμοί παίζουν αρκετά σημαντικό ρόλο, αφού μέσω αυτών ο κοινωνικός χρόνος επιχειρεί και συχνά καταφέρνει να αποτραβηχτεί από τον γραμμικό, ομορρυθμικό και μετρήσιμο χρόνο της εξουσίας και του κράτους (ο.π.). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να πούμε, όμως, ότι η ανάλυση του Lefebvre για τις Μεσογειακές πόλεις φαίνεται να ανήκει σε μια παλαιότερη προσέγγιση της «μεσογειακότητας», η οποία τις αντιλαμβάνεται ως εγγενώς διαφορετικές από άλλες πόλεις, κυρίως λόγω της συνύπαρξης σε αυτές διαφορετικών θρησκευτικών και πολιτισμικών ομάδων ως αποτέλεσμα του εμπορίου και της εναλλαγής κατακτητών. Ωστόσο, αν και εμείς δεν θα θέλαμε να υποστηρίξουμε μια τέτοια προσέγγιση, πιστεύουμε πως η ανάλυση του Lefebvre μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη γιατί μας δίνει ένα πλαίσιο κατανόησης των ρυθμών της καθημερινότητας που, τελικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι μπορεί να εφαρμοστεί γενικά στον αστικό δημόσιο χώρο.

7.2.1. Ρυθμοί: ώρες της ημέρας, μέρες της εβδομάδας και εποχές του έτους

Στο καθημερινό επίπεδο η χρήση του χώρου και η δραστηριοποίηση στην πλατεία αλλάζουν, καθώς αλλάζουν και οι ομάδες και τα άτομα που τη χρησιμοποιούν το πρωί, το μεσημέρι, το απόγευμα και το βράδυ. Το πρωί και το μεσημέρι η πλατεία παρουσιάζει γενικά μια ηρεμία, αφού αυτοί που κάθονται στα παγκάκια είναι συνήθως κάποιοι από τους εργαζόμενους ή ιδιοκτήτες των λίγων καταστημάτων της πλατείας και κάποιοι περαστικοί. Η λίγη κίνηση που υπάρχει οφείλεται κυρίως σε αυτούς που περνούν προς διάφορες δουλειές με τα πόδια ή και με μηχανάκια, παρά το γεγονός ότι οι δρόμοι είναι πεζοδρομημένοι. Τα πρωινά και τα μεσημέρια αντίστοιχη ηρεμία επικρατεί και στα Καλά Καθούμενα. Σύμφωνα με διάφορους συνομιλητές μου, τα πρωινά και τα μεσημέρια είναι η καλύτερη ώρα για να πάει κανείς στο καφενείο επειδή έχει λιγότερο κόσμο, αλλά και επειδή οι περισσότεροι είναι γνωστοί και φίλοι και, έτσι, υπάρχει περισσότερη επικοινωνία και καλύτερο κλίμα, που θυμίζει την πιο ζεστή και φιλική ατμόσφαιρα που είχε τα πρώτα χρόνια που άνοιξε.

Καθώς περνάει η ώρα και φτάνουμε προς το απόγευμα και το βράδυ, το καφενείο αρχίζει να γεμίζει και τα εμπορικά καταστήματα της πλατείας και της περιοχής σιγά σιγά κλείνουν. Η κίνηση στην πλατεία και τους γύρω δρόμους αλλάζει, καθώς αλλάζουν οι ομάδες που κινούνται εκεί, και η πλατεία χάνει την ηρεμία της, καθώς

αυξάνεται ο κόσμος που τη χρησιμοποιεί. Οι εργαζόμενοι και οι πελάτες των εμπορικών καταστημάτων αντικαθίστανται από τους πελάτες των μαγαζιών διασκέδασης, όπως το καφενείο ή τα μεζεδοπωλεία και μπαρ της περιοχής, αλλά και από αυτούς που συχνάζουν στην πλατεία, οι οποίοι κινούνται πεζοί ή με ποδήλατα στην πλατεία και τους γύρω πεζοδρόμους. Από το απόγευμα και μετά αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες παρέες των ατόμων που συχνάζουν στην πλατεία. Αρχικά διαμορφώνονται ένας δύο πυρήνες, που ξεχωρίζουν από το ντύσιμο και συχνά και τα μαλλιά, αλλά και από τις θέσεις που καταλαμβάνουν στην πλατεία, και στη συνέχεια ο αριθμός ενδέχεται να αυξηθεί ανάλογα με την ημέρα. Συνήθως οι παρέες αυτές που συγκροτούν τον κόσμο της πλατείας κάθονται, συζητάνε, σχολιάζουν την επικαιρότητα και οργανώνουν κάποια εκδήλωση ή συνέλευση και παράλληλα πίνουν καφέ και αλκοόλ και συχνά τρώνε και κάτι «στο χέρι».

Το πιο συνηθισμένο είδος αλκοόλ που καταναλώνεται στην πλατεία είναι οι μπίρες, αλλά ενώ σε προηγούμενες γενιές στην Κύπρο οι δύο κύριες μάρκες μπίρας είχαν πολιτικές συνδηλώσεις¹¹, αυτό δεν φαίνεται να απασχολεί πια τα άτομα που συχνάζουν στην πλατεία, τα οποία επιλέγουν την μπίρα που θα πουν περισσότερο βάσει της γεύσης και της τιμής παρά λόγω άλλων παραγόντων. Έτσι, στην πλατεία υπάρχουν τόσο οι δύο πιο διαδεδομένες μάρκες της Κύπρου σε αλουμινένια κουτάκια και γυάλινα μπουκάλια, όσο και άλλες πιο φτηνές εισαγόμενες μάρκες σε μεγάλα πλαστικά μπουκάλια. Τα άλλα είδη αλκοόλ που καταναλώνονται στην πλατεία είναι η εισαγόμενη και αρκετά φτηνή Ρετσίνα, η σχετικά φτηνή τοπική «ζιβανία»¹², αλλά και άλλα συνηθισμένα ποτά όπως η Βότκα ή το Ουίσκι. Τα διάφορα ποτά αγοράζονται από καταστήματα που έχουν χαμηλές τιμές, όπως κάβες και τα διάφορα περίπτερα της περιοχής. Ο κόσμος της πλατείας γνωρίζει τα σημεία με τις καλύτερες τιμές στην περιοχή και όταν φεύγει κάποιος από την πλατεία για να φέρει μπίρες ρωτάει και τους υπόλοιπους της παρέας και συνήθως επιστρέφει με αρκετά κουτάκια ή

---

¹¹ Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970, 1980 οι δύο μάρκες μπίρας που κυκλοφορούν περισσότερο στην νότια Κύπρο, η τοπική ΚΕΟ και η εισαγόμενη Carlsberg είχαν συγκεκριμένες πολιτικές συνδηλώσεις, μιας και οι αριστεροί δεν ήθελαν να πίνουν την εισαγόμενη που έφερνε ο επιχειρηματίας Φωτιάδης, που θεωρείτο εκπρόσωπος του καπιταλισμού και έτσι έπιναν την τοπική ΚΕΟ, ακόμα και αν αυτή η εταιρία ανήκε (και ανήκει ακόμα σε μεγάλο ποσοστό μετοχών) στην εκκλησία της Κύπρου. Αντίστοιχη πολιτική διαφοροποίηση υπήρχε παλαιότερα και στην μάρκα του «κυπριακού καφέ» που προτιμούσαν οι αριστεροί και οι δεξιοί ε/Κύπριοι.

¹² Η Ζιβανία ή Ζιβάνα, είναι το τοπικό αλκοολούχο ποτό, το οποίο είναι η Κυπριακή εκδοχή της Ρακής ή του Τσίπουρου (χωρίς γλυκάνισο).

μπουκάλια. Αν και τις περισσότερες φορές αυτός που θα φέρει τις μπίρες παίρνει από τον καθένα που του ζήτησε τα απαραίτητα «ψιλιά» για την αγορά τους, συχνά παρατηρείται και το κέρασμα, το οποίο όμως συνήθως είναι προσωπικό, δηλαδή αφορά τις σχέσεις μεταξύ δύο ατόμων. Γενικότερα το κέρασμα υπάρχει σαν πρακτική στην πλατεία και αφορά συνήθως τις περιπτώσεις των ατόμων αυτών που τυχαίνει να μην έχουν μαζί τους χρήματα ή να τα έχουν «πιει» όλα. Όμως εκτός από το κέρασμα, μία ακόμα πρακτική που παρατηρείται έντονα στην πλατεία είναι και το μοίρασμα των ποτών μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Δηλαδή, συχνά κάποιος προσφέρει σε άλλους να πιουν από το ποτό του, είτε αυτό είναι μύρα, είτε είναι άλλα ποτά, και ιδιαίτερα αν είναι η σχετικά φτηνή εμφιαλωμένη «ζιβανία» (ένα ποτό που όπως και η ελληνική ή τούρκικη «ρακή» πίνεται κατεξοχήν με παρέα), για την οποία χρησιμοποιείται μάλιστα ως «σφηνοπότηρο» το καπάκι από το μπουκάλι που κυκλοφορεί στο εμπόριο.

Εικόνα 3: Η πλατεία, με το συνηθισμένο κόσμο που είχε κατά την περίοδο της έρευνας, νωρίς το βράδυ μιας καθημερινής (21.00). Φωτογραφία του συγγραφέα. Μάιος, 2010.

Αντίστοιχα, οι επιλογές για «take away»¹³ φαγητό, που κάνουν αυτοί που συχνάζουν στην πλατεία, περιλαμβάνουν κυρίως φτηνά είδη, όπως κυπριακά ή ελληνικά σουβλάκια, αρμένικα «λαχματζιού» και «χαλουμόπιτες», που αγοράζονται από τα καταστήματα της περιοχής. Όμως, αποκλείονται και αποδοκιμάζονται έντονα οι μεγάλες αλυσίδες «fast food» όπως τα *Mc Donald's*. Έτσι, ο κόσμος της πλατείας φαίνεται να εκφράζει τις σύγχρονες πολιτικές και αντι-καπιταλιστικές του θέσεις μέσα από τις καταναλωτικές επιλογές στο φαγητό περισσότερο από τις επιλογές στο ποτό, όπου οι καπιταλιστικές ταυτότητες των διαφόρων «brands» (μάρκες) δεν δείχνουν να επηρεάζουν ιδιαίτερα την κατανάλωσή τους. Αυτό βέβαια θα

¹³ Take away, είναι ο πιο συχνός όρος που χρησιμοποιείται από τους ε/Κύπριους για να αναφερθούν στο φαγητό «σε πακέτο».

μπορούσαμε να το εξηγήσουμε επίσης και από το γεγονός ότι στα αλκοολούχα ποτά δεν υπάρχουν εταιρίες που είναι διεθνή σύμβολα του καπιταλισμού και της «πολιτισμικής ομογενοποίησης», στο βαθμό που είναι τα *Mc Donald's* ή τα *KFC*, γιατί το αντίστοιχο σύμβολο στα ποτά, που είναι η *Coca Cola*, δεν ήταν τελείως αποδεκτό στην πλατεία επίσης.

Στην εμφάνιση των «φρικιών» της πλατείας περιλαμβάνονται σκισμένα παντελόνια, μπλούζες συνήθως σκουρόχρωμες, σκουλαρίκια και κάποια τατουάζ, τσάντες με κονκάρδες που έχουν πολιτικά μηνύματα ή/και μουσικά συγκροτήματα, χειροποίητα βραχιόλια και κολιέ με χάντρες, μαλλιά μακριά ή «ράστα»¹⁴, περίεργα κουρέματα ή «μοϊκάνες»¹⁵, μούσια στα αγόρια και διαφόρων ειδών κοτσίδα και προεκτάσεις (extensions) στα κορίτσια¹⁶. Αυτά είναι διάφορα από τα εμφανισιακά χαρακτηριστικά που έχουν πολλά από αυτά τα άτομα που, όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Σάκης αποκαλεί «φρικιά», και είναι αποτέλεσμα μιας ανάμειξης διαφόρων στιλιστικών χαρακτηριστικών που προέρχονται από διαφορετικούς αστικούς, νεανικούς και ανατρεπτικούς πολιτισμούς. Οι κυριότεροι τέτοιοι πολιτισμοί που επηρεάζουν στιλιστικά τον κόσμο της πλατείας θα λέγαμε πως είναι αυτός των «χίπις» (ή «νέο-χίπις»), που είναι εν μέρει αποτέλεσμα της επιρροής που είχε στους νεαρούς ο περιφερόμενος θίασος «Cyclown Circus» (βλ. 1^ο Μέρος) και οι νεανικοί πολιτισμοί του χιπ-χοπ και του πανκ.

---

¹⁴ Ράστα αποκαλείται ο τρόπος πλεξίματος των μαλλιών που έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ιδιαίτερα μπλεγμένων «κοτσιδιών». Τα ράστα μαλλιά συνδέονται με τη μουσική Ρέγκε (Reggae) την κατανάλωση μαριχουάνας και κάνναβης που είναι κεντρική στη θρησκεία των «Ρασταφάρι» της κεντρικής Αμερικής. Μέσω του κινήματος της μουσικής Ρέγκε τα ράστα μαλλιά έγιναν «μόδα» στη σύγχρονη εποχή, η οποία στο δυτικό κόσμο συνδέεται και με την αναβίωση του κινήματος των «χίπις» (νέο-χίπις).

¹⁵ Μοϊκάνα λέγεται ο ιδιαίτερος τρόπος κουρέματος και φτιαξίματος των μαλλιών που αναφέρεται στο ξύρισμα των πλαϊνών του κεφαλιού που αφήνει μια λωρίδα πιο μαλλιών κατά μήκος του κέντρου του κεφαλιού η οποία σηκώνεται ψηλά. Οι «μοϊκάνες» είναι συνδεδεμένη με το μουσικό-πολιτισμικό κίνημα του Πάνκ (Punk), το οποίο ξεκίνησε από την Αγγλία της δεκαετίας του 1980 και εξαπλώθηκε στον υπόλοιπο (δυτικό κυρίως) κόσμο και παίρνει το όνομά της από φυλές ιθαγενών της Αμερικής που έκαναν τα μαλλιά τους με ανάλογους τρόπους.

¹⁶ Αν και γενικά η εμφάνιση μπορεί να είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής για τα παιδιά αυτά που έχουν τελειώσει το σχολείο, για αυτά που είναι ακόμα μαθητές ή μαθήτριες οι επιλογές στην εμφάνιση ιδιαίτερα στα μαλλιά και τα μούσια (για τα αγόρια) ήταν περιορισμένες μιας και τα σχολεία της Κύπρου (δημόσια και ιδιωτικά) έχουν σχετικά αυστηρούς κανόνες εμφάνισης που απορρέουν και από το γεγονός της υποχρεωτικής σχολικής στολής.

Εικόνα 4: Η πλατεία ένα βράδυ καθημερινής (22.00) του Οκτώβρη του 2010. Σε πρώτο πλάνο μια παρέα κοριτσιών που κάθεται στο δάπεδο της πλατείας. Την περίοδο αυτή πραγματοποιούνταν εργασίες για τον καθαρισμό του κτιρίου, που ανήκει στην εκκλησία φανερωμένης, από συνθήματα και άλλα γραψίματα (βλ. προηγούμενη εικόνα) και γι' αυτό το κτίριο είναι αποκλεισμένο από σκαλωσιές. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Εκτός όμως από τα εμφανισιακά χαρακτηριστικά των ατόμων, αυτοί και αυτές που συχνάζουν στην πλατεία ξεχωρίζουν και από τη συμπεριφορά στο χώρο, δηλαδή, τον τρόπο που κάθονται, κινούνται και χρησιμοποιούν την πλατεία. Για παράδειγμα, συχνά για να περάσει κανείς από την πλατεία μέσα στο προαύλιο της εκκλησίας δεν πήγαινε από τα σημεία όπου υπήρχαν είσοδοι στην περίφραξη, αλλά περνούσε πάνω από αυτή. Επιπλέον, πολλά άτομα κάθονται συχνά στο πάτωμα της πλατείας και πίνουν το ποτό τους ή τρώνε κάτι «στο χέρι». Τέτοια συμπεριφορά στο χώρο είναι ένα παράδειγμα των ακαθόριστων ορίων μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου. Ενώ δηλαδή το να κάθεται κάποιος στο πάτωμα δείχνει μια οικειότητα με το χώρο και μπορεί να θεωρηθεί ως μια αποδεκτή πρακτική στον ιδιωτικό χώρο, το να το κάνει στο δημόσιο φαίνεται περίεργο στους διάφορους περαστικούς, οι οποίοι κοιτάνε τον κόσμο αυτό με «μισό μάτι». Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο μιας οικογενειακής φίλης, περίπου πενήντα χρονών, όταν περνούσαμε μαζί ένα απόγευμα από την πλατεία και είδε κάποια παιδιά να κάθονται στο πάτωμα:

«Άδε τους τούτους! Μα κάθονται χαμέ;! Εν τους μάθαν τίποτε στα σπίθκια τους; Τζΐαι τρώσιν μάλιστα, μες τις ζημαρισσιές; Οι μάνα μου...»¹⁷

Πέρα, όμως, από τους νεαρούς θαμώνες της πλατείας, τις καθημερινές η πλατεία φιλοξενεί από το απόγευμα και μετά και διάφορα παιδιά και εφήβους που μαζεύονται στον ευρύτερο ανοιχτό χώρο της πλατείας (δηλαδή στο προαύλιο της εκκλησίας και στο χώρο μπροστά στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης) για το απογευματινό τους παιχνίδι και για παρέα. Δηλαδή, είναι συχνό να υπάρχουν μικρά παιδιά που παίζουν με μπάλες ή ποδήλατα, αλλά και μεγαλύτεροι μαθητές και μαθήτριες που κάθονται σε

¹⁷ «Δες τους αυτούς! Μα κάθονται χάμω;! Δεν τους μάθανε τίποτα στα σπίτια τους; Και μάλιστα τρώνε, μέσα στις βρομιές; Ε όχι...»

μικρές παρέες και συζητάνε ή παίζουν με τα κινητά τους. Συνήθως αυτά τα παιδιά και έφηβοι ήταν μαθητές και μαθήτριες του σχολείου της Φανερωμένης¹⁸ και η κύρια ομάδα αυτών ήταν τα παιδιά των «Ρωσσοπόντιων», μια από τις πρώτες ομάδες μη-Κύπριων που κατοίκησαν την περιοχή τη δεκαετία του 1990. Τα παιδιά και οι έφηβοι αυτοί έχουν σχέσεις με την πλατεία κυρίως λόγω του σχολείου, αλλά και λόγω του ότι ως ορθόδοξοι πηγαίνουν και στα κατηχητικά της εκκλησίας.

□

Εικόνα 5: Παιδιά, διαφόρων εθνικοτήτων που παίζουν στην πίσω πλευρά του περιβόλου της εκκλησίας υπό την επίβλεψη ενός ενήλικα. Φωτογραφία του συγγραφέα, Ιούνιος του 2010

Σε συνέντευξη που μου παραχώρησε μέλος της εκκλησιαστικής επιτροπής της εκκλησίας Φανερωμένης, μου ανέφερε για τους «Ρωσσοπόντιους»:

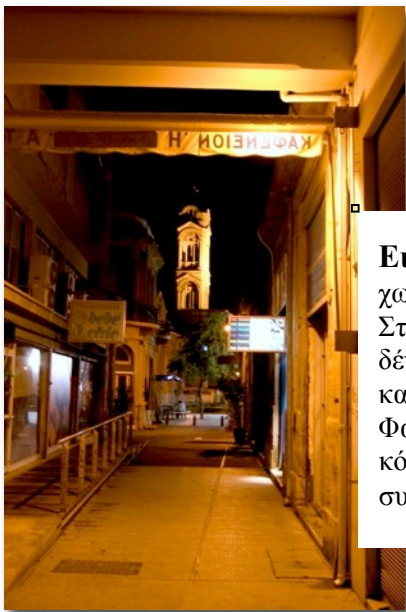
«Στο κατηχητικό μας σχεδόν όλα τα παιδιά είναι δικά τους. Από την πρώτη μέρα που ήρθαν εδώ τους δεχτήκαμε πολύ καλά, τους βοηθάμε, τους ταΐζουμε, τους δίνουμε ρούχα, κάνουμε εκδρομές... Μάλιστα στην αρχή κάνανε και κάποιες φασαρίες και τους κατηγορούσαν, όμως σιγά σιγά διορθώθηκαν και τώρα όλα αυτά που βλέπεις εδώ γύρω, είτε είναι άσεμνα πράγματα στους τοίχους, είτε σκουπίδια, τα κάνουν δικοί μας, Κύπριοι!»

Πέρα από αυτήν την ομάδα των «Ρωσσοπόντιων» –μια από τις πιο ενταγμένες μεταναστευτικές ομάδες της πόλης– από το απόγευμα και μετά συναντούσε κανείς στην περιοχή και άλλους νεαρούς μετανάστες, είτε από χώρες της Ασίας είτε της Αφρικής, οι οποίοι κάθονταν στα σκαλιά του σχολείου σε μικρές παρέες, περνώντας τον ελεύθερό τους χρόνο, ή μόνοι τους, ακούγοντας μουσική από το κινητό τους.

¹⁸ Το σχολείο της Φανερωμένης αποτελεί ένα από τα σχολεία (δημοτικό και γυμνάσιο) με την μεγαλύτερη προσέλευση παιδιών που είναι μη-Κύπριοι. Χαρακτηριστικά, την περίοδο 2009-2011 στο δημοτικό της Φανερωμένης υπήρχε μόνο μία ε/Κύπρια μαθήτρια, η οποία ήταν μάλιστα και κόρη μιας πληροφορήτριάς μου. Το σχολείο Φανερωμένης ανήκει στη «Ζώνη εκπαιδευτικής Προτεραιότητας» (ΖΕΠ), ένα πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας της Κυπριακής Δημοκρατίας, που δημιουργήθηκε για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης. Επίσης το σχολείο έχει γίνει θέμα του ντοκιμαντέρ της Λουκίας Ρικάκη, «Όνειρα σε άλλη γλώσσα», το οποίο προσεγγίζει με ενδιαφέροντα τρόπο τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα του σχολείου.

Κάποιες φορές είχαν μαζί τους και το φορητό τους υπολογιστή, τον οποίο χρησιμοποιούσαν για να μουν στο ίντερνετ ή να μιλήσουν στο «skype», «κλέβοντας» ίντερνετ από τα ασύρματα δίκτυα των γύρω καταστημάτων.

Αργά το βράδυ, όμως, η περιοχή αδειάζει, τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν πάει σπίτι και η κίνηση στην πλατεία σταματάει καθώς κλείνουν και τα γύρω μαγαζιά. Ιδιαίτερα μετά τις 23.00, ώρα που κλείνουν τα Καλά Καθούμενα, στην πλατεία παραμένουν μόνο κάποιοι λ ίγοι από τους/τις νεαρούς/ρες που συχνάζουν στην πλατεία και συγκεκριμένα αυτοί/ες που το πρωί δεν έχουν σχολείο. Τη νύχτα είναι η ώρα που η πλατεία είναι πλήρως διαθέσιμη στα άτομα που συχνάζουν εκεί και, συνήθως, όσοι παραμένουν μέχρι αργά γνωρίζονται αρκετά καλά μεταξύ τους. Επίσης, τη νύχτα η πλατεία αλλάζει έντονα, γιατί χωρίς την κίνηση, τη φασαρία και τους ήχους από το καφενείο και τα άλλα μαγαζιά της περιοχής, αποκτά μια ιδιαίτερη ηρεμία κατά την οποία το υλικό περιβάλλον της πλατείας αναδεικνύεται περισσότερο και τα φώτα του δρόμου, που φωτίζουν τα ιδιαίτερα κτίρια της περιοχής, τονίζουν το χρώμα της χαρακτηριστικής «πουρόπετρας» δημιουργώντας μια διαφορετική, ζεστή και ενδιαφέρουσα ατμόσφαιρα. Αρκετοί από τους πληροφορητές μου μου ανέφεραν χαρακτηριστικά ότι αργά τη νύχτα ήταν η αγαπημένη τους ώρα στην πλατεία, γιατί τότε, με την ησυχία, μπορούσαν να απολαύσουν καλύτερα την ιδιαιτερότητα της πόλης και να εκτιμήσουν την ατμόσφαιρά της.

Εικόνα 6: Η στοά Παπαδοπούλου αργά το βράδυ, χωρίς τα τραπεζάκια από τα Καλά Καθούμενα και άδεια. Στο βάθος ξεχωρίζει η πλατεία, με το παγκάκι και το δέντρο της και πιο πίσω ακόμα φαίνεται το φωτισμένο και επιβλητικό καμπαναριό της εκκλησίας της Φανερωμένης χτισμένο με την παραδοσιακή κιτρινοκόκκινη κυπριακή «πουρόπετρα». Φωτογραφία του συγγραφέα, Δεκέμβριος του 2010.

Οπότε, κατά τη διάρκεια της νύχτας ήταν η ώρα που αναπτύσσονταν διαφορετικές σχέσεις με το υλικό περιβάλλον της πλατείας, γιατί κάτω από την κάλυψη της

μειωμένης κίνησης και του σκοταδιού λάμβαναν χώρα ασχολίες και πρακτικές που δεν «ταίριαζαν» στις άλλες ώρες της ημέρας. Η νύχτα ήταν η ώρα που γράφονταν συνθήματα στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες της πλατείας, ήταν η ώρα που έσπαγε κανένα από τα φώτα του δρόμου ή από τα φώτα της εκκλησίας, που ενοχλούσαν αυτούς που συχνάζουν στην πλατεία, αλλά και η ώρα που πραγματοποιούνταν παρεμβάσεις στο ίδιο το κτίριο της εκκλησίας (βλ. Εικ. 7).

Εικόνα 7: Πανό κρεμασμένο από την ταράτσα της εκκλησίας, που έμεινε από το προηγούμενο βράδυ, με το σύμβολο της «Αναρχίας» (A) και τη λέξη «Ελευθερία», πάνω από την εικόνα της Παναγίας. Φωτογραφία του συγγραφέα, Μάρτιος του 2010.

Με άλλα λόγια, τη νύχτα ήταν η ώρα που πραγματοποιούνταν οι πρακτικές με τις οποίες τα δρόντα υποκείμενα συμμετείχαν στη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, αλλάζοντας το τοπίο και το υλικό περιβάλλον της πλατείας. Ωστόσο, δεν έκανε ο καθένας «του κεφαλιού του», πολλές φορές είδα να ρωτάει κάποιος τους υπόλοιπους της παρέας για να κάνει αυτό ή να γράψει στον τοίχο το άλλο, και αυτές οι ερωτήσεις οδηγούσαν σχεδόν πάντα σε συζητήσεις σχετικά με το τι είναι σωστό ή όχι, τι εκφράζει την ομάδα, αλλά και τα άτομα που την αποτελούν ή τι ταιριάζει στο τοπίο και το περιβάλλον της πλατείας. Τέλος, τη νύχτα η πλατεία και η γύρω περιοχή μετατρέπονταν σε ένα ελεύθερο χώρο παιχνιδιού, δίνοντας την ευκαιρία στα άτομα αυτά να ανακαλύψουν και να εξερευνήσουν κρυφά σημεία, αναπτύσσοντας πιο στενές σχέσεις και γνωρίζοντας περισσότερο το κτισμένο περιβάλλον της περιοχής. Για παράδειγμα, τέτοιες ώρες ήταν συχνό να ανεβαίνουν άτομα, κυρίως σε μικρές ομάδες, στις ταράτσες των κτιρίων γύρω από την πλατεία ή στην ταράτσα και το καμπαναριό της εκκλησίας, είτε για την εμπειρία και τη θέα, είτε για να γράψουν συνθήματα και να κρεμάσουν κάποιο πανό σε ψηλά σημεία απ' όπου θα φαίνονταν από την πλατεία και τους άλλους δρόμους.

Εικόνα 8: Μεσημέρι Σαββάτου, Οκτώβριος του 2010. Κάτω από τον «Μανώλη» (το δέντρο) κάθονται στο παγκάκι κάποια άτομα που πίνουν μύρες. Δίπλα, είναι μια μαμά που κάθεται στο δάπεδο και παίζει με το κοριτσάκι της. Το καφενείο που φαίνεται στο βάθος είναι γεμάτο και κόσμος περιμένει όρθιος να βρει τραπέζι. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Ενώ, λοιπόν, αυτή ήταν η συνηθισμένη χρήση της πλατείας και των γύρω χώρων κατά τις καθημερινές, τα Σαββατοκύριακα και τις αργίες η κατάσταση είναι διαφορετική. Η πλατεία έχει αυξημένη κίνηση από νωρίς τόσο γιατί γεμίζει από νωρίς το καφενείο, όσο και γιατί έρχονται από πιο νωρίς περισσότεροι από αυτούς και αυτές που συχνάζουν στην πλατεία. Έτσι, τα παγκάκια που βρίσκονται πιο κοντά στο καφενείο συχνά γίνονται προέκτασή του και πολλοί παίρνουν τον καφέ τους και κάθονται σε αυτά, είτε γιατί δεν έχει τραπέζια στο καφενείο, που συχνά είναι γεμάτο, είτε γιατί προσέχουν τα παιδιά τους που παίζουν στην πλατεία. Τέτοιες μέρες υπάρχει περισσότερη επαφή μεταξύ των πελατών του καφενείου και αυτών που συχνάζουν στην πλατεία. Παράλληλα, τα Σαββατοκύριακα είναι γεμάτοι από το πρωί και οι υπόλοιποι χώροι της πλατείας με παιδιά και γονείς που επισκέπτονται την περιοχή, αλλά και άλλους επισκέπτες που περνάνε από την πλατεία κατά τη διάρκεια της βόλτας τους στους πεζοδρόμους του εμπορικού κέντρου της Παλιάς Πόλης.

Το βράδυ, όμως, η πλατεία αλλάζει και μετατρέπεται σε ένα ανοιχτό κέντρο διασκέδασης, στο οποίο μαζεύονται κυρίως νεαροί/ες που γεμίζουν την πλατεία πίνοντας, παίζοντας και διασκεδάζοντας. Τα Σαββατοκύριακά και οι αργίες είναι επίσης οι μέρες αυτές κατά τις οποίες πραγματοποιούνται και οι περισσότερες από τις πολιτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις στην πλατεία, όπως και τα πάρτυ στο δρόμο (street party). Τα πάρτυ είναι μια από τις πιο σημαντικές πρακτικές που πραγματοποιεί η ομάδα και τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην πλατεία, εκφράζοντας και πραγματοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τη λογική του «κάντο μόνος σου» (Do it yourself / DIY) και της αυτο-οργάνωσης στη διασκέδασή τους. Κατά τις εκδηλώσεις και τα πάρτυ μαζεύεται περισσότερος κόσμος στην πλατεία ο οποίος

κυριαρχεί στο χώρο, προκαλώντας την απορία ή/και τη δυσφορία των διαφόρων μεγαλύτερων περαστικών. Τα Σαββατοκύριακα και οι αργίες είναι οι μέρες του εβδομαδιαίου ρυθμού της πλατείας κατά τις οποίες αυξάνεται ο αριθμός αυτών που συχνάζουν εκεί, αλλά και αυτών, από διαφορετικές ομάδες, που περνάνε από εκεί, και γι' αυτό η δραστηριότητα των νεαρών της πλατείας, που είναι και αυτή σε ένταση λόγω είτε κάποιας εκδήλωσης ή απλά του κόσμου που έχει μαζευτεί, εκτίθεται παραπάνω και είναι πιο ορατή.

□ **Εικόνα 9:** Κυριακή πρωί, Απρίλιος του 2010. Το κύριο σημείο το οποίο χρησιμοποιούν αυτοί που συχνάζουν στην πλατεία, με βαμμένους και γραμμένους τους τοίχους του κτιρίου που της εκκλησίας και με τα σκουπίδια της προηγούμενης νύχτας και το λερωμένο δάπεδο. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Η έκθεση της δραστηριότητας στις άλλες ομάδες, αλλά και η στενότερη επαφή μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, στον ούτως ή άλλως σχετικά μικρό χώρο της πλατείας, είναι η αιτία που τέτοιες μέρες δημιουργούνται ενίοτε εντάσεις μεταξύ του κόσμου της πλατείας και των άλλων ομάδων, κατοίκων και περαστικών. Οι εντάσεις αυτές εκφράζουν την κορύφωση της καθημερινής διαδικασίας διεκδίκησης και αμφισβήτησης των νοημάτων του χώρου και της πλατείας μεταξύ των διαφορετικών ομάδων. Ένα από τα σημεία έντονης κριτικής και αρνητικών αντιδράσεων από τους περίοικους είναι τα σκουπίδια που έχουν μείνει στο χώρο από το βράδυ, ιδιαίτερα αν είχε γίνει κάποιο πάρτυ. Χαρτιά, πλαστικά ποτήρια και δοχεία «take away» φαγητού, κουτάκια και μπουκάλια μπίρας, πολλές φορές ακόμα και σπασμένα, είναι συχνό φαινόμενο το πρωί του Σαββάτου ή της Κυριακής και ήταν ένα από τα πρώτα αρνητικά σχόλια που άκουσα από τους περίοικους για τον κόσμο που συχνάζει στην

πλατεία ή για τους «μιτσιούς»¹⁹, όπως αποκαλούνται συχνά, και σχεδόν υποτιμητικά, από αυτούς που δεν μετέχουν στη δραστηριότητα.

Οι ομάδες των περιόικων και επισκεπτών που αντιδρούν στη δραστηριότητα στην πλατεία είναι, από τη μια πλευρά, οι άνθρωποι της εκκλησίας, οι «πιστοί» της Κυριακάτικης λειτουργίας, οι εργαζόμενοι, οι ιερείς, αλλά και κάποιοι μεγαλύτεροι κάτοικοι και καταστηματάρχες της περιοχής και, από την άλλη, κάποιοι πελάτες του καφενείου ή επισκέπτες της παλιάς πόλης, που βλέπουν τη δράση στην πλατεία με επιφύλαξη. Η κριτική και τα αρνητικά σχόλια αφορούν κυρίως στη «βρομιά» που προκαλούν οι «μιτσιοί» στην πλατεία, είτε αυτή είναι αποτέλεσμα της βραδινής τους διασκέδασης, είτε άλλων πρακτικών που πραγματοποιούνται επίσης κατά τις βραδινές ώρες, όπως είναι το graffiti και η συχνή αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους των διαφόρων «ιστορικών» κτιρίων της περιοχής. Ωστόσο, οι περισσότεροι από αυτούς που ασκούν κριτική, με τους οποίους συνομίλησα, φάνηκαν να αγνοούν ή να μην έχουν προσέξει τις άλλες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στην πλατεία. Οι συναντήσεις συζητήσεις, συνελεύσεις και άλλες δράσεις των νεαρών, αλλά και μεγαλύτερων συμμετεχόντων στη δραστηριότητα της πλατείας, φαίνεται σαν να είναι αόρατες στα μάτια των διαφόρων περαστικών, περιόικων ή επισκεπτών της περιοχής. Μάλιστα, όταν σε συνομιλίες μας επεσήμανα αυτές τις δραστηριότητες πολλοί μου ανέφεραν ότι δεν γνωρίζουν αν γίνεται κάτι τέτοιο ή ότι αυτά είναι ασήμαντα μπροστά στις καταστροφές που προκαλούν.

Τέλος, η δραστηριότητα στην πλατεία αλλάζει καθώς αλλάζουν και οι εποχές, κυρίως μεταξύ χειμώνα και καλοκαιριού, αλλά και κατά τη διάρκεια των περιόδων των δύο μεγάλων θρησκευτικών γιορτών, των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Οι διαφορές μεταξύ του χειμώνα και του καλοκαιριού αφορούν, από τη μια πλευρά, στη θερμοκρασία και τις υπόλοιπες κλιματολογικές συνθήκες, που επηρεάζουν την ατμόσφαιρα και την αίσθηση της πόλης, και, από την άλλη, στην κίνηση του κόσμου στην περιοχή και στην προσέλευση των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία. Αρχικά, η απουσία, ή η έντονη παρουσία, του ήλιου είναι ένα έντονο χαρακτηριστικό που αλλάζει τον τρόπο που βιώνεται και χρησιμοποιείται ο δημόσιος χώρος της Παλιάς Λευκωσίας, όπως αλλάζει και τις ώρες, αλλά και τα σημεία, που συγκεντρώνουν τον περισσότερο κόσμο στο εμπορικό κέντρο της περιοχής και στην πλατεία Φανερωμένης.

---

¹⁹ Οι μικροί.

Το χειμώνα, που ο καιρός είναι πιο κρύος, η κίνηση και η συγκέντρωση κόσμου στην πλατεία είναι γενικά μειωμένες. Αυτοί που συχνάζουν στην πλατεία, ιδιαίτερα τα Σαββατοκύριακα, αλλά και τις καθημερινές, έρχονται στην πλατεία από αρκετά νωρίς και κάθονται κυρίως στα σημεία που έχει ήλιο, ακόμα και αν αυτά δεν έχουν παγκάκια ή βρίσκονται στον περίβολο της εκκλησίας. Επιπλέον, αργά το βράδυ που το κρύο είναι αρκετό δεν μένει σχεδόν κανείς. Τις άλλες εποχές, που ο καιρός είναι καλύτερος, η πλατεία έχει περισσότερο κόσμο που μένει μέχρι πολύ πιο αργά. Έτσι, οι μήνες που παρουσιάζονται ως οι πιο έντονοι για τη δραστηριοποίηση στην πλατεία είναι από το Σεπτέμβριο μέχρι το Νοέμβριο/Δεκέμβριο, δηλαδή μετά το καλοκαίρι και πριν να αρχίσει σοβαρά το κρύο για την Κύπρο και, αντίστοιχα, από τον Απρίλιο μέχρι τον Ιούνιο, δηλαδή, από τότε που ξεκινάει ο καιρός να είναι πιο ζεστός μέχρι πριν πιάσουν οι καύσωνες²⁰ και να έρθουν οι διακοπές του καλοκαιριού. Τα επόμενα δύο αποσπάσματα, από το εθνογραφικό μου ημερολόγιο, περιγράφουν κάποιες στιγμές της πλατείας τον Αύγουστο και το Μάρτη:

26 Αυγούστου 2010, πλατεία Φανερωμένης: 3:00-3:30 μ.μ.

Κάθομαι στο κεντρικό παγκάκι και δεν υπάρχει κανείς άλλος τριγύρω. Ο Χότζας²¹ ακούγεται καθαρότατα γεμίζοντας την ατμόσφαιρα της πλατείας αυτό το ζεστό μεσημέρι του Αυγούστου. Είναι μεσημέρι Ραμαζανιού, αλλά σε αυτήν την πλευρά της πόλης μόνο ο ήχος του καλέσματος για προσευχή, που φτάνει από το μεγάλο τζαμί Selimye, και ο κόσμος που μαζεύεται στο τζαμί Ομεριέ, το μοναδικό αυτής της πλευράς, θυμίζουν, σε όσους ενδιαφέρονται, ότι για πολλούς από τους κατοίκους και αυτής της μεριάς της Παλιάς Πόλης αυτές είναι διαφορετικές μέρες. Επικρατεί πολύ ηρεμία τόσο στην από δω πλευρά της εκκλησίας της Φανερωμένης, την μπροστινή, που αποκαλείται από τους «μτσιούς» πλατεία του Μανώλη, όσο και στην από πίσω, την πλευρά του Παρθεναγωγείου. Τη ραστώνη αυτού του καλοκαιρινού μεσημεριού διακόπτουν μόνο οι ήχοι των αυτοκινήτων που περνούν περιμετρικά της πλατείας και οι ήχοι από τις «μοτόρες»²² που περνάνε μπροστά από την εκκλησία «παραβιάζοντας» τους πεζοδρόμους. Δεν περνάει σχεδόν κανένας πεζός αυτήν την ώρα με τον καυτό ήλιο και ο λίγος κόσμος που υπάρχει στην Παλιά Λευκωσία δροσίζεται με κάποιο κρύο ρόφημα στις καφετέριες και τα καφεενεία της περιοχής που, αν δεν έχουν κλιματισμό, έχουν σίγουρα αυτούς τους μεγάλους μεταλλικούς ανεμιστήρες που είναι τόσο χαρακτηριστικοί εδώ στην Κύπρο.

²⁰ Ενδεικτικά το καλοκαίρι στη Λευκωσία στους καύσωνες η θερμοκρασία μπορεί να φτάσει ακόμα και τους 45°.

²¹ Ως «Χότζας» αναφέρεται από τους ε/Κύπριους ο Ιμάμης των μουσουλμανικών τζαμιών που καλεί για προσευχή τους πιστούς πέντε φορές την ημέρα. Αν και στη σύγχρονη εποχή ο ζωντανός Ιμάμης, που ανέβαινε στο μιναρέ και φώναζε στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, έχει αντικατασταθεί από το ηχογραφημένο κάλεσμα, που παίζεται από μεγάφωνα πάνω στους μιναρέδες, οι ε/Κύπριοι συνεχίζουν να αποκαλούν το κάλεσμα ως «ο Χότζας».

²² Μηχανάκια ή δίκυκλα

03 Μαρτίου 2011, πλατεία Φανερωμένης: 11:00-12:00 π.μ.

Η μέρα είχε αρχίσει συννεφιασμένη, αλλά τώρα βγάζει ήλιο. Υπάρχει μεγάλη διαφορά στην πλατεία και την Παλιά Πόλη γενικότερα, με ήλιο και χωρίς. Με ήλιο, τα χρώματα είναι πιο έντονα (λαμπερά) και το κιτρινοκόκκινο της πουρόπετρας κυριαρχεί, χωρίς όμως να σε τυφλώνει, γιατί το φως δεν αντανακλάται το απορροφάει η πορώδης πέτρα. Με συννεφιά, όμως, η ατμόσφαιρα είναι σίγουρα πιο κρύα, αλλά το φως είναι πιο μαλακό, φιλτραρισμένο, είναι σαν να ενώνει τα χρώματα και τις επιφάνειες της πόλης.

Στην πλατεία είναι σχετικά ήρεμα γιατί είναι ακόμα πρωί. Οι περαστικοί είναι λίγοι και αρκετοί από αυτούς είναι μεγάλοι σε ηλικία Κυπραίοι²³, αλλά περνάνε και κάποιοι μετανάστες. Οι καταστηματαρχές των δύο παλιών μαγαζιών της πλατείας μαζί με κάποιους άλλους υπάλληλους από καταστήματα της περιοχής είναι μαζεμένοι στο παγκάκι στην άκρη της πλατείας, προς την οδό Ονασαγόρου, και κάθονται στον ήλιο. Κάποιοι από τους περαστικούς μπαίνουν στην εκκλησία που είναι ανοιχτή και ένα ζευγαράκι εφήβων με παντελόνια σχολείου κάθονται στο παγκάκι στην άλλη πλευρά της πλατείας. Τα Καλά Καθούμενα δεν έχουν πολλή ώρα που έχουν ανοίξει, ο Σάκης διαβάζει ακόμα την εφημερίδα του και υπάρχουν μόνο άλλοι δυο-τρεις πελάτες που κάθονται έξω. Σιγά σιγά φτάνουν και οι πρώτοι δύο από τα παιδιά της πλατείας, με χαιρετάνε και κάθονται στο συνηθισμένο παγκάκι, ο ένας είναι αυτός με τα ράστα, ο λίγο περίεργος, και ο άλλος το παιδί που δουλεύει στο περίπτερο, μάλλον θα δουλεύει βράδυ πάλι.

Έχει αρκετό αέρα και καθώς περνάει από τις φυλλωσιές των δέντρων γεμίζει το ηχοτοπίο. Αλλά εδώ στην πλατεία είναι κάπως απάγκιο, θα πρέπει να είναι λόγω των κτιρίων που είναι τόσο κοντά το ένα στο άλλο και δημιουργούν μια «φωλιά» γύρω από την εκκλησία. Ακούγονται κάποια από τα αυτοκίνητα που περνάνε περιφερειακά της πλατείας, αλλά γενικά είναι ήσυχα εκτός από τις καλημέρες που λένε οι καταστηματαρχές στο παγκάκι σε κάποιους από τους περαστικούς, ο ένας πρέπει να είναι αυτός ο «επιστάτης της εκκλησίας» που μου έχουν πει τα παιδιά, ο «καλός». Ξαφνικά, η ησυχία σπάει από τις φωνές παιδιών και μια ομάδα με πιτσιρίκια και δύο δασκάλες επιστρέφει στο σχολείο της Φανερωμένης μέσα από τη στοά, μάλλον από κάποια επίσκεψη σε κάποιο από τα μουσεία. Σκέφτομαι ότι θα είναι πολύ ωραία που μπορούν τα παιδιά να πάνε βόλτα με τα πόδια σε διάφορα μέρη εδώ στην Παλιά Πόλη. Η ηρεμία επιστρέφει και ακούγεται μόνο κάποιος συναγεμμένος από κάπου στο βάθος και, παρά το δυνατό αέρα στην πλατεία, μυρίζει το θυμιατό της εκκλησίας.

Εκτός όμως από τη διαφορά των κλιματολογικών συνθηκών, η δραστηριότητα στην πλατεία αλλάζει και κατά τη διάρκεια των περιόδων των θρησκευτικών ή των εθνικών γιορτών. Ο Lefebvre αναφέρεται συγκεκριμένα στις γιορτές και τελετουργίες, είτε αυτές είναι πολιτικές-εθνικές, είτε θρησκευτικές ή άλλες (όπως π.χ. το καρναβάλι), γιατί έχουν μια διπλή σχέση με τους ρυθμούς. Από τη μία πλευρά,

²³ Κυπραίοι είναι ο εντόπιος όρος που χρησιμοποιείται από τους ε/Κύπριους για τους ε/Κύπριους. Είναι έντονο το γεγονός ότι όταν οι ε/Κύπριοι λένε Κυπραίος εννοούν τους ε/Κύπριους και όχι τους τ/Κύπριους, οι οποίοι αποκαλούνται Τουρκοκύπριοι ή ακόμα και Τούρκοι.

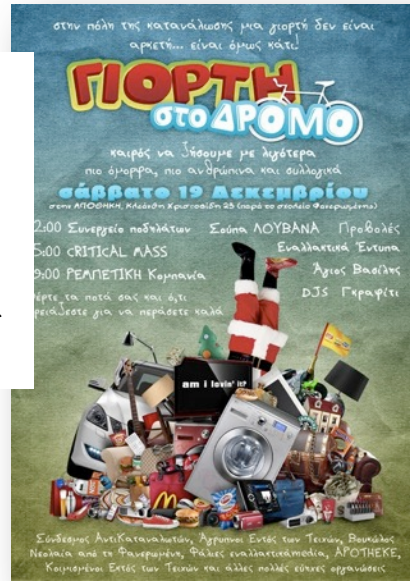
δημιουργούν το δικό τους χρόνο και συγκεκριμένο ρυθμό και, από την άλλη, παρεμβαίνουν στον καθημερινό χρόνο τονίζοντάς τον και, έτσι, εισάγονται στην καθημερινότητα για να εντυπώσουν σε αυτή έναν επιπλέον-του-καθημερινού (extra-everyday) ρυθμό, χωρίς, όμως, να τη διακόπτουν (Lefebvre 2004:94).

Οι πολιτικές-εθνικές γιορτές στην Κύπρο, δηλαδή η 28^η Οκτωβρίου (Εναρξη του Ελληνο-Ιταλικού πόλεμου, 1940), η 25 Μαρτίου (Ελληνική Επανάσταση, 1821) και η 1^η Απριλίου (Εναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, 1955) χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα αυξημένη κίνηση στην Παλιά Πόλη, λόγω των παρελάσεων εορταστικών εκδηλώσεων στο κέντρο της πόλης. Μετά την παρέλαση, ιδιαίτερα αν έχει καλό καιρό, οι πεζοδρόμοι και η πλατεία Φανερωμένης γεμίζουν κόσμο, αλλά και μαθητές με τις στολές των σχολείων, που δεν τους βλέπει κανείς συχνά στην περιοχή, αλλάζοντας το ρυθμό της, χωρίς, όμως, να ξεφεύγει κατά πολύ από την καθημερινή ατμόσφαιρα της Παλιάς Πόλης. Είναι, περίπου, σαν να είναι Σαββατοκύριακο με μόνη διαφορά τους πολλούς ε/Κύπριους μαθητές. Ωστόσο, οι θρησκευτικές γιορτές είναι λίγο διαφορετικές. Καταρχήν, οι δύο μεγάλες χριστιανικές γιορτές, τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, είναι ολόκληρες περίοδοι διακοπών για μαθητές, αλλά και για φοιτητές που, όπως και τον Ιούνιο, επιστρέφουν από τις σπουδές τους στο εξωτερικό. Αυτό αλλάζει αρκετά τη σύνθεση, αλλά και τον αριθμό του κόσμου που μαζεύεται στην πλατεία και την Παλιά Πόλη γενικότερα. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια τέτοιων περιόδων γιορτών παρατηρείται και η αύξηση των διοργανώσεων πολιτιστικών και πολιτικών εκδηλώσεων στην πλατεία, αλλά και σε άλλα μέρη της περιοχής. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα τόσο του γεγονότος ότι υπάρχει περισσότερος κόσμος στην πόλη για να συμμετάσχει στις εκδηλώσεις (αναφέρομαι σε αυτούς και αυτές που επιστρέφουν στην Κύπρο από το εξωτερικό), όσο και του γεγονότος ότι μέσα στις περιόδους γιορτών αυξάνεται, παράλληλα, και η ανάγκη της από τα κάτω διοργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων, έτσι ώστε να υπάρξουν εναλλακτικές επιλογές διασκέδασης για τον κόσμο που προτιμά να μην συμμετέχει στις καταναλωτικές εκδηλώσεις και πάρτυ που συνήθως οργανώνονται στα διάφορα εμπορικά κέντρα, μπαρ και κλαμπ της πόλης.

□

Εικόνα 10:

Η αφίσα της «Γιορτής στο Δρόμο», στην οποία αναφέρεται το πρόγραμμα της εκδήλωσης, αλλά και τις ομάδες που συμμετέχουν ως εξής: «Σύνδεσμος Αντικαταναλωτών, Αγρυπνοι Εντός των Τειχών, Βουκόλος, Νεολαία από τη Φανερωμένη, Φάλιες εναλλακτικά media, ΑΡΟΤΗΚΕ, Κοιμισμένοι Εντός των Τειχών και άλλες πολλές εύηχες οργανώσεις.

□

Εικόνα 11:

Φωτογραφία από την εκδήλωση «Γιορτή στο δρόμο» κατά τη διάρκεια της ζωντανής μουσικής από το ρεμπέτικο σχήμα, όπου φαίνεται η μετατροπή του δρόμου σε χώρο εκδήλωσης. Στο βάθος ξεχωρίζουν οι μιναρέδες του κεντρικού τζαμιού Selimye (Αγία Σοφία). Φωτογραφία του συγγραφέα.

Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας εορταστικής εκδήλωσης, την οποία διοργάνωσαν διάφορες από τις ομάδες που δρουν από τα κάτω στην περιοχή μαζί με τη «Νεολαία από τη Φανερωμένη», ήταν η «Αντι-καταναλωτική γιορτή στο δρόμο» που πραγματοποιήθηκε στις 19 Δεκεμβρίου του 2009 στην «Apotheke», ένα χώρο που βρίσκεται στην οδό Κλεάνθη Χριστοφίδη, δίπλα στην Πράσινη Γραμμή και πολύ κοντά στην πλατεία Φανερωμένης²⁴. Τέτοιες εκδηλώσεις είναι ευκαιρίες για να βρεθούν μεταξύ τους, να συζητήσουν και να διασκεδάσουν, με τους δικούς τους όρους και τη δική τους μουσική, τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και οι φίλοι τους, προσφέροντας και σε άλλους μια διαφορετική επιλογή διασκέδασης μέσα στο καταναλωτικό κλίμα των γιορτών. Επιπλέον, τέτοιες ανεπίσημες γιορτές

²⁴ Βλ. το χάρτη της περιοχής Φανερωμένης στην Εικ. 1.

και εκδηλώσεις δημιουργούν και αυτές το δικό τους χρόνο και ρυθμό, αλλά και το δικό τους χώρο, μετατρέποντας προσωρινά το χώρο του δρόμου ή της πλατείας σε χώρο πραγματοποίησης μιας εκδήλωσης (βλ. Εικ. 11).

7.2.2. Χριστούγεννα στην Παλιά Λευκωσία

Οι θρησκευτικές γιορτές είναι για την Παλιά Πόλη περίοδοι που αλλάζουν τη γενικότερη ατμόσφαιρα και εικόνα της. Την περίοδο των Χριστουγέννων ο δήμος διοργανώνει διάφορες μουσικές εκδηλώσεις στους πεζοδρόμους και τις πλατείες, οι οποίες, μαζί με την εορταστική διακόσμηση των δρόμων και των καταστημάτων, συμβάλουν στη δημιουργία μιας διαφορετικής ατμόσφαιρας. Την περίοδο αυτή, εν μέρει και λόγω των εκδηλώσεων, αυξάνεται αισθητά η κίνηση του κόσμου στην περιοχή και παράλληλα αυξάνεται και η έκθεση της δραστηριότητας στην πλατεία. Όμως, οι Χριστουγεννιάτικες εορταστικές αλλαγές στο δημόσιο χώρο δεν είναι κάτι που αρέσει ιδιαίτερα στον κόσμο που συχνάζει στην πλατεία. Κυρίως λόγω της σύνδεσης αυτής της διεθνούς γιορτής με τη φαντασμαγορική ατμόσφαιρα των δυτικών μεγαλουπόλεων, που έχει ως βάση της την κατανάλωση, πολλοί από τους νεαρούς της πλατείας μου εξέφρασαν δυσφορία προς τις διαφημίσεις πολυκαταστημάτων με ευχές, τους στολισμούς της πόλης, αλλά και τις εξέδρες που στήνει ο δήμος σε διάφορα σημεία των πεζοδρόμων –όπως και στην πλατεία– για να παίζουν εορταστικά τραγούδια διάφορα μουσικά σχήματα.

Ωστόσο, πέρα από τη δυσφορία, οι αλλαγές στην πλατεία την περίοδο των Χριστουγέννων αντιμετωπίζονται από τον κόσμο της πλατείας ως ευκαιρία τόσο για την προώθηση των δικών τους αντι-καταναλωτικών και άλλων μηνυμάτων, όσο και για την οικειοποίηση τους. Για παράδειγμα, τα Χριστούγεννα του 2009 ο «Σύλλογος καταστηματαρχών πεζοδρόμων Λευκωσίας» τοποθέτησε μπροστά σε άδεια καταστήματα και σε άλλα σημεία στην ευρύτερη περιοχή των πεζοδρόμων, τα οποία είχαν «κακή» εμφάνιση, μεγάλες πλαστικές επιφάνειες σε μεταλλικά πλαίσια, οι οποίες είχαν τυπωμένες επάνω τους εορταστικές εικόνες που συνοδεύονταν με ευχές. Όμως, εκτός από τις ευχές, οι μεγάλοι αυτοί πίνακες είχαν και το λογότυπο μιας κατασκευαστικής εταιρίας που δραστηριοποιόταν στην εντός των τειχών πόλη, η οποία κατά πάσα πιθανότητα είχε συμμετάσχει στη χρηματοδότησή τους. Δύο από αυτά τα πλαίσια τοποθετήθηκαν και στην πλατεία Φανερωμένης, το ένα μπροστά σε άδειο και εγκαταλελειμμένο κτίριο στην άκρη της πλατείας και το άλλο δίπλα στο παγκάκι που χρησιμοποιούσαν πιο πολύ οι νεαροί και νεαρές.

Σχεδόν αμέσως μετά την τοποθέτησή τους και τα δύο αυτά πλαίσια βιάστηκαν με σπρέι και μετατράπηκαν σε πίνακες προβολής των μηνυμάτων και της αισθητικής του κόσμου της πλατείας, φιλοξενώντας αφίσες και άλλες παρεμβάσεις. Πέρα όμως από αυτή την πρώτη και άμεση «αλλοίωση» των εορταστικών εμπορικών μηνυμάτων και την «κατάληψη» του χώρου της επιφάνειάς των πινακίδων, ο κόσμος της πλατείας τις χρησιμοποίησε και με άλλους τρόπους. Τη μια πινακίδα, αυτή που βρισκόταν δίπλα στο παγκάκι των νεαρών, την κράτησαν γιατί εξυπηρετούσε για να κρύβουν από πίσω της διάφορα πράγματα, όπως τσάντες, παιχνίδια, ποτά, δημιουργώντας ένα προστατευμένο χώρο που ελεγχόταν από τους ίδιους. Μετατρέποντας, δηλαδή, και υλικά ένα μέρος του δημόσιου χώρου σε ιδιωτικό. Η άλλη πινακίδα χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει την ανάγκη που υπήρχε στην πλατεία για κάδο ανακύκλωσης, που θα δεχόταν τα κουτάκια και μπουκάλια που καταναλώνονταν καθημερινά εκεί. Οπότε, ένα βράδυ, όταν ο περισσότερος κόσμος είχε πια φύγει και η πλατεία περνούσε στην μεταμεσονύχτια «κρυφή» της δράση, μερικά άτομα ξεκολλήσανε την πλαστική επιφάνεια της πινακίδας και φτιάξανε έναν αυτοσχέδιο κάδο για τα ανακυκλώσιμα υλικά που πετούσε ο κόσμος στην πλατεία. Με αυτόν τον τρόπο καλύφθηκε, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα, η ανάγκη για ανακύκλωση. Η απουσία κάδου ανακύκλωσης ήταν κάτι που πολλοί από τους νεαρούς της πλατείας μου είχαν φέρει ως παράδειγμα αυτού που εκείνοι εκλάμβαναν ως υποκρισία από την πλευρά των αρχών. Δηλαδή, ότι από τη μια τους κατηγορούν ότι βρομίζουν την πλατεία, αλλά από την άλλη δεν υπάρχουν οι απαραίτητοι κάδοι για να πετάξουν τα σκουπίδια που παράγονται από τη χρήση της πλατείας.

□

Εικόνα 12: Σε φωτογραφία από το φιλανθρωπικό παζάρι, που πραγματοποιήθηκε στην πλατεία Φανερωμένης την περίοδο των Χριστουγέννων του 2009 με την υποστήριξη της εκκλησίας, φαίνεται μια από τις πινακίδες με τα εορταστικά μηνύματα, μετά την αισθητική της αλλοίωση από τον κόσμο της πλατείας. Ανάμεσα στα αφηρημένα σχέδια έχει επίσης γραφτεί, στα ελληνικά και τα αγγλικά, η ερώτηση «*Ο Χριστός τι θα αγόραζε;*», ως κριτική στην κυριαρχία της κατανάλωσης στα Χριστούγεννα. Φωτογραφία του συγγραφέα.

7.2.3. Πάσχα στην Παλιά Λευκωσία

Το Πάσχα, σε αντίθεση με τα Χριστούγεννα, η αλλαγή της ατμόσφαιρας της Παλιάς Πόλης ενώ δεν οφείλεται στους στολισμούς είναι μάλλον πολύ πιο έντονη. Αυτό έχει να κάνει με τον ιστορικά έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα της περιοχής που εκφράζεται μέχρι σήμερα από τους πολλούς χώρους θρησκευτικής λατρείας. Συγκεκριμένα, εκτός από τα πολλά τζαμιά στη βόρεια, αλλά και τη νότια πλευρά της πόλης (ένα-δύο σε λειτουργία στα νότια), στην περιοχή εντός των τειχών υπάρχουν βέβαια και πολλές εκκλησίες (7-8 ορθόδοξες, 1 καθολική, 1 μαρωνίτικη²⁵), οι οποίες την περίοδο του Πάσχα προσφέρουν έντονα στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής ατμόσφαιρας στην πόλη που έχει έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα. Κυριότερο στοιχείο της αλλαγής στην Παλιά Λευκωσία κατά την περίοδο του Πάσχα, και κυρίως κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα, αποτελεί η εντυπωσιακά μεγάλη προσέλευση κόσμου στις εκκλησίες της περιοχής²⁶. Το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου που πηγαίνει στις ορθόδοξες εκκλησίες της Παλιάς Λευκωσίας είναι οι συγγενείς και οι οικογένειες των ηλικιωμένων κατοίκων, αλλά και των πρώην κατοίκων της περιοχής που είχαν μετακομίσει εκτός των τειχών κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Η κοσμοσυρροή που παρατηρείται τις ημέρες αυτές αποτυπώνεται τόσο στην αύξηση των πεζών που κυκλοφορούν όχι μόνο στους κεντρικούς πεζόδρομους, όπως συνήθως, αλλά και στις άλλες γειτονιές της πόλης, όσο και στα δεκάδες αυτοκίνητα που κυκλοφορούν στους στενούς δρόμους και παρκάρουν στα πεζοδρόμια γύρω από τις εκκλησίες. Η αύξηση των οχημάτων τις ημέρες αυτές δημιουργεί έντονη κυκλοφοριακή συμφόρηση στην Παλιά Πόλη και προσθέτει ηχορρύπανση και ανησυχία στους κατοίκους της περιοχής. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως πολλοί από τους κατοίκους της εντός των τειχών πόλης, που είχαν μετακομίσει στην περιοχή κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και 1990, ως οι «εναλλαχτικοί» της εποχής εκείνης, μου εξέφρασαν έντονα τη δυσφορία τους για την κατάσταση με τα αυτοκίνητα που επικρατεί στην περιοχή κατά τη διάρκεια της «Μεγάλης Εβδομάδας» ανεξάρτητα από το αν είναι χριστιανοί ή άθεοι.

²⁵ Μαρωνίτες είναι οι χριστιανοί της Συρίας και της Μέσης Ανατολής, απόγονοι των σταυροφόρων που σε διάφορες περιόδους έχουν εκδιωχθεί από τους μουσουλμάνους και έχουν βρει καταφύγιο στην Κύπρο, με αποτέλεσμα να αποτελούν σήμερα μια από τις αναγνωρισμένες θρησκευτικές μειονότητες στο νησί.

²⁶ Ο κόσμος που μαζεύεται στις εκκλησίες της Παλιάς Λευκωσίας τις ημέρες των λειτουργιών της Μεγάλης Εβδομάδας είναι ακόμα περισσότερος όταν κάποιες χρονιές, όπως έγινε το 2010, η ημερομηνία του ορθόδοξου και του καθολικού Πάσχα συμπίπτουν.

Αν και η προσέλευση κόσμου και η αλλαγή της ατμόσφαιρας της πόλης παρατηρείται καθ' όλη τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας, η κορύφωση παρατηρείται από τη Μεγάλη Πέμπτη, μέρα σταύρωσης του Χριστού, μέχρι και το μεγάλο Σάββατο, μέρα της ανάστασης. Η μέρα, όμως, που φέρνει τον περισσότερο κόσμο εντός των τειχών της πόλης είναι η Μεγάλη Παρασκευή· μέρα θανάτου του Χριστού και κορύφωσης του χριστιανικού δράματος, κατά τη διάρκεια της οποίας οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούν πένθιμα όλη την ημέρα ενδυναμώνοντας το χριστιανικό στοιχείο του ηχοτοπίου της πόλης. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω του εθίμου που διατηρούν στην Κύπρο, σχετικά με το προσκύνημα του επιταφίου, το οποίο προτρέπει τους πιστούς να προσκυνήσουν περισσότερους από έναν επιταφίους σε διαφορετικές εκκλησίες. Σύμφωνα με το έθιμο ο προτιμητέος αριθμός των διαφορετικών εκκλησιών ορίζεται στις επτά και αν κάποιος/α δεν μπορεί να πάει σε τόσες, τότε πέντε ή τρεις, αλλά σίγουρα όχι ζυγό αριθμό. Το συγκεκριμένο έθιμο δεν ξέρω πως έχει επικρατήσει, αλλά ίσως να έχει σχέση με την προτροπή των πιστών να επισκεφτούν και έτσι να ενισχύσουν οικονομικά περισσότερες από μια εκκλησίες.

Τη Μεγάλη Παρασκευή, από νωρίς το απόγευμα, η Παλιά Πόλη γεμίζει κόσμο που περπατάει σε όλη την περιοχή, για να προσκυνήσει τους επιτάφιους των επτά ενεργών εκκλησιών²⁷, και παραμένει στην περιοχή μέχρι τις βραδινές περιφορές των επιταφίων στους δρόμους της πόλης. Η μεγάλη προσέλευση και η έντονη κυκλοφορία του κόσμου εντός των τειχών δημιουργεί μια ιδιαίτερη κατάσταση στην περιοχή που παρατήρησα μόνο τη συγκεκριμένη μέρα. Αυτή είναι μια μέρα που συναντιούνται ξανά διάφοροι από τους παλιούς κατοίκους της περιοχής, που ξαναβλέπουν τους καταστηματάρχες και τεχνίτες που έμειναν πίσω και που κυκλοφορούν με μεγαλύτερη άνεση σε δρόμους και σημεία της πόλης που θεωρούνται υποβαθμισμένα και επικίνδυνα. Είναι μια μέρα που οι ε/Κύπριοι επαναδιεκδικούν την Παλιά Λευκωσία, η οποία «έχει γεμίσει μαύρους» και «είναι επικίνδυνη και βρόμικη», όπως πολύ συχνά έχω ακούσει να λένε πολλοί που κατοικούν εκτός των τειχών. Είναι μια επαναδιεκδίκηση που επιτελείται από την αυξημένη παρουσία των ε/Κυπρίων και των τουριστών και η οποία παράγει, έστω και πρόσκαιρα, άλλο χρόνο και χώρο, έναν

---

²⁷ Ο συνολικός αριθμός των εκκλησιών που βρίσκονται εντός των τειχών είναι μεγαλύτερος, αλλά τρεις δεν είναι ενεργές (δύο στην νεκρή ζώνη και μια στο βόρειο τμήμα της πόλης) και μια, πολύ μικρή και κρυμμένη ανάμεσα στα εμπορικά καταστήματα της οδού Ονασαγόρου, συνδέεται με ένα μοναστήρι και δεν λειτουργεί όπως οι άλλες, δηλαδή για παράδειγμα δεν πραγματοποιεί περιφορά επιταφίου τη Μεγάλη Παρασκευή.

επιπλέον-του-καθημερινού ρυθμό, όπως θα έλεγε και ο Lefebvre, μέσα στα τείχη της πόλης. Η επαναδιεκδίκηση αυτή δημιουργεί ένα προστατευμένο πεδίο από το οποίο αποκλείονται οι «άλλοι», οι μετανάστες και οι περιθωριακοί. Αυτό το προστατευμένο πεδίο θυμίζει στους παλιούς κατοίκους τις «παλιές καλές εποχές» της Παλιάς Λευκωσίας και προκαλεί συγκίνηση. Ο επιπλέον-του-καθημερινού ρυθμός, που εντυπώνεται στην καθημερινότητα της Παλιάς Λευκωσίας, μπορεί να μην διακόπτει την καθημερινότητα της περιοχής, όπως υποστηρίζει ο Lefebvre (2004:94), αφού η παρουσία των μεταναστών και της κατάστασης της Παλιάς Πόλης παραμένει, αλλά καταφέρνει πρόσκαιρα να αλλάξει τις ισορροπίες, δημιουργώντας έναν άλλο χρόνο και χώρο που θυμίζει προηγούμενες και εξιδανικευμένες εποχές.

Το παρακάτω περιστατικό συνέβη τη Μεγάλη Παρασκευή του 2010 και αντανακλά την παραπάνω παρατήρηση σχετικά με την ευκαιρία συνάντησης των παλιών κατοίκων. Ο κύριος Μάριος, παλιός τσαγκάρης που έχει ακόμα ένα μικρό κατάστημα στην περιοχή, στέκεται στην πόρτα του μαγαζιού του και χαιρετάει τον κόσμο που περνάει στο δρόμο για την επόμενη εκκλησία. Κάθομαι λίγο δίπλα του και εκείνη τη στιγμή περνάει μια κυρία και του λέει «*Μα κύριε Μάριε ακόμα ανοιχτά είσαι;*» και αυτός απαντάει χαριτολογώντας «*Εν για να τσεκκάρω αν ήρταν ούλλοι, παίρνω απουσίες!*». Μόλις χαλαρώνει λίγο η κίνηση των ανθρώπων μου λέει:

«Μα πως επέρασεν ένας χρόνος... Σαν εχθές φαίνεται μου, που εκάθουμουν πάλε έτσι δαμέ πόζω που το μαχαζί τζιαι περνούσε ο κόσμος τζιαι τον χαιρετούσα... Εν έρχονται πια οι παλιοί κάτοικοι δαμέ γυρώ... Έχουν φύει πολλά χρόνια, που το '63. Τέθικες μέρες εν οι μόνες που έχω την ευκαιρία να δω τους παλιούς γειτόνους, τα παιθικά τζιαι τα εγγόνια τους...»

Εικόνα 13: Ο κύριος Μάριος στην πόρτα του μαγαζιού του χαιρετάει τον κόσμο που περνάει από εκεί τη Μεγάλη Παρασκευή του 2010. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Ενώ η Παλιά Πόλη βρίσκεται σε εορταστικό και θρησκευτικό κλίμα από το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής, η κορύφωση των εορτασμών έρχεται με την κεντρική

λειτουργία στις εκκλησίες και την περιφορά του επιταφίου το βράδυ. Εκείνη την ημέρα η πλατεία Φανερωμένης κυριαρχείται από τη λειτουργία στη μεγάλη εκκλησία της Παναγίας Φανερωμένης, στην οποία προσέρχεται πολύς κόσμος για την περιφορά του επιταφίου στην κεντρική περιοχή των πεζοδρόμων. Η κυριαρχία της εκκλησίας στο χώρο δημιουργεί συνθήκες κατά τις οποίες η καθημερινή διαπραγμάτευση του δημόσιου χώρου της πλατείας παίρνει διαφορετικές διαστάσεις. Η κυριαρχία της δραστηριότητας της εκκλησίας στο χώρο της πλατείας την περίοδο του Πάσχα και συγκεκριμένα τη Μεγάλη Παρασκευή και το Μεγάλο Σάββατο, αλλά και κατά τη διάρκεια άλλων τελετών, όπως γάμοι και βαφτίσια, θα μπορούσε να συγκριθεί με την κυριαρχία των νεαρών στο χώρο της πλατείας όταν διοργανώνουν και πραγματοποιούν κάποια μεγάλη εκδήλωση. Τέτοιες μέρες, που μια από τις ομάδες που διεκδικούν την πλατεία κυριαρχεί στο χώρο μέσω της δικής της εκδήλωσης, είναι στιγμές κορύφωσης της καθημερινής διαπραγμάτευσης των νοημάτων του χώρου μεταξύ των ομάδων που διεκδικούν την πλατεία. Έτσι, είναι μέρες κατά τις οποίες δημιουργούνται τόσο εντάσεις ανάμεσα στις ομάδες, όσο και σημεία επαφής. Ως παράδειγμα της κορύφωσης της διαδικασίας διαπραγμάτευσης του χώρου της πλατείας θα περιγράψω το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής του 2010.

Εκείνη την ημέρα η πλατεία είχε πολύ κόσμο, άλλοι που είχαν πάει για τη λειτουργία και άλλες που απλά περνούσαν, και οι ψαλμοί ακούγονταν και από τα εξωτερικά ηχεία της εκκλησίας, κάτι που δεν είχα παρατηρήσει σε άλλες λειτουργίες ή τελετές, επηρεάζοντας έντονα την ατμόσφαιρα και την αίσθηση της πλατείας. Τα Καλά Καθούμενα είχαν ήδη κλείσει από τις 19:30, όπως και τη Μεγάλη Πέμπτη, μια κίνηση σεβασμού από τον Σάκη προς το πένθιμο θρησκευτικό κλίμα της ημέρας. Ο κόσμος που συνήθως είναι στην πλατεία, οι νεαροί και νεαρές που συχνάζουν εκεί, ήταν πολύ λίγος, μάλλον γιατί πολλοί ξέρουν ότι την ημέρα αυτή κυριαρχεί στο χώρο η εκκλησία και ως άθεοι οι περισσότεροι, ιδιαίτερα οι μεγαλύτεροι, δεν προτιμούν να βρίσκονται εκεί και επιλέγουν, είτε να φύγουν για μερικές μέρες εκτός Λευκωσίας, είτε απλά να μην «κατέβουν κάτω». Έτσι, ο κόσμος της εκκλησίας είναι σαφώς περισσότερος από τους νεαρούς και αυτό λειτουργεί για κάποιους από αυτούς ως μια ευκαιρία για να εκφράσουν την αντίθεσή τους απέναντι στη δραστηριότητα στην πλατεία την οποία δεν εγκρίνουν. Παράλληλα, αυτοί που πήγαν στην πλατεία, παρά το γεγονός ότι ήταν σαφώς μια ημέρα της εκκλησίας, το έκαναν έχοντας στο μυαλό

τους ότι μπορεί να έρθουν σε αντιπαράθεση με τον κόσμο της εκκλησίας και, όντως, η στιγμή αυτή δεν άργησε να έρθει.

Δεν είχε πολλή ώρα που είχα φτάσει στην πλατεία, μετά από ολόκληρη τη μέρα που γυρνούσα στην Παλιά Πόλη από εκκλησία σε εκκλησία, και είχα καθίσει όρθιος, ακουμπώντας στην εξωτερική πλευρά του τοιχίου του περιβόλου της εκκλησίας, παρατηρώντας την κατάσταση στην πλατεία και τα πηγαδάκια που είχαν σχηματιστεί εδώ κι εκεί. Σε κάποια στιγμή έφτασαν στην πλατεία δύο κορίτσια, περίπου δεκαπέντε με δεκαέξι χρονών, και το ένα ακούμπησε το ποδήλατό του στο τοίχιο του περιβόλου. Στην αρχή δεν έδωσα ιδιαίτερη σημασία, γιατί αυτό ήταν κάτι πολύ συνηθισμένο για την καθημερινότητα της πλατείας. Αυτή όμως δεν ήταν μια μέρα σαν τις άλλες και αμέσως πλησιάζει ένας κύριος της εκκλησίας, τον οποίο οι νεαροί και νεαρές αποκαλούν επιστάτη²⁸, και της βάζει τις φωνές: *«Δεν ντρέπεσαι! Μπροστά στην εκκλησία βάζεις το ποδήλατό σου. Να το πάρεις αμέσως!»*. Η μικρή, εμφανώς ενοχλημένη, απαντάει: *«Και δίκιο να έχετε ο τρόπος σας είναι αγενής»*. Η επιλογή της κοπέλας να μην υπακούσει στις διαταγές του κυρίου της εκκλησίας προκαλεί την αντίδραση κάποιων παρευρισκόμενων, οι οποίοι μαζεύονται γύρω από τα κορίτσια και επιμένουν να πάρει το ποδήλατο. Μόλις το βλέπουν αυτό πλησιάζουν δύο από τους νεαρούς της πλατείας, για να δουν τι γίνεται, και ξεκινάει μια έντονη συζήτηση περί σεβασμού. Οι άνθρωποι της εκκλησίας θεωρούν ότι αυτό που έκαναν τα κορίτσια ήταν ασέβεια προς την εκκλησία, ενώ οι νεαροί θεωρούν ασέβεια τον άσχημο τρόπο που μίλησαν στη μικρή. Ξαφνικά, σε μια κορύφωση της έντονης συζήτησης, ένας από τους ανθρώπους της εκκλησίας σπρώχνει δυνατά και με τα δύο χέρια τον έναν νεαρό. Η κίνηση αυτή έκανε τον νεαρό «έξω φρενών» με αποτέλεσμα να τον κρατάνε οι φίλοι του για να μην ανταποδώσει το χτύπημα. Μετά από λίγο, για να ηρεμήσει η κατάσταση, οι νεαροί και τα κορίτσια φεύγουν από την πλατεία, όμως αυτοί της εκκλησίας καλούν την αστυνομία. Όταν μετά από λίγη ώρα φτάνουν δύο αστυνομικοί βρίσκουν μερικά άτομα στο παγκάκι της πλατείας και τους λένε: *«Εντάξει καθίστε, πιείτε τα ποτά σας, αλλά να μην κάνετε φασαρία γιατί είναι οι μέρες που λειτουργεί η εκκλησία»* και το περιστατικό τερματίζει εκεί.

---

²⁸ Ως «επιστάτη» της εκκλησίας αποκαλούν οι νεαροί έναν κύριο της εκκλησίας, πρώην αγωνιστή της ΕΟΚΑ, ο οποίος κυκλοφορεί συνέχεια πολύ καλοντυμένος στην περιοχή, αλλά δεν γνωρίζουν ακριβώς ποιος είναι ο ρόλος του στην εκκλησία και έτσι τον αποκαλούν επιστάτη.

Λίγη ώρα μετά βγαίνει ο επιτάφιος και ο κόσμος που ήταν μέσα στην εκκλησία γεμίζει την πλατεία ασφυκτικά. Αυτό διώχνει τους περισσότερους από τους νεαρούς, αλλά κάποιοι παραμένουν περικυκλωμένοι και περιορισμένοι στο παγκάκι τους. Ο Νικόλας, ένας από αυτούς που παρέμειναν στο παγκάκι μου ανέφερε λίγο αργότερα:

«Εν έφουα που πίκκα²⁹! Εν έθελα να τους δείξω ότι φεύκω. Έθελα να τους δείξω πως εν ημπορούν να μας θκιώζουν που το μέρος μας»

Τα παραπάνω περιστατικά δείχνουν πως και οι δύο ομάδες (ο κόσμος της εκκλησίας και οι νεαροί/ες της πλατείας) φαίνεται πως θεωρούν την πλατεία ως το «δικό τους» χώρο τον οποίο και διεκδικούν. Από τη μια πλευρά, ο κόσμος της εκκλησίας θεωρεί το χώρο «ιερό», ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια σημαντικών θρησκευτικών λειτουργιών, και έτσι δεν ανέχεται συμπεριφορές που θεωρούν ότι προσβάλλουν την «ιερότητά» του. Από την άλλη πλευρά, για τους νεαρούς και τις νεαρές ο χώρος της πλατείας είναι ο κοινωνικός τους χώρος, δεν είναι ένας χώρος «ιερός», αλλά ένας χώρος στον οποίο νιώθουν οικεία, και αυτό το έχουν καταφέρει με τη καθημερινή τους παρουσία και δραστηριότητα στην πλατεία. Έτσι, παρά το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς και αυτές που συχνάζουν στην πλατεία είχαν επιλέξει να μην βρίσκονται εκεί εκείνη την ημέρα, για να μην έρθουν σε επαφή με τον κόσμο της εκκλησίας και αποφεύγοντας την όποια ρήξη, κάποιοι επιλέγουν συνειδητά να παραμείνουν εκεί και να διεκδικήσουν με την παρουσία τους, ακόμα και αυτή την ημέρα (ή ιδιαίτερα αυτή την ημέρα), τους δικούς τους τρόπους αντίληψης και νοηματοδότησης της πλατείας.

Οι δύο ομάδες αντιμετωπίζοντας το χώρο της πλατείας ως «δικό τους» τον θεωρούν ταυτόχρονα ως ένα χώρο στον οποίο μπορούν να γίνονται αποδεκτές μόνο οι συμπεριφορές αυτές που δεν έρχονται σε αντίθεση με τις δικές τους αξίες. Έτσι, για τους ανθρώπους της εκκλησίας το να αφήσει κάποιος το ποδήλατό του στο τοιχίο της εκκλησίας, κοντά στην είσοδό της και εν μέσω της λειτουργίας της Μεγάλης Παρασκευής, θεωρήθηκε ως μια μη αποδεκτή πράξη ασέβειας προς το «θείο» και την «ιερότητα» της ημέρας και του χώρου. Ωστόσο, η κίνηση αυτή πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις από αυτές που πραγματικά είχε γιατί ήταν μια κίνηση που προήλθε από την ομάδα των νεαρών της πλατείας, με την οποία η εκκλησία βρισκόταν σε διαρκή κόντρα. Αντίθετα, για τους νεαρούς και τις νεαρές η πράξη αυτή ήταν μια συνηθισμένη, καθημερινή και αποδεκτή για αυτούς πρακτική, έτσι, η συμπεριφορά του επιστάτη θεωρήθηκε όχι μόνο παράλογη, αλλά και προσβλητική προς την

²⁹ «Εν έφουα που πίκκα» σημαίνει «Δεν έφυγα από γινάτι».

αξιοπρέπεια των ατόμων στα οποία επιτέθηκε λεκτικά και σωματικά· δηλαδή, ήταν μια συμπεριφορά η οποία δεν θα μπορούσε να γίνει ανεκτή από οποιονδήποτε. Βέβαια, το γεγονός ότι ήταν μια ιδιαίτερη μέρα κατά την οποία η εκκλησία κυριαρχεί στην πλατεία φαίνεται πως ήταν πολύ σημαντικό για τη συμπεριφορά του επιστάτη, ο οποίος δεν είχε συμπεριφερθεί με τέτοιο επιθετικό τρόπο στο παρελθόν. Ο συγκεκριμένος άνθρωπος της εκκλησίας, τον οποίο κάποιοι από τους «μιτσιούς» αποκαλούσαν μεταξύ τους κοροϊδευτικά «ο κατσίκας» γιατί «*το μαλλί του εν λες τζιαι τον έγλυψε κασίκα*», ήταν σε γενικές γραμμές καλός μαζί τους. Σύμφωνα με αυτά που μου ανέφερε ένας από τους νεαρούς, ο επιστάτης μπορεί να ήταν σχετικά εντάξει απέναντί τους, δεν ήταν όμως αξιόπιστος ή σωστός, γιατί:

«Αυτός άλλα λαλεί σε μάς τζιαι άλλα στους άλλους! Εμάς παίζει μας το καλός τζιαι μετά πάει στους δικούς του της εκκλησιιάς τζιαι άκουσά τον να τους λαλεί ότι εν εν κατάσταση τούτη τζιαι πως πρέπει να κάμουσιν την πλατεία όμως πριν...»

Οι λόγοι που έκαναν τον συγκεκριμένο άνθρωπο να συμπεριφερθεί άσχημα στους νεαρούς, και να φτάσει να χτυπήσει-σπρώξει έναν από αυτούς, έχουν να κάνουν, πρώτον, με την ιερότητα της ημέρας, που επέβαλλε ένα κώδικα συμπεριφοράς τον οποίο δεν ακολουθούσαν οι νεαροί, κάτι που προκάλεσε την έντονη αντίδρασή του και, δεύτερον, με το γεγονός ότι ήταν μια μέρα που είχε πολύ κόσμο στο πλευρό του και αυτό του έδωσε την ευκαιρία να επιβάλλει το «σωστό» πιο εύκολα από άλλες μέρες, που ίσως βλέπει την «ασέβεια» αλλά ο αριθμός των νεαρών δεν του επιτρέπει να κάνει κάτι γι' αυτό.

Εικόνα 14: Ένας από τους απόστρατους των ειδικών δυνάμεων του ε/Κυπριακού στρατού (Εθνική Φρουρά), που έχει προσέλθει στην πλατεία για να συμμετάσχει στο άγημα της περιφοράς του επιταφίου το Πάσχα του 2010, συνομιλεί με τους νεαρούς και τις νεαρές της πλατείας μετά την ολοκλήρωση της περιφοράς. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Βέβαια, οι εντάσεις που δημιουργούνται στην πλατεία κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων, είτε αυτές είναι εκδηλώσεις που διοργανώνει ο κόσμος της πλατείας,

είτε είναι οι θρησκευτικές εκδηλώσεις της εκκλησίας, δεν παίρνουν μόνο επιθετικές διαστάσεις που οδηγούν στη ρήξη μεταξύ τους, αλλά ταυτόχρονα δημιουργούν και ευκαιρίες συνάντησης, επαφής και διαλόγου μεταξύ ατόμων από τις διαφορετικές ομάδες. Έτσι, την ίδια ημέρα –τη Μεγάλη Παρασκευή του 2010– δεν παρατηρήθηκαν μόνο αψιμαχίες μεταξύ του κόσμου της πλατείας και του κόσμου της εκκλησίας, αλλά παράλληλα παρατηρήθηκαν και προσπάθειες επαφής και κουβέντας μεταξύ τους, τόσο πριν την περιφορά και μετά το περιστατικό που περιέγραψα, όσο και μετά την περιφορά του επιταφίου και την αποχώρηση του κόσμου της εκκλησίας από την πλατεία (βλ. Εικ. 14).

7.3. Πλατεία του Μανώλη

Ο χώρος της πλατείας δείχνει να είναι ένας δημόσιος χώρος τον οποίο η ομάδα αυτή των νεαρών έχει οικειοποιηθεί σε σημαντικό βαθμό. Χαρακτηριστικός αυτής της οικειοποίησης ήταν ο τρόπος με τον οποίο αποκαλούν μεταξύ τους την πλατεία. Αντί να χρησιμοποιούν το επίσημο της όνομα, δηλαδή πλατεία Φανερωμένης, οι νεαροί και νεαρές αναφέρονται στην πλατεία ως «πλατεία του Μανώλη». Το όνομα αυτό δόθηκε στο κεντρικό δέντρο της πλατείας από μια παρέα θαμώνων του καφενείου *Τα Καλά Καθούμενα* περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Τα μέλη της παρέας αυτής ήταν από τους πρώτους θαμώνες του καφενείου που πολλές φορές χρησιμοποιούσαν τα παγκάκια στην πλατεία παράλληλα με τα τραπεζάκια του καφενείου. Το όνομα *Μανώλης* προέρχεται από το παιδικό τραγούδι «*γύρω-γύρω όλοι και στη μέση ο Μανώλης...*», γιατί το παγκάκι στο οποίο συνήθιζαν να κάθονται ήταν ένα ξύλινο κυκλικό παγκάκι τοποθετημένο γύρω από το συγκεκριμένο δέντρο. Αν και στην τελευταία ανάπλαση της πλατείας Φανερωμένης, που έγινε στο πλαίσιο του Masterplan το 2006, το κυκλικό παγκάκι αντικαταστάθηκε από ένα μεγαλύτερο και ίσιο, το όνομα του δέντρου παρέμεινε και χρησιμοποιήθηκε έντονα από τις νέες ομάδες νεαρών που συνδέθηκαν στενά με την πλατεία στα μέσα και τα τέλη της δεκαετίας του 2000. Το όνομα *Μανώλης* έγινε ένα όνομα σύμβολο της σχέσης των ομάδων αυτών με την πλατεία και των δικών τους νοημάτων και σημασιών για το χώρο, το οποίο εκφράζει τη διαδικασία μετατροπής του *χώρου* της πλατείας Φανερωμένης, στον βιωμένο *τόπο* της πλατείας του Μανώλη. Το διαφορετικό όνομα που αποδίδεται στην πλατεία από τους νεαρούς και νεαρές εμπίπτει στην κατανόηση του Michel de Certeau σχετικά με τις πρακτικές αντίστασης στο χώρο (1988). Ο de Certeau υποστηρίζει πως διάφορες πρακτικές βίωσης του χώρου όπως είναι η

περιδιάβαση, η ονοματοθεσία ή και η ατομική και κοινωνική μνήμη, είναι πρακτικές που χρησιμοποιούνται από ομάδες και άτομα καθώς επανοικειοποιούνται ένα χώρο που δεν τους ανήκει και δεν τον ελέγχουν (Γιαννακόπουλος & Γιαννιτσιώτης 2010:21).

Η χρήση του ονόματος αυτού είναι ένα κεντρικό παράδειγμα του διαφορετικού τρόπου κατανόησης, του διαφορετικού νοήματος και σημασίας που δίνουν στην πλατεία, αλλά και των διαφορετικών χωρικών σχέσεων που αναπτύσσουν με το συγκεκριμένο δημόσιο χώρο. Ο εξανθρωπισμός του δέντρου, του χαρακτηριστικού φυσικού στοιχείου της πλατείας, αναδεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ των ατόμων και του χώρου, η οποία μετατρέπεται συμβολικά από μια σχέση μεταξύ των έμψυχων ατόμων και του άψυχου χώρου, σε μια σχέση μεταξύ προσώπων. Με άλλα λόγια, η προσωποποίηση του δέντρου είναι ένα παράδειγμα της αμφίδρομης διαδικασίας κοινωνικής παραγωγής του χώρου και των ατόμων και ομάδων που συνδέονται με την πλατεία. Είναι ένα παράδειγμα της δυναμικής και διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στα υποκείμενα και τα αντικείμενα, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τους τρόπους με τους οποίους υλικές μορφές και αντικείμενα εμπλέκονται στους βιωμένους κόσμους ατόμων και ομάδων (Tilley 2006:60). Οπότε, για αυτούς και αυτές που αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως μέρη της ομάδας που συχνάζει εκεί, η πλατεία δεν είναι ο «ιερός» χώρος την εκκλησίας της Φανερωμένης, αλλά είναι ο «δικός τους» καθημερινός χώρος ή αλλιώς το στέκι τους ή ακόμα και το «σπίτι» τους. Ο Ανέστης ένας από τους νεαρούς γύρω στα 20, μου ανέφερε χαρακτηριστικά για την πλατεία:

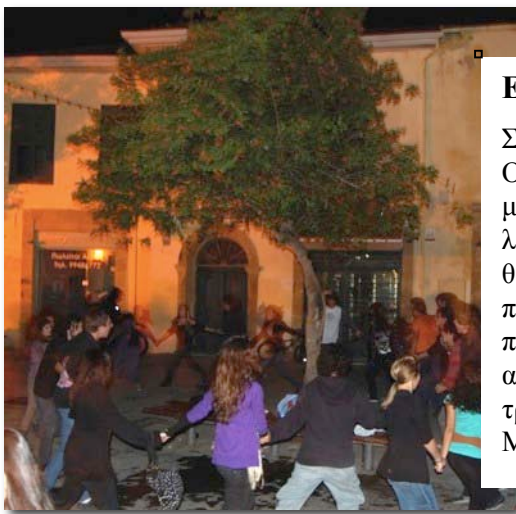
«εν δαμέ που έρχομαι σχεδόν πάντα όποτε φκω έξω... εν το σπίτιν μου!».

□ **Εικόνα 15:** Γράψιμο στην πόρτα καταστήματος που βρίσκεται στη γωνία της πλατείας Φανερωμένης ή στη γωνία της «πλατείας του Μανώλη». Στο αριστερό φύλο της πόρτας του καταστήματος διαβάζουμε «Πλατεία του Μανώλη» και στο δεξί «Η ουτοπία μας είναι δυνατότερη από τα λεφτά σας» (στα αγγλικά). Φωτογραφία του συγγραφέα, Αύγουστος του 2009.

Χρησιμοποιώντας τη μεταφορά του «σπιτιού» για έναν εξωτερικό και δημόσιο χώρο, ο Ανέστης δίνει έμφαση στη στενή σχέση που έχει αναπτύξει με την πλατεία και εκφράζει την αίσθηση της «οικειότητας» και της «ασφάλειας» με τις οποίες μεταφορικά συνδέεται η έννοια του «σπιτιού» (Tilley 2004: 7). Μέσα από τη στενή και καθημερινή σχέση με το χώρο της πλατείας, αλλά και μέσα από τη πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίησή που αμφισβητεί, στον ίδιο χώρο, τα άτομα αυτά επιτελούν την ταυτότητά τους και παράγονται ως υποκειμενικότητες και ως συλλογικότητα. Η χρήση του ονόματος «Μανώλης» εκφράζει τη διαφορετική νοηματοδότηση του χώρου της πλατείας, εκφράζει το τι είναι η πλατεία για αυτούς, δηλαδή ένας «δικός τους» χώρος στον οποίο μπορούν να εκφραστούν και να νιώσουν άνετα, «σαν στο σπίτι τους», αναπτύσσοντας, έτσι, διαφορετικές χωρικές σχέσεις. Ο Πάνος, ένας από τους πιο δραστήριους νεαρούς της πλατείας, σε μια συζήτηση που γινόταν και με άλλους σχετικά με τη χρήση του ονόματος «Φανερωμένη» ή του ονόματος «Μανώλη», ανέφερε χαρακτηριστικά:

«η Φανερωμένη εν εν δική μας, εν δική τους. Ο Μανώλης όμως, ένει!»

Εικόνα 16:

Σαββατιάτικο μάζεμα στην πλατεία τον Οκτώβριο του 2009. Την προηγούμενη μέρα ένα μεγάλο κλαδί του δέντρου έπεσε, μάλλον από λάθη στο κλάδεμα, έτσι, μια ομάδα νεαρών θέλοντας να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους προς το δέντρο-σύντροφο, πηγαίνουν εκεί πιάνοντας χέρι χέρι και όλοι μαζί γυρνάνε γύρω από το δέντρο και τραγουδούν το παιδικό τραγούδι «Γύρω γύρω όλοι και στη μέση ο Μανώλης». Φωτογραφία του συγγραφέα.

Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε πως η χρήση της μεταφοράς της οικειότητας και της άνεσης του σπιτιού για το δημόσιο χώρο της πλατείας εκφράζει μια διάθεση αμφισβήτησης των ορίων μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου. Μεταφέροντας το «σπίτι» στην πλατεία, φαίνεται πως οι νεαροί και νεαρές που συχνάζουν εκεί ορίζουν τις δραστηριότητές τους στην πλατεία περισσότερο ως «ρυθμούς του εαυτού», παρά ως «ρυθμούς του άλλου» (Lefebvre 2004:95). Δηλαδή, ενώ σύμφωνα με τους κυρίαρχους κανόνες ο δημόσιος χώρος της πλατείας πρέπει να είναι ένας χώρος επίσημος όπου οι δραστηριότητες είναι συγκρατημένες, μετατρέπεται σε ένα

χώρο οικείο στον οποίο τα όρια μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας ζωής γίνονται θολά και δυσδιάκριτα. Τέλος η απόδοση στο δέντρο και κατ' επέκταση στην πλατεία του «δικού τους» ονόματος έχει διπλό νόημα. Από τη μια πλευρά, η αλλαγή του ονόματος έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το «θείο» και το «υψηλό», το οποίο εκφράζεται από το επίσημο όνομα της εκκλησίας της Φανερωμένης, αντιπαραβάλλοντας το όνομα «Μανώλης», το οποία είναι απλό, καθημερινό και παιχνιδιάρικο, αφού προέρχεται από το παιδικό τραγούδι-παιχνίδι. Από την άλλη πλευρά, η αλλαγή της κτητικής ονομασίας της πλατείας από «πλατεία της Φανερωμένης», σε «πλατεία του Μανώλη» εκφράζει μια αλλαγή της κυριότητας της πλατείας και άρα του δημόσιου χώρου. Στη μια περίπτωση η πλατεία παίρνει το όνομά της από την εκκλησία –σύμβολο της θρησκείας και του Πολιτισμού– και άρα φαίνεται να ανήκει σε αυτήν και παράλληλα να αποκλείει όσους δεν αποδέχονται αυτήν την «κυριότητα» του χώρου. Αντίθετα, στην άλλη περίπτωση η πλατεία και κατ' επέκταση ο δημόσιος χώρος φαίνεται να ανήκει σε ένα δέντρο –σύμβολο της φύσης και της σχέση των ανθρώπων με αυτή– και έτσι η κυριότητα μετατίθεται στη φύση και αντί να αποκλείει μοιάζει να περικλείει τους διαφορετικούς χρήστες.

Εικόνα 17: Φωτογραφία από εκδήλωση-πάρτυ στην «πλατεία του Μανώλη» τον Οκτώβριο του 2009, μετά το πέσιμο του κλαδιού. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης είχε τοποθετηθεί πανό στο οποίο αναγράφεται «Ο Μανώλης Ζει» δίπλα στη ζωγραφιά ενός δέντρου. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Η αλλαγή του ονόματος της πλατείας αναδεικνύει, λοιπόν, τόσο την αμφίδρομη, δυναμική και διαλεκτική χωρική σχέση μεταξύ των ατόμων που συχνάζουν εκεί και του συμβολικού και υλικού χώρου της πλατείας, όσο και την αμφισβήτηση της επίσημης και από τα πάνω ονοματοδοσίας που επιβάλλεται στο χώρο από τις κυρίαρχες ομάδες. Οπότε, εμφανίζεται ως ένα πολύ καλό παράδειγμα των τρόπων με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες που συχνάζουν και δραστηριοποιούνται εκεί συνδέονται με τα υλικά και φυσικά στοιχεία της πλατείας παράγοντας διαφορετικά το δημόσιο χώρο, αλλά και τους εαυτούς τους.

Κεφάλαιο 8: Περιγραφή των ομάδων που συχνάζουν στην πλατεία και χωρική ανάλυση της χρήσης του δημόσιου χώρου

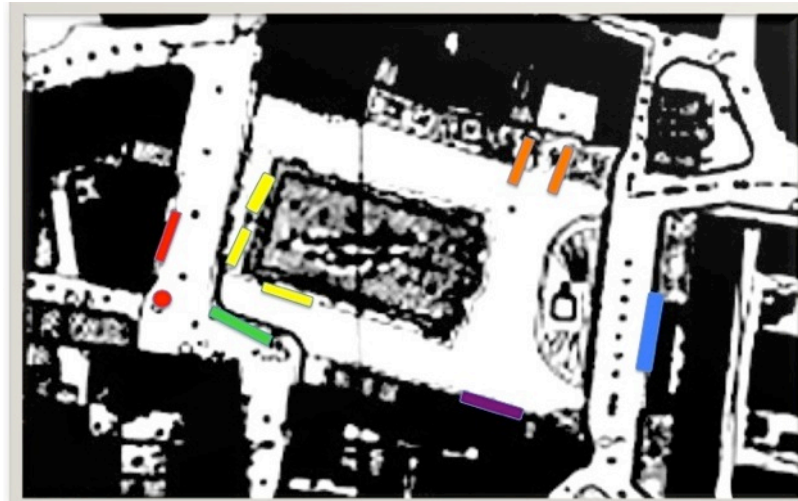
8.1. Οι πλευρές της πλατείας

Σε αυτό το μέρος του κεφαλαίου θα αναφερθούμε περισσότερο στην καθημερινή ζωή στην πλατεία, όπως παρουσιάζεται μέσα από την επιτόπια και συμμετοχική παρατήρηση κατά τη διάρκεια της περιόδου μελέτης (2009-2011). Συγκεκριμένα, θα προχωρήσουμε σε μια πιο λεπτομερή εθνογραφική περιγραφή των ομάδων που συχνάζουν καθημερινά στην πλατεία, όπως και σε μια χωρική ανάλυση των συγκεκριμένων σημείων που χρησιμοποιούν οι ομάδες και των θέσεων που αυτές καταλαμβάνουν στο δημόσιο χώρο της πλατείας. Η καθημερινή παρουσία της ομάδας των νεαρών στην πλατεία, τα αποτελέσματα της βραδινής τους δραστηριότητας στο χτισμένο περιβάλλον της πλατείας (π.χ. γκραφίτι, συνθήματα, αφίσες, σκουπίδια κ.α.), αλλά και οι συχνές εκδηλώσεις και τα οργανωμένα ή αυθόρμητα πάρτυ τα Σαββατοκύριακά και τις αργίες, συνθέτουν το σύνολο της δραστηριότητας στην πλατεία, μέσω της οποίας η αμφισβήτηση των κυρίαρχων νοημάτων για την πλατεία Φανερωμένης, την Παλιά Πόλη ή ακόμα και την Πράσινη Γραμμή, αποκτά μια καθημερινή παρουσία και ταυτόχρονα συμβάλλει στην εγκαθίδρυση των δικών τους και διαφορετικών νοημάτων και πρακτικών. Βάσει αυτού, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ακολουθώντας τους γεωγράφους David Matless (1995, 1998) και Tim Cresswell (1996), πως η δραστηριότητα αυτή δημιουργεί μια «αιρετική γεωγραφία» της πλατείας. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν τους όρους «αιρετική» και «ηθική» γεωγραφία για να εξετάσουν την χωροποιημένη ιδιότητα του πολίτη, δηλαδή τους τρόπους με τους οποίους ο χώρος και η συμπεριφορά σε αυτόν συνδέονται με τις ιδιότητες του «καλού» και του «κακού» πολίτη αντίστοιχα. Έτσι, ενώ οι αποδεκτές, «σωστές» και «αρμόζουσες» συμπεριφορές που συνάδουν με τον «καλό» πολίτη δημιουργούν «ηθικές γεωγραφίες», αντίθετα οι «ανάρμοστες», «αλλότριες» και «κακές» συμπεριφορές είναι στοιχεία που σχηματίζουν τον «κακό» πολίτη ή τον «αντι-πολίτη». Όμως, όπως τονίζει η Ρωξάνη Κανταντζόγλου «η χωροποιημένη ιδιότητα του πολίτη εμφανίζεται ως προσιτή σε όλους, ως ευκαιρία εθνικής ενσωμάτωσης· ωστόσο, ο καθορισμός της προϋποθέτει την ύπαρξη του Άλλου, του «αντι-πολίτη», η συμπεριφορά του οποίου, στο βαθμό που δεν επιδέχεται αναμόρφωση και επαναφορά στην τάξη, επιφέρει το στιγματισμό και την κοινωνική απόρριψή του» (2001: 48).

Οι «ηθικές γεωγραφίες» είναι αποτελέσματα της δράσης των κοινωνικά και πολιτικά κυρίαρχων, είναι οι τόποι στους οποίους κατασκευάζεται ο «καλός» πολίτης, ενώ απορρίπτεται ο «αντι-πολίτης» και, ταυτόχρονα, επιβάλλεται η «σωστή» θέση για τον καθένα. Αντίθετα, οι «αιρετικές γεωγραφίες» αναφέρονται «στα δημιουργήματα κοινωνικών ομάδων οι οποίες αδιαφορούν ή αντιστέκονται στην επιβεβλημένη από τους κοινωνικά ισχυρούς ανάγνωση και πρακτική του τοπίου, επισύροντας τις κατηγορίες του αλλότριου, του απολίτιστου, του 'εκτός θέσης', κ.α.τ.χ. κατηγορίες συνυφασμένες με συγκεκριμένες ταξικές και έμφυλες εννοιολογήσεις» (ο.π.). Δηλαδή, η καθημερινή και η επιπλέον-της-καθημερινής δραστηριότητα των νεαρών αποδίδει διαφορετικά νοήματα στο χώρο και δημιουργεί ένα τρόπο αντίληψής του – μια γεωγραφία – που έρχεται σε αντίθεση και αμφισβητεί έμπρακτα τα κυρίαρχα νοήματα για την πλατεία, την Παλιά Πόλη και ακόμα και την Πράσινη Γραμμή, που με τη σειρά τους έχουν εγκαθιδρύσει μια «ηθική γεωγραφία». Ωστόσο, όπως θα ήταν αναμενόμενο, η διαμόρφωση αυτής της «αιρετικής γεωγραφίας» της πλατείας προκαλεί αντιδράσεις τόσο από άλλες ομάδες χρηστών και λοιπών περίοικων, όσο και από φορείς όπως την εκκλησία, τις αρχές και τα μίντια (M.M.E.), οι οποίοι, στην προσπάθειά τους να υπερασπιστούν την «ηθική γεωγραφία» της περιοχής, κατηγορούν και επιτίθενται στο σύνολο των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία. Ωστόσο, αν και στους «απ' έξω», και συγκεκριμένα στις ομάδες, φορείς και άτομα που αντιδρούν, οι νεαροί και νεαρές που συχνάζουν στην πλατεία φαίνονται σαν μια κοινή και συνεκτική ομάδα, όπως θα δείξουμε δεν αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο. Αντίθετα, αποτελούν μια ευρεία ομάδα που διαχωρίζεται περαιτέρω σε μικρο-ομάδες, οι οποίες μπορεί να έχουν κοινά μεταξύ τους, αλλά την ίδια στιγμή διαφοροποιούνται τόσο σε ιδεολογικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των υπο-συνόλων που αποτελούν την ευρύτερη ομάδα των νεαρών της πλατείας, όπως και οι διαφοροποιήσεις μεταξύ αυτής της ομάδας και των υπολοίπων που χρησιμοποιούν την πλατεία σε καθημερινή βάση, εκφράζονται στους τρόπους χρήσης των συγκεκριμένων σημείων της πλατείας και στις χωρικές σχέσεις που αναπτύσσουν με το δημόσιο χώρο, οι οποίες αποκαλύπτουν τα νοήματα που η κάθε ομάδα αποδίδει στην «πλατεία».

Κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνας, στην πλατεία διαμορφώνονται διαφορετικά σημεία, πλευρές και θέσεις, που συνδέονται με τις διάφορες ομάδες που τη χρησιμοποιούν καθημερινά. Η πλατεία θα λέγαμε πως έχει δύο πλευρές, την

πλευρά μπροστά από την εκκλησία (δυτικά) και αυτή πίσω από την εκκλησία (ανατολικά), όπου διαμορφώνονται διάφορες θέσεις τόσο έξω, όσο και μέσα στον περίβολο της εκκλησίας. Ξεκινώντας από τη διαφοροποίηση μεταξύ του χώρου μπροστά και του χώρου πίσω από την εκκλησία, θα λέγαμε ότι σε γενικές γραμμές η μπροστά πλευρά (δυτικά βλ. χάρτη Εικ. 1), στην οποία κυριαρχεί η είσοδος της εκκλησίας, παρουσιάζεται ως πιο «κεντρική» από την πίσω. Η μπροστά πλευρά είναι η πλευρά που χρησιμοποιείται σε καθημερινή βάση περισσότερο και, έτσι, αποτελεί την «επίσημη» πλευρά της πλατείας Φανερωμένης. Αν και οι περισσότεροι πληροφορητές μου (τόσο από την ομάδα των νεαρών της πλατείας όσο και από άλλες ομάδες) αντιλαμβάνονται ως «πλατεία» και την μπροστά ή την πίσω πλευρά, αλλά και τον περίβολο της εκκλησίας, παραμένει γεγονός ότι το όνομα πλατεία Φανερωμένης αναφέρεται κυρίως στο χώρο μπροστά στην εκκλησία και αυτό είναι ενδεικτικό της γενικής αντίληψης της κεντρικότητας αυτής της πλευράς.

□

Εικόνα 1: Σε λεπτομέρεια του χάρτη-αρχιτεκτονικού σχεδίου της εντός των τειχών Λευκωσίας, σημειώνονται οι κύριες θέσεις που διαμορφώνονται στην πλατεία, σύμφωνα με τη χρήση τους κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνας.

Η πίσω πλευρά της εκκλησίας (ανατολικά βλ. χάρτη Εικ. 1), που περιλαμβάνει την πίσω πλευρά του περιβόλου και το χώρο μπροστά στο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης, παρουσιάζει λιγότερη κίνηση γιατί βρίσκεται σχεδόν εκτός του δικτύου των εμπορικών πεζοδρόμων και άρα εκτός της συνηθισμένης διαδρομής των επισκεπτών της περιοχής. Αυτό κάνει την πίσω πλευρά να είναι σχετικά πιο ήρεμη και λιγότερη δημοφιλής. Ενδεικτικό αυτής της διαφοράς μεταξύ της μπροστά και της πίσω πλευράς της εκκλησίας είναι το γεγονός ότι οι περισσότεροι κάτοικοι ή επισκέπτες

της περιοχής, με τους οποίους συνομίλησα, φαίνεται να αγνοούν ότι το επίσημο όνομα της πίσω πλευράς, δηλαδή του χώρου ανάμεσα στην εκκλησία και το σχολείο, είναι πλατεία 28^{ης} Οκτωβρίου και αναφέρονται γενικά στη περιοχή ως Φανερωμένη.

Η μπροστά πλευρά της εκκλησίας είναι ο κύριος χώρος της πλατείας. Εκεί καταλήγει η εμπορική οδός Ονασαγόρου με τα μεξεδωπωλεία της, αλλά εκεί καταλήγει και η στοά Παπαδοπούλου (όπου βρίσκεται το καφενείο τα Καλά Καθούμενα), που ενώνει την πλατεία με την κεντρική οδό Λήδρας. Η μπροστά πλευρά είναι, δηλαδή, ένας χώρος από τον οποίο περνάνε οι περισσότεροι επισκέπτες της περιοχής και ιδιαίτερα οι ε/Κύπριοι και οι τουρίστες και γι' αυτό είναι πολύ δημοφιλής. Ο χώρος αυτός είναι διαμορφωμένος ως πλατεία γιατί κάτω από τα τρία-τέσσερα δέντρα που υπάρχουν έχουν τοποθετηθεί παγκάκια για το κοινό. Τα παγκάκια αυτά χρησιμοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, και περισσότερο ακόμα τα Σαββατοκυρίακα, από διάφορες ομάδες. Τα παγκάκια αυτά, και ιδιαίτερα τα δύο που βρίσκονται κάτω και δίπλα από το κεντρικό δέντρο (που αποκαλείται «Μανώλης») (με κόκκινο χρώμα στο χάρτη, Εικ. 1), συγκεντρώνουν τη δραστηριότητα των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία. Η πίσω πλευρά της πλατείας (πίσω από την εκκλησία, αλλά μπροστά από το σχολείο), έχει εμφανώς λιγότερη κίνηση γιατί εκεί καταλήγει απλά ένας παράδρομος της Ονασαγόρου που, αν και είναι πεζοδρομημένος, δεν έχει πολλά καταστήματα και δεν αποτελεί μέρος της «βόλτας» στους πεζοδρόμους. Από εκεί περνάνε κυρίως οι κάτοικοι της περιοχής και λιγότεροι επισκέπτες και έτσι υπάρχει πιο έντονη παρουσία των μη-κύπριων κατοίκων. Οπότε, ο χώρος στα σκαλιά της εισόδου του σχολείου Φανερωμένης, παρά το γεγονός ότι είναι μάλλον μεγαλύτερος από το χώρο μπροστά στην εκκλησία, χρησιμοποιείται από αρκετά λιγότερο κόσμο και κυρίως από παιδιά που παίζουν τα απογεύματα, από κάποιους μετανάστες που κάθονται και από τις μικρές ομάδες έφηβων και νεαρών Ρωσσοπόντιων που έχουν σχέσεις με το σχολείο της Φανερωμένης και το κατηχητικό της εκκλησίας.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ακολουθώντας την ανάλυση του Christopher Tilley (2004:4-10), πως οι πλευρές ενός τοπίου παρουσιάζουν κοινωνικές και ηθικές συσχετίσεις με σύνολα αντιθέσεων που αναφέρονται στο «σωστό» και το «λάθος», το «εμφανές» και το «κρυμμένο» ή και το «δημόσιο» και το «ιδιωτικό». Η «μπροστά» και η «πίσω» πλευρά ενός τοπίου αποτελούν, έτσι, χωροποιημένες πολιτισμικές εκφράσεις που αναφέρονται σε σύνολα αξιών ή/και κοινωνικών συμπεριφορών που τις συνδέουν με τις (κοινωνικά) αποδεκτές συμπεριφορές σε αντίθεση με τις μη

αποδεκτές, το «φως» σε αντίθεση με το «σκοτάδι», το «επίσημο» σε αντίθεση με το «ανεπίσημο» ή ακόμα και το «πολιτισμένο» σε σχέση με το «απολίτιστο» (ο.π.: 7). Στην περίπτωση της πλατείας Φανερωμένης παρατηρούμε αρχικά πως η μπροστά και η πίσω πλευρά της εκκλησίας συγκεντρώνουν διαφορετικές ομάδες και παρουσιάζουν κάπως διαφορετικές χρήσεις.

Στην μπροστά πλευρά οι κύριοι χρήστες της πλατείας είναι οι ντόπιοι και οι κυρίως «δυτικοί» ξένοι, δηλαδή οι ε/Κύπριοι (και τ/Κύπριοι) επισκέπτες και περαστικοί, αλλά και οι τουρίστες ή οι άλλοι μη-Κύπριοι, αλλά «δυτικοί», που διαμένουν στη χώρα. Στην πίσω πλευρά παρατηρούμε ότι υπάρχει πιο έντονη παρουσία των μη-Κύπριων, που είναι ό μως πρόσφυγες και μετανάστες, λιγότερο ή περισσότερο ενταγμένοι στην Κυπριακή κοινωνία, όπως είναι οι «Ρωσσοπόντιοι» και άλλες ομάδες από τη Μέση Ανατολή, την Νοτιοανατολική Ασία και την Αφρική που διαμένουν στην Παλιά Λευκωσία. Αυτή η παρατήρηση φαίνεται να συμπίπτει με τις πολιτισμικές προεκτάσεις που έχει το «μπροστά» και το «πίσω» αφού τα μέλη των μεταναστευτικών ομάδων που χρησιμοποιούν την πίσω πλευρά της πλατείας φαίνεται να επιλέγουν τη λιγότερο επίσημη και εμφανή πλευρά, μάλλον γιατί προτιμούν να βρίσκονται μακριά από τα βλέμματα των ε/Κύπριων περαστικών, που συχνά δυσανασχετούν με την παρουσία τους στο δημόσιο χώρο. Έτσι, παρατηρούμε πως στις δύο πλευρές της πλατείας εκφράζονται χωρικά οι φυλετικές και ταξικές διαφοροποιήσεις μεταξύ αυτών των ομάδων.

Εικόνα 2: Το κεντρικό δέντρο της πλατείας ή ο «Μανώλης», φωτογραφημένο ένα απόγευμα με συννεφιά. Φωτογραφία του συγγραφέα, Νοέμβριος 2010.

Επιπλέον, η πίσω πλευρά της πλατείας συνδέεται επίσης και με την έννοια του «σκοταδιού», σε σχέση με το «φως» της μπροστινής πλευράς. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή σε αντίθεση με την μπροστά πλευρά, που ο χώρος της είναι ανοιχτός και χωρίς κρυμμένες γωνίες, άρα εκτεθειμένος στα βλέμματα των περαστικών, η πίσω πλευρά

έχει σημεία τα οποία είναι κρυμμένα ανάμεσα στα φυτά που υπάρχουν στα παρτέρια του περιβόλου της εκκλησίας, όπως επίσης έχει και αρκετά σημεία που κατά τις βραδινές ώρες δεν είναι καλά φωτισμένα, δημιουργώντας περαιτέρω σκοτεινές γωνίες. Η συμβολική σχέση των «σκοτεινών» και «φωτεινών» πλευρών στο χώρο με κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες, οι οποίες είναι σημαντικές για τους τρόπους που οργανώνεται η κοινωνική ζωή, έχουν αναλυθεί εθνογραφικά από τον Pierre Bourdieu (1970) στο κείμενό του για το σπίτι των Καβύλων της Αλγερίας. Ο συγγραφέας αναδεικνύει τις πολλαπλές συμβολικές σχέσεις που έχει η σκοτεινή και η φωτεινή πλευρά του εσωτερικού του σπιτιού με το θάνατο και τη ζωή, την υγεία και την αρρώστια, το κρύο και το ζεστό, υγρό και το στεγνό αντίστοιχα. Τα αντιθετικά αυτά συμβολικά νοήματα εκφράζονται επίσης χωρικά στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στη σκοτεινή και στη φωτεινή πλευρά του σπιτιού ή και στα σημεία στο χώρο που φυλάσσονται τα διάφορα αντικείμενα και έπιπλα. Επιστρέφοντας στην πλατεία, οι ομάδες και τα άτομα που χρησιμοποιούν τα σκοτεινά σημεία της πίσω πλευράς της πλατείας καλύπτονται από το σκοτάδι και τα φυτά και με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται «σκοτεινές» φιγούρες, που τροφοδοτούν τις υποψίες των περαστικών ότι στην πίσω πλευρά της πλατείας πραγματοποιούνται κοινωνικά μη-αποδεκτές ή ακόμα και παράνομες πράξεις.

Ωστόσο, έχει ενδιαφέρον ότι ενώ μπορεί κάποιος να περίμενε πως η ομάδα των νεαρών της πλατείας θα επέλεγε την πίσω, τη «σκοτεινή» και την «ανεπίσημη» πλευρά της πλατείας, για να αναπτύξει τη μη-αποδεκτή κοινωνική και πολιτική της συμπεριφορά, βλέπουμε αντίθετα πως επιλέγει την μπροστά. Αυτό δείχνει ότι η πρόθεση των μελών της ομάδας δεν είναι να κρυφτούν στην πίσω πλευρά της πλατείας, αποφεύγοντας τα βλέμματα και την επαφή με τους περαστικούς, αλλά ότι επιλέγουν την «επίσημη» πλευρά με πρόθεση να διεκδικήσουν την ορατότητά τους στο χώρο της πλατείας και κατ' επέκταση να αμφισβητήσουν τη μη-αποδοχή της δραστηριότητάς τους. Έτσι, η ορατότητα που αποκτά η δραστηριότητά της ομάδας στην μπροστά πλευρά, αναδεικνύεται σε σημαντικό μέρος της διεκδίκησης του χώρου, της αμφισβήτησης των εγκαθιδρυμένων νοημάτων της πλατείας και της ανανομηματοδότησής της.

8.1.1. Η «μπροστά» πλευρά της πλατείας

Επιστρέφοντας, τώρα, στις συγκεκριμένες θέσεις που διαμορφώνονται στην πλατεία, παρατηρούμε ότι η δραστηριότητα του πυρήνα των νεαρών συγκεντρώνεται στα δύο παγκάκια, το ένα κάτω από τον «Μανώλη» και το άλλο μπροστά στο κτίριο με τους βαμμένους τοίχους, (με κόκκινο χρώμα στο χάρτη, Εικ. 1). Αυτές οι δύο θέσεις συνδέονται στενά με την ομάδα των νεαρών της πλατείας και δεν χρησιμοποιούνται συχνά από άλλες ομάδες ή άτομα. Ωστόσο, η ομάδα αυτή διαχωρίζεται στο εσωτερικό της μεταξύ αυτών που συχνάζουν στην πλατεία, αλλά δεν έχουν έντονη πολιτική δραστηριοποίηση και αυτών που, παράλληλα, συμμετέχουν και σε πολιτικές ομάδες που οργανώνονται και δραστηριοποιούνται από τα κάτω. Ξεκινώντας από αυτούς και αυτές που δεν έχουν έντονη πολιτική δραστηριοποίηση, θα λέγαμε πως είναι άτομα που, ενώ ενδέχεται να συμμετέχουν σε κάποιες πορείες ή άλλες κινηματικές διαδικασίες, δεν ανήκουν σε πολιτικές ομάδες. Αυτό σημαίνει πως δεν συμμετέχουν σε πολιτικές διαδικασίες όπως είναι οι τακτικές συνελεύσεις, η συγγραφή πολιτικών κειμένων ή άλλων παρεμβάσεων στην επικαιρότητα, η οργάνωση και πραγματοποίηση εκδηλώσεων, οι ομαδικές αφισοκολλήσεις και οι άλλες συλλογικές παρεμβάσεις στην πόλη. Ωστόσο, τα άτομα αυτά αποτελούν βασικό κομμάτι της ομάδας των νεαρών της πλατείας και αυτό συμβαίνει, πρώτον, επειδή συχνάζουν σταθερά και καθημερινά εκεί και, έτσι, έχουν αναπτύξει στενές σχέσεις τόσο με το χώρο, όσο και με τον υπόλοιπο κόσμο της πλατείας και, δεύτερον, επειδή τα αποτελέσματα της δράσης τους είναι αρκετά εμφανή στο χώρο της πλατείας. Εδώ αναφερόμαστε, αρχικά, στα σκουπίδια που αφήνονται στην πλατεία, ένα αποτέλεσμα της καθημερινής κατανάλωσης ποτών και φαγητών και βασικό θέμα για το οποίο παραπονούνται οι άλλες ομάδες που διεκδικούν την πλατεία, και στις παρεμβάσεις με συνθήματα και άλλα γραψίματα στους τοίχους, που πολλές φορές πραγματοποιούνται από αυτά τα άτομα και δεν είναι αποτέλεσμα μιας συλλογικής απόφασης και παρέμβασης, αλλά της προσωπικής τους κατανόησης του χώρου και της συμπεριφοράς σε αυτόν. Θα μπορούσαμε να πούμε, δηλαδή, πως αυτά τα άτομα παρουσιάζουν συμπεριφορές που ταιριάζουν περισσότερο στην έννοια της «αλητείας», όπως βέβαια αυτή γίνεται κατανοητή από τις πιο συντηρητικές ομάδες περιοίκων και καταστηματαρχών (π.χ. έντονη κατανάλωση αλκοόλ, μη σεβασμός στην πλατεία και την καθαριότητα κ.ο.κ.). Έτσι, οι συμπεριφορές αυτές είναι

περισσότερο κατακριτέες από τις υπόλοιπες ομάδες και πολλές φορές φτάνουν στο σημείο να χαρακτηρίζουν το σύνολο της ομάδας των νεαρών.

Από την άλλη πλευρά, η άλλη ομάδα που χρησιμοποιεί τις συγκεκριμένες κεντρικές θέσεις στην πλατεία είναι τα άτομα που ανήκουν στις πολιτικές ομάδες και αυτά που παρουσιάζονται πιο συνειδητοποιημένα σχετικά με τη συμπεριφορά τους στο χώρο και τις σχέσεις τους με τις άλλες ομάδες. Οι πολιτικές ομάδες που, κατά την περίοδο της έρευνας, συνδέονταν με την πλατεία, αφού μέλη τους σύχναζαν εκεί, αλλά πραγματοποιούσαν και εκδηλώσεις στην πλατεία, ήταν τρεις. Η πρώτη ήταν η ομάδα «Φάλιες», που αποτελείτο από μεγαλύτερα άτομα και έτσι δεν σύχναζαν όλα τα μέλη της στην πλατεία, αλλά εμπλέκονταν και συχνά διοργάνωναν τις πολιτικές διαδικασίες και εκδηλώσεις στους χώρους της πλατείας. Η άλλη ήταν η ομάδα «Ένωση Αναρχικών», που επειδή τα μέλη της ήταν σχετικά μικρότερα σε ηλικία σύχναζαν περισσότερο στην πλατεία, αλλά όχι καθημερινά, μιας και είχαν και το δικό τους ενοικιασμένο χώρο στην περιοχή, και η τρίτη ομάδα ήταν το «Πλανόδιο Στέκι», που τα μέλη του ήταν αρκετά νεαρά (πολλά, αν όχι όλα, ήταν ακόμα μαθητές) και, παράλληλα, είχαν και την πιο στενή σχέση με την πλατεία, αφού ήταν μια ομάδα που ουσιαστικά συγκροτήθηκε μέσα από τη δραστηριότητα στην πλατεία.

Τα μέλη των ομάδων αυτών συχνά δυσανασχετούσαν με τη συμπεριφορά των ατόμων που δεν εμπλέκονται στην πολιτική δραστηριοποίηση, ό μως δεν τους κατακρίνουν ανοιχτά, ούτε και έρχονται σε ρήξη μαζί τους. Η επιλογή της μη ρήξης φαίνεται να είναι συνειδητή από μέρους των πιο «συνειδητοποιημένων» ατόμων, μιας και όπως χαρακτηριστικά μου αναφέρθηκε «εν θα γίνουμεν εις οι μπάτσοι της πλατείας». Αυτή η επιλογή εκφράζει μια ευαισθησία στο θέμα της «εξουσίας» που ταιριάζει στις γενικές «αντι-εξουσιαστικές» θέσεις που εκφράζουν οι ομάδες που αναφέραμε. Αντί, λοιπόν, της ρήξης και του ελέγχου, πολλοί από αυτούς και αυτές συχνά επιλέγουν να δίνουν το «καλό» παράδειγμα με τη δική τους συμπεριφορά, ελπίζοντας πως θα ακολουθήσουν και οι άλλοι. Δηλαδή, πολλές φορές παρατήρησα συγκεκριμένα άτομα να μαζεύουν τόσο τα δικά τους σκουπίδια, όσο και των άλλων, χωρίς να «το κάνουν θέμα». Επίσης, τέτοια άτομα ξεκινούσαν συχνά συζητήσεις σε πηγαδάκια σχετικά με το νόημα και την αισθητική των συνθημάτων που γράφονταν στους τοίχους της πλατείας ή, καμιά φορά, διόρθωναν ό,τι δεν τους άρεσε ή δεν «κολλούσε», είτε με την αισθητική που οι ίδιοι θεωρούσαν ότι έχει η ομάδα των νεαρών, είτε με την «εμφάνιση» της πλατείας. Τα συνθήματα στους τοίχους της

πλατείας ήταν κάτι που επηρέαζε το σύνολο των ατόμων που σχετίζονταν με αυτήν, όπως ήταν και ένα από τα κεντρικά θέματα που παρουσιάζονταν από τα μίντια στα κατά κύριο λόγο αρνητικά ρεπορτάζ για την κατάσταση που επικρατούσε στην πλατεία Φανερωμένης. Επιπλέον, πολλά από τα συνθήματα στους τοίχους της πλατείας φαίνονταν σε κάποιους να μην «ταιριάζουν» με τον χαρακτήρα της πλατείας γιατί εξέφραζαν πολύ πιο «πολεμικές» και «επαναστατικές» ιδέες και προθέσεις από αυτές που χαρακτηρίζουν την ομάδα των νεαρών της πλατείας. Επίσης, κάποια από αυτά εκλαμβάνονταν από κάποια μέλη των πολιτικών ομάδων σαν να «χαλάνε» την «εικόνα» και την «εμφάνιση» της πλατείας, γιατί ήταν συχνά κακογραμμένα ή είχαν πιο «παιδική» αισθητική και ρητορική από αυτή που υπήρχε γενικά στην ομάδα.

Σε μια συζήτηση που έγινε για τα συνθήματα της πλατείας τον Ιούνιο του 2010, μεταξύ τεσσάρων ατόμων (μαζί με εμένα), όλοι φίλοι που γνωρίστηκαν στην πλατεία, ακούστηκαν κάποιες από αυτές τις θέσεις που δεν εκφράζονταν ανοιχτά. Αρχικά, και οι τέσσερις της παρέας συμφωνήσαμε ότι εκείνη την περίοδο η κατάσταση είχε παραγίνει στον τοίχο πίσω από το κεντρικό παγκάκι (το οποίο ήταν συνδεδεμένο με την γενικότερη ομάδα των νεαρών και γενικά με τη δραστηριότητά τους) και ότι δεν μας άρεσαν αυτά που ήταν γραμμένα εκεί. Ιδιαίτερα ένα από αυτά, που έγραφε *«Μπάτσε σε παρακαλώ ψόφα»* (βλ. Εικ. 3), μάζεψε τις περισσότερες αρνητικές κριτικές. Αυτό που φάνηκε να ενοχλεί τους συνομιλητές μου ήταν τόσο το περιεχόμενο των συνθημάτων, όσο και ο τρόπος με τον οποίο είχε γραφτεί, που έδειχνε ότι αυτός που το έκανε –όλοι ξέραμε ότι ήταν ένας που σύχναζε καθημερινά στην πλατεία, αλλά δεν συμμετείχε σε συνελεύσεις των ομάδων– δεν το είχε πολυσκεφτεί πριν το κάνει.

Ο Στηβ, ένας από τους τέσσερις της παρέας (Κύπριος με μητέρα Αγγλίδα), είπε χαρακτηριστικά *«Δεν μου αρέσουν γιατί έγιναν έτσι...»* και έκανε με το χέρι του άτσαλες κινήσεις και ένα μορφασμό δυσαρέσκειας για να μου δείξει τι εννοεί. Όλοι συμφώνησαν πως έπρεπε να σβηστούν, όμως αυτή η άποψη χρειάστηκε να αρθρωθεί με προσοχή γιατί το σβήσιμο κάποιου συνθήματος θα μπορούσε να ερμηνευτεί από άλλους ως λογοκρισία. Ωστόσο, η άποψη που επικράτησε στην παρέα ήταν ότι *«όπως κάποιος έρκεται τζιαι γράφει χωρίς να αρωτήσει κανέναν, έτσι τζιαι μεις μπορούμε να σβήσουμε κάτι χωρίς να ρωτήσουμε κανέναν»*. Αν και τα συνθήματα τελικά δεν σβήστηκαν από τη συγκεκριμένη παρέα, αφού λίγο καιρό αργότερα η εκκλησία ξεκίνησε εργασίες συνολικής αποκατάστασης του συγκεκριμένου κτιρίου, η

παραπάνω συζήτηση εκφράζει κάποιες από τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των υπο-ομάδων που υπήρχαν εντός της ευρύτερης ομάδας των νεαρών της πλατείας.

Εικόνα 3: Ο τοίχος πίσω από το κεντρικό παγκάκι της ομάδας των νεαρών όπως ήταν τον Ιούνιο του 2010 που έγινε η συζήτηση μεταξύ των τεσσάρων ατόμων από την πλατεία. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Εκτός όμως από τις θέσεις τις οποίες χρησιμοποιούν τα άτομα που συγκροτούν την ομάδα των νεαρών της πλατείας, στην μπροστά πλευρά της πλατείας υπάρχουν επίσης και σημεία τα οποία ήταν περισσότερο «ανοιχτά», υπό την έννοια ότι δεν χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά από μια συγκεκριμένη ομάδα και έτσι φιλοξενούσαν μια ποικιλία θαμώνων και περαστικών. Αυτά ήταν κυρίως τα τρία παγκάκια που βρίσκονταν δίπλα στο τοιχίο της εκκλησίας, στην είσοδο της πλατείας από την πλευρά της οδού Ονασαγόρου (με πράσινο χρώμα στο χάρτη, Εικ. 1). Αντίστοιχες θέσεις αποτελούσαν και τα δύο παγκάκια που βρίσκονταν μέσα στον περίβολο της εκκλησίας και δίπλα στην κεντρική είσοδο του ναού, όπως και ένα σημείο στο νότιο πλαϊνό τοίχο της εκκλησίας (με κίτρινο χρώμα στο χάρτη Εικ. 1). Στα παγκάκια που βρίσκονταν εκτός του περιβόλου της εκκλησίας κάθονταν κατά τη διάρκεια της ημέρας κάποιοι από τους καταστηματάρχες της περιοχής και περαστικοί, αλλά το βράδυ, που η πλατεία μάζευε περισσότερο κόσμο, χρησιμοποιούνταν κυρίως από μια άλλη υπό-ομάδα της ευρύτερης ομάδας των νεαρών της πλατείας. Η συγκεκριμένη ομάδα, που χρησιμοποιούσε επίσης έντονα και τα παγκάκια μέσα στον περίβολο της εκκλησίας, αποτελείτο από αρκετά νεαρούς θαμώνες (συχνά μαθητές) οι οποίοι είχαν αρχίσει να συχνάζουν στην πλατεία μετά τους πρώτους μήνες του 2010. Οι νεαροί και νεαρές αυτής της υπό-ομάδας αποτελούσαν αρχικά το κοινό των μεγάλων street party, που είχαν αρχίσει να πραγματοποιούνται γύρω στα τέλη του 2009, και μέσα από αυτά έμαθαν την πλατεία και ξεκίνησαν να τη χρησιμοποιούν ως στέκι κυρίως τα

Σαββατοκύριακα. Αυτή η υπο-ομάδα είχε τις λιγότερες σχέσεις με την πολιτική δραστηριοποίηση από όλες τις άλλες ομάδες των νεαρών της πλατείας. Παράλληλα, ενώ τα άτομα από τις προηγούμενες δύο υπό-ομάδες (που αποτελούσαν τον πυρήνα της δραστηριοποίησης) γνωρίζονταν μεταξύ τους και, παρά τις διαφορές τους, έκαναν παρέα και είχαν συχνή επαφή, τα άτομα αυτής της τρίτης υπό-ομάδας δεν είχαν στενές επαφές με τα μέλη των δύο άλλων υπό-ομάδων. Έτσι, αυτή η υπό-ομάδα, ενώ φαίνεται στους «απ' έξω» σαν να είναι μέρος της ευρύτερης ομάδας των νεαρών, στην πραγματικότητα παρουσιάζει αρκετές διαφορές από αυτήν.

Οι διαφορές αυτών των πιο νέων θαμώνων από τους «παλιούς» έγιναν έντονα εμφανείς το καλοκαίρι του 2010, ως αποτέλεσμα μιας αλλαγής που είχε αρχίσει να πραγματοποιείται στην πλατεία ήδη από την άνοιξη ίδιου χρόνου. Η αλλαγή αυτή ήταν η έντονη ενασχόληση με την πλατεία Φανερωμένης διαφόρων Μ.Μ.Ε. (έντυπων και τηλεοπτικών), που πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2010, με αφορμή δηλώσεις της δημάρχου Ελένης Μαύρου και του προέδρου της Επιτροπής Νομικών της Βουλής της Κυπριακής Δημοκρατίας, Ιωνά Νικολάου. Οι δηλώσεις στα Μ.Μ.Ε. έγιναν μετά από σύσκεψη με θέμα τα προβλήματα που παρατηρούνται στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας και εμποδίζουν την εμπορική ανάπτυξη της περιοχής, στην οποία, σύμφωνα με τη δήμαρχο, «τα χαρακτηριστικά του δομημένου περιβάλλοντος ευνοούν την ανάπτυξη χώρων αναψυχής»¹. Ανάμεσα στα προβλήματα για την ανάπτυξη της περιοχής η δήμαρχος ανέφερε την ελλιπή αστυνόμευση, λόγω της οποίας παρατηρούνται διάφοροι βανδαλισμοί σε δημόσιους χώρους, την ενοικίαση ακατάλληλων κατοικιών σε μετανάστες και την πορνεία, και ζήτησε από την επιτροπή νομικών τη διαμόρφωση κατάλληλου νομικού πλαισίου για την αντιμετώπισή τους. Ωστόσο, χωρίς η δήμαρχος να αναφερθεί συγκεκριμένα στην πλατεία Φανερωμένης, ο πρόεδρος της επιτροπής έστρεψε την προσοχή της σύσκεψης συγκεκριμένα προς την πλατεία προειδοποιώντας ότι κινδυνεύει να μετατραπεί σε «πλατεία Εξαρχείων». Τα σχόλια του κ. Νικολάου ήταν χαρακτηριστικά γιατί ανέφερε, πρώτον, πως στην περιοχή «με βάση τις αναφορές της ΚΥΠ [Κυπριακή Υπηρεσία Πληροφοριών] γίνεται χρήση ναρκωτικών, οι κάτοικοι υποφέρουν και οι καταστηματάρχες παραπονούνται ότι καταστρέφεται η περιουσία

¹ Οι δηλώσεις της δημάρχου αναφέρονται στο άρθρο της Ντίας Χαΐλη με τίτλο «Σήμα κινδύνου για Φανερωμένη!» που δημοσιεύτηκε στις 23.04.2010 στο SigmaLive.com. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.sigmalive.com/archive/simerini/news/social/260000#sthash.wmi3J7dY.dpuf> (τελευταία πρόσβαση 12/2016).

τους», δεύτερον, ότι «η *στάση τους* [των θαμώνων της πλατείας] δημιουργεί *συγκρουσιακή κατάσταση* και πρέπει να εξευρεθεί *κατάλληλος χώρος γι' αυτήν τη μορφή διασκέδασης*» και, τέλος, πως «η *αδιαφορία των αρμόδιων αρχών* [δηλ. της Αστυνομίας] *επιτρέπει την ανεξέλεγκτη δράση* κάποιων ανθρώπων με *φιλοσοφίες ξένες στο δικό μας τόπο, που παραπέμπουν στα Εξάρχεια*».

Η παρέμβαση του πρόεδρου της Επιτροπής Νομικών έχει αρκετό ενδιαφέρον γιατί είναι ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο συγκεκριμένες συμπεριφορές στο χώρο συνδέονται με την έννοια του «αντι-πολίτη». Αρχικά αναφέρεται στην παρανομία δραστηριοτήτων που είναι τόσο σοβαρές που απασχολούν την ΚΥΠ, έτσι παρουσιάζει το σύνολο της δραστηριότητας ως παράνομης και άρα ενοχλητικής για τους κάτοικους και επιχειρηματίες της περιοχής. Στη συνέχεια εκφράζει την άποψη πως «πρέπει να εξευρεθεί *κατάλληλος χώρος γι' αυτήν τη μορφή διασκέδασης*» και με αυτόν τον τρόπο τοποθετεί καθαρά τη δραστηριότητα που δημιουργεί την «αιρετική γεωγραφία» της πλατείας «εκτός τόπου». Τέλος, περιγράφοντας τη δραστηριότητα ως «ανεξέλεγκτη δράση κάποιων ανθρώπων με *φιλοσοφίες ξένες στο δικό μας τόπο*», ο πρόεδρος της επιτροπής προσφέρει ένα σαφές παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η δραστηριότητα στην πλατεία εννοιολογείται από τις κυρίαρχες ομάδες ως «αλλότρια» και έτσι την καταδικάζει ως χυδαία και προβληματική, ενώ παράλληλα στιγματίζει τα άτομα που εμπλέκονται σε αυτή ως επικίνδυνα και παράνομα. Ωστόσο, ο πρόεδρος της επιτροπής χαρακτηρίζει «ξένες» για την Κύπρο τις «φιλοσοφίες» που έρχονται από τα «Εξάρχεια», παρότι θα μπορούσαμε να πούμε πως έρχονται από τη μητέρα-πατρίδα και συγκεκριμένα από την Αθήνα, η οποία θεωρείται η μητρόπολη του ελληνισμού. Αν και η αναφορά στα «Εξάρχεια» μπορεί να ιδωθεί ως μια μεταφορά γενικά για την «ανομία», η λογική που παρουσιάζεται σε αυτό το τελευταίο σχόλιο αντανακλά μια γενικότερη λογική που υπάρχει στους επίσημους λόγους της ε/Κυπριακής κοινωνίας και αφορά τις σχέσεις της Κύπρου με την Ελλάδα. Εν ολίγοις, αυτή η λογική θεωρεί πως αν και μέρος του *ελληνισμού*, η Κύπρος είναι μια ήρεμη κοινωνία που δεν έχει υιοθετήσει τα «κακά» της Ελλάδας και τις ανεπάρκειες του ελληνικού κράτους. Οι «φιλοσοφίες» των «Εξαρχείων», λοιπόν, θα λέγαμε πως αντιμετωπίζονται ως ένα από τα «κακά» της Ελλάδας που δεν υπήρχαν στην κοινωνία της Κύπρου ή που ήταν πολύ περιθωριοποιημένες και χωρίς ορατότητα κατά την περίοδο της πολιτιστικής και πολιτικής καθήλωσης (1974-2003). Ωστόσο, η ανάπτυξη τέτοιων «φιλοσοφιών» δεν μπορεί παρά να είναι μέρος της γενικότερης

κοινωνικής αλλαγής που παρατηρείται στη Λευκωσία στα μέσα και τα τέλη της δεκαετίας του 2000. Στην αλλαγή αυτή αντανακλάται, πέρα από το ξεπέραςμα της «καθήλωσης» της προηγούμενης περιόδου, και η ανάπτυξη του γενικότερου ενδιαφέροντος για την περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας στο οποίο εμπίπτει και ο εξευγενισμός της, αλλά και η οικονομική και εμπορική της ανάπτυξη.

Οι δηλώσεις του προέδρου της Επιτροπής Νομικών τοποθέτησαν την πλατεία Φανερωμένης στο επίκεντρο της επικαιρότητας και μεταφέρθηκαν από τις ε/Κυπριακές εφημερίδες και τους τηλεοπτικούς σταθμούς με χαρακτηριστική υπερβολή. Ενδεικτικό της υπερβολής είναι το πρωτοσέλιδο της καθημερινής εφημερίδας «η σημερινή» στις 23 Απριλίου 2010, με τίτλο: «Φόβος και Αναρχία στην εντός των τειχών Λευκωσία» (βλ. Εικ. 4). Στην ενασχόληση των Μ.Μ.Ε. με τη δραστηριότητα στην πλατεία περιλαμβάνεται μια σειρά ρεπορτάζ σε εφημερίδες και δελτία ειδήσεων, τα οποία κινούνταν στο ίδιο κλίμα «εξαρχαιοποίησης» της πλατείας και παρουσίασης των θαμώνων ως παραβατικών και περιθωριακών και, άρα, επικίνδυνων. Αν και υπήρξαν και κάποιες περιπτώσεις άρθρων που διατήρησαν περισσότερο ίσες αποστάσεις μεταξύ των πλευρών που αντιπαρατίθεντο, παρουσιάζοντας τις θέσεις τόσο αυτών που αντιδρούσαν (η εκκλησία, κάποιιο κάτοικοι και καταστηματάρχες κ.α.), όσο και ατόμων που σύχναζαν ή υποστήριζαν την κατάσταση στην πλατεία², γενικά η στάση των Μ.Μ.Ε. ήταν εχθρική.

Βέβαια, πέρα από την κατασκευή του αρνητικού κλίματος από τα Μ.Μ.Ε. υπήρξαν και κάποιες, λίγες, πιο συγκρατημένες φωνές που έλεγαν πως η δραστηριότητα αυτή καθ' αυτή δεν ήταν τόσο κατακριτέα, αλλά δεν ήταν «σωστό» αυτή να πραγματοποιείται μπροστά στον «ιερό ναό». Ο Αντρέας, ένας πληροφορητής μου περίπου πενήντα-πέντε χρονών και κάτοικος της Παλιάς Λευκωσίας, μου ανέφερε χαρακτηριστικά:

«Εγώ δεν είμαι αντίθετος με αυτά που κάνουν τα παιδιά και ξέρω ότι δεν είναι όλοι αλήτες όπως λένε τα κανάλια. Μέχρι και ο παπάς της Φανερωμένης, που

---

² Ένα παράδειγμα τέτοιου άρθρου για την πλατεία Φανερωμένης είναι το άρθρο «*Η αλήθεια για την Φανερωμένη: Άνθρωποι που επέλεξαν να κινούνται καθημερινά στην πλατεία Φανερωμένης, κάτοικοι, θαμώνες, επαγγελματίες και η εκκλησία, μιλούν στον 'Π' για την ζωή στην πλατεία. Χώρος δημιουργικός ή 'Εξάρχεια';*», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πολίτης» στις 13 Μαΐου 2011. Διαθέσιμο στην ηλεκτρ. διεύθυνση: <http://www.politis-news.com/cgi-bin/hweb?-A=207836&-V=articles> (τελευταία πρόσβαση 01/2016). Ακόμα ένα παράδειγμα είναι το άρθρο του Μιχάλη Θεοδόρου με τίτλο «*«Οι πλατείες στους πολίτες: Ο Μανώλης... δεν είναι Εξάρχεια»* που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πολίτης» την 01/05/2010 (κωδ. άρθρου: 943510).

τον ξέρω γιατί εκεί πάω εκκλησία τις Κυριακές, ξέρω ότι υπερβάλλει λέγοντας στην τηλεόραση ότι χορεύουν γυμνοί τα βράδια στην πλατεία. Αλλά, είναι η Φανερωμένη εκεί... η πιο σημαντική εκκλησία της Λευκωσίας! Ε, δεν πρέπει να γίνονται εκεί τούτα τα πράματα. Πρέπει να βρεθεί κάποιος άλλος χώρος να πάνε αυτά τα παιδιά, να μην ενοχλούν και να μην τα ενοχλούνε»

- **Εικόνα 4:** Φωτογραφία του πρωτοσέλιδου της εφημερίδας «η σημερινή» στις 23 Απριλίου 2010. Με τίτλο: «Φόβος και Αναρχία στην εντός των τειχών Λευκωσία» και υπότιτλο: «Ανησυχητικές διαπιστώσεις για την κατάσταση που επικρατεί στην εντός των τειχών Λευκωσία έγιναν χτες στη Βουλή».

- **Εικόνα 5:** Πανό που κρεμάστηκε στην πλατεία το ίδιο βράδυ της δημοσίευσης των δηλώσεων του προέδρου της Επιτροπής Νομικών (23/04/2010), στο κτίριο πίσω από τη σταθερή θέση των νεαρών της πλατείας. Στο πανό γράφει: «Η αστυνομία σας μιλάει από τα δελτία των 8. Όλοι στους Δρόμους. Κάτω τα ξερά σας από τον Μανώλη Δημοσιοκάφροι». Φωτογραφία του συγγραφέα.

Ωστόσο, ακόμα και σε αυτές τις πιο συγκρατημένες απόψεις σχετικά με τη δραστηριότητα των νεαρών, η εννοιολόγησή της ως «εκτός τόπου» φαίνεται να παραμένει. Η έννοια της «ύλης εκτός τόπου» είναι μια έννοια που εισήγαγε η Mary Douglas (1984 [1966]) στην ανάλυσή της για τη βρομιά, την καθαρότητα και τον κίνδυνο, στην οποία υποστηρίζει πως συχνά αυτό που εννοιολογείται ως βρομιά δεν είναι καθ' αυτό βρόμικο, αλλά είναι εκτός της «σωστής» του θέσης. Η ανθρωπολόγος αναδεικνύει έτσι τη στενή σύνδεση της έννοιας της βρομιάς με την αταξία, ενώ,

ταυτόχρονα, υποστηρίζει πως όταν κάτι εννοιολογείται ως βρόμικο γίνεται κατανοητό ως μιαρό και επικίνδυνο. Συγκεκριμένα, η ανθρωπολόγος υποστηρίζει πως «αν η ακαθαρσία είναι ύλη εκτός τόπου, πρέπει να την προσεγγίζουμε μέσω της τάξης. Η ακαθαρσία, ή η βρομιά, είναι εκείνο που δεν πρέπει να περιλαμβάνεται για να επιβιώσει κάποιο πρότυπο» (Douglas 2004:123).

Όπως αναφέρει ο Tim Cresswell, ακολουθώντας την Douglas, στην ανάλυσή του για το «βρόμικο» γκραφίτι στη Νέα Υόρκη, η βρομιά είναι κάτι το οποίο είναι λάθος τοποθετημένο σε σχέση με άλλα πράγματα ή, αλλιώς, βρόμικο γίνεται κάτι το οποίο υπερβαίνει τις προκαθορισμένες θέσεις που υπάρχουν για τα πράγματα, δηλαδή υπερβαίνει τα όρια μέσα στα οποία πρέπει να βρίσκεται όταν κυριαρχεί η τάξη (1996: 333). Συνεχίζοντας, ο Cresswell υποστηρίζει πως «αν δεν υπήρχε «λάθος θέση», δεν θα μπορούσε να υπάρχει και υπέρβαση» ή αλλιώς «η υπέρβαση αντιπροσωπεύει μια αμφισβήτηση των ορίων» (ο.π) τόσο, βέβαια, των χωρικών, όσο και των συμβολικών. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε πως αυτό που ενοχλεί τελικά όσους εκφράζουν αυτές τις απόψεις σχετικά με τη δραστηριότητα στην πλατεία, δεν είναι ότι αυτή είναι «χυδαία», «ξένη» ή τοποθετημένη σε λάθος θέση (μπροστά στον «ιερό ναό»), αλλά ότι η δραστηριότητα εκλαμβάνεται ως επικίνδυνη ακριβώς γιατί εκφράζει τις προσπάθειες των δραστών αυτών να υπερβούν τα προκαθορισμένα όρια τα οποία επιβάλλουν οι κυρίαρχες αντιλήψεις για την τάξη.

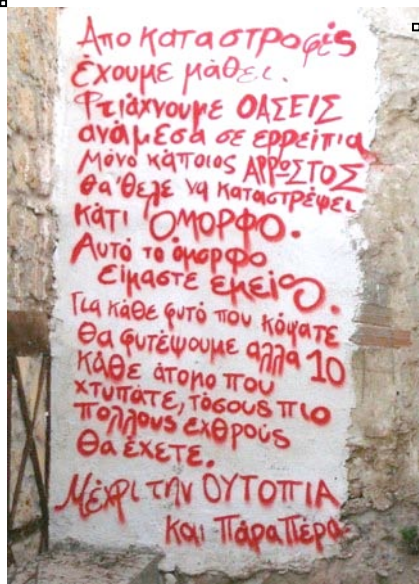
Η εχθρική στάση των Μ.Μ.Ε. προκάλεσε αντιδράσεις από τον κόσμο της πλατείας, που επιχείρησε να αντισταθεί στην «εξαρχαιοποίηση» και την περιθωριοποίηση της δραστηριότητάς του, γιατί την εξέλαβε ως επίθεση στην ίδια την ταυτότητά του. Στο πλαίσιο των αντιδράσεων αυτών γράφτηκαν κείμενα από τις ομάδες που συμμετείχαν και υποστήριζαν τη δραστηριότητα στην πλατεία και έγιναν παρεμβάσεις και εκδηλώσεις με σκοπό την προώθηση και των άλλων δραστηριοτήτων οι οποίες πραγματοποιούνταν στο χώρο της πλατείας. Σημαντικό είναι, όμως, πως τα παραπάνω προκάλεσαν και μια εσωτερική συζήτηση στον κόσμο της πλατείας, που αφορούσε στις σχέσεις που αναπτύσσονταν με τις άλλες κοινωνικές ομάδες της περιοχής, αλλά και στις σχέσεις μεταξύ των ίδιων των ατόμων και ομάδων που σύχναζαν στην πλατεία. Αποτέλεσμα αυτών των εσωτερικών διαδικασιών, και των προσπαθειών υπεράσπισης του πολιτικού και πολιτισμικού χαρακτήρα της δραστηριότητας στην πλατεία, ήταν η αναζήτηση και άλλων χώρων στην Παλιά

Πόλη που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν με σκοπό να εκτονωθεί, τουλάχιστον για κάποιο καιρό, η κατάσταση στην πλατεία Φανερωμένης.

Οπότε, λίγο καιρό μετά τα δημοσιεύματα, μια ομάδα από τους πιο ενεργούς δρώντες που σύχναζαν στην πλατεία αποφάσισε να προχωρήσει στην κατάληψη ενός ανοιχτού χώρου, με σκοπό τη δημιουργία ενός αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου, στον οποίο θα μπορούσαν να μεταφερθούν κάποιες από τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στην πλατεία. Ο χώρος αυτός ήταν δίπλα στην Πράσινη Γραμμή και πολύ κοντά στην πλατεία (επίσης δίπλα στο κτίριο στο οποίο είχε λειτουργήσει το 2006-2007 η κατάληψη Malla Cassa), ο οποίος είχε προκύψει μερικά χρόνια νωρίτερα από την κατεδάφιση ενός τ/Κυπριακού σπιτιού³. Το «Παρκούιν», όπως αποκαλούσαν το χώρο αυτοί που τον ενεργοποίησαν, αποτέλεσε το καλοκαίρι του 2010 έναν ακόμα χώρο στον οποίο αναπτύχθηκε συλλογική και δημιουργική δραστηριότητα, όπως επίσης βοήθησε στο να καθησυχάσει πρόσκαιρα το αρνητικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί γύρω από την πλατεία Φανερωμένης. Ωστόσο, το γεγονός ότι το «Παρκούιν» βρισκόταν σε ένα σκοτεινό και παραμελημένο στενό δίπλα στην Πράσινη Γραμμή οδήγησε στη μείωση της ορατότητας της δραστηριότητας και, έτσι, ο χώρος έγινε εύκολος στόχος για ομάδες με εχθρικές διαθέσεις απέναντι σε αυτούς που το φτιάξανε. Το χειμώνα του 2010-2011 πραγματοποιήθηκε μια σειρά επιθέσεων προς το «Παρκούιν», κατά τις οποίες χτυπήθηκαν άτομα που βρέθηκαν εκεί, κάηκαν έπιπλα που βρίσκονταν στο χώρο και καταστράφηκαν παρτέρια και φυτά. Οι επιθέσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αποθάρρυνση πολλών ατόμων και την επακόλουθη μείωση του αριθμού των εμπλεκομένων, που οδήγησαν αργότερα στην εγκατάλειψη του χώρου και την επιστροφή στην πλατεία Φανερωμένης.

---

³ Η Παλιά Λευκωσία είχε διάφορα σπίτια τα οποία κατέληξαν να κατεδαφιστούν επειδή ήταν «χαλαμάντουρα» (λέξη που χρησιμοποιείται στα Κυπριακά Ελληνικά για να αναφερθεί σε σπίτια και άλλα κτίρια που έχουν ρημάξει). Μετά το διαχωρισμό της Λευκωσίας, το 1974, στις δύο πλευρές που διαμορφώθηκαν έμειναν ακίνητα που ανήκαν σε άτομα της άλλης πλευράς. Οι τ/Κυπριακές περιουσίες, που έμειναν στη νότια πλευρά της πόλης, περιήλθαν στην κυριότητα του Υπουργείου Εσωτερικών, το οποίο θα τις διαχειριζόταν μέχρι την επίλυση του προβλήματος. Όμως, με το πρόβλημα και το διαχωρισμό να παραμένουν, πολλά τέτοια ακίνητα δόθηκαν σε ε/Κύπριους με συμβολικό ενοίκιο προς το κράτος, για να τα εκμεταλλεύονται μέχρι νεότερων εξελίξεων. Πολλά από τα εργαστήρια, ξυλουργεία κ.α., που συναντά ακόμα και σήμερα κανείς κοντά στην Πράσινη Γραμμή, στεγάζονται σε τ/Κυπριακά ακίνητα. Ωστόσο, πολλά από αυτά τα ακίνητα, είτε λόγω εκτεταμένων καταστροφών ή διαβρώσεων, είτε λόγω ανικανότητας των κρατικών μηχανισμών να αντιδράσουν έγκαιρα, αφέθηκαν να ρημάξουν και τελικά κατεδαφίστηκαν για λόγους δημόσιας υγιεινής.

Εικόνα 6: Φωτογραφίες από το «Παρκού».

Στη μια φωτογραφία (κάτω) φαίνονται οι καταστροφές στο χώρο που έγιναν μετά από μια επίθεση αγνώστων το χειμώνα του 2010, κατά την οποία καταστράφηκαν παρτέρια με φυτά και κήκαν έπιπλα που είχαν τοποθετηθεί στο χώρο. Αριστερά παρουσιάζεται σε μεγέθυνση μήνυμα που γράφτηκε σε έναν από τους τοίχους στο χώρο, μετά την πρώτη επίθεση το Φθινόπωρο του 2010. Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Την περίοδο που δημιουργήθηκε το «παρκού» πολλοί και πολλές, από τα πιο οργανωμένα και συνειδητοποιημένα άτομα της πλατείας, δεν πηγαίνανε πια στην πλατεία, αλλά προτιμούσαν να πηγαίνουν εκεί, μακριά από τον άλλο κόσμο της πλατείας, αλλά και από το αρνητικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί. Στην πλατεία, όμως, παρέμειναν κάποιοι από τους πιο παλιούς, που δεν συμμετείχαν σε πολιτικές διαδικασίες, όπως και σχεδόν το σύνολο των νέων ατόμων που συχνάζαν εκεί. Η απουσία των οργανωμένων νεαρών από την πλατεία δεν είχε, όμως, το αποτέλεσμα που θα περίμενε κανείς. Ούτε ο αριθμός των ατόμων που συχνάζανε στην πλατεία μειώθηκε αισθητά, ούτε άλλαξαν οι συμπεριφορές που ενοχλούσαν τους απ' έξω. Αντίθετα, η απουσία των πιο οργανωμένων ατόμων από την πλατεία είχε ως αποτέλεσμα την ένταση των συμπεριφορών που θεωρούνταν κατακριτέες (σκουπίδια, φασαρία κ.τ.λ.), γιατί τα άτομα που αποσύρθηκαν έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των ομάδων που χρησιμοποιούν την πλατεία και, έως ένα βαθμό, φρόντιζαν και για την καθαριότητά της.

Την περίοδο αυτή αναδείχτηκαν έντονα οι διαφορές μεταξύ των παλιών και πιο οργανωμένων δρώντων, που αντιλαμβάνονταν την πλατεία ως το ζωτικό κοινωνικό τους χώρο και των νέων, που αντιλαμβάνονταν την πλατεία απλά ως ένα διαθέσιμο χώρο για διασκέδαση και για να περνάνε την ώρα τους. Έτσι, με αφορμή αυτήν την αλλαγή, τα άτομα που ξεκίνησαν να συχνάζουν στην πλατεία από το 2010 και μετά αναδείχτηκαν ως οι «άλλοι» της πλατείας, αφού η συμπεριφορά τους στο χώρο δεν ταίριαζε με τις (πολιτικές) επιλογές των «παλιών», ούτε και με τα νοήματα που αυτοί επιχειρούσαν να αποδώσουν στο χώρο της πλατείας. Ο Κυριάκος, ένας από τους πρωτεργάτες της κατάληψης του πάρκου, περιγράφει τη συμπεριφορά των «καινούριων» της πλατείας ως εξής:

«Εγώ εν θέλω να πηαίννω στην Φανερωμένη πια γιατί σε κάποια φάση σταμάτησε να μου αρέσκει τζιαι γι' αυτό τωρά πάω μόνο στο παρκού. Στη Φανερωμένη εν ούλλοι τούτοι οι μιτσιοί οι καινούρκοι που αρκέψαν να έρχονται γιατί εγίνικεν μόδα η πλατεία. Έρχονται τζιαι εν ενδιαφέρονται για την πλατεία, πετάσσουν τα σκουπίθκια τους όπου βρούν τζιαι εγώ εν ημπορώ πια να μαζέυκω τα σκουπίθκια των άλλων. Έρχονται πίννουν τα ποτά τους τζιαι μετά πάσιν αλλού, στα μπαρ τζιαι τα κλάμπ, τζιαι αφήνουν την πλατεία χιτσιό⁴... τρώσιν μέχρι τζιαι Μαχτόναλτς... μα ήντα κατάσταση εν τούτη;!»

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η ομάδα των νεαρών της πλατείας δεν διαχωρίζεται μόνο από τις άλλες κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες που χρησιμοποιούν το δημόσιο χώρο της πλατείας. Σε αντίθεση με την εντύπωση που έχουν όσοι παρακολουθούν τη δραστηριότητα απ' έξω, η ομάδα των νεαρών διαχωρίζεται και στο εσωτερικό της, σε μικρότερες υπό-ομάδες με τα δικά τους χαρακτηριστικά. Ενώ, λοιπόν, η μπροστά πλευρά της πλατείας μαζεύει κυρίως «Κύπριους» και δυτικούς «ξένους», όπως δείξαμε οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των ατόμων που συχνάζουν εκεί, δεν έχουν να κάνουν με την εθνική ταυτότητα του κάθε ατόμου, αλλά βασίζονται κυρίως στις ιδέες των ατόμων και ομάδων, τη συμπεριφορά τους στο χώρο και τη συμμετοχή τους στις συλλογικές διαδικασίες και τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στην πλατεία. Η εθνική ταυτότητα περνάει σε δεύτερο πλάνο και δεν αποτελεί όριο ή προαπαιτούμενο για τη συμμετοχή του κάθε ατόμου στις ομάδες που διαμορφώνονται. Αυτή η παρατήρηση φαίνεται να ταιριάζει με τις νέες οριοθετήσεις, που προτείνονται από τους εμπλεκόμενους στην από τα κάτω δραστηριότητα, για τις έννοιες του «εαυτού» και του «άλλου», ενώ, παράλληλα, δείχνει πως αυτές οι έννοιες είναι υπό συνεχή

⁴ «Χιτσιό» (χτικιό) στην καθομιλουμένη των Κυπριακών Ελληνικών χρησιμοποιείται για να δηλώσει κάτι που είναι πολύ βρόμικο, πολύ λερωμένο, χάλια, αηδία.

διαπραγματεύση στην καθημερινότητα της πλατείας. Με άλλα λόγια, είναι οι χωρικές σχέσεις που αναπτύσσονται στην πλατεία, αυτές που συμβάλουν στη διαμόρφωση τόσο των εννοιών αυτών, όσο και των ίδιων των διαφοροποιήσεων μεταξύ των ομάδων και των υπο-ομάδων της πλατείας.

8.1.2. Η «πίσω» πλευρά της πλατείας

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κατά τη διάρκεια της έρευνας, η πίσω πλευρά της πλατείας μάζευε διαφορετικές ομάδες σε σχέση με την μπροστά. Ενώ η μπροστά, και «επίσημη», πλευρά χρησιμοποιείτο από την ευρύτερη ομάδα των νεαρών της πλατείας και από άλλους περαστικούς και καταστηματαρχες, Κύπριους αλλά και δυτικούς ξένους, η πίσω, και πιο «ανεπίσημη», πλευρά χρησιμοποιείτο κυρίως από την ομάδα των νεαρών Ρωσσοπόντιων και από άλλους μετανάστες της Παλιάς Λευκωσίας. Η πίσω πλευρά συνδέεται επίσης περισσότερο και με την έννοια του «σκοταδιού» μιας και, σε αντίθεση με την μπροστά, έχει περισσότερα «σκοτεινά» και κρυμμένα σημεία, ιδιαίτερα στο εσωτερικό του περιβόλου της εκκλησίας. Τα σκοτεινά σημεία συγκεντρώνουν δραστηριότητες που θέλουν να αποφεύγουν τα «αδιάκριτα» βλέμματα των περαστικών και του υπόλοιπου κόσμου της πλατείας, οπότε υπήρχαν σημεία που χρησιμοποιούνταν για τουαλέτα ή άλλα σημεία που προτιμούσαν τα νεαρά ζευγαράκια. Συγκεκριμένα, ένα ιδιαίτερα σκοτεινό και καλυμμένο σημείο στη βόρεια πλευρά της αυλής της εκκλησίας ήταν, από το Φθινόπωρο του 2009 μέχρι το καλοκαίρι του 2010, το πιο δημοφιλές σημείο για τουαλέτα. Έτσι, το καλοκαίρι του 2010, που ο κόσμος στην πλατεία είχε πια φτάσει σε αρκετά μεγάλους αριθμούς, η εκκλησία αναγκάστηκε να καθαρίσει το σημείο από τα φυτά και να το φωτίσει με προβολείς, με σκοπό να σταματήσει να χρησιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο. Το θέμα της σύρησης όλων αυτών των ατόμων, που σύχναζαν στην πλατεία και κατανάλωναν κυρίως μπίρες, ήταν αρκετά σημαντικό. Όμως, σύμφωνα με κάποιους πληροφορητές μου, μεγαλύτερης ηλικίας, που είχαν έρθει σε επαφή με την εκκλησία και είχαν συζητήσει το πρόβλημα, η εκκλησία ήταν τελείως αντίθετη στις προτάσεις τους για τη δημιουργία τουαλέτας γιατί, σύμφωνα πάντα με τους ίδιους, οι άνθρωποι της εκκλησίας φοβόντουσαν ότι αν προσφέρουν έναν κλειστό χώρο στους νεαρούς θα γίνονταν χειρότερα πράγματα, όπως «να μπαίνουν μέσα τζιαι να κάμνουν σεξ».

Ένα από τα πιο «σκοτεινά» σημεία της πίσω πλευράς της πλατείας είναι τα παγκάκια που βρίσκονται ανάμεσα στα παρτέρια της βορειοανατολικής πλευράς του περιβόλου

της εκκλησίας (με πορτοκαλί χρώμα στο χάρτη, Εικ. 01). Τα χτιστά παγκάκια ανάμεσα στα φυτά προσφέρουν σε αυτούς που κάθονται εκεί ηρεμία και κάλυψη από τους περαστικούς ακόμα και κατά τη διάρκεια της μέρας, αλλά το βράδυ είναι σίγουρα το λιγότερο φωτισμένο σημείο όλης της πλατείας. Το σημείο αυτό συνδέεται στενά με μια από τις δύο μεγάλες παρέες Ρωσσοπόντιων, εφήβων και νεαρών, που συχνάζουν στην πλατεία. Η συγκεκριμένη ομάδα χρησιμοποιούσε αυτό το σημείο σχεδόν καθημερινά και, ιδιαίτερα από το απόγευμα και μετά, ήταν πολύ σπάνιο να δει κανείς άλλες ομάδες εκεί. Η συγκεκριμένη παρέα ήταν αρκετά «κλειστή», δηλαδή δεν είχε πολλές επαφές με άλλες ομάδες της πλατείας. Ιδιαίτερα δε με την ομάδα των νεαρών της μπροστά πλευράς δεν είχε καθόλου επαφές, πέρα βέβαια από μερικές φορές που είχαν βρεθεί σε σύγκρουση. Ο κύριος λόγος για τον οποίο οι νεαροί της πλατείας είχαν έρθει σε σύγκρουση με τη συγκεκριμένη παρέα ήταν ότι δεν έδειχναν το σεβασμό που, σύμφωνα με τους Ρωσσοπόντιους, έπρεπε να δείχνουν στην εκκλησία και αυτό ήταν κάτι το οποίο οι αρκετά οξύθυμοι και θρήσκοι νεαροί Ρωσσοπόντιοι δεν ανεχόταν με τίποτα.

Μια νύχτα, καθώς καθόμασταν στον Μανώλη, ξαφνικά βλέπω τη συγκεκριμένη παρέα να έρχεται στην μπροστά πλευρά της πλατείας. Αυτό ήταν κάτι που δεν κάνανε ποτέ και μου έκανε εντύπωση. Η παρέα πήγε αμέσως σε ένα νεαρό, που περπατούσε μπροστά στην είσοδο της εκκλησίας, τον έπιασαν και ένας του φώναξε: *«Θα σου άρεσε εσένα να έρθω και να κατουρήσω πάνω στον τοίχο του σπιτιού σου; Η εκκλησία είναι το σπίτι μας!»*. Αυτός που είχε κατουρήσει στην εκκλησία ήταν αρκετά μεθυσμένος και δεν κατάλαβε αμέσως ότι οι Ρωσσοπόντιοι ήταν σοβαροί, έτσι, μόλις το άκουσε αυτό άρχισε να γελάει. Αυτή η αντίδραση εξόργισε ακόμα περισσότερο αυτούς που είχαν προσβληθεί και του επιτέθηκαν. Χρειάστηκε η επέμβαση διαφόρων άλλων ατόμων από την πλατεία για να μην τον χτυπήσουν άσχημα και το περιστατικό κόντεψε να εξελιχθεί σε «γενικευμένη σύγκρουση» μεταξύ των δύο πλευρών. Από αυτό το περιστατικό και μετά, τα όρια μεταξύ των δύο πλευρών της εκκλησίας ισχυροποιήθηκαν και η κάθε ομάδα παρέμενε συνήθως στις θέσεις της, προς την αποφυγή περαιτέρω σύγκρουσης. Οι Ρωσσοπόντιοι ήταν και αυτοί «άλλοι» για τους νεαρούς της πλατείας, όμως όχι επειδή ήταν «πόντιοι» ή μετανάστες, αλλά επειδή είχαν τη σχέση που είχαν με την εκκλησία. Ενώ οι περισσότεροι από τους νεαρούς της πλατείας, λόγω των γενικών «αντι-εξουσιαστικών» ιδεών τους, αντιμετώπιζαν την εκκλησία ως έναν μηχανισμό εξουσίας που επιβαλλόταν στις ζωές και στο χώρο

τους, την πλατεία, και απαξίωναν τόσο τη δράση της, όσο και το ίδιο το κτίριο, οι Ρωσσοπόντιοι θεωρούσαν την εκκλησία «σπίτι τους» και απαιτούσαν σεβασμό. Δεν ήταν μόνο το γεγονός ότι ήταν θρήσκοι, αλλά και ότι η εκκλησία της Φανερωμένης διατηρούσε στενές σχέσεις με την κοινότητα τους. Πολλοί από τους νεαρούς παρακολουθούσαν το κατηχητικό και πολλές οικογένειες είχαν βοηθηθεί από την φιλανθρωπία της εκκλησίας της Φανερωμένης. Επιπλέον, οι Ρωσσοπόντιοι ήταν γνωστοί «καφκατζίες», δηλαδή γνωστοί για την ευκολία με την οποία μπλέκονταν σε καβγάδες και πολλές φορές έδειχναν σαν να ψάχνουν απλά την αφορμή.

Το σκοτεινό αυτό σημείο, τα παγκάκια ανάμεσα στα παρτέρια με τα φυτά, ήταν και ένα από τα πιο δημοφιλή σημεία για το κάπνισμα χασίς. Πέρα από την ίδια την ομάδα των Ρωσσοπόντιων, που χρησιμοποιούσαν το σημείο τα απογεύματα και τα βράδια και κάπνιζαν και αυτοί «τσιγαριλίκια» (ή όπως αναφέρονται σε αυτά στην Κύπρο: «ψιλές»), στα παγκάκια αυτά μπορούσε κανείς που κοιτούσε με προσοχή να δει οποιαδήποτε ώρα της ημέρας κάποιους να μοιράζονται ένα τσιγάρο. Η πρακτική αυτή όντας παράνομη απαιτούσε κάποιο σημείο κρυμμένο και τα παγκάκια στο «σκοτεινό» σημείο προσέφεραν τις ιδανικότερες συνθήκες στην πλατεία.

□

Εικόνα 7: Ένα από τα παγκάκια στο «σκοτεινό» σημείο της πλατείας. Στον τοίχο πίσω από το παγκάκι παρατηρούμε γραμμένα στα Ελληνικά, αλλά με μπλεγμένους ελληνικούς και λατινικούς χαρακτήρες τις λέξεις: «PONTOΣ», με την οποία η παρέα των Ρωσσοπόντιων «μαρκάρει» το σημείο ως δικό τους, και «EDΩ FITROUN», που μαζί με το σχέδιο του τσιγάρου από κάτω και το βελάκι, αναφέρονται στη χρήση «χασίς» και στα σπόρια του φυτού που πετιούνται στα παρτέρια της εκκλησίας και «φυτρώνουν». Φωτογραφία του συγγραφέα, Ιανουάριος του 2011.

Εικόνα 8: Ένα διαφορετικό παγκάκι του «σκοτεινού» σημείου στο οποίο παρατηρούμε, γραμμένο στα Αγγλικά: «All Bad People Fuck Off Positive». Η έκφραση είναι γραμμένη από έναν από τους νεαρούς της πλατείας και σχολιάζει τις αρνητικές συμπεριφορές των ανθρώπων, αφήνοντας υπονοούμενα, λόγω της θέσης του, για την παρέα των Ρωσσοποντίων που συχνάει στο σημείο. Φωτογραφία του συγγραφέα, Ιανουάριος του 2011.

Δεν ήταν όμως όλοι οι Ρωσσοπόντιοι οξύθυμοι και επιθετικοί όπως τη συγκεκριμένη παρέα. Υπήρχαν και άλλοι, πιο διαλλακτικοί, οι οποίοι είχαν αναπτύξει σχέσεις και με άτομα της άλλη πλευράς, ιδιαίτερα με την ομάδα των «καινούριων» της πλατείας. Η ομάδα των «καινούριων», πέρα από τα σημεία στην μπροστά πλευρά της πλατείας, χρησιμοποιούσε συχνά και σημεία μέσα στην αυλή της εκκλησίας τα οποία μοιράζονταν με άλλες ομάδες. Εκεί ερχόντουσαν σε επαφή και ανέπτυσαν σχέσεις και με κάποιους Ρωσσοπόντιους ή άλλους μετανάστες. Η πίσω αυλή της εκκλησίας, αλλά και το σημείο μπροστά στο σχολείο της Φανερωμένης, ήταν χώροι οι οποίοι δεν χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά από μια ομάδα και συχνά παρατηρούσε κανείς ενδιαφέρουσες μείξεις, αμφισβητήσεις και διεκδικήσεις, που μόνο σπάνια έπαιρναν τη μορφή σύγκρουσης, αφού καμία από τις ομάδες δεν κυριαρχούσε στο χώρο. Η πίσω πλευρά της πλατείας παρουσιάζεται, έτσι, πολλές φορές πιο «ανοιχτή» από την μπροστά, στην οποία η ομάδα των νεαρών της πλατείας φαινόταν συχνά να κυριαρχεί μην αφήνοντας χώρο σε αυτούς που δεν τους καταλάβαιναν, ή δεν ήθελαν να τους καταλάβουν, γιατί διαφωνούσαν, ή φοβόντουσαν, τη δραστηριότητά τους.

Στην πίσω πλευρά παρατηρείτο πιο συχνά να υπάρχουν παρέες μεταναστών που κάθονταν, κοινωνικοποιούνταν, πέρναγαν το χρόνο τους και έπαιζαν, από ότι στην μπροστά. Το παιχνίδι που έπαιζαν συνήθως οι μετανάστες από το Πακιστάν ή την Ινδία, στην πίσω πλευρά της πλατείας και μέσα στον περίβολο, ήταν το Κρίκετ. Το Κρίκετ, όπως εξηγεί ο Ajun Appadurai (1995), είναι ένα αυτοχθονοποιημένο Βρετανικό ομαδικό παιχνίδι, του οποίου η δημοφιλία, στην Ινδία και το Πακιστάν, εμπλέκεται στενά μετά τις πολύπλοκες διαδικασίες αποαποικιοποίησης. Εδώ θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε το γεγονός ότι ακόμα και αν η πίσω πλευρά της εκκλησίας μπορεί να φαινόταν συχνά πιο «ανοιχτή» από την μπροστά, επιτρέποντας την ανάπτυξη δραστηριοτήτων όπως το παιχνίδι, αυτό κατέστη δυνατό κυρίως λόγω της δραστηριότητας των νεαρών της πλατείας, που, με το ελευθεριακό κλίμα που είχε δημιουργήσει, επηρέαζε το σύνολο του δημόσιου χώρου της πλατείας, μπροστά και πίσω. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι σε κανέναν άλλο ελεύθερο χώρο της πόλης δεν έβλεπε κανείς μετανάστες να κάθονται, να περνάνε το χρόνο τους και να παίζουν με άνεση δίπλα σε άλλες ομάδες ντόπιων και μη. Γιατί μπορεί κάθε Κυριακή που πολλοί μετανάστες, και ιδιαίτερα οι οικιακές βοηθοί, είχαν ρεπό, να κατέκλυζαν κάποια συγκεκριμένα πάρκα στην περιφέρεια των τειχών της πόλης, αλλά ήταν πάντα αποκλεισμένοι/ες από τις άλλες ομάδες της πόλης και ιδιαίτερα τους ε/Κύπριους.

Έτσι, σχεδόν ποτέ δεν είχα παρατηρήσει στους χώρους αυτούς τέτοια μείξη μεταξύ διαφορετικών ομάδων όπως αυτή της Φανερωμένης.

Οπότε, θα ήταν λάθος να θεωρήσει κανείς ότι οι νεαροί της πλατείας ήταν επιθετικοί απέναντι σε άλλες διαφορετικές ομάδες επειδή είχαν συγκρουστεί σε κάποιες περιπτώσεις με τους Ρωσσοπόντιους ή, πιο σπάνια, και με άλλες ομάδες μεταναστών. Η ανοιχτότητα, η ανεκτικότητα και η συνύπαρξη με τον «άλλο», που υπάρχει στην πλατεία, κατέστη δυνατή κυρίως λόγω της κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε στην πλατεία από τις ομάδες που δραστηριοποιούνται συλλογικά και από τα κάτω στο δημόσιο χώρο, αλλά και από τα άτομα που, με την καθημερινή τους παρουσία και δράση, κατάφεραν να αμφισβητούν τα κυρίαρχα νοήματα και να εγκαθιδρύουν καινούρια. Υπό αυτή την έννοια η δραστηριότητα που αναπτύχθηκε την περίοδο αυτή στο δημόσιο χώρο της πλατείας Φανερωμένης εκφράζει έντονα ένα μέρος της γενικότερης κοινωνικής αλλαγής που παρατηρείται, κατά την περίοδο που μελετάμε, στη Λευκωσία, αλλά και την Κύπρο.

8.2. Η αμφίδρομη διαδικασία κοινωνικής παραγωγής του χώρου και χωρικής παραγωγής της ομάδας

Στην αρχή αυτού του μέρους της διατριβής υποστηρίξαμε ότι η πολιτιστική και πολιτική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην πλατεία Φανερωμένης την περίοδο μελέτης (2009-2011) έρχεται ως συνέχεια της «εναλλακτικής» δραστηριότητας που εμφανίζεται στην Παλιά Λευκωσία από τη δεκαετία του 1980 και, παράλληλα, διεκδικεί έναν κατεξοχόν αμφισβητούμενο χώρο της εντός των τειχών Λευκωσίας, που έχει πρωταγωνιστήσει σε διάφορες φάσεις της ιστορίας της πόλης. Μέσα από τη σύγκριση των περιγραφών της δραστηριότητας στην περιοχή της Φανερωμένης κατά την περίοδο του αντιαποικιακού αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959) και της εθνογραφικής περιγραφής της δραστηριότητας στην πλατεία κατά την περίοδο μελέτης, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως φαίνεται σαν να παρουσιάζονται κάποιες αναλογίες τόσο στη χρήση του χώρου γύρω από την εκκλησία σε αυτές τις δύο αρκετά διαφορετικές ιστορικές περιόδους, που αναδεικνύουν τη σημασία του συγκεκριμένου κτισμένου περιβάλλοντος προς την ανάπτυξη δραστηριοτήτων αμφισβήτησης και αντίστασης στις κυρίαρχες αντιλήψεις και την εγκαθιδρυμένη εξουσία της κάθε περιόδου. Αν και η δραστηριότητα των νεαρών στις δύο αυτές περιόδους αναπτύσσεται σε διαφορετικό ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο, δεν παύει να παρουσιάζει κοινά στοιχεία τα οποία αφορούν τις σχέσεις που αναπτύσσουν με

τον υλικό χώρο και συγκεκριμένα με τα κτίρια της περιοχής, τον ανοιχτό δημόσιο χώρο της πλατείας και τους γύρω δρόμους. Παρότι, δηλαδή, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες κατά της οποίες αναπτύσσεται η δραστηριότητα σε αυτές τις δύο περιπτώσεις παρουσιάζονται αρκετά διαφορετικές, θα θέλαμε να υποστηρίξουμε ότι όχι μόνο μπορούν να συγκριθούν, αλλά και ότι η σύγκριση αυτή είναι σημαντική για την ανάλυση των τρόπων με τους οποίους ο υλικός χώρος συμμετέχει σε ένα δίκτυο σχέσεων που ευνοούν την επιτέλεση των πρακτικών της αμφισβήτησης και της αντίστασης και έτσι είναι σημαντική για την ανάδειξη της κοινωνικής δράσης του συγκεκριμένου χώρου.

Παρ' ότι η σχέση με τους τόπους και τα τοπία είναι υποκειμενική και ανοιχτή σε διαφορετικές ερμηνείες και νοήματα, αυτό, όπως τονίζει η B. Bender, δεν σημαίνει πως υποπίπτουμε απαραίτητα σε ένα μίasma πολιτισμικού σχετικισμού (2002:104). Αντίθετα, σημαίνει πως «η εμπλοκή με το τοπίο... είναι ιστορικά συγκεκριμένη, μπλεγμένη με τις κοινωνικές σχέσεις και ουσιαδώς πολιτική» (ο.π)· γιατί τα ίδια τα νοήματα που δίνουν τα άτομα στους τόπους με τους οποίους έρχονται σε επαφή είναι κοινωνικά και πολιτικά φορτισμένα. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι τόποι και τα τοπία είναι υποκειμενικά δεν σημαίνει ούτε πως είναι παθητικά, γιατί, λόγω της υλικότητάς τους, θέτουν ταυτόχρονα περιορισμούς, αλλά και αντιστάσεις στις διάφορες αντιλήψεις και νοηματοδοτήσεις (Bender 2006:303). Η υλικότητα⁵ του τόπου και του τοπίου πλαισιώνει την ανθρώπινη εμπειρία και δράση· καθιστώντας, μέσω των υλικών περιορισμών, αδύνατο στα άτομα να βιώσουν συγκεκριμένα πράγματα ή να

---

⁵ Η έννοια της υλικότητας (materiality) (Miller 2005) βρίσκεται στην καρδιά της διερεύνησης της σχέσης μεταξύ υποκειμένων και αντικειμένων, όπως και τόπων και τοπίων (Bender 1993, Tilley 1994, Hirsch & O'Hanlon 1995), κεντρικό αντικείμενο των σπουδών του υλικού πολιτισμού (Tilley κ.α. 2006)· μια σχέση διαλεκτική και συστατική τόσο της παραγωγής των ίδιων των υλικών αντικειμένων, όσο και της παραγωγής των ατομικών, πολιτισμικών και κοινωνικών ταυτοτήτων. Οι υλικές μορφές αναδεικνύονται ως το ίδιο το μέσο που υπάρχουντες κοινωνικοί διαχωρισμοί, ιδέες, συμβολικά συστήματα και αξίες συνεχώς αναπαράγονται, νομιμοποιούνται και μεταμορφώνονται. Αποτελούν το μέσο με το οποίο γνωρίζουμε και φτιάχνουμε τους εαυτούς μας (Tilley 2006:61). Η σχέση αυτή, που περιγράφεται με την έννοια της «αντικειμενοποίησης» (Miller 1987, Bourdieu 1977), θεωρείται συστατική του τρόπου που οι άνθρωποι κατασκευάζουν και χρησιμοποιούν τον υλικό τους κόσμο και παράλληλα επαναπροσδιορίζουν τους εαυτούς τους και τους ρόλους τους σε ένα κοινωνικό πλαίσιο (Yalouri 2001:17). Επιπλέον, σημαντικό σημείο είναι και η μη-γλωσσική υλικότητα του υλικού μέσου· η αντίθεση δηλαδή μεταξύ του υλικού κόσμου και της γλώσσας ως διαφορετικών ειδών αντικειμενοποιημένης αναπαράστασης. Οι υλικές μορφές, ως αντικειμενοποιήσεις των κοινωνικών σχέσεων και των ταυτοτήτων επικοινωνούν νοήματα και μηνύματα για αυτές τις σχέσεις με διαφορετικό τρόπο, «διαμεσολαβούν ανάμεσα στα άτομα σε ένα σιωπηλό και ασυνείδητο επίπεδο του λόγου (discourse)» (Tilley 2006:62).

δράσουν με συγκεκριμένους τρόπους. Η τοπογραφία του τόπου και του τοπίου είναι αποτέλεσμα και μέσο της ανθρώπινης κοινωνικότητας (Bender 2006:305), δεν αντικατοπτρίζει μονάχα, αλλά επηρεάζει –αν όχι παράγει– την κοινωνικοπολιτική και πολιτισμική δράση (Yalougi 2001:17). Η υλικότητα παρουσιάζεται, έτσι, ως ένα συστατικό της παραγωγής του χώρου. Επηρεάζει τη δράση και κατασκευάζει τόσο τους τόπους, όσο και τις συλλογικές και ατομικές ταυτότητες. Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε πως αν και η υλικότητα είναι ένα συστατικό της εμπειρίας και της κατασκευής του τόπου, δεν είναι το μόνο, ούτε και το πιο καθοριστικό συστατικό. Αντίστοιχα και με τον τόπο, που μπορεί να «αποτελεί ένα κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο στο οποίο συγκροτείται η ταυτότητα... αλλά δεν συνιστά ούτε το μοναδικό, ούτε ίσως το σημαντικότερο» (Marcus 1998: 92-94 στο Καυταντζόγλου 2001:42).

Οπότε, οι λόγοι για τους οποίους αναπτύσσεται αυτή η δραστηριότητα στην συγκεκριμένη περιοχή την περίοδο της ΕΟΚΑ θα λέγαμε πως είναι κυρίως δύο. Ο πρώτος είναι τα μεσαιωνικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της περιοχής, δηλαδή το μέγεθος των δρόμων και η πυκνότητα και αρχιτεκτονική των κτιρίων, τα οποία φαίνεται να αποτελούσαν εμπόδιο στον έλεγχο της δράσης των νεαρών από την εξουσία των Άγγλων. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η εκκλησία της Φανερωμένης, μέσα από την δράση συγκεκριμένων ανθρώπων της, όπως ο «Παπάσταυρος»⁶ που ήταν ενεργό μέλος της ΕΟΚΑ και υπεύθυνος των κατηχητικών, προσέφερε το απαραίτητο προστατευμένο περιβάλλον για την ανάπτυξη των ιδεών και των πρακτικών αυτών που αμφισβητούσαν την εξουσία των Άγγλων. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το δημόσιο χαρακτήρα της εκκλησίας την εποχή εκείνη, που αποτελούσε ένα σημαντικό κοινωνικό χώρο των ε/Κυπρίων στον οποίο συναντιούνταν και αντάλλαζαν απόψεις, αλλά και τη θέση της περιοχής της Φανερωμένης ως το εμπορικό, αλλά και το πολιτικό, κέντρο της πόλης για τους ε/Κύπριους, αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της αμφισβήτησης κατά της εξουσίας των Άγγλων στην περιοχή.

---

⁶ Ο Παπάσταυρος ήταν κεντρική φυσιογνωμία του αγώνα της ΕΟΚΑ και υπέρμαχος της «Ένωσης» με την Ελλάδα. Επίσης ο Παπάσταυρος ήταν ένας από αυτούς που εξόρισαν οι Άγγλοι μαζί με τον Μακάριο στις Σεϋχέλλες το 1956, λόγω της δράσης του στην περιοχή της Φανερωμένης. Για μια ιστορική περιγραφή με λογοτεχνικού χαρακτήρα της περιόδου εξορίας του προέδρου Μακαρίου και του Παπάσταυρου στις Σεϋχέλλες και τις πολιτικές τους διαφωνίες σχετικά με την Ένωση και την Ανεξαρτησία, βλέπε στο βιβλίο του Αντη Ροδίτη, *Δέκα Χιλιάδες Μέλισσες* (2012).

Οι λόγοι για τους οποίους αναπτύσσεται η δραστηριότητα των νεαρών της πλατείας την περίοδο που μελετάμε παρουσιάζονται σε κάποιο βαθμό ανάλογοι. Από τη μια πλευρά, το κτισμένο περιβάλλον της περιοχής παραμένει το ίδιο μέχρι σήμερα, οπότε αποτελεί ένα αντίστοιχο εμπόδιο στον έλεγχο της δράσης των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία και κολλάνε αφίσες, γράφουν συνθήματα κατά της κυβέρνησης ή του κράτους και του έθνους, εκφράζοντας ένα ανατρεπτικό πολιτικό λόγο που αμφισβητεί καθιερωμένες αντιλήψεις. Η «επικινδυνότητα» της περιοχής και δυσκολία αστυνόμευσής της ήταν θέματα που εμφανίζονταν συχνά στα έντυπα και τα τηλεοπτικά μέσα ενημέρωσης κατά την περίοδο της έρευνάς μου, όπως ήταν και ένα θέμα που αναδείχτηκε από τα Μ.Μ.Ε., καλώντας την πολιτεία και την αστυνομία να λάβουν μέτρα κατά των «επικίνδυνων» μεταναστών και των «αναρχικών στοιχείων» της περιοχής, εντείνοντας την αστυνόμευση⁷. Από την άλλη, η εγκατάλειψη και παραμέληση της περιοχής εντός των τειχών της Λευκωσίας προσέφερε αντίστοιχα το διαθέσιμο προστατευμένο χώρο για την ανάπτυξη των ιδεών και πρακτικών αυτών που οδήγησαν στην αμφισβήτηση των εγκαθιδρυμένων νοημάτων της σύγχρονης εξουσίας, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Δηλαδή, όταν άρχισαν να συγκεντρώνονται στην Παλιά Λευκωσία οι πρώτοι «εναλλαχτικοί» δράστες και ανέδειξαν την Παλιά Λευκωσία ως ένα κέντρο των χωρικών και πολιτικών αμφισβητήσεων. Επιπλέον, το «άνοιγμα των οδοφραγμάτων» το 2003 σε συνδυασμό, πρώτον, με την εγκατάλειψη λόγω της συνοριοποίησης και στρατιωτικοποίησης της περιοχής μετά το 1974 και, δεύτερον, σε σχέση με την εναλλακτική πολιτιστική και πολιτική παράδοση, που είχε διαμορφωθεί στην περιοχή τις προηγούμενες δεκαετίες, μετέτρεψε τη συν-οριακότητα της περιοχής σε οριακότητα και έδωσε την απαραίτητη ώθηση για περαιτέρω ανάπτυξη των

---

⁷ Για παραδείγματα τέτοιων δημοσιευμάτων βλ. το άρθρο της Ντίας Χαΐλη (που αναφέρθηκε και παραπάνω) με τίτλο «Σήμα κινδύνου για Φανερωμένη!» που δημοσιεύτηκε στις 23.04.2010 στο SigmaLive.com. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο:

<http://www.sigmalive.com/archive/simerini/news/social/260000#sthash.wmi3J7dY.dpuf> (τελευταία πρόσβαση 12/2016) και το άρθρο του Φρίξου Δαλίτη με τίτλο «Ακήρυχτος πόλεμος των κατοίκων της περιοχής με τους νεαρούς θα μόνες» που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» στις 27/04/2010. Επιπλέον, ανάλογα άρθρα συνεχίζονταν να δημοσιεύονται για την πλατεία Φανερωμένης και μετά την περίοδο της έρευνας, όπως το ανυπόγραφο άρθρο με τίτλο «Τρομοκρατημένοι οι κάτοικοι από τη δράση αλλοδαπών στη Παλιά Λευκωσία: Καταγγελίες κατοίκων για ομάδες αναρχικών και αλλοδαπών που δημιουργούν φασαρίες» που δημοσιεύτηκε στο ειδησεογραφικό ιστότοπο «NewsIt» στις 08/02/2013. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο:

www.newsit.com.cy/default.php?pname=Article&art_id=105535&catid=6 (τελευταία πρόσβαση 01/2016).

πρακτικών αμφισβήτησης και, συγκεκριμένα, των πρώτων παραδειγμάτων οργάνωσης και δραστηριοποίησης από τα κάτω, δηλαδή, τις καταλήψεις, τα κοινωνικά κέντρα και τις διάφορες κινητοποιήσεις που περιγράψαμε στο δεύτερο μέρος της διατριβής. Η ανάπτυξη, από το 2003 και μετά, αυτών των πρώτων εγχειρημάτων από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία, έγιναν με τη σειρά τους η αφορμή για την προσέλκυση νέου κόσμου στην περιοχή εντός των τειχών και, τελικά, προκάλεσαν την ανάδειξη της πλατείας Φανερωμένης ως το κέντρο της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριοποίησης στην ευρύτερη Λευκωσία.

Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που διαμορφώνονται στην Κύπρο μετά το 2003, και την είσοδο της Κύπρου και της Παλιάς Λευκωσίας σε μια κατάσταση οριακότητας, σε συνδυασμό με την υλικότητα της εγκατάλειψης της περιοχής, συμβάλουν στην ενδυνάμωση και την ανάπτυξη της εναλλακτικής παράδοσης της Παλιάς Λευκωσίας. Αυτός ο συνδυασμός παραγόντων προσφέρει το απαραίτητο πεδίο για την εκ νέου διαμόρφωση του δημόσιου χώρου της πλατείας Φανερωμένης ως το κέντρο της αμφισβήτησης των κυρίαρχων πρακτικών και αφηγημάτων στο σύγχρονο πλαίσιο εξουσίας. Με άλλα λόγια, παρότι η αλλαγή του ιδεολογικού πλαισίου μεταξύ των δύο ιστορικών περιόδων της Παλιάς Λευκωσίας είναι μεγάλη και αρκετά σημαντική, φαίνεται πως στο επίπεδο των χωρικών πρακτικών που αναπτύσσουν οι δράστες, υπάρχουν αντίστοιχα σημαντικές αναλογίες που αναπτύσσονται μέσα από τις σχέσεις που συνάπτουν οι ομάδες με το υλικό περιβάλλον της περιοχής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα λέγαμε πως η υλικότητα του περιβάλλοντος που διαμορφώνει και καθορίζει την περιοχή Φανερωμένης, όπως και γενικότερα την Παλιά Λευκωσία, με τα μεσαιωνικά του αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, αλλά και με τη μακρά ιστορία χωρικών διεκδικήσεων, αμφισβητήσεων και διαπραγματεύσεων μεταξύ τόσο των κυρίαρχων και των υπάλληλων, όσο και μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, είναι ένας ενεργός και σημαντικός δρώντας για τη διαμόρφωση της περιοχής (για ακόμα μια φορά στην ιστορία της) ως το κέντρο της ανάπτυξης πρακτικών και ιδεών αμφισβήτησης των κυρίαρχων κοινωνικών και χωρικών νοηματοδοτήσεων και αντιλήψεων. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσαμε να πούμε πως η περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας δεν θα μπορούσε παρά να αναπτυχθεί και στη σύγχρονη εποχή ως ένας χώρος στον οποίο αμφισβητείται το κυρίαρχο και αναδεικνύονται οι διαφορετικοί λόγοι και πρακτικές μέσα από τις χωρικές τους διεκδικήσεις. Με αυτή

την έννοια, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η εντός των τειχών Λευκωσία ήταν ιστορικά και παραμένει μέχρι τη σύγχρονη εποχή ένα πεδίο εκδήλωσης της κοινωνικο-πολιτικής αλλαγής. Μέσα σε αυτό το οριακό χωρικό πεδίο οι φορείς της αλλαγής –τα άτομα και οι ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω την τελευταία δεκαετία– στην προσπάθειά τους να δώσουν νέα νοήματα στο χώρο και στην πολιτιστική και πολιτική δραστηριοποίηση που θα τους προσφέρουν μια διέξοδο από την οριακότητα, αναπτύσσουν διαφορετικές πρακτικές και δημιουργούν τους απαραίτητους χώρους για την επιτέλεση των ταυτοτήτων τους.

Όσο όμως αυτές οι πρακτικές παραμένουν σε ιδιωτικούς χώρους, σε κλειστά κοινωνικά κέντρα και στέκια ή ακόμα και καταλήψεις, οι αντιδράσεις προς αυτές δεν λαμβάνουν μεγάλες διαστάσεις. Από τη στιγμή, όμως, που αυτές οι πρακτικές αποκτούν ορατότητα στο δημόσιο χώρο της πόλης, τα πράγματα αλλάζουν. Γιατί η ορατότητα του δημόσιου χώρου εκθέτει τη δραστηριότητα στη δημόσια σφαίρα και εκεί έρχεται σε επαφή και συνάπτει σχέσεις τόσο με το ίδιο το περιβάλλον του αστικού δημόσιου χώρου, όσο και με τις άλλες ομάδες της πόλης. Υπό αυτή την έννοια, η δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην πλατεία Φανερωμένης εκθέτει στη δημόσια σφαίρα –στο προσκήνιο του κοινωνικοπολιτικού πεδίου– την κοινωνική και πολιτική αλλαγή· εκθέτει στον αστικό δημόσιο χώρο τις νέες ταυτότητες που επιτελούνται και τις νέες πολιτικές υποκειμενικότητες που παράγονται μέσα από την διαλεκτική και δυναμική σχέση που αναπτύσσουν με το συμβολικό και υλικό χώρο της πλατείας και την πόλης. Οι αντιδράσεις αλλά και συζητήσεις που προκαλεί αυτή η δημόσια έκθεση δεν αφορούν, λοιπόν, μόνο τις ίδιες τις πρακτικές που επιτελούνται στην πλατεία, αλλά αφορούν τις νέες ταυτότητες και υποκειμενικότητες και τελικά την ίδια την κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Γιατί, είτε το κάθε άτομο ή ο ομάδα συμφωνεί ή διαφωνεί, εγκρίνει ή κατακρίνει τη δραστηριότητα στην πλατεία, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι αυτή εκφράζει κάτι το διαφορετικό, που έρχεται με διαθέσεις να αλλάξει το κυρίαρχο.

Ωστόσο, όπως φαίνεται από την εθνογραφία των ρυθμών της καθημερινής δραστηριότητας στην πλατεία, η διεκδίκηση της περιοχής και της δημόσιας πλατείας της Φανερωμένης είναι μια καθημερινή και διαρκής διαπραγμάτευση μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Έτσι, η αμφισβήτηση των κυρίαρχων νοημάτων για το χώρο –των ηθικών γεωγραφιών του χώρου της περιοχής Φανερωμένης– παίρνει διάφορες μορφές καθημερινής διαπραγμάτευσης και εναλλαγής της

κυριαρχίας στο χώρο μεταξύ των ομάδων και των υπο-ομάδων των δρόμων υποκειμένων που σχηματίζονται στην πλατεία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ομάδα των νεαρών που συχνάζουν στην πλατεία επιχειρεί να εγκαθιδρύσει τα δικά της νοήματα στο χώρο μέσω της καθημερινής δράσης και των εκδηλώσεων που πραγματοποιεί στην πλατεία σε έναν επιπλέον-του-καθημερινού ρυθμό. Ωστόσο, ο λόγος για τον οποίο η συγκεκριμένη ομάδα καταφέρνει να το πετύχει αυτό, την περίοδο που μελετάμε, είναι γιατί τότε αποκτά την απαραίτητη δυναμική και τον αριθμό συμμετεχόντων, που της επιτρέπει να κυριαρχήσει στο χώρο της πλατείας και να εγκαθιδρύσει τα δικά της νοήματα και σημασίες. Βέβαια, η διαδικασία απόδοσης νέων και διαφορετικών από τα κυρίαρχα νοημάτων στο χώρο έρχεται ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης χωρικών πρακτικών, που περιλαμβάνουν διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες σχετίζονται με το δημόσιο χώρο ή, αλλιώς, διαφορετικές χωρικές σχέσεις. Μέσα από την ανάπτυξη, λοιπόν, διαφορετικών χωρικών σχέσεων, ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται σε ένα πεδίο επιτέλεσης της διαφορετικότητας και παραγωγής διαφορετικών υποκειμενικοτήτων.

Βέβαια, αυτή η διαδικασία φέρνει τους νεαρούς σε αντιπαράθεση (αλλά και σε επαφή) με άλλες ομάδες που εκφράζουν με διαφορετικούς τρόπους τις διάφορες πλευρές των κυρίαρχων νοημάτων, των αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς και χωρικών σχέσεων. Έτσι, οι περαστικοί, οι καταστηματάρχες και οι παλιοί κάτοικοι της περιοχής βλέπουν τη δραστηριότητα των νεαρών της πλατείας με «μισό μάτι» γιατί προκαλεί «βρομιά» και «οχλαγωγία», αλλά και γιατί εκφράζει ανατρεπτικές και «αναρχικές» θέσεις που παρουσιάζονται έντονα από τα μέσα ενημέρωσης ως επικίνδυνες και άνομες συμπεριφορές που απειλούν να κάνουν την Φανερωμένη «Εξάρχεια». Έτσι, νοηματοδοτώντας τα «Εξάρχεια» σύμφωνα με τους κυρίαρχους λόγους στην Ελλάδα και την Κύπρο, βλέπουν τη δραστηριότητα ως απειλή προς τις έννοιες της «καθαρότητας» και της «ασφάλειας», που θεωρούνται κυρίαρχες για την «σωστή λειτουργία» του δημόσιου χώρου, αλλά και για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την αναζωογόνηση της παραμελημένης εντός των τειχών Λευκωσίας. Από την άλλη πλευρά, η εκκλησία (η εκκλησιαστική επιτροπή Φανερωμένης, οι διάφοροι άνθρωποι της εκκλησίας και οι πιστοί στις λειτουργίες), εκφράζουν τα κυρίαρχα νοήματα που συνδέονται με την «ιερότητα» του χώρου, τη θρησκευτικότητα, που συνδέεται με την ιστορία της πόλης, αλλά και την σχέση της εκκλησίας με το «έθνος» και τον αγώνα της ΕΟΚΑ. Έτσι, βλέπουν τη δραστηριότητα

των νεαρών ως «βεβήλωση» των θρησκευτικών και εθνικών μνημείων της ιστορικής ενορίας Φανερωμένης και συχνά τους κατηγορούν ότι δεν γνωρίζουν την ιστορική σημασία της περιοχής και, ως εκ τούτου, δεν δείχνουν σεβασμό προς τις αξίες που αυτή εκφράζει. Οι συμβολικές σημασίες και τα κυρίαρχα θρησκευτικά και εθνικά νοήματα που συνδέονται με την εκκλησία και την πλατεία Φανερωμένης, δεν τα υπερασπίζονται όμως μόνο οι άνθρωποι της εκκλησίας και η εκκλησιαστική επιτροπή, αλλά και άλλες ομάδες που διεκδικούν την περιοχή. Πέρα, λοιπόν, από την ομάδα των Ρωσσοποντίων μεταναστών που υπερασπίζεται τα θρησκευτικά νοήματα και τη σημασία του κτιρίου ως «ιερού», απέναντι στις «ασεβείς» ενέργειες των νεαρών, κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου εμφανίζεται ακόμα μια ομάδα που επιχειρεί τη διεκδίκηση της πλατείας, υπερασπιζόμενη τα κυρίαρχα εθνικοκεντρικά νοήματα του χώρου.

Μετά την ανάδειξη της πλατείας Φανερωμένης από τα Μ.Μ.Ε. ως ένα χώρο «ανομίας», που κινδυνεύει να μετατραπεί σε «Εξάρχεια» (τον Απρίλιο του 2010 την εποχή που η δραστηριότητα στην πλατεία φτάνει σε μια κορύφωση, με εκατοντάδες νεαρούς να μαζεύονται στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται τα Σαββατοκύριακα), η πλατεία μπαίνει στην επικαιρότητα και με αυτόν τον τρόπο τραβάει την προσοχή και των ακροδεξιών ομάδων της πόλης, οι οποίες εντείνουν την παρουσία τους και πραγματοποιούν επιθέσεις στην περιοχή. Οι επιθέσεις των ακροδεξιών ομάδων περιλαμβάνουν τόσο φυσικές επιθέσεις προς τα άτομα που συχνάζουν στην πλατεία και προς τους μετανάστες κατοίκους της Παλιάς πόλης, όσο και παρεμβάσεις στους τοίχους της περιοχής, με συνθήματα και ακροδεξιά σύμβολα, που ξεκινάνε ένα «πόλεμο ορατότητας» στους τοίχους και τις επιφάνειες της περιοχής. Την ίδια εποχή πραγματοποιούνται επίσης και οι επιθέσεις στον κατειλημμένο ανοιχτό χώρο («παρκούι»), οι οποίες ενδέχεται να σχετίζονται με τη δράση αυτών των ομάδων. Οι επιθετικές αυτές κινήσεις των ακροδεξιών ομάδων εντάσσονται στις προσπάθειες διεκδίκησης της πλατείας Φανερωμένης, οι οποίες φτάνουν σε μια κορύφωση το 2011 με την προσπάθεια διοργάνωσης κινητοποίησης που έχει ως στόχο να καταλήξει στην περιοχή Φανερωμένης⁸.

---

⁸ Στην προσπάθεια πραγματοποίησης πολιτικής κινητοποίησης ακροδεξιών ομάδων στην πλατεία Φανερωμένης αναφερθήκαμε στο δεύτερο μέρος της διατριβής.

Εικόνα 9: Αποτελέσματα επιθέσεων στους τοίχους στην οδό Σαπφούς, δίπλα στην πλατεία Φανερωμένης και έξω από το χώρο που είχε ενοικιάσει για στέκι η ομάδα «Ένωση Αναρχικών». Όπως φαίνεται στη φωτογραφία, χρησιμοποιείται η ναζιστική σβάστικα, αλλά και συνθήματα υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Φωτογραφία του συγγραφέα. Οκτώβριος 2010.

Εικόνα 10: Ένα από τα συνθήματα που γράφτηκαν από ακροδεξιούς στην πλατεία Φανερωμένης, σε παρέμβασή τους που έγινε στους τοίχους της πλατείας και της περιοχής τον Οκτώβριο του 2010 και είναι ευθεία απειλή προς τον κόσμο της πλατείας «Αν θέλουμε σας καίμε». Φωτογραφία του συγγραφέα.

Οι ακροδεξιές ομάδες παρουσιάζουν και αυτές τη δραστηριότητα των νεαρών ως βεβήλωση του «ιερού» χώρου της πλατείας, δίνοντας ό μως έμφαση στον εθνικο-θηρσκευτικό χαρακτήρα της περιοχής. Η Φανερωμένη, που είναι συνδεδεμένη με τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ και την ένωση με τη «μητέρα πατρίδα» Ελλάδα, είναι ένα σύμβολο για την ακροδεξιά της ε/Κυπριακής πλευράς της Κύπρου και, έτσι, οι ομάδες που εκφράζουν αυτή την ιδεολογία δεν μπορούν να αποδεχτούν τη μετατροπή του σε «Εξάρχεια». Νοηματοδοτώντας τα «Εξάρχεια» ως μια περιοχή της μητροπολιτικής Αθήνας που πρωτοστατεί στα αντι-εθνικιστικά, αντι-ρατσιστικά και αντι-φασιστικά κινήματα, οι ακροδεξιές ομάδες της ε/Κυπριακής πλευράς βλέπουν την ανάπτυξη της δραστηριότητας στην πλατεία Φανερωμένης ως απειλή προς την ύπαρξη της δικής τους ταυτότητας και, όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι⁹, αλλά

⁹ Σε άρθρο του Κλέοπα Στηλιανού για την ακύρωση της πορείας των ακροδεξιών στην Φανερωμένη, με τίτλο: «Έκαναν πίσω και οι δύο. Ανέβαλλαν τις Εκδηλώσεις ΚΕΑ και Αντιφασιστική Δράση», αναφέρεται πως ο πρόεδρος της οργάνωσης ΚΕΑ (Κίνημα Ελληνικής Αντίστασης) «δήλωσε στην ιστοσελίδα SigmaLive πως στόχος του κινήματος είναι 'να καθαρίσουν τη Φανερωμένη από τη βρομιά'» Κλέοπας Στηλιανού, SigmaLive, 13/05/2011, διαθέσιμο στο σύνδεσμο:

<http://www.sigmalive.com/archive/simerini/news/local/382194>

και όπως αποδεικνύουν οι φυσικές και συμβολικές επιθέσεις τους στα άτομα και στους τοίχους της πλατείας, επιχειρούν να την ανακόψουν.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, λοιπόν, πως ο χώρος της Φανερωμένης κατασκευάζεται κοινωνικά από τις κυρίαρχες αφηγήσεις ως ένα σύμβολο της «ελληνικότητας» και της «θρησκευτικότητας της πόλης, ως ένας χώρος ιερός στον οποίο δεν «ταιριάζει» η «βέβηλη» δραστηριότητα των νεαρών. Ο δημόσιος αστικός χώρος, όμως, ενώ είναι ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένος, δεν είναι κάτι σταθερό και μονοσήμαντο έτσι ώστε να περιορίζεται στα νοήματα που του αποδίδονται από τις εθνικές αφηγήσεις. Αντίθετα, ο δημόσιος αστικός χώρος βρίσκεται διαρκώς σε αλλαγή, καθώς αλλάζουν οι ομάδες και τα άτομα που τον χρησιμοποιούν, τον κατοικούν, τον νοσηματοδοτούν και τον αλλάζουν. Έτσι, ενώ ο χώρος της πλατείας Φανερωμένης κατασκευάζεται κοινωνικά από την επίσημη εθνικοκεντρική ιστορία της ε/Κυπριακής πλευράς ως σύμβολο της θρησκείας και του έθνους, την ίδια στιγμή μέσα από τη δραστηριότητα των ατόμων και των ομάδων που τον χρησιμοποιούν παράγεται κοινωνικά ως κάτι άλλο, κάτι το διαφορετικό, και για αυτό παίζει σημαντικό ρόλο η υλικότητα του. Μέσα από τη δραστηριότητα των νεαρών, η πλατεία παράγεται ως χώρος της αμφισβήτησης, ως ένας χώρος στον οποίο μπορούν να είναι αποδεκτές συμπεριφορές, που σε άλλους χώρους είναι κατακριτέες, και όπου μπορούν τα άτομα που τον χρησιμοποιούν να επιτελέσουν τις «περιθωριακές», ή τις «διαφορετικές», τους ταυτότητες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, παράγεται ως ένας χώρος στον οποίο μπορούν να αναπτυχθούν διαφορετικές χωρικές σχέσεις, μέσα από τις οποίες οι ομάδες και τα άτομα αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους και συνθέτουν τις υποκειμενικότητές τους.

Καθώς δημιουργούνται οι συνθήκες κατά τις οποίες διαφορετικές ομάδες μπορούν να συναντηθούν, να έρθουν σε επαφή και να συνυπάρξουν, η πλατεία παράγεται ως ένας χώρος «ανοιχτός» προς το διαφορετικό και το «άλλο». Ένας χώρος στον οποίο συνυπάρχουν οι νεαροί της πλατείας με τους «λούμπεν», που πίνουν καθημερινά στα παγκάκια, αλλά και με τους «εναλλακτικούς» θαμώνες των Καλών Καθουμένων, τους Ελδηκάριους, που κάθονται στο καφενείο και κατά καιρούς εμφανίζονται και στην πλατεία με όργανα και ποτά, και τους «εχθούς» τ/Κύπριους και λίγο παραπέρα αράζουν Ρωσσοπόντιοι νεαροί και άλλοι μετανάστες, δημιουργώντας μια συνθήκη που σε τέτοιο βαθμό δεν παρατηρείται σε κανέναν άλλο δημόσιο χώρο της πόλης.

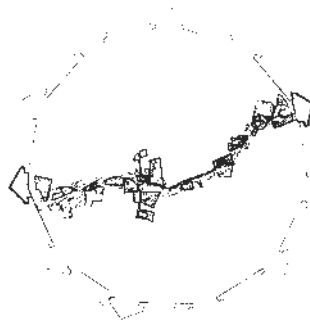

Εικόνα 11: Συνθήματα πάνω στην πόρτα του άδειου καταστήματος που ανήκει στην εκκλησία Φανερωμένης, πίσω από το κύριο παγκάκι το οποίο χρησιμοποιούν οι νεαροί του «Μανώλη». Το πρώτο σύνθημα «Ηρθαν τ' αύρια να διώξουν τα σήμερα», είναι ένα σύνθημα που προέρχεται από την εξέγερση του 2008 στην Αθήνα, το οποίο, μέσα από την παράφραση της γνωστής παροιμίας «ήρθαν τ' αύρια να διώξουν τα ήμερα», εκφράζει το διαφορετικό και την αλλαγή που έρχεται μέσα από τη δραστηριότητά στην πλατεία. Το δεύτερο σύνθημα, ακριβώς από κάτω, «Έλληνες και Τούρκοι εθνικιστές = το ίδιο σκατό», είναι ένα σύνθημα σε τοίχο που αναφέρεται τη διασυννοριακή διάσταση των ιδεολογικά αντίθετων με τη δραστηριότητα της πλατείας «εθνικιστών» και εκφράζει την ιδέα ότι και στη μια, αλλά και στην άλλη πλευρά του νησιού, οι «εθνικιστές» είναι το ίδιο. Φωτογραφία του συγγραφέα, Φεβρουάριος του 2010.

Η αποδοχή του διαφορετικού, βέβαια, δεν σημαίνει και αποδοχή του οποιουδήποτε. Υπάρχουν και αυτοί που δεν γίνονται αποδεκτοί στο χώρο που παράγεται στην πλατεία. Είναι αυτοί που δεν αποδέχονται το διαφορετικό και που αντιστέκονται στην αλλαγή. Αυτοί που αφήνουν τις προκαταλήψεις τους να τους παρασύρουν σε ξενοφοβικές, ρατσιστικές και φασιστικές αντιλήψεις και πρακτικές, καταλήγοντας να επιτίθενται στον συμβολικό και τον υλικό χώρο της πλατείας του «Μανώλη». Που δεν επιτίθενται μόνο λεκτικά και ιδεολογικά σε αυτά που πρεσβεύουν και αυτά που πιστεύουν οι φορείς της δραστηριότητας που αλλάζει την πλατεία, αλλά που επιτίθενται και πραγματικά στα υλικά αποτελέσματα της δράσης των νεαρών και ενίοτε και στα σώματά τους. Για τους νεαρούς της πλατείας, αυτοί, οι «φασίστες», όπως απλά αποκαλούνται στην πλατεία, είναι αυτοί που θέλουν να καταστρέψουν αυτό που οι ίδιοι παράγουν, κοινωνικά και υλικά. Είναι οι απόλυτοι «άλλοι», οι «εχθροί», από τους οποίους πρέπει να προστατευτούν.

Ενώ, λοιπόν, ο χώρος της πλατείας παράγεται κοινωνικά μέσα από την καθημερινή και βιωμένη εμπειρία και δράση των νεαρών ως ένας χώρος «ανοιχτός», που ξεπερνά δηλαδή τα κοινωνικά όρια που θέτουν οι κυρίαρχες –εθνικές και άλλες– αντιλήψεις και διαχωρισμοί, και υποδέχεται τόσο τους τ/Κύπριους, όσο και τους μετανάστες και άλλους «ξένους», την ίδια στιγμή θέτει καινούρια όρια και διαχωρισμούς σύμφωνα

με τη δική τους κατανόηση του κόσμου και της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας της Κύπρου. Η κατανόηση αυτή είναι βασισμένη στην καθημερινή βιωμένη σχέση των νεαρών με το χώρο της πλατείας, αλλά και με τις άλλες ομάδες με τις οποίες έρχονται σε επαφή. Είναι έτσι μια κατανόηση του κόσμου που είναι ανοιχτή στο να δεχθεί τον εθνικό «άλλο», ξεπερνώντας δηλαδή την εθνική ταυτότητα ή άλλους κυρίαρχους συμβολικούς και χωρικούς διαχωρισμούς, αλλά αρνείται να δεχθεί και αποκλείει αυτόν που αποτελεί μια πραγματική και καθημερινή απειλή για αυτούς και τους φίλους τους, αυτόν που επιτίθεται θέλοντας να καταστρέψει τους χώρους στους οποίους δραστηριοποιούνται και τους οποίους παράγουν, όπως κι αν αυτοί προσδιορίζονται, με εθνικούς ή θρησκευτικούς όρους.

Μέρος τέταρτο

**Από τα κάτω πρακτικές
εντός των τειχών**

Κεφάλαιο 9^ο: Graffiti, stencils, συνθήματα και λοιπές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο

9.1. Βόρεια Παλιά Λευκωσία (Lefkoşa)

9.1.1. Πρώτες επαφές με τη βόρεια πλευρά της πόλης

Από το 2003, που ανοίξανε ξαφνικά τα σημεία διέλευσης της Πράσινης γραμμής, δεν είχα καταφέρει να πάω στη βόρεια πλευρά της Κύπρου μέχρι, τελικά, το 2006. Το καλοκαίρι εκείνου του χρόνου πέρασα για πρώτη φορά το οδόφραγμα του Λήδρα Πάλλας –το πρώτο που είχε ανοίξει– και περπάτησα μόνος μου προς την «άλλη» πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας. Το πρώην ξενοδοχείο Λήδρα Πάλλας, τώρα αρχηγείο της Ειρηνευτικής Δύναμης του ΟΗΕ που ελέγχει τη Νεκρή Ζώνη, βρίσκεται ακριβώς έξω από τη δυτική πλευρά των κυκλικών τειχών, ανάμεσα στους προμαχώνες Roccas και Mula και απέναντι από τη δυτική και πρώην αρμένικη συνοικία της εντός των τειχών πόλης, Arabahmed.

□ **Εικόνα 1:** Θέα της συνοικίας Arabahmed, με τις διατηρημένες προσόψεις των κτιρίων της, από το Λήδρα Πάλλας που βρίσκεται στην απέναντι πλευρά της τάφρου. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2010.

Μέχρι και το 2008 που άνοιξε το οδόφραγμα της Λήδρας/Lokmaci, στο κέντρο της Παλιάς Πόλης, το σημείο διέλευσης στο Λήδρα Πάλλας ήταν το κυριότερο πέρασμα από τη μια πλευρά της Λευκωσίας στην άλλη. Από αυτό το σημείο διέλευσης, ο επισκέπτης μπαίνει στη βόρεια πλευρά της εντός των τειχών πόλης περνώντας τη γέφυρα που υπάρχει ανάμεσα στους προμαχώνες Mula και Qirini και ακολουθώντας τον κύριο δρόμο προς το εσωτερικό της πόλης καταλήγει στην κεντρική πλατεία του Σεραγιού (Saray önyü) ή, αλλιώς, την πλατεία Ατατούρκ¹. Το 2006, μόλις τρία χρόνια

¹ Αν και το καθεστώς στη βόρεια πλευρά της Κύπρου έχει μετονομάσει διάφορους δρόμους, πλατείες και άλλα σημεία της πόλης (αλλά και της υπόλοιπης βόρειας πλευράς του νησιού, όπως χωριά, βλ σχετικά: Zesimou 1998:265-266, Παπαδάκης 2005: 274-275), είναι πολύ συνηθισμένο μεταξύ των τ/Κυπρίων, και ιδιαίτερα αυτών που αντιδρούν στην κυριαρχία της

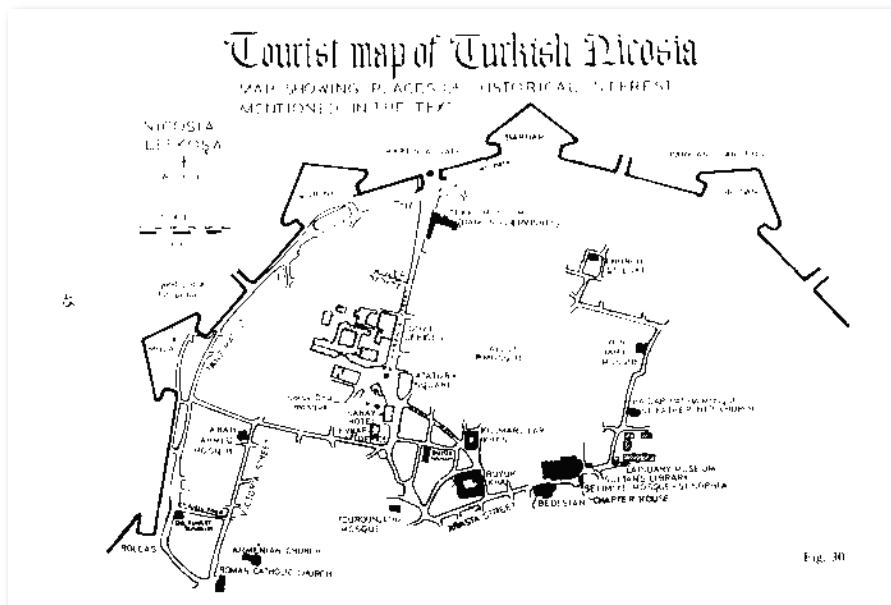
μετά τον τερματισμό της απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής, η βόρεια Παλιά Λευκωσία βρισκόταν σε μια κατάσταση έντονης παραμέλησης που ξεπερνούσε σε βαθμό την αντίστοιχη κατάσταση της νότιας πλευράς. Δηλαδή, εκτός από κάποια κεντρικά σημεία, όπως την πλατεία Σεραγιού, τη βόρεια πύλη Κερύνειας, την περιοχή Arabahmed και τις περιοχές γύρω από τα σημαντικά μνημεία της πόλης, σαν το Μεγάλο Χάνι (Buyuk Han) και το μεγάλο τζαμί Selimye (πρώην καθολικός καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας), που είχαν αναπλαστεί στο πλαίσιο του δικοινοτικού προγράμματος Nicosia Masterplan, οι υπόλοιπες περιοχές της Παλιάς Πόλης βρίσκονταν σε αρκετά «κακή» κατάσταση. Στις περισσότερες από αυτές τις περιοχές κατοικούσαν, σε μη διατηρημένα παλιά κτίρια, άνθρωποι και οικογένειες χαμηλών οικονομικών στρωμάτων από την Τουρκία που είχαν μετοικήσει στη βόρεια Κύπρο κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών.

Η πρώτη μου επίσκεψη στη βόρεια πλευρά της πόλης ήταν μια έντονη εμπειρία στην οποία κυριάρχησε το πέρασμά στην «άλλη» πλευρά και η έκθεσή μου στους ταξικά, πολιτισμικά και εθνικά διαφορετικούς κατοίκους της βόρειας Παλιάς Λευκωσίας. Η δική μου θέση ως «Έλληνα» και «ε/Κύπριου», που είχα μεγαλώσει ακούγοντας για την «εισβολή των Τούρκων», μου δημιουργούσε μια έντονη αίσθηση ότι εισέρχομαι στην περιοχή του «εχθρού», μια περιοχή κινδύνου και αβεβαιότητας. Όμως, οι εικόνες στις οποίες εκτέθηκα μου έφεραν στο μυαλό άλλες χώρες και άλλες εποχές. Τα ξυπόλυτα πιτσιρίκια που έτρεχαν στους δρόμους, οι κοπέλες και οι μεγαλύτερες γυναίκες με μαντίλες που κάθονταν στα κατώφλια σπιτιών με ανοιχτές πόρτες, από τα οποία ακούγονταν τούρκικα τηλεοπτικά προγράμματα, και οι νέοι στις πλατείες που με κοιτούσαν με περίεργα βλέμματα, ήταν οι εικόνες που μου έκαναν τη μεγαλύτερη εντύπωση. Ωστόσο, υπήρχε και μια έντονη αίσθηση του «οικείου». Μια αίσθηση η οποία προερχόταν από το κοινό αρχιτεκτονικό περιβάλλον της εντός των τειχών πόλης, δηλαδή από τα μεσαιωνικά και οθωμανικά μνημεία, τους δαιδαλώδεις στενούς δρόμους, αλλά και τα στρατιωτικοποιημένα τοπία κοντά στην Πράσινη Γραμμή. Ήταν μια περίεργη αίσθηση, σαν να επισκέπτομαι την ίδια πόλη σε μια «άλλη» εποχή ή σε μια «άλλη» παράλληλη πραγματικότητα. Ένας από τους ε/Κύπριους

Τουρκίας, να αποκαλούν ακόμα διάφορα σημεία, πλατείες, ή και χωριά, με τα παλιά τους ονόματα. Αυτή η πρακτική της χρήσης των παλιών τοπωνύμιων νοηματοδοτείται έτσι από τα υποκείμενα αυτά ως μια πρακτική αντίστασης στην (πολιτική, στρατιωτική αλλά και οικονομική) κυριαρχία της Τουρκίας. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση της πλατείας Ατατούρκ, την οποία διάφοροι νεαροί τ/Κύπριοι πληροφορητές μου, αποκαλούν ακόμα πλατεία Σεραγιού.

πληροφορητές μου, στην προσπάθειά του να εκφράσει αυτήν την περίεργη αίσθηση της «άλλης» Παλιάς Λευκωσίας, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, την περιέγραψε ως «ζώνη του λυκόφωτος» (twilight zone). Σε αυτή την πραγματικότητα, που αντίκρισα στην πρώτη μου επίσκεψη στη βόρεια πλευρά, δε μου φαινόταν να υπάρχει περιθώριο ανάπτυξης κάποιας δραστηριότητας που να αμφισβητεί την κυριαρχία, είτε του τούρκικου στρατού, που με δύναμη 30.000 στρατιωτών κατέχει το βόρειο τμήμα του νησιού και ελέγχει την γραμμή αντιπαράταξης, είτε των Τούρκων εποίκων που κατοικούσαν την περιοχή.

Εικόνα 2. Τουριστικός χάρτης της βόρειας (τουρκικής, όπως περιγράφεται στο χάρτη) Παλιάς Λευκωσίας, που περιλαμβάνεται σε τουριστικό οδηγό της εποχής πριν το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της Πράσινης Γραμμής. Στο χάρτη παρουσιάζονται μόνο οι περιοχές που είχαν αναπλαστεί μέσω του Masterplan (η περιοχή Arabahmed, ανάμεσα στους προμαχώνες Roccas και Mula, η πλατεία Ataturk, σχεδόν στο κέντρο του χάρτη, η πύλη της Κερύνειας, ανάμεσα στους προ μαχώνες Qurini και Barbaro, και η κεντρική εμπορική περιοχή με τον πεζόδρομο Arasta, που περιλαμβάνει τα μνημεία Buyuk Han και Selimye Mosque). Ο συγκεκριμένος χάρτης παρουσιάζει ενδιαφέρον, όχι μόνο γιατί περιλαμβάνει μόνο το βόρειο (τ/Κυπριακό) τμήμα της πόλης, αφήνοντας το άλλο μισό εκτός του χάρτη, μια πρακτική που χρησιμοποιεί και η νότια πλευρά, αλλά γιατί ακόμα και σε αυτό το μισό παρατηρούμε ότι οι πιο παρα μελημένες περιοχές, εκτός της προτεινόμενης τουριστικής διαδρομής παραμένουν κενές.

Αυτή η πρώτη αίσθηση της βόρεια πλευράς άρχισε σταδιακά να αλλάζει από τη δεύτερη επίσκεψή μου και μετά. Σιγά σιγά η βόρεια πλευρά της πόλης άρχισε να μου αποκαλύπτει τις λίγες, αλλά σημαντικές, κρυφές της γωνίες και στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της επιτόπιάς μου έρευνας (2009-2011), κατάφερα να αποκτήσω μια αίσθηση των πολύπλοκων σχέσεων μεταξύ των τ/Κυπρίων, της βόρειας Παλιάς Πόλης και των Τούρκων κατοίκων της. Ένα από τα πρώτα πράγματα που μου έκαναν

εντύπωση στη δεύτερη μου επίσκεψη το 2007, ήταν τα πρώτα δείγματα στους τοίχους ενός σύγχρονου αστικού πολιτισμού που, από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά, αναπτυσσόταν με γρήγορους ρυθμούς στο Δυτικό κόσμο.

9.1.2. *Stencil Graffiti: Drilling the border (Τρυπώντας το σύνορο)*

Το Stencil Graffiti είναι ένα ξεχωριστό είδος του γενικότερου φαινομένου της αυτο-εξουσιοδοτημένης παρέμβασης στο δημόσιο αστικό χώρο που αποκαλείται γενικά γκραφίτι (graffiti)². Εδώ επιλέγουμε τον όρο «αυτο-εξουσιοδοτημένη», αντί τον όρο «παράνομη», παρέμβαση ακολουθώντας τον Ulrich Blanche, ο οποίος υποστηρίζει πως αν και το γκραφίτι στο Δυτικό κόσμο θεωρείται από νομική σκοπιά παράνομο, αφού οι επιφάνειες που συγκροτούν το δημόσιο χώρο ανήκουν, είτε σε άλλους, είτε εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του κράτους, προτιμάει τον όρο «αυτο-εξουσιοδοτημένη» γιατί δεν έχει τις ηθικές προεκτάσεις που έχει ο όρος «παράνομο» (Blanche 2015:34). Το Stencil Graffiti αναπτύχθηκε αρχικά ως μέρος της τάσης του μετά-γκραφίτι (post-graffiti)· μια τάση που αναπτύσσεται κυρίως μετά τη δεκαετία του 2000 και ξεφεύγει από τα αισθητικά και πολιτισμικά πλαίσια που έθετε μέχρι τότε το «κλασικό» στιλ του γκραφίτι, ή αλλιώς το «hip-hop» γκραφίτι (Ferrell 1995: 34, 1998: 587-588), το οποίο αναπτύχθηκε στη Νέα Υόρκη, με συγκεκριμένες αισθητικές φόρμες και κανόνες συμπεριφοράς, τις δεκαετίες του 1970 και 1980, και από εκεί εξαπλώθηκε ανά τον κόσμο. Ο όρος μετά-γκραφίτι χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις παρεμβάσεις αυτές που εφαρμόζουν διαφορετικές τεχνικές και διαφορετικές λογικές παρέμβασης στο αστικό πεδίο, οι οποίες αναπτύσσουν διαφορετικές σχέσεις με το δημόσιο χώρο στην πόλη³. Ωστόσο, το stencil graffiti, ενώ αρχικά τοποθετείται ως μέρος της γενικότερης τάσης του μετά-γκραφίτι, στη συνέχεια αναπτύσσεται ως ένα ξεχωριστό είδος. Χρησιμοποιώντας μια μέθοδο πολλαπλής αναπαραγωγής ενός σχεδίου σε μια επιφάνεια (γνωστή εδώ και πολλά χρόνια στη διακόσμηση και την

² Διάφοροι συγγραφείς και μελετητές ορίζουν τα είδη της πρακτικής αυτής με διαφορετικούς όρους. Αν και μια αναλυτική παρουσίαση αυτών των ορισμών θα είχε αρκετό ενδιαφέρον, επιλέγουμε να μην προσφέρουμε κάτι τέτοιο γιατί πιστεύουμε πως ξεφεύγει από τους στόχους της διατριβής (για μια τέτοια παρουσίαση βλ. Blanche 2015). Ωστόσο, θα πρέπει να αναφέρουμε πως όταν χρησιμοποιούμε τον όρο γκραφίτι (graffiti) αναφερόμαστε στο σύνολο των παρεμβάσεων, που δεν χρησιμοποιούν μόνο λέξεις (π.χ. συνθήματα), αλλά περιλαμβάνουν σχέδια ή εικόνες, και επιλέγουμε να χρησιμοποιούμε πιο συγκεκριμένους όρους για τα επιμέρους είδη του γκραφίτι.

³ Για περισσότερα σχετικά με τις αισθητικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ του «κλασικού» New York (ή hip-hop) στιλ graffiti και του stencil graffiti, αλλά και για τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους αμφισβητούν κυρίαρχες αντιλήψεις και διεκδικούν το δημόσιο αστικό χώρο σε Ελλάδα και Κύπρο βλ. Καραθανάσης 2010α, 2010β.

τέχνη), αυτό το είδος καταφέρνει να παράγει παρεμβάσεις στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες του δημόσιου χώρου με έντονα εικονιστικά (iconic) χαρακτηριστικά και, έτσι, οι παρεμβάσεις γίνονται ευρέως κατανοητές από τις διαφορετικές ομάδες θεατών, ακόμα και αν δεν μετέχουν του νεανικού πολιτισμού του γκραφίτι (Καραθανάσης 2010).

Όταν συνάντησα για πρώτη φορά ένα stencil στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας, κατάλαβα πως υπάρχουν και εκεί κάποια πρώτα σημάδια ανάπτυξης μιας πολιτισμικής δραστηριότητας που επιχειρεί να αμφισβητήσει καθιερωμένες και εγκαθιδρυμένες κοινωνικές αντιλήψεις. Το πρώτο αυτό stencil το βρήκα σε έναν από τους πιο εμπορικούς δρόμους της περιοχής το καλοκαίρι του 2007. Η οδός Arasta ήταν από παλιά ένας κύριος εμπορικός δρόμος της πόλης, που ενώνει τη μικρή πλατεία Lokmaci με το τζαμί Selimye, ο οποίος πεζοδρομήθηκε στο πλαίσιο του Masterplan (βλ. χάρτη Εικ. 02).

□

Εικόνα 3: Stencil στην κεντρική εμπορική οδό Arasta της βόρειας πλευράς της Παλιάς Λευκωσίας. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2007.

Το συγκεκριμένο σημείο δεν ήταν το μόνο στο οποίο είχε «χτυπηθεί»⁴ το συγκεκριμένο stencil. Ψάχνοντας τα επόμενα χρόνια περισσότερο στην πόλη, παρατήρησα πως υπήρχε και σε άλλους τοίχους και επιφάνειες της βόρειας Παλιάς Πόλης, που, όμως, παρέμεναν στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές. Ωστόσο, η εμπορική οδός Arasta φαίνεται να ταιριάζει πολύ καλά με το μήνυμα που ήθελαν να εκφράσουν οι δημιουργοί του. Αυτό γιατί βρίσκεται δίπλα στην πλατεία Lokmaci, εκεί, δηλαδή, που τον επόμενο χρόνο (2008) θα άνοιγε το τρίτο σημείο διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής της Λευκωσίας (σημείο διέλευσης Λήδρας/Lokmaci), κάτω από την πίεση κινητοποιήσεων του κινήματος της επαναπροσέγγισης και της ειρήνης.

⁴ Ένα stencil «χτυπιέται» στον τοίχο όταν εφαρμόζεται η μπογιά από το σπρέι στη μήτρα του σχεδίου και παράγεται στην επιφάνεια το επιθυμητό σχέδιο.

Το stencil αυτό απ-εικονίζει ένα τρυπάνι το οποίο βρίσκεται μέσα σε ένα καροτσάκι σουπερμάρκετ και συνοδεύεται από τη δήλωση «drilling the border» («τρυπώντας το σύνορο»). Αν συνδυάσουμε τα δύο εικονιστικά στοιχεία που περιλαμβάνει το stencil, δηλαδή, το τρυπάνι που χρησιμοποιείται για να ανοίγει τρύπες σε τείχους και το καροτσάκι που είναι σύμβολο της δυτικού τύπου (μαζικής) κατανάλωσης, με τη φράση «τρυπώντας το σύνορο», τότε φτάνουμε στο συμπέρασμα πως οι δημιουργοί αναφέρονται στην πρακτική της κατανάλωσης ως μια πρακτική που «τρυπάει» το σύνορο ή, αλλιώς, που διαπερνά το σύνορο με τον επιθετικό και μηχανικό τρόπο που εκφράζει το τρυπάνι (drill-ing).

□

Εικόνα 4: «Drilling the border», το stencil στην οδό Arasta, δίπλα σε μπλουζάκια που απλώνονται έξω από τα εμπορικά καταστήματα κατά τη διάρκεια της ημέρας. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2009.

Για να μπορέσουμε όμως να εξηγήσουμε περαιτέρω το νόημα της δήλωσης αυτής, θα πρέπει να τοποθετήσουμε το συγκεκριμένο stencil στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της εποχής, όπως διαμορφώθηκε μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων το 2003. Θα μπορούσαμε να πούμε, πως η τ/Κυπριακή κοινότητα επωφελήθηκε παραπάνω από την αλλαγή που έφερε στην Κύπρο το άνοιγμα των σημείων διέλευσης. Αυτό ισχύει γιατί μέχρι το 2003 οι τ/Κύπριοι, ως κάτοικοι ενός μη αναγνωρισμένου κρατικού μορφώματος, δεν μπορούσαν να έχουν επαφές με τον υπόλοιπο κόσμο παρά μόνο μέσω της Τουρκίας. Δηλαδή, όχι μόνο δεν μπορούσαν να ταξιδέψουν από τη βόρεια Κύπρο στον υπόλοιπο κόσμο, αν δεν περνούσαν μέσω Τουρκίας, αλλά δεν μπορούσε και τίποτα να φτάσει σε αυτούς, και τις αγορές τους, αν δεν ερχόταν από την Τουρκία ή μέσω αυτής. Επίσης, επειδή η «ΤΔΒΚ» είναι στην ουσία ένα μη-αναγνωρισμένο και παράνομο κράτος δεν μπορούσαν να ανοίξουν στην επικράτειά της ούτε πολυεθνικές εταιρίες, αλυσίδες «φάστ φούντ» ή ξένα πολυκαταστήματα. Η λήξη της απαγόρευσης διέλευσης της Πράσινης Γραμμής, που διατηρούσε ο τουρκικός στρατός από το 1974 μέχρι και το 2003, σήμαινε το μερικό τερματισμό του αποκλεισμού των κατοίκων του μη-αναγνωρισμένου κρατικού

μορφώματος. Περνώντας τη γραμμή, προς την αναγνωρισμένη και νόμιμη Κυπριακή Δημοκρατία, τα μέλη της τ/Κυπριακής κοινότητας μπορούσαν τόσο να έχουν πρόσβαση σε επώνυμα προϊόντα και πολυεθνικές αλυσίδες καταστημάτων, όσο και να ταξιδέψουν προς τον υπόλοιπο κόσμο απευθείας από το διεθνές αεροδρόμιο της Λάρνακας⁵.

Από τη στιγμή που άνοιξαν τα οδοφράγματα ή, όπως αναφέρονται στα σημεία διέλευσης οι τ/Κύπριοι, οι πόρτες ή οι πύλες (kapılar), χιλιάδες τ/Κύπριοι ξεκίνησαν να περνάνε στην «άλλη» πλευρά και να απολαμβάνουν την πρόσβαση στα διεθνή επώνυμα προϊόντα, όπως ρούχα, αξεσουάρ, έπιπλα και προϊόντα των σουπερμάρκετ⁶. Έτσι, τα σημεία διέλευσης της Πράσινης Γραμμής μετατράπηκαν, για τους τ/Κύπριους, σε σημεία διέλευσης προς τον «έξω κόσμο», μέρος του οποίου ήταν και η πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες από τις οποίες ήταν μέχρι τότε αποκλεισμένοι. Η ζήτηση και η κατανάλωση τέτοιων προϊόντων ήταν, μετά από κάποια στιγμή, τόσο μεγάλη που αποτελούσε απειλή για την τ/Κυπριακή αγορά. Έτσι, προς τα τέλη της δεκαετίας του 2000 οι τ/Κυπριακές αρχές επέβαλλαν περιορισμούς στις ποσότητες και τα είδη των προϊόντων που μπορούσαν οι πολίτες να περάσουν από τη μία πλευρά της γραμμής στην άλλη, και η επιβολή αυτών των περιορισμών δημιούργησε καθημερινά προβλήματα στα σημεία διέλευσης ανάμεσα στους τελωνειακούς υπάλληλους και τους καταναλωτές⁷.

---

⁵ Οι αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας, επίσημη θέση της οποίας ήταν και παραμένει πως είναι το νόμιμο κράτος όλων των Κυπρίων, εξέδωσε στους τ/Κύπριους και τ/Κύπριες, που το αιτήθηκαν, τόσο επίσημες ταυτότητες, όσο και διαβατήρια της Κυπριακής Δημοκρατίας, μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με τα χαρτιά αυτά οι τ/Κύπριοι μπορούν να έχουν πρόσβαση σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες του κράτους, αλλά βέβαια και να ταξιδέψουν ως ευρωπαίοι πολίτες προς τον υπόλοιπο κόσμο από το διεθνές αεροδρόμιο της Λάρνακας.

⁶ Είναι πλέον καταγεγραμμένο ιστορικά και ανθρωπολογικά ότι οι λόγοι για τους οποίους περνούσαν τα πρώτα χρόνια, αλλά και περνούν ακόμα την Πράσινη Γραμμή, διαφέρουν μεταξύ των ε/Κυπρίων και των τ/Κυπρίων. Ενώ, δηλαδή, η πλειοψηφία των ε/Κυπρίων περνούσαν και περνάνε την πράσινη γραμμή κυρίως για να επισκεφτούν τα χωριά τους (οι πρόσφυγες και οι συγγενείς τους) ή για να δουν τις κατεχόμενες περιοχές, αλλά σίγουρα όχι τόσο για να ψωνίσουν ή για να κάνουν διακοπές, μιας και διστάζουν να ξοδεύουν (-δίνουν) λεφτά στο παράνομο καθεστώς, οι τ/Κύπριοι, ακόμα και οι πρόσφυγες, περνάνε πιο συχνά για να καταναλώσουν, είτε για να ψωνίσουν, είτε για διακοπές ή άλλες ασχολίες αναψυχής, και δεν διστάζουν να ξοδέψουν λεφτά στις υπηρεσίες και τα καταστήματα της Κυπριακής Δημοκρατίας (βλ. επίσης Demetriou 2007β, Bryant 2010, Dikomitis 2012).

⁷ Χαρακτηριστικό της έντασης στην τ/Κυπριακή πλευρά σε σχέση με τις αρχές και τους καταναλωτές είναι το γεγονός της απαγόρευσης των προϊόντων των καταστημάτων ΙΚΕΑ στη βόρεια πλευρά της Κύπρου από το τ/Κυπριακό καθεστώς το 2009 (βλ. άρθρο του Βαγγέλη Βασιλείου με τίτλο: «IKEA: Παράνομα τα έπιπλα και τα προϊόντα του στην ΤΔΒΚ» στην ε/Κυπριακή εφημερίδα «Πολίτης» στις 22/12/2009, κωδικός άρθρου: 918430).

Το συγκεκριμένο stencil έρχεται, λοιπόν, να παρέμβει στο δημόσιο χώρο της βόρειας πλευράς της Παλιάς Πόλης και να σχολιάσει τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην Κύπρο μετά την αλλαγή του ανοίγματος των «πυλών» προς τη νότια πλευρά – και τον υπόλοιπο κόσμο. Χρησιμοποιώντας ένα συνδυασμό εικονιστικών και γλωσσικών στοιχείων, το stencil σχολιάζει το γεγονός ότι το «σύνορο» μπορεί να πάρει πολλά νοήματα. Έτσι, το πέρασμά του, για την περίπτωση των τ/Κυπρίων, μπορεί να σημαίνει και την επιθυμία της πρόσβασης προς τον «έξω κόσμο», όπως αυτός υλικοποιείται μέσω της κατανάλωσης των προϊόντων που είναι συνδεδεμένα με ένα δυτικού τύπου σύγχρονο μαζικό καταναλωτικό πολιτισμό, στον οποίο θέλουν να μετέχουν και από τον οποίο κρατούνται αποκλεισμένοι λόγω της Τουρκίας. Επιπλέον, από την επιλογή της αγγλικής γλώσσας –η οποία αναγκαστικά χρησιμοποιείται μεταξύ των ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων των σύγχρονων γενιών⁸– οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι δημιουργοί του stencil απευθύνονται κυρίως στους τ/Κύπριους και τους άλλους επισκέπτες της πόλης που μιλάνε αγγλικά, συμπεριλαμβανομένων και των ε/Κύπριων. Δηλαδή, όχι στην πλειοψηφία των κατοίκων της βόρειας πλευράς της Παλιάς Πόλης που, έχοντας έρθει από τις φτωχές επαρχίες της Τουρκίας, είναι πιο σπάνιο να καταλαβαίνουν την αγγλική γλώσσα, αλλά και οι οποίοι είναι, έτσι κι αλλιώς, αποκλεισμένοι από την Κυπριακή Δημοκρατία λόγω του ότι δεν έχουν βίζα για την Ευρώπη⁹.

⁸ Το θέμα της γλώσσας που χρησιμοποιείται μεταξύ των ε/Κυπρίων και των τ/Κυπρίων τέθηκε αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου στις ομάδες που εμπλέκονταν σε επίσημες (δι-κοινοτικές), αλλά και ανεπίσημες συναντήσεις και συνεργασίες. Η αγγλική γλώσσα μπορεί να είναι η μόνη κοινή γλώσσα με την οποία οι μικρότερες γενιές μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να συνεννοηθούν και να επικοινωνήσουν, αλλά παράλληλα υπήρχε σε κάποιο βαθμό και ένας προβληματισμός στις ομάδες που συμμετείχα για το γεγονός ότι οι «συμπατριώτες» (όπως αντιλαμβάνονται πολλοί εμπλεκόμενοι σε δια-κοινοτικές δραστηριότητες και συνεργασίες τους ε/Κύπριους ή τους τ/Κύπριους αντίστοιχα) αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα του «κατακτητή» για να επικοινωνήσουν. Ιδιαίτερα οι μικρότερες γενιές, που δεν μιλάνε ο ένας τη γλώσσα της άλλης όπως για παράδειγμα οι παλαιότερες, δεν έχουν άλλη επιλογή παρά της αγγλικής γλώσσας. Βέβαια, ακόμα και σε παλαιότερες εποχές υπήρχε μια ανισορροπία μεταξύ ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων, γιατί αν και κάποιοι ε/Κύπριοι μιλούσαν και τούρκικα το σύνθημα ήταν περισσότεροι τ/Κύπριοι να μιλάνε ελληνικά και αυτό εκφράζει το γεγονός ότι οι ε/Κύπριοι βρίσκονταν σε θέση ισχύος απέναντι στους τ/Κύπριους, τόσο λόγω του κατά πολύ μεγαλύτερου πληθυσμού τους, όσο και λόγω της οικονομικής τους υπεροχής.

⁹ Οι Τούρκοι πολίτες που διαμένουν στη βόρεια πλευρά της Κύπρου δεν μπορούν να περάσουν την Πράσινη Γραμμή προς τη νότια πλευρά του νησιού γιατί για να εισέλθουν στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας (και κράτους μέλους της Ε.Ε.) χρειάζονται βίζα, την οποία δεν μπορούν να αποκτήσουν ούτε στη βόρεια πλευρά της Κύπρου, αλλά ούτε και στην Τουρκία, όπου δεν υπάρχει πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας (η Τουρκία είναι το μόνο κράτος στον κόσμο που δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία). Για να αποκτήσει

Οι παρατηρήσεις σχετικά με το πλαίσιο της εμφάνισης του συγκεκριμένου stencil στη βόρεια Παλιά Πόλη και η σημειολογική ανάλυση του σχεδίου, φαίνεται να ταιριάζουν με τους λόγους για τους οποίους έκαναν το stencil οι τρεις δημιουργοί του, όλοι αρκετά μεγάλοι (πάνω από 28-29 χρονών) και «αρχάριου» στην πρακτική παρέμβασης στον αστικό δημόσιο χώρο. Τον ένα από του δημιουργούς, ίσως τον μεγαλύτερο σε ηλικία και αυτόν που διατηρεί τις περισσότερες σχέσεις με τη νότια πλευρά και δραστηριοποιείται και σε δι-κοινοτικές πρωτοβουλίες και ομάδες, τον γνώρισα ένα βράδυ σε ένα μπαρ, γνωστό στέκι των «εναλλακτικών» πολιτικά και πολιτιστικά, της νότιας πλευράς της πόλης. Μου τον γνώρισε ένας ε/Κύπριος φίλος του και ακαδημαϊκός, ο οποίος ήξερε ότι ενδιαφέρομαι για το συγκεκριμένο stencil. Στη συζήτησή μας ο Bulut μου ανέφερε τα εξής:

«Από το 2003 κοιτούσα και παρακολουθούσα τα stencil εδώ σε αυτήν την πλευρά και είχα αυτήν την ιδέα, την οποία όμως δεν μπορούσα να σχεδιάσω γιατί δεν είμαι γραφίστας (graphic designer). Έτσι, πήγα και βρήκα άλλους δύο που μπορούσαν και το κάναμε όλοι μαζί. Εκείνη την περίοδο υπήρχε μια έντονη δημόσια συζήτηση στα βόρεια για το πως μπορούν οι αρχές να σταματήσουν το μεγάλο κύμα καταναλωτών από το να πηγαίνει στα νότια και, την ίδια στιγμή, οι ίδιοι οι καταναλωτές παραπονιόντουσαν για τους ελέγχους από τις τελωνειακές αρχές, οι οποίοι μάλιστα μετά το άνοιγμα της πύλης στη Λήδρας/Lokmaci είχαν αρχίσει να είναι αρκετά έντονοι. Δηλαδή έβλεπες τους αστυνομικούς να αρπάζουν μέχρι και παγωτά από τα χέρια παιδιών! Έβλεπα, λοιπόν, τη συζήτηση να είναι μόνο για την κατανάλωση και καθόλου για το πέρασμα της γραμμής και ήθελα να παρέμβουμε κι εμείς κάπως σε αυτό»

Όταν χτυπήθηκε το συγκεκριμένο stencil (2007), σύμφωνα με τους πληροφορητές μου, ήταν το πρώτο αυτού του είδους που εμφανίστηκε βόρεια της διαχωριστικής γραμμής. Τα επόμενα χρόνια, όμως, η πρακτική αναπτύχθηκε και περισσότερα stencil άρχισαν να εμφανίζονται τους τοίχους τόσο εντός, όσο και εκτός των τειχών της πόλης, αναδεικνύοντας το συγκεκριμένο είδος ως μάλλον το πιο διαδεδομένο είδος γκραφίτι στη Lefkoşa. Αν και, πέρα από τα stencil στη βόρεια πλευρά της πρωτεύουσας, υπάρχει και άλλου είδους γράψιμο στους τοίχους, όπως πολιτικά συνθήματα (και «αριστερά» και «δεξιά»), αλλά και προσωπικό γράψιμο (συχνά από παιδιά και νέους) (Hoak-Doering 2009, 2010), αυτό που κάνει μεγάλη εντύπωση είναι το ότι απουσιάζει σχεδόν παντελώς αυτό που αποκαλέσαμε παραπάνω «κλασικό» γκραφίτι. Δηλαδή, το στιλ που αναπτύχθηκε στη Νέα Υόρκη τη δεκαετία του 1970 και εξαπλώθηκε τις δεκαετίες του 1980 και 1990 σε παγκόσμιο επίπεδο, με

κανείς τέτοια βίτσα θα πρέπει να πάει μέσω Τουρκίας, είτε στην Ελλάδα, είτε σε κάποιο άλλο κράτος που έχει πρεσβεία της Κύπρου.

αποτέλεσμα να είναι σήμερα ένα έντονο στοιχείο του αστικού τοπίου σε εκατοντάδες πόλεις ανά τον κόσμο.

Η απουσία ανάπτυξης του νεανικού πολιτισμού του γκραφίτι (αλλά και άλλων αντίστοιχων όπως το μουσικό πολιτισμό του «hip-hop», μέρος του οποίου αποτελεί και το γκραφίτι)¹⁰ στη Λεφκωσα, δείχνει πως όταν τις δεκαετίες του 1980 και 1990 αναπτυσσόταν παγκόσμια αυτός ο νεανικός, αστικός και ανατρεπτικός πολιτισμός¹¹, στη διεθνώς αποκλεισμένη βόρεια πλευρά της Κύπρου επικρατούσε μια διαφορετική και πολύ πιο αυταρχική κοινωνικοπολιτική κατάσταση, η οποία δεν επέτρεπε την ανάπτυξη τέτοιων ανατρεπτικών νεανικών πολιτισμών που θα αμφισβητούσαν την κυριαρχία του καθεστώτος. Όταν, το 2003, το μαζικό κίνημα των τ/Κυπρίων πέτυχε το μερικό τερματισμό του αποκλεισμού ρίχνοντας, παράλληλα, το αυταρχικό καθεστώς του Ντενκτάς, οι συνθήκες άλλαξαν για τους τ/Κύπριους και δημιουργήθηκε ο χώρος για την ανάπτυξη πρακτικών που αμφισβητούν τις κυρίαρχες αντιλήψεις, όπως είναι η χωρίς άδεια και αυτο-εξουσιοδοτημένη παρέμβαση στο δημόσιο χώρο.

Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, όταν άλλαξε η κοινωνικο-πολιτική κατάσταση στη βόρεια Κύπρο, ήταν η εποχή της παγκόσμιας εξάπλωσης της νέας τάσης του *μετά-γκραφίτι* και στην ε/Κυπριακή νότια πλευρά κυκλοφορούσαν ήδη τα πρώτα stencil¹².

¹⁰ Βλ. και Androutsopoulos & Scholz 2003.

¹¹ Όπως έχω υποστηρίξει αλλού (Καραθανάσης 2008, 2014), και ακολουθώντας διάφορους ερευνητές και θεωρητικούς (Ferrell 1995, 1996, 1998, Mc Donald 2001,), το graffiti αποτελεί έναν ξεχωριστό αστικό (και νεανικό) πολιτισμό (culture) μιας και έχει τους δικούς του κανόνες, το δικό του σύστημα επικοινωνίας, αλλά και τους δικούς του τρόπους απόκτησης κοινωνικού κύρους, που λειτουργούν εναλλακτικά και παράλληλα με τους κυρίαρχους. Βέβαια, από τη δεκαετία του 1970 (όταν αναπτυσσόταν το hip-hop graffiti στη Νέα Υόρκη και της άλλες πρωτοπόρες, για το graffiti, πόλεις των Η.Π.Α.) μέχρι σήμερα, έχει μεσολαβήσει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα κατά το οποίο, ο πολιτισμός του graffiti και τα πολιτιστικά του προϊόντα έχουν αφομοιωθεί και εμπορευματοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό από την κυρίαρχη («μαζική») κουλτούρα (Androutsopoulos & Scholz 2003). Ωστόσο, η αφομοίωση και η εμπορευματοποίησή από τη «μαζική κουλτούρα» δεν έχει καταφέρει να υπερκαλύψει τα ανατρεπτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου νεανικού πολιτισμού και, έτσι, πολλοί δράστες ανά τον κόσμο συνεχίζουν το παράνομο «βάνιμο» των τοίχων και των άλλων επιφανειών του αστικού περιβάλλοντος.

¹² Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, δηλαδή την περίοδο 2004-2007 που οι τ/Κύπριοι Λευκωσιώτες άρχισαν να αποκτούν επαφές με τη νότια πλευρά της πόλης, στη νότια Παλιά Λευκωσία κυκλοφορούσαν τα πρώτα stencil. Πολλά από αυτά, και ιδιαίτερα αυτά με ακτιβιστικό περιεχόμενο, γίνονταν από τα άτομα και τις ομάδες που εμπλέκονταν στην από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στα κοινωνικά κέντρα και τις καταλήψεις της περιοχής. Την εποχή αυτή πολλά από τα stencil ήταν αντιγραφές σχεδίων που κυκλοφορούσαν ελεύθερα στο διαδίκτυο. Πιο «αυθεντικά» σχέδια άρχισαν να εμφανίζονται ακόμα και στη νότια πλευρά από το 2008-2009 και μετά.

Έτσι, οι μέχρι τότε αποκλεισμένοι και περιορισμένοι από το καθεστώς τ/Κύπριοι πέρασαν κατευθείαν στα «σύγχρονα» και πιο εικονιστικά stencil, χωρίς να έχει μεσολαβήσει ο πολιτισμός του λεγόμενου «hip-hop» γκραφίτι. Με άλλα λόγια, η εμφάνιση των stencil στη βόρεια πλευρά της πόλης είναι ένα άμεσο αποτέλεσμα της αλλαγής που πραγματοποιήθηκε –και στις δύο πλευρές της πόλης– μετά το άνοιγμα των «πυλών» της Πράσινης Γραμμής, που έχουμε περιγράψει ως την είσοδο στην κατάσταση της οριακότητας.

Ο Βαρις, ο δεύτερος από τους τρεις δημιουργούς του stencil με το τρυπάνι, μου περιέγραψε αυτήν την αλλαγή ως εξής:

«Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στην Τουρκία (γραφιστική) στα τέλη του 1990, όταν ερχόμουν πίσω στη Λεφκοζα για διακοπές είχα πολλές ιδέες που ήθελα να κάνω στην Κύπρο, σαν γκραφίτι ας πούμε, αλλά περισσότερο δημιουργικά και ακτιβιστικά πράγματα. Όμως, φοβόμουν το καθεστώς, ήταν επικίνδυνο γιατί θα μπορούσαν να με συλλάβουν – είχαμε ακούσει κάποιες φορές για άτομα που συνελήφθησαν από το καθεστώς γιατί γράφανε πράγματα στους τοίχους. Αλλά δεν είναι το ίδιο πια. Τώρα, μπορεί να νιώθεις ακόμα το φόβο όταν είσαι έξω, αλλά δεν είναι τόσο επικίνδυνο. Πριν δεν μπορούσες καν να το φανταστείς, υπήρχε τόση αστυνομία, στρατός, ήταν αλλιώς τα πράγματα... Η εμπειρία στα βόρεια παλιά ήταν πολύ καταθλιπτική γιατί υπήρχε πολύ μεγάλη πίεση από την εδώ κυβέρνηση και από την Τουρκία και η ζωή μας ήταν κλειστή, δεν μπορούσαμε να εκφραστούμε. Γι' αυτό δεν υπάρχει εδώ στη βόρεια πλευρά γκραφίτι κουλτούρα, όπως δεν υπάρχει επίσης και κουλτούρα διαμαρτυρίας (protest culture). Μετά ήρθαν οι διαπραγματεύσεις για το σχέδιο Αννάν και ξεκίνησε ένα μεγάλο κύμα συναντήσεων και διαδηλώσεων – ξέρεις, αυτό που λέμε η 'επανάσταση των Τουρκοκυπρίων' (γέλια) και οι αρχές φοβήθηκαν και σταμάτησαν να είναι τόσο σκληροί απέναντί μας και επέτρεψαν περισσότερες ελευθερίες. Ήταν και η αλλαγή της κυβέρνησης στην Τουρκία και έτσι σταμάτησε να ασκεί τόσο μεγάλη πίεση στην Κύπρο – τότε άνοιξαν και οι πύλες! Έολο αυτό επηρέασε γενικά την κοινωνία, έφερε πίσω ακόμα και την ελπίδα για ειρήνη και τη λύση του κυπριακού προβλήματος. Όμως δεν κράτησε πολύ, οι Ελληνοκύπριοι ψηφίσαν όχι και η ελπίδα χάθηκε πάλι, όμως τα πράγματα σίγουρα δεν ήταν όπως πριν. Όταν, λοιπόν, κάναμε το τρυπάνι ήταν μια εποχή που νιώθαμε πάλι πολλά πράγματα να μας πιέζουν... Υπήρχε πολλή συζήτηση για το πέρασμα στην άλλη πλευρά, απαγορεύσεις και περιορισμοί στο τι μπορούμε να αγοράσουμε και όλο αυτό με την κατανάλωση... Ε, είχαμε αρχίσει να θυμώνουμε πολύ με αυτούς που δεν θέλουν την ειρήνη. Όταν είσαι σε τέτοια ψυχολογική κατάσταση είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιήσεις βία για να εκφραστείς – θυμάμαι σκεφτόμουν ότι βάζω το τρυπάνι στο μάτι των φασιστών που δεν ήθελαν την ειρήνη! Επειδή είμαστε όμως καλλιτέχνες, τελικά χρησιμοποιήσαμε την τέχνη για να εκφραστούμε και κάναμε το πρώτο stencil στη Λεφκοζα»

Η εμπλοκή του Βαρις στην τεχνική και πρακτική του stencil δείχνει, επίσης, και τη σχέση αυτής της τεχνικής με τις εφαρμοσμένες τέχνες, αλλά και την τεχνολογία του

Ίντερνετ και της ψηφιακής παραγωγής εικόνων. Ως γραφίστας, η τεχνική stencil του δίνει τη δυνατότητα να παρέμβει με χρώμα στους τοίχους της πόλης χωρίς να χρειάζεται να ξέρει να ζωγραφίζει, αλλά χρησιμοποιώντας τις δικές του γνώσεις. Σε αντίθεση με το New York ή hip-hop style graffiti, όπου ο δημιουργός πρέπει να έχει αυξημένες σχεδιαστικές ικανότητες, το stencil δίνει τη δυνατότητα στο δημιουργό να μεταφέρει τη δημιουργική διαδικασία στον υπολογιστή του, και στην ασφάλεια του σπιτιού του, παρεμβαίνοντας στο δρόμο αργότερα πολλές φορές, γρήγορα και αποτελεσματικά. Οπότε, η ασφάλεια που προσφέρει η ταχύτητα της τεχνικής, είναι ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη της πρακτικής του stencil στη βόρεια πλευρά της πόλης. Διότι, ακόμα και αν ο ασφυχτικός έλεγχος του προηγούμενου καθεστώτος είχε πια χαλαρώσει, ο δημόσιος χώρος και ιδιαίτερα αυτός της Παλιάς Λεφκοσα, λόγω της Πράσινης Γραμμής, παρέμενε επικίνδυνος γιατί βρισκόταν ακόμα υπό τον έλεγχο όχι μόνο της αστυνομίας, αλλά και του τουρκικού στρατού. Αυτό φαίνεται έντονα και από ένα περιστατικό που περιγράφει η Elizabeth Hoak-Doering, η οποία αναφέρει πως τέσσερις νεαροί που συνελήφθησαν από τις τ/Κυπριακές αρχές, να κάνουν ένα αντι-καθεστωτικό σύνθημα κατά του τουρκικού στρατού στη βόρεια Παλιά Πόλη το 2008, όχι μόνο κατηγορήθηκαν και για άλλες παρεμβάσεις στην περιοχή, που είχαν πραγματοποιηθεί τον προηγούμενο μήνα, αλλά, επιπλέον, τα ονόματά τους και των γονιών τους δημοσιεύτηκαν στον τ/Κυπριακό τύπο και οι αρχές έκαναν ελέγχους ακόμα και στα σπίτια τους (2009:158). Έτσι, τα χαρακτηριστικά της τεχνικής stencil, που είναι μια τεχνική η οποία την ίδια εποχή γνωρίζει και μια παγκόσμια άνθηση και διάδοση λόγω δημιουργών με διεθνή επιρροή¹³, είναι πολύ σημαντικά για την εμφάνιση της πρακτικής του stencilling στη Λεφκοσα μετά την αλλαγή του 2003.

---

¹³ Ένα παράδειγμά είναι ο Βρετανός Banksy (<http://banksy.co.uk/>), ο οποίος λόγω των «πρωτοπόρων» έργων που έκανε με stencil, τόσο σε μεγάλες πόλεις ανα τον κόσμο, όσο και σε αμ φισθητούμενες περιοχές όπως την Παλαιστίνη, κατάφερε να αποκτήσει παγκόσμια επιρροή και έτσι να επηρεάσει και την ανάπτυξη της παγκόσμιας σκηνης της «τέχνης του δρόμου» (street art). Ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιείται επίσης για να περιγράψει την ανάπτυξη κατά την δεκαετία του 2000 της τάσης που αποκαλέσαμε *μετά-γκραφίτι*, παρά το γεγονός ότι είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, και παράλληλα με την «έκρηξη του γκραφίτι» στη Νέα Υόρκη, για να περιγράψει την οπτική τέχνη που παράγεται σε δημόσιες τοποθεσίες και συνήθως χωρίς άδεια και που πραγματοποιείται εκτός του πλαισίου των παραδοσιακών χώρων της τέχνης. Και οι δύο όροι περιλαμβάνουν διάφορες μορφές παρέμβασης όπως είναι τα αυτοκόλλητα, οι εγκαταστάσεις και φυσικά τα stencils, αλλά δεν περιλαμβάνουν βασικές πρακτικές του πολιτισμού του graffiti, όπως είναι για παράδειγμα η επαναλαμβανόμενη χρήση της υπογραφής ενός δημιουργού ως μέσο έκφρασης εδαφικής εξάπλωσης και κυριαρχίας (tagging) ή η σκόπιμη

□ **Εικόνα 5:** Stencil στη βόρεια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας. Η πρώτη φωτογραφία (αριστερά) δείχνει ένα stencil που απεικονίζει ένα μικρό κορίτσι που του φεύγει από τα χέρια ένα μπαλόνι στο σχήμα της Κύπρου (φωτογραφία του συγγραφέα 2012). Το stencil είναι εμπνευσμένο από το διάσημο stencil του Βρετανού street artist Banksy στα δεξιά (εικόνα που κυκλοφορεί ελεύθερα στο διαδίκτυο).

9.1.3. Παλιά Λευκωσία: Βόρεια και Νότια συν-οριακότητα

Τα stencil που παρουσιάζονται στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας (Lefkoşa), είναι ένας τρόπος παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, που αναπτύσσεται με κέντρο την Παλιά Πόλη και εκφράζει την τ/Κυπριακή πλευρά της κοινωνικής αλλαγής που έφερε το άνοιγμα των «πυλών» προς την «άλλη» πλευρά. Είναι, δηλαδή, μια διαφορετική πρακτική που δίνει τη δυνατότητα δημιουργικής έκφρασης, αλλά και σχολιασμού της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας με καλλιτεχνικό τρόπο, η οποία αναπτύσσεται στη συν-οριακή περιοχή εντός των τειχών. Η συν-οριακότητα της περιοχής φαίνεται πως είναι και στη βόρεια, όπως είναι και στη νότια πλευρά, ένας σημαντικός παράγοντας της ανάπτυξης πρακτικών αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων. Ωστόσο, η συν-οριακότητα της περιοχής δεν είναι ένα χαρακτηριστικό που εκφράζεται και νοηματοδοτείται με τον ίδιο τρόπο και στις δύο πλευρές της γραμμής.

Στη νότια-ε/Κυπριακή πλευρά, η συν-οριακότητα της εντός των τειχών πόλης ήταν ένα αποτέλεσμα της εγκατάλειψης, παραμέλησης και υποβάθμισης της περιοχής λόγω της στρατιωτικοποίησης της Πράσινης Γραμμής, της εγγύτητας με τον εχθρό και της ανάπτυξης των προαστίων, σε συνδυασμό με την εγκατάσταση σε αυτή κοινωνικών ο μάζων χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων που αποτελούνταν κυρίως από πρόσφυγες και μετανάστες. Τα χαρακτηριστικά αυτά δημιούργησαν τις συνθήκες για τη διαμόρφωση μιας «εναλλαχτικής» παράδοσης, κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990, η οποία επηρέασε την εμφάνιση της από τα κάτω δραστηριοποίησης τη δεκαετία του 2000. Ωστόσο, το γεγονός του ανοίγματος των περασμάτων της διαχωριστικής γραμμής ήταν καθοριστικό για την ανάπτυξη των

επίθεση με χρώμα σε δημόσια και ιδιωτική περιουσία, όπως κτίρια, τρένα ή και εμπορικά φορτηγά αυτοκίνητα (bombing ή απλά βανδαλισμός).

πρακτικών χωρικής και κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης στην περιοχή, οι οποίες, αμφισβητώντας τις κυρίαρχες αντιλήψεις και ξεπερνώντας τις προηγούμενες οριοθετήσεις, αποδίδουν νέα νοήματα στην περιοχή.

Στη βόρεια-τ/Κυπριακή πλευρά, όμως, ενώ η περιοχή είναι επίσης συν-οριακή, δεν παρατηρείται η αντίστοιχη ανάπτυξη τέτοιων πρακτικών, και αυτό είναι ένα αποτέλεσμα των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους η συν-οριακότητα της περιοχής εκφράζεται και νοηματοδοτείται. Δηλαδή, στη βόρεια πλευρά, η στρατιωτικοποίηση της περιοχής εντός των τειχών πραγματοποιήθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι στη νότια πλευρά. Αυτό είναι εμφανές στον επισκέπτη από το γεγονός ότι ο τουρκικός στρατός δεν έστησε απλά πρόχειρα οδοφράγματα στη βόρεια πλευρά της γραμμής, όπως έκανε η εθνική φρουρά στη νότια (κυρίως με βαρέλια), αλλά έχτισε μόνιμες εγκαταστάσεις, που δημιουργούν μια πρόσθετη στρατιωτικοποιημένη ζώνη υπό τον έλεγχό του, δίπλα στη Νεκρή Ζώνη που ελέγχουν οι δυνάμεις του ΟΗΕ. Αυτή η διαφορά στις υλικότητες της Πράσινης Γραμμής στις δύο πλευρές, φαίνεται να εκφράζει τη διαφορά της λογικής που η κάθε πλευρά προώθησε σε σχέση με το Κυπριακό Πρόβλημα, αλλά και τη διαφορά των επίσημων τους θέσεων στην εποχή μετά το διαχωρισμό του νησιού. Η ε/Κυπριακή πλευρά, επίσημη θέση της οποίας είναι ότι ο τούρκικος στρατός κατέχει έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, μέρος του οποίου θα επιστραφεί με τη λύση του προβλήματος, δεν αναγνωρίζει την Πράσινη Γραμμή ως μόνιμο σύνορο, έτσι, έχει παραμείνει στα πρόχειρα οδοφράγματα που ανά πάσα στιγμή μπορούν εύκολα να μετακινηθούν επανενώνοντας την πόλη. Αντίθετα, η τ/Κυπριακή πλευρά, θέση της οποίας ήταν η αναγνώριση του αυτο-ανακηρυγμένου κρατικού μορφώματος της ΤΔΒΚ, θεωρούσε την Πράσινη Γραμμή ένα μόνιμο εθνικό σύνορο και, έτσι, έχει χτίσει πιο μόνιμες στρατιωτικές εγκαταστάσεις κατά μήκος του. Οπότε, η βόρεια κυρίαρχη νοηματοδότηση της Πράσινης Γραμμής, ως σύνορο της ΤΔΒΚ, φαίνεται και από την επιλογή της λέξης «σύνορο» (border) στο πρώτο stencil της Lefkoşa. Βέβαια, θα μπορούσε να πει κανείς πως η επιλογή αυτή αντικρούει τη λογική της αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων, που υποτίθεται πως εκφράζει το stencil, και θα έχει δίκιο σε κάποιο βαθμό. Ενδεχομένως, για αυτό ο ένας από τους τρεις δημιουργούς του μου ανέφερε πως όταν αργότερα σκέφτηκε καλύτερα τη λέξη που χρησιμοποίησαν δεν τη βρήκε «καλή», γιατί, όπως είπε, «είναι πολύ σκληρή έννοια» και θα προτιμούσε να το είχαν κάνει «drilling the line».

Άρα, στην κοινωνικο-πολιτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, υπό το πιο αυταρχικό καθεστώς του Ντενκτάς (1974-2004), η στρατιωτικοποίηση της Παλιάς Πόλης μπορεί να είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση της περιοχής ως συν-οριακής, αλλά η κυριαρχία της έννοιας του συνόρου δρούσε ανασταλτικά για την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης πολιτιστικά και πολιτικά «εναλλακτικής» δραστηριότητας, όπως στην απέναντι πλευρά. Επιπλέον, αν και οι δύο πλευρές της Παλιάς Πόλης ακολούθησαν μια παρόμοια πορεία αστικού μετασχηματισμού, οι νέοι κάτοικοι που αντικατέστησαν τους πιο ευκατάστατους ντόπιους, που την εγκατέλειψαν, επηρέασαν με διαφορετικό τρόπο το κοινωνικό περιβάλλον της περιοχής. Δηλαδή, ενώ στη νότια πλευρά οι νέοι κάτοικοι ήταν ε/Κύπριοι και μη-κύπριοι πρόσφυγες (όπως τους Ρωσσοπόντιους, αλλά και άλλους) και μετανάστες από διάφορες χώρες της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας, στη βόρεια πλευρά οι νέοι κάτοικοι ήταν οι οικογένειες Τούρκων που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές του 1980, ως αποτέλεσμα της πολιτικής εποίκισμού που ακολούθησε η Τουρκία και, αργότερα, οι νεαροί Τούρκοι οικονομικοί μετανάστες που άρχισαν να φτάνουν μαζικά στην Κύπρο κατά τη δεκαετία του 2000¹⁴. Ιδιαίτερα η μαζική εισροή Τούρκων εργατών την δεκαετία του 2000 άλλαξε περαιτέρω τις ισορροπίες της βόρειας Παλιάς Πόλης, γιατί πολλά από τα ακίνητα της περιοχής μετατράπηκαν σε φτηνά ξενοδοχεία για να καλύψουν τις στεγαστικές τους ανάγκες (Hatay and Bryant 2008:434).

Οι νέες ομάδες κατοίκων της Παλιάς Πόλης μπορεί να είχαν κοινό, και στις δύο πλευρές, το ότι προέρχονται από φτωχότερα στρώματα από αυτά των προηγούμενων ντόπιων, αλλά στην ουσία ανέπτυξαν πολύ διαφορετικές σχέσεις με την περιοχή. Γιατί, ενώ από τη μία πλευρά οι νέοι κάτοικοι της περιοχής ήταν τελείως «ξένοι»,

---

¹⁴ Οι Τούρκοι οικονομικοί μετανάστες, που άρχισαν να εμφανίζονται μαζικά στη βόρεια Κύπρο τη δεκαετία του 2000, ήταν εργάτες που πήγαν να δουλέψουν στον κατασκευαστικό τομέα που αναπτύχθηκε ραγδαία κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Επιπλέον, η απόρριψη του σχεδίου Αννάν από τους ε/Κύπριους και η υπερψήφιση του από τους τ/Κύπριους, ενέτειναν την ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα διότι χτίστηκαν πολλά παραθεριστικά θέρετρα με σκοπό την πώλησή τους σε ξένους, κυρίως Ευρωπαίους και Αμερικάνους. Πολλά από αυτά τα «εξοχικά» σπίτια χτίστηκαν σε ε/Κυπριακή γη με αποτέλεσμα κάποιοι ε/Κύπριοι ιδιοκτήτες να προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Γνωστότερη τέτοια υπόθεση ήταν η υπόθεση «Αποστολίδης εναντίον Οrams» (Για περισσότερα για τη συγκεκριμένη υπόθεση βλέπε στο αρχείο που δημοσιεύεται από το Υπουργείο Εξωτερικών Υποθέσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας (<http://www.mfa.gov.cy>): [http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_stockholm.nsf/6E724C3D91C0876EC22578B0003701E4/\\$file/The%20case%20of%20Apostolides%20vs%20Orams.pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_stockholm.nsf/6E724C3D91C0876EC22578B0003701E4/$file/The%20case%20of%20Apostolides%20vs%20Orams.pdf)

δηλαδή τόσο πολιτισμικά, όσο και εθνικά «άλλοι»¹⁵, από την άλλη πλευρά, οι νέοι Τούρκοι κάτοικοι μπορεί να ήταν πολιτισμικά διαφορετικοί από τους εντόπιους τ/Κύπριους, αλλά παράλληλα ήταν όχι μόνο μέλη της ίδιας εθνικής «οικογένειας», αλλά και πολίτες της «μητέρας-πατρίδας» Τουρκίας. Έτσι, η θέση στην οποία βρέθηκαν οι νέες ομάδες κατοίκων σε σχέση με τους κρατικούς μηχανισμούς, τις αρχές αλλά και τους Κύπριους ντόπιους ήταν αρκετά διαφορετικές. Οι Τούρκοι κάτοικοι της βόρειας Παλιάς Πόλης κατάφεραν, μετά από κάποια στιγμή, να αποτελούν πλειοψηφία και να κυριαρχήσουν στην περιοχή εντός των τειχών, με αποτέλεσμα πολλοί τ/Κύπριοι να νιώθουν αποκλεισμένοι από το «ιστορικό τους κέντρο» ή όπως, πιο άμεσα, μου είπε ένας τ/Κύπριος πληροφορητής μου «*νιώθω σαν να μου στερούν την Παλιά Πόλη να την έχουν καταλάβει για τους εαυτούς τους*».

Πολλοί τ/Κύπριοι πληροφορητές μου, εξέφρασαν αντίστοιχα τη δυσαρέσκειά τους από το γεγονός αυτής της κυριαρχίας των Τούρκων κατοίκων της Παλιάς Πόλης, τους οποίους θεωρούν όχι μόνο οικονομικά ασθενέστερους, αλλά, το πιο σημαντικό, πολιτισμικά διαφορετικούς ή και υποδεέστερους. Γιατί οι τ/Κύπριοι αντιλαμβάνονται την ταυτότητά τους ως πολύ πιο κοσμική, ευρωπαϊκή και προοδευτική (κυρίως λόγω της επιρροής των Άγγλων), σε σχέση με τους χαμηλής μόρφωσης, φτωχούς και συντηρητικούς μουσουλμάνους, που ήρθαν στο νησί από τις νότιες και νοτιο-ανατολικές επαρχίες της Τουρκίας. Έτσι, η αλλαγή στην περιοχή που έφεραν οι Τούρκοι έποικοι και μετανάστες προκάλεσε στους τ/Κύπριους κατοίκους της Λευκωσίας ενός είδους νοσταλγία για την Παλιά Πόλη, την οποία δεν μπορούν πια να χρησιμοποιήσουν και να απολαύσουν μιας και τους τη «*στερούν*» αυτοί που την έχουν «*καταλάβει για τους εαυτούς τους*». Η νοσταλγία των τ/Κυπρίων για την (χαμένη) Παλιά Λευκωσία είναι όμως μια περίπλοκη έννοια, η οποία όπως έχουν δείξει οι Mette Hatay και Rebecca Bryant (2008: 431-433) συνδέεται από τη μια πλευρά με ένα χαμένο και εξιδανικευμένο παρελθόν της πόλης, πριν την εισροή των Τούρκων μεταναστών που άλλαξαν την περιοχή διαταράσσοντας την ασφαλή και κυπριακή της ατμόσφαιρα, και, από την άλλη, με τον Κυπριωτισμό (*Kıbrıslılık*)¹⁶

¹⁵ Με εξαίρεση ίσως όσους ανήκουν, τουλάχιστον, στη θρησκευτική «κοινότητα» των Ορθόδοξων Χριστιανών, όπως για παράδειγμα τους Ρωσσοπόντιους που έφτασαν στην περιοχή τη δεκαετία του 1990.

¹⁶ Ο Κυπριωτισμός ήταν μια έννοια που χρησιμοποιήθηκε από την αριστερά και τα εργατικά κινήματα των δύο πλευρών της Κύπρου προωθώντας την κοινή κυπριακή ταυτότητα ως αντίβαρο προς τους δύο εθνικισμούς (και τις εθνικές ταυτότητες) τους οποίους κατηγορούν για το διαχωρισμό του νησιού. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Hatay & Bryant ο Κυπριωτισμός

όπως αυτός εκφράζεται στην τ/Κυπριακή κοινότητα, ιδιαίτερα κατά το κίνημα του 2002-2003 που ήταν και η αρχή της κοινωνικής αλλαγής για τη βόρεια πλευρά του νησιού, δηλαδή ως «πολιτισμική αντίσταση στη θεωρούμενη αποικιοποίηση του νησιού από την Τουρκία» (ο.π.:431). Το χαμένο εξιδανικευμένο παρελθόν της πόλης συνδέεται με την αλλαγή της περιοχής εντός των τειχών, η οποία εκφράστηκε από διάφορους τ/Κύπριους συνομιλητές μου από το γεγονός ότι παλιά δεν φοβόντουσαν και άφηναν τις πόρτες των σπιτιών τους ανοιχτές ή ξεκλείδωτες, ενώ μετά την έλευση των μεταναστών και εποίκων από την Τουρκία η κατάσταση άλλαξε.

«Παλιά το καλοκαίρι κανείς δεν έκλεινε την πόρτα του σπιτιού του, ακόμα και όταν κοιμόντουσαν. Θυμάμαι γύρω στα μέσα τις δεκαετίας του 1980 μια μέρα ξυπνήσαμε και καταλάβαμε ότι κάποιος είχε μπει στο σπίτι και είχε κλέψει τις πάνες του αδελφού μου που ήταν μωρό. Μετά από αυτό αρχίσαμε να κλειδώνουμε την πόρτα, κάτι που μέχρι τότε δεν κάναμε ποτέ. Ήταν τότε που οι άνθρωποι από την Τουρκία είχαν ξεκινήσει να έρχονται να μείνουν στην περιοχή. Λίγα χρόνια μετά φύγαμε...»

Το κίνημα του 2002-2003, το οποίο ονομάστηκε και «επανάσταση του γιασεμιού»¹⁷ (ο.π.: 424), συνδέθηκε επίσης με τη νοσταλγία για την Παλιά Λευκωσία και το χαμένο κυπριακό της χαρακτήρα. Η χαμένη «μυρωδιά του γιασεμιού της Λευκωσίας» εκφράζει την αντίσταση που εκφράστηκε από τις μαζικές διαδηλώσεις προς την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική κυριαρχία της Τουρκίας στο βόρειο τμήμα του νησιού, που συμβολοποιούνται στην κυριαρχία των Τούρκων κατοίκων στην Παλιά Πόλη. Το γιασεμί είναι ένα λουλούδι που υπήρχε σχεδόν σε όλες τις αυλές των παλιών σπιτιών τόσο της Λευκωσίας, όσο και άλλων πόλεων του νησιού και η μυρωδιά του είναι σημαντικό μέρος ακόμα και των δικών μου παιδικών αναμνήσεων από τα κυπριακά καλοκαιρινά απογεύματα στην αυλή του σπιτιού της γιαγιάς μου στη Λάρνακα. Έτσι, αναδείχτηκε από το δι-κοινοτικό κίνημα της Κύπρου ως ένα σύμβολο του (ρομαντικοποιημένου) κοινού παρελθόντος των τ/Κυπρίων και των ε/Κυπρίων, κυρίως λόγω της διακοινοτικής αγάπης που εκφράζεται στο κυπριακό

στην τ/Κυπριακή πλευρά δεν περιλάμβανε μόνο το στοιχείο της κοινής ταυτότητας, το οποίο θεωρούν όχι και τόσο διαδεδομένο, αλλά την ιδέα της αυτονομίας από την Τουρκία που αναγκαστικά περνούσε μέσα από τη λύση του Κυπριακού και τη συνεργασία με τους ε/Κύπριους (2008: 431)

¹⁷ Το όνομα αυτό προήλθε από τη χρήση του γιασεμιού στη ρητορική της αριστερής τ/Κυπριακής αντιπολίτευσης εκείνη την εποχή, αλλά και από νοσταλγικά κείμενα αρθρογράφων και λόγιων τ/Κύπριων για τη Λευκωσία, που υποστήριζαν τον «Κυπριωτισμό» έναντι των δύο εθνικισμών. Η νοσταλγία των τ/Κυπρίων για τη μυρωδιά του γιασεμιού της Λευκωσίας, αναφέρεται σε ένα διαφορετικό –και πιο κυπριακό– πρόσωπο της Παλιάς Πόλης, το οποίο, όμως, δεν υπάρχει πια αφού στην περιοχή κυριαρχούν άνθρωποι και μυρωδιές από την Τουρκία.

παραδοσιακό τραγούδι «Γιασεμί στην πόρτα σου»¹⁸. Αν, λοιπόν, το γιασεμί συνδέεται συμβολικά με το κοινό παρελθόν των δυο κοινοτήτων, για τους τ/Κύπριους συνδέεται, επίσης, και με την προοπτική ενός κοινού κυπριακού μέλλοντος, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από το κίνημα του 2002-2003, αλλά και από τη νοσταλγική ρητορική για την Παλιά Λευκωσία της τ/Κυπριακής αριστεράς.

Η δυσαρέσκεια των τ/Κυπρίων έναντι των Τούρκων κατοίκων, και ιδιαίτερα των εργατών νεαρών μεταναστών, εκφράζεται και από το γεγονός ότι τους αποκαλούν (μεταξύ άλλων υποτιμητικών ονομάτων και) «*fica*»¹⁹. μια λέξη που στα τούρκικα που ομιλούνται στην Τουρκία δεν σημαίνει κάτι, γιατί έχει περάσει στα Κυπριακά Τούρκικα από την κυπριακή-ελληνική λέξη «φύτζια» (φύκια). Η λέξη «*fica*» χρησιμοποιείται από τους τ/Κύπριους για να παρομοιάσει τους Τούρκους μετανάστες με τα φύκια που ξεβράζονται και λερώνουν τις «όμορφες» παραλίες της Κύπρου. Έτσι, οι νέοι κάτοικοι της Παλιάς Λευκωσίας –μαυριδεροί και αυτοί σαν τα φύκια– παρουσιάζονται από τη νοσταλγική ρητορική σαν να «στερούν» την Παλιά Πόλη από τους ντόπιους κατοίκους της και, με αυτό τον τρόπο, να τους «στερούν» το κοινό ειρηνικό κυπριακό τους παρελθόν καθώς στέκονται εμπόδιο σε ένα επανενωμένο μέλλον.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζουν οι Hatay και Bryant αυτό το παλιό πρόσωπο της Παλιάς Πόλης, που νοσταλγούν οι παλιοί κάτοικοι, δεν περιλαμβάνει απαραίτητα μόνο το ειρηνικό (κοινό) κυπριακό παρελθόν που προβάλλεται από τη συγκεκριμένη

¹⁸ Το γιασεμί στην πόρτα σου

γιασεμί μου
ήρθα να το κλαδέψω
ωχ γιαβρί μου
και νόμισε η μάνα σου
γιασεμί μου
πως ήρθα να σε κλέψω
ωχ γιαβρί μου

Το γιασεμί στην πόρτα σου
γιασεμί μου
μοσκοβολά τις στράτες
ωχ γιαβρί μου
κι η μυρωδιά του η πολλή
γιασεμί μου
σκλαβώνει τους διαβάτες

ωχ γιαβρί μου (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=3976)

¹⁹ Ο χαρακτηρισμός «*fica*» για τους ανθρώπους από την Τουρκία αναφέρθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου από κάποιους τ/Κύπριους πληροφορητές μου, αλλά τον αναφέρουν και οι Hatay & Bryant (2008: 435).

ρητορική. Αντίθετα, η ιστορία της Λευκωσίας κυριαρχείται από τις διακοινοτικές συγκρούσεις που ξεκινάνε ήδη από το 1958 και, φυσικά, περιλαμβάνουν και την περίοδο του περιορισμού των τ/Κυπρίων στους θύλακες (1963-1967). Οι συγγραφείς αποδομούν αυτή τη ρητορική, αποκαλύπτοντας τις σχέσεις των νοσταλγικών εικόνων της Παλιάς Λευκωσίας με την περίοδο της ζωής στο θύλακα της Λευκωσίας (1963-1967): μια εποχή που, ενώ ήταν σίγουρα δύσκολη για τους τ/Κύπριους, χαρακτηρίζεται, παράλληλα, τόσο από την ελπιδοφόρα προοπτική της ανεξαρτησίας, όσο και από τη συνεργασία και την αλληλεγγύη, που λειτούργησαν ως συσπειρωτικές συλλογικές εμπειρίες για την τ/Κυπριακή κοινότητα, αλλά και την αντίσταση κατά της επιθετικότητας των ε/Κυπρίων παραστρατιωτικών (Hatay & Bryant 2008:438-441).

Η τ/Κυπριακή νοσταλγία για την (χαμένη) Παλιά Πόλη, αλλά και η δυσαρέσκεια για την αλλαγή της περιοχής που έφερε η εισροή των τωρινών της κατοίκων, ήταν κεντρικά θέματα σε διάφορες συζητήσεις με τ/Κύπριους πληροφορητές μου, ιδιαίτερα με αυτούς που είχαν μεγαλώσει στην περιοχή ή είχαν παιδικές αναμνήσεις από το σπίτι των παππούδων και γιαγιάδων τους. Ωστόσο, οι πιο νέοι και πιο «εναλλακτικοί» τ/Κύπριοι και τ/Κύπριες, δηλαδή, άτομα που γνώρισα σε διακοινοτικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες ή στα «εναλλακτικά στέκια» της Παλιάς Πόλης (τόσο σε αυτά στη νότια πλευρά, όπως τα Καλά Καθούμενα, όσο και στα κάνα-δυο στη βόρεια πλευρά της πόλης), ενώ ήταν και αυτοί δυσαρεστημένοι από τους Τούρκους κατοίκους, δεν εξέφραζαν στις συζητήσεις μας αυτή τη νοσταλγία της *μυρωδιάς του γιασεμιού της Λευκωσίας*, επενδυμένης με τα νοήματα της νοσταλγίας για την πόλη τον καιρό του θύλακα. Θα έλεγα πως, για αυτούς τους συνομιλητές μου, η δυσαρέσκεια για την κυριαρχία των Τούρκων κατοίκων στην περιοχή προερχόταν περισσότερο από το γεγονός ότι, λόγω των συντηρητικών περιορισμών που επιβάλλει η παρουσία αυτών των ο μάδων, δεν μπορούσαν να εκφράσουν ελεύθερα τις (εναλλακτικές) ταυτότητές τους στην περιοχή. Οπότε, η σύγκριση της κατάστασης που αντιμετώπιζαν στη βόρεια Παλιά Πόλη, δεν φαίνεται να γινόταν με ένα εξιδανικευμένο πρόσωπο της πόλης από το παρελθόν, αλλά περισσότερο με το σύγχρονο (και «εναλλακτικό») πρόσωπο της νότιας πλευράς της Παλιάς Πόλης του παρόντος.

Η Su είναι τ/Κύπρια νεαρή, είκοσι-δύο χρονών, έχει κοντό μαύρο μαλλί και ντύνεται απλά, και λίγο ατημέλητα, με τζιν, κοντά παντελόνια και T-shirt (κοντομάνικες

μπλούζες). Λίγο καιρό μετά τη γνωριμία μας στη πλατεία Φανερωμένης, όπου σύχναζε που και πού, τη συνάντησα σε μια από τις πολύ λίγες ανοιχτές μουσικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στη βόρεια πλευρά τη πόλης. Ήταν μια δι-κοινοτική εκδήλωση που είχε οργανωθεί από NGO και των δύο πλευρών με την υποστήριξη των Η.Ε. Στο κοινό βρίσκονταν διάφοροι τ/Κύπριοι που είχα γνωρίσει σε άλλες τέτοιες εκδηλώσεις και δραστηριότητες, αλλά και ένας μεγάλος αριθμός Τούρκων κατοίκων της περιοχής. Η εκδήλωση πραγματοποιείτο στην πλατεία του κεντρικού τζαμιού Selimye και εκεί γύρω οι κάτοικοι είναι σχεδόν αποκλειστικά Τούρκοι. Στη συζήτηση που είχαμε, η Su μου ανέφερε:

«Δεν χρησιμοποιούμε την Παλιά Πόλη σε αυτήν την πλευρά! Είναι γεμιά Τούρκους που σε κοιτάνε περίεργα και πιτσιρίκια που σε πειράζουν. Δεν μπορείς να πιεις και δεν μπορείς να χαλαρώσεις. Μόνο σε τέτοιες περιπτώσεις που έχει κάποια εκδήλωση είναι καλύτερα, αλλά αυτές δεν είναι πολλές σε αυτήν την πλευρά. Στην άλλη πλευρά είναι χαλαρά και ωραία! Κανείς δεν σε κοιτάει και μπορείς να κάτσεις και να είσαι καλά και χαλαρά. Ξέρεις τι ήρθε και μου είπε ένα από αυτά τα πιτσιρίκια; 'Αδελφή, αδελφή... είσαι αγόρι ή κορίτσι;' ...και γελούσε!»

Χαρακτηριστικό της διαφορετικής κατάστασης της βόρειας πλευράς είναι ότι στις λίγες δημόσιες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στο δημόσιο χώρο, η αστυνομία απαγορεύει (και επιβλέπει) την κατανάλωση αλκοόλ, για να μην προσβληθούν οι συντηρητικοί μουσουλμάνοι κάτοικοι. Επίσης, όλα τα μαγαζιά, καφέ ή μπαρ μέσα στα τείχη της πόλης πρέπει, για να μην ενοχλούν, να σταματάνε τη μουσική τους στις 11 ή το πολύ στις 12 τα μεσάνυχτα ακόμα και τις Παρασκευές και τα Σάββατα. Κάποιοι πληροφορητές μου βλέπουν, λοιπόν, τους Τούρκους κατοίκους της περιοχής ως μια συντηρητική δύναμη που στέκεται ως ένα ενοχλητικό εμπόδιο στην ανάπτυξη διαφορετικής πολιτιστικής ή/και πολιτικής δραστηριοποίησης στη βόρεια πλευρά της Παλιάς Πόλης, όπως έγινε στην άλλη πλευρά.

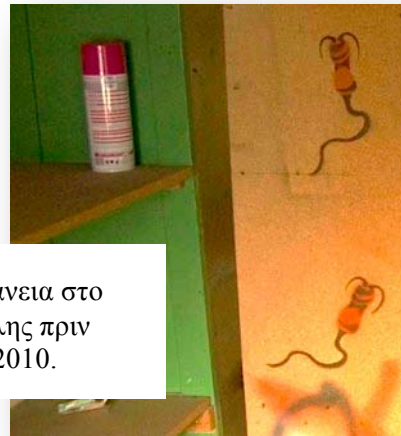
9.1.4. Stencil Graffiti: «The bits»

Η κυρίαρχη παρουσία και ο αυξανόμενος αριθμός των νέων μεταναστών και των άλλων φτωχών οικογενειών από την Τουρκία στην Παλιά Πόλη, είναι όπως είδαμε ένα σημαντικό ζήτημα στην τ/Κυπριακή κοινότητα, το οποίο επηρεάζει έντονα τους τρόπους με τους οποίους οι τ/Κύπριοι και ιδιαίτερα οι νέοι χρησιμοποιούν, βιώνουν και αντιλαμβάνονται την περιοχή. Η δυσαρέσκεια και η ενόχληση που προκαλεί, σε πολλούς τ/Κύπριους, η παρουσία αυτών των ομάδων στην περιοχή, αλλά και η πολιτική σύνδεσή τους με την Τουρκία και το καθεστώς της βόρειας πλευράς του

νησιού, φαίνονται να ενοχλούν και να εμποδίζουν την ανάπτυξη πρακτικών και δραστηριοτήτων που να παρουσιάζονται εναλλακτικές στις κυρίαρχες τάσεις της κοινωνίας.

Το σχολιασμό της σχέσης μεταξύ αυτών των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων επιχειρεί το επόμενο εγχείρημα (project) των δύο από τους τρεις δημιουργούς του *stencil drilling the border*. Τα «bits», όπως μου τα ανέφεραν, είναι σχέδια που έχουν κεραίες και μακριές ουρές και θυμίζουν έντομα, τα οποία σύμφωνα με τους δημιουργούς τους:

«είναι πολιτικά stencil και αυτά! Αντιπροσωπεύουν τους ανθρώπους από την Τουρκία που υπάρχουν στην πόλη. Εννοούν ότι σε κάθε σημείο της πόλης, παντού, υπάρχουν Τούρκοι. Έτσι, μέρα με τη μέρα αυτά τα bits πολλαπλασιάζονται, όπως και οι άνθρωποι από την Τουρκία... Έχουμε σκεφτεί να φτιάξουμε ακόμα και φωλιές...»

□

Εικόνα 6: Τα «bits» δοκιμασμένα σε ξύλινη επιφάνεια στο πατάρι ενός καταστήματος της βόρειας Παλιάς Πόλης πριν «βγουν» στο δρόμο. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2010.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα λέγαμε πως η εμφάνιση της πρακτικής της χωρίς άδειας παρέμβασης στο δημόσιο χώρο της βόρειας Λευκωσίας, και ιδιαίτερα της τεχνικής του stencil, εκφράζει την ευρύτερη κοινωνικοπολιτική αλλαγή στην τ/Κυπριακή πλευρά της Κύπρου μετά την περίοδο 2003-2004. Η αλλαγή αυτή διαμόρφωσε νέες συνθήκες στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας και προσέφερε τον απαιτούμενο χώρο για την ανάπτυξη εναλλακτικών πρακτικών όπως η πρακτική της ελεύθερης οπτικής παρέμβασης στο δημόσιο χώρο. Ωστόσο, η ελεύθερη και αυτο-εξουσιοδοτημένη παρέμβαση στο δημόσιο χώρο θεωρείται, από τις αρχές και την αστυνομία, ως μια περιθωριακή και παράνομη πρακτική και, έτσι, ενδέχεται να προκαλέσουν προβλήματα στους εμπλεκόμενους. Αυτό όμως δεν ισχύει μόνο γιατί η πρακτική του γκραφίτι πραγματοποιείται πάνω σε ιδιωτική ή δημόσια περιουσία ή γιατί δεν έχει άδεια, όπως συχνά γίνεται κατανοητή η «παράνομία» της νομικά, αλλά γιατί, όπως αναφέρουν οι Bruno David και Meredith Wilson, πραγματοποιείται «εκτός του

βραχίονα της λογοκρισίας των ελίτ που ασκούν την εξουσία» και, έτσι, καταφέρνει «να έρχεται αντιμέτωπη και σε αντίθεση με το χώρο που ορίζει η θεσμοθετημένη ζωή, χώρος καθορισμένος, αλλά και χώρος που καθορίζει» (2002: 43). Στην περίπτωση της Lefkoşa, της πρωτεύουσας του μη-αναγνωρισμένου κράτους της ΤΔΒΚ, οι εξουσίες του τουρκικού στρατού είναι αυξημένες σε αυτή τη συν-οριακή περιοχή. Οπότε, όπως φάνηκε και από την υπερβολικό τρόπο της δίωξης των νεαρών τ/Κύπριων για το σύνθημα κατά του «κατοχικού στρατού» (Hoak-Doering 2009: 158), αυτό που φάνηκε να ενόχλησε τις αρχές (που ελέγχονται από το στρατό) δεν ήταν βέβαια ότι το σύνθημα γράφτηκε «χωρίς άδεια», αλλά το ότι αποκαλούσε τον τουρκικό στρατό ως στρατό κατοχής, κάτι που δεν εμπίπτει στην επίσημη ρητορική της τ/Κυπριακής πλευράς, αλλά σε αυτή της ε/Κυπριακής.

Εικόνα 7: Stencils και γράψιμο σε δημόσια επιφάνεια της περιοχής Selimye στη βόρεια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας. Διακρίνονται, από πάνω προς τα κάτω, η διεθνή λέξη «sex», ένα μαυρο-κόκκινο σχέδιο που μοιάζει με έντομο (bit) και ένα γουρούνι. Επιπλέον, στο εσωτερικό του γουρουνιού (όπως φαίνεται στη μεγέθυνση) κάποιος έχει χαράξει της λέξεις «RUM DİKKAT» (Ρωμιοί [Έλληνες] Προσοχή). Φωτογραφία του συγγραφέα, Μάρτιος 2010.

Η πρακτική της ελεύθερης παρέμβασης στους τοίχους και τις επιφάνειες της πόλης φαίνεται πως ευδοκιμεί στην περιοχή της βόρειας Παλιάς Λευκωσίας. Σύμφωνα με τους τ/Κύπριους πληροφορητές μου, ενώ υπάρχουν παρεμβάσεις και σε περιοχές εκτός των τειχών της πόλης, στην Παλιά Λευκωσία συναντά κανείς το σύνολο αυτών των παρεμβάσεων, όπως για παράδειγμα τα stencil, που αναπτύχθηκαν μετά την αλλαγή της περιόδου 2003-2004. Όπως παρατηρεί ο Fred C. Blake, τα γκραφίτι είναι προϊόντα οριακών χώρων (1981). Με άλλα λόγια, είναι τα αποτελέσματα μιας πρακτικής που τείνει να εμφανίζεται περισσότερο σε περιοχές με αυξημένη οριακότητα. Ακολουθώντας μια ανάλυση που εμπνέεται από τον Turner (1967), ο Blake υποστηρίζει πως οι οριακοί χώροι είναι χώροι «μεταβατικοί όπου τα κοινωνικά όρια θολώνουν και οι κυρίαρχοι κανόνες συμπεριφοράς, αλλά και οι προσδοκώμενοι κοινωνικοί ρόλοι εισέρχονται σε μια κατάσταση αναμονής ή ακόμα και αντίστασης»

(1981:95). Ο συγγραφέας φαίνεται να υιοθετεί μια αρκετά ανοιχτή προσέγγιση της οριακότητας, η οποία συμπεριλαμβάνει διαφόρων ειδών χώρους, ενώ εστιάζει μόνο στα απελευθερωτικά χαρακτηριστικά της. Έτσι, μελετώντας τα αποτελέσματα του γκραφίτι στη Χαβάη, αναφέρεται σε δημόσιους, αλλά και ημι-δημόσιους χώρους της πόλης όπως είναι τα πάρκα, οι στάσεις των μέσων μαζικής μεταφοράς, τα πίσω καθίσματα των λεωφορείων και οι τουαλέτες σε μπαρ, σχολεία και πανεπιστήμια· όλοι χώροι που μπορούν να θεωρηθούν οριακοί μόνο με ένα διευρυμένο ορισμό της οριακότητας. Αντίθετα, στην περίπτωση της Παλιάς Λευκωσίας η οριακότητα της περιοχής λαμβάνει αρκετά διαφορετικές διαστάσεις.

Η συν-οριακή εντός των τειχών Λευκωσία μετατρέπεται σε οριακή όταν ανοίγουν τα περάσματα, ή οι πύλες, προς την εκατέρωθεν «άλλη» πλευρά. Μόνο τότε μετατρέπεται σε ένα μεταβατικό χώρο, ένα χώρο που λειτουργεί ως προέκταση του ενδιάμεσου χώρου της Νεκρής Ζώνης. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στη χωρική εγγύτητα της περιοχής στην Πράσινη Γραμμή, αλλά είναι ένα αποτέλεσμα της ανάδειξης του συνόλου της Παλιάς Λευκωσίας σε έναν αστικό χώρο όπου, μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης, άνθρωποι και ομάδες και από τις δύο πλευρές του διαχωρισμού μπορούσαν να συναντηθούν και, κατ' επέκταση, να πραγματοποιήσουν κοινές εκδηλώσεις και κινητοποιήσεις. Από τη στιγμή που πραγματοποιείται αυτή η αλλαγή, η Παλιά Λευκωσία μετατρέπεται σε έναν αστικό χώρο όπου τα κυρίαρχα όρια δεν είναι μόνο κοινωνικά, όπως αναφέρει ο Blake (ο.π.), αλλά είναι ταυτόχρονα πολιτικά, θρησκευτικά και εθνικά. Οπότε, φαίνεται πως μετά το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της Πράσινης Γραμμής, των περασμάτων προς την «άλλη» πλευρά δημιουργούνται παράλληλα και οι συνθήκες υπέρβασης των κυρίαρχων ορίων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη της πρακτικής του γκραφίτι και του stenciling, στην οριακή βόρεια Παλιά Λευκωσία, δεν καταφέρνει απλά να σχολιάσει μέσα από τα αποτελέσματά της τα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, που αφορούν τους δημιουργούς και την ευρύτερη κοινωνία, αλλά, παράλληλα, επιχειρεί μια υπέρβαση των προκαθορισμένων κανόνων συμπεριφοράς και των κυρίαρχων κοινωνικών, πολιτικών και εθνικών ορίων, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο των αποτελεσμάτων της. Ο παραπάνω συλλογισμός μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως κάθε παρέμβαση στην οριακή περιοχή της βόρειας Παλιάς Πόλης ενέχει και τη δυνατότητα υπέρβασης των προκαθορισμένων και κυρίαρχων ορίων και νοηματοδοτήσεων. Ωστόσο, ακολουθώντας τους David και Wilson, που μέσα από την ανάλυση του γκραφίτι

καταλήγουν σε πιο γενικές παρατηρήσεις σχετικά με την πολιτική σημασία των επιγραφών (τόσο των σύγχρονων, όσο και αυτών από παλαιότερες εποχές), πρέπει να σημειώσουμε πως κάθε παρέμβαση στο δημόσιο χώρο αποτελεί μια εδαφική (territorial) προσπάθεια, ένα σημάδεμα του τόπου (place marking) και, ως τέτοιο, αποτελεί πάντα την εγγραφή του εαυτού στο χώρο· αποτελεί την εγγραφή μιας ταυτότητας στο χώρο που συν-ταυτίζει το δημιουργό με έναν τόπο, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό της (2002:42-45). Υπό αυτήν την έννοια, το γκραφίτι, ως εγγραφή του εαυτού στο χώρο, είναι μια εδαφική προσπάθεια που αφορά στην έκφραση της ανάγκης για κοινωνική αναγνώριση των δημιουργών του και, έτσι, πραγματοποιείται ως αντίδραση στην πιθανότητα περιθωριοποίησής και αποκλεισμού τους από συγκεκριμένες περιοχές. Όπως το θέτουν οι παραπάνω συγγραφείς «είναι αυτή η πιθανότητα του αποκλεισμού, η αληθινή ή η φανταστική, η πραγματική ή η δυνητική, στην οποία αντιστέκεται το σημάδεμα του τόπου, που θέτει την εδαφική διάσταση [του γκραφίτι] ως επιτακτική» (ο.π.: 45).

Αν τα παραπάνω ισχύουν, τότε στην περίπτωση της ανάπτυξης της πρακτικής του γκραφίτι από τους τ/Κύπριους στην περιοχή της Παλιάς Πόλης, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η εμπλοκή τους στην ελεύθερη παρέμβαση στο δημόσιο χώρο της περιοχής δεν εκφράζει μόνο μια γενικότερη κοινωνική αλλαγή. Αντίθετα, καθώς παρεμβαίνουν στην οριακή περιοχή εντός των τειχών, καταφέρνουν την υπέρβαση των κυρίαρχων και προκαθορισμένων ορίων και, παράλληλα, εγγράφουν τους εαυτούς τους και τις διαφορετικές τους ταυτότητες στο χώρο, ενώ, την ίδια στιγμή, αντιστέκονται στον αποκλεισμό τους από την περιοχή που επιβάλλεται τόσο από τις στρατιωτικές δυνάμεις της Τουρκίας, που ελέγχουν την Πράσινη Γραμμή, όσο και από την κυρίαρχη παρουσία των Τούρκων εποίκων και μεταναστών.

9.2. Νότια Παλιά Λευκωσία

9.2.1. Πρακτική της χωρίς άδεια παρέμβασης στο δημόσιο αστικό χώρο της νότιας πλευράς της Παλιάς Πόλης

Φεβρουάριος του 2010. Είναι Παρασκευή, αργά το βράδυ και μετά από μια συνηθισμένη βραδιά στην πλατεία Φανερωμένης με πολύ κόσμο, καθόμαστε στην πλατεία μόνο πέντε-έξι άτομα. Όλοι γνωρίζομαστε μεταξύ μας και έτσι μιλάμε ελεύθερα. Στην παρέα βρίσκεται και ο Στέλιος, γκραφίτας και φοιτητής σε σχολή καλών τεχνών στο εξωτερικό. Επειδή σπουδάζει έξω, τον περισσότερο καιρό λείπει από τη Λευκωσία και, όπως μου είχε πει, τις φορές που επιστρέφει προσπαθεί να

κάνει όσα περισσότερα κομμάτια μπορεί στην περιοχή, γιατί «η πόλη χρειάζεται πάντα τα γκραφίτι». Καθώς συζητάμε για διάφορα, ανάμεσα σε αυτά και για το graffiti στην πόλη, ο Στέλιος προτείνει να πάμε να τον βοηθήσουμε να κάνει ένα κομμάτι. Μας λέει ότι έχει βρει το σημείο, αλλά χρειάζεται κάποια άτομα να προσέχουν μήπως περάσει κανείς και τον δει. Το συζητάμε λιγάκι και τελικά αποφασίζουμε να πάμε εγώ και ένας ακόμα από την παρέα. Στη διαδρομή μας αποκαλύπτει πως το σημείο που έχει επιλέξει είναι ο πλαϊνός τοίχος του κτιρίου που είχε καταληφθεί την περίοδο 2006-2008, γνωστό, μεταξύ των ατόμων της Φανερωμένης, ως Mala Casa. Αν και είχα ακούσει πολλά για την κατάληψη αυτή και τη σημασία της για την ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριότητας στην περιοχή, από διάφορους πληροφορητές μου, μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν μου είχε δοθεί η ευκαιρία να μπω στο κτίριο. Από τότε που εκκενώθηκε η κατάληψη το μεγάλο αυτό κτίριο, που βρίσκεται ανάμεσα στην κεντρική οδό Τρικούπη και την πλατεία του Παλιού Δημαρχείου, παρέμενε κλειδωμένο και άδειο. Η είσοδός του ήταν σε ένα πολύ στενό σημείο της Τρικούπη²⁰ ενώ η πίσω του πλευρά έβλεπε το κτίριο της κλειστής δημοτικής αγοράς της νότιας πλευράς της πόλης²¹. Φτάνοντας στην κλειδωμένη είσοδο, ο Στέλιος μου δείχνει το σπασμένο παράθυρο πάνω από την ξύλινη και αλυσοδεμένη πόρτα και καταλαβαίνω ότι αυτή θα είναι η είσοδός μας. Πριν το καταλάβω ο ένας από τους τρεις έχει πηδήξει και είναι ήδη μέσα. Ο Στέλιος πετάει τη τσάντα με τα σπρέι από το παράθυρο και σκαρφαλώνει αφήνοντάς με τελευταίο. Για μια στιγμή το σκέφτομαι, αλλά μόλις βλέπω από μακριά να έρχεται ένα αυτοκίνητο σκαρφαλώνω γρήγορα κι εγώ. Μέσα είναι σκοτάδι και δεν βλέπω

²⁰ Η οδός Τρικούπη είναι μια από τις πιο κεντρικές οδούς της περιοχής, η οποία ξεκινάει από τα τείχη της πόλης περνώντας από το τζαμί Omerie. Πριν το διαχωρισμό η οδός κατέληγε στο μεγάλο Τζαμί Selimye και την κεντρική αγορά της πόλης, ενώ μετά τη χάραξη της Πράσινης Γραμμής καταλήγει πια σε ένα στρατιωτικό οδόφραγμα. Τη σύγχρονη εποχή η οδός Τρικούπη έχει ένα διαφορετικό χαρακτήρα. Επειδή στο δρόμο αυτό βρίσκεται το τζαμί Omerie, ο μόνος εν λειτουργία μουσουλμανικός χώρος λατρείας στη νότια Λευκωσία, ο δρόμος έχει γίνει το κέντρο των μουσουλμάνων κατοίκων της Παλιάς Πόλης, οι οποίοι διατηρούν καταστήματα και δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Στον ίδιο δρόμο, και σχεδόν δίπλα στο οδόφραγμα της διαχωριστικής γραμμής, έγινε αργότερα και η κατάληψη του ανοιχτού χώρου στον οποίο επιχειρήθηκε η δημιουργία του αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου (Για το «Παρκού» βλ. Κεφάλαιο 7^ο).

²¹ Η κλειστή αγορά της νότιας πλευράς της Παλιάς Πόλης χτίστηκε μετά τα βίαια επεισόδια μεταξύ ενόπλων ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων, το 1963, που προκάλεσαν την επέμβαση των Η.Ε. και τον πρώτο διαχωρισμό της πόλης. Κατά τη διάρκεια των επεισοδίων οι τ/Κύπριοι κατέλαβαν την κλειστή αγορά (Bandabuliyi / Παντοπολείο), που βρίσκεται στο κέντρο της εντός των τειχών πόλης και δίπλα στο τζαμί Selimye, αναγκάζοντας τις ε/Κυπριακές δημοτικές αρχές να χτίσουν καινούρια αγορά στο χώρο που ήταν το παλιό δημαρχείο Λευκωσίας.

τίποτα, όμως οι άλλοι δύο φαίνεται να ξέρουν το κτίριο. Ο πρώτος στη σειρά μας οδηγεί, χρησιμοποιώντας το φακό του κινητού του, σε μια σκάλα που οδηγεί στον επάνω όροφο, από εκεί βγαίνουμε σε ένα εσωτερικό μπαλκόνι και τελικά ανεβαίνουμε στην ταράτσα από μια μεταλλική γυριστή σκάλα.

Εικόνα 8: Η είσοδος του κτιρίου της κατάληψης Mala Casa, στην οδό Τρικούπη (No. 111). Στο δεξί φύλο της ξύλινης πόρτας παρατηρούμε το διεθνές σύμβολο της κατάληψης (ένα βέλος μέσα σε κύκλο) που σημαδεύει το κτίριο θυμίζοντας σε αυτούς που ξέρουν τη χρήση του κτιρίου από τους καταληψίες. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2010.

Στην ταράτσα του κτιρίου η θέα σε συνδυασμό με την ησυχία της νύχτας δημιουργούν μια πολύ ωραία ατμόσφαιρα. Για λίγα λεπτά μείναμε και οι τρεις σιωπηλοί και κοιτούσαμε γύρω μας. Προς τα βόρεια κυριαρχούσαν οι επιβλητικοί μιναρέδες του τζαμιού Selimye και δίπλα μας βρισκόταν το μεγάλο κτίριο της δημοτικής αγοράς, που χτίστηκε στη νότια πλευρά τη δεκαετία του 1960. Μετά από λίγο χρόνο που περνάμε απολαμβάνοντας την ταράτσα, ο Στέλιος μας εξηγεί το σχέδιό του. Ήθελε να βάψει το κομμάτι του στον πλαϊνό τοίχο, αλλά για να το καταφέρει έπρεπε να πάει στα κεραμίδια της στέγης του δίπλα κτιρίου. Εκεί, στο δίπλα κτίριο, αν και ήταν σκοτεινά θα μπορούσε να τον δει όποιος περνούσε από κάτω. Έτσι, ήθελε από εμάς να κοιτάμε τις δύο πλευρές της πλατείας, που σχηματίζεται μπροστά στη δημοτική αγορά, και να τον ειδοποιήσουμε έγκαιρα για να κρυφτεί. Έτσι, ο ένας από εμάς πήγε μαζί του στη στέγη, για να κοιτάει την μια πλευρά και εγώ έμεινα στην ταράτσα για να κοιτάω από πιο ψηλά όλο το χώρο. Ήταν αργά και δεν είχε κίνηση, μόνο μερικά αυτοκίνητα και πολύ λίγοι πεζοί. Ήταν κάποιoi εργαζόμενοι στον καινούριο πολυχώρο βραδινής διασκέδασης, με το όνομα «Stoa», που είχε ανοίξει στην πλατεία, αλλά ήταν κυρίως απασχολημένοι με το καθάρισμα και το κλείσιμο των καταστημάτων.

Όση ώρα ήμασταν εκεί –και μου φάνηκε αρκετή– φοβόμουν συνέχεια μη μας δουν. Λίγο το ότι δεν ήξερα το χώρο στον οποίο βρισκόμουν, λίγο αυτοί που περνούσαν

πότε πότε, αλλά και η κίνηση στη Stoa, μου προκαλούσαν αρκετό άγχος. Ήταν και ο μεταλλικός ήχος του σπρέι (ο χαρακτηριστικός ήχος που κάνει το δοχείο όταν το κουνάς για να ανακατευτεί η μπογιά με την μπίλια που έχει μέσα), που ακουγόταν μέσα στη νύχτα, θυμίζοντας συνεχώς το τι κάνουμε, και δεν μπορούσα να είμαι ήρεμος. Προσπαθούσα να χαλαρώσω και να απολαύσω τη θέα, αλλά ένιωθα συνεχώς το ανάμεικτο συναίσθημα έξαψης, αγωνίας και φόβου που προκαλεί στον οργανισμό η αδρεναλίνη. Κάθε φορά που κάποιος περνούσε ένας από εμάς του το έλεγε και αυτός σταματούσε για λίγο και η διαδικασία φαινόταν να μην τελειώνει ποτέ. Την ίδια στιγμή, η μυρωδιά του σπρέι που είχε γεμίσει το χώρο γύρω μου, μιας και ήμουν ακριβώς από πάνω, ήταν σαν να με ζαλίζει λίγο και είχα την αίσθηση ότι έχει περάσει πολύ ώρα, είχε και ο ουρανός αρχίσει παίρνει λίγο φως από το ξημέρωμα. Που και που προσπαθούσα να σκύψω να δω τι κάνει και σε τι στάδιο βρίσκεται, αλλά από εκεί που ήμουν δεν τα κατάφερα. Σκεφτόμουν αν, τώρα που ξέρω με τι κόπο έγινε, θα μου άρεσε περισσότερο αυτό που θα έβλεπα, αν θα το εκτιμούσα παραπάνω. Κάποια στιγμή τελειώνει και μας φωνάζει να φύγουμε. Μαζευόμαστε μέσα στο κτίριο και αμέσως αρχίζουμε να μιλάμε, να γελάμε με μερικά αστεία και χαλαρώνουμε, έχει τελειώσει άλλωστε η «παράνομη» πράξη. Βγαίνουμε από το κτίριο, με τον ίδιο τρόπο που μπήκαμε, και αφού αφήνουμε τη τσάντα με τα σπρέι στο αμάξι, που ήταν παρκαρισμένο εκεί κοντά, πάμε προσεκτικά να δούμε το έργο από κάτω. Ο Στέλιος μου εξηγεί πως, συνήθως, αυτό είναι επικίνδυνο γιατί αν κάποιος σε έχει δει μπορεί να σε αναγνωρίσει, αλλά δεν μπορεί να κρατηθεί γιατί θέλει να δει πως φαίνεται. Όπως μας είπε, το σημείο το είχε διαλέξει γιατί θα φαινόταν ωραία από το δρόμο, αλλά και από τη Stoa.

□ **Εικόνα 9:** Το γκραφίτι του που έγινε στον πλαϊνό τοίχο του κτιρίου που βρισκόταν η κατάληψη Mala Casa, φωτογραφημένο από το μπαλκόνι του πολυχώρου Stoa (στη μικρή εικόνα φαίνεται το σχέδιο σε μεγέθυνση). Ένα στόμα ρωτάει ένα μάτι: «Ρε Ακούς?». Φωτογραφίες του συγγραφέα, Φεβρουάριος 2010.

Η περιοχή του Παλιού Δημαρχείου, όπως αποκαλείται ο χώρος γύρω από το κτίριο της δημοτικής αγοράς, είχε αλλάξει αρκετά από την εποχή που βρισκόταν εκεί η κατάληψη. Η σημαντικότερη αλλαγή ήταν το άνοιγμα του μεγάλου πολυχώρου βραδινής διασκέδασης Stoa, απέναντι από το κτίριο της αγοράς. Ο συγκεκριμένος πολυχώρος είχε, για τις ομάδες πολιτών που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, γίνει ένα σύμβολο της αλλαγής προς την αισθητικοποίηση και την εμπορευματοποίησή της Παλιάς Πόλης, γιατί είναι ένα μεγάλο κέντρο διασκέδασης, που είχε ανοίξει σχεδόν δίπλα στην Πράσινη Γραμμή, ακολουθώντας τα σχέδια ανάπλασης της συγκεκριμένης περιοχής. Τα σχέδια αυτά περιλαμβάνουν τη μεταφορά του δημαρχείου Λευκωσίας σε νέο κτίριο που θα χτιστεί λίγο πιο πέρα, αλλά και τη μετατροπή της δημοτικής αγοράς σε πολιτιστικό κέντρο. Η Stoa ήταν, λοιπόν, μια από τις πρώτες δυνάμεις που ασκούσαν με σκοπό την αλλαγή της συν-οριακής και παραμελημένης Παλιάς Λευκωσίας, φέρνοντας νέους χρήστες και αλλάζοντας την αίσθηση του χώρου, μια διαδικασία αστικού μετασχηματισμού που, όπως έχουμε πει σε προηγούμενα κεφάλαια, περιγράφεται και με τον όρο εξευγενισμός (gentrification).

Εικόνα 10: Απεικόνιση της πλατείας του Παλιού Δημαρχείου στο χάρτη της Παλιάς Λευκωσίας και της θέσης της στην εντός των τειχών περιοχή

Ο πολυχώρος Stoa στεγάζεται σε ένα μεγάλο κτίριο το οποίο κυριαρχεί στην περιοχή του Παλιού Δημαρχείου. Ήταν μια μεγάλη επένδυση (έξι εκ. ευρώ σύμφωνα με το διευθυντή του χώρου) που φαινόταν πως είχε έρθει για να μείνει στην πόλη, γιατί η παρουσία του είχε αρχίσει να αλλάζει αισθητά την περιοχή. Τις Παρασκευές και τα Σάββατα δεκάδες αυτοκίνητα γέμιζαν τον ελεύθερο χώρο μπροστά στη Δημοτική

Αγορά και, έτσι, για να διασφαλίσει αυτό το χώρο ως πάρκινγκ για τους πελάτες²², η διεύθυνση του χώρου ασκούσε πιέσεις στις δημοτικές αρχές για να μεταφερθεί η ανοιχτή λαϊκή αγορά που γινόταν στον ίδιο χώρο κάθε Σάββατο (κάτι το οποίο αργότερα κατάφερε). Ο εξευγενισμός που προωθούσε η Stoa στην περιοχή αφορούσε κυρίως αλλαγές οι οποίες θα διευκόλυναν τους πελάτες του χώρου, οι οποίοι προέρχονταν από τα μεσαία και υψηλότερα οικονομικά στρώματα των ε/Κυπρίων και, συνήθως, ήταν άνθρωποι που δεν γνώριζαν την Παλιά Πόλη ή ακόμα φοβόντουσαν να πάνε εκεί, γιατί είχε «ξένους» και ήταν σκοτεινά και παραμελημένα. Ο διευθυντής του Stoa ήταν ένας σαραντάρης επιχειρηματίας ο οποίος, όταν ένα μεσημέρι στις αρχές του 2011 τον επισκέφτηκα στο γραφείο του για να μιλήσουμε, φορούσε κουστούμι και κάπνιζε ένα μεγάλο πούρο καθώς δούλευε στο φορητό υπολογιστή του. Στη συζήτησή μας, ο επιχειρηματίας μου μίλησε κυρίως για τα προβλήματα που είχε η επιχείρησή, τα οποία περιλάμβαναν τόσο την παρουσία των μεταναστών στην περιοχή γύρω από την οδό Τρικούπη και το τζαμί Omerie, όσο και τη λειτουργία της ανοιχτής (λαϊκής) αγοράς του Σαββάτου.

«Κατεβαίνοντας την Τρικούπη είναι σαν να περνάς από τη Μέση Ανατολή... Ε και έτσι ο κόσμος φοβάται να περάσει για να έρθει εδώ. Εμείς δεν λέμε ότι είναι επικίνδυνοι αυτοί επειδή είναι ξένοι, αλλά ο κόσμος φοβάται επειδή δεν γνωρίζει την περιοχή και δεν ξέρει και που να παρκάρει... Η λαϊκή του Σαββάτου είναι ένα άλλο πρόβλημα. Στην αρχή δεν τηρούσαν τα ωράρια, δηλαδή, από τις τρεις το πρωί του Σαββάτου μέχρι τις τέσσερις το απόγευμα, έτσι ώστε μέχρι τις έξι να έχει καθαριστεί ο δρόμος να μπορούμε κι εμείς να δουλέψουμε. Μετά από τη δική μας παρέμβαση άρχισαν να τηρούν τα ωράρια, όμως εξακολουθεί να είναι κάτι άσχημο. Κατά τη διάρκεια της ημέρας –όταν λειτουργεί η αγορά– είναι όμορφο πράμα, όμως όταν τελειώνει είναι άσχημο, είναι βρομιά που μου απωθεί κόσμο αντί να μου φέρνει...»

□

Εικόνα 11: Μπροστά στο πολυχώρο Stoa την περίοδο των Χριστουγέννων του 2010. Φωτογραφία του συγγραφέα.

²² Ο ανοιχτός χώρος μπροστά στη Δημοτική Αγορά, που η Stoa χρησιμοποιούσε ως χώρο στάθμευσης των πελατών της, μετατράπηκε αργότερα, το 2015, σε πλατεία. Η μετατροπή του χώρου σε πλατεία σημαίνει πως η πρόσβαση για τα οχήματα απαγορεύθηκε, με αποτέλεσμα να χάσει η Stoa το χώρο στάθμευσης.

Εικόνα 12: Ο ανοιχτός χώρος μπροστά στο κτίριο της δημοτικής αγοράς την ώρα της λαϊκής αγοράς του Σαββάτου. Ευθεία μπροστά διακρίνεται το κτίριο του πολυχώρου «Stoa» (από το λευκό του χρώμα), στο βάθος φαίνονται οι μιναρέδες του τζαμιού Selimye και στα αριστερά, το κτίριο με τη μικρή μαύρη σημαία στην ταράτσα, είναι αυτό στο οποίο στεγαζόταν η κατάληψη «Malla Casa». Φωτογραφία του

Διάφοροι συνομιλητές μου, τόσο μέλη των διαφόρων πολιτικών ομάδων ή ομάδων κατοίκων που δραστηριοποιούνταν ακτιβιστικά γύρω από τα θέματα της αλλαγής και ανάπτυξης της Παλιάς Πόλης²³, όσο και νεαροί από τη Φανερωμένη, μου είχαν εκφράσει τη δυσαρέσκειά τους για τον επιθετικό τρόπο που συμπεριφερόταν η Stoa στην περιοχή. Κατά τη γνώμη τους, τέτοιος τρόπος συμπεριφοράς έδειχνε ότι η διεύθυνση κοιτούσε μόνο το κέρδος της επιχείρησης και δεν ενδιαφερόταν για την επιβάρυνση της περιοχής και των κατοίκων ή για την αλλοίωση του αρχιτεκτονικού της χαρακτήρα. Επίσης, πολλοί πληροφορητές μου θεωρούσαν τον κόσμο της Stoa πολύ διαφορετικό από αυτούς, κόσμο που δεν «ανήκε» κατά τη γνώμη τους στην Παλιά Πόλη. Συχνά στις περιγραφές τους για την Παλιά Πόλη και για τη δική τους ταυτότητα σε σχέση με το χαρακτήρα της περιοχής, χρησιμοποιούσαν τον κόσμο που ερχόταν εντός των τειχών, αλλά μόνο για να πάει σε μέρη όπως τη Stoa, ως παράδειγμα για να μου εξηγήσουν τι δεν ήταν οι ίδιοι.

Το κομμάτι που περιγράψαμε στην αρχή αυτού του μέρους, έγινε στον πλαϊνό τοίχο του κτιρίου της πρώην κατάληψης και όπως φαίνεται και στη φωτογραφία που παραθέτουμε παραπάνω (Εικ. 9), ήταν σχεδιασμένο για να βρίσκεται μέσα στο οπτικό πεδίο των πελατών του πολυχώρου Stoa. Επιχειρώντας μια ερμηνεία του συγκεκριμένου κομματιού, θα λέγαμε πως ο δημιουργός φαίνεται να επιχειρεί να

²³ Τέτοια θέματα ήταν για παράδειγμα η ανάπλαση της πλατείας Ελευθερίας (για περισσότερα βλ. Demertίου 2006a), τα σχέδια της Αρχιεπισκοπής Κύπρου για την ανέγερση νέου Καθεδρικού Ναού στην Παλιά Λευκωσία, αλλά και τα προβλήματα που δημιουργούν, ιδιαίτερα τα Σαββατοκύριακα, η κίνηση και στάθμευση των οχημάτων των πελατών των διαφόρων νέων μαγαζιών βραδινής διασκέδασης (όπως τη «Stoa»), στον περιορισμένο διαθέσιμο χώρο της εντός των τειχών περιοχής.

εκφράσει ακριβώς αυτή τη διαφορά μεταξύ των ατόμων που θεωρούν τους εαυτούς τους ως μέρη της Παλιάς Πόλης και των νέων χρηστών της περιοχής που προσελκύουν τα νέα κέντρα διασκέδασης. Δηλαδή, το κομμάτι φαίνεται να σχολιάζει την έλλειψη επικοινωνίας του κόσμου που προσελκύει η Stoa με τους ανθρώπους που συχνάζουν και κατοικούν στην Παλιά Πόλη, αλλά και την έλλειψη επικοινωνίας του πολυχώρου με τον αρχιτεκτονικό και πολιτισμικό χαρακτήρα της περιοχής. Αυτοί ήταν και οι λόγοι για τους οποίους η Stoa γινόταν συχνά «στόχος» των παρεμβάσεων των νεαρών στην περιοχή. Σύνθημα και γκραφίτι στους τοίχους των γύρω κτιρίων (βλ. Εικ. 13), αλλά και επιθέσεις με μαρκαδόρους και σπρέι στις πινακίδες που είχε τοποθετήσει η Stoa στους γύρω δρόμους, προς καθοδήγηση των πελατών της, ήταν συχνή δραστηριότητα διαφόρων από τους νεαρούς που συχνάζουν στην περιοχή και «φροντίζουν» ή «επιμελούνται» τους τοίχους.

□

Εικόνα 13: Σύνθημα στην περιοχή του Παλιού Δημαρχείου, δίπλα στον πολυχώρο Stoa. Το σύνθημα σχολιάζει την εμφάνιση του Stoa στην περιοχή εκφράζοντας την προτίμηση του/ων δημιουργού/ών του στη χαρακτηριστική κίτρινη πορώδη πέτρα των κτιρίων της Παλιάς Λευκωσίας (πουρόπετρα) και στα δέντρα, σε αντίθεση με το πλαστικό και τα τσιμέντα των νέων κτιρίων που εμφανίζονται στην περιοχή όπως αυτό του πολυχώρου Stoa. Φωτογραφία του συγγραφέα, 2009.

9.2.2. Η πρακτική του γκραφίτι ως ενσώματη και καθημερινή πρακτική

Η *πρακτική του γκραφίτι*, δηλαδή, η αυτο-εξουσιοδοτημένη και χωρίς άδεια παρέμβαση στις επιφάνειες του κτισμένου περιβάλλοντος που συγκροτεί το δημόσιο χώρο, είναι μια αρκετά διαδεδομένη πρακτική στη νότια πλευρά της Λευκωσίας και ιδιαίτερα στην περιοχή εντός των τειχών. Σε αντίθεση με τη βόρεια πλευρά, η οποία ήταν για χρόνια αποκλεισμένη από τον «έξω κόσμο», η νότια πλευρά της πόλης είχε να επιδείξει διάφορες παρεμβάσεις στους τοίχους της ήδη από τη δεκαετία του 1990. Ωστόσο, η πρακτική του γκραφίτι γνωρίζει και αυτή μια έντονη ανάπτυξη από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά, που συνδέεται με τη γενικότερη αλλαγή και ανάπτυξη των δραστηριοτήτων που μελετάμε. Στην πρακτική εμπλέκονται διάφοροι δρώντες (και ομάδες), που διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα και με τα είδη των παρεμβάσεων που συναντά κανείς στους δρόμους της πόλης. Έτσι, τα κύρια είδη των

παρεμβάσεων διαχωρίζονται ανάμεσα στο «κλασικό» γκραφίτι, την τέχνη του δρόμου (ή μετά-γκραφίτι), το ποδοσφαιρικό ή οπαδικό γκραφίτι και συνθήματα, και, τέλος, το πολιτικό ή ακτιβιστικό γκραφίτι και συνθήματα²⁴. Η διαφορές μεταξύ αυτών των τεσσάρων κύριων ειδών του γκραφίτι είναι τόσο αισθητικές, όσο και πολιτισμικές. Δηλαδή, δεν διαφέρουν μεταξύ τους μόνο τα αποτελέσματα της πρακτικής με αισθητικούς όρους, αλλά διαφέρουν και τα άτομα και οι ομάδες που εμπλέκονται στην πρακτική με πολιτισμικούς όρους. Οπότε, στους τοίχους και τις επιφάνειες της περιοχής εντός των τειχών συναντά κανείς όλα τα παραπάνω είδη παρέμβασης. Ωστόσο, η κύρια ομάδα που παρεμβαίνει με αυτόν τον τρόπο στην περιοχή είναι η ομάδα αυτών που εμπλέκονται στην από τα κάτω πολιτισμική και πολιτική δραστηριότητα. Οι δράστες και δημιουργοί που ανήκουν σε αυτήν την ομάδα, δραστηριοποιούνται, είτε ως άτομα, είτε ως μικρές ομάδες, και παρεμβαίνουν στην πόλη κυρίως με πολιτικά και ακτιβιστικά συνθήματα, αλλά και χρησιμοποιώντας μοτίβα και τεχνικές που συνδέονται με το «κλασικό» γκραφίτι, την τέχνη του δρόμου και το stencil, τα οποία συχνά συνοδεύονται από πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα. Η πρακτική του γκραφίτι αναπτύχθηκε από την ομάδα αυτή παράλληλα με τη ανάπτυξη της γενικότερης δραστηριοποίησης από τα κάτω και, έτσι, αποτελεί ένα βασικό μέρος της επιρροής που αυτή ασκεί στο δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και της αλλαγής της περιοχής. Το παρακάτω απόσπασμα από το κυπριακό ιστολόγιο (weblog) «σύρμα στο computer» είναι ενδεικτικό της επιρροής των παρεμβάσεων στους τοίχους στο σύγχρονο χαρακτήρα της συγκεκριμένης περιοχής, όπως τον παρατηρεί ο συγγραφέας της ανάρτησης το Σεπτέμβριο του 2009:

Το δείλις στη χώρα [ενοεί την πρωτεύουσα Λευκωσία] επήα με έναν παρέα μου στην παλιά Λευκωσία..τζιαμαι πισω που την αρχιεπισκοπη..μεσω της πλατειας της φανερωμενης ως την Ληδρας...ειχα ζαναπερασει πριν 2-3 εφτομαδες οταν επηαμεν εναν γυρον στην βορεια Λευκωσια - θεωρω το καθηκον μου να συνοδευκω κοσμο [για την πρωτην του/της φορα] στην βορεια Λευκωσια..να δει οτι εν η αλλη μερκα της πολης του/της..της χωρας του/της..οτι τα πλασματα ποτζει εν σαν ποδα..το ιδιο τζαι τα κτισματα..Αλλα η παλια Λευκωσια ηταν αποκαλυψη..πρωτη φορα εγοητευσεν με κατι στην χωρα υστερα που χρονια..σε μιαν φαση εμ οιαζεν με flashback..αθθυμιζεν μου την πρωτη φορα που επηα στα εξαρχεια την δεκαετια του 80..εμοιαζαν με ενα ποιητικο βιβλιο της εξεγερσης..ετσι τζαι η χωρα τωρα..τωρα, τουτην την εφτομαδα, εισιεν τζαι νεα ποστερ..την προηγουμενη φορα εμ ειεν μου το "πουλλιν

²⁴ Θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ πως οι κατηγορίες αυτές δεν είναι σε καμία περίπτωση «κλειστές», αλλά αντίθετα σε πολλές περιπτώσεις παρουσιάζουν αλληλοεπικαλύψεις. Έτσι, η χρήση αυτής της κατηγοριοποίησης γίνεται εδώ για λόγους περιγραφής της πρακτικής, αλλά και σύγκρισης με την αντίστοιχη στη βόρεια πλευρά της πόλης.

επετασεν"[αναφέρεται σε ένα διάσημο stencil που υπήρχε στην περιοχή εκείνη την περίοδο]..*τωρα ηταν μια αφισα...*

<http://sirmastocomputer.blogspot.com/2009/09/public-moods.html>

Στο απόσπασμα παρατηρούμε πως με αφορμή τις παρεμβάσεις στους τοίχους της Παλιάς Λευκωσίας, τα γκραφίτι αλλά και τις αφίσες, ο συντάκτης νοηματοδοτεί με θετικό τρόπο τη σχέση που βλέπει μεταξύ της περιοχής αυτής και των Εξαρχείων της Αθήνας. Ενώ, όπως συζητήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο πρόεδρος της επιτροπής νομικών της βουλής της Κυπριακής Δημοκρατίας και τα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν την «εξαρχαιοποίηση» της πλατείας Φανερωμένης ως μια αρνητική και επικίνδυνη μεταβολή της περιοχής, την οποία θέλουν να ανακόψουν, και καλούν την αστυνομία να πάρει μέτρα, στο παραπάνω απόσπασμα προωθούνται διαφορετικά νοήματα για τη μεταβολή του αστικού χώρου της εντός των τειχών πόλης. Η Παλιά Λευκωσία «ήταν αποκάλυψη» στα μάτια του συντάκτη και σε αυτό συμβάλουν οι παρεμβάσεις στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες, οι οποίες του θυμίζουν την πρώτη φορά που πήγε στα Εξάρχεια τη δεκαετία του 1980. Έτσι, από τη μια πλευρά τα «Εξάρχεια» προβάλλονται από τον πρόεδρο της επιτροπής νομικών ως χώρος ανομίας με φιλοσοφίες «ξένες» και επικίνδυνες για την Κύπρο, ενώ, από την άλλη, τα «Εξάρχεια» παρουσιάζονται ως ένα ρομαντικοποιημένο κέντρο της αμφισβήτησης και της «εξέγερσης».

□

Εικόνα 14: Stencils στη Νότια Παλιά Λευκωσία με έντονα πολιτικά μηνύματα. Αριστερά η εικόνα μιας κάμερας ασφαλείας, που γράφει στα Αγγλικά «Ασφαλής Κατάσκοπος» (Safe Spy), σχολιάζει την παγκόσμια τάση ελέγχου του δημόσιου χώρου με ηλεκτρονικά μέσα. Δεξιά η εικόνα του Αρχιεπίσκοπου Κύπρου, με το νόμισμα του Ευρώ στη θέση του φωτοστέφανου, και από κάτω το λογοπαίγνιο «Ευρογήται», σχολιάζοντας τις επιχειρηματικές δραστηριότητες της εκκλησίας της Κύπρου. Το συγκεκριμένο στένσιλ εμφανίστηκε την εποχή των κινητοποιήσεων ενάντια στα σχέδια του Αρχιεπίσκοπου για ανέγερση νέου καθεδρικού ναού στην Παλιά Λευκωσία. Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Αυτό βέβαια που έχει ενδιαφέρον εδώ, πέρα από τις δύο διαφορετικές νοηματοδοτήσεις των «Εξαρχείων», είναι ότι η αλλαγή προς τα «Εξάρχεια», και στις

δύο περιπτώσεις, γίνεται αντιληπτή σε μεγάλο βαθμό μέσα από τις παρεμβάσεις στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες της πόλης και αυτό αναδεικνύει την επιρροή που ασκούν στη διαμόρφωση της περιοχής. Πέρα, όμως, από την επιρροή που ασκούν στο χώρο τα αποτελέσματα της χωρίς άδεια οπτικής παρέμβασης, η πρακτική περιλαμβάνει και την ενσώματη εμπειρία των ατόμων που εμπλέκονται με αυτή. Δηλαδή, τις σχέσεις που οι δράστες συνάπτουν με τον ίδιο το χώρο και το περιβάλλον της πόλης μέσα από τη βιωμένη ενσώματη εμπειρία τους. Όπως φαίνεται από την παραπάνω εθνογραφική περιγραφή της παραγωγής του κομματιού απέναντι από τον πολυχώρο Stoa, η πρακτική του γκραφίτι είναι μια έντονα ενσώματη και συναισθητηριακή εμπειρία που περιλαμβάνει τόσο τη σωματική κίνηση στο αστικό περιβάλλον, μέσω της οποίας πραγματοποιείται η επιλογή του σημείου της παρέμβασης και η πρόσβαση σε αυτό, όσο και τις αισθήσεις, που συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στην ολοκλήρωση της παρέμβασης. Μέσα από την ενσώματή τους εμπειρία οι δημιουργοί δεν καταφέρνουν μόνο να παρέμβουν στο δημόσιο χώρο και να περάσουν τα μηνύματά τους, αλλά βιώνουν, σχετίζονται και αντιλαμβάνονται τον αστικό χώρο με διαφορετικούς τρόπους δημιουργώντας τη «δική τους βιωμένη πόλη». Η ενσώματη εμπειρία της πόλης γίνεται, λοιπόν, ένας από τους τρόπους με τους οποίους οι δημιουργοί μετατρέπουν το χώρο της Παλιάς Πόλης σε τόπο επενδυμένο με μνήμη και νόημα.

Εικόνα 15: Φωτογραφίες από συνθήματα γραμμένα σε τοίχους της νότια Παλιάς Λευκωσίας. Το πρώτο (αριστερά) αναφέρεται στην μετανάστευση και εκφράζει την αντίθεση των δημιουργών του στη χρήση των όρων «παράνομοι μετανάστες» ή «λαθρομετανάστες» από τον κυρίαρχο λόγο των ΜΜΕ, λέγοντας (στα Αγγλικά για να καταλαβαίνουν και οι μετανάστες κάτοικοι της περιοχής): «Κανένας Άνθρωπος δεν είναι Παράνομος». Το δεύτερο (δεξιά) αναφέρεται στα γεγονότα στην πλατεία Tahrir στο Κάιρο της Αιγύπτου, που οδήγησαν στην πτώση του προέδρου Μουμπάρακ στις αρχές του 2011. Τέλος, με την προσθήκη του Α μέσα στο κύκλο, παγκόσμιο σύμβολο του «Αναρχισμού», οι δημιουργοί των συνθημάτων αυτών φροντίζουν να δείχνουν σαφή πολιτική θέση. Φωτογραφίες του συγγραφέα 2010-2011.

Εικόνα 16: Συνθήματα στην νότια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας. Το πρώτο (αριστερά) βρίσκεται απέναντι από την πίσω πλευρά του κτιρίου της Αρχιεπισκοπής και σχολιάζει τις επιχειρηματικές δραστηριότητες της εκκλησίας της Κύπρου. Το δεύτερο (δεξιά) γράφει «Smash Capitalism» (Διαλύστε τον Καπιταλισμό) δημιουργώντας ένα τελικό αποτέλεσμα αρκετά κοντά στην αισθητική του «κλασικού» γκραφίτι στο οποίο συνδυάζεται και το Α σε κύκλο. Αυτός μάλλον είναι και ο λόγος για τον οποίο κάποιος, ή κάποιιοι, με αντίθετες πολιτικές θέσεις παρενέβηκαν γράφοντας από πάνω από το σχέδιο τον «κέλτικο σταυρό» (σταυρός σε κύκλο), ένα διεθνές ακρο-δεξιό σύμβολο. Φωτογραφία του συγγραφέα, Νοέμβριος 2009.

Ωστόσο, πέρα από τις σχέσεις με το αστικό περιβάλλον, αυτοί/ες που παρεμβαίνουν στους τοίχους αναπτύσσουν, επίσης, σχέσεις τόσο μεταξύ τους, όσο και με άλλες ομάδες που ενδέχεται να συναντήσουν κατά τη διάρκεια της πρακτικής αυτής, οι οποίες είναι καθοριστικής σημασίας για τη συγκρότηση τόσο των ομάδων, όσο και των ταυτοτήτων των υποκειμένων που εμπλέκονται στην πρακτική. Η εμπλοκή των ομάδων και ατόμων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στη νότια Λευκωσία με την πρακτική του γκραφίτι περιλαμβάνει, είτε τις περιοδικές και στοχευμένες παρεμβάσεις στη Παλιά Λευκωσία, ή άλλες περιοχές της πόλης, είτε την καθημερινή «φροντίδα» ή «επιμέλεια» των τοίχων και των άλλων επιφανειών των περιοχών στις οποίες οι δράστες συχνάζουν. Από τη μία πλευρά, οι στοχευμένες παρεμβάσεις έχουν συνήθως χαρακτήρα κριτικής, σχολιασμού ή προπαγάνδας, όπως για παράδειγμα τα συνθήματα που σχολιάζουν γεγονότα στην τοπική και την παγκόσμια επικαιρότητα, τα σχέδια και τα έργα που προπαγανδίζουν συγκεκριμένες πολιτικές ιδέες και θέσεις ή, ακόμα, και τις οργανωμένες εξορμήσεις για το σβήσιμο συνθημάτων από άλλες εχθρικές ομάδες²⁵. Από την άλλη, η καθημερινή «επιμέλεια» πραγματοποιείται από

²⁵ Οι οργανωμένες εξορμήσεις με στόχο το σβήσιμο άλλων συνθημάτων αφορούν τα συνθήματα με εθνικιστικό και ακρο-δεξιό ή και φασιστικό-ναζιστικό χαρακτήρα που χρησιμοποιούν σύμβολα όπως τον κέλτικο σταυρό ή την σβάστικα. Τέτοια συνθήματα και σύμβολα γράφονται, είτε από οργανωμένες ομάδες με ακρο-δεξιό πολιτικό χαρακτήρα, όπως είναι η πολιτική οργάνωση ΕΛΑΜ (Ελληνικό Λαϊκό Μέτωπο), ή από τους οργανωμένους οπαδούς της ποδοσφαιρικής ομάδας ΑΠΟΕΛ (Αθλητικός Ποδοσφαιρικός Όμιλος Ελλήνων Λευκωσίας). Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στο σβήσιμο τέτοιων συνθημάτων, όπως και

αυτούς που εμπλέκονται στενά με την πρακτική τόσο στους χώρους τους οποίους συχνάζουν, όσο και σε αυτούς τους οποίους χρησιμοποιούν στις καθημερινές τους μετακινήσεις, και έχει χαρακτήρα διόρθωσης και παρέμβασης στα αποτελέσματα των ενεργειών άλλων ομάδων ή φορέων, των οποίων τη δράση δεν εγκρίνουν ή διαφωνούν πολιτικά.

Στην πρώτη περίπτωση, οι στοχευμένες παρεμβάσεις πραγματοποιούνται κυρίως τις βραδινές ώρες, είτε από ήδη συγκροτημένες ομάδες, είτε από ομάδες που συγκροτούνται για τη συγκεκριμένη «εξόρμηση». Τέτοιες εξορμήσεις είναι συνήθως ήδη προγραμματισμένες, όμως συχνά πραγματοποιούνται και μετά από αυθόρμητες αποφάσεις, συνήθως κατά τη διάρκεια του βραδινής συνάντησης στα διάφορα στέκια. Η επιλογή των χώρων, αλλά και το περιεχόμενο των συνθημάτων ή άλλων παρεμβάσεων είναι πολλές φορές μια συλλογική διαδικασία κατά την οποία τοποθετούνται οι στόχοι της παρέμβασης, σχολιάζονται και οπτικοποιούνται οι διάφορες ιδέες και, τέλος, επιλέγονται συγκεκριμένοι χώροι και σημεία στο αστικό περιβάλλον. Κατά τη διάρκεια της δράσης, οι ομάδες οργανώνονται και λειτουργούν με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να μπορούν να προειδοποιήσουν αυτούς που κάνουν την παρέμβαση, ελέγχοντας τους γύρω δρόμους, με σκοπό να αποφευχθεί κάποια σύλληψη ή επαφή με άλλες εχθρικές ομάδες που μπορεί να κυκλοφορούν στην πόλη την ίδια ώρα. Οι συνδέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων των ομάδων, τόσο κατά τη διαδικασία επιλογής τόπου και περιεχομένου της παρέμβασης, όσο και κατά τη διάρκεια της δράσης είναι στενές. Έτσι, οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των δραστών στις δύσκολες και επικίνδυνες συνθήκες του δρόμου, αποτελούν σχέσεις εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης και πολλές φορές και φιλίας. Ωστόσο, παράλληλα, αναπτύσσονται και σχέσεις αντιπαλότητας και καχυποψίας, μεταξύ των δραστών και των υπολοίπων ατόμων που ενδέχεται να τους δουν, μιας και κάθε άγνωστο άτομο στο δρόμο παρουσιάζεται εν δυνάμει απειλητικό για την ασφάλειά τους. Μέσω της βραδινής πρακτικής στους άδειους δρόμους, τα άτομα συγκροτούν ομάδες, λειτουργούν συλλογικά, επιτελούν της ταυτότητές τους και, ταυτόχρονα, οικειοποιούνται τους χώρους της πόλης, μετατρέποντάς τους σε βιωμένους τόπους, ενώ τους αποδίδουν συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτικά χαρακτηριστικά, τα οποία επηρεάζουν το χαρακτήρα της περιοχής. Με άλλα λόγια, και όπως το θέτουν οι David

---

στην παραγωγή συνθημάτων με αριστερό ή αντιεξουσιαστικό πολιτικό χαρακτήρα συμμετέχουν και οι οργανωμένοι οπαδοί της ποδοσφαιρικής ομάδας ΟΜΟΝΟΙΑ.

και Wilson, «μέσω του σημαδέματος του τόπου διεκδικείται η κυριότητα στο χώρο, αλλά και στο δικαίωμα στο χώρο» (2002: 43). Δηλαδή, εγγράφοντας τους εαυτούς τους και τις ταυτότητές τους στο χώρο της πόλης, τα άτομα που εμπλέκονται στην πρακτική διεκδικούν τις συγκεκριμένες περιοχές ως δικές τους ενώ, παράλληλα, τις υπερασπίζονται τόσο από τον έλεγχο των αρχών, όσο και από τις παρεμβάσεις άλλων (εχθρικών προς αυτούς) ομάδων.

□ **Εικόνα 17:** Φωτογραφίες από παραποιήσεις εθνικιστικών και ρατσιστικών συνθημάτων στην περιοχή Φανερωμένης. Αριστερά, το αρχικό σύνθημα γράφει με greeklish (πολύ διαδεδομένος τρόπος να γράφουν ελληνικά στο Internet - ιδιαίτερα οι μαθητές αγγλόφωνων σχολείων) «H Kypros ine Elliniki», ένα πολύ γνωστό σύνθημα ήδη από τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Στη φωτογραφία παρατηρούμε πως κάποιος έχει διαγράψει το «Elliniki» και έχει προσθέσει με ελληνικούς χαρακτήρες «Ξεκολιάρα», τονίζοντας τον χαρακτήρα του νησιού αλλά και τις εναλλαγές των κατακτητών. Δεξιά, ακροδεξιοί είχαν γράψει αρχικά το σύνθημα «Εξω οι Ξένου», το οποίο παραποιήθηκε στο «Εξω οι Ξενοφοβου». Φωτογραφίες του συγγραφέα, 2009 (αριστερά) και 2011 (δεξιά).

9.2.3. Καθημερινή επιμέλεια των δρόμων – ‘Editing the streets’

Η δεύτερη περίπτωση της ενασχόλησης των ατόμων που εμπλέκονται στην πρακτική της αυτο-εξουσιοδοτημένης παρέμβασης στο δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας παρουσιάζει κάπως διαφορετικά χαρακτηριστικά. Είναι η καθημερινή «επιμέλεια» ή «φροντίδα» των δρόμων, η οποία είναι περισσότερο μια προσωπική ενασχόληση που πραγματοποιείται, είτε στους χώρους που τα μέλη των ομάδων αυτών συχνάζουν, είτε στους δρόμους και χώρους που χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους. Η «επιμέλεια των δρόμων» είναι μια έννοια που χρησιμοποίησε ένας από τους πιο ενεργούς στους τοίχους της πόλης ε/Κύπριους πληροφορητές μου, κατά τη διάρκεια μιας βραδινής μας βόλτας από την πλατεία Φανερωμένης σε ένα κοντινό μπαρ. Καθώς περπατούσαμε, ως παρέα πέντε-έξι ατόμων, ο Νίκος έμενε συχνά πίσω και τον έχανα από τα μάτια μου. Μετά από δυο-τρεις φορές που έμεινε πίσω πήγα να τον ψάξω και να δω τι τον καθυστερεί. Τον βρήκα πίσω από μια κολόνα να ξύνει με το

νύχι του κάτι και τον ρωτάω «-Μα τι κάνεις εκεί;» Πριν προλάβει να απαντήσει βλέπω πως είναι ένα αυτοκόλλητο με εθνικιστικό περιεχόμενο. Δεν τα κατάφερε όμως γιατί το αυτοκόλλητο ήταν καλά κολλημένο στη μεταλλική επιφάνεια της κολόνας και, έτσι, βγάζει ένα μαύρο χοντρό μαρκαδόρο από τη τσέπη του και το καλύπτει με δυο-τρεις οριζόντιες γραμμές. Αφού τελείωσε γυρίζει, με κοιτάει και μου λέει, με πονηρό ύφος στα Αγγλικά: «*Editing the streets my friend!*».

Όταν η ασχολία της καθημερινής επιμέλειας των τοίχων γίνεται σε χώρους στέκια (όπως είναι η πλατεία Φανερωμένης), τότε οι παρεμβάσεις που συγκεντρώνονται και προστίθενται η μια στην άλλη διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό το συγκεκριμένο τοπίο και αποτελούν καθοριστικό μέρος της εικόνας και, τελικά, του χαρακτήρα του. Στις περιπτώσεις αυτές η εικόνα που σχηματίζεται επηρεάζει τις εντυπώσεις προς τα έξω για το σύνολο αυτών που συνδέονται με το συγκεκριμένο χώρο. Εκεί, η επιμέλεια των επιφανειών γίνεται από πολλούς από τους θαμώνες και παίρνει το χαρακτήρα της δημιουργικής κριτικής, η οποία προκαλεί συζητήσεις μέσα από τις οποίες η ομάδα διαπραγματεύεται εσωτερικά τις ταυτότητες που την αποτελούν. Οι τοίχοι και οι άλλες επιφάνειες γίνονται, λοιπόν, το πεδίο αυτής της διαπραγμάτευσης και διάφοροι δράστες παρεμβαίνουν, αλλάζουν και συν-διαμορφώνουν το τοπίο της πλατείας, το οποίο παρουσιάζεται στους «απ' έξω» ως η χαρακτηριστική εικόνα της ομάδας η οποία συχνάζει στο χώρο.

Όταν, όμως, η πρακτική πραγματοποιείται στους χώρους και τους δρόμους που τα άτομα χρησιμοποιούν καθημερινά, στις διάφορες μετακινήσεις τους, η επιμέλεια των δρόμων είναι σε μεγάλο βαθμό μια προσωπική ασχολία στην οποία εμπλέκεται ο κάθε δρώντας, είτε όταν είναι με παρέα, είτε όταν είναι μόνος του. Αυτές οι περιπτώσεις αφορούν περιοχές τόσο μέσα στα τείχη της πόλης, όσο και εκτός αυτών, και περιλαμβάνουν το γράψιμο νέων συνθημάτων, το κόλλημα νέων αυτοκόλλητων, αλλά και τη διόρθωση και παραποίηση παρεμβάσεων με τις οποίες διαφωνούν πολιτικά (παρεμβάσεις ακροδεξιών ομάδων ή επιχειρηματικών φορέων). Πολλοί από αυτούς έχουν σχεδόν καθημερινά μαζί τους μαρκαδόρους και αυτοκόλλητα και η παρέμβαση στο δημόσιο χώρο είναι μια καθημερινή ασχολία μέσω της οποίας καθορίζεται, για αυτούς, και η χρήση των χώρων της πόλης²⁶. Η «επιμέλεια των

²⁶ Η καθημερινή επιμέλεια των δρόμων είναι μια πρακτική που τις περισσότερες φορές δεν γίνεται με τη χρήση σπρέι μπογιάς, αλλά χρησιμοποιούνται κυρίως χοντροί μαρκαδόροι και αυτοκόλλητα. Αυτό γίνεται επειδή η κατοχή σπρέι μπορεί να δημιουργήσει στον κάτοχό του μπλεξίματα με την αστυνομία, επομένως οι δράστες αποφεύγουν να τα έχουν συνέχεια μαζί

δρόμων» είναι, λοιπόν, μια πρακτική η οποία εκφράζει τη στενή σχέση την οποία τα υποκείμενα αναπτύσσουν με τους χώρους που χρησιμοποιούν καθημερινά. Είναι μια πρακτική μέσω της οποίας «φροντίζουν» ώστε η εμφάνιση των χώρων της πόλης, και ιδιαίτερα αυτών που έχουν άμεση σχέση με τις ομάδες που ανήκουν, να μην είναι «άσχημη». Δηλαδή, να μην παρουσιάζουν αισθητικά ή πολιτικά χαρακτηριστικά τα οποία αντιτίθενται στα πιστεύω τους και στον τρόπο που βλέπουν τον κόσμο. Τα άτομα αυτά θεωρούν τα εθνικιστικά, ρατσιστικά και τα άλλα συνθήματα και παρεμβάσεις, που εμφανίζονται στους δρόμους, ως τα σημάδια της ετερότητας των «άλλων» που δραστηριοποιούνται στο δρόμο, ενώ θεωρούν την επιμέλεια και τον καθαρισμό των δρόμων από τις ενδείξεις των «άλλων» ως δική τους δουλειά γιατί, όπως λένε χαρακτηριστικά, «αν δεν το κάνουμε εμείς, ποιος άλλος θα το κάνει;»

Μέσα από τις στοχευμένες παρεμβάσεις αλλά και μέσα από την καθημερινή «επιμέλεια των δρόμων», οι δημιουργοί των έργων στους τοίχους συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική παραγωγή του χώρου της Παλιάς Πόλης δημιουργώντας *βαμμένα αστικά τοπία* τα οποία αποτελούν, ταυτόχρονα, μέρος της διεκδίκησης του χώρου στον οποίο ζουν, κοινωνικοποιούνται και δραστηριοποιούνται, αλλά και μέρος της καθημερινής τους εμπειρίας και ζωής. Η έννοια (βαμμένο) *τοπίο* χρησιμοποιείται εδώ αναγνωρίζοντας πως η σχέση μας με το εκάστοτε τοπίο στο οποίο βρισκόμαστε, καθώς επίσης και το νόημα που του δίνουμε, βασίζεται στην ανθρώπινη εμπειρία και την άμεση εμπλοκή μας με αυτό. Η παραδοχή αυτή βασίζεται σε φαινομενολογικές προσεγγίσεις οι οποίες, δίνοντας σημασία στην κατανόηση και περιγραφή των πραγμάτων όπως αυτά βιώνονται και από το υποκείμενο (Tilley 1994:12)· αντιμετωπίζουν το «τοπίο» (landscape), όχι ως κάτι συγκεκριμένο, αλλά σαν μια έννοια ανοιχτή που αναφέρεται στον «κόσμο εκεί έξω», όπως αυτός βιώνεται και γίνεται κατανοητός μέσω της ανθρώπινης συνείδησης και της ενεργής εμπλοκής με αυτόν (Bender 2006:01).

Σύμφωνα με την Barbara Bender η ανθρώπινη εμπλοκή με τα τοπία, μέσω της οποίας παράγεται νόημα για αυτά, μερικές φορές «είναι πολύ συνειδητή –ένας τρόπος να τεθούν διεκδικήσεις, να δικαιωθεί και να νομιμοποιηθεί μια συγκεκριμένη θέση στον κόσμο– και κάποιες άλλες είναι σχεδόν ασυνείδητη –μέρος της ρουτίνας της καθημερινής εμπειρίας» (1993:2). Οπότε θα μπορούσαμε να πούμε πως τα βαμμένα

τους.

τοπία της Παλιάς Πόλης συμμετέχουν στο σχηματισμό του χαρακτήρα της περιοχής και ενώ ενδέχεται να προκαλούν τις αντιδράσεις κάποιων ομάδων, την ίδια στιγμή αποτελούν υλικά στοιχεία τα οποία διαμορφώνουν και παράγουν κοινωνικά την περιοχή εντός των τειχών της πόλης ως ένα διαφορετικό αστικό χώρο, ο οποίος προσκαλεί μια γενικότερη δραστηριοποίηση που αμφισβητεί τα προκαθορισμένα όρια και τις κυρίαρχες αντιλήψεις. Υπό αυτήν την έννοια η πρακτική της παρέμβασης στον αστικό χώρο και, τελικά, τα αποτελέσματά της γίνονται εργαλεία στα χέρια των ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, τα οποία χρησιμοποιούνται και ως μέσο αμφισβήτησης και διεκδίκησης του χώρου, αλλά και ως μέσο ανάπτυξης και επιτέλεσης των ταυτοτήτων και υποκειμενικότητων των ατόμων.

9.2.4. Η πρακτική του γκραφίτι και των αυτο-εξουσιοδοτημένων οπτικών παρεμβάσεων ως χωρική πρακτική αμφισβήτησης και (εδαφικής) οριοθέτησης

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι επειδή το γκραφίτι είναι σε κοινή θέα καταφέρνει να αμφισβητεί τη λογοκρισία στους τρόπους συμπεριφοράς στο δημόσιο χώρο, που επιχειρούν να επιβάλλουν οι αρχές των πόλεων, αλλά και οι άλλες κυρίαρχες ομάδες. Οι κυρίαρχες αυτές ομάδες είναι οι ομάδες που ο Stenson αποκαλεί «επιχειρηματίες της ηθικής – αστικοί διαχειριστές, πολιτικοί, αστυνομία και αυτοί που προωθούν εμπορικά συμφέροντα» (1997:528 στο David & Wilson 2002:43). Αυτές οι ομάδες καθορίζουν τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς στο δημόσιο χώρο μετατρέποντάς τον ολόενα και λιγότερο «δημόσιο» και σχηματίζοντας αυτό ο Cresswell αποκαλεί «ηθικές γεωγραφίες» (1996). Ωστόσο, μέσω πρακτικών όπως την ελεύθερη παρέμβαση στο δημόσιο χώρο, τα άτομα και οι ομάδες δημιουργούν «αιρετικές γεωγραφίες» (ο.π.) και, έτσι, αμφισβητούν ενεργά την κυριαρχία των «επιχειρηματιών της ηθικής», επιχειρώντας παράλληλα να ορίσουν και να καθορίσουν τους δικούς τους χώρους. Γι' αυτό το λόγο, η πρακτική του γκραφίτι αντιμετωπίζεται συχνά τόσο από τα ίδια τα υποκείμενα, όσο και από υποστηρικτές της πρακτικής, ως ένα μέρος του γενικότερου αγώνα για τη διεκδίκηση των δρόμων και του γενικότερου δημόσιου χώρου, ο οποίος, όλο και περισσότερο, ελέγχεται και καθορίζεται από τις αρχές των πόλεων και τους συνεργάτες τους, τις εταιρίες και τους επενδυτές (Ferrell 1996).

Σύμφωνα με τους David & Wilson, «το σημάδεμα του χώρου αναφέρεται στην

κατάληψη του χώρου από κάποιον ως δικό του. Αντιπροσωπεύει την αντίσταση στον (πιθανό) αποκλεισμό και την επιβεβαίωση της εγκαθίδρυσης μιας σχέσης με το χώρο [emplacement] μέσα σε ένα θεσμοθετημένο τοπίο. Τέτοια θεσμοθέτηση (ή κοινωνική κανονικοποίηση) της ζωής δημιουργεί την ύπαρξη ενός (αποκλεισμένου) Άλλου. Τα εγγεγραμμένα τοπία [inscribed landscapes] είναι, λοιπόν, τοποθεσίες αντίστασης κατά της περιθωριοποίησης του αποκλεισμένου Άλλου» (2002: 57). Ωστόσο, η περίπτωση της Παλιάς Λευκωσίας είναι αρκετά ιδιαίτερη, γιατί η συν-οριακότητα και η παραμέληση της περιοχής λειτούργησαν για χρόνια ως ανασταλτικοί παράγοντες προς τη θεσμοθέτηση και την κανονικοποίηση του χώρου. Τα τελευταία χρόνια, όμως, καθώς αναπτύσσονται οι προσπάθειες εξευγενισμού και οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής, παρατηρούνται προσπάθειες εντατικοποίησης της θεσμοθέτησης και της κοινωνικής κανονικοποίησης της οριακότητας του χώρου και τέτοιες προσπάθειες συμβάλουν στη δημιουργία και την ανάδειξη της ύπαρξης του «άλλου». Ο «άλλος», που δημιουργείται στη νότια πλευρά της πόλης από τον εξευγενισμό και την κανονικοποίηση, είναι αφενός ο «μετανάστης» και ο «πρόσφυγας» που είναι «ξένος», «επικίνδυνος», «βρόμικος» και, έτσι, ανεπιθύμητος και, αφετέρου, ο νεαρός της πλατείας που «βρομίζει τον τόπο» και γράφει στους τοίχους πράγματα που «προσβάλλουν την ιστορικότητα της περιοχής» και τον θρησκευτικό και εθνικό της χαρακτήρα²⁷. Έτσι, η δημιουργία του «άλλου» έχει ταυτόχρονα και σκοπό τον αποκλεισμό του, αφού αυτός παρουσιάζεται σαν να αποτελεί εμπόδιο προς την «ανάπτυξη» της περιοχής με τους όρους που καθορίζονται από τους επιχειρηματίες και τους επενδυτές.

Επιστρέφοντας στο επιχείρημα των David & Wilson (2002), ότι κάθε σημάδεμα του χώρου –ανεξάρτητα του περιεχομένου του– είναι ουσιαστικά μια εγγραφή του εαυτού στο χώρο και ως τέτοιο είναι ταυτόχρονα μια έκφραση αντίστασης προς την πιθανότητα αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, παρατηρούμε ότι η κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης διαφέρει αρκετά από αυτή στη βόρεια. Προηγουμένως υποστηρίξαμε πως οι δρώντες και δημιουργοί των οπτικών παρεμβάσεων που συναντάμε στη βόρεια πλευρά, εγγράφοντας τους εαυτούς τους στο χώρο, αντιστέκονται στον αποκλεισμό τους από την περιοχή που προωθείται από την κυριαρχία του Τουρκικού στρατού και των

---

²⁷ Οι φράσεις στα εισαγωγικά είναι από προσωπικές επαφές με κατοίκους και επισκέπτες της νότιας Παλιάς Πόλης.

Τούρκων εποίκων και μεταναστών, και, έτσι, αντιστέκονται στην κυριαρχία της Τουρκίας στο βόρειο τμήμα του νησιού, αλλά και στην Παλιά Πόλη. Ωστόσο, οι δρώντες που εμπλέκονται στην πρακτική στη νότια πλευρά έχουν να αντιμετωπίσουν διαφορετικές δυνάμεις που προωθούν τον αποκλεισμό τους. Αυτές είναι οι δυνάμεις που παράγουν, και επιχειρούν να επιβάλλουν, τις «ηθικές γεωγραφίες» της πόλης. Είναι δυνάμεις που επιχειρούν να αποκλείσουν συγκεκριμένες ομάδες από μια περιοχή, που τα τελευταία χρόνια έχει μπει σε μια τροχιά εξευγενισμού, προωθώντας παράλληλα τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα. Οι δυνάμεις αυτές περιλαμβάνουν τόσο τις αρχές της πόλης και του κράτους, αλλά και την αστυνομία, όσο και τους μικρο-επενδυτές και επιχειρηματίες και τους μεγαλο-επενδυτές ή τους developers²⁸, με τους τελευταίους να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην περιοχή μετά την περίοδο 2003-2004 και, συγκεκριμένα, μετά την είσοδο της Κύπρου στην Ε.Ε. και την επακόλουθη μείωση του ρίσκου για επενδύσεις στη συν-οριακή εντός των τειχών πόλη. Όλοι αυτοί οι κοινωνικοί δρώντες αντιτίθενται γενικά στην πρακτική της χωρίς άδειας παρέμβασης στους ιδιωτικούς και δημόσιους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες της πόλης, αποκηρύσσοντας την ως μια πρακτική βανδαλισμού και καταστροφής ιδιωτικής και δημόσιας περιουσίας, συχνά μέσω και των κυρίαρχων M.M.E., τα οποία εστιάζουν στη νομιμότητα, την καθαρότητα και τη διατήρηση και επιβολή της τάξης στο δημόσιο χώρο. Αν, λοιπόν, μετά το άνοιγμα των περασμάτων της Πράσινης Γραμμής η Παλιά Λευκωσία αναδεικνύεται ως μια αστική περιοχή η οποία μπαίνει σε μια κατάσταση οριακότητας, τότε οι αυτο-εξουσιοδοτημένες παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται στους τοίχους και τις επιφάνειές της (και ακολουθούν την ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριοποίησης), συνδέονται ακριβώς με αυτή την αναπροσαρμογή των κυρίαρχων ορίων που εκφράζει η αλλαγή της περιόδου 2003-2004. Οπότε, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι προσπάθειες εξευγενισμού της Παλιάς Λευκωσίας, που καταβάλλουν οι αρχές και οι επενδυτές, λειτουργούν προς την κατεύθυνση της κανονικοποίησης της οριακότητας της περιοχής η οποία ενέχει επικίνδυνες ασάφειες που στέκονται εμπόδιο προς την ανάπτυξη. Υπό αυτή την έννοια, οι αυτο-εξουσιοδοτημένες παρεμβάσεις μπορούν να θεωρηθούν ως αποτελέσματα της οριακότητας, των οποίων η αντιμετώπιση συμβάλει στην

---

²⁸ Ο όρος «developers» αναφέρεται στους μεγάλο-επιχειρηματίες και τις κατασκευαστικές εταιρίες που επενδύουν στην περιοχή αγοράζοντας μεγάλο αριθμό ακινήτων και που εμπλέκονται στα μεγάλα έργα ανάπτυξης της περιοχής, που έχουν δρομολογηθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 και μετά. Ο όρος χρησιμοποιείται στην αγγλική του μορφή επειδή αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο αναφέρονται σε αυτούς οι ε/Κύπριοι πληροφορητές μου.

κανονικοποίησή αυτής της επικίνδυνης κατάστασης και στη δημιουργία του καθαρού και τακτοποιημένου αστικού περιβάλλοντος που χρειάζονται οι επενδύσεις.

Ωστόσο, υπάρχουν παράλληλα και οι δυνάμεις εκείνες που επιχειρούν τον αποκλεισμό των ομάδων και ατόμων που συμμετέχουν στην πρακτική, λόγω κυρίως του πολιτικού και ιδεολογικού περιεχομένου των παρεμβάσεών τους. Εδώ το περιεχόμενο των παρεμβάσεων αναδεικνύεται ως αρκετά σημαντικό χαρακτηριστικό, που ξεπερνά τη γενική πολιτική διάσταση της παρέμβασης στο δημόσιο χώρο ανεξαρτήτως του περιεχομένου· δηλαδή της παρέμβασης ως μιας πολιτικής πράξης μόνο και μόνο επειδή γίνεται χωρίς άδεια και είναι αυτο-εξουσιοδοτημένη. Οι δυνάμεις αυτές περιλαμβάνουν τις ομάδες και τα άτομα με ακροδεξιό πολιτικό χαρακτήρα που, ό μως, δεν λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο της νομιμότητας. Οι ομάδες αυτές πολλές φορές χρησιμοποιούν πρακτικές όπως την αναγραφή ιδεολογικά αντίθετων συνθημάτων ή, ακόμα, και την άμεση και φυσική επίθεση κατά των ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, έχοντας ως στόχο την εκδίωξη αυτών που θεωρούν πως προσβάλλουν τον «ιστορικό» και «εθνικό» χαρακτήρα του «ιστορικού κέντρου» της πόλης. Ωστόσο, τέτοιες επιθέσεις ή γενικά η δραστηριότητα τέτοιων ομάδων, δεν καταγράφονται από τα Μ.Μ.Ε. με την ίδια ένταση όπως για παράδειγμα η δραστηριότητα των νεαρών στην πλατεία Φανερωμένης. Οι δυνάμεις αυτές στοχεύουν σε ένα άλλο είδος καθαρότητας, όχι της χωρικής καθαρότητας, που θέλουν οι επενδύσεις και η ανάπτυξη της περιοχής, αλλά της εθνικής καθαρότητας της οποίας τέτοιες ομάδες αυτο-ανακηρύσσονται ως προστάτες. Έτσι, θα λέγαμε πως και αυτές οι δυνάμεις επιχειρούν με τη σειρά τους την κανονικοποίηση της οριακότητας της περιοχής, καθώς επιθυμούν την επιβολή της προηγούμενης κατάστασης των κλειστών ορίων μεταξύ των δύο πλευρών της πόλης. Τέτοιες ομάδες αντιλαμβάνονται ως απειλητικό το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής και αυτό φαίνεται καθαρά στην ανακοίνωση της ακροδεξιάς οργάνωσης ΚΕΑ (Κίνημα Ελληνικής Αντίστασης) όταν, το 2011, επιχείρησαν την πραγματοποίηση πορείας στην εκκλησία της Φανερωμένης, η οποία τελείωσε ως εξής: «ΝΑ ΚΛΕΙΣΟΥΝ ΤΑ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΑ – ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ²⁹».

Ακολουθώντας το συλλογισμό των David & Wilson (2002), θα μπορούσαμε να πούμε πως ακόμα και οι ακροδεξιές ομάδες διεκδικούν τη δική τους παρουσία στην

---

²⁹ Ολόκληρη η ανακοίνωση της πορείας στη Φανερωμένη στον ιστότοπο του ΚΕΑ: <http://antistasi.org/?p=16643> (τελευταία πρόσβαση 11/2015).

περιοχή εντός των τειχών μέσω του σημαδέματος του χώρου, ενώ ταυτόχρονα εγγράφοντας τον εαυτό τους στο χώρο αντιστέκονται στον αποκλεισμό τους από μια περιοχή που είναι στενά συνδεδεμένη, μέσω του κυρίαρχου εθνικού λόγου, με την εθνική ταυτότητα, τον αντι-αποικιακό αγώνα του 1955-1957 και τον αγώνα κατά της Τουρκικής κατοχής. Όμως, αν αυτό ισχύει, τότε ποια είναι οι διαφορές μεταξύ αυτών των ιδεολογικά αντίθετων ομάδων που εμπλέκονται και οι δύο στην πρακτική του γραψίματος στους τοίχους της περιοχής;

Εικόνα 18: Παραδείγματα της διαφοράς μεταξύ των δύο ειδών παρέμβασης, με διαφορετικό πολιτικό χαρακτήρα, στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας. Ενώ στην πρώτη φωτογραφία (αριστερά) παρατηρούμε πως το μήνυμα «Αμφιβολία. Καπιταλισμός Σημαίνει Πόλεμος» δίνεται με ένα στιλιζαρισμένο τρόπο, που μαρτυρά πως ο δημιουργός επιχειρεί, πέρα από το συγκεκριμένο μήνυμα, να επικοινωνήσει με τους θεατές χρησιμοποιώντας και την αισθητική του «κλασικού» γκραφίτι. Αντίθετα, στη δεύτερη φωτογραφία (δεξιά) τα διάφορα εθνικιστικά και ακροδεξιά μηνύματα και σύμβολα (π.χ. «Ζήτω η Ένωση» ή «ΕΛΛΑΣ») είναι γραμμένα στον τοίχο με απλό τρόπο, που δεν φαίνεται να επιχειρεί να επικοινωνήσει με τους θεατές του κάτι περισσότερο από τα συγκεκριμένα μηνύματα. Φωτογραφίες του συγγραφέα, 2010-2011.

Εδώ το περιεχόμενο των παρεμβάσεων αποκτά ιδιαίτερη σημασία και αναδεικνύεται ως το κύριο χαρακτηριστικό για την ερμηνεία της πρακτικής. Οι Stoker κ.α., αν και μελετούν τις σεξουαλικές διαστάσεις του γκραφίτι στην Βόρεια Αμερική, καταλήγουν σε μια σημαντική, αν και γενική, παρατήρηση όταν υποστηρίζουν ότι «τα γκραφίτι είναι ακριβείς ενδείξεις των κοινωνικών συμπεριφορών μιας κοινότητας άρα το θεματικό τους περιεχόμενο θα διαφοροποιήσει παρόμοιες κοινότητες με διαφορετική κοινωνικο-πολιτική ιδεολογία» (1972 στο David and Wilson 2002: 44). Στη νότια πλευρά της Παλιάς Λευκωσίας, η διαφοροποίηση μεταξύ των ομάδων με διαφορετική κοινωνικο-πολιτική ιδεολογία είναι έκδηλη για όποιον προσέχει τους τοίχους. Ωστόσο, είναι επίσης σαφές ότι οι δύο διαφορετικές αυτές ομάδες δεν έχουν την ίδια σχέση με την περιοχή. Δηλαδή, ενώ οι παρεμβάσεις που προέρχονται από τα

άτομα και τις ομάδες που συμμετέχουν στην από τα κάτω δραστηριοποίηση είναι σε πολλές περιπτώσεις αρκετά «δουλεμένες» και προσεγμένες, οι παρεμβάσεις των «απ' έξω» είναι συνήθως αρκετά πρόχειρες, δείχνοντας ότι έγιναν γρήγορα και μαρτυρώντας ότι οι δράστες γνωρίζουν ότι βρίσκονται σε μια περιοχή που δεν είναι «δική τους». Πέρα, λοιπόν, από το περιεχόμενο των παρεμβάσεων, μια ακόμη διαφορά είναι η σχέση την οποία διαμορφώνουν, διεκδικούν και διατηρούν οι δύο ομάδες με την περιοχή της Παλιάς Πόλης. Έτσι, ο αποκλεισμός που επιχειρείται σε βάρος αυτών που παρεμβαίνουν στην περιοχή με τα συγκεκριμένα αντι-εθνικιστικά και αντι-φασιστικά πολιτικά χαρακτηριστικά, εκφράζει την αμφισβήτηση της παρουσίας τους και αντιτίθεται στις προσπάθειες εγκαθίδρυσης και διατήρησης της κυριαρχίας τους στη συγκεκριμένη ιστορικά και εθνικά φορτισμένη περιοχή. Παρατηρώντας τις αντιδράσεις προς τις διάφορες παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο της περιοχής, θα λέγαμε πως αν και οι δημόσιοι φορείς εξουσίας όπως η αστυνομία αντιτίθενται γενικότερα στην παράνομη αυτή πρακτική, οι αντιδράσεις τους είναι πολύ πιο έντονες όταν το περιεχόμενο της παρέμβασης έχει αντι-κρατικό, αντι-εθνικιστικό ή απλά αναρχικό πολιτικό χαρακτήρα. Με άλλα λόγια, φαίνεται σαν οι επίσημοι φορείς εξουσίας και οι ακρο-δεξιές οργανώσεις να έχουν ως κοινό στόχο, ακόμα και αν πηγάζει από διαφορετικούς λόγους, την κανονικοποίηση της οριακότητας της περιοχής και τον συνακόλουθο αποκλεισμό των ομάδων που αντιδρούν και αντιστέκονται στις εγκαθιδρυμένες νοσηματοδοτήσεις και ερμηνείες του διαχωρισμού, της Πράσινης Γραμμής, των εθνικών ταυτοτήτων, αλλά και της νεοφιλελεύθερης ανάπτυξης και τον εξευγενισμό.

Από την άλλη πλευρά, οι εμπλεκόμενοι στην πρακτική, και στην από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση, αντιμετωπίζουν τις προσπάθειες αποκλεισμού τους, είτε από τους επίσημους φορείς, είτε από τις ακροδεξιές ομάδες, ως επιθέσεις προς τον εαυτό τους, τους φίλους τους, τους συντρόφους τους και τελικά προς τα πιστεύω τους και την ταυτότητά τους. Η απειλή της επίθεσης, η οποία όταν προέρχεται από τους ακροδεξιούς περιλαμβάνει και την πιθανότητα χρήσης σωματικής βίας και πρόκλησης βαριάς σωματικής βλάβης, προκαλεί την αλλαγή της εμπειρίας των ατόμων που εμπλέκονται στην παρέμβαση στο δημόσιο χώρο με αυτά τα χαρακτηριστικά, ενώ, παράλληλα, τους ωθεί στο να οργανωθούν περισσότερο έτσι ώστε να προστατευτούν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω σύνδεση μεταξύ τους, τη σύσφιξη των σχέσεών τους, την ενδυνάμωση της σύνδεσης των ταυτοτήτων

τους με τη συγκεκριμένη αστική περιοχή, αλλά και τον αυτοπροσδιορισμό τους σε σχέση με ένα διαφορετικό «άλλο». Οι «φασίστες», όπως αποκαλούνται γενικά οι ακροδεξιοί που επιτίθενται και διεκδικούν την περιοχή εντός των τειχών από τους νεαρούς της πλατείας και τους εμπλεκόμενους στην πρακτική, κατασκευάζονται ως ο δικός τους «άλλος», αυτός που δεν έχει θέση μέσα στο «δικό τους» χώρο, στα «δικά τους» στέκια, και είναι αντίθετος στον τρόπο με τον οποίο βλέπουν και φαντάζονται τον κόσμο.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως καθώς τα άτομα και ομάδες που παρεμβαίνουν στην Παλιά Πόλη με συγκεκριμένα πολιτικά χαρακτηριστικά και εγγράφουν τους εαυτούς τους στο χώρο, διεκδικώντας την παρουσία τους στην περιοχή ως ο αποκλεισμένος «άλλος», την ίδια στιγμή, κατασκευάζουν έναν νέο «άλλο», σε αντίθεση με τον οποίο αντιλαμβάνονται και οριοθετούν τη δική τους ταυτότητα. Με άλλα λόγια, ενώ με τη δραστηριότητά τους καταφέρνουν να ξεπερνάνε τα προκαθορισμένα όρια των κυρίαρχων αντιλήψεων, που ορίζουν τις «ηθικές γεωγραφίες» της περιοχής, και, παράλληλα, ξεπερνάνε και τα όρια που θέτουν οι κυρίαρχες νοηματοδοτήσεις της Πράσινης Γραμμής, που καθορίζουν τον εθνικό «εαυτό» και τον εθνικό «άλλο», την ίδια στιγμή θέτουν νέα όρια που αφήνουν απ' έξω και καθορίζουν ως «άλλο» αυτόν που αντιτίθεται στη δική τους ταυτότητα και στον δικό τους τρόπο αντίληψης του κόσμου γύρω τους. Τα νέα όρια που θέτουν αυτές οι ομάδες είναι, την ίδια στιγμή, ιδεολογικά και χωρικά. Έτσι, η πρακτική σημαδέματος του χώρου είναι ένας τρόπος με τον οποίο καθορίζουν και επιχειρούν να διατηρήσουν τα χωρικά όρια της «δικής τους» περιοχής. Αυτό είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό της γενικότερης και παγκόσμιας πρακτικής του graffiti, που έχει τις ρίζες του στη χρήση του γκραφίτι από συμμορίες των Αμερικανικών πόλεων για την οριοθέτηση των περιοχών ελέγχου τους (Ley & Cybriwsky 1974). Το γεγονός, όμως, ότι το σύγχρονο γκραφίτι δεν είναι πια εργαλείο στα χέρια συμμοριών, δεν αναιρεί την εδαφική και χωρική του διάσταση γιατί παραμένει, όπως το θέτει ο Tracey Bowen, μια «χωροποιημένη επιτέλεση» (2013). Ωστόσο, το γκραφίτι δεν αφορά μόνο τα οπτικά σημάδια του σημαδέματος στο χώρο, που υπονοούν το γεγονός ότι ο δημιουργός ήταν εκεί, αλλά είναι μια πρακτική που χωροποιεί, που διεκδικεί χώρους, παράγει χώρους και αναδεικνύει περιθώρια στον αστικό πεδίο και συν-οριακές περιοχές (Halsey & Young 2006). Υπό αυτήν την έννοια, οι παρεμβάσεις στον αστικό χώρο είναι απτά υλικά στοιχεία, τα οποία εκφράζουν τη «διαδικασία συγκρότησης του εαυτού/υποκειμενικότητας, μέσω

μιας συνεχούς αλλά και εύθραυστης επαπειλούμενης οριοθέτησης απέναντι στην ανησυχητικά κοντινή ξενότητα των Άλλων» (Γιαννακόπουλος 2010: 121). Με αυτόν τον τρόπο περιγράφει ο Κώστας Γιαννακόπουλος τη διαδικασία της αποκειμενοποίησης (abjection) (Kristeva 1980 στο ο.π.), την οποία και χρησιμοποιεί στην ανάλυσή του για τους μεσοαστούς νέους κάτοικους των περιοχών Κεραμεικός και Γκάζι της Αθήνας. Ωστόσο, ενώ οι μεσοαστοί συνομιλητές του Γιαννακόπουλου νιώθουν να απειλούνται από τους μετανάστες, τους παλιούς Έλληνες κάτοικους, τους τοξικομανείς και τους αστέγους, στην περίπτωση που μελετάμε στη Λευκωσία, οι απειλές πηγάζουν από άλλες ομάδες. Αυτό ίσως να σχετίζεται με το γεγονός ότι οι νέοι κάτοικοι αυτών των περιοχών της Αθήνας, τις αντιλαμβάνονται ως ένα «κενό στην πόλη», ένα μη-τόπο όπου, όπως μας δείχνει ο Γιαννακόπουλος (2010), χρησιμοποιώντας τον Auge (1992), ακριβώς το γεγονός ότι δεν υπάρχουν συγκροτημένες κανονιστικές οικογενειακές, ή άλλες σχέσεις, τους επιτρέπει να επιχειρήσουν να χτίσουν νέες σχέσεις ή και νέες μορφές συμβίωσης. Αντίθετα, οι ακτιβιστές νεαροί που συχνάζουν και παρεμβαίνουν στους δρόμους της Παλιάς Λευκωσίας, την αντιλαμβάνονται ως τον επιθυμητό χώρο, ένα τόπο τον οποίο διεκδικούν κ υπερασπίζονται, αλλά σε αντίθεση και σε αμφισβήτηση με τους περιορισμούς των ήδη συγκροτημένων, επίσημων, εθνοκεντρικών και κανονιστικών νοημάτων και σχέσεων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο διεκδικούν τις δικές τους οριοθετήσεις απέναντι στις αρχές και τους δικούς τους «άλλους».

Τα παραπάνω αναδεικνύουν τη χωρική διάσταση όχι μόνο της πρακτικής του γκραφίτι, αλλά και τη χωρική διάσταση της ταυτότητας και της ετερότητας και, έτσι, αναδεικνύουν την οντολογική σημασία του υλικού αστικού χώρου για την συγκρότηση των ομάδων, των ταυτοτήτων και των υποκειμενικοτήτων, που διαμορφώνονται μέσα από την πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση από τα κάτω, αλλά και μέσα από τις σχέσεις, αντιθέσεις, αμφισβητήσεις και αντιπαλότητες που εκδηλώνονται μεταξύ των διαφορετικών ομάδων που κατοικούν, χρησιμοποιούν και διεκδικούν τον αστικό χώρο.

9.3. Αυτο-εξουσιοδοτημένες και με-άδεια παρεμβάσεις: σχέσεις με το δημόσιο χώρο και τον εξευγενισμό

Η πρακτική της αυτο-εξουσιοδοτημένης και χωρίς άδεια οπτικής παρέμβασης στο δημόσιο χώρο της Παλιάς Πόλης είναι μια κεντρική πρακτική που επιλέγεται από άτομα και ομάδες, που εμπλέκονται στην από τα κάτω πολιτισμική και πολιτική

δραστηριοποίηση στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας. Η πρακτική αυτή κατέχει κεντρική θέση στη δραστηριοποίηση γιατί, μέσω αυτής, οι δημιουργοί των παρεμβάσεων παράγουν κοινωνικά διαφορετικούς χώρους στην πόλη και επηρεάζουν το *τοπίο* της Παλιάς Πόλης. Η κοινωνική παραγωγή διαφορετικού χώρου πραγματοποιείται, αφενός, μέσω της καθημερινής και ενσώματης εμπειρίας των ατόμων και ο μιάδων που εμπλέκονται στην πρακτική και, αφετέρου, μέσω των υλικών αποτελεσμάτων της δραστηριότητάς τους στους τοίχους και τις επιφάνειες της περιοχής, που παράγουν *βαμμένα και γραμμένα αστικά τοπία* με συγκεκριμένα πολιτικά χαρακτηριστικά.

Η επιρροή, ό μως, στην εμφάνιση της περιοχής προκαλεί, παράλληλα, και την αντίδραση των δυνάμεων αυτών που ενοχλούνται από τη σύνδεση της περιοχής με συγκεκριμένες πολιτικές παραδόσεις, μιας και η περιοχή έχει περάσει σε μια φάση εξευγενισμού, επενδύσεων και οικονομικής ανάπτυξης. Καθώς, λοιπόν, οι δυνάμεις αυτές επιχειρούν να αποκλείσουν τους δημιουργούς και δράστες αυτών των παρεμβάσεων, την ίδια στιγμή, καταφέρνουν να τους συσπειρώσουν και αυτό προκαλεί την ένταση της δραστηριότητάς τους. Εδώ θα πρέπει, όμως, να αναφέρουμε πως ενώ υποστηρίξαμε παραπάνω ότι οι δυνάμεις που ωθούν την περιοχή προς τον εξευγενισμό και την ανάπτυξη, αντιδρούν στις χωρίς άδεια παρεμβάσεις, δεν διαφωνούν γενικά με την παραγωγή *βαμμένων τοπίων*. Τέτοια τοπία μπορούν εν δυνάμει να λειτουργήσουν υποστηρικτικά προς τον εξευγενισμό και τον εξωραϊσμό μιας αστικής περιοχής, επειδή προσφέρουν ένα μοντέρνο, ανάλαφρο χαρακτήρα, που προσελκύει νεαρό κόσμο και εν δυνάμει πελάτες των διαφόρων «εναλλακτικών» καφενείων, μπαρ και καταστημάτων που σταδιακά άρχισαν να εμφανίζονται στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης εκείνη την εποχή³⁰, επιδρώντας με διαφορετικούς τρόπους στη διαδικασία του μετασχηματισμού της περιοχής.

Ποιες είναι όμως οι διαφορές μεταξύ των ανεπιθύμητων παρεμβάσεων και αυτών που

---

³⁰ Κατά την περίοδο της ερευνάς μου στην Λευκωσία (2009-2011) μου δόθηκε η ευκαιρία να παρακολουθήσω μια πρώτη φάση της διαδικασίας αστικού μετασχηματισμού που περιγράφεται ως εξευγενισμός και περιλάμβανε σχεδιασμούς για μεγάλα έργα ανάπτυξης πλατειών και και επενδύσεις μεγάλων διαστάσεων (όπως τη Stoa) που στόχευαν σε μεσαία προς υψηλά οικονομικο-κοινωνικά στρώματα. Στη συνέχεια όμως, κατά το τέλος της έρευνάς μου και ιδιαίτερα στην περίοδο που ακολούθησε, η διαδικασία του εξευγενισμού πέρασε σε μια δεύτερη φάση κατά την οποία άρχισαν να ανοίγουν διάφορα μικρά καφενεία, εστιατόρια και μπαρ, τα οποία απευθύνονταν σε πιο «εναλλακτικούς» νέους από τα μεσαία οικονομικο-κοινωνικά στρώματα. Κατά τη δεύτερη αυτή φάση του μετασχηματισμού της περιοχής οι δυνάμεις που ασκούνται παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και συμβάλλουν στην αλλαγή της περιοχής με διαφορετικούς τρόπους.

ενδέχεται να βοηθάνε στον εξευγενισμό, τον εξωραϊσμό και την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής; Μια πρώτη διαφοροποίηση είναι το θέμα της άδειας και, στη συνέχεια, είναι και το περιεχόμενο της κάθε παρέμβασης, που, ιδιαίτερα αν είναι αυτο-εξουσιοδοτημένη, πολλές φορές παίρνει σαφή θέση ενάντια στην εμπορευματοποίηση και αντιστέκεται στον εξευγενισμό. Από εκεί και πέρα οι διαφορές ανάμεσα στις παρεμβάσεις θα λέγαμε πως είναι τόσο αισθητικές, όσο και χωρικές. Ο Cresswell (1996) μελετώντας την περίπτωση του hip-hop γκραφίτι στη Νέα Υόρκη, κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990, έκανε μια πολύ σημαντική παρατήρηση σε σχέση με τις χωρικές διαστάσεις της πρακτικής. Σύμφωνα με το συγγραφέα, ενώ το γκραφίτι όταν βρίσκεται στους κλειστούς χώρους των γκαλερί ή των μουσείων θεωρείται τέχνη και θαυμάζεται ως τέτοιο, όταν βρίσκεται στο δημόσιο χώρο και πραγματοποιείται χωρίς άδεια –άρα παράνομα– θεωρείται βανδαλισμός, ακόμα και αν έχει τα ίδια αισθητικά χαρακτηριστικά. Χρησιμοποιώντας την έννοια της «ύλης εκτός τόπου» (Douglas 1984 [1966]), ο συγγραφέας καταλήγει πως τα αποτελέσματα αυτής της πρακτικής είναι κατακριτέα γιατί γίνονται αντιληπτά στην κοινωνία ως «βρομιά» στο σώμα της πόλης, ακριβώς επειδή βρίσκονται εκτός των αποδεκτών τους θέσεων. Ακολουθώντας την ανάλυση της Douglas υποστηρίζει πως το γεγονός ότι τα γκραφίτι εννοιολογούνται ως «βρομιά», δηλαδή ως «μιαρά», αυτό σημαίνει πως, παράλληλα, γίνονται κατανοητά ως επικίνδυνα για την τάξη και την ασφ άλεια στην πόλη. Επιπλέον, από τη στιγμή που τα αποτελέσματα της πρακτικής εκφράζουν ενός είδους κίνδυνο, τότε και οι υπεύθυνοι αυτών των αποτελεσμάτων κατατάσσονται ως επικίνδυνοι και «μιαροί». Αυτό συμβαίνει λόγω του ότι η κάθε παρέμβαση στο δημόσιο χώρο είναι μια ένδειξη της πρακτικής, δηλαδή, σημαίνει πως για να υπάρχει στον τοίχο ή στην επιφάνεια που τη συναντάμε, κάποιος/α θα πρέπει να την τοποθέτησε εκεί και μάλιστα χωρίς άδεια, δηλαδή παράνομα. Άρα, κάθε παρέμβαση χωρίς άδεια είναι ένδειξη μιας παράνομης πράξης. Αυτή η «ενδεικτικότητα» (indexicality) του γκραφίτι δημιουργεί μια «σκοτεινή» και επικίνδυνη φιγούρα, η οποία τελικά μετέχει της μιαιρότητας των αποτελεσμάτων της πρακτικής στο δημόσιο χώρο της πόλης.

□

Εικόνα 19: Φωτογραφία από τη δημόσια εκδήλωση «Χρώμα Στην Πλατεία» που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2009 με την υποστήριξη του δήμου Λευκωσίας αλλά και άλλων χορηγών (εταιριών και καταστημάτων). Η εκδήλωση έγινε στην πλατεία Ελευθερίας, στην οποία μόλις είχαν ξεκινήσει τα έργα ανάπλασης, και βάφτηκαν από «καλλιτέχνες γκραφίτι» τα μεταλλικά παραπετάσματα που τοποθετήθηκαν εκεί. Φωτογραφία του συγγραφέα.

□

Εικόνα 20: Τοιχογραφία (mural) στην οδό Θησέως -στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης. Το έργο που έχει τίτλο «Κατασκευάζοντας το Παρελθόν» (Constructing the Past) χρηματοδοτήθηκε από το Βρετανικό Συμβούλιο Κύπρου και παραδόθηκε τον Απρίλιο του 2004 (τον ίδιο μήνα έγινε και το διπλό δημοψήφισμα για το Σχέδιο Ανάν). Φωτογραφία του συγγραφέα, Σεπτέμβριος 2009.

Από την εποχή, ωστόσο, που ο γεωγράφος Cresswell αναζητά το «κρίσιμο πού του γκραφίτι» (1996), έχουν αλλάξει πολλά στις σύγχρονες πόλεις. Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε πως οι αρχές των πόλεων όλο και περισσότερο αναθέτουν σε «καλλιτέχνες του γκραφίτι» και «καλλιτέχνες του δρόμου» μεγάλα έργα επί πληρωμή και με-άδεια (commissioned art) στο δημόσιο χώρο, αλλάζοντας τις ισορροπίες και τις σχέσεις μεταξύ του (αυτο-εξουσιοδοτημένου) γκραφίτι και αυτού που θεωρείται ευρέως ως «τέχνη». Ωστόσο, οι David & Wilson υποστηρίζουν πως όταν οι επιγραφές και εγγραφές στο δημόσιο χώρο «παύουν να θεωρούνται ως μιαρές (με την έννοια της Mary Douglas), τότε παύουν να είναι γκραφίτι, και γίνονται στα μάτια των φορέων εξουσίας δημόσια τέχνη ή διακόσμηση του δρόμου» (2002: 43). Η δημόσια τέχνη και η διακόσμηση του δρόμου είναι, δηλαδή, «καθαρές» μορφές παρέμβασης στο δημόσιο χώρο και, ως τέτοιες, δεν αποτελούν απειλή προς την τάξη και την ασφάλεια στις πόλεις. Τα παραπάνω έχουν σημασία και για την Παλιά Λευκωσία, γιατί αν και η παράνομη και «μιαρή» παρέμβαση στο δημόσιο χώρο κυριαρχεί κατά την περίοδο της έρευνάς μου, κάποια πρώτα ανάλογα παραδείγματα τέτοιας «δημόσιας τέχνης» είχαν αρχίσει να κάνουν αισθητή την παρουσία τους σε

συγκεκριμένους δρόμους της περιοχής, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Τέτοιες νόμιμες και με-άδεια παρεμβάσεις ουσιαστικά συμβάλουν στη διατήρηση της καθαρότητας του αστικού χώρου και, με αυτόν τον τρόπο, τελικά, συνεπικουρούν στην κανονικοποίηση της οριακότητας της περιοχής. Στο σημείο αυτό αξίζει να παραθέσουμε την Douglas η οποία γράφει χαρακτηριστικά: «η καθαρότητα είναι ο εχθρός της αλλαγής, της αμφισημίας και του συμβιβασμού» (2006:295).

Όπως είδαμε, όμως, παραπάνω, η πρακτική της αυτο-εξουσιοδοτημένης παρέμβασης στο δημόσιο χώρο δεν χρησιμοποιείται μόνο από τις συγκεκριμένες ομάδες και άτομα που δραστηριοποιούνται από τα κάτω, αλλά χρησιμοποιείται επίσης και από άτομα ή ομάδες που δεν μοιράζονται τα ίδια πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά ή, ακόμα, και από άτομα και ομάδες που αυτο-προσδιορίζονται στην αντίθετη, ή την αντίπαλη, όχθη του πολιτικού φάσματος. Ωστόσο, μέσα από την προσεκτική παρατήρηση των παρεμβάσεων, που εμφανίζονται στην συγκεκριμένη περιοχή εντός των τειχών της νότιας Λευκωσίας, βλέπουμε πως παρεμβάσεις με κριτική διάθεση προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις, αλλά και με αντι-εθνικιστικά, αντι-ρατσιστικά ή αντιφασιστικά πολιτικά χαρακτηριστικά, αποτελούν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του τοπίου, δίνοντάς του συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός της έντονης παρουσίας αυτού του είδους των παρεμβάσεων αναδεικνύει περαιτέρω τη στενή σχέση μεταξύ των ατόμων και των ομάδων που εμπλέκονται στην πρακτική με την Παλιά Λευκωσία, αλλά και τη σημασία της πρακτικής της «εγγραφής του εαυτού» και του «σημαδέματος του χώρου», για την παραγωγή διαφορετικού χώρου, τη χωρική οριοθέτηση της περιοχής που θεωρούν «δική τους» και, τελικά, για την οριοθέτηση του «εαυτού» σε σχέση με τον «άλλο». Αλλά, είναι και κάτι ακόμα. Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο θα θέλαμε να επανέλθουμε στη σημασία των αυτο-εξουσιοδοτημένων παρεμβάσεων στο δημόσιο χώρο της οριακής περιοχής εντός των τειχών της Λευκωσίας, για τη γενικότερη πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση από τα κάτω, και στις δύο πλευρές της γραμμής, και τη διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας στο Κυπριακό πλαίσιο.

Αρχικά, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου, οι παρεμβάσεις στους τοίχους της πόλης προσφέρουν ένα μέσο επαφής, αλλά και επικοινωνίας, μεταξύ των δραστήριων κοινωνικά και πολιτικά ατόμων και ομάδων των δύο πλευρών. Οι δημιουργοί των stencil στη βόρεια πλευρά της Λευκωσίας είδαν τα πρώτα stencil στην «άλλη» πλευρά και αυτό λειτούργησε ως η αφορμή για να ξεκινήσουν τη δική

τους εμπλοκή με την πρακτική. Αν και πολλές παρεμβάσεις στην περιοχή είναι γραμμένες στα ελληνικά ή τα τούρκικα (ανάλογα την πλευρά), μην επιτρέποντας την κατανόησή τους από τα μέλη της άλλης κοινότητας, δεν είναι λίγες αυτές που γίνονται εύκολα κατανοητές ανεξάρτητα τη γλώσσα, είτε γιατί είναι γραμμένες στη διεθνώς ομιλούμενη και κοινή στις δύο πλευρές αγγλική, είτε γιατί είναι παρεμβάσεις που δεν χρησιμοποιούν τη γλώσσα, αλλά την εικόνα για να επικοινωνήσουν με τους θεατές τους. Ιδιαίτερα τα stencil, με την εικονιστικότητα που επιτρέπει η συγκεκριμένη τεχνική, θα μπορούσαμε να πούμε πως καταφέρνουν να ξεπεράσουν τα όρια της γλώσσας και να μπορέσουν, έτσι, να γίνουν κατανοητά και να επικοινωνήσουν τα μηνύματά τους ανεξάρτητα από τη γλώσσα (ή τις γλώσσες), που καταλαβαίνουν όσοι έρχονται σε επαφή με αυτά. Άλλωστε, ο τρόπος με τον οποίο έρχονται σε επαφή οι «θεατές» των παρεμβάσεων στον αστικό χώρο, εκτός από την κατανόηση του εκάστοτε μηνύματος, περιλαμβάνει και την προσωπική και ενσώματη εμπειρία τους με την κάθε παρέμβαση, που πάντα βρίσκονται σε άμεση επαφή με το κτισμένο περιβάλλον στο οποίο τις συναντάμε. Ιδιαίτερα μάλιστα στο κοινό κτισμένο περιβάλλον των δύο πλευρών της εντός των τειχών Λευκωσίας οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι θεατές με τα κομμάτια, τα συνθήματα, τα stencil και τις άλλες παρεμβάσεις, παρουσιάζουν σημαντικές αναλογίες. Έτσι, στο εδαφικά, γλωσσικά και πολιτισμικά διαχωρισμένο πλαίσιο της Παλιάς Λευκωσίας η εικονιστική επικοινωνία –βασικό χαρακτηριστικό των stencil– αναδεικνύεται αρκετά σημαντική για την επαφή και την ανταλλαγή απόψεων και στάσεων μεταξύ των ατόμων και ομάδων των δύο πλευρών που δραστηριοποιούνται κοινωνικο-πολιτικά στην περιοχή. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύεται η σημασία του δημόσιου τοίχου του κτισμένου περιβάλλοντος της Παλιάς Λευκωσίας ως ένα διαθέσιμο χώρο επικοινωνίας και επαφής, που καταφέρνει να υπερβεί τα εμπόδια που έχουν δημιουργηθεί από το διαχωρισμό μεταξύ των δύο πλευρών της πόλης, τα οποία παραμένουν αρκετά σημαντικά παρά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων (ή των πυλών)³¹.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε πως η ανάπτυξη της πρακτικής των ελεύθερων

³¹ Παρά την δυνατότητα για συνάντηση που έδωσε το άνοιγμα των σημείων διέλευσης της γραμμής πολλά εμπόδια παραμένουν ακόμα. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ότι τα κινητά τηλέφωνα της μιας πλευράς δεν λειτουργούν στην «άλλη» πλευρά της Κύπρου. Αυτό σημαίνει πως για να τηλεφωνήσει κανείς σε κάποιον που βρίσκεται στην ίδια πόλη πρέπει να κάνει διεθνής κλήση, έτσι πολλοί που έχουν σχέσεις και με τις δύο πλευρές αναγκάζονται να έχουν δύο τηλέφωνα. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι κλήσεις μπορούν να πραγματοποιηθούν μεταξύ των δύο πλευρών, κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνάς μου για κάποιον λόγο αυτό δεν ίσχυε και για τα μηνύματα μεταξύ κινητών τηλεφώνων.

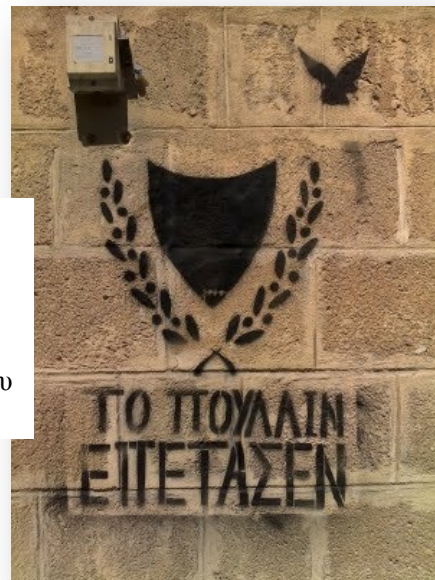
παρεμβάσεων με πολιτικο-κοινωνικό χαρακτήρα, και στις δύο πλευρές της περιοχής της Παλιάς Πόλης, συμβάλει στην υπέρβαση των εμποδίων επικοινωνίας που ορθώνονται από τους κυρίαρχους κοινωνικούς και εθνικούς διαχωρισμούς τόσο μεταξύ των δύο πλευρών της Πράσινης Γραμμής, όσο και στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων. Πέρα, όμως, από την επαφή και την επικοινωνία που επιτυγχάνεται μέσω των γραμμένων και βαμμένων δημόσιων τοίχων της πόλης, η ανάπτυξη της συγκεκριμένης πρακτικής, καθώς αντιστέκεται στις από τα πάνω προσπάθειες ελέγχου της εμφάνισης και το χαρακτήρα της περιοχής, συμβάλει, παράλληλα, και στην ανάπτυξη και τροφοδότηση της κοινωνικής και πολιτικής φαντασίας των ατόμων και ομάδων που εμπλέκονται στην από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση. Όπως αναφέρει ο Hagí Kenaan οι δυνάμεις που ασκούν εξουσία ανά τον κόσμο δεν περιορίζονται στη διαμόρφωση της εμφάνισης της πόλης, αλλά «επιμένουν στον έλεγχο της σφαίρας του φαντασιακού πάνω στην οποία η πόλη ξεδιπλώνεται» (2011:105). Έτσι, συνεχίζοντας, ο συγγραφέας υποστηρίζει πως «η επίσημη απο-νομιμοποίηση του γραψίματος και ζωγραφίσματος στο δρόμο δεν υπηρετεί μόνο την προστασία της δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας, αλλά είναι, πάνω από όλα, ένα απαγορευτικό μέτρο ενάντια στις προσπάθειες υπονόμησης του καθεστώτος της φαντασίας που επιβάλλεται από τις κυρίαρχες δυνάμεις» (ο.π.). Υπό αυτήν την έννοια, οι ελεύθερες και παράνομες παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο της οριακής περιοχής της Παλιάς Λευκωσίας δεν αντιστέκονται απλά στις προσπάθειες ελέγχου της συμπεριφοράς στο δημόσιο χώρο, αλλά μετατρέπουν τους δημόσιους τοίχους τη πόλης σε ανοιχτούς χώρους στους οποίους εκφράζεται μια διαφορετική κοινωνική και πολιτική φαντασία, που αντιστέκεται στους προκαθορισμένους τρόπους αντίληψης της πόλης, του διαχωρισμού και του «άλλου». Δηλαδή, αντιστέκεται στους τρόπους αντίληψης που προωθούνται (και επιβάλλονται) από τις κυρίαρχες δυνάμεις, και τους συνεργάτες, τους και προσφέρει νέους τρόπους να φανταστεί κανείς το παρόν και το μέλλον της πόλης, του κράτους και του νησιού ολόκληρου. Όπως τονίζει η Sherry Ortner, η φαντασία, όπως και η επιθυμία ή ο φόβος, έχουν ιδιαίτερη σημασία για το σχηματισμό της πολιτικής υποκειμενικότητας, γιατί μέσω αυτών συγκροτούνται, διαμορφώνονται και έτσι ζωντανεύουν τα δρώντα υποκείμενα (2005:31). Οπότε, τέτοιες παρεμβάσεις, επιχειρούν και συχνά καταφέρνουν να ξεπεράσουν και να υπερβούν, όχι μόνο τα κυρίαρχα χωρικά και εθνικά όρια, αλλά και τα όρια της φαντασίας που επιβάλλονται και εκφράζονται στον ελεγχόμενο και διαχωρισμένο δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας. Έτσι,

συμβάλουν στην παραγωγή του απαραίτητου χώρου για να φανταστεί κανείς, αλλά και να εκφράσει ή να υλοποιήσει, μέσω ατομικών και συλλογικών δραστηριοτήτων, διαφορετικούς χώρους, «άλλες» ταυτότητες και τελικά να σχηματίσει νέες πολιτικές υποκειμενικότητες.

Τελειώνοντας, παραθέτουμε δύο παραδείγματα τέτοιων παρεμβάσεων, που κατά τη διάρκεια της περιόδου της έρευνας έκαναν ιδιαίτερη αίσθηση και στις δύο πλευρές της διαχωριστικής γραμμής. Το πρώτο είναι ένα stencil (Εικ. 21) το οποίο έγινε από ε/Κύπριο δημιουργό και απεικονίζει το θυρεό της Κυπριακής Δημοκρατίας με μια μικρή, αλλά σημαντική, διαφορά. Το περιστέρι («το πουλλίν») αντί να βρίσκεται μέσα στην χάλκινη ασπίδα, πετάει και απομακρύνεται. Αν και το stencil συνοδεύεται από την φράση στα Κυπριακά Ελληνικά «Το Πουλλίν Επέτασεν», η εικόνα είναι ευρέως αναγνωρίσιμη και στις δύο πλευρές της γραμμής. Το μήνυμα, όμως, του συγκεκριμένου stencil μπορεί να είναι διφορούμενο. Αν και η «ειρήνη» που συμβολίζει το περιστέρι φαίνεται να «επέτασεν» και, έτσι, μπορεί να είναι μια κριτική προς την αποτυχία του κράτος που ανακηρύχθηκε το 1960 να διατηρήσει την ειρήνη, η ελληνική φράση που το συνοδεύει σημαίνει επίσης «χάθηκε η ευκαιρία» και, έτσι, συνδέεται με όλες τις χαμένες ευκαιρίες για λύση του Κυπριακού Προβλήματος. Όπως και να έχει, είναι μια αυτο-εξουσιοδοτημένη παρέμβαση που συμβάλει στην ανάπτυξη διαφορετικών τρόπων να φανταστεί κανείς το παρόν και το μέλλον ενός ενιαίου κράτους και του διαχωρισμού της Κύπρου³².

□

Εικόνα 21: Stencil: «Το Πουλλίν Επέτασεν» σε τοίχο της νότιας Παλιάς Λευκωσίας, πάνω στη χαρακτηριστική πέτρα της πόλης (πουρόπετρα). Φωτογραφία του συγγραφέα, Ιούλιος του 2010.

³² Για περισσότερα σχετικά με το συγκεκριμένο stencil και τις διάφορες αναγνώσεις του βλ. Καραθανάσης (2015).

Το δεύτερο παράδειγμα είναι ένα σύνθημα το οποίο εμφανίστηκε κατά την περίοδο της έρευνας στην νότια Παλιά Πόλη (Εικ. 22). Οι δύο παρεμβάσεις που υπάρχουν στις φωτογραφίες παρουσιάζονται εδώ ενδεικτικά καθώς και όμοιές τους υπήρχαν σε πολλά σημεία της περιοχής. Ο δημιουργός αυτών των παρεμβάσεων φαντάζεται έναν άλλο δρόμο για το μέλλον της Κύπρου, με τον οποίο φαίνεται να συμφωνούν πολλοί και πολλές από τον κόσμο που εμπλέκεται στην από τα κάτω πολιτική δραστηριοποίηση, που συχνάζει στην πλατεία του Μανώλη και εμπλέκεται με την πρακτική της παρέμβασης στο δημόσιο χώρο. Δηλαδή, μια «δι-κοινοτική» επανάσταση. Αυτή η ιδέα (ή η επιθυμία) είναι γνωστή στους «ριζοσπαστικούς» και «επαναστατικούς» πολιτικούς χώρους, και των δύο πλευρών της Κύπρου, ως, όπως άκουσα συχνά, η «μόνη πραγματική λύση του Κυπριακού Προβλήματος». Οι δημιουργοί αυτών των παρεμβάσεων είναι σαφές ότι απευθύνουν το επαναστατικό τους κάλεσμα τόσο στους ε/Κύπριους, όσο και στους τ/Κύπριους, θεατές και επισκέπτες της Παλιάς Λευκωσίας, αφού, όπως φαίνεται από τις φωτογραφίες, τις συναντάμε τόσο στα ελληνικά, όσο και στα αγγλικά. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι χρησιμοποιούν μια παραλλαγή στο αναρχικό Άλφα σε κύκλο, η οποία αντί να το τοποθετεί σε κύκλο, σχηματίζει μια καρδιά τονίζοντας, έτσι, την «αγάπη» ενάντια στην «εχθρότητα», επιχειρώντας να δώσει διαφορετικό νόημα στην «αναρχική» ιδεολογία, που συνήθως προβάλλεται από τα επίσημα Μ.Μ.Ε. ως βίαια. Με αυτά τα τελευταία παραδείγματα κλείνουμε αυτό το κεφάλαιο και προχωράμε στο τελευταίο κεφάλαιο της διατριβής, στο οποίο θα μας απασχολήσουν άλλα είδη δημόσιων και από τα κάτω παρεμβάσεων στην Παλιά Λευκωσία.

Εικόνα 22: Το σύνθημα «Δικοινοτική Επανάσταση» στα ελληνικά και στα αγγλικά. Φωτογραφίες του συγγραφέα, Ιούλιος και Οκτώβριος του 2010.

Κεφάλαιο 10^ο: Ο ενδιάμεσος χώρος στο επίκεντρο: Από τα *Street Parades*, ως μια σύγχρονη δημόσια μεταβατική τελετουργία, στην Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης

Σε αυτό, το τελευταίο, κεφάλαιο της διατριβής θα αναφερθούμε σε δύο παραδείγματα δημόσιων εκδηλώσεων που εμφανίζονται αρκετά σημαντικά για την πορεία ανάπτυξης της από τα κάτω πολιτιστικής και πολιτικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία. Με τα δύο αυτά παραδείγματα υποστηρίζουμε πως ολοκληρώνεται ένας πρώτος «κύκλος» αυτού του είδους της δραστηριοποίησης στην Παλιά Πόλη της Λευκωσίας, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη σχέση μεταξύ της οριακής περιοχής της Παλιάς Πόλης –και κατ’ επέκταση της ίδιας της κατάστασης της οριακότητας– και της από τα κάτω δραστηριοποίησης. Θα αναφερθούμε πρώτα στα κινούμενα πάρτυ ή τα *Street Parades* (Παρελάσεις Δρόμου), αντιμετωπίζοντας τα ως μια σύγχρονη καρναβαλική τελετουργία μετάβασης στην οποία οι συμμετέχοντες συγκροτούν νέους κοινωνικούς δεσμούς μέσα από την καθαρτική εμπειρία του *communitas*, ενώ παράλληλα διαμορφώνονται όρια, σε σχέση με αυτούς που είναι εκτός της εκδήλωσης, που αντανακλούν μια κοινωνική διαφοροποίηση των συμμετεχόντων. Η αναφορά στα *Street Parades* έχει, ωστόσο, και περαιτέρω σημασία. Λόγω των καρναβαλικών και ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, αυτή η πολύχρωμη και κινούμενη δημόσια μουσική εκδήλωση κατάφερε να κάνει πραγματικότητα κατ’ επανάληψη την πρόσκαιρη ενεργοποίηση του ενδιάμεσου χώρου της Νεκρής Ζώνης, ανάμεσα, δηλαδή στα δύο σημεία ελέγχου στο πέρασμα Λήδρας/Lokmaci, στην καρδιά της Παλιάς Πόλης. Έτσι, έγινε ο «προθάλαμος» για την πραγματοποίηση του κινήματος *Occupy the Buffer Zone* (κίνημα Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης / OBZ)¹. Το OBZ, το δεύτερο παράδειγμά μας, ήταν μέρος του παγκόσμιου κινήματος *Occupy*, ένα κίνημα που αναπτύχθηκε μέσα στην παγκόσμια συγκυρία του 2011, κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν μεγάλες διαδηλώσεις και κινητοποιήσεις σε δεκάδες πόλεις του Δυτικού και του μη-Δυτικού κόσμου, με κοινό χαρακτηριστικό την πρακτική της κατάληψης δημόσιων πλατιών και άλλων αστικών δημόσιων χώρων. Μέσα από την περιγραφή και την ανάλυση αυτών των δύο παραδειγμάτων έχουμε σκοπό να δείξουμε τόσο τις σχέσεις που η από τα κάτω δραστηριοποίηση στην Παλιά

¹ Στη συνέχεια θα αναφερόμαστε, τόσο στα κινούμενα πάρτυ, όσο και στο κίνημα Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης με τους αγγλικούς τους τίτλους, γιατί αυτός ήταν ο τρόπος με τον οποίο αναφέρονται σε αυτές τις εκδηλώσεις οι εμπλεκόμενοι ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι πληροφορητές μου.

Λευκωσία αναπτύσσει με το εξωτερικό, από όπου «έρχονται» οι ιδέες και οι τρόποι δράσης, όσο και τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες που εμπλέκονται σε αυτή τη δραστηριότητα καταφέρνουν να εδαφικοποιήσουν αυτές τις δράσεις στο αστικό περιβάλλον της Λευκωσίας και να τις αναπτύξουν περαιτέρω, εγκλιματίζοντάς τες στο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο της Κύπρου και καταφέροντας να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους και τη δραστηριότητά τους στο κέντρο της πόλης, αλλά και στο επίκεντρο του Κυπριακού.

10.1. Τα κινούμενα πάρτυ *Street Parade: Communitas* και Προσωρινά Αυτόνομες Ζώνες

«Το communitas είναι ένα δώρο από την οριακότητα, την κατάσταση του να βρίσκεσαι μεταξύ και ανάμεσα (...) κατοικεί στους φτωχούς και σε εκείνους που θεωρούνται κατώτεροι στον πολιτισμό τους, ένα δώρο που εμφανίζεται από τα κάτω»

Edith Turner, Communitas: The Anthropology of Collective Joy (2012: 3-4)

«Ας παραδεχτούμε ότι έχουμε πάει σε πάρτυ όπου, για μια σύντομη νύχτα, επιτεύχθηκε μια δημοκρατία ικανοποιημένων επιθυμιών. Δεν θα πρέπει να εξομολογηθούμε πως η πολιτική αυτής της νύχτας έχει περισσότερη πραγματικότητα και δύναμη από αυτές, ας πούμε, ολόκληρης της κυβέρνησης των ΗΠΑ;»

Hakim Bey, The Temporary Autonomous Zone (1991: 21)

Στο τρίτο μέρος της διατριβής αναφερθήκαμε στη δημόσια πλατεία Φανερωμένης αναδεικνύοντας το ρόλο της ως το κεντρικό χωρικό πεδίο διαπραγμάτευσης των νοημάτων του δημόσιου χώρου, αλλά και των κυρίαρχων αντιλήψεων και οριοθετήσεων, μεταξύ, από τη μια πλευρά, ομάδων που δρουν από τα κάτω και, από την άλλη, των αρχών, της εκκλησίας και των διαφόρων άλλων κοινωνικών ομάδων της περιοχής. Επιστρέφοντας στην περίοδο 2009-2010, παρατηρούμε ότι τη συγκεκριμένη χρονιά η δραστηριότητα στην πλατεία αναπτύσσεται ενώ, παράλληλα, ισχυροποιούνται τα ανατρεπτικά πολιτικά της χαρακτηριστικά, γεγονός που προκαλεί αντιπαραθέσεις τόσο με τις αρχές και την αστυνομία, όσο και με ομάδες αντίθετων πολιτικών προσδιορισμών. Την ίδια εποχή, αναπτύσσεται μια κεντρική πρακτική που συμβάλει σημαντικά στη μαζικοποίηση της δραστηριότητας στην πλατεία. Αυτή είναι η πρακτική των *Street Parties*, τα οποία πραγματοποιούνται με μεγάλη επιτυχία κυρίως τα Σαββατοκύριακα. Ωστόσο, η μαζικοποίηση της δραστηριότητας έστρεψε προς την πλατεία την προσοχή των αρχών, με αποτέλεσμα, τον Οκτώβριο του 2009, να πραγματοποιηθεί η πρώτη επέμβαση της αστυνομίας σε ένα street party, η οποία

κατέληξε σε επεισόδια². Η επέμβαση της αστυνομίας ανέδειξε το πρόβλημα της ενόχλησης των περίοικων της πλατείας από τη δυνατή μουσική των Street Party. Οπότε, επιχειρώντας να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα, μια ομάδα ατόμων της πλατείας μαζί με άλλα δραστήρια στην περιοχή άτομα, αποφασίζουν να δοκιμάσουν τη μετατροπή των street party από σταθερά σε κινούμενα. Έτσι, τα κινούμενα πάρτυ ξεκινάνε το 2009 ως μια αντίδραση και αντίσταση στις πρώτες προσπάθειες των αρχών και της αστυνομίας για την περιθωριοποίηση των νεαρών που συχνάζουν και δραστηριοποιούνται στην πλατεία Φανερωμένης.

Η ιδέα των κινούμενων πάρτυ ήρθε από την Αθήνα, όπου, την περίοδο 2006-2008, είχε πραγματοποιηθεί με μεγάλη επιτυχία μια σειρά κινούμενων πάρτυ στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης με το όνομα «*What Street Party*» (WSP)³. Τα WSP της Αθήνας είχαν γίνει γνωστά και εκτός Αθηνών, μέσω των κοινωνικών δικτύων του Internet, με αποτέλεσμα ανάλογη διοργάνωση να ξεκινήσει να πραγματοποιείται την ίδια εποχή και στα Χανιά της Κρήτης. Με αντίστοιχο τρόπο, μέσω ενός καλλιτέχνη που ήταν από τα προηγούμενα χρόνια ενεργός στην Παλιά Λευκωσία, η ιδέα έφτασε και στη Λευκωσία. Έχοντας παρακολουθήσει τη δραστηριότητα των WSP στην Αθήνα μέσω των κοινωνικών δικτύων, ο συγκεκριμένος καλλιτέχνης πρότεινε την οργάνωση ενός παρόμοιου κινούμενου πάρτυ ως λύση για να συνεχιστεί η επιτυχημένη πολιτιστική πρακτική των ανοιχτών Street Party, αποφεύγοντας, όμως, την ενόχληση της γειτονιάς και στοχεύοντας στην ενεργοποίηση και άλλων σημείων της παλιάς πόλης. Η λογική με την οποία ξεκίνησαν τα κινούμενα πάρτυ της Λευκωσίας αναφέρεται σε δηλώσεις του συγκεκριμένου καλλιτέχνη, που δημοσιεύτηκαν σε άρθρο της εφημερίδας ΠΟΛΙΤΗΣ, λίγες μέρες πριν την πραγματοποίηση του πρώτου *Street Parade*.

«Ένας εκ των διοργανωτών, ανέφερε στον «Π» πως η εκδήλωση αυτή γίνεται με αφορμή τις μικροαντιπαραθέσεις μεταξύ νέων οι οποίοι μαζεύονται και περνούν τον ελεύθερο τους χρόνο στην περιοχή της Φανερωμένης και των κατοίκων της περιοχής. Όπως μας ανέφερε, το σκεπτικό είναι να μάθει ο κόσμος ο οποίος ενδιαφέρεται για την πόλη, πως χώρος συγκέντρωσης δεν είναι

² Στην επέμβαση της αστυνομίας στην πλατεία χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά αστυνομικοί της ΜΜΑΔ (Μηχανοκίνητη Μονάδα Άμεσης Δράσης), η οποία είναι η μονάδα της Αστυνομίας Κύπρου που αναλαμβάνει τη διαχείριση πλήθους σε πορείες και άλλες ανάλογες περιπτώσεις (αντίστοιχη μονάδα των ελληνικών ΜΑΤ: Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης). Για περισσότερα σχετικά με την επέμβαση της αστυνομίας, τα επεισόδια, αλλά και τις αντιδράσεις από τον κόσμο της πλατείας και από άλλα άτομα και ομάδες που δραστηριοποιούνταν στην Παλιά Λευκωσία, βλ. Κεφ. 4^ο.

³ Για περισσότερα σχετικά με τα WSP βλ.: <http://sharingiscaring.gr/whatstreetparty/>

μόνο η πλατεία Φανερωμένης αλλά υπάρχουν και άλλες περιοχές. Παράλληλα, όπως είπε, επιθυμούν να πραγματοποιηθεί και στην Κύπρο ένα μεγάλο πάρτι παρόμοιο με αυτά που γίνονται πολύ συχνά στο εξωτερικό»

(Παναγιώτης Χατζηαποστόλου, εφημερίδα ΠΟΛΙΤΗΣ, 23/12/2009, σελ.46)

Εικόνα 1: Το καρότσι του Street Parade όπως έχει στηθεί και διακοσμηθεί πριν να ξεκινήσει την πρώτη του πορεία στους δρόμους της πόλης. Βρίσκεται σταθμευμένο στην οδό Κλεάνθη Χριστοφίδη, όπου βρίσκεται η Apotheke. Στο τέρμα του δρόμου διακρίνεται από τα γαλανόλευκα χρώματα το ε/Κυπριακό φυλάκιο της Πράσινης Γραμμής. Φωτογραφία του συγγραφέα. 24/12/2009.

Η υλοποίηση της ιδέας των κινούμενων πάρτυ απαιτούσε την κατασκευή μιας πλατφόρμας με ρόδες (μεγάλο καρότσι), στην οποία θα φορτώνονταν επάνω η γεννήτρια, το ηχοσύστημα και ο DJ. Με αυτόν τον τρόπο, θα κατασκευαζόταν η υποδομή για την πραγματοποίηση ενός Street Party το οποίο θα μπορούσε να μετακινείται στους δρόμους και πεζοδρόμους της πόλης, να σταματά όπου ο χώρος το επιτρέπει, αλλά και να φεύγει όποτε χρειαστεί. Η κατασκευή του καροτσιού αυτού, το όνομα της εκδήλωσης αλλά και η ημερομηνία της πρώτης διοργάνωσης, συν-χρηματοδοτήθηκαν και συν-αποφασίστηκαν συλλογικά από την ομάδα που δημιουργήθηκε μέσα από μια σειρά συνελεύσεων και συναντήσεων στην πλατεία Φανερωμένης, αλλά και σε άλλους χώρους της πόλης. Η πρώτη σύνθεση της ομάδας αποτελείτο από διαφορετικούς δράστες και περιλάμβανε τόσο άτομα από τη νεολαία της Φανερωμένης, όσο και άλλους δρώντες που συμμετείχαν στην από τα κάτω πολιτιστική και πολιτική δραστηριότητα στην Παλιά Λευκωσία. Τα επόμενα χρόνια η σύνθεση της ομάδας δεν θα παραμείνει σταθερή, αλλά θα αλλάζει, καθώς νέοι δράστες θα προστίθενται σε αυτή, αλλά και ανάλογα τη διαθεσιμότητα των μελών της, ό μως, θα συνεχίσει να λειτουργεί αντι-ιεραρχικά και με βασικό της χαρακτηριστικό τις συλλογικές αποφάσεις.

Το πρώτο Street Parade πραγματοποιείται την παραμονή Χριστουγέννων του 2009 και κινείται στην πόλη, για περίπου πέντε ώρες, ακολουθώντας μια διαδρομή που περιλαμβάνει χώρους αποκλειστικά της Παλιάς Λευκωσίας. Τα Street Parades θα

συνεχίσουν να πραγματοποιούνται στην πόλη δύο με τρεις φορές το χρόνο (Χριστούγεννα, Απόκριες και Άνοιξη), με αυξανόμενη επιτυχία και με εκατοντάδες συμμετέχοντες. Από την πρώτη φορά που πραγματοποιήθηκε το κινούμενο αυτό πάρτυ διαμορφώνει τα βασικά του χαρακτηριστικά, τα οποία θα διατηρήσει και θα αναπτύξει τα επόμενα χρόνια, καταφέροντας να γίνει μια από τις πιο σημαντικές εκδηλώσεις για την από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στην Παλιά Λευκωσία. Τα χαρακτηριστικά αυτά, τα οποία θα δούμε αμέσως μετά, παρουσιάζονται σημαντικά, αφενός, γιατί λόγω αυτών η εκδήλωση απέκτησε μια εντυπωσιακή διάρκεια, αφού συνεχίζει να πραγματοποιείται μέχρι και σήμερα, και, αφετέρου, γιατί καθιστούν αυτήν την εκδήλωση ως ένα «προθάλαμο» του κινήματος της *Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης* (OBZ), το οποίο παρουσιάζεται ως η κορύφωση της ανάπτυξης της από τα κάτω δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία και στην Κύπρο ολόκληρη.

Εικόνα 2: Η αφίσα του πρώτου Street Parade που δημοσιεύτηκε στο διαδίκτυο και κολλήθηκε μόνο γύρω από την πλατεία Φανερωμένης. Η εικόνα της αφίσας είναι γραφιστικό προϊόν που αναπαριστά το «καρότσι» που θα χρησιμοποιούσε η ομάδα. Στα επόμενα Street Parades που θα πραγματοποιηθούν τα χρόνια που ακολουθούν θα χρησιμοποιούνται στις αφίσες επεξεργασμένες ψηφιακές φωτογραφίες από το ίδιο το πάρτυ στους διάφορους χώρους της πόλης.

Τα χαρακτηριστικά, λοιπόν, που τα Street Parade παρουσιάζουν μας οδηγούν να προσεγγίσουμε αυτήν την εκδήλωση χρησιμοποιώντας δύο θεωρητικές έννοιες. Η πρώτη, όπως αναφέραμε και παραπάνω, είναι ή έννοια του *communitas*· μια έννοια που εισήχθη από τον Victor Turner (1999, 1995) για να περιγράψει την καθαρτική συλλογική εμπειρία που βιώνουν αυτοί και αυτές που βρίσκονται στην οριακή κατάσταση μιας διαβατήριας τελετουργίας, και την οποία συνέδεσε μια την έντονη αίσθηση της ευχαρίστησης που οι μούμενοι έχουν όταν απελευθερώνονται από τις κανονιστικές δομές τις κοινωνίας (Turner 2012: 2). Η Edith Turner, γυναίκα του

Victor, η οποία συνέχισε τη μελέτη της έννοιας του *communitas* μετά το θάνατό του άντρα της, αναφέρει στην εισαγωγή του βιβλίου της *Communitas: Η Ανθρωπολογία της Συλλογικής Ευχαρίστησης*, πως, «*communitas* είναι η ευχαρίστηση μιας ομάδας όταν κανείς μοιράζεται κοινές εμπειρίες με τους συντρόφους του» (ο.π.) και συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι: «μέσα στο *communitas* υπάρχει μια απώλεια του εγώ. Η υπερηφάνεια κάποιου για τον εαυτό του δεν έχει πια σημασία. Μέσα στην ομάδα, είμαστε σε ενότητα, σε μια απρόσκοπτη ενότητα... Τα οφέλη του *communitas* είναι γρήγορη κατανόηση, εύκολη αμοιβαία βοήθεια και μακροχρόνιοι δεσμοί με τους άλλους» (ο.π.: 3).

Η δεύτερη έννοια την οποία θα χρησιμοποιήσουμε στην προσέγγιση των κινούμενων αυτών πάρτυ, είναι η έννοια που προτείνει ο Hakim Bey (1991) και την ονομάζει «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες» (από δω και πέρα θα αναφέρεται ως TAZ: Temporary Autonomous Zones). Με την έννοια των TAZ, ο Hakim Bey περιγράφει ένα είδος αντάρτικης επιχείρησης που καταφέρνει μια πρόσκαιρη απελευθέρωση μιας περιοχής (του εδάφους, του χρόνου, της φαντασίας) (ο.π.: 3). Η TAZ περιγράφεται από το συγγραφέα ως αόρατη και μάλιστα δίνει ιδιαίτερη σημασία σε αυτό της το χαρακτηριστικό, το οποίο υποστηρίζει πως είναι η μεγαλύτερή της δύναμη: αόρατη με την έννοια ότι διαφεύγει της εξουσίας επειδή, το κράτος ή η εξουσία δεν μπορεί να την αναγνωρίσει ως τέτοια, «από τη στιγμή που η TAZ ονομάζεται (αναπαρίσταται, διαμεσολαβείται), πρέπει να εξαφανιστεί, θα εξαφανιστεί, αφήνοντας πίσω της ένα άδειο κέλυφος, μόνο για να αναδυθεί ξανά κάπου αλλού, πάλι αόρατη γιατί είναι αόριστη με τους όρους του Θεάματος» (ο.π. έμφαση στο πρωτότυπο). Οι δύο αυτές έννοιες, αν και προερχόμενες από διαφορετικά πλαίσια, παρουσιάζουν αρκετά κοινά στοιχεία, τα οποία περιγράφουν καταστάσεις προσωρινής αναστολής των κυρίαρχων ιεραρχικών και κανονιστικών πλαισίων, στις οποίες τα υποκείμενα καταφέρνουν να βιώσουν στιγμές ισότιμης ελευθερίας και ευχαρίστησης που έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία στενών κοινωνικών δεσμών, ενώ, παράλληλα, αποδεικνύουν στους συμμετέχοντες ότι είναι δυνατοί και διαφορετικοί τρόποι σύναψης κοινωνικών σχέσεων.

10.1.1. Χαρακτηριστικά των *Street Parade*: Καρναβαλική ατμόσφαιρα, ελευθερία και αντιστροφή

Αφού αναφερθήκαμε στις δύο αυτές θεωρητικές έννοιες, θα συνεχίσουμε με την αναλυτική αναφορά στα χαρακτηριστικά των κινούμενων πάρτυ: *Street Parades*. Ένα

βασικό χαρακτηριστικό αυτής της εκδήλωσης ήταν, από την αρχή, η «καρναβαλίστικη» ατμόσφαιρά της (ανεξάρτητα από το αν πραγματοποιείται στις Απόκριες), που δημιουργείται από τους πολλούς και πολλές συμμετέχοντες/χουσες που βάζονται και ντύνονται με παρδαλά και χρωματιστά ρούχα, γεγονός που της έδωσε από την αρχή έναν ξεχωριστό και ασυνήθιστο για τη Λευκωσία χαρακτήρα. Το «καρναβάλι» όπως μας έχει δείξει ο Mikhail Bakhtin (1984) έχει τους δικούς του αντεστραμμένους κανόνες, τους κανόνες της ελευθερίας του, που είναι διαφορετικοί από τους αυστηρούς και επίσημους κανόνες των πολιτικών, εθνικών ή θρησκευτικών εορτασμών και επετείων. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που σύμφωνα και με την Edith Turner, αλλά και με τον Hakim Bey, τόσο το *communitas*, όσο και η TAZ, έχουν στενές σχέσεις με τη λογική του καρναβαλιού. Επιπλέον, η καρναβαλίστικη ατμόσφαιρα των Street Parades συνοδεύεται και από έναν έντονο ενθουσιασμό όσων συμμετέχουν, ο οποίος εκφράζει την ευχαρίστησή τους αλλά και την αίσθηση της ελευθερίας που νιώθουν σε αυτήν την εκδήλωση.

«Ήταν πραγματικά πολύ ωραία! Ήταν ένα πολύ ωραίο καρναβάλι που το ζήσαμε με τους δικούς μας όρους. Ήταν πολύ ωραία να βλέπεις τον κόσμο να κάνει πράγματα ελεύθερα στο δρόμο. Δεν νομίζω πως έχει γίνει ξανά κάτι τέτοιο, ήταν πολύ διαφορετικό για την Κύπρο!»

Στο παραπάνω απόσπασμα παρατηρούμε τον έκδηλο ενθουσιασμό της Belgin, μιας από τις τ/Κύπριες συμμετέχουσες στα Street Parade (τότε γύρω στα τριάντα της χρόνια), μετά την ολοκλήρωση του δεύτερου Street Parade τις Απόκριες του 2010. Οι τρεις από τις τέσσερις της φράσεις ξεκινάνε με το «ήταν πολύ ωραία», ενώ δεν κρύβει και τον ενθουσιασμό της σχετικά με το γεγονός ότι ήταν κάτι πολύ διαφορετικό για την Κύπρο, παρότι ήταν ούτως ή άλλως Απόκριες όταν πραγματοποιήθηκε το Parade στο οποίο αναφέρεται.

Ο Νίκος, ένας ε/Κύπριος νεαρός, περίπου στα είκοσι-πέντε, συμμετέχων, αλλά και διοργανωτής, μου ανέφερε μετά το τρίτο Street Parade:

«Έβλεπα τον κόσμο να κάμνει πράγματα που συνήθως εν γίνονται στο δρόμο, να χορεύουν τζιαι να φιλιούνται τζιαι εχαμογέλουν συνέχεια! Ούλλην την ώρα ήμουν με ένα πλατύ χαμόγελο στα σείλη! Εγώ να φανταστείς έχω χορέψει τρεις φορές στη ζωή μου τζιαι η μιά ήταν στο Street Parade... είναι τζιαι το ότι κινείσαι θεμάς τζιαι χορεύουν ούλλοι γυρώ σου... κανένας εν στέκεται έτσι [μου δείχνει με το σώμα του μια στάση με κατεβασμένα τα χέρια και κολλημένα στον κορμό του σώματος]... είναι τζιαι ανοιχτός ο χώρος, εν σε πνίει...»

Από το απόσπασμα της συνομιλίας μας με τον Νίκο φαίνονται, από τη μια πλευρά, η καρναβαλική αντιστροφή που χαρακτηρίζει τα Parade, η οποία ωθεί τον κόσμο να κάνει πράγματα που συνήθως δεν γίνονται στο δρόμο, και, από την άλλη, φαίνεται το γεγονός της συλλογικής εμπειρίας του πάρτυ, η οποία παρασύρει όλους μαζί σε ένα χορό στον οποίο ακόμα και αυτός, που όπως λέει δεν χορεύει συχνά, δεν μπορεί να αντισταθεί.

Εικόνα 3: Στιγμιότυπο από το δεύτερο Street Parade, στις Απόκριες του 2010. Το διακοσμημένο άρμα μαζί με τον κόσμο ανεβαίνει την οδό Ονασαγόρου από την πλατεία Φανερωμένης στην πλατεία Ελευθερίας. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Το επόμενο σχόλιο είναι του Λευτέρη, ενός από τους νεαρούς που συχνάζουν στην πλατεία Φανερωμένης, αλλά δεν συμμετέχουν και τόσο ενεργά στις πολιτικές και κινηματικές διαδικασίες των ομάδων που συνδέονται με την πλατεία, το οποίο είναι αρκετά ενθουσιώδες και δίνει ιδιαίτερη σημασία στην αίσθηση της ελευθερίας που είχε κατά τη διάρκεια αυτού του πάρτυ:

«Ήταν πολλά καλά ρέ φίλε! Επέσαν οι νόμοι! Όπου τζιαι αν επηένναμεν κυριαρχούσαμεν! Επανάσταση!»

Από την άλλη πλευρά, η Μάρω, μια από τις πιο παλιές συμμετέχουσες στην από-τα-κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στην Παλιά Λευκωσία, πάνω από σαράντα χρόνων και ενεργή από τον καιρό του πρώτου αυτοδιαχειριζόμενου κοινωνικού κέντρου της πόλης (του Kardas: βλ. Κεφ. 3^ο), εξέφρασε μια πιο συγκρατημένη, ό μως αρκετά συγκροτημένη, γενική άποψη για το φαινόμενο των Street Parade:

«Το χαρακτηρίζει μια ελευθερία πρωτόγνωρη... το να είσαι έτσι στο δημόσιο χώρο! Είναι ένα πράμα που γιορτάζει το ότι είμαι καλά και είμαι έξω και το δείχνω... έτσι, είναι αντίθετο στον κυπριακό καθωσπρεπισμό που είναι έντονος στην κοινωνία. Νομίζω πως η διασκέδαση στο δημόσιο χώρο είναι κάπως σαν ταμπού στην Κύπρο! Αν δεις αυτά που γίνονται επίσημα στο δρόμο, τις επίσημες εκδηλώσεις ας πούμε, συχνά έχουν να κάνουν με κάποιον είδους θανατικό...

πόλεμος, επέτειοι, ανάμνηση των ηρώων, τιμή... σαν τον επιτάφιο ας πούμε, τον οποίο κουβαλάμε στο δρόμο σαν να κουβαλάμε τα βάρη της κοινωνικής ζωής, τα βάρη του καθωσπρεπισμού στο δημόσιο χώρο. Το Parade είναι αντίθετο με όλα αυτά, σαν ένας αντίθετος επιτάφιος... χαρακτηρίζεται από την πελλάρα!⁴ Είναι μια κατάλυση του καθωσπρεπισμού, μια αντιστροφή... είναι σαν μια αντιπορεία στο δρόμο...»

Εικόνα 4: Στιγμιότυπα από το πρώτο Street Parade, τα Χριστούγεννα του 2009, στην αρχή –όταν βρίσκεται στην πρώτη του στάση, έξω από την παλιά κλειστή Αγορά της πόλης και δίπλα στον πολυχώρο Stoa– και στη συνέχεια όταν βρίσκεται στην κεντρική και στολισμένη πλατεία Ελευθερίας. Φωτογραφίες του συγγραφέα.

Λόγω της εμπειρίας της στην από τα κάτω δραστηριοποίηση, αλλά και λόγω των σπουδών της στις κοινωνικές επιστήμες, η Μάρω φαίνεται να αναγνωρίζει τη σημασία της καρναβαλικής αντιστροφής που αποκτά το Parade στο πλαίσιο του δημόσιου χώρου, αλλά και στο πλαίσιο της κυπριακής κοινωνίας: μια κοινωνία η οποία, από τα λόγια τη πληροφορήτριάς μου, φαίνεται αρκετά συντηρητική στις δημόσιες τις εκφράσεις. Η Μάρω, επισημαίνει αυτήν την αντιστροφή και αναγνωρίζει τη σημασία της ως πράξη αντίθετη στον «καθωσπρεπισμό» της κυπριακής κοινωνίας. Το απόσπασμα από την κουβέντα μας με τη Μάρω θα μπορούσαμε να πούμε πως έχει αρκετά κοινά στοιχεία ακόμα και με τον ίδιο τον Bakhtin, όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

«Κατά τη διάρκεια του χρόνου του καρναβαλιού η ζωή υπόκειται μόνο στους δικούς του νόμους, δηλαδή, τους νόμους της δικής του ελευθερίας...»

«Όλες αυτές οι μορφές εθιμοτυπίας και τελετουργίας που βασιζόνταν στο γέλιο και ήταν καθιερωμένες από την παράδοση υπήρχαν σε όλες τις χώρες τις μεσαιωνικής Ευρώπης· διαφοροποιούνταν έντονα από τις σοβαρές επίσημες,

⁴ Η «πελλάρα» στα Κυπριακά Ελληνικά είναι η τρέλα.

εκκλησιαστικές, φεουδαρχικές και πολιτικές μορφές λατρείας και εορτασμούς. Προσέφεραν μια τελείως διαφορετική, μη-επίσημη, έξτρα-εκκλησιαστική και έξτρα-πολιτική πλευρά του κόσμου, του ανθρώπου και των ανθρώπινων σχέσεων...»

«...όλοι θεωρούνταν ίσοι κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού. Εδώ, στην πλατεία της πόλης, μια ιδιαίτερη μορφή ελεύθερης και κοντινής επαφής βασίλευε ανάμεσα σε ανθρώπους που ήταν συνήθως διαιρεμένοι από τα φράγματα της κάστας, της περιουσίας, του επαγγέλματος και της ηλικίας (...) Τέτοιες ελεύθερες, κοντινές επαφές γίνονταν αισθητές σε βάθος και δημιουργούσαν ένα ουσιώδες στοιχείο του καρναβαλικού πνεύματος. Αυτές οι πραγματικά ανθρώπινες σχέσεις δεν ήταν μόνο καρπός της φαντασίας ή της αφηρημένης σκέψης· ήταν βιωμένες. Το ουτοπικό ιδεατό και το ρεαλιστικό συγχωνεύονταν σε αυτήν την καρναβαλική εμπειρία, μοναδική στο είδος της. Αυτή η πρόσκαιρη ανάκληση, μαζί ιδεατή και πραγματική, της ιεραρχικής τάξης δημιουργούσε κατά τη διάρκεια του καρναβαλικού χρόνου μια ιδιαίτερη μορφή επικοινωνίας αδύνατη στην καθημερινή ζωή»

«Βρίσκουμε εδώ τη χαρακτηριστική λογική, την ιδιαίτερη λογική του 'μέσα έξω', της 'μεταστροφής', μιας συνεχόμενης μετατόπισης από το πάνω στο κάτω, από το μπροστά στο όπισθεν... Μια δεύτερη ζωή, ένας δεύτερος κόσμος του παραδοσιακού πολιτισμού κατασκευάζεται έτσι: είναι σε ορισμένη έκταση μια παρωδία της έξτρα-καρναβαλικής ζωής, ένας 'αντεστραμμένος κόσμος'»

Αποσπάσματα από το *Rabelais and his World*
του Mikhail Bakhtin (1984, σσ.: 7, 5-6, 10, 11)

Τα παραπάνω αποσπάσματα από τους πληροφορητές μας τονίζουν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά που συναντάμε στα Street Parades, δηλαδή, την ελευθερία που νιώθουν οι συμμετέχοντες σε αυτά, την αντιστροφή των κυρίαρχων κοινωνικών κανόνων που ισχύουν στη συμπεριφορά στο δημόσιο χώρο και την κοινή εμπειρία της διασκέδασης και της ευχαρίστησης. Το επόμενο χαρακτηριστικό στο οποίο θέλουμε να αναφερθούμε είναι το γεγονός ότι το Parade καταφέρνει να φέρει διαφορετικά άτομα και διαφορετικές ομάδες κοντά, διαλύοντας τους κοινωνικο-πολιτισμικούς διαχωρισμούς και δημιουργώντας μια κατάσταση κατά την οποία όλοι/ες μαζί μοιράζονται τις έντονες εμπειρίες της διασκέδασης, του χορού και της ευχαρίστησης, μέσω των οποίων δημιουργούνται νέοι κοινωνικοί δεσμοί. Στα τέσσερα Street Parades, στα οποία συμμετείχα, παρατήρησα πως κατά τη διάρκεια του πάρτυ κυριαρχούσε στο εσωτερικό του μια αίσθηση ισότητας. Όλοι και όλες, ανεξάρτητα από τις κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις τους, την εθνικότητά τους, την κοινωνική τους θέση ή την οικονομική τους κατάσταση, βρισκόνταν μαζί, περπατούσαν και χόρευαν στο δρόμο δίπλα δίπλα, μοιράζονταν τα ποτά τους και μοιραζόντουσαν την κοινή εμπειρία του πάρτυ. Αν και οι περισσότεροι από αυτούς

και αυτές που συμμετείχαν στα Street Parade ήταν ε/Κύπριοι, αυτό δεν σημαίνει πως είχαν όλοι τα ίδια κοινωνικά, οικονομικά ή πολιτικά χαρακτηριστικά. Τα πάρτυ αυτά φαίνεται πως καταφέρνουν να φέρουν μαζί διάφορες ομάδες και διαφορετικά άτομα, που δεν βρίσκονταν συχνά μαζί, τα οποία αν έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους αυτό είναι η σχέση τους με την Παλιά Λευκωσία, το γεγονός, δηλαδή, ότι σύχναζαν στα διάφορα στέκια, τους ανοιχτούς χώρους και τα εναλλακτικά μπαρ και καφέ, που συγκεντρώνονταν την εποχή εκείνη στην περιοχή εντός των τειχών. Αυτό εννοεί και με το σχόλιό του ο Μάριος, ένας συμμετέχων στο Street Parade ως DJ, ο οποίος παίζει μουσική επαγγελματικά σε μαγαζιά της περιοχής:

«Αυτό που μου αρέσει πάρα πολύ στα Parade είναι ότι μαζεύεται κόσμος με διαφορετικές αντιλήψεις και περνάει καλά! Δεν το βλέπεις συχνά αυτό, συνήθως η κάθε εκδήλωση, ή είναι μουσική ή πολιτική, έχει πάνω κάτω το δικό της κόσμο...»

Όμως δεν ήταν μόνο οι διαφορετικοί ε/Κύπριοι, νέοι και νέες, που βρίσκονταν να μοιράζονται την εμπειρία του πάρτυ. Μαζί τους, από το πρώτο κιόλας Parade, βρέθηκαν μετανάστες από χώρες της Αφρικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας, άλλοι μη-κύπριοι, αλλά «δυτικοί», ξένοι, όπως και τ/Κύπριοι. Όλοι μαζί συνέθεταν ένα «ωραίο πλήθος», για να χρησιμοποιήσω τον χαρακτηρισμό που του έδωσε ένας πληροφορητής μου, που συναντώντας το την πρώτη φορά, τυχαία στο δρόμο, δεν ήξερε τι είναι. Οι μετανάστες είχαν σταθερή παρουσία σε όλα τα Parade και συμμετείχαν αρκετά ενεργά σε αυτά χορεύοντας και πίνοντας όπως όλοι. Ωστόσο, η παρουσία τους ήταν πιο έντονη σε κάποιους συγκεκριμένους χώρους από αυτούς στους οποίους το Parade σταματούσε. Ένας τέτοιος χώρος ήταν για παράδειγμα η κεντρική πλατεία Ελευθερίας, στην οποία, ούτω ή άλλως, σύχναζαν κυρίως άντρες μετανάστες. Έτσι, όταν το πάρτυ έφτανε σε ένα τέτοιο χώρο πολλοί από τους μετανάστες ερχόντουσαν και μπλεκόντουσαν με τον κόσμο του και, τελικά, όταν μετά από λίγο συνέχιζε την πορεία του, αρκετοί το ακολουθούσαν. Από την άλλη, οι τ/Κύπριοι και τ/Κύπριες είχαν μια πιο σταθερή παρουσία τόσο ως συμμετέχοντες, όσο και ως διοργανωτές και DJ (δύο από τους έξι DJ που συμμετείχαν στο πρώτο Parade ήταν τ/Κύπριοι). Επιπλέον, είναι σημαντικό το γεγονός ότι από την αρχή των συναντήσεων, όταν εκφράστηκε δηλαδή η θέληση της αρχικής ομάδας να καλεστούν να συμμετέχουν και τ/Κύπριοι/ες, ήταν σαφές πως οι διοργανωτές δεν ήθελαν να δοθεί στην εκδήλωση ένας «δι-κοινοτικός» χαρακτήρας. Αυτό είναι σημαντικό γιατί εκφράζει από την αρχή το γεγονός ότι η ομάδα των διοργανωτών δεν ήθελε ούτε να

διατηρήσει τους κυρίαρχους διαχωρισμούς μεταξύ των κοινοτήτων, που αναπαράγει ο όρος «δι-κοινοτικό», αλλά ούτε και να συνδεθεί με την επίσημη λογική του «δι-κοινοτικού κινήματος», που διατηρεί στενές σχέσεις με τους διεθνείς οργανισμούς και τις NGO. Αντίθετα, ήθελε να προβάλλει την αυτο-οργανωμένη και την από τα κάτω λογική με την οποία η λειτουργούσε ομάδα και πραγματοποιείτο η εκδήλωση, στις οποίες δεν ταίριαζε η από τα πάνω λογική του επίσημου «δι-κοινοτικού κινήματος».

Ωστόσο, αν και στο εσωτερικό του Parade οι διαφορετικοί συμμετέχοντες, άντρες και γυναίκες, βίωναν την κοινή εμπειρία του πάρτυ και την ελευθερία στο δημόσιο χώρο, παράλληλα, υπήρχαν και αυτοί που παρέμεναν «απ' έξω». Σε αντίθεση, λοιπόν, με τις περιγραφές των μεσαιωνικών καρναβαλικών εορτασμών του Bakhtin, όπου συμμετείχε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας, στην περίπτωση του Street Parade παρατηρούμε μια κατάσταση κατά την οποία υπάρχει ένας έντονος διαχωρισμός μεταξύ αυτών που συμμετέχουν και των υπολοίπων που το παρατηρούν και καταλαμβάνουν μια σαφή θέση «έξω» από αυτό. Έτσι, υπάρχει μια έντονη αντίθεση μεταξύ της πολυσυλλεκτικότητας που παρουσιάζει στο εσωτερικό του, φέρνοντας διαφορετικούς δράστες σε μια κοινή εμπειρία, και της ετερότητας που παρουσιάζει για αυτούς που επιλέγουν να μην ακολουθήσουν την «τρελή» του πορεία, παραμένοντας δηλαδή «απ' έξω». Με άλλα λόγια, ενώ από τη μια πλευρά τα Parade καταφέρνουν να ξεπεράσουν κυρίαρχους κοινωνικούς διαχωρισμούς, την ίδια στιγμή, φαίνεται σαν να κατασκευάζουν νέα κοινωνικά όρια, τα οποία όσοι βρίσκονται εκτός τους δυσκολεύονται να ξεπεράσουν. Σε μια συζήτηση μεταξύ διαφόρων συνομιλητών για το Street Parade, ο Κόκος, ένας από τους μεγαλύτερους θαμώνες του καφενείου *Τα Καλά Καθούμενα* και ενεργός στις μουσικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στην Παλιά Πόλη από τη δεκαετία του 1980, ανέφερε χαρακτηριστικά:

«...εγώ το αποκαλώ φυσαλίδα (bubble⁵). Δηλαδή κάτι το οποίο αποκλείει όλους τους άλλους!»

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στον κόσμο που βρισκόταν εντός του πάρτυ και σε αυτόν που βρισκόταν εκτός, ήταν εμφανής και στους συμμετέχοντες στα Parade. Ωστόσο,

---

⁵ Η συγκεκριμένη συζήτηση γινόταν στα Αγγλικά, καθώς συμμετείχαν σε αυτή και άτομα που δεν μιλούσαν ελληνικά, και η λέξη που ο Κόκος χρησιμοποίησε ήταν το «bubble», το οποίο εδώ μεταφράζουμε ως «φυσαλίδα». Πιστεύουμε πως αυτή η διευκρίνιση πρέπει να γίνει γιατί το νόημα του αγγλικού «bubble», ίσως διαφέρει από την απόδοσή του στα ελληνικά ως «φυσαλίδα».

αντίθετα με την άποψη του Κόκου, οι συμμετέχοντες στο πάρτυ με τους οποίους συνομίλησα δεν θεωρούσαν ότι η εκδήλωση αποκλείει σκόπιμα συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα (εκτός βεβαία από τους «φασίστες»), αλλά απέδιδαν αυτό το διαχωρισμό στο γεγονός ότι δεν έχουν βρει τους κατάλληλους τρόπους να απευθυνθούν σε περισσότερους και περισσότερες συμπολίτες και συμπολίτισσές τους. Το επόμενο σχόλιο ενός από τους διοργανωτές του Parade αναφέρεται ακριβώς σε αυτό το ζήτημα:

«Οι μόνοι που τούτους που εν πόζω οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά τζιαι χορεύουν τζιαι διασκεδάζουν, εν οι μετανάστες! Εν εν περίεργο τούτο; Μάλλον πρέπει να έβρουμε τρόπους να φέρουμε περισσότερους σε τούτες τες φάσεις. Οι ούλλους όμως... τους φασίστες ας πούμεν εν τους θέλουμεν!»

Αν αφήσουμε την περίπτωση των οργανωμένων ακροδεξιών ομάδων, η οποία είναι ιδιαίτερη και την οποία έχουμε αναλύσει εκτενώς στα προηγούμενα κεφάλαια, τα όρια που το Parade κατασκευάζει δεν φαίνεται να είναι ιδεολογικά, πολιτικά ή κοινωνικά, αλλά μάλλον αισθητικά. Με αυτό εννοούμε πως αν αποκλείει κάποιους, όπως υποστηρίζει παραπάνω ο Κόκος, τότε αυτό το κάνει με αισθητικά κριτήρια. Δηλαδή, αυτοί που αποκλείονται είναι αυτοί που δεν φαίνεται να συμφωνούν, ή δεν φαίνεται να προτιμούν αυτού του είδους την «τρελή» διασκέδαση στο δρόμο, αυτοί και αυτές που ο «καθωσπρεπισμός» της κυπριακής κοινωνίας δεν τους επιτρέπει να συμμετέχουν σε κάτι τέτοιο. Σε αυτό το σημείο το παραπάνω σχόλιο της Μάρως, ότι δηλαδή η διασκέδαση στο δημόσιο χώρο μοιάζει να είναι ταμπού για την κυπριακή κοινωνία, είναι μάλλον αρκετά σχετικό. Η παρακάτω συνομιλία ανάμεσα σε ένα ζευγάρι, το οποίο βρισκόταν «απ' έξω» καθώς το τρίτο Street Parade (Οκτ. 2010) περνούσε από την οδό Μακαρίου III, είναι ενδεικτικό της αντιμετώπισής του από κάποιους από αυτούς που συναντούσε κατά την πορεία τους στους δρόμους της πόλης:

Γυναίκα: *«Μα ήντα που εν τούτοι!; Εξαπολύσαν τους;»*

Άντρας: *«Τούτο λαλώ τζιαι γω! Έλα να κάμουμεν άκρη.. μεν νομίζουν πως είμασταν μαζίν τους!»*

Η λεωφόρος Μακαρίου III είναι η κεντρική εμπορική λεωφόρος του κέντρου της νότιας Λευκωσίας, γνωστή για τα ακριβά και μοδάτα καταστήματά και τις δημοφιλείς καφετέριες. Δηλαδή, η «Μακαρίου» είναι ένας αστικός χώρος που, για πολλούς από τους πληροφορητές μου που σύχναζαν στην Παλιά Λευκωσία, αποτελούσε συμβολικά το απόλυτο αντίθετο, δηλαδή, αυτό το οποίο θεωρούσαν αντίθετο από

αυτά που αυτοί πρεσβεύουν, από την αισθητική τους και από τον τρόπο που βλέπουν τον κόσμο. Το ζευγάρι στην παραπάνω συνομιλία βρισκόταν στη Μακαρίου κάνοντας τη βραδινή τους βόλτα, πηγαίνοντας ή φεύγοντας από κάποια από τις καφετέριες ή τα κέντρα βραδινής διασκέδασης. Ήταν και οι δύο ντυμένοι αρκετά καλά, η γυναίκα με ψηλά τακούνια και ο άντρας με σακάκι, κάτι που δεν δείχνει μόνο το γεγονός ότι βρίσκονταν σε βραδινή έξοδο, αλλά είναι, παράλληλα, και στοιχείο το οποίο αναδεικνύει τον «καθωσπρεπισμό» και το ότι ανήκαν σε αυτούς και αυτές με τους οποίους οι πληροφορητές μου, και συμμετέχοντες στο Parade, νιώθουν πως βρίσκονται σε άλλες κοινωνικές θέσεις. Η φράση «εξαπολύσαν τους», την οποία χρησιμοποιεί η γυναίκα, στα ελληνικά θα μπορούσε να αποδοθεί ως «τους αφήσανε ελεύθερους από τα δεσμά τους» ή «τους αφήσανε έξω». Η φράση αυτή, όταν αναφέρεται σε ανθρώπους, και όχι ας πούμε σε ζώα (π.χ. «εξαπολύσαν τους σκύλους»), αναφέρεται σε αυτούς οι οποίοι θα έπρεπε να βρίσκονται «μέσα», δηλαδή τους τρελούς που θα έπρεπε να βρίσκονται κλεισμένοι στο τρελοκομείο. Αντίστοιχα, η απάντηση του άντρα δείχνει ότι συμφωνεί με την άποψη της συνοδού του, ενώ, ταυτόχρονα, εκφράζει και την αγωνία του να μην νομίζει ο κόσμος πως είναι και αυτοί μαζί τους, δηλαδή πως είναι και αυτοί «πελλοί»: εκφράζει δηλαδή την αντίσταση του «καθωσπρεπισμού» και το φόβο μην τους κακοχαρακτηρίσει η «κοινωνία». Η «πελλάρα» όμως, είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό του Parade, όπως είναι άλλωστε και ένα βασικό χαρακτηριστικό του καρναβαλιού και, ως τέτοιο, είναι αντίθετο με τον «καθωσπρεπισμό», αφού εκφράζει την κατάλυσή και την αντιστροφή του. Επομένως, θα ήταν περίεργο και παράλογο να θέλει να φέρει εντός του τους εκφραστές αυτού το οποίο στοχεύει να καταλύσει. Αυτό που επιθυμεί είναι να κάμψει τις αντιστάσεις αυτών που εκφράζουν τον «καθωσπρεπισμό», να σπάσει το ταμπού τους και να καταφέρει να τους φέρει και αυτούς «εντός του», έτσι ώστε, να μοιραστούν με τους υπόλοιπους την καθαρτική εμπειρία του *communitas* και να συνάψουν νέους κοινωνικούς δεσμούς. Αν, λοιπόν, αυτό δεν πραγματοποιείται δεν μπορεί να ευθύνεται το Parade, αλλά αυτοί που αντιστέκονται σε αυτό, που αντιστέκονται δηλαδή στην «πελλάρα» του και στην αλλαγή του εαυτού τους που προϋποθέτει η συμμετοχή σε αυτό.

Θα θέλαμε, όμως, να επιστρέψουμε στην έννοια της φυσαλίδας. Ένα σημαντικό στοιχείο στη δημιουργία ορίων γύρω από το Parade, στην παραγωγή ενός «μέσα» και ενός «έξω» κατά τη διάρκειά του, είναι ο ήχος που «ελευθερώνει» στο δημόσιο χώρο.

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι όσοι και όσες συμμετέχουν στο πάρτυ κινούνται στους δρόμους της πόλης μέσα σε μια ακουστική φυσαλίδα. Τα ηχεία από το καρότσι παράγουν, δηλαδή, ένα προστατευμένο ηχητικό/ακουσματικό χώρο, ο οποίος όσο πιο κοντά βρίσκεται κανείς τόσο πιο αποκομμένος είναι από το υπόλοιπο περιβάλλον. Είναι σαν ένα προστατευτικό «ηχητικό περίβλημα» (Schawtz 1997 στο Πανόπουλος 2010: 170), που θα μπορούσε να έχει κοινά χαρακτηριστικά με το χώρο που δημιουργεί η χρήση των εξατομικευμένων συσκευών μουσικής αναπαραγωγής, των κινητών και άλλων ηχητικών τεχνολογιών στη μετακίνηση στην πόλη (ο.π.). Όπως αυτό το προστατευτικό περίβλημα επιτρέπει, στους χρήστες αυτών των κινητών συσκευών, τη σύνδεση της μουσικής με τις εικόνες της πόλης και τη δημιουργία «προσωπικών αφηγηματικών σάουντρακ» (ο.π), έτσι και η φυσαλίδα του Parade, επιτρέπει, σε όσους είναι εντός της, τις συλλογικές συνδέσεις των μουσικών κομματιών και ειδών, με τους αστικούς χώρους, τους δρόμους και τις πλατείες, δημιουργώντας κοινά σάουντρακ της πόλης.

Εικόνα 5: Το Street Parade στη Λεωφόρο Μακαρίου ΙΙΙ, τον Οκτώβριο του 2010 κατά την περίοδο του (Αμερικανικού) Halloween. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Το επόμενο χαρακτηριστικό των Street Parade είναι η αλλαγή που επιτυγχάνεται μέσω της συνεχόμενης κίνησης. Η ελευθερία κίνησης στην πόλη καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα της εκδήλωσης, ενώ, παράλληλα, η εναλλαγή χώρων επηρεάζει σημαντικά την αίσθηση και την εμπειρία του πάρτυ που μοιράζονται οι συμμετέχοντες, εκφράζοντας, έτσι, τη δυναμική σχέση που αναπτύσσει η συγκεκριμένη εκδήλωση με τον αστικό δημόσιο χώρο. Οπότε, η εμπειρία και η αίσθηση των συμμετεχόντων, αλλά και η αντιμετώπιση των «απ' έξω» προς την εκδήλωση, αλλάζουν ανάλογα τα διαφορετικά αστικά περιβάλλοντα από τα οποία περνάει και στα οποία σταματάει, και αυτό είναι περισσότερο εμφανές στην αλλαγή μεταξύ των περιοχών εντός και αυτών εκτός των τειχών της πόλης. Στο επόμενο

απόσπασμα, ο Χριστάκης, ένας από τους βασικούς διοργανωτές, σχολιάζει τη διαφορά αυτή σε μια συνομιλία μας μετά το τρίτο Parade:

«Όταν είμαστε στην Παλιά την Πόλην εν διαφορετικά που έξω. Μέσα εν πιο όμορφα, πιο χαλαρά, πιο διασκεδαστικά ρε κουμπάρε! Π' όζω εν πιο μεγάλη η πίεση... τα αυτοκίνητα παίζουν την πουρούν⁶, οι οδηγοί εν επιθετικοί τζιαί εν μεγάλο θέμα, πρέπει να έχουμε πάντα τον νού μας μεν γίνει κανένα ατύχημα.. αλλά τζιαί ο κόσμος που συναντούμεν έξω εν πιο απόμακρος... ζέρεις εν ο κόσμος της Μακαρίου... Αλλά πιστεύω πως πρέπει να φκαίνουμεν τζιαί π' όζω! Ακόμα τζιαί αν εν πειστικά εν πολλά καλά να φκαίνουσην οι πελλοί π' όζω που τα τείχη!»

Η διαφορά της σχέσης που αναπτύσσει το πάρτυ με τα διαφορετικά αστικά περιβάλλοντα των περιοχών εντός και εντός των τειχών, αναδεικνύει το γεγονός ότι τα τείχη της πόλης αποτελούν, τουλάχιστον για τους συμμετέχοντες στο Parade (και κατ' επέκταση για τα άτομα και τις ομάδες που εμπλέκονται στην από τα κάτω δραστηριοποίηση), ένα σαφές όριο στον αστικό χώρο της Λευκωσίας. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η αίσθηση και η εμπειρία του πάρτυ μπορεί να ήταν πιο διασκεδαστική στους πιο γνωστούς και οικειοποιημένους χώρους της Παλιάς Πόλης, οι διοργανωτές και συμμετέχοντες εκφράζουν μια έντονη επιθυμία να βγουν εκτός των τειχών. Το επόμενο απόσπασμα, μιας από τις διοργανώτριες του Parade, είναι ενδεικτικό αυτής της επιθυμίας.

«Πιστεύω πως σκοπός του Parade είναι να πηγαίνουμε και έξω από τα τείχη για να μετατρέπουμε κάποιους από τους όχι και τόσο φιλόξενους χώρους της πόλης»

Η πράξη εξόδου από την Παλιά Πόλη στο πιο έντονα αστικό, «όχι και τόσο φιλόξενο» περιβάλλον του κέντρου πέρα από τα τείχη, με τους πιο φαρδείς δρόμους, την πιο έντονη κυκλοφορία οχημάτων και τα ψηλά μοντέρνα κτίρια, εκφράζει για τους διοργανωτές και συμμετέχοντες μια αίσθηση ξεπεράσματος ενός σημαντικού χωρικού ορίου στην πόλη. Το γεωγραφικό όριο των τειχών, όπως έχουμε δει σε προηγούμενα κεφάλαια, πέρα από την οριοθέτηση της διαφοράς στο χτισμένο περιβάλλον, αποκτά και μια συμβολική σημασία για τα άτομα και τις ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία, που, σαν μια άλλη διαχωριστική γραμμή, εκφράζει τη δική τους χωρική οριοθέτηση στο αστικό σύνολο μέσω της οποίας αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως διαφορετικούς από αυτούς και αυτές που βρίσκονται «εκτός των τειχών». Έτσι, το ξεπέρασμα του ορίου των

---

⁶ Πουρού στα Κυπριακά Ελληνικά είναι η κόρνα του αυτοκινήτου.

τειχών και η παρέμβαση και πρόσκαιρη μεταμόρφωση αυτών των «όχι και τόσο φιλόξενων» χώρων, αντανακλά την αίσθηση ελευθερίας που δημιουργείται στο Parade μέσω της κίνησης χωρίς όρια στον αστικό δημόσιο χώρο.

Επιπλέον, εισάγοντας την κίνηση στην πρακτική του πάρτυ τα Street Parade προσφέρουν νέες δυνατότητες παρέμβασης στον αστικό χώρο. Έτσι, από τη μια πλευρά, η κίνηση προσθέτει τη διάσταση της προσωρινότητας, η οποία επιτρέπει στην εκδήλωση να έχει μεγάλη διάρκεια χωρίς όμως να επιβαρύνει ένα συγκεκριμένο χώρο και, από την άλλη, συμβάλει στην ανάδειξη μιας τακτικής παρέμβασης μέσα από την οποία οι συμμετέχοντες ανακαλύπτουν ξανά την πόλη με άλλους τρόπους και αποκτούν πρόσβαση σε χώρους που μέχρι τότε παρέμεναν εκτός της εδαφικής εξάπλωσης της από τα κάτω δραστηριοποίησης. Με αυτόν τον τρόπο, τα κινούμενα πάρτυ εμφανίζονται ως μια ευέλικτη πρακτική παρέμβασης, αστικής εξερεύνησης και προσωρινής κατοίκησης διαφορετικών χώρων στην πόλη τόσο εντός, όσο και εκτός των τειχών, η οποία συμβάλει έντονα στην διασκέδαση και την απόλαυση της εκδήλωσης από τους συμμετέχοντες, αλλά και τους διοργανωτές.

Η Χριστίνα, μια από τις συμμετέχουσες στο πρώτο Parade, μου είπε για το στοιχείο της κίνησης στην πόλη ότι:

«Είναι πολύ έξυπνο γιατί εμφανίζεται ξαφνικά σε διάφορους χώρους στην πόλη και μέχρι να το πάρεις χαμπάρι εξαφανίζεται πάλι. Δεν κάθεται δηλαδή τόσο πολύ σε κάποιο μέρος έτσι ώστε να δημιουργήσει κάποιο ουσιαστικό πρόβλημα.»

Ενώ μετά και το τρίτο Parade, ο Τίτος, ένα από τα αρχικά μέλη της ομάδας των διοργανωτών, μου είπε σχετικά με τους διαφορετικούς χώρους που επιλέγονται από την ομάδα κάθε φορά, τα εξής:

«Αρέσκει μου πολλά το ότι δείχνουμε σε αυτούς που έρχονται στα Parade διαφορετικούς χώρους που ξέρουμε ή που ανακαλύπτουμε στην πόλη. Το παρκούν για παράδειγμα εν το έξερε ο κόσμος τζιαι άρεσεν του πολλά! Ούτε τζιαι το άλλο το πάρκο στην τάφρο δίπλα στα τείχη τζιαι το γήπεδο του Ολυμπιακού εξέραν το. Εχτές άκουσα πως σκέφτονται ήδη κάτι άλλοι, μια άλλη ομάδα, να κάμουν κάτι τζιαμέ, τζιαι εχάρηκα πολλά!»

Τέλος, ένα ακόμα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό των κινούμενων πάρτυ είναι ότι, από την αρχή, εξέφρασε μια αντίσταση στο να ζητήσει την επίσημη άδεια των αρχών της πόλης για να πραγματοποιηθεί. Αντίθετα, ακολουθώντας τη λογική της άμεσης δράσης, είχε στόχο να διεκδικήσει έμπρακτα το δικαίωμα και την ανάγκη των

συμμετεχόντων για δωρεάν, ανοιχτή και συμμετοχική διασκέδαση στους δημόσιους χώρους της πόλης. Η λογική της άμεσης δράσης εκφράζει ίσως το πιο καθοριστικό χαρακτηριστικό αυτής της εκδήλωσης, δηλαδή, το γεγονός ότι ενώ ουσιαστικά είναι μια πολιτική δράση, την ίδια στιγμή, καταφέρνει να παρέμβει στο δημόσιο χώρο της πόλης χωρίς να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα από τις αρχές, την αστυνομία ή άλλες ομάδες επισκεπτών και κατοίκων, όπως, για παράδειγμα, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει την ίδια εποχή η δραστηριότητα στην πλατεία Φανερωμένης.

Εικόνα 6: Το δεύτερο Street Parade στην Πύλη Πάφου, μια από τις τρεις πύλες των τειχών, που βρίσκεται απέναντι από την καθολική εκκλησία της Παλιάς Πόλης (διακρίνεται στο βάθος). Η Πύλη Πάφου, ένα από τα πιο σημαντικά μεσαιωνικά μνημεία της πόλης, αλλά λόγω της θέσης του δεν χρησιμοποιείται σχεδόν ποτέ, ούτε για κάποια εκδήλωση, αλλά ούτε και στην καθημερινότητα. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Συγκεκριμένα, από τη στιγμή που η δράση αυτή δεν ζητάει την άδεια των αρχών για να πραγματοποιηθεί είναι στην ουσία της μια *πολιτική* δράση, που βασικό της στοιχείο είναι η έμπρακτη διεκδίκηση του δικαιώματος χρήσης και επανοηματοδότησης του δημόσιου χώρου. Ωστόσο, το γεγονός ότι είναι μια κινούμενη μουσική δράση, με καρναβαλική ατμόσφαιρα, χωρίς έκδηλα πολιτικά χαρακτηριστικά (δηλ. πολιτικά συνθήματα σε πανό ή πλακάτ και άλλα σαφή πολιτικά διακριτικά κάποιου πολιτικού χώρου), φαίνεται να της προσφέρει νέες δυνατότητες παρέμβασης· δυνατότητες που δεν θα μπορούσε να έχει μια καθαρά πολιτική δράση, όπως για παράδειγμα μια διαδήλωση. Η Claire, μια νεαρή κοπέλα από την Αυστραλία που επισκεπτόταν φίλους της στην Κύπρο εκείνη την εποχή και έτυχε να βρεθεί μαζί τους στο πρώτο Street Parade, μου είπε:

«Ήταν σαν μια διαδήλωση, αλλά πολύ καλύτερα... και τα δύο είναι στο δημόσιο χώρο και στο δρόμο προσπαθώντας να πούνε κάτι, αλλά αυτό είχε πολύ καλύτερη ενέργεια και, έτσι, έχει τη δυνατότητα να συμπεριλάβει πολλούς περισσότερα άτομα, αλλά ήταν και πολύ μεγαλύτερο σε διάρκεια...»

Σε αντίθεση με τη σύνδεση των Street Parade με την πρακτική της διαδήλωσης, που κάνει η Claire, παρά το γεγονός ότι θα μπορούσε κανείς να πει πως έχουν κοινά χαρακτηριστικά, τα πάρτυ δεν νοηματοδοτούνται ως διαδήλωση σχεδόν από κανέναν

άλλο, ή άλλη, ούτε από τους διοργανωτές και τους συμμετέχοντες, αλλά ούτε και από τις αρχές ή αυτούς που βρίσκονται έξω από αυτά. Τα μη-έκδηλα πολιτικά χαρακτηριστικά του Street Parade, σε συνδυασμό με την καρναβαλική του ατμόσφαιρα, φαίνεται πως έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ασάφειας, όσο αφορά και την ταυτότητά και τους στόχους του, σε αυτούς που βρίσκονται «απ' έξω». Η μη-κατανόηση από τους «απ' έξω» ήταν έντονη κατά τη διάρκεια των πάρτυ, καθώς πολλοί και πολλές που τα συναντούσαν στο δρόμο δεν φαίνονταν να καταλαβαίνουν τι είναι και κοιτούσαν με έκδηλη απορία. Επίσης, στις ερωτήσεις, που μπορεί κανείς από αυτούς και αυτές να κάνανε στους συμμετέχοντες, δεν υπήρχαν σαφείς απαντήσεις. Δηλαδή, σε κάποιες περιπτώσεις που έτυχε να ακούσω κάποιον/α να ρωτάει τι είναι αυτό, οι απαντήσεις από τους συμμετέχοντες ήταν απλά ότι είναι ένα πάρτυ ή ένα street party και όταν συνέχιζαν οι ερωτήσεις, ως προς το γιατί γίνεται ή ποιος το οργανώνει, οι απαντήσεις γίνονταν ακόμα πιο ασαφείς. Δηλαδή, κάποιες από τις απαντήσεις ήταν: «γίνεται για να βγάλουμε τη διασκέδαση στο δρόμο» ή γίνεται «για να περνάμε καλά» και το οργανώνει «μια ομάδα» ή «ο κόσμος της Παλιάς Λευκωσίας»⁷. Ωστόσο, οι απαντήσεις αυτές δεν ήταν σκόπιμα ασαφείς, αν και πολλές φορές ήταν επηρεασμένες από το ενθουσιώδες και καρναβαλικό κλίμα του πάρτυ άρα είχαν έντονες δόσεις χιούμορ, αλλά ανταποκρίνονταν στα πιο ανοιχτά και από τα κάτω χαρακτηριστικά αυτής της εκδήλωσης, τα οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν περιλάμβαναν σαφείς στόχους ή στενή οργανωτική δομή.

10.1.2. Ασάφεια, εορτασμός και υπέρβαση

Τα παραπάνω δείχνουν πως το νόημα της συγκεκριμένης εκδήλωσης, η ταυτότητά και οι στόχοι της, δεν είναι κάτι που θα μπορούσε να καταλάβει κανείς απλά παρακολουθώντας το «απ' έξω», ούτε που εύκολα μπορεί να περιγράψει κανείς με λόγια. Αυτό σημαίνει πως το πλήρες νόημα της εκδήλωσης παράγεται μέσα από την εμπειρία της συμμετοχής. Χωρίς τη συλλογική εμπειρία αυτής της μεταβατικής καρναβαλικής αντιστροφής, που μοιράζονται οι συμμετέχοντες μεταξύ τους, δηλαδή, αυτή τη δύναμη που τους κάνει να χορεύουνε μαζί, να μοιράζονται τα ποτά τους και να διασκεδάζουν στη μέση του δρόμου χωρίς απαραίτητα να γνωρίζουν ο ένας την άλλη και χωρίς να τους νοιάζει «τι θα πει ο κόσμος», δεν μπορεί κανείς να καταλάβει ακριβώς το νόημα αυτού του κινούμενου πάρτυ. Αυτή η βιωμένη εμπειρία του πάρτυ

---

⁷ Απαντήσεις σε ερωτήσεις περαστικών από συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στο Parade, που έτυχε να ακούσω κατά τη διάρκεια των τεσσάρων πάρτυ στα οποία συμμετείχα.

είναι δηλαδή το *communitas*, το οποίο σύμφωνα με την Edith Turner αντιστέκεται τόσο του ορισμού, όσο και της ανάλυσής του όμως, την ίδια στιγμή, «εμφανίζεται προφανές σε αυτούς που το βιώνουν» (2012: 221). Συγκεκριμένα, η συγγραφέας αναφέρει στα συμπεράσματα του βιβλίου της το εξής:

«Communitas – τι είναι; Το να προσπαθήσει κανείς να απαντήσει είναι σαν να προσπαθεί να εντοπίσει και να κρατήσει σταθερό ένα ηλεκτρόνιο. Δεν γίνεται. Το communitas είναι δραστηριότητα, όχι ένα αντικείμενο ή μια κατάσταση. Επομένως, ο μόνος τρόπος να πιάσεις αυτά τα ‘ηλεκτρόνια’ στη μέση της άπιαστης τους δραστηριότητας, στην εξέλιξή τους, είναι να πάει μαζί τους στην ίδια την ορμή ή της αδύνατης τους ενέργειας, ‘φιλώντας τη φτερωτή τους ευχαρίστηση καθώς αυτή πετάει’.» (Turner 2012: 220)

Το νόημα της εκδήλωσης φαίνεται, λοιπόν, να είναι το *communitas*, δηλαδή, η ευχαρίστηση που βιώνουν οι συμμετέχοντες στο Street Parade όταν μοιράζονται εμπειρίες ελευθερίας και διασκέδασης καθώς ξεπερνούν διάφορα όρια του, διαρκώς επιτηρούμενου, αστικού δημόσιου χώρου. Με άλλα λόγια, το νόημα της εκδήλωσης είναι το αποτέλεσμα μιας βιωμένης εμπειρίας, μιας βιωμένης σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στους/στις συμμετέχοντες/χουσεσ, αλλά και ανάμεσα σε αυτούς και αυτές και το δημόσιο χώρο της πόλης. Αναπτύσσεται δηλαδή στα κενά ή, αν προτιμάμε, στις ρωγμές που εμφανίζονται στη δομή της πόλης και του δημόσιου χώρου, και ο τρόπος που καταφέρνει να εκμεταλλεύεται αυτά τα κενά είναι αποφεύγοντας τις προσπάθειες ορισμού του.

«...είναι ο χώρος στο ενδιάμεσο που κάνει το communitas να πραγματοποιείται. Η δομή μπορεί να στενεύει, αλλά ξαφνικά το communitas πραγματοποιείται στο χώρο ανάμεσα στη δομή. Παίζει μαζί μας κρυφτό. (...) ...παίζει μαζί μας για να αποφύγει τον ορισμό του (ο.π.: 221)

Οπότε, η ασάφεια σε σχέση με την ταυτότητα και τους στόχους αυτής της εκδήλωσης ή αλλιώς, η αποφυγή του από τα πάνω ορισμού της, αποτελεί ουσιαστικά μέρος της εκδήλωσης και κύριο χαρακτηριστικό της: ένα χαρακτηριστικό που παίζει σημαντικό ρόλο στις νέες δυνατότητες χωρικής παρέμβασης που η εκδήλωση καταφέρνει να δημιουργήσει. Η ασάφεια και η αδυναμία ορισμού ήταν περισσότερο εμφανής κατά τη διάρκεια των πάρτυ στην περίπτωση των αστυνομικών που στέλνονταν για να παρακολουθούν και να ελέγχουν την κατάσταση. Από την πρώτη κιόλας φορά που το άρμα του Street Parade βγήκε στους δρόμους της Λευκωσίας, δύο άντρες της μηχανοκίνητης ομάδας «Z» της αστυνομίας, που από κάποια στιγμή και μετά παρακολουθούσαν από απόσταση, ρώτησαν σε κάποια στιγμή ένα ζευγάρι νεαρών

που έτυχε να περνάνε από δίπλα τους, τι είναι αυτή η εκδήλωση. Η απάντηση ήταν ασαφής, ό μως οι αστυνομικοί φαίνεται να κατάλαβαν, τουλάχιστον, ότι είναι μια «ειρηνική» εκδήλωση και, έτσι, συμβούλεψαν το ζευγάρι ότι: *«εν να ήταν καλλύττερα αν είχατε τζιαι ένα φυλλάδιο να ξέρει ο κόσμος που το θωρεί ήντα που ένει... τζιαι να ξέρουμεν τζιαι εμείς, μεν νομίζουμεν ότι εν να κάμετε τίποτε προβλήματα»*⁸.

Η αγωνία των αστυνομικών να κατατάξουν κάπου την εκδήλωση και, βέβαια, να αναφέρουν ανάλογα στο κέντρο, αναδεικνύει το γεγονός ότι για να μπορέσει να λειτουργήσει ο μηχανισμός της αστυνομίας θα πρέπει να έχει ένα σαφή ορισμό του αντικειμένου που έχει να αντιμετωπίσει. Αυτό φαίνεται, άλλωστε, και από τη συμβουλή των αστυνομικών, που ζήτησαν να ενημερωθούν έτσι ώστε να μην νομίζουν ότι είναι μια εκδήλωση που έχει σκοπό να δημιουργήσει «προβλήματα», γιατί τότε η αντιμετώπισή τους θα ήταν διαφορετική. Η ασάφεια και οι προσπάθειες αποφυγής ορισμού του Street Parade συνεχίστηκαν και στα επόμενα πάρτυ που παρακολούθησα και, παρά το γεγονός ότι η αστυνομία είχε πια καταλάβει πως ήταν μια εκδήλωση που διοργανώνουν οι ομάδες και τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, ο χαρακτήρας του κινούμενου πάρτυ παρέμενε ασαφής.

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από το τρίτο Street Parade, τον Οκτώβριο του 2010. Στη φωτογραφία φαίνεται το άρμα και ο κόσμος που το ακολουθεί, καθώς περνάνε μπροστά από ένα στρατιωτικό φυλάκιο της Πράσινης Γραμμής στην Παλιά Πόλη. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Στο τέταρτο, πια, Street Parade στο οποίο συμμετείχα, την παραμονή Χριστουγέννων του 2010, και ενώ καθ' όλη τη διάρκεια του πάρτυ υπήρχε διακριτική συνοδεία πεζών αστυνομικών, ακόμα δεν ήξεραν πως να το ορίσουν. Αυτό φάνηκε όταν σε κάποια

⁸ Η συνομιλία μεταξύ του ζευγαριού και των αστυνομικών μου μεταφέρθηκε από το ζευγάρι λίγο αργότερα και μετά από δική μου ερώτηση, καθώς τους είχα δει που μιλούσαν.

στιγμή, που το πάρτυ περνούσε από την γιορτινά στολισμένη οδό Λήδρας, είδα έναν περαστικό να πλησιάζει τον επικεφαλής αστυνομικό που βρισκόταν δίπλα μου (ένας σχετικά εύσωμος ε/Κύπριος αστυνομικός, περίπου στα πενήντα με εξήντα του χρόνια, ο οποίος είχε εμπειρία από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνταν στην Παλιά Λευκωσία και τη Φανερωμένη και γι αυτό ήταν γνωστός, σε κάποια από άτομα του πάρτυ, ως ο «διευθυντής») και να τον ρωτάει: «με συγχωρείτε ήντα που εν τούτη η εκδήλωση;» Ο «διευθυντής» στην αρχή αντέδρασε με κάποια αμηχανία και, τελικά, απάντησε το εξής: «Εεε... εν τα παιθικά, για το καλόν του χρόνου». Η απάντηση του αστυνομικού έχει εδώ ιδιαίτερο, πιστεύουμε, ενδιαφέρον. Πρώτον, το γεγονός ότι ο αστυνομικός αναφέρεται στον κόσμο του πάρτυ ως «τα παιθικά» δείχνει πως είχε αποκτήσει μια κάποια οικειότητα με τον κόσμο που αποτελούσε ένα μεγάλο μέρος του πάρτυ και δραστηριοποιείτο πολιτιστικά και πολιτικά στην περιοχή. Δεύτερον, παρά το ότι ήξερε ποιοι διοργανώνουν το πάρτυ και η δική του απάντηση είναι ασαφής. Αυτό δείχνει τόσο το ότι δεν είχε καταφέρει να ορίσει ακριβώς την εκδήλωση, όσο και μια προσπάθεια εκλογίκευσης της εκδήλωσης μέσω του γιορτινού, και συγκεκριμένα του πρωτοχρονιάτικου εορταστικού παράλογου, ακόμα και αν ήταν παραμονή Χριστουγέννων και όχι Πρωτοχρονιάς.

Ο Hakim Bey υποστηρίζει πως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της TAZ είναι το γεγονός ότι παραμένει αόρατη στα μάτια της εξουσίας (1991:3). «*Η μεγαλύτερή της δύναμη είναι ότι είναι αόρατη – το Κράτος δεν μπορεί να την αναγνωρίσει γιατί η Ιστορία δεν έχει κάποιον ορισμό για αυτήν*» (ο.π.), γράφει ο συγγραφέας, αναγνωρίζοντας, παράλληλα, πως είναι μια πολύ καλή τακτική στην εποχή που το «Κράτος είναι πανταχού παρόν και παντοδύναμο», αλλά, την ίδια στιγμή, είναι «γεμάτο με ρωγμές και κενά» (ο.π.). Το Street Parade παρουσιάζεται ως μια τακτική παρέμβασης στον αστικό χώρο, η οποία εκμεταλλεύεται αυτά τα κενά, ή τις ρωγμές, του υλικού κτισμένου περιβάλλοντος, που πολλές φορές αντανακλούν κενά και ρωγμές της ίδιας της εξουσίας, για να δημιουργήσει έναν προσωρινά απελευθερωμένο χώρο, ένα καρναβάλι που λειτουργεί με τους δικούς του νόμους, μια προσωρινά αυτόνομη ζώνη, μέσα στην οποία καταφέρνει να συγκροτήσει νέους κοινωνικούς δεσμούς μέσω της συλλογικής και καθαρτικής εμπειρίας του *communitas*.

Όλα τα παραπάνω δεν θα μπορούσαν να είναι περισσότερο εμφανή παρά στις στιγμές αυτές που οι δρώντες-συμμετέχοντες, εκμεταλλεόμενοι τις νέες δυνατότητες

χωρικής παρέμβασης του κινούμενου πάρτυ, κατάφεραν να μουν και να καταλάβουν πρόσκαιρα το πιο έντονο κενό στο κτισμένο περιβάλλον της Λευκωσίας, το κενό που βρίσκεται στο ενδιάμεσο, τη ρωγμή του χτισμένου περιβάλλοντος που, παράλληλα, είναι μια ρωγμή στην παρουσία των μηχανισμών της εξουσίας, την ενδιάμεση και Νεκρή Ζώνη της Πράσινης Γραμμής, το Buffer Zone. Η είσοδος του κινούμενου πάρτυ στη Νεκρή Ζώνη, δηλαδή, στο χώρο ανάμεσα στα δύο σημεία ελέγχου στο πέρασμα Λήδρας/Lokmaci, πραγματοποιήθηκε από την πρώτη φορά που το Street Parade βγήκε στους δρόμους της Λευκωσίας και από τότε επαναλήφθηκε σχεδόν σε όλα τα Parade στα οποία συμμετείχα.

Η θέληση των διοργανωτών για κάποιου είδους παρέμβαση στο σημείο διέλευσης της Πράσινης Γραμμής στην οδό Λήδρας, εκφράστηκε από τις πρώτες κιόλας συναντήσεις της ομάδας του Street Parade. Ωστόσο, στις συζητήσεις δεν είχε βρεθεί ο κατάλληλος τρόπος παρέμβασης, γιατί, αν και υπήρχε συμφωνία στην ομάδα ως προς το ότι μια τέτοια παρέμβαση δεν θα έπρεπε να έχει άμεσα πολιτικά χαρακτηριστικά, αλλά περισσότερο «καλλιτεχνικά», δεν είχαν καταφέρει να τα καθορίσουν και να καταλήξουν στη μορφή της παρέμβασης. Όταν, λοιπόν, το κινούμενο πάρτυ έφτασε την πρώτη φορά στο τέρμα της οδού Λήδρας, η απόφαση να σπρώξουν το καρότσι πέρα από το σημείο ελέγχου της ε/Κυπριακής πλευράς, και να εισέλθει το πάρτυ στη Νεκρή Ζώνη, ήταν αυθόρμητη. Αφού η ομάδα δεν είχε καταλήξει στον τρόπο παρέμβασης που προτιμούσε, αυτοί και αυτές που σπρώχναν το καρότσι εκείνη τη στιγμή, πήραν την πρωτοβουλία να συνεχίσουν το δρόμο τους μέχρι μέσα στη Νεκρή Ζώνη και, όπως αποδείχτηκε, η είσοδος του πλήθους του πάρτυ στην ενδιάμεση ζώνη ήταν ο πιο απλός και πιο κατάλληλος τρόπος παρέμβασης. Το στοιχείο του αυθορμητισμού ήταν καθοριστικό για την πραγματοποίηση της πρώτης εισόδου στον ενδιάμεσο χώρο της πόλης και του νησιού και, έτσι, διατηρήθηκε και τις άλλες φορές. Παρότι, μετά την πρώτη φορά, που πιάστηκαν εξ απροόπτου, οι αρχές της ε/Κυπριακής πλευράς γνώριζαν πως το κινούμενο αυτό πάρτυ μπορεί να επιχειρήσει ξανά την είσοδο στη Νεκρή Ζώνη, αυτό δεν σήμαινε πως μπορούσαν και να το αποτρέψουν, γιατί θα έπρεπε να απαγορεύσουν τη διέλευση της γραμμής για όλους, κάτι που δεν είναι δυνατόν. Έτσι, και στα επόμενα Parades, χρησιμοποιώντας πάλι το στοιχείο του αυθορμητισμού, το κινούμενο πάρτυ κατάφερε να εισέλθει στην ελεγχόμενη ενδιάμεση ζώνη.

Εικόνα 8: Το καρότσι του Street Parade στη Νεκρή Ζώνη για πρώτη φορά. Στη φωτογραφία το καρότσι βρίσκεται ανάμεσα στα καλυμμένα κτίρια της Νεκρής Ζώνης στα οποία ξεκινήσαν εργασίες αναπαλαίωσης από τη στιγμή που άνοιξε το οδόφραγμα το 2008. Διακρίνεται ο DJ πάνω στο καρότσι που παίζει μουσική, καθώς και οι δεκάδες κόσμος που χορεύουν κάτω από την κάμερα ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών η οποία επιτηρεί το σημείο διέλευσης. Φωτογραφία του συγγραφέα. 24/12/2009.

Ο Hakim Bey, αναλύοντας τον «εορταστικό» χαρακτήρα της TAZ, αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός «εορταστικού πολιτισμού» (festal culture) των διαφόρων περιπτώσεων παράνομων ή αυτόνομων πάρτυ, που διαφεύγει του ελέγχου των «υποτιθέμενων διαχειριστών του ελεύθερού μας χρόνου» και σε αυτό το πλαίσιο δίνει ιδιαίτερη σημασία στο στοιχείο του αυθορμητισμού, αναφέροντας ότι «το πάρτυ είναι πάντα ‘ανοιχτό’ γιατί δεν είναι ‘δομημένο’, μπορεί να είναι σχεδιασμένο, αλλά αν δεν ‘συμβεί’ είναι μια αποτυχία... το στοιχείο του αυθορμητισμού είναι κρίσιμο.» (1991:5-6). Το επόμενο απόσπασμα είναι ένα μέρος από τις δικές μου σημειώσεις για τη στιγμή που το πάρτυ εισήλθε στη Νεκρή Ζώνη την Τρίτη φορά που το επιχείρησε, τον Οκτώβριο του 2010, κατά την οποία βρισκόμουν να σπρώχνω το άρμα και είδα ακριβώς τον τρόπο που έγινε.

«Καθώς πηγαίναμε προς το σημείο διέλευσης στη Λήδρας έρχεται ο Γιώρκος και μας λέει να περιμένουμε λίγο γιατί στην αίθουσα ‘Ειρήνη’, του δήμου Λευκωσίας, είχε εκδήλωση η ‘Πλατφόρμα ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων εκπαιδευτικών’, που δεν είχαν τελειώσει ακόμα με τις ομιλίες και άρα θα ενοχλούσε η δυνατή μουσική του Parade. Έτσι, καθίσαμε λιγάκι μπροστά στο κτίριο της Αρχιτεκτονικής σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ήταν καλά που σταματήσαμε για λίγο εκεί γιατί βγήκαν κάποιοι φοιτητές από το κτίριο να δουν τι γίνεται και, τελικά, ενώθηκαν με το πάρτυ, αλλά και γιατί ήταν μια καλή ευκαιρία να συγκεντρωθεί ο κόσμος που ακολουθούσε το καρότσι που πάντα, κατά τη διάρκεια της πορείας, απλώνεται πολύ. Αφού συγκεντρώθηκε ο κόσμος μετά από λίγο μαθαίνουμε πως τελειώσαν και οι ομιλίες και ξαναξεκινάμε όλοι μαζί, ένα μεγάλο μπουλούκι. Τη στιγμή αυτή στο καρότσι βρισκόμουν εγώ και άλλοι τρεις από την ομάδα των διοργανωτών και το σπρώχναμε προς το σημείο ελέγχου, κοιτιόμαστε μεταξύ μας και ακολουθεί ο παρακάτω διάλογος μεταξύ των τριών, εγώ δεν είπα κάτι απλά παρακολουθούσα:

- Πάμε πάλε μέσα;
- Ε πάμε ναι! Όμως χωρίς να κοντοσταθούμε καθόλου... να μην τους δώσουμε την ευκαιρία να μας σταματήσουν...
- Αλλά άμα μας κάμουν πρόβλημα γυρνάμε πίσω, μην αρκέσουμε τα μα τζιαι τα μου τζιαι χαλάσει το κλίμα...

Προχωράμε, λοιπόν, προς το σημείο και εγώ τουλάχιστον δεν κοιτάω καθόλου τους αστυνομικούς του σταθμού ελέγχου, για να μην τους δώσω την ευκαιρία να μου κάνουν κάποιο νόημα, και απλά μπαίνουμε μέσα! Χωρίς κανένα πρόβλημα, κανείς δεν μας είπε τίποτα! Προχωράμε πιο μέσα και στήνουμε το άρμα απέναντι από εκεί που είχε σταθεί την προηγούμενη φορά μέσα στη μέση του περάσματος. Μόλις το τοποθετούμε δεν προλαβαίνω να καταλάβω τι έχει γίνει, γιατί από πίσω μας ο κόσμος που μπαίνει είναι τρομερά ενθουσιασμένος, άλλοι φωνάζουν, άλλοι ουρλιάζουν και χειροκροτούν, και ξαφνικά με φτάνει ο Παναγιώτης, (ένας από τους πιο δραστήριους πολιτικά νεαρούς της Φανερωμένης, που όμως δεν είχε ξαναέρθει σε Parade γιατί έλειπε από την Κύπρο), και μου λέει:

- Ρε μα είχατε μπει μέσα τζιαι τες άλλες φορές; Ρε φίλε! Τούτο εν το πιο επαναστατικό πράγμα που έχω δει στην Κύπρο! Δεν πα νάναι πάρτυ, αυτό που εγίνικεν τωρά εν φοβερό... καθώς πήγαινε το άρμα προς το σημείο εσκέφτουμουν πότε θα περάσουμε τα όρια να μπούμε μέσα τζιαι ήντα καλά που ήταν να ναι... τζιαι θωρώ σας να προχωράτε τζιαι να μπαίνετε! Ρε φίλε επέλλανα!!»

Εικόνα 9: Στιγμιότυπο από το τρίτο Street Parade τον Οκτώβριο του 2010. Είναι η στιγμή που το καρότσι κινείται για να εξέλθει από την Νεκρή Ζώνη μετά από την μισάωρη του παρέμβαση και ο αστυνομικός του σημείου ελέγχου επιχειρεί – χωρίς επιτυχία– να το κατευθύνει από την πλευρά που πρέπει κανονικά να περνάνε όσοι έρχονται από την άλλη πλευρά για να γίνεται ο έλεγχος των στοιχείων. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Το παραπάνω απόσπασμα περιγράφει, μέσα από την προσωπική εμπειρία του εθνογράφου, τη στιγμή κατά την οποία το κινούμενο πάρτυ εισέρχεται στον ενδιάμεσο χώρο της Νεκρής Ζώνης, αλλά και τις αντιδράσεις των συμμετεχόντων στο Parade μετά την πράξη του χωρικού και συμβολικού ξεπεράσματος των ορίων. Ωστόσο, πέρα από τον ενθουσιασμό της πράξης αυτής, σημαντική είναι και η εμπειρία των συμμετεχόντων μέσα στην ενδιάμεση ζώνη. Όλες τις φορές που το πάρτυ εισήλθε σε αυτό το χώρο μπορούσε κανείς να καταλάβει τη διαφορά στο κλίμα

και την αίσθηση του πάρτυ. Φαίνεται πως όλοι και όλες ένιωθαν την ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου χώρου και το γεγονός ότι δημιουργούσε μια διαφορετική κατάσταση. Πολλοί και πολλές βγάζανε φωτογραφίες και βίντεο, ενώ απαγορεύεται από τον ΟΗΕ, κάνοντας με τα δάκτυλά τους το σήμα της νίκης, άλλες φωνάζανε συνθήματα με πολιτικό περιεχόμενο, αλλά όχι τόσο σοβαρά σαν αυτά σε μια πορεία, όπως για παράδειγμα «*Η Αφροδίτη Ζει, Έξω οι Στρατοί*», και άλλοι κάνανε πράξεις που συμβολικά ήταν αντίθετες από το «σοβαρό κλίμα της Πράσινης Γραμμής», όπως για παράδειγμα να πάνε και να ουρήσουν πέρα από τα κάγκελα που είχε τοποθετήσει ο ΟΗΕ για να διαχωρίζει το πέρασμα από την υπόλοιπη Νεκρή Ζώνη. Ο Νικόλας μου είπε μάλιστα πως όταν ουρούσε μέσα στην Νεκρή Ζώνη μιλούσε μόνος του και έλεγε: «*Έτσι είστε ρε!; Κόβετε το νησί μας στην μέση; Ε, και εγώ λοιπόν θα σας κατουρήσω!*». Αντίστοιχα, η Μάρω μου ανέφερε για την εμπειρία μέσα στη Νεκρή Ζώνη ότι, «*το πάρτυ αυτό και η πελλάρα του, ιδιαίτερα τις στιγμές που είναι έντονες όπως μέσα στην Νεκρή Ζώνη, σε κάνει να βλέπεις τα πράγματα διαφορετικά... θυμάμαι να βλέπω τη στρογγυλή κάμερα του ΟΗΕ που είναι στη μέση του περάσματος και να σκέφτομαι ότι είναι ντισκομπάλα!*»

Εικόνα 10: Η κάμερα του ΟΗΕ που είναι τοποθετημένη ψηλά και στο κέντρο του χώρου για να ελεγχει το πέρασμα της Νεκρής Ζώνης. Σε αυτήν αναφέρεται η Μάρω, στο παραπάνω απόσπασμα. Φωτογραφία του συγγραφέα.

□

Εικόνα 11: Φωτογραφία ενός από τους συμμετέχοντες στο τρίτο Street Parade μέσα στη Νεκρή Ζώνη με τη μάσκα του βασικού χαρακτήρα της ταινίας «V for Vendetta», η οποία είχε αναδειχθεί ως ένα σύμβολο της «επανάστασης» και ένα μπουκάλι μπύρα. Φωτογραφία του συγγραφέα.

Η παραπάνω περιγραφή και ανάλυση των χαρακτηριστικών των Street Parade έγινε όχι μόνο για να αναδειχθεί ο ρόλος της συγκεκριμένης εκδήλωσης ως μια σύγχρονη τελετουργία καρναβαλικής αντιστροφής και ξεπεράσματος των κοινωνικών και χωρικών ορίων της πόλης, αλλά και για να μπορέσουμε να υποστηρίξουμε ότι αυτά τα χαρακτηριστικά προσέφεραν τη δυνατότητα στη συγκεκριμένη δημόσια εκδήλωση να καταφέρει αυτό που καμία άλλη φορά δεν είχε γίνει μαζικά στη Λευκωσία χωρίς άδεια, δηλαδή να εισέλθει, να καταλάβει και να παρέμβει, έστω πρόσκαιρα, στον πιο συμβολικά φορτωμένο χώρο της Κύπρου, τον ενδιάμεσο χώρο της Νεκρής Ζώνης, και να τον μετατρέψει σε κάτι διαφορετικό. Δηλαδή, εκμεταλλευόμενο τις ρωγμές του αρχιτεκτονικού χώρου, του χτισμένου περιβάλλοντος της Παλιάς Λευκωσίας, που στη συγκεκριμένη περίπτωση ευθυγραμμίζονται με τις ρωγμές της εδαφικής και συμβολικής κυριαρχίας των δύο πλευρών, το κινούμενο πάρτυ ισορροπώντας στα όρια μεταξύ πολιτικής παρέμβασης και πολιτιστικής-καλλιτεχνικής δράσης, καταφέρνει να εισέλθει στον πραγματικά ενδιάμεσο χώρο της οριακής Κύπρου και με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει, αφενός, να δείξει με τον πιο άμεσα βιωμένο τρόπο το πως είναι βρίσκεται κανείς «στο ενδιάμεσο», δηλαδή να βρίσκεται εκεί όπου οι κυρίαρχοι κανόνες δεν ισχύουν δημιουργώντας νέες εμπειρίες και νέους κοινωνικούς δεσμούς και, αφετέρου, καταφέρνει να φέρει στο επίκεντρο την ενδιάμεση κατάσταση της οριακότητας, δηλαδή να αναδείξει την οριακότητα της πόλης και του νησιού, κόντρα στις προσπάθειες των κυρίαρχων ομάδων να την κανονικοποιήσουν ωθώντας την στο περιθώριο. Λόγω των παραπάνω, τα Street Parade, προσφέροντας τόσο την εμπειρία της εισόδου στην απαγορευμένη ενδιάμεση ζώνη, όσο και την εμπειρία της πραγματοποίησης μιας κοινής προσπάθειας, γίνονται ο προθάλαμος για την υλοποίηση του κινήματος της Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης το Φθινόπωρο του 2011.

10.2. Κίνημα Κατάληψης της Νεκρής Ζώνης – Occupy the Buffer Zone (OBZ): Μια κοινότητα στο ενδιάμεσο

Η αναφορά στην τελευταία (κινηματική) εκδήλωση που οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία κατά την περίοδο που μελετάμε, δεν θα περιλαμβάνει μια λεπτομερή εθνογραφική περιγραφή, αλλά θα περιοριστεί σε μια σύντομη περιγραφή των συνθηκών εμφάνισης του κινήματος OBZ και σε κάποια βασικά του χαρακτηριστικά. Ο κύριος λόγος για αυτό είναι ότι αν και βρισκόμουν στο πεδίο της έρευνας μέχρι το καλοκαίρι του 2011, δεν είχα την

ευκαιρία να πραγματοποιήσω εκτεταμένη συμμετοχική παρατήρηση στο OBZ, αφού ξεκίνησε τον Οκτώβρη και κλιμακώθηκε από τον Νοέμβρη του 2011 και μετά. Ωστόσο, το γεγονός ότι γνώριζα, ήδη από τα προηγούμενα χρόνια, αρκετούς από τους συμμετέχοντες που ενεπλάκησαν στην κατάληψη της Νεκρής Ζώνης, μου προσέφερε την ευκαιρία να έχω άμεση πρόσβαση σε πληροφορητές στις επισκέψεις που πραγματοποίησα τόσο κατά τη διάρκεια της κατάληψης, όσο και μετά την εκκένωσή της.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Το OBZ ήταν η Κυπριακή ανταπόκριση στο μεγάλο κύμα κινητοποιήσεων που πραγματοποιήθηκαν ανά τον κόσμο το 2011. Εν συντομία, το παγκόσμιο κύμα κινητοποιήσεων του 2011 ξεκίνησε από την Τυνησία με μεγάλες αντι-κυβερνητικές διαδηλώσεις στα τέλη του 2010, που οδήγησαν αργότερα στην πτώση του Προέδρου Ben Ali και συνεχίστηκε με το κίνημα της πλατείας Tahrir στο Κάιρο, τον Ιανουάριο του 2011, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την πτώση του Προέδρου της Αιγύπτου Hosni Mubarak. Στη συνέχεια ακολούθησαν μεγάλες αντικυβερνητικές διαδηλώσεις σε διάφορες αραβικές χώρες, όπως την Υεμένη, το Μπαχρέιν, την Ιορδανία, το Ιράκ, την Αλγερία και το Μαρόκο, που όμως σε κάποιες περιπτώσεις, όπως τη Λιβύη και τη Συρία, οδήγησαν σε εμφύλιους πολέμους. Λόγω της μεγάλης διάχυσης των αντι-κυβερνητικών διαδηλώσεων και των πολιτικών αλλαγών σε ένα μεγάλο αριθμό αραβικών χωρών της Βορείου Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, τα γεγονότα στις αρχές του 2011 συχνά αναφέρονται ως «Αραβική Άνοιξη»⁹. Τις κινητοποιήσεις και εξεγέρσεις στις αραβικές χώρες ακολούθησαν, το καλοκαίρι, μεγάλες κινητοποιήσεις κατά της λιτότητας και της οικονομικής κρίσης στη Νότια Ευρώπη. Επηρεασμένες από τις κινητοποιήσεις στην πλατεία Tahrir στην Αίγυπτο, οι οποίες ήταν και οι πιο διαδεδομένες στον υπόλοιπο κόσμο λόγω της χρήσης των κοινωνικών δικτύων του

---

⁹ Ο όρος «Αραβική Άνοιξη» χρησιμοποιήθηκε εκτενώς από Δυτικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, θέλοντας να τονίσει το δημοκρατικό χαρακτήρα των διαδηλώσεων αυτών. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο όρος είναι αμφιλεγόμενος γιατί, πρώτον, σε κάποιες περιπτώσεις –όπως στη Λιβύη και στη Συρία– το κύμα διαδηλώσεων εξελίχθηκε σύντομα σε εμφύλιους πολέμους στους οποίους ενεπλάκησαν Ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και οι ΗΠΑ, δεύτερον, γιατί ακόμα και στις περιπτώσεις της Τυνησίας και της Αιγύπτου που οι διαδηλώσεις κατάφεραν τις παραίτησεις των Προέδρων των δύο χωρών, δεν υπήρξε μεγάλη αλλαγή όσο αφορά τα καθεστάτα διακυβέρνησης και, τρίτον, γιατί η πολιτικές αλλαγές που προκλήθηκαν από τις διαδηλώσεις σε χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής οδήγησαν στην ανάπτυξη και εξάπλωση του Ισλαμικού εξτρεμισμού και στην εμφάνιση οργανώσεων όπως το Ισλαμικό Κράτος σε περιοχές του Ιράκ και της Συρίας και την Μπόκο Χαράμ στην Αφρική. (Για περισσότερα σχετικά με την «Αραβική Άνοιξη» βλ. Bradley 2012, Noueihed & Warren 2012, Abu-Lughod 2012, Roberts κ.α. 2016)

Ίντερνετ¹⁰, οι νοτιοευρωπαϊκές κινητοποιήσεις του καλοκαιριού χρησιμοποίησαν την ίδια τακτική με τους Αιγύπτιους διαδηλωτές, δηλαδή την τακτική της κατάληψης και της συνεχόμενης παραμονής στο χώρο των διαδηλώσεων, που στο Κάιρο ήταν η κεντρική πλατεία Tahrir. Οπότε, οι κινητοποιήσεις στη νότια Ευρώπη περιλάμβαναν, εκτός από τις διαδηλώσεις, και την παραμονή και κατασκήνωση στις κεντρικές πλατείες των πόλεων στις οποίες αναπτύχθηκε αυτό το κίνημα. Δύο εξέχουσες περιπτώσεις αυτού του νοτιοευρωπαϊκού κύματος διαδηλώσεων, που συχνά αναφέρεται ως «κίνημα των πλατειών» (Γιοβανόπουλος & Μητρόπουλος 2011), είναι η Μαδρίτη και η Αθήνα¹¹. Έτσι, ξεκινώντας από τους Ισπανούς *Indignados* στην πλατεία Puerta del Sol, τον Μάιο, «το κίνημα των πλατειών» συνεχίζεται τον Ιούνιο φτάνοντας στους Έλληνες *Αγανακτισμένους* στην πλατεία Συντάγματος¹². Οι ευρωπαϊκές κινητοποιήσεις καταστέλλονται μέσα στο καλοκαίρι και σταματάνε, όμως, το Φθινόπωρο, σειρά παίρνει η Βόρεια Αμερική, πρώτα, με το κίνημα *Occupy Wall Street* (OWS) (Καταλάβετε τη Wall Street), που προχωράει σε μια κατάληψη του πάρκου Zuccotti στη Wall Street της Νέας Υόρκης και, στη συνέχεια, αναπτύσσεται στο κίνημα καταλήψεων *Occupy*, κατά το οποίο εκατοντάδες πλατείες

¹⁰ Οι κινητοποιήσεις στην πλατεία Tahrir έγιναν γνωστές στις Ευρωπαϊκές χώρες, στην Αμερική και ανά τον κόσμο λόγω της ευρείας χρήσης των κοινωνικών δικτύων του Ίντερνετ (Social Networks), τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την οργάνωση των μαζικών διαδηλώσεων, όσο και για την κάλυψη των γεγονότων στο κέντρο του Καΐρου, κατά τα οποία χιλιάδες χρήστες παρακολούθησαν τις μάχες μεταξύ των διαδηλωτών και των δυνάμεων της αστυνομίας και των παρακρατικών του καθεστώτος (για περισσότερα σχετικά με το ρόλο των κοινωνικών δικτύων στην «Αραβική Άνοιξη» βλ. Lotan κ.α. 2011, Comunello & Anzera 2012, Markham 2014, Al Sayyad & Guvenc 2015).

¹¹ Διαδηλώσεις και καταλήψεις κεντρικών δημόσιων πλατειών πραγματοποιήθηκαν την ίδια περίοδο (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2011) και σε άλλες μικρότερες πόλεις της Ισπανίας και της Ελλάδας, αλλά και σε μικρές και μεγάλες πόλεις άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Ωστόσο, εδώ αναφερόμαστε εν συντομία στο (παγκόσμιο) κύμα διαδηλώσεων του 2011 και, έτσι, αναφέρουμε μόνο τις εμβληματικές περιπτώσεις που επηρέασαν την ανάπτυξη και εξάπλωση του. Για περισσότερα σχετικά με άλλες πόλεις στην Ελλάδα, π.χ. για μια συγκεντρωτική αναφορά στις πόλεις της Ελλάδας βλ. Μπρέστα 2011, για την περίπτωση της Χαλκίδας βλ. Αντωνίου κ.α. 2011 και για το Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης βλ. Γαζάκης & Σπάθας 2011.

¹² Αν και ο όρος «Αγανακτισμένοι» φαίνεται να επικράτησε τουλάχιστον στην αρχή των ελληνικών κινητοποιήσεων, καθώς ήταν μετάφραση από το Ισπανικό «Indignados», από τις πρώτες προσπάθειες προσεγγίσεων των κινημάτων αυτών στο ελληνικό πλαίσιο φάνηκε να επικρατεί ο όρος «κινήματα των πλατειών» (Γιοβανόπουλος, Μητρόπουλος 2011, Κομπρεσέρ 3 2012). Ο όρος «κινήματα των πλατειών» χρησιμοποιείται για να εκφράσει τη σχέση των σύγχρονων αυτών κινητοποιήσεων που παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά, με την ίδια τη χωρική έννοια της πλατείας και, κατ' επέκταση, με τη δημόσια εμφάνιση των κινημάτων σε κεντρικά σημεία των πόλεων, αλλά και τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου, ως κομμάτια των ίδιων των κινημάτων. Για περισσότερα σχετικά με το κίνημα της πλατείας Συντάγματος βλ. και Παπαπαύλου 2015.

και άλλοι δημόσιοι χώροι καταλαμβάνονται από διαδηλωτές στις Η.Π.Α., αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο.

Παρά τη γεωγραφική του διάχυση, αλλά και την ποικιλία των πολιτικών και πολιτισμικών πλαισίων (π.χ. ανάμεσα στο Κάιρο, την Αθήνα και τη Νέα Υόρκη), θα μπορούσαμε να πούμε πως το κύμα διαδηλώσεων του 2011 είχε αρκετά κοινά, και γι' αυτό ο Δημήτρης Δαλάκογλου αναφέρεται στο «διεθνο-τοπικό χαρακτήρα» του (2011: 220). Δηλαδή, από τη μια πλευρά το κίνημα αυτό –από την πλατεία Tahrir στη Wall Street– είναι παγκόσμιο γιατί παρουσιάζει κοινά ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά, όπως την εφαρμογή της κοινής τακτικής της παρατεταμένης κατάληψης ανοιχτών δημόσιων χώρων, τα παρόμοια αιτήματα που εκφράζουν μια θέληση για ριζική αλλαγή στο σύστημα διακυβέρνησης, την εφαρμογή (τουλάχιστον στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική) της πρακτικής των ανοιχτών και αμεσοδημοκρατικών δημόσιων συνελεύσεων, την αντιμετώπιση παρόμοιας καταστολής από την αστυνομία και, τέλος, τη χρήση των κοινωνικών δικτύων του Ίντερνετ τόσο για την εσωτερική επικοινωνία των διαδηλωτών σε κάθε ξεχωριστό μέρος, όσο και για την επικοινωνία και διάχυση των μηνυμάτων και του λόγου που παράγεται μεταξύ των διαφορετικών καταλήψεων ανά τον κόσμο. Από την άλλη πλευρά, το κίνημα αυτό είναι, ταυτόχρονα, και τοπικό γιατί είναι βαθιά ριζωμένο στις πολιτικο-κοινωνικές ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας και πόλης στις οποίες αναπτύσσεται. Αυτό σημαίνει πως παρά τα κοινά πολιτικά και χωρικά χαρακτηριστικά των διαφόρων εκφράσεων του κινήματος του 2011, κάθε διαφορετική κατάληψη βρέθηκε σε άμεση σχέση με τα συγκεκριμένα προβλήματα της κάθε χώρας και της κάθε πόλης και, έτσι, τα συγκεκριμένα αιτήματα και οι τρόποι διεκδίκησης που αναπτύχθηκαν, συνομιλούν με την εκάστοτε εντόπια καθημερινότητα (ο.π.). Επιπλέον, κοινό ανάμεσα στις διαφορετικές εκδοχές αυτού του διεθνο-τοπικού κινήματος ήταν η σκληρή τους καταστολή παρά τα, κατά βάση, ειρηνικά τους χαρακτηριστικά. Αυτό σύμφωνα με τον Immanuel Wallerstein δείχνει πως η διάχυση μιας αντι-εξουσιαστικής λογικής και, ιδιαίτερα, η επιτυχία της απείλησε αυτούς που κατέχουν εξουσία και, έτσι, οι κυβερνήσεις του κόσμου ένωσαν τις δυνάμεις τους για να καταστρέψουν αυτά τα κινήματα, τα οποία ονομάζει το «τωρινό 1968» (2011).

Επιστρέφοντας στη Λευκωσία, θέλουμε να υποστηρίξουμε πως είναι ακριβώς αυτός ο διεθνο-τοπικός χαρακτήρας των κινητοποιήσεων του 2011, που επέτρεψε στους συμμετέχοντες στην κυπριακή εκδοχή του Occupy, αφενός, να συμμετάσχουν σε ένα

κίνημα παγκόσμιων διαστάσεων, χρησιμοποιώντας τις τακτικές του και εφαρμόζοντας τον ανοιχτό και αμεσοδημοκρατικό του χαρακτήρα στον τρόπο λήψης αποφάσεων, και, αφετέρου, να μπορέσουν να πραγματοποιήσουν μια μακρόχρονη παρέμβαση στον ενδιάμεσο χώρο της Λευκωσίας, δηλαδή μια *Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης* (OBZ). Με άλλα λόγια, το γεγονός της παγκόσμιας συγκυρίας του 2011 ήταν καθοριστικό για την πραγματοποίηση μιας κινηματικής φαντασίας που υπήρχε αρκετό καιρό πριν στις συζητήσεις και ιδέες ατόμων και ομάδων που εμπλέκονταν στην από τα κάτω πολιτική και πολιτιστική δραστηριοποίηση στην Παλιά Λευκωσία. Αν, λοιπόν, τα Street Parade ήταν η εκδήλωση που άνοιξε το δρόμο προς την πρόσκαιρη παρέμβαση στον ενδιάμεσο χώρο, ο παγκόσμιος χαρακτήρας των κινητοποιήσεων του 2011 προσέφερε μια πολύ καλή αφορμή για την πραγματοποίηση μιας πιο μακρόχρονης κατάληψης της Νεκρής Ζώνης, δίνοντας στην κυπριακή εκδοχή αυτών των κινητοποιήσεων έναν αδιαμφισβήτητο τοπικό χαρακτήρα.

Πως έγινε, όμως, πραγματικότητα η Κατάληψη της Νεκρής Ζώνης; Η κυπριακή εκδοχή των κινητοποιήσεων του 2011 ήρθε ως ανταπόκριση στο παγκόσμιο κάλεσμα για συγκεντρώσεις που απεύθυνε το κίνημα Occupy the Wall Street (OWS)¹³ για τις 15 Οκτωβρίου 2011. Έχει ενδιαφέρον να τονίσουμε εδώ, πως το Κυπριακό αυτό κίνημα δεν αναπτύχθηκε ως ανταπόκριση στο κίνημα των ελληνικών πλατειών του καλοκαιριού, αλλά, τελικά, ήταν ένα αποτέλεσμα της ανταπόκρισης στο κάλεσμα από την Νέα Υόρκη. Ωστόσο, αυτό δεν πρέπει να προκαλεί εντύπωση, διότι το OBZ ήταν ένα κίνημα στο οποίο η κοινή συμμετοχή τ/Κυπρίων και ε/Κυπρίων ήταν καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσής του και, έτσι, θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να συνδεθούν μεταξύ τους μετά από ένα κάλεσμα από την Ελλάδα, παρά μετά από το παγκόσμιο κάλεσμα από την Νέα Υόρκη. Έτσι, αντίστοιχα, έγινε και ένα (τοπικό) κάλεσμα για τη Λευκωσία μέσω του κοινωνικού δικτύου *Facebook*, ένα από τα πιο διαδεδομένα κοινωνικά δίκτυα παγκόσμια, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια διάχυση των κινητοποιήσεων του 2011, αλλά και αρκετά διαδεδομένο στην Κύπρο, το οποίο, όπως παρατήρησα και κατά τη διάρκεια της έρευνάς, συνέβαλλε έντονα στην επικοινωνία και τη δημιουργία σχέσεων μεταξύ των δύο

---

¹³ Ενδεικτικά, στο παγκόσμιο κάλεσμα του OWS για τις 15 Οκτωβρίου ανταποκρίθηκαν σύμφωνα με την ιστοσελίδα www.15october.net πάνω από 1000 πόλεις σε 83 χώρες, ενώ στις 25 Νοεμβρίου η σελίδα www.meetup.com/occupytogether/ κατέγραψε παγκόσμια 2680 «κοινότητες καταληψιών» (όπως αυτές αναφέρονται στη σελίδα).

πλευρών και, κατ' επέκταση, και στη διοργάνωση συναντήσεων και κοινών εκδηλώσεων στο δημόσιο χώρο κυρίως της Παλιάς Λευκωσίας (π.χ. το Street Parade). Τα νέα μέσα, όπως τα κοινωνικά δίκτυα, μπορεί να μην είναι αρκετά για τη δημιουργία κοινοτικών δεσμών με την πιο παραδοσιακή έννοια, όμως, σύμφωνα με τον Σταύρο Σταυρίδη, «στις σύγχρονες κοινωνίες οι διαδραστικές τεχνολογίες μεσολαβούν στη διαμόρφωση κοινοτήτων συλλογικής δράσης, που δεν είναι απαραίτητα κοινότητες ανθρώπων που μοιράζονται μια κοινή ταυτότητα ή κοινές αξίες (...) πρόκειται για κοινότητες σε κίνηση¹⁴, κοινότητες που αναπτύσσονται μέσα από την κοινή δράση και τη συμμετοχή στη χρήση του δημόσιου χώρου» (2011: 172).

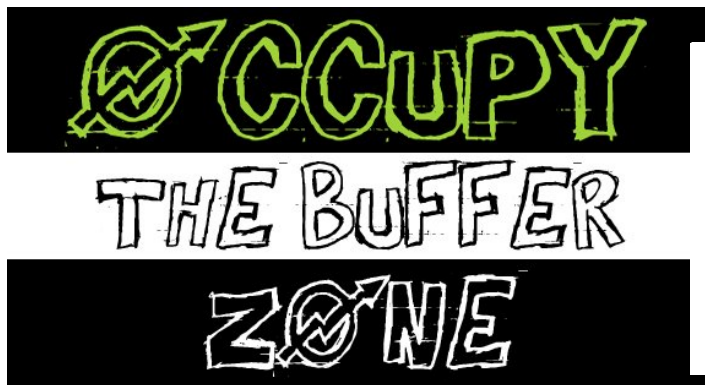
Μετά, λοιπόν, το πρώτο ηλεκτρονικό κάλεσμα για τη Λευκωσία μαζεύτηκαν στην πλατεία Ελευθερίας, στη νότια πλευρά της Παλιάς Πόλης, περίπου 40-50 ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι, αριθμός σχετικά μικρός αλλά όχι αμελητέος για τα δεδομένα της Λευκωσίας. Μετά από κάποια ώρα συζήτησης, σύμφωνα με πληροφορητές μου, η ομάδα άρχισε να συζητά σχετικά με το αν η συγκεκριμένη πλατεία –που βρίσκεται στην ε/Κυπριακή πλευρά της πόλης– είναι ένας χώρος με τον οποίο μπορούν να συνδεθούν όλοι οι συμμετέχοντες και να νιώθουν άνετα να συζητήσουν. Οπότε, η ομάδα κατέληξε πως ένας πιο κατάλληλος χώρος θα ήταν ο ενδιάμεσος χώρος της Νεκρής Ζώνης, που βρίσκεται υπό τη διαχείριση του ΟΗΕ, επειδή είναι ένας χώρος στον οποίο ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι θα μπορούσαν να σταθούν ο ένας απέναντι στον άλλο, και όλοι μαζί απέναντι στις αρχές που διαχειρίζονται το χώρο, ως ίσοι. Συγκεκριμένα, ο χώρος που προτάθηκε ήταν το πέρασμα Λήδρας/Lokmaci, το οποίο βρίσκεται μερικές εκατοντάδες μέτρα από την πλατεία Ελευθερίας, και ήταν ο χώρος στον οποίο είχε ήδη από τις προηγούμενες χρονιές παρέμβει το Street Parade. Έτσι, μετά από αυτό η ομάδα έφυγε από την πλατεία που βρισκόταν και πήγε να συνεχίσει τη συζήτησή της ανάμεσα στις δυο πλευρές της πόλης, στο πέρασμα της Πράσινης Γραμμής και μέσα στη Νεκρή Ζώνη. Αυτό ήταν το ξεκίνημα του OBZ. Αρχικά, αποφασίστηκε μια εβδομαδιαία συνάντηση στον ίδιο χώρο κάθε Σάββατο, όμως ένα μήνα αργότερα, και μετά από κάποιες συναντήσεις και εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν εκεί, στις 19 Νοεμβρίου στήθηκαν οι πρώτες σκηνές και η πρόσκαιρη παρέμβαση του Σαββάτου μετατράπηκε σε σταθερή κατάληψη του περάσματος.

---

¹⁴ Στο σημείο αυτό ο Σταυρίδης αναφέρεται στον όρο «κοινωνίες σε κίνηση» που εισάγει ο Λατινοαμερικάνος συγγραφέας Raul Zibechi (2010).

Εικόνα 12: Η πρώτη συνάντηση στην πλατεία Ελευθερίας, στη νότια ε/Κυπριακή πλευρά της Λευκωσίας, που κατάληξε στη Νεκρή Ζώνη, στο πέρασμα Λήδρας/Lokmaci. Φωτογραφία παραχωρήθηκε από το αρχείο του κινήματος OBZ.

Εικόνα 13: Ψηφιακό «Banner» που καλεί κόσμο στις εβδομαδιαίες συναντήσεις στο πέρασμα της Νεκρής Ζώνης, «Κάθε Σάββατο στις 6:00μμ - Τέρμα της οδού Λήδρας». Η εικόνα παραχωρήθηκε από το αρχείο του κινήματος OBZ.

Every Saturday - 6:00pm - End of Ledra street

Η πρακτική της κατάληψης ενός δημόσιου χώρου, η οποία παρουσιάζεται κοινή σε όλες τις περιπτώσεις των κινητοποιήσεων του 2011, σε Ευρώπη και Αμερική, εμφανίζει χαρακτηριστικά που ξεπερνούν τους περιορισμούς μιας διαδήλωσης. Η διαδήλωση είναι μια μορφή πολιτικής δράσης η οποία είναι μεν ορατή και δημόσια, αλλά η εφήμερή της φύση τη διαχωρίζει αναγκαστικά από άλλες πρακτικές όπως οι καταλήψεις, που διεκδικούν πιο μακροχρόνια την εμφάνισή τους στο δημόσιο χώρο. Καταλαμβάνοντας αστικούς δημόσιους χώρους, τα κινήματα των Ευρωπαϊκών πλατειών και του Αμερικανικού Occupy, επιχείρησαν να κατασκευάσουν επι-τόπου τις συνθήκες εκείνες που θα τους επέτρεπαν να λειτουργήσουν με ένα διαφορετικό πλαίσιο συμμετοχής και αλληλεπίδρασης, και, με αυτήν την έννοια, εφάρμοσαν τη λογική της *άμεσης δράσης*. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Patrick Bruner, ένας από τους διοργανωτές του Occupy Wall Street, «αυτή δεν είναι μια διαδήλωση, είναι ένας τρόπος δημιουργίας ενός νέου χώρου. Έχουμε πάρει την πλατεία «Ελευθερίας». Την έχουμε μετονομάσει και την έχουμε ξαναχτίσει σε κάτι που πιστεύουμε πως είναι ένα καλύτερο μοντέλο»¹⁵.

¹⁵ Το απόσπασμα του Patrick Bruner αναφέρεται στην κατάληψη του πάρκου Zukkoti στη Wall Street της Νέας Υόρκης και προέρχεται από τη συζήτηση που οργάνωσε το

Σε πρόσφατες προσπάθειες ανάλυσης των κινημάτων των ελληνικών πλατειών, που εστιάζουν σε μια χωρική ανάλυση τους (Σταυρίδης 2011, Κομπρεσέρ 2012), τονίζεται το γεγονός πως τα κινήματα αυτά κατάφεραν να παράγουν ένα δημόσιο χώρο με διαφορετικά νοήματα. Αυτό το διαφορετικό χώρο τον χαρακτηρίζουν ως «κοινό χώρο» και υποστηρίζουν πως η παραγωγή του παρουσιάζεται ως κεντρικό χαρακτηριστικό των κινημάτων των πλατειών. Ο «κοινός χώρος», όπως τον ορίζουν, δεν είναι απλά ο δημόσιος χώρος, ο οποίος είναι πάντα «συνυφασμένος με έναν κρατικό έλεγχο» (Κομπρεσέρ 2012:34), δεν είναι, δηλαδή, ο χώρος που παραχωρείται από την εξουσία υπό συγκεκριμένους, όμως, όρους που καθορίζουν τη χρήση του και τη συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα σε αυτόν και, «εν τέλει, επιβεβαιώνουν τη νομιμοποίηση της εξουσίας αυτής» (Σταυρίδης 2011: 173). Αντίθετα, ο «κοινός χώρος» ελέγχεται από τους συμμετέχοντες σε αυτόν με αδιαμεσολάβητο τρόπο, που και αυτός, με τη σειρά του, ορίζεται από τους ίδιους. Είναι ο χώρος που παράγεται από κοινού και χρησιμοποιείται κάτω από συνθήκες που οι κοινότητες συλλογικά προσδιορίζουν, είναι, έτσι, ένας χώρος ανοιχτός που προσκαλεί τον καθένα να συμμετέχει στην παραγωγή του. Επιπλέον, η παραγωγή «κοινού χώρου» είναι μια αμφίδρομη διαδικασία, γιατί καθώς οι ομάδες προσδιορίζουν συλλογικά τις συνθήκες χρήσης του και τον διαμορφώνουν υλικά αλλά και κοινωνικά, παράλληλα, ο υλικός χώρος αναδεικνύεται κι αυτός ως ενεργός δρώντας που διαμορφώνει τις ομάδες σε κοινότητες.

Αν ο δημόσιος χώρος των πόλεων σήμερα παραχωρείται από την εξουσία υπό συγκεκριμένους όρους, που, όπως λέει ο Σταυρίδης (ο.π.), επιβεβαιώνουν τη νομιμοποίηση της εξουσίας αυτής, τότε πόσο μάλλον ο συγκεκριμένος χώρος μέσα στην Νεκρή Ζώνη, που παραχωρείται από τα Ηνωμένα Έθνη για να λειτουργήσει ένα πέρασμα, το οποίο μπορεί να καθιστά την επικοινωνία μεταξύ των πλευρών δυνατή, αλλά, ταυτόχρονα, επιβεβαιώνει το πολλαπλό πλέγμα εξουσιών που επιδρούν στην Κύπρο. Ωστόσο, η παραγωγή σε αυτό το πλαίσιο ενός «κοινού χώρου», δεν ήταν μόνο το αποτέλεσμα των δράσεων και των πρακτικών της ομάδας που τον κατέλαβε, αλλά ήταν, επίσης, ζητούμενο και προϋπόθεση της ανάπτυξης των ισότιμων κοινοτικών σχέσεων που οι συμμετέχοντες φαντάζονται και επιθυμούν· σχέσεις που

ειδησεογραφικό μέσο DemocracyNow.org για το κίνημα Occupy, με καλεσμένους επίσης το σκηνοθέτη Michael Moore και τη συγγραφέα Naomi Klein. Η συζήτηση υπάρχει στο διαδίκτυο στον ακόλουθο σύνδεσμο: (Τελευταία πρόσβαση 04/2016) http://www.democracynow.org/2011/11/25/occupy_everywhere_michael_moore_naomi_klein.

μέχρι και σήμερα, με τη χωρική και εθνική διαίρεση της Κύπρου να διατηρείται, τα μέλη των δύο κοινοτήτων δεν μπορούν να δημιουργήσουν ανοιχτά στους δημόσιους χώρους των δύο πλευρών.

Η κίνηση της κατάληψης της Νεκρής Ζώνης αντανακλά, ωστόσο, και διάφορες συζητήσεις που κρυφά ή φανερά γινόντουσαν τα τελευταία χρόνια στους κύκλους της από τα κάτω δραστηριοποίησης στην Λευκωσία. Στις συζητήσεις αυτές, η Νεκρή Ζώνη αναφερόταν ως ο χώρος στον οποίο θα μπορούσαν να συνυπάρξουν αυτοί οι οποίοι θέλουν να ζήσουν μαζί, αποκομμένοι από την εξουσία και τον έλεγχο των δύο πλευρών. Επίσης, σε τέτοιες συζητήσεις εκφραζόταν και η απογοήτευση προς μια από τα πάνω λύση του προβλήματος, που χωρίζει πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικά και χωρικά τους ανθρώπους των δύο πλευρών, και, ταυτόχρονα, εκφραζόταν η θέληση για μια αδιαμεσολάβητη διεκδίκηση της ανάγκης να ζήσουν μαζί. Μια λογική της οποίας η κεντρική ιδέα συνοψίζεται στα λόγια της Bahar, μιας τ/Κύπριας που ήταν ενεργή σε πολιτικές και πολιτιστικές ομάδες και στις δυο πλευρές της πόλης, σε συζήτησή μας τουλάχιστον ένα χρόνο πριν το OBZ: *«Αφού εσείς δεν θέλετε και δεν μπορείτε να ζήσετε ξανά μαζί, τότε δώστε σε εμάς τη «νεκρή ζώνη», που καταλαμβάνει το 3% του εδάφους της Κύπρου, να ζήσουμε μαζί και ελεύθεροι»*. Τέτοιες συζητήσεις, όπου ήμουν παρόν, συνοδεύονταν πάντα από έναν έντονο ενθουσιασμό, αλλά και από ένα φόβο για το τι θα μπορούσαν να κάνουν οι στρατοί των δύο πλευρών που φυλάνε τη Νεκρή Ζώνη, και αν θα μπορούσε ένα κίνημα να αντισταθεί σε τέτοιες στρατιωτικές δυνάμεις. Ωστόσο, η παγκόσμια κινητοποίηση Occupy φαίνεται πως έδωσε το έναυσμα και προσέφερε την ευκαιρία για να πραγματοποιηθεί μια κατάληψη της Νεκρής Ζώνης ή, με άλλα λόγια, να γίνει πραγματικότητα αυτό που μέχρι τότε εκφραζόταν στους κύκλους της από τα κάτω δραστηριοποίησης μόνο ως κινηματική φαντασία.

Μέσω μιας κατάληψης ενός χώρου που βρίσκεται ανάμεσα στις εξουσίες των δύο πλευρών, αλλά έξω από την επίσημη δικαιοδοσία τους, οι εμπλεκόμενοι στο OBZ ξεπερνάνε τα χωρικά όρια που επιβάλλονται από τα πάνω και, εκμεταλλευόμενοι το απροσδιόριστο νομικό πλαίσιο που διέπει τη Νεκρή ζώνη¹⁶, αναδεικνύουν το γεγονός της ακαθόριστης κατάστασης του ενδιάμεσου χώρου, που, ενώ επίσημα κατ' εξαίρεση τελεί υπό τον έλεγχο και τη δικαιοδοσία της Δύναμης του ΟΗΕ στην Κύπρο (UNFICYP), στην ουσία παραμένει υπό αμφισβήτηση και διεκδίκηση ανάμεσα στις

¹⁶ Για τις νομικές διαμάχες σχετικά με τη Νεκρή Ζώνη της Κύπρου βλ. Christodoulidou 2008.

δύο πλευρές, επιβεβαιώνοντας την ύπαρξη εξαιρέσεων στην (κυπριακή) κατάσταση εξαίρεσης (Constantinou 2008). Αυτό προκύπτει, επίσης, και από τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασαν στην ανάπτυξη της κατάληψης της Νεκρής Ζώνης οι δυνάμεις που ασκούνται σε αυτό το χώρο από όλες τις πλευρές. Δηλαδή, ενώ στην αρχή της κατάληψης οι στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις του περάσματος (ΟΗΕ/UNFICYP, ε/Κυπριακή αστυνομία και στρατός, τ/Κυπριακή αστυνομία και Τουρκικός στρατός) φάνηκε σαν να ήταν απροετοίμαστες για μια τέτοια κίνηση, στη συνέχεια, και καθώς φαινόταν πως η κατάληψη θα έχει διάρκεια, η κάθε πλευρά έσπευσε να καθορίσει το «χώρο» δικαιοδοσίας της. Η UNFICYP προχώρησε σε ενίσχυση των περασμάτων στις δύο πλευρές του δρόμου προς την υπόλοιπη Νεκρή Ζώνη¹⁷, ο Τουρκικός στρατός απέκλεισε τους καταληψίες από ένα σημείο της Νεκρής Ζώνης στο οποίο επεκτάθηκαν¹⁸ και οι ε/Κυπριακές αρχές ξεκίνησαν εργασίες αναστήλωσης ενός από τα κτίρια που βρίσκονται στο πέρασμα, μειώνοντας το διαθέσιμο χώρο και χρησιμοποιώντας, μέσω της UNFICYP, το επιχείρημα του κινδύνου από τις εργασίες για να αυξήσει τις πιέσεις προς τους καταληψίες.

□

Εικόνα 14: Φωτογραφία από την κατασκήνωση του OBZ, στην οποία παρατηρούμε άντρες του ΟΗΕ να επιτηρούν την κατάσταση μπροστά στις ενισχυμένες μεταλλικές πόρτες που εγκαταστήσανε μετά το ξεκίνημα της κατάληψης. Πάνω στις μεταλλικές πόρτες φαίνονται παρεμβάσεις των καταληψιών στις οποίες ξεχωρίζουμε τα ακόλουθα: *Ψευδαισθηση (ILLUSION): Θέλουμε να ζήσουμε μαζί και Anticapitalista*. Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από το αρχείο του OBZ.

Ωστόσο, παρά τις πιέσεις από τις δυνάμεις που ασκούν έλεγχο στον ενδιάμεσο αυτό χώρο της πόλης και του νησιού, οι *bufferers* –όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται οι ακτιβιστές και ακτιβίστριες του OBZ στους εαυτούς τους– κατάφεραν να

¹⁷ Το σημείο στο οποίο πραγματοποιήθηκε η κατάληψη είναι ουσιαστικά ένα σταυροδρόμι, του οποίου ο ένας δρόμος οδηγεί στην ε/Κυπριακή και τ/Κυπριακή πλευρά αντίστοιχα, και ο άλλος συνεχίζεται στην υπόλοιπη Νεκρή Ζώνη που διαπερνά την πόλη. Ο ΟΗΕ ενίσχυσε τις μεταλλικές πόρτες που οδηγούν προς την υπόλοιπη Νεκρή Ζώνη, τις οποίες είχε εγκαταστήσει όταν άνοιξε το πέρασμα Λήδρας/Lokmaci.

¹⁸ Για περισσότερα σχετικά με τη διένεξη μεταξύ των καταληψιών και του Τουρκικού Στρατού, αλλά και τη στάση της UNFICYP βλ. Erdal 2017 (υπό έκδοση): 15.

δημιουργήσουν από κοινού τον απαραίτητο για αυτούς και αυτές χώρο μέσα στον οποίο θα μπορούσαν να συνάψουν ισότιμες σχέσεις μεταξύ τους και να διεκδικήσουν, αλλά και να επιχειρήσουν να πραγματοποιήσουν, αυτά που πιστεύουν και φαντάζονται. Κατάφεραν, λοιπόν, να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους στον ενδιάμεσο χώρο της χωρικής εξαίρεσης, που είναι η Νεκρή Ζώνη, και, έτσι, να αποκτήσουν ορατότητα, τοποθετώντας τους εαυτούς τους στο κέντρο της πόλης, αλλά και στο επίκεντρο του Κυπριακού Προβλήματος. Με αυτόν τον τρόπο, ο ενδιάμεσος χώρος –εκεί δηλαδή που η κανονικότητα και των δύο πλευρών αναστέλλεται– μετατρέπεται σε ένα νέο πεδίο διεκδίκησης ή, όπως το θέτει ο Marco Antonsich, «η Νεκρή Ζώνη είναι στην ουσία και το αντικείμενο της αμφισβήτησης, αλλά και η κατάσταση που επιτρέπει σε αυτή την αμφισβήτηση να πραγματοποιηθεί» (2013: 176). Το παρακάτω απόσπασμα, από το σχόλιο του χρήστη Language Transfer που συνοδεύει το βίντεο στο You Tube¹⁹ από την πρώτη είσοδο των ακτιβιστών στη Νεκρή Ζώνη, είναι χαρακτηριστικό:

«Θα οργανώσουμε εκδηλώσεις μέσα στη Νεκρή Ζώνη, μουσική, συζητήσεις, ποίηση... οτιδήποτε μπορείτε να σκεφτείτε για να σταματήσουμε να είμαστε σιωπηλοί, να σταματήσουμε να είμαστε αόρατοι, για να τραβήξουμε την προσοχή στο γεγονός ότι το όμορφο μας νησί έχει διαιρεθεί και χρησιμοποιηθεί ως στρατιωτική πλατφόρμα και για να φωνάζουμε, απλά πως 'θέλουμε να είμαστε μαζί'»

Στο απόσπασμα φαίνεται η ανάγκη που εκφράζει ο συγκεκριμένος χρήστης (του youtube.com) για περισσότερη ορατότητα στο Κυπριακό πολιτικό πλαίσιο, ως αντίβαρο στους λόγους που παράγονται για το Κυπριακό Πρόβλημα και συχνά υποβαθμίζουν την ανάγκη μιας μερίδας των κατοίκων της Κύπρου να «είναι μαζί». Καταλαμβάνοντας, λοιπόν, τον κατεξοχήν ενδιάμεσο χώρο της πόλης και του νησιού, οι *bufferers* επιχειρούν να φέρουν στο επίκεντρο της συζήτησης και στο προσκήνιο του πολιτικού λόγου για το Κυπριακό, απόψεις και θέσεις που παραμένουν συχνά αόρατες ή και περιθωριοποιημένες. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες των συμμετεχόντων στο OBZ να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους στο επίκεντρο και, με αυτόν τον τρόπο, να καταφέρουν να «ακουστούν» –προσπάθειες που απέδωσαν καρπούς, αν κρίνει κανείς από τη διεθνή προσοχή που τράβηξαν ιδιαίτερα τους

¹⁹ Το συγκεκριμένο βίντεο ήταν διαθέσιμο στον ακόλουθο σύνδεσμο: http://www.youtube.com/watch?v=6BB7cI07ivw&list=PL3EF64CD84A4F27E0&index=20&feature=plpp_video. Ωστόσο, πια ο συγκεκριμένος σύνδεσμος είναι ανενεργός που σημαίνει πως το βίντεο δεν είναι πια διαθέσιμο από το YouTube.com.

πρώτους μήνες του κινήματος²⁰ – η τάση περιθωριοποίησής τους από άλλες κοινωνικές ομάδες, και ιδιαίτερα από τις κυρίαρχες ομάδες και τα Μ.Μ.Ε., παρέμεινε έντονη. Οπότε, αρνητικές απόψεις κατά των καταληψιών, που δεν έδιναν μεγάλη σημασία στους λόγους για τους οποίους γινόταν η κατάληψη και εστίαζαν κυρίως στα στιλιστικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, τη βρομιά και στη χρήση ναρκωτικών και την κατανάλωση αλκοόλ, εκφράζονταν καθ' όλη τη διάρκεια του OBZ κυρίως από καταστηματαρχές της περιοχής και στις δύο πλευρές της γραμμής (Πιορουλίου & Karathanasis 2014: 185-187). Οι προσπάθειες περιθωριοποίησής των συμμετεχόντων στο OBZ, αναδείχτηκαν στο δημόσιο λόγο της ε/Κυπριακής πλευράς κυρίως μετά τη βίαιη επιχείρηση εκκένωσης της κατάληψης, η οποία έγινε με τη συμμετοχή της ειδικής αντι-τρομοκρατικής μονάδας της αστυνομίας της Κυπριακής Δημοκρατίας και τις ανάλογες πρακτικές, έξι μήνες μετά το ξεκίνημα του OBZ, στις αρχές Απριλίου του 2012²¹.

Η επιχείρηση της αστυνομίας πραγματοποιήθηκε στο εγκαταλελειμμένο κτίριο που βρισκόταν μέσα στην Νεκρή Ζώνη, το οποίο είχε καταληφθεί, μόλις μερικές μέρες πριν την επέμβαση, από ομάδα δεκάδων συμμετεχόντων στο OBZ που εξέφραζαν την πιο πολιτικοποιημένη τάση της πλατείας Φανερωμένης, αλλά όχι με απόφαση της γενικής συνέλευσης του κινήματος, με σκοπό να καλύψει την ανάγκη στέγασης των συμμετεχόντων και να γίνει ο κύριος χώρος για τις δραστηριότητες του κινήματος. Σύμφωνα με έναν από αυτούς και αυτές που προχωρήσανε στην κατάληψη του κτιρίου, η «εξέλιξη και ανάπτυξη του κινήματος και της κοινότητας εξαρτάτο από το χώρο που υπήρχε διαθέσιμος (...) στο περιορισμένο χώρο στο σταυροδρόμι και με τις

---

²⁰ Η διεθνής προσοχή προς το κίνημα OBZ εκφράστηκε με άρθρα και αφιερώματα στο κίνημα από διεθνή Μ.Μ.Ε. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ τα εξής: το άρθρο «*Youths occupy buffer zone in bid to reunify Cyprus*», στην τουρκική Hurriyet Daily News, 29/11/2011 (<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=youths-occupy-buffer-zone-in-bid-to-reunify-cyprus-2011-11-29>), το αφιέρωμα «Cypriots #OccupyBufferZone: Cypriots join the global protest movement to heal their divisions» του Al Jazeera, 19/11/2011 (<https://web.archive.org/web/20130408031105/http://stream.aljazeera.com/story/cypriots-occupybufferzone-0021865>) και το άρθρο «*"They Occupy the Buffer Zone!", qualcosa accade a Nicosia*» στην Ιταλική ιστοσελίδα osservatorioiraq.it στις 07/03/2012 (<http://osservatorioiraq.it/appfondimenti/they-occupy-buffer-zone-qualcosa-accade-nicosia?cookie-not-accepted=1>).

²¹ Για περισσότερα σχετικά με την αστυνομική επιχείρηση εκκένωσης βλ. *Σκηές Ντροπής στο Οδόφραγμα: Γκαγκστερική επιχείρηση* της Σόφης Ορφανίδου στην ε/Κυπριακή Εφημερίδα Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, 07/04/2012 και *Tensions high after Police Raid* του Stefanos Engridou στην αγγλόφωνη ε/Κυπριακή εφημερίδα Cyprus Mail, 08/04/2012. Επίσης, για μια καταγγελία κατά της βιαιότητας της αστυνομίας στην επιχείρηση από το νομικό και κοινωνιολόγο Νίκο Τριμικλιιώτη βλ. <http://thetrim1.blogspot.gr/2012/04/blog-post.html>.

πιέσεις που δεχόταν ο χώρος, θα μπορούσε να αναπτυχθεί μόνο ως ένα σημείο...». Η περαιτέρω, όμως, ανάπτυξη του κινήματος, οδήγησε, τελικά, στην επέμβαση της αστυνομίας, κάτι που μαζί με τη στάση της δύναμης του ΟΗΕ (η οποία δήλωσε πως το μεγαλύτερο μέρος του κτιρίου δεν βρίσκεται στη Νεκρή Ζώνη, αλλά στην ε/Κυπριακή πλευρά), ανάδειξε ακόμα περισσότερο το ακαθόριστο καθεστώς της Πράσινης Γραμμής και τις εξαιρέσεις της κατάστασης εξαίρεσης που χαρακτηρίζει αυτό τον ενδιάμεσο χώρο. Μετά την επιχείρηση εκκένωσης, οι αναφορές στους τοπικούς τηλεοπτικούς σταθμούς²² προωθούν στο δημόσιο λόγο την περιθωριοποίηση των συμμετεχόντων στο OBZ, αφού, χωρίς καμία αναφορά στους στόχους και τα αιτήματα του κινήματος²³ και ξεπερνώντας το γεγονός ότι βρίσκονταν μέσα στη Νεκρή Ζώνη, σαν δηλαδή να θέλουν να κρύψουν αυτή τη διάσταση της κατάληψης²⁴, εστιάζουν στη χρήση και διακίνηση ναρκωτικών (παρά το γεγονός ότι η αστυνομία βρήκε μόνο 1 γρ. κάνναβης)²⁵, στη βρομιά, στους βανδαλισμούς στις δημόσιες τουαλέτες της οδού Λήδρας, αλλά και στην περιέργη μείξη των ηλικιακών κατηγοριών των καταληψιών. Το επόμενο απόσπασμα από τηλεοπτική συνέντευξη του Αστυνομικού Διευθυντή Λευκωσίας είναι ενδεικτικό:

Παρουσιάστρια: Ευσταθούν οι πληροφορίες ότι το κτίριο είχε μετατραπεί σε κοινόβιο;

²² Ενδεικτικά θα μπορούσε κάποιος να παρακολουθήσει το ρεπορτάζ του τηλεοπτικού σταθμού Αντ1 Κύπρου στο σύνδεσμο: <https://youtu.be/e5ed53eWutc>. Ο σταθμός έδωσε αυξημένη σημασία στην επιχείρηση της αστυνομίας στο δελτίο ειδήσεων της επομένης της εκκένωσης που περιλάμβανε και συνεντεύξεις του Δημάρχου και του Αστυνομικού Διευθυντή Λευκωσίας. Επίσης, για ένα συνολικό σχολιασμό της στάσης των ΜΜΕ μετά τη βίαιη επιχείρηση της αστυνομίας βλ.

<http://sirmastocomputer.blogspot.gr/2012/04/occupy.html>

²³ Τα αιτήματα του OBZ αναφέρονται στις πρώτες ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις του κινήματος σε σελίδες των κοινωνικών δικτύων που είναι πια ανενεργές. Ωστόσο, μπορεί κανείς να έχει πρόσβαση σε αυτές μέσω εφαρμογών στο διαδίκτυο, όπως για παράδειγμα: <https://web.archive.org/web/20130724015713/http://occupythebufferzone.wordpress.com/about/#>. Επίσης, για μια συζήτηση των αιτημάτων του OBZ βλ. Erdal 2013.

²⁴ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο Δήμαρχος της Λευκωσίας, σε συνέντευξή του στον τηλεοπτικό σταθμό του Αντ1 Κύπρου, δεν κάνει καμία αναφορά στο κίνημα OBZ και αποφεύγει να πει πως οι καταληψίες βρίσκονταν μέσα στη Νεκρή Ζώνη και αυτό ήταν σημαντικό μέρος των αιτημάτων τους. Λέει μόνο πως υπήρχαν προβλήματα γιατί ήταν πολύ κοντά στη Νεκρή Ζώνη και αναφέρεται στα σχέδια του δήμου για την αναζωογόνηση «αυτού του κομματιού της Λήδρας» χωρίς να αναφέρεται καθαρά στο γεγονός ότι το σημείο βρίσκεται ανάμεσα στα δύο σημεία ελέγχου και, άρα, εκτός της άμεσης δικαιοδοσίας των δύο πλευρών, αφού οτιδήποτε γίνεται χρειάζεται τη διαμεσολάβηση της δύναμης του ΟΗΕ. Το βίντεο της συνέντευξης του Δημάρχου είναι διαθέσιμο στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://youtu.be/W46uV4cmDfw>.

²⁵ Για το 1 γραμμάριο κάνναβης που βρέθηκε στο χώρο από την αστυνομία υπήρξαν διάφορες αντιδράσεις, συμπεριλαμβανομένου και του τραγουδιού του αρκετά γνωστού ε/Κύπριου μουσικού, Haji Mike (<http://soundcloud.com/hajimike/for-1-gramme>).

Αστ. Διευθυντής: *Αντιλαμβάνεστε... να υπάρχουν δεκαεξάχρονα κορίτσια, δεκαεξάχρονα αγόρια μαζί με πενηντάρηδες, τριανταοχτάρηδες, σαραντάρηδες... αντιλαμβάνεστε την κατάσταση...*

Παρουσιάστρια: *Ακούμε για ανάρμοστες πράξεις όμως κύριε Μιχαηλίδη...*

Αστ. Διευθυντής: *Όχι δεν μπορώ να πω αυτά τα πράγματα, εξάλλου είναι κάτι το οποίο διερευνούμε, αλλά σίγουρα αντιλαμβάνεστε τι μπορεί να συμβεί όταν δεκαεξάχρονα κορίτσια διαμένουν σε έναν χώρο μαζί με τους υπόλοιπους σε έναν... όπως τον χαρακτηρίσατε, κοινόβιο χώρο.*

Απόσπασμα από συνέντευξη με τον αστυνομικό διευθυντή Λευκωσίας Κύπρο Μιχαηλίδη, στο δελτίο ειδήσεων του ΑντΙ Κύπρου.
Η συνέντευξη είναι διαθέσιμη στον ακόλουθο σύνδεσμο:
<https://youtu.be/cLp8SkwMimQ>

Η προβολή των καταληψιών ως βρόμικους, βάνδαλους, χρήστες ναρκωτικών και πότες, και ιδιαίτερα η αναφορά του Αστυνομικού Διευθυντή στο μπέρδεμα των ηλικιακών κατηγοριών, εκφράζει τις προσπάθειες των αρχών και κάποιων Μ.Μ.Ε. να καταστήσουν τους συμμετέχοντες στο OBZ ως μιαρούς, με την έννοια της Mary Douglas (1984). Δηλαδή, να τους καταστήσουν ως «ύλη εκτός τόπου» και, άρα, άτομα που αποτελούν κίνδυνο για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης. Με αυτόν τον τρόπο, επιχειρείται η περιθωριοποίηση των συμμετεχόντων στο OBZ, η οποία επιτυγχάνεται και μέσω της απόκρυψης και υποβάθμισης των πολιτικών του χαρακτηριστικών, των κοινωνικών αιτιών που το γέννησαν, αλλά και των στόχων και των αιτημάτων ενός κινήματος διαμαρτυρίας μέσω της κατάληψης της Νεκρής Ζώνης, του συμβόλου του Κυπριακού διαχωρισμού και του Κυπριακού Προβλήματος.

Εικόνα 15: Δύο φωτογραφίες από τις δύο πλευρές της κατασκήνωσης του OBZ η μια μέρα και η άλλη βράδυ. Το πανό καλωσορίζει τους διαβάτες αναμιγνύοντας τις δύο γλώσσες καθώς γράφει, από τη μία πλευρά, «Hosgeldiniz στην Κύπρο» και από την άλλη «Καλωσορίσατε Kibris 'a». Οι φωτογραφίες παραχωρήθηκαν από το αρχείο του OBZ.

Στον αντίποδα, στο εσωτερικό του OBZ και μέσα στη Νεκρή Ζώνη, οι συμμετέχοντες ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι δημιουργούν μια Προσωρινή Αυτόνομη Ζώνη, μέσα από την οποία, εφαρμόζοντας τη λογική της *άμεσης δράσης*, δεν ζητάνε μόνο από τις αρχές και τις κυρίαρχες δυνάμεις και ομάδες των δύο πλευρών τη *λύση* του Κυπριακού, αλλά παράγουν επι-τόπου ένα διαφορετικό χώρο μέσα στον οποίο μπορούν να υπάρξουν ισότιμα μαζί και, έτσι, να κάνουν πράξη αυτό για το οποίο διαμαρτύρονται με τους δικούς τους όρους. Αυτό, άλλωστε, επιχειρούν να επικοινωνήσουν με ένα από τα πιο κεντρικά και χαρακτηριστικά συνθήματα του OBZ: «(Εμείς) Ζούμε τη Λύση» (*We are Living the Solution*, βλ. Εικ. 16). Αυτό είναι ένα σύνθημα με το οποίο ασκείται απευθείας κριτική στις επίσημες από τα πάνω διαδικασίες των συνομιλιών για το Κυπριακό. Οι συμμετέχοντες στην κατάληψη, ανεξάρτητα την πλευρά από την οποία προέρχονται, είχαν μεγαλώσει και ζήσει με το ερώτημα αν οι δύο κοινότητες μπορούν να ζήσουν μαζί, ένα ερώτημα που επανέρχεται συχνά στη διαιρεμένη πραγματικότητα της Κύπρου. Με την ανάπτυξη μιας διαφορετικής καθημερινότητας στην κατασκήνωση του OBZ, δίπλα ο ένας στην άλλη και η μία στον άλλο, οι καταληψίες κάνουν πράξη τη συμβίωση απαντώντας άμεσα και έμπρακτα σε ένα από τα πιο σημαντικά ερωτήματα του Κυπριακού Προβλήματος. Έτσι, αναδεικνύουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν σχέσεις μεταξύ τους ως τη δική τους ουσία του Προβλήματος, λειτουργώντας, ταυτόχρονα, προς το ξεπέρασμά του, καθώς καταφέρνουν να δημιουργήσουν την ευκαιρία για αδιαμεσολάβητη και ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικών, συλλογικών και πολιτικών σχέσεων με τον «άλλο».

□

Εικόνα 16: Ένα από τα κεντρικά συνθήματα του OBZ: «*We are Living the Solution*» (*[Εμείς] Ζούμε τη Λύση*) σε πανό κρεμασμένο από το μπαλκόνι του κατειλημμένου κτιρίου πάνω από το πέραςμα της Πράσινης Γραμμής. Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από το αρχείο του OBZ.

Περιγράφοντας τον κοινό χώρο, που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια του κινήματος της πλατείας Συντάγματος, ο Σταύρος Σταυρίδης υποστηρίζει πως προϋπόθεση του

ήταν η πολυπλοκότητα του συγκεντρωμένου πλήθους που κατέστησε το χώρο ανοιχτό προς τον καθένα (2011). Αν, λοιπόν, στην πλατεία Συντάγματος ήταν οι δεκάδες χιλιάδες των διαφορετικών μεταξύ τους διαδηλωτών που κατέστησαν το χώρο ανοιχτό στον καθένα και, έτσι, διαμορφώθηκαν οι απαραίτητες συνθήκες για την παραγωγή του κοινού χώρου, στην περίπτωση του OBZ οι ανάλογες συνθήκες διαμορφώθηκαν τόσο από το γεγονός ότι συνεργάστηκαν μεταξύ τους ε/Κύπριοι και τ/Κύπριοι, ξεπερνώντας από την αρχή τους κυρίαρχους διαχωρισμούς της Κύπρου, όσο και από τον κατεξοχήν ενδιάμεσο χαρακτήρα της Νεκρής Ζώνης, όπου η απουσία των κανονιστικών πλαισίων –της όποιας πλευράς– κατέστησε το χώρο ανοιχτό σε αρκετά διαφορετικούς μεταξύ τους δρώντες. Ο Murat Erdal Ilcan, σε μια εθνογραφική περιγραφή του OBZ, περιγράφει τους συμμετέχοντες ως εξής:

Σε αυτό το περιβάλλον [του παγκόσμιου κύματος κινητοποιήσεων και καταλήψεων του 2011], το OBZ κέρδισε υποστηρικτές που προέρχονταν από διαφορετικά υπόβαθρα συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών και ταξικών, των πολιτικών, των εκπαιδευτικών, των ηλικιακών, των έμφυλων, των εθνικών και των θρησκευτικών. Διαμορφώθηκε από ένα μειοψηφικό πλήθος που περιλάμβανε νεαρούς ριζοσπάστες, μετανάστες, αναρχικούς, αντι-εξουσιαστές, queers διαφόρων σεξουαλικών προσανατολισμών και άλλους. Αυτό που τους ένωνε ήταν μια γενική δυσαρέσκεια απέναντι στην κατάσταση τοπικά αλλά και παγκόσμια και η φιλοδοξία για αλλαγή από τα κάτω.

(Erdal 2017 (υπό έκδοση): σ. 10).

Ο Σταυρίδης υποστηρίζει πως ο κοινός χώρος που δημιουργήθηκε στις πλατείες είναι ένας χώρος κατώφλι και λέει, χαρακτηριστικά, πως «οι καταληψίες δημιούργησαν κατώφλια παρά οχυρά» (2014:240). Ο συγγραφέας τονίζει, όμως, πως σε τέτοιους ανοιχτούς χώρους-κατώφλια ανοίγουν, επίσης, και τα όρια της ταυτότητας, και αναφέρει πως «η σοφία που υπάρχει κρυμμένη στην εμπειρία διάσχισης του κατωφλιού, στηρίζεται στην επίγνωση ότι η ετερότητα μπορεί να προσεγγιστεί μόνο μέσω του ανοίγματος των συνόρων της ταυτότητας, πλάθοντας –θα λέγαμε– ενδιάμεσες ζώνες αμφιβολίας, αμφισημίας, υβριδισμού, ζώνες που καθιστούν τις αξίες αντικείμενο διαπραγμάτευσης» (Stavrides 2011:18). Αν, λοιπόν, ο παραγόμενος κοινός χώρος των πλατειών είναι σύμφωνα με τον Σταυρίδη ένας χώρος ενδιάμεσος, ένας χώρος-κατώφλι, τότε τι γίνεται στην περίπτωση του OBZ, όπου τα δρώντα υποκείμενα καταλαμβάνουν εξ αρχής ένα πέρασμα, δηλαδή ένα κατώφλι;

Το γεγονός ότι τα περάσματα της Πράσινης Γραμμής είναι χώροι κατώφλια είναι αδιαμφισβήτητο, άλλωστε, έχουμε υποστηρίξει πως το άνοιγμά τους, από το 2003 και έπειτα, σηματοδοτεί της είσοδο της Κύπρου στην κατάσταση της οριακότητας. Δεν

είναι τυχαίο που διάφοροι πληροφορητές και πληροφορήτριές μου, μου περιέγραψαν την εμπειρία του πέρασματος ως κάποιου είδους «σκουλικότρυπα», που σε μεταφέρει ξαφνικά από μία κατάσταση σε μια άλλη. Ωστόσο, η συνεχής επιτήρηση και καθορισμός αυτού του επικίνδυνου κατωφλιού από τις κυρίαρχες ομάδες και εξουσίες προωθεί, εδώ και χρόνια, την ουδετεροποίηση του κινδύνου που ενέχει η διακίνηση διαμέσου της γραμμής. Αυτό επιτυγχάνεται τόσο μέσω του επίσημου ελέγχου των στοιχείων των διερχομένων και των προϊόντων που μεταφέρουν από το πέρασμα, όσο και μέσα από τον σαφή καθορισμό της κυριαρχίας των δύο πλευρών. Έτσι, το πέρασμα μπορεί να παραμένει στο ενδιάμεσο, αλλά μετατρέπεται σε ένα χώρο ελέγχου, ένα χώρο που ελέγχεται από τον ΟΗΕ με ηλεκτρονικά μέσα και ένα χώρο αναμονής, σε προκαθορισμένες ουρές και με τελωνειακούς υπαλλήλους που περιμένουν να συμπληρώσεις τα στοιχεία σου. Σε ένα πέρασμα που λειτουργεί ως χώρος ελέγχου δεν αμφισβητούνται, αλλά επιβεβαιώνονται οι σχέσεις εξουσίας και η κυριαρχία της κάθε πλευράς. Αυτός είναι ένας χώρος που θυμίζει περισσότερο ένα αεροδρόμιο, ένα από τα κύρια παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Mark Auge (1995) για να περιγράψει την έννοια το «μη-τόπου», την οποία επεξεργάζεται και αναδεικνύει ως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά τέτοιων τόπων τη δυσκολία σύναψης χωρικών σχέσεων εντός τους.

Θα λέγαμε, λοιπόν, πως οι *bufferers* κατάφεραν να μετατρέψουν το πέρασμα αυτό από μη-τόπο σε ένα τόπο συνάντησης, συνεργασίας και διαπραγμάτευσης των ορίων της ταυτότητας και τις ετερότητας. Με άλλα λόγια, κατάφεραν να μετατρέψουν τη Νεκρή Ζώνη σε μια ζώνη ζωντανή και, έτσι, κατάφεραν να την αναδείξουν ως μια πραγματικά ενδιάμεση ζώνη –ένα μεταβατικό χώρο συνάντησης και διαπραγμάτευσης– και όχι ως μια στρατιωτικοποιημένη διαχωριστική γραμμή, μια φυλασσόμενη χωρική εξαίρεση, διατηρούμενη από τους κυρίαρχους διαχωρισμούς και οριοθετήσεις, που στέκεται εμπόδιο σε κάθε προοπτική ανοιχτής αλληλεπίδρασης υπό ίσους όρους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανοίγματος προς τον «άλλο», και διαπραγμάτευσης της ταυτότητας και της ετερότητας, μπορούμε να καταλάβουμε τι εννοούν οι *bufferers* λέγοντας ότι «στο *Occupy* δεν σκεφτόμασταν το δι-κοινοτικό, αλλά προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε ξανά το κοινοτικό» ή αλλιώς, όπως το έθεσε ένας άλλος συνομιλητής μου:

«...το πιο σημαντικό πράγμα για μένα με το Occupy είναι ότι προχώρησε ένα βήμα παραπέρα το δικοινοτικό κίνημα, γιατί it deconstructed the bi-communal

to the communal. Αυτό σημαίνει πως μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω και να σχετιστώ με ακτιβιστές τ/Κύπριους. Μου έδωσε ένα φακό προς τους τ/Κύπριους.

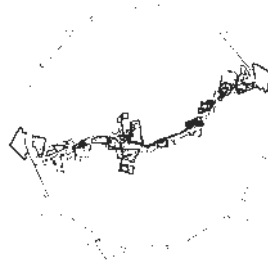

□

Εικόνα 17: Ομαδική φωτογραφία κάποιων από τους συμμετέχοντες στο OBZ (ε/Κυπρίων και τ/Κυπρίων) μπροστά στη μεταλλική πόρτα του ΟΗΕ προς την υπόλοιπη διαχωριστική ζώνη, αυτή που παρέμενε «Νεκρή». Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από το αρχείο του OBZ.

Προβάλλοντας το *κοινοτικό* έναντι του *δι-κοινοτικού*, οι συμμετέχοντες στο OBZ στέκονται κριτικά απέναντι σε όλες τις κυρίαρχες και τις από τα πάνω οριοθετήσεις, συμπεριλαμβανομένης και της έννοιας *δι-κοινοτικό*, την οποία αντιλαμβάνονται ως μια ακόμα προκαθορισμένη έννοια που έρχεται από τα πάνω και, τελικά, αναπαράγει τον κυρίαρχο διαχωρισμό παρότι, ταυτόχρονα, επιχειρεί να τον ξεπεράσει. Οπότε, μέσα από την παραγωγή κοινού χώρου, δηλαδή μέσα από την παραγωγή ενός καθημερινού χώρου στο ενδιάμεσο και, άρα, ενός χώρου οριακού, όπου οι κυρίαρχες λογικές της κάθε πλευράς αναστέλλονται, δημιουργείται συλλογικά και άμεσα η ευκαιρία συνάντησης και σύναψης διαφορετικών κοινωνικών και χωρικών σχέσεων επί τόπου, χωρίς δηλαδή να περιμένουν από τους υπεύθυνους και τους πολιτικούς της κάθε πλευράς να λύσουν το Κυπριακό ή από τους ειδικούς των διεθνών οργανισμών να διοργανώσουν δι-κοινοτικές δραστηριότητες και σεμινάρια επίλυσης συγκρούσεων. Με άλλα λόγια, μέσα από τη συλλογική παραγωγή κοινού χώρου δημιουργούνται οι συνθήκες ισότιμης και ελεύθερης αλληλεπίδρασης με τον «άλλο» και, έτσι, δίνουν οι ίδιοι και ίδιες στους εαυτούς τους μια ευκαιρία δημιουργίας μιας *κοινότητας*. Κόντρα στις προσπάθειες περιθωριοποίησής τους, οι συμμετέχοντες στο OBZ τοποθετούν τους εαυτούς τους στο κέντρο της πόλης και του Κυπριακού, στο

ενδιάμεσο των διαχωρισμένων πλευρών, και ακριβώς εκεί, στη ρωγμή ανάμεσα στις κυριαρχίες, επιχειρούν να κάνουν πραγματικότητα –εδώ και τώρα– μια διαφορετική κοινότητα, μια *κοινότητα στο ενδιάμεσο*. Αυτό, όμως, σημαίνει πως κόντρα στις προσπάθειες ελέγχου του περάσματος, στις προσπάθειες ουδετεροποίησής του, οι καταληψίες του OBZ αναδεικνύουν πάνω από όλα την ενδιάμεση κατάσταση του περάσματος και, έτσι, στην ουσία αναδεικνύουν την οριακή κατάσταση της Κύπρου ενώ, ταυτόχρονα, εργάζονται συλλογικά για την έξοδο από αυτή. Δηλαδή, οι *bufferers* εργάζονται για την πραγματοποίηση αυτού που αυτοί και αυτές φαντάζονται, μια επανενωμένη Κύπρο ή, αλλιώς, (συν-)εργάζονται για να δημιουργήσουν την κοινότητα αυτή που φαντάζονται και επιθυμούν να αποτελεί τη νέα πραγματικότητα στην Κύπρο μετά την έξοδο από την οριακότητα.

Επίλογος - Συμπεράσματα:**Απόκρυψη και ανάδειξη της κατάστασης της οριακότητας: Έξοδος από την παρατεταμένη οριακότητα, από τα κάτω δραστηριοποίηση και «αυτόκλητοι τελετάρχες»**

Στα προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής παρουσιάσαμε και αναλύσαμε εκφράσεις, πρακτικές και εκδηλώσεις της από τα κάτω πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία. Όπως έχουμε υποστηρίξει, η εμφάνιση και ανάπτυξη αυτού του είδους πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριοποίησης στην περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, παρουσιάζεται ως ένα αποτέλεσμα της κοινωνικής αλλαγής που παρατηρείται στην Κύπρο μετά την περίοδο 2003-2004. Κατά την περίοδο αυτή, σημαντικά γεγονότα επηρεάζουν έντονα την Κύπρο. Πρώτον, ο τερματισμός της απαγόρευσης διέλευσης της διαχωριστικής γραμμής και το διπλό δημοψήφισμα για το σχέδιο Αννάν, που ακολούθησε, και, δεύτερον, η είσοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, διαμορφώνουν –το καθένα με τον τρόπο του, αλλά και σε συνδυασμό– τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες επιτελείται ένα ξεπέραςμα της κατάστασης «καθήλωσης», που χαρακτήριζε την κυπριακή κοινωνία στην μετά-1974 εποχή. Όπως δείξαμε, στο πρώτο μέρος της διατριβής, στη διαμόρφωση της πολιτικής και πολιτιστικής «καθήλωσης» συνέβαλαν, αφενός, η κατάσταση εξαίρεσης που διαμορφώθηκε μετά την κατάληψη του βόρειου μέρους του νησιού από τον τουρκικό στρατό, ο ντε φάκτο διαχωρισμός και η επακόλουθη αναστολή του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας και, αφετέρου, η κυριαρχία των εθνοκεντρικών και εθνικιστικών αφηγήσεων και αντιλήψεων της ιστορίας, και στις δύο πλευρές του διαχωρισμού της μεταπολεμικής Κύπρου, καθώς και η διαχείριση του Κυπριακού Προβλήματος από τις πολιτικές ηγεσίες της Κυπριακής Δημοκρατίας και της μη-αναγνωρισμένης ΤΔΒΚ.

Στο πλαίσιο που διαμορφώνεται μετά το 2003-2004, η από τα κάτω δραστηριότητα παρουσιάζεται ως μια έκφραση του ξεπεράσματος αυτής της κατάστασης, η οποία δρα ανασταλτικά προς την ανάπτυξη και μαζικοποίηση εναλλακτικών, σε σχέση με τα κυρίαρχα πρότυπα, πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων, αλλά και ριζοσπαστικών πολιτικών δραστηριοτήτων και κινητοποιήσεων. Στο δεύτερο μέρος της διατριβής παρουσιάστηκε μια αναδρομή στις εκδηλώσεις και δράσεις που αναπτύχθηκαν στην Παλιά Λευκωσία την περίοδο 2003-2011, οι οποίες συνθέτουν την από τα κάτω πολιτιστική και πολιτική δραστηριοποίηση την οποία μελετάμε,

καθώς και άλλων δραστηριοτήτων που, ενώ δεν προέρχονται από τα κάτω, εκφράζουν το ευρύτερο πλαίσιο αλλαγής στην Κύπρο, αλλά και τις χωροποιήσεις της αλλαγής στη συγκεκριμένη αστική περιοχή. Η εντός των τειχών Λευκωσία αναδεικνύεται ως μια κεντρική περιοχή της πρωτεύουσας, η οποία, από το 1974 και την εγκαθίδρυση της αδιαπέραστης Πράσινης Γραμμής μέχρι το 2003, βρίσκεται τοποθετημένη στην άκρη των δύο αποκλεισμένων μεταξύ τους πλευρών και, καθώς ωθείται στην περιφέρεια, αποκτά ένα περιθωριακό χαρακτήρα. Ωστόσο, από το 2003, και το άνοιγμα των οδοφραγμάτων ή των πυλών-πορτών, αρχικά δίπλα στα τείχη και στη συνέχεια στην καρδιά της εντός των τειχών πόλης, η Παλιά Λευκωσία μετατρέπεται σε μια ενδιάμεση περιοχή, ένα κατώφλι, και ο περιθωριακός της χαρακτήρας μετατρέπεται σε οριακό, δηλαδή σε μεταβατικό. Ο Szakolczai αναφέρεται σε αυτή τη χωρική διαδικασία μετατροπής μιας περιθωριακής περιοχής σε οριακή ως εξής:

«Σε μια οποιαδήποτε κατάσταση, στην οποία υπάρχουν έντονα καθορισμένα κέντρα και διαχωριστικές γραμμές, οι περιοχές που είναι απομακρυσμένες από το κέντρο και κοντά στο σύνορο είναι περιθωριακές –άσχετες, τοπικές, οπισθοδρομικές. Ωστόσο, μόλις η έμφαση μετατοπιστεί στη σχέση μεταξύ των κέντρων, οι περιθωριακές ζώνες μετατρέπονται σε οριακές επειδή τοποθετούνται ανάμεσα στα δύο κέντρα και τα μεσολαβούν· πιθανώς τελικά να γίνουν ακόμα και το νέο κέντρο» (2009:152).

Στα προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής δείξαμε πως ο οριακός χαρακτήρας της Παλιάς Λευκωσίας φαίνεται να συνέβαλε αποφασιστικά στην ανάπτυξη αυτού του είδους της δραστηριοποίησης και, κατ' επέκταση, στη συγκρότηση διαφορετικών ταυτοτήτων, που, τελικά, οδηγούν στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας. Η δραστηριοποίηση αυτή, ενώ επικοινωνεί και επηρεάζεται από τον υπόλοιπο κόσμο και ιδιαίτερα την Ευρώπη, την Ελλάδα και την Τουρκία, την ίδια στιγμή, εδαφικοποιείται στη συγκεκριμένη περιοχή και διαμορφώνει τα ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά σε σχέση με το ιδιαίτερο πλαίσιο της Κύπρου και, συγκεκριμένα, σε σχέση με την τοπικότητα της οριακής Παλιάς Λευκωσίας.

Όπως υποστηρίζουμε σε αυτή τη διατριβή, η περίοδος μετά το 2003 μπορεί να ιδωθεί κάτω από το θεωρητικό πρίσμα της *οριακότητας*. Μια τέτοια προσέγγιση, πέρα από την εφαρμογή που έχει στη χωρική οριακότητα, που παρουσιάζει η διαχωρισμένη εντός των τειχών Λευκωσία, μπορεί να αποτελέσει, παράλληλα, και την αφετηρία για μια διεισδυτική ματιά, αλλά και ένα εργαλείο με το οποίο μπορούμε να σκεφτούμε τη ζωή με το Κυπριακό Πρόβλημα. Τοποθετώντας την είσοδο της Κύπρου σε μια

κατάσταση οριακότητας στην περίοδο 2003-2004, μας δίνεται η ευκαιρία να δούμε τον απελευθερωτικό χαρακτήρα της ενδιάμεσης κατάστασης (όπου το προηγούμενο πλαίσιο παύει να ισχύει αλλά το επόμενο δεν έχει έρθει ακόμα) να εφαρμόζεται χωρικά στην Παλιά Λευκωσία, αφενός, μέσα από την ανάπτυξη πρακτικών που μέχρι τότε δεν είχαν το περιθώριο να αναπτυχθούν σε αυτό το βαθμό και, αφετέρου, μέσα από τις προσπάθειες κανονικοποίησης της οριακότητας και των «ενοχλητικών» περιθωρίων που μια τέτοια κατάσταση δημιουργεί. Από την άλλη πλευρά, ορίζοντας αυτήν την περίοδο ως την είσοδο στην κατάσταση της οριακότητας μας δίνεται η ευκαιρία να δούμε την αλλαγή που συντελείται στην Κύπρο μέσα από ένα θεωρητικό φακό που αναδεικνύει την αβεβαιότητα, την ανασφάλεια, αλλά και την ευαλωτότητα στην οποία η παρατεταμένη αυτή ενδιάμεση κατάσταση τοποθετεί τα υποκείμενα. Με άλλα λόγια, ο ρίζοντας την περίοδο αυτή ως την είσοδο σε μια κατάσταση οριακότητας, μας δίνεται η ευκαιρία να προσεγγίσουμε την κοινωνική αλλαγή στην Κύπρο μέσα από την εμπειρία των υποκειμένων που παραμένουν «κολλημένα» σε μια κατάσταση παρατεταμένης οριακότητας.

Η δυνητικά επικίνδυνη αβεβαιότητα, που γεννιέται στη αμφιλεγόμενη θέση που καταλαμβάνει το *ενδιάμεσο*, αλλά και η εμπειρία των υποκειμένων, που βρίσκονται σε αυτήν την μεταβατική κατάσταση, είναι και τα δύο σημεία στα οποία ο Thomassen (2009, 2014) δίνει ιδιαίτερη σημασία, γιατί, σύμφωνα με τον ίδιο, και τα δύο αυτά σημεία είναι κεντρικά στον τρόπο που επεξεργάζεται την έννοια της οριακότητας ο van Genner (1960). Ωστόσο, αυτή η επικίνδυνη αβεβαιότητα του ενδιάμεσου είναι μια κατάσταση που έχουν συλλάβει κι άλλοι συγγραφείς. Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσε να μην πάει το μυαλό μας στο γνωστό παράθεμα από τα *Ημερολόγια Φυλακής* του Antonio Gramsci, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά, για την εποχή μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, πως: «η κρίση [της κυριαρχίας] συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι το παλιό πεθαίνει και το καινούριο δεν μπορεί να γεννηθεί· Σε αυτό το μεσοδιάστημα μια μεγάλη ποικιλία από μακάβρια συμπτώματα εμφανίζεται» (1971: 275). Το συγκεκριμένο παράθεμα έχει γίνει αρκετά γνωστό από τον Slavoj Žižek ο οποίος το έχει χρησιμοποιήσει λίγο, ό μως, παραλλαγμένο. Παραθέτει, λοιπόν, ο Žižek τον Gramsci ως εξής: «ο παλιός κόσμος πεθαίνει, και ο καινούριος παλεύει να

γεννηθεί: τώρα είναι η εποχή των τεράτων»¹ (2010). Ποια είναι όμως αυτά τα τέρατα στα οποία αναφέρεται ο Žižek;

Είναι σαφές πως το παραπάνω παράθεμα, είτε στη μια, είτε στην άλλη εκδοχή, αναφέρεται στην επικίνδυνη αβεβαιότητα του μεσοδιαστήματος ή, αλλιώς, της ενδιάμεσης κατάστασης. Αν χρησιμοποιήσουμε την οριακότητα ή, για να το θέσουμε όπως μας προτρέπει ο Thomassen, αν σκεφτούμε με την οριακότητα για να προσεγγίσουμε την ενδιάμεση κατάσταση στην οποία αναφέρεται το παραπάνω παράθεμα, τότε, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, προκύπτουν κάποια απλά, αλλά βασικά ερωτήματα (2014: 2), όπως: Πως μπορούμε να αντεπεξέλθουμε σε αυτήν την αβεβαιότητα; Ποιος και πως μπορεί να μας οδηγήσει έξω από αυτήν την κατάσταση; Ποιος είναι ο δικός μας ρόλος σε αυτό το χάος;

Ας δούμε, όμως, πως περιγράφει ο συγγραφέας την κατάσταση της οριακότητας, αλλά και την έξοδο από αυτή:

*«Η οριακότητα είναι μια παράδοξη κατάσταση τόσο στο ατομικό, όσο και στο κοινωνικό επίπεδο. Στο ατομικό επίπεδο εκφράζεται με την καταστροφή της ταυτότητας, ενώ στο κοινωνικό περιλαμβάνει την αναστολή της κοινωνικής τάξης. Ωστόσο, είτε στην περίπτωση των τελετουργιών, είτε σε αυτή των κρίσεων, στόχος είναι η επιστροφή στις συνθήκες της σταθερότητας και της κανονικότητας. Αυτό πραγματοποιείται μέσω της συγκρότησης μιας νέας ταυτότητας, στην περίπτωση του ατόμου, που αντανάκλα μια μετατόπιση της θέσης κάποιου μέσα στην κοινωνική τάξη· ενώ, στην περίπτωση της κοινωνίας, νέοι κοινοί δεσμοί σχηματίζονται μέσα από την καθαρική εμπειρία του *communitas*. Και οι δύο αυτές διαδικασίες περιλαμβάνουν το κοινωνικό και αυτό που είναι εκτός του [asocial]², και επανα-χαράσσουν τα όρια μεταξύ τους» (ο.π.: 92)*

Από το παραπάνω παράθεμα είναι ξεκάθαρο πως το τελευταίο στάδιο μιας διαβατήριας τελετουργίας, δηλαδή, αυτό της επαναφοράς στις συνθήκες της σταθερότητας και της κανονικότητας μέσω της επαν-ενσωμάτωσης, θα πρέπει να είναι ο στόχος της διαδικασίας μετάβασης, ο οποίος επιτυγχάνεται μέσα από τη συγκρότηση νέων ταυτοτήτων, τη δημιουργία νέων κοινωνικών δεσμών και, τέλος, μέσα από τον επανακαθορισμό των κοινωνικών ορίων μεταξύ του κοινωνικού και

¹ Για μια ανάλυση των δύο παραθεμάτων και για τη συζήτηση που έχει ανοίξει γύρω από τις διαφορετικές μεταφράσεις του αρχικού ιταλικού παραθέματος του Gramsci βλ: <http://thecharnelhouse.org/2015/07/03/no-zizek-did-not-attribute-a-goebbels-quote-to-gramsci/> ή, εναλλακτικά, στο σύντομο σύνδεσμο: <http://bit.ly/1pxdZ1h>.

² Στο πρωτότυπο ο Thomassen αναφέρεται στο «social» και το «asocial». Τις έννοιες αυτές τις μεταφράζω ως «κοινωνικό» (social) και ως «αυτό που βρίσκεται εκτός του κοινωνικού» (asocial).

αυτού που βρίσκεται εκτός του. Όταν τα παραπάνω δεν δρομολογούνται, τότε η ομάδα, η κοινότητα, ή και η κοινωνία, παραμένει στο στάδιο της οριακότητας, και όσο η παραμονή σε αυτό το αβέβαιο και παράδοξο στάδιο συνεχίζεται, τόσο μετατρέπεται σε μια κατάσταση *παρατεταμένης οριακότητας*. Η παρατεταμένη οριακότητα είναι μια κατάσταση κατά την οποία η επικίνδυνη αβεβαιότητα της οριακότητας κανονικοποιείται ή θεσμοποιείται και, έτσι, ενώ μια τέτοια κατάσταση μπορεί να δείχνει «κανονική», η παραδοξότητα της ενδιάμεσης κατάστασης, ιδιαίτερα μάλιστα για τα ίδια τα υποκείμενα, παραμένει.

Σε αυτήν την κατάσταση δημιουργούνται διάφορα προβλήματα και ένα από τα σημαντικότερα είναι το πρόβλημα που ο Thomassen εντοπίζει σε αυτούς που επιχειρούν να εκμεταλλευτούν την ευάλωτη θέση της ομάδας, παρουσιάζοντας τους εαυτούς τους ως αυτόκλητους τελετάρχες (*masters of ceremony*), δηλαδή, αυτούς που, σαν αυτόκλητοι «σαμάνοι», προβάλλουν τους εαυτούς τους ως κατάλληλους για να οδηγήσουν την ομάδα μέσα από την τελετουργία στην κανονικότητα και την ασφάλεια, έξω, δηλαδή, από «αυτό το χάος» της οριακότητας. Οι χαρακτήρας του «αυτόκλητου τελετάρχη» αναδεικνύεται, σύμφωνα με τον Thomassen (2009:21-22, 2014:103-104), αλλά και τον Szokolczai (2005:210, 2009:161-162), ως μια κεντρική φιγούρα στις οριακές καταστάσεις των κοινωνιών μεγάλης κλίμακας, και ιδιαίτερα σε καταστάσεις κρίσεων, γιατί, λόγω της απουσίας πραγματικού «τελετάρχη», η φιγούρα αυτή μπερδεύεται εύκολα με τη φιγούρα του «χαρισματικού ηγέτη», μια φιγούρα που είναι αρκετά εμπεδωμένη στο σύγχρονο πολιτικό πολιτισμό. Αυτοί, λοιπόν, οι αυτόκλητοι τελετάρχες, φαίνονται σαν φιγούρες οι οποίες θα ταίριαζαν στο χαρακτήρα των «τεράτων» στα οποία αναφέρεται ο Žižek, ή σαν φιγούρες που θα μπορούσαν να είναι μέρος των «μακάβριων συμπτωμάτων» του «μεσοδιαστήματος», στα οποία αναφέρεται ο Gramsci.

Επιστρέφοντας, όμως, στην Κύπρο και διερευνώντας τους τρόπους με τους οποίους μας βοηθάει η έννοια της οριακότητας να προσεγγίσουμε την κυπριακή περίπτωση, θα μπορούσαμε να πούμε, πως από τη στιγμή που ο στόχος της επαν-ενσωμάτωσης δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την οριστική *λύση* του Κυπριακού Προβλήματος, αυτό που επιχειρείται από τις κυρίαρχες ομάδες είναι μια κανονικοποίηση της κατάστασης της οριακότητας, που ουσιαστικά την μετατρέπει σε παρατεταμένη, κανονικοποιημένη ή θεσμοποιημένη οριακότητα. Αυτή η κατάσταση μπορεί να φαίνεται «κανονική», δηλαδή μπορεί το κράτος και οι θεσμοί του να λειτουργούν

τόσο στη μια, όσο και στην άλλη πλευρά της Κύπρου, αλλά την ίδια στιγμή η παραδοξότητα αυτής της κατάστασης είναι έκδηλη στην εμπειρία των υποκειμένων, εκατέρωθεν της γραμμής. Αν, λοιπόν, ο Thomassen έχει δίκιο ως προς τις κοινωνικές διαδικασίες που χρειάζονται για να επιτευχθεί ο στόχος της εξόδου από την κατάσταση της οριακότητας, δηλαδή, τη συγκρότηση νέων ταυτοτήτων, τη δημιουργία νέων κοινωνικών δεσμών και τον επανακαθορισμό των κοινωνικών ορίων, τότε στην παρατεταμένη οριακότητα της Κύπρου, όπου σε επίσημο επίπεδο αυτές οι διαδικασίες δεν δρομολογούνται, η κατάσταση φαίνεται πως παραμένει παράδοξα ενδιάμεση.

Αυτό σημαίνει, πρώτον, πως, ενώ η κυριαρχία των προηγούμενων επίσημων εθνοκεντρικών ταυτοτήτων έχει διαρραγεί με την είσοδο στην οριακότητα, δεν έχουν πραγματοποιηθεί σε θεσμικό επίπεδο οι απαραίτητες κοινωνικές (και πολιτικές) διαδικασίες που απαιτούνται για τη συγκρότηση διαφορετικών επίσημων ταυτοτήτων, οι οποίες, στο κυπριακό πλαίσιο, θα έπρεπε αναγκαστικά να απομακρύνονται από τις εθνοκεντρικές ταυτότητες που κυριαρχούσαν την περίοδο του «αποχωρισμού», πριν δηλαδή το 2003. Με άλλα λόγια, ενώ με την είσοδο στην κατάσταση της οριακότητας διαρρηγνύεται η κυριαρχία του ορισμού των επίσημων ταυτοτήτων από τα πάνω, δηλαδή από τις κυρίαρχες ομάδες (το κράτος και τη θεσμική, πολιτική και εκκλησιαστική ηγεσία), δεν ακολουθεί μια θεσμική διαδικασία επαν-ορισμού των επίσημων ταυτοτήτων. Οπότε, αποτέλεσμα αυτού είναι η δημιουργία περιθωρίων μέσα στα οποία σχηματίζονται και αναπτύσσονται νέες ταυτότητες από τα κάτω, οι οποίες, μάλιστα, συγκροτούνται και ορίζονται, τελικά, από την ίδια την κατάσταση της οριακότητας, αλλά και από τη φαντασία της εξόδου από αυτήν.

Δεύτερον, αν η κατάσταση της οριακότητας διαταράσσει την κυρίαρχη κοινωνική τάξη, και αυτό αναδεικνύεται ως απειλητικό για τις κυρίαρχες ομάδες και την κοινωνική συνοχή, οι προσπάθειες κανονικοποίησης της οριακότητας, και η μετατροπή της σε παρατεταμένη οριακότητα, θα πρέπει να έχουν ως στόχο τη διασφάλιση της διατήρησης της τάξης και της κοινωνικής συνοχής, παρά την παραδοξότητα της κατάστασης της οριακότητας. Ωστόσο, ο μόνος τρόπος για να διατηρηθεί η τάξη και η κοινωνική συνοχή, ενώ ο διαχωρισμός παραμένει - έστω και αν είναι διάτρητος, είναι η επίσημη διατήρηση της εσωστρέφειας των δύο κοινοτήτων, παρά το γεγονός των ανεπίσημων διαπροσωπικών επαφών διαμέσου της διαχωριστικής γραμμής. Αυτό, κατά συνέπεια, σημαίνει ότι, όσο διατηρείται ο

διαχωρισμός δεν μπορεί σε επίσημο επίπεδο να πραγματοποιηθεί η απαραίτητη για την έξοδο από την κατάσταση της οριακότητας δημιουργία νέων κοινών δεσμών, μέσα από κοινές εμπειρίες των κατοίκων του νησιού που να πλησιάζουν σε αυτό που ο Turner περιγράφει με τον όρο *communitas* (1995). Επομένως, το αποτέλεσμα είναι να έχουμε, από τη μια πλευρά, την ανάπτυξη σχέσεων και κοινών εμπειριών διαμέσου της γραμμής που, όμως, πραγματοποιούνται σε ανεπίσημο επίπεδο, δηλαδή, μέσα από τις πρωτοβουλίες των ομάδων πολιτών, των NGO και μέσα από την από τα κάτω δραστηριοποίηση, ενώ, από την άλλη πλευρά, παρατηρείται η ενδυνάμωση των εθνοκεντρικών ταυτοτήτων και η δημιουργία νέων εθνικιστικών ομάδων που προωθούν το κλείσιμο των οδοφραγμάτων και το διαχωρισμό ως τελική λύση, που ουσιαστικά σημαίνει μια ιδιόμορφη επαναφορά στην προηγούμενη κατάσταση, πριν δηλαδή την είσοδο στην οριακότητα. Με άλλα λόγια, αν και, μετά το άνοιγμα των περασμάτων της Πράσινης Γραμμής, παρατηρείται ένα ενθουσιώδες ξεκίνημα σύναψης διαπροσωπικών και ανεπίσημων σχέσεων διαμέσου του διαχωρισμού, ως άμεσο αποτέλεσμα του ξαφνικού τερματισμού της απαγόρευσης διέλευσης, στη συνέχεια, και ιδιαίτερα μετά την αποτυχία λύσης του Προβλήματος μέσω του σχεδίου Αννάν, όπως καταγράφουν και οι εθνογράφοι Bryant (2010) και Dikomitis (2012), αυτή η αρχική ενθουσιώδες τάση δεν συνεχίζεται. Έτσι, το αποτέλεσμα είναι πως όχι μόνο δεν παρατηρείται ποτέ μια γενίκευση τέτοιων σχέσεων στην Κυπριακή κοινωνία, αλλά, αντίθετα, και κόντρα στις όποιες προσπάθειες ανάπτυξης κοινών δραστηριοτήτων από ομάδες πολιτών και NGO, αυξάνεται η γενική απογοήτευση προς την προοπτική λύσης, ενδυναμώνονται οι εθνοκεντρικές ταυτότητες, που στην ε/Κυπριακή κοινότητα εκφράζονται και με την ανάπτυξη της εισαγόμενης (νέας) ακροδεξιάς³, και, τελικά, αναπτύσσεται λόγος και στις δύο πλευρές της γραμμής ακόμα και προς το διαχωρισμό ως τελική λύση, κάτι που μέχρι τότε ακουγόταν επίσημα μόνο από την τ/Κυπριακή πλευρά.

Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια, η κατάσταση οριακότητας αντανακλάται στο χωρικό επίπεδο στην περιοχή της εντός των τειχών Λευκωσίας. Εκεί, στην

---

³ Η (νέα) ακροδεξιά στην οποία αναφερόμαστε εδώ είναι η ακροδεξιά που εκφράζει στην Ελλάδα η Χρυσή Αυγή. Το κύριο κόμμα στην Κύπρο που εκφράζει αυτήν την τάση είναι το ΕΛΑΜ το οποίο διατηρεί στενές σχέσεις με την ελληνική Χρυσή Αυγή. Για περισσότερα βλ. το άρθρο «ΕΛΑΜ: Η Χρυσή Αυγή της Κύπρου» που δημοσιεύεται στις 8/11/2013 στο ελληνικό ειδησεογραφικό «TV Χωρίς Σύνορα» (<http://tvxs.gr/news/ellada/elam-i-xrysi-aygitis-kyprou>), όπως και τη συνέντευξη του προέδρου του ΕΛΑΜ στον κυπριακό τηλεοπτικό σταθμό Sigma στις 18/09/2013 όπου δηλώνει ότι «Είμαστε η Χρυσή Αυγή της Κύπρου» (<https://youtu.be/EYuzSm7Ge4M>).

οριακή και ενδιάμεση Παλιά Λευκωσία, τα περιθώρια που ανοίγονται από την κατάσταση της οριακότητας για πολιτιστική και πολιτική δράση γίνονται αντιληπτά τόσο από τους εμπλεκόμενους στην από τα κάτω δραστηριότητα, όσο και από τις δυνάμεις που επιχειρούν τον αποκλεισμό τους. Ωστόσο, στο χωρικό πεδίο της κεντρικής και ενδιάμεσης αστικής περιοχής, αναδεικνύονται, παράλληλα, και οι προσπάθειες κανονικοποίησης της οριακής κατάστασης από τις κυρίαρχες ομάδες και τις αρχές, οι οποίες εκφράζονται χωρικά μέσω των διαδικασιών του εξευγενισμού, του εξωραϊσμού και της εμπορικής ανάπτυξης της περιοχής. Έτσι, παρατηρούμε ότι, ακριβώς μέσω αυτών των διαδικασιών, επιχειρείται και η περιθωριοποίηση και ο αποκλεισμός των ομάδων και ατόμων αυτών που, εκμεταλλευόμενες τα περιθώρια που ανοίγονται, αναπτύσσουν τη δραστηριότητά τους και αμφισβητούν ανοιχτά στις κυρίαρχες αντιλήψεις για το Κυπριακό Πρόβλημα και το διαχωρισμό, όπως και τις κυρίαρχες νοηματοδοτήσεις για το δημόσιο χώρο και την Παλιά Λευκωσία. Έτσι, η περιγραφή των προσπαθειών κανονικοποίησης της οριακότητας, όπως αυτή εκφράζεται χωρικά στην Παλιά Λευκωσία, απαντά στο ερώτημα που, σύμφωνα με τη Δημητρίου, αναδεικνύει τις πολιτικές διαστάσεις αυτής της κανονικοποίησης, δηλαδή, ποιος εγκρίνει και ποιού είδους κανονικοποίησης; (Demetriou 2007β: 996).

Στην αρχή της διατριβής υποστηρίξαμε πως η εμφάνιση και ανάπτυξη της από τα κάτω δραστηριοποίησης στην Παλιά Λευκωσία, τη συγκεκριμένη περίοδο, όπως και η εμπλοκή των ατόμων στις ομάδες που συνθέτουν αυτού του είδους την πολιτιστική και πολιτική δράση, μπορεί να ιδωθεί ως μια απάντηση, ή μια αντίδραση, στα νέα δεδομένα, αλλά και τις νέες δυνατότητες που έφερε η αλλαγή της περιόδου 2003-2004 και η είσοδος στην οριακότητα. Όπως τονίζει, άλλωστε, ο Thomassen, «η οριακότητα ανοίγει την πόρτα σε ένα κόσμο της ενδεχομενικότητας, όπου εκδηλώσεις και νοήματα –πράγματι η ίδια η «πραγματικότητα»– μπορεί να πλαστεί και να οδηγηθεί σε διαφορετικές κατευθύνσεις» (2014: 7). Επιπλέον, σύμφωνα με τη Δημητρίου, οι νέες δυνατότητες παρουσιάζονται όταν η πιθανότητα απομάκρυνσης του ορίου, το 2003, μπορεί να υπονοεί και την πιθανότητα της απομάκρυνσης της υποταγής από τη συγκρότηση του πολιτικού υποκειμένου, η οποία διατηρείτο από τη διαμόρφωση της πρωτοκαθεδρίας των κυρίαρχων λόγων για το σύνορο (Demetriou 2007β:1002).

Η από τα κάτω δραστηριότητα αναπτύσσεται, επομένως, τόσο ως μια αντίδραση στα νέα δεδομένα, όσο και ως μια απάντηση στις νέες δυνατότητες που εμφανίζονται στη

«νέα Κύπρο» (Bryant 2010). Καθώς, ό μως, η κατάσταση της οριακότητας μετατρέπεται, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, σε παρατεταμένη οριακότητα, η από τα κάτω δραστηριότητα εκφράζει, παράλληλα, τις προσπάθειες των ατόμων και ομάδων να καταφέρουν να βγουν από την αβεβαιότητα και την ευαλωτότητα της οριακότητας. Πως το επιχειρούν αυτό; Εφαρμόζοντας ακριβώς αυτές τις διαδικασίες που αναφέρει ο Thomassen: «μέσω της συγκρότησης μιας νέας ταυτότητας στην περίπτωση του ατόμου, που αντανακλά μια μετατόπιση της θέσης κάποιου μέσα στην κοινωνική τάξη· ενώ στην περίπτωση της κοινωνίας νέοι κοινοί δεσμοί σχηματίζονται μέσα από την καθαρτική εμπειρία του *communitas* (...) και οι δύο αυτές διαδικασίες περιλαμβάνουν το *κοινωνικό* και αυτό που είναι *εκτός του [asocial]*, και επανα-χαράσσουν τα όρια μεταξύ τους» (2014: 92, έμφαση δική μας).

Στα προηγούμενα κεφάλαια της διατριβής περιγράψαμε πτυχές της από τα κάτω δραστηριότητας, όπως την καταγράψαμε κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής της την περίοδο της επιτόπιας έρευνας (2009-2011). Πέρα, λοιπόν, από τη γενική περιγραφή της εμφάνισης, ανάπτυξης και μαζικοποίησης των εκδηλώσεων, δράσεων και κινητοποιήσεων την περίοδο 2003-2011, που πραγματοποιήθηκε στο δεύτερο μέρος της διατριβής, στο τρίτο και το τέταρτο μέρος εστιάζουμε στις καθημερινές και τις επιπλέον-του-καθημερινού πρακτικές, των ατόμων και ομάδων που συνθέτουν αυτή τη δραστηριότητα, όπως τις πρακτικές για τη διεκδίκηση της πλατείας Φανερωμένης και τη μετατροπή της σε «πλατεία του Μανώλη», την πρακτική της αυτο-εξουσιοδοτημένης παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, τα κινούμενα πάρτυ Street Parade και, τέλος, το κίνημα κατάληψης της Νεκρής Ζώνης.

Όπως έχουμε υποστηρίξει από την αρχή της διατριβής η δημιουργία των διαφορετικών ταυτοτήτων και της διαφορετικής πολιτικής υποκειμενικότητας, που συγκροτούνται μέσα από την από τα κάτω δραστηριοποίηση εκφράζεται κυρίως με δύο τρόπους. Πρώτον, εκφράζεται από τη δημιουργία σταθερών δομών στον αστικό χώρο, δηλαδή χώρων με καθορισμένα όρια, μέσα στα οποία οι συμμετέχοντες αισθάνονται ασφαλείς, μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και, έτσι, μπορούν να εκφράσουν και να αναπτύξουν τις διαφορετικές ταυτότητές και υποκειμενικότητές. Ταυτόχρονα, αυτοί οι χώροι, πέρα από σημεία συνάντησης και δραστηριοποίησης, γίνονται τα πεδία διαμόρφωσης και δημόσιας έκφρασης εναλλακτικού και ριζοσπαστικού πολιτικού λόγου. Δεύτερον, η δημιουργία διαφορετικών ταυτοτήτων εκφράζεται μέσα από τις κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι

δράστες μεταξύ τους, κατά τη διάρκεια των διαφόρων περιοδικών και δημόσιων εκδηλώσεων που διοργανώνουν από τα κάτω. Οπότε, οι εκδηλώσεις στο δημόσιο χώρο της πόλης προσφέρουν ορατότητα στην από τα κάτω δραστηριότητα και, έτσι, γίνονται τόσο ευκαιρίες ανάπτυξης χωρικών σχέσεων με το κτισμένο περιβάλλον της Παλιάς Λευκωσίας, όσο και ευκαιρίες συνάθροισης με διαφορετικά άτομα και ομάδες που παρευρίσκονται στις εκδηλώσεις. Με άλλα λόγια, σε αυτές τις περιπτώσεις, στις επιπλέον-του-καθημερινού περιπτώσεις των εκδηλώσεων στο δημόσιο χώρο της πόλης, δημιουργούνται συνθήκες, που προσομοιάζουν σε αυτό που ο Turner ονομάζει *communitas* (1960), και μέσω των οποίων συγκροτούνται νέοι κοινωνικοί δεσμοί από τις κοινές εμπειρίες των συμμετεχόντων.

Όπως περιγράψαμε, λοιπόν, στο τρίτο μέρος της διατριβής, ένας κεντρικός χώρος που αναπτύσσονται και εκφράζονται οι διαφορετικές ταυτότητες και η νέα πολιτική υποκειμενικότητα είναι η «πλατεία του Μανώλη». Σε αυτό το δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, η καθημερινή παρουσία των ατόμων και ομάδων που συχνάζουν εκεί, αλλά και οι επιπλέον-του-καθημερινού εκδηλώσεις, μετατρέπουν τη δημόσια «πλατεία Φανερωμένης» σε «πλατεία του Μανώλη». Δηλαδή, οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στη δραστηριοποίηση στην πλατεία παράγουν ένα δημόσιο χώρο με τον οποίο συνδέονται στενά, ένα χώρο που διεκδικούν για να τον αλλάξουν, καθώς αλλάζουν και οι ίδιοι και οι ίδιες μέσα από τις σχέσεις που αναπτύσσουν με το συμβολικό και υλικό περιβάλλον της πλατείας. Ωστόσο, όπως περιγράψαμε στην αρχή του τέταρτου μέρους, ο χώρος αυτός επεκτείνεται γενικότερα στην Παλιά Λευκωσία, η οποία διεκδικείται και οριοθετείται μέσα από την πρακτική της αυτο-εξουσιοδοτημένης παρέμβασης στους τοίχους και τις άλλες επιφάνειες της περιοχής. Επομένως, τέτοιες παρεμβάσεις λειτουργούν, ταυτόχρονα, και ως σχολιασμός και κριτική στις κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτικές τάσεις της κυπριακής κοινωνίας, εκατέρωθεν της διαχωριστικής γραμμής, αλλά και ως τα μέσα μιας από τα κάτω χωρικής σηματοδότησης και οριοθέτησης, που διεκδικεί την περιοχή εντός των τειχών τόσο από τους «νέους» κατοίκους της βόρειας της πλευράς, τους Τούρκους έποικους και οικονομικούς μετανάστες, όσο και από την κυρίαρχη τάση ανάπτυξης της νότιας πλευράς, αλλά και από τα μέλη των ακροδεξιών ομάδων.

Μέσα από την περιγραφή και την ανάλυση των πρακτικών αυτών εξηγήσαμε τους τρόπους με τους οποίους οι εμπλεκόμενοι εφαρμόζουν τις κοινωνικές διαδικασίες, που αναφέρει ο Thomassen ως απαραίτητες για την έξοδο από την οριακότητα στην

περίπτωση του ατόμου, δηλαδή τη συγκρότηση μιας νέας ταυτότητας που αντανακλά μια μετατόπιση της θέσης κάποιου/ας στην κοινωνική τάξη, τη δημιουργία κοινωνικών δεσμών και την επανα-χάραξη των ορίων μεταξύ κοινωνικού και αυτού που βρίσκεται εκτός του (2014:92). Με άλλα λόγια, εξηγήσαμε πως μέσω αυτών των πρακτικών συγκροτείται μια νέα πολιτική υποκειμενικότητα, η οποία εκφράζει μια επανατοποθέτηση του ατόμου και μια νέα χωρική και συμβολική οριοθέτηση με βάση τις κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες της «νέας Κύπρου», αλλά εκφράζει, παράλληλα, και την ανάπτυξη μιας διαφορετικής κοινωνικής και πολιτικής φαντασίας με βάση την Παλιά Λευκωσία. Περιγράψαμε, δηλαδή, τους τρόπους με τους οποίους οι εμπλεκόμενοι στην από τα κάτω δραστηριότητα συνάπτουν διαφορετικές σχέσεις με το χτισμένο περιβάλλον, του αποδίδουν διαφορετικά νοήματα και, έτσι, αλλάζουν τα νοήματα για την πόλη, ενώ, την ίδια στιγμή, συνάπτουν διαφορετικές σχέσεις μεταξύ τους· εξηγήσαμε τους τρόπους με τους οποίους συγκροτούν τις ταυτότητές τους, σε σχέση με την οριακή περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και συγκροτούνται ως συλλογικότητες και ομάδες με άμεση αναφορά στο αστικό περιβάλλον, και εξηγήσαμε τους τρόπους με τους οποίους επιχειρούν να οριοθετήσουν την περιοχή στην οποία δραστηριοποιούνται και με την οποία συνδέονται, αλλά, παράλληλα, δημιουργούν και νέες αντιλήψεις περί των κατηγοριών «εαυτός» και «άλλος» ή μεταξύ του «κοινωνικού» και αυτού που τοποθετούν «εκτός του κοινωνικού».

Στο τελευταίο κεφάλαιο της διατριβής αναφερθήκαμε σε δύο παραδείγματα δημόσιων πολιτιστικών και ακτιβιστικών εκδηλώσεων, οι οποίες πραγματοποιούνται συλλογικά και με ευρεία συμμετοχή διαφορετικών μεταξύ τους δραστών, και αναφέρονται στις διαδικασίες που αναφέρει ο Thomassen ως απαραίτητες για την έξοδο από την οριακότητα στην περίπτωση της κοινωνίας, δηλαδή το σχηματισμό νέων κοινωνικών δεσμών μέσα από την καθαρτική εμπειρία του *communitas*, και την αντίστοιχη επαναχάραξη των ορίων μεταξύ του κοινωνικού και αυτού που βρίσκεται εκτός του (ο.π) σε συλλογικό επίπεδο. Επομένως, τόσο τα Street Parade, όσο και το κίνημα κατάληψης της Νεκρής Ζώνης, παρουσιάζονται ως παραδείγματα συλλογικών εκδηλώσεων στο δημόσιο χώρο της πόλης, που καταφέρνουν να φέρουν κοντά διαφορετικούς μεταξύ τους δράστες σε μια κοινή εμπειρία *communitas*, ενώ, ταυτόχρονα, δημιουργούν προσωρινά αυτόνομες ζώνες και παράγουν κοινό χώρο. Έτσι, εκφράζουν την επιθυμία, αλλά και τις έμπρακτες προσπάθειες των

συμμετεχόντων στην από τα κάτω δραστηριοποίηση, να ξεπεράσουν την πολιτική και πολιτιστική «καθήλωση» και να καταφέρουν να δημιουργήσουν τις συλλογικές συνθήκες που θα τους οδηγήσουν στην έξοδο από την ενδιάμεση και αμφίβολη κατάσταση της οριακότητας.

Επιπλέον, σχεδόν σε όλα τα κεφάλαια της διατριβής εστίασαμε στο γεγονός ότι στην προσπάθειά τους να πραγματοποιήσουν τις παραπάνω κοινωνικές διαδικασίες, οι εμπλεκόμενοι και εμπλεκόμενες σε αυτές τις πρακτικές, βρίσκονται αντιμέτωποι/πες με τις κυρίαρχες ομάδες, την εκκλησία, τις αρχές και τα Μ.Μ.Ε., αλλά και άλλες ομάδες κατοίκων και επισκεπτών της εντός των τειχών πόλης και, έτσι, αναπτύσσεται μια αντιπαλότητα που εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο αμφισβήτησης των κυρίαρχων νοημάτων για την πόλη. Επιχειρώντας να προσεγγίσουμε αυτήν την αντιπαλότητα, που αναπτύσσεται μεταξύ των ομάδων και ατόμων που μελετάμε και των κυρίαρχων ομάδων, μέσα από το πρίσμα της οριακότητας, θα λέγαμε πως, καθώς οι εμπλεκόμενοι και εμπλεκόμενες σε αυτή τη δραστηριότητα συγκροτούν νέες ταυτότητες και μια διαφορετική πολιτική υποκειμενικότητα, η συγκρότηση τους πραγματοποιείται τόσο σε σχέση με την οριακή περιοχή της Παλιάς Λευκωσίας, όσο και μέσα στη γενικότερη κατάσταση της παρατεταμένης οριακότητας. Επομένως, οι ταυτότητες και η υποκειμενικότητα που συγκροτούνται γίνονται μέρος της κατάστασης αυτής και φτάνουν να ορίζονται από αυτή. Ορίζονται δηλαδή ως οριακές ταυτότητες και ως μια οριακή πολιτική υποκειμενικότητα και, ως τέτοιες, δεν μπορούν παρά να αναδεικνύουν την ίδια την ενδιάμεση και παράδοξη κατάσταση της Λευκωσίας και της Κύπρου, και μαζί της και την αμφίβολη και ευάλωτη εμπειρία της οριακότητας. Θα μπορούσαμε, δηλαδή, να υποστηρίξουμε, πως ενώ τα άτομα αυτά επιχειρούν να βγουν από την άβολη και επικίνδυνη οριακότητα, την ίδια στιγμή, δεν μπορούν παρά να αναδεικνύουν και να φέρνουν στην επιφάνεια, μέσα από τη δράση τους, τόσο την οριακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται η Κύπρος, όσο και την αντανάκλαση αυτής στο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, αλλά και τη δική τους στάση απέναντι σε αυτή την κατάσταση. Έτσι, η ανάδειξη της οριακής κατάστασης από την από τα κάτω δραστηριοποίηση αντιτίθεται στις προσπάθειες των κυρίαρχων ομάδων να κανονικοποιήσουν την οριακότητα της παλιάς Λευκωσίας· προσπάθειες που, έτσι κι αλλιώς, περιλαμβάνουν και την περιθωριοποίηση των ατόμων και ομάδων αυτών επιχειρώντας να εμφανίσουν τις πρακτικές στις οποίες εμπλέκονται ως απειλητικές για την κοινωνική τάξη και συνοχή.

Στο σημείο αυτό, όμως, θα πρέπει να επιστρέφουμε στη σημαντική διαφορά μεταξύ της περιθωριακότητας και της οριακότητας και, άρα, μεταξύ των περιθωριακών και των οριακών ατόμων, ομάδων, πρακτικών ή και θέσεων στο αστικό σύνολο. Όπως έχουμε αναφέρει και σε άλλα σημεία, τα περιθώρια βρίσκονται χωρικά, αλλά και συμβολικά, εκτός των συνόλων ή των κατηγοριών, δηλαδή, εκτός των κυρίαρχων οριοθετήσεων και των κυρίαρχων κοινωνικών ορίων, εκτός της «υγιούς» κοινωνίας. Ωστόσο, η οριακότητα δεν απαντάται ούτε εκτός, ούτε εντός ενός συνόλου ή μιας κατηγορίας, αλλά ακριβώς στο ενδιάμεσο. Έτσι, δεν μπορεί να καταλαμβάνει μια περιθωριακή θέση, αλλά, αντίθετα, καταλαμβάνει μια πολύ κεντρική θέση τόσο χωρικά, όσο και συμβολικά, καθώς μεσολαβεί τις διαφορετικές κατηγορίες. Οπότε, οι οριακές φιγούρες (άτομα και ομάδες) μπορεί να βγαίνουν εκτός της κοινωνίας, αλλά μόνο πρόσκαιρα, για να επανέλθουν διαφορετικές και αλλαγμένες και αυτό γιατί, ως νέες ταυτότητες, είναι απαραίτητες για την κοινωνική συνοχή. Οι οριακές κοινωνικές φιγούρες –οι μωυόμενοι και μωυόμενες στην τελετουργία– είναι επικίνδυνες μόνο κατά τη διάρκεια αυτής της μετάβασης, δηλαδή, όταν δεν έχουν πλέον τις ταυτότητες που είχαν, αλλά δεν έχουν ακόμα συγκροτήσει τις νέες. Άλλωστε, όπως έχει δείξει ο van Genner, η οριακότητα είναι μια κατάσταση που πάνω από όλα αναφέρεται στη μεταβατικότητα και, άρα, είναι μια πολύ σημαντική και απαραίτητη κοινωνική διαδικασία, άμεσα συνδεδεμένη με την κοινωνική αλλαγή. Χωρίς τις νέες ταυτότητες, που γεννιούνται μέσα από αυτή τη διαδικασία, η κοινωνία δεν μπορεί να προχωρήσει και παραμένει καθηλωμένη. Μια τέτοια σημαντική διαδικασία δεν μπορεί, λοιπόν, να εξοβελίζεται στο περιθώριο γιατί, ουσιαστικά, καταλαμβάνει μια κεντρική θέση για το κοινωνικό σύνολο. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως η περιθωριακότητα και η οριακότητα δεν μπορούν να είναι το ίδιο και το αυτό. Οπότε, επιχειρώντας, οι κυρίαρχες ομάδες, να παρουσιάσουν τους οριακούς αυτούς δράστες ως περιθωριακούς, αρνούνται να τους αναγνωρίσουν ως σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας και, έτσι, επιχειρούν να τους εξορίσουν ως μιαιρούς και επικίνδυνους, ενώ, ουσιαστικά, αυτό που καταφέρνουν είναι να τους στερούν τη δυνατότητα να επιστρέψουν από την ενδιάμεση κατάσταση, αλλαγμένοι, και να συμβάλουν στο να ξεπεράσει η κοινωνία την αβέβαιη και ενδιάμεση κατάσταση της παρατεταμένης οριακότητας.

Επιπλέον, η άρνηση των κυρίαρχων ομάδων να αναγνωρίσουν τους εμπλεκόμενους στην από τα κάτω δραστηριότητα ως οριακούς δράστες, μπορούμε να πούμε πως,

αναδεικνύει τις προσπάθειές τους να αποκρύψουν την ίδια την κατάσταση της οριακότητας, μια κατάσταση που ξεπερνά τη συγκεκριμένη δραστηριότητα και αφορά το σύνολο της κοινωνίας. Επιχειρώντας, δηλαδή, να εξορίσουν και να αποκλείσουν την από τα κάτω δραστηριότητα τόσο από το δημόσιο χώρο, όσο και από τη δημόσια σφαίρα, οι κυρίαρχες ομάδες επιχειρούν να αποκρύψουν την άβολη, αβέβαιη και παράδοξη κατάσταση της οριακότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε, λοιπόν, το γιατί οι προσπάθειες κανονικοποίησης και ουδετεροποίησης της οριακότητας στο χωρικό πλαίσιο της Παλιάς Λευκωσίας περιλαμβάνουν τις προσπάθειες αποκλεισμού και περιθωριοποίησης της από τα κάτω δραστηριότητας. Διότι, πέρα από μια δραστηριότητα που ευδοκimeί στο οριακό χωρικό πλαίσιο, είναι, παράλληλα, μια δραστηριότητα μέσω της οποίας αναδεικνύεται και αποκαλύπτεται τη γενικότερη κατάσταση της οριακότητας, την οποία οι κυρίαρχες ομάδες θέλουν να αποκρύψουν. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να το απαντήσουμε στο γιατί οι κυρίαρχες ομάδες θέλουν να κρύψουν την οριακότητα, αν σκεφτούμε πως βασικό χαρακτηριστικό της από τα κάτω δραστηριότητας είναι η αμφισβήτηση των κυρίαρχων αντιλήψεων, νοηματοδοτήσεων και οριοθετήσεων, οι οποίες, με την είσοδο στην κατάσταση της οριακότητας, τοποθετούνται αμέσως στο προηγούμενο πλαίσιο, αυτό που με την οριακότητα παύει να ισχύει. Άλλωστε, τι είναι αυτό που η κατάσταση της οριακότητας περισσότερο από όλα δείχνει αν όχι την ίδια τη μετάβαση; Σκεπτόμενοι, λοιπόν, με την οριακότητα, μπορούμε να δούμε τη σχέση μεταξύ της αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων και της μετάβασης, δηλαδή, της κοινωνικής αλλαγής. Έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, πως η αμφισβήτηση της κυριαρχίας των αντιλήψεων, θέσεων και οριοθετήσεων, που καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου μετά το 1974 κρατούσαν την κοινωνία της Κύπρου σε μια «καθήλωση», δεν είναι επικίνδυνη για την κοινωνική συνοχή, όπως οι κυρίαρχες ομάδες και τα Μ.Μ.Ε. θέλουν να την παρουσιάζουν, αλλά είναι επικίνδυνη για τη διατήρηση της κυριαρχίας συγκεκριμένων αντιλήψεων και, άρα, συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που κατέχουν προνόμια και θέσεις εξουσίας. Επομένως, η ανάδειξη της κατάστασης της οριακότητας, μέσα από τη δραστηριοποίηση των ατόμων και ομάδων αυτών, δείχνει, τελικά, την αποδυνάμωση του προηγούμενου πλαισίου κυριαρχίας συγκεκριμένων νοημάτων για το διαχωρισμό, το Κυπριακό, αλλά και για την ίδια την πόλη. Υπό αυτήν την έννοια, οι κυρίαρχες ομάδες επιχειρούν να αποκρύψουν την κατάσταση της οριακότητας μέσω της περιθωριοποίησης της δραστηριότητας αυτής που τη φέρνει συνεχώς στο προσκήνιο.

Από την άλλη πλευρά, αυτό που, μάλλον, είναι περισσότερο επικίνδυνο για την κοινωνική συνοχή της Κυπριακής κοινωνίας, θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι η ανάπτυξη της δράσης της (νέας) ακροδεξιάς, μια αναβίωση της ιδεολογίας που ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη διχοτόμηση του νησιού. Η ακροδεξιά αναπτύσσεται στη νότια πλευρά της Κύπρου την ίδια περίοδο και συγκροτεί τις ομάδες αυτές που επιτίθενται στα άτομα και τις ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία. Στη διατριβή αναφερθήκαμε εκτενώς στην αντιπαλότητα που αναπτύσσεται μεταξύ των ομάδων της Παλιάς Λευκωσίας και των ακροδεξιών ομάδων και οργανώσεων, που διεκδικούν την περιοχή έχοντας σκοπό τον αποκλεισμό της από τα κάτω δραστηριοποίησης. Η αντιπαλότητα μεταξύ αυτών των ομάδων εκφράζεται χωρικά, πρώτον, στους τοίχους και τις επιφάνειες της περιοχής, δεύτερον, στις επιθέσεις των ακροδεξιών στην Παλιά Λευκωσία και στην πλατεία Φανερωμένης και, τρίτον, στις κινητοποιήσεις και αντι-κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνται στην πόλη. Οι χωρικές εκφράσεις της αντιπαλότητας αντανakλούν, επομένως, τις προσπάθειες των συμμετεχόντων στην από τα κάτω δραστηριοποίηση για την επανα-χάραξη των ορίων μεταξύ του κοινωνικού και αυτού που βρίσκεται εκτός του, τοποθετώντας, σαφώς, τα μέλη των ακροδεξιών οργανώσεων και ομάδων, που τους επιτίθενται σωματικά και συμβολικά, εκτός των ορίων του κοινωνικού, δηλαδή εκτός των ορίων της δικής τους κοινότητας και εκτός αυτού που οι ίδιοι θεωρούν «υγιή» κοινωνία.

Ωστόσο, οι ομάδες που εκφράζουν και προωθούν αυτήν την αντικοινωνική ιδεολογία, φαίνεται σαν να αναπτύσσονται και αυτές μέσα στην κατάσταση της οριακότητας. Αυτή είναι μια παρατήρηση που λαμβάνει υπ όψιν, πρώτον, το ότι σύμφωνα με πολλούς πληροφορητές μας οι ακροδεξιές ομάδες, και συγκεκριμένα οι ομάδες που σχετίζονται με το μετέπειτα κόμμα ΕΛΑΜ, ξεκίνησαν να δραστηριοποιούνται στη Λευκωσία μέσα από τους οργανωμένους οπαδούς της ομάδας ΑΠΟΕΛ⁴, την περίοδο μετά το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, ή των πυλών-πορτών, της Πράσινης Γραμμής το 2003. Δεύτερον, η παρατήρηση στηρίζεται και στο γεγονός ότι και το «αδελφό κόμμα» της Χρυσής Αυγής φαίνεται να αναπτύχθηκε στην Ελλάδα μέσα σε μια

---

⁴ Θυμίζουμε πως στο πολιτικοποιημένο ποδοσφαιρικό πλαίσιο της νότιας Κύπρου η ομάδα ΑΠΟΕΛ (Αθλητικός Ποδοσφαιρικός Όμιλος Ελλήνων Λευκωσίας) θεωρείται η «Δεξιά» ομάδα της πόλης, σε αντίθεση με την ομάδα ΟΜΟΝΟΙΑ που θεωρείται «αριστερή». Οπότε, οι οργανωμένοι οπαδοί του ΑΠΟΕΛ είναι γνωστοί για τις ακραίες εθνικιστικές και ρατσιστικές τους θέσεις, που είναι ένα μείγμα ακροδεξιάς και ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού.

αντίστοιχα οριακή κατάσταση, αυτή της οικονομικής κρίσης. Αν ό μως ισχύει το γεγονός ότι και η δραστηριότητα αυτών των ομάδων αναπτύσσεται μέσα στην ενδιάμεση, παράδοξη και αμφίβολη κατάσταση της οριακότητας, τότε ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ αυτών των διαφορετικών ομάδων που βρίσκονται σε τόσο έντονη αντιπαλότητα;

Αρχικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το γεγονός ότι, ενώ οι ομάδες που μελετάμε επιχειρούν τη συγκρότηση διαφορετικών ταυτοτήτων και μιας άλλης πολιτικής υποκειμενικότητας, που αναπτύσσονται με βασικό χαρακτηριστικό την αμφισβήτηση των κυρίαρχων οριοθετήσεων και νοηματοδοτήσεων, οι ακροδεξιές ομάδες και οργανώσεις δεν φαίνεται να επιθυμούν τη συγκρότηση νέων ταυτοτήτων, αλλά μάλλον προωθούν την ισχυροποίηση των κυρίαρχων εθνοκεντρικών ταυτοτήτων, οι οποίες μέσα στην κατάσταση της οριακότητας έχουν αποδυναμωθεί. Με άλλα λόγια, ενώ, από τη μια πλευρά, μέσα στην κατάσταση οριακότητας επιχειρείται η σύναψη νέων κοινωνικών δεσμών με τον «άλλο», είτε είναι οι τ/Κύπριοι, είτε είναι οι ομάδες μεταναστών της Παλιάς Πόλης, από την άλλη πλευρά, επιχειρείται η διάλυση αυτών των σχέσεων και η επαναφορά σε ένα ελεγχόμενο και εθνικά ομοιογενές πλαίσιο. Ζητώντας το κλείσιμο των οδοφραγμάτων, οι ακροδεξιές ομάδες αντιμετωπίζουν τα περάσματα της διαχωριστικής γραμμής ως τα επικίνδυνα σημεία εισόδου των στοιχείων αυτών που απειλούν τη δική τους εικόνα μιας υγιούς κοινωνίας, δηλαδή, μιας εθνικά «καθαρής» και ομοιογενούς κοινωνίας της οποίας η κοινωνική τάξη απειλείται από την είσοδο του «άλλου», ο οποίος αντιμετωπίζεται ως ουσιαστικά ως «μιαρός».

Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε και πάλι στη Mary Douglas, η οποία, στο έργο της «Καθαρότητα και Κίνδυνος» (1984), αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους «το ανθρώπινο σώμα, με τις λειτουργίες του, τα εξωτερικά του όρια και την εσωτερική του δομή συμβολοποιούν αποτελεσματικά το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα, με τα δικά του όρια και τη δική του εσωτερική λογική» (Φιλιππίδης 2007:19). Η Βρετανίδα ανθρωπολόγος δίνει ιδιαίτερη σημασία στα όρια του σώματος που συμβολίζουν τα όρια της κοινωνίας: «το σώμα αποτελεί ένα μοντέλο που είναι ικανό να αναπαραστήσει οποιοδήποτε περιορισμένο σύστημα (...) τα όριά του μπορούν να εκφράσουν οποιοδήποτε όριο που βρίσκεται σε καθεστώς απειλής ή επισφάλειας» (ο.π.: 116). Με αυτήν την έννοια τα ανοίγματα του σώματος είναι επικίνδυνες περιοχές, γιατί είναι τα σημεία μέσω των οποίων η «μόλυνση»

μπορεί να μεταφερθεί σε ολόκληρο το σώμα και, έτσι, αποτελούν σημεία εισόδου που απειλούν τη φυλετική «καθαρότητα», την «καθαρότητα» και την ομοιογένεια της ομάδας ή και του έθνους. Με αυτήν την έννοια, βλέπουμε ότι οι ακροδεξιές ομάδες προωθώντας την εθνική ομοιογένεια και την «καθαρότητα» της ε/Κυπριακής (ή Ελληνικής κατ' αυτούς) κοινότητας, αντιλαμβάνονται τα περάσματα της Πράσινης Γραμμής ως απειλή, γιατί αντιλαμβάνονται τους τ/Κύπριους⁵ ως πηγή «μόλυνσης» του εθνικά «καθαρού σώματος» της κοινωνίας και, έτσι, ζητούν το κλείσιμό τους και τον αποκλεισμό των «μολυσματικών» αυτών στοιχείων.

Θα λέγαμε, λοιπόν, πως οι ακροδεξιές ομάδες δεν αναπτύσσονται μέσα στην κατάσταση της οριακότητας, αλλά αντίθετα φαίνεται σαν να εκμεταλλεύονται αυτήν την αβέβαιη και, έτσι, κατεξοχήν επικίνδυνη κατάσταση, για να προωθήσουν τη δική τους ιδεολογία και τα δικά τους πολιτικά συμφέροντα. Κατασκευάζοντας ή προσπαθώντας να αναβιώσουν εχθρούς, επιχειρούν να συσπειρώσουν την κοινωνία κάτω από μια εθνική ταυτότητα, παρουσιάζοντας το «σώμα» του έθνους σαν να βρίσκεται σε κίνδυνο, έτσι ώστε να φανούν αυτοί οι «προστάτες» και «σωτήρες» του. Εκμεταλλευόμενοι την αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την κατάσταση της οριακότητας, οι ακροδεξιές οργανώσεις και κόμματα παρουσιάζονται σαν να έχουν τις λύσεις στα προβλήματα της κοινωνίας ή, αλλιώς, παρουσιάζουν τους εαυτούς τους σαν να ξέρουν το δρόμο για να βγει η κοινωνία από την αβέβαιη κατάσταση του ενδιαμέσου. Με άλλα λόγια, τέτοιες ομάδες, οργανώσεις και κόμματα παρουσιάζονται σαν «αυτόκλητοι τελετάρχες», έτοιμοι να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στην καθοδήγηση της κοινωνίας έξω από την οριακότητα. Ωστόσο, ως «αυτόκλητοι τελετάρχες» είναι ουσιαστικά μέρος των «μακάβριων συμπτωμάτων του μεσοδιαστήματος», στα οποία αναφέρεται ο Gramsci, γράφοντας για το μεσοδιάστημα ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους και, ουσιαστικά, φωτογραφίζοντας την άνοδο του τρίτου Ράιχ και του Hitler. Ως «αυτόκλητοι τελετάρχες», λοιπόν, δεν μπορεί παρά να είναι αυτοί τα «τέρατα» στα οποία αναφέρεται ο Žižek.

---

⁵ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε τον τρόπο με τον οποίο τέτοιες ομάδες και άτομα επιλέγουν να αποδίδουν γραπτά τον όρο «τουρκοκύπριοι», ιδιαίτερα στις διάφορες επίσημες ή ανεπίσημες επαφές με άλλους χρήστες στο Διαδίκτυο. Ο τρόπος που επιλέγεται είναι: Τ/«κύπριοι». Με αυτόν τον τρόπο επιχειρούν να τονίσουν την Τουρκική τους ταυτότητα και να υποβαθμίσουν την Κυπριακή, έτσι ώστε να δένει με την αφήγησή τους ότι οι τ/Κύπριοι είναι Τούρκοι απόγονοι των Οθωμανών κατακτητών και πρέπει να φύγουν μιας και «Η Κύπρος είναι Ελληνική».

Σε αντίθεση, λοιπόν, στους «αυτόκλητους τελετάρχες», αλλά και στη λογική των κλειστών συνόρων που αυτοί προωθούν ως λύση για την κατάσταση της οριακότητας, οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στην από τα κάτω δραστηριοποίηση επιχειρούν να βγουν μόνοι/ες τους από την αβέβαιη και ενδιάμεση κατάσταση, χωρίς να επιθυμούν να ηγηθεί κάποιος των προσπαθειών τους, αλλά και χωρίς να περιμένουν από τις επίσημες διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών να καταλήξουν στη λύση του Κυπριακού. Παρότι, λοιπόν, η από τα κάτω δραστηριοποίηση εμφανίζεται και αναπτύσσεται στη Λευκωσία ως αποτέλεσμα του ανοίγματος των οδοφραγμάτων, ή των πυλών/πορτών, που σηματοδοτεί την είσοδο της Κύπρου στην κατάσταση της οριακότητας και τη μετατροπή της Παλιάς Λευκωσίας σε μια οριακή αστική περιοχή, την ίδια στιγμή, εκφράζει το ξεπέραςμα της προηγούμενης κατάστασης της «καθήλωσης», αλλά και τις προσπάθειες εξόδου από την παρατεταμένη κατάσταση της οριακότητας στην οποία διατηρείται η Κύπρος από το 2003 μέχρι σήμερα.

Έτσι, τα τελευταία δύο παραδείγματα που περιγράψαμε και αναλύσαμε αφορούν ακριβώς στο επιχείρημα στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, δηλαδή, στη σχέση μεταξύ των προσπαθειών απόκρυψης της κατάστασης της οριακότητας από τις κυρίαρχες ομάδες, μέσω της μετατροπής της σε παρατεταμένη και κανονικοποιημένη οριακότητα, και την αντίστοιχη ανάδειξη της οριακής κατάστασης από τις ομάδες που δραστηριοποιούνται από τα κάτω στην Παλιά Λευκωσία. Με άλλα λόγια, οι δημόσιες εκδηλώσεις στις οποίες αναφερθήκαμε στο τελευταίο κεφάλαιο, και οι οποίες συνδέονται στενά μεταξύ τους, ολοκληρώνουν την ανάλυσή μας επειδή δείχνουν, με τον πιο άμεσο τρόπο, ότι η από τα κάτω δραστηριοποίηση που εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στο οριακό χωρικό πλαίσιο της Παλιάς Λευκωσίας, αναδεικνύει και φέρνει στο προσκήνιο της δημόσιας σφαίρας την κατάσταση της οριακότητας στην οποία βρίσκεται η Κύπρος. Ο τρόπος με τον οποίο οι ομάδες και τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές τις εκδηλώσεις καταφέρνουν να αναδείξουν την κατάσταση της οριακότητας είναι μέσω της ενεργοποίησης του κατεξοχήν ενδιάμεσου χώρου της Λευκωσίας, του χώρου που βρίσκεται ανάμεσα στις δυο πλευρές της Πράσινης Γραμμής, της Νεκρής Ζώνης ή του Buffer Zone. Κόντρα, λοιπόν, στις προσπάθειες των κυρίαρχων ομάδων για την περιθωριοποίηση και την απομάκρυνση αυτών των ατόμων και ομάδων από το δημόσιο χώρο της Παλιάς Λευκωσίας, οι εκδηλώσεις αυτές δείχνουν πως αυτοί και αυτές που εμπλέκονται σε αυτή τη δραστηριοποίηση καταφέρνουν να τοποθετήσουν τη δράση τους το

συμβολικό, αλλά και το χωρικό επίκεντρο της Λευκωσίας και της Κύπρου ολόκληρης και, με αυτόν τον τρόπο, να αναδείξουν τους εαυτούς τους ως οριακά υποκείμενα και να φέρουν στο προσκήνιο τη συνεχιζόμενη παραδοξότητα της ενδιάμεσης κατάστασης που οι κυρίαρχες ομάδες προσπαθούν να κρύψουν, ουδετεροποιώντας την και κανονικοποιώντας την.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abu-Lughod L. 1991. «Writing Against Culture», in Richard Fox, (επιμ.) *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, New Mexico: School of American Research Press.
- 2012. «Living the “revolution” in an Egyptian village: Moral action in a national space», *American Ethnologist* 39/1, σ. 21-25.
- Agamben G. 2003. *Κατάσταση Εξάιρεσης: Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, Οικονομίδου Μ. (μτφρ.), Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Αγγελόπουλος Γ. 2006. «'Γηγενείς' και ανθρωπολόγοι: Εθνογραφικές εμπειρίες από τη Δυτική Θράκη», στο Παπαταξιάρχης (επιμ.) *Περιπέτειες της ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σύγχρονη Ελλάδα*.
- Αναγνωστόπουλου Σ. 1998-99. «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο Εθναρχικός της Ρόλος: 1878-1960», *Σύγχρονα Θέματα* 68-70, σ. 198-227.
- Anastasiou H. 2002. «Communication Across Conflict Lines: The Case of Ethnically Divided Cyprus», *Journal of Peace Research* 39/5, σ. 581-596.
- Androutsopoulos J. και Scholz A. 2003. «Spaghetti Funk: Appropriations of Hip-Hop Culture and Rap Music in Europe», *Popular Music and Society* 26/4, σ. 463-479.
- Antonsich M. 2013. «‘OccupyBufferZone’: practices of borderline resistance in a space of exception», *Area* 45/2, σ. 170-178.
- Αντωνίου Β, Βασταρδής Δ. και Ισαακίδης Σ. 2011. «Σκέψεις για προβληματισμό... από τη Χαλκίδα», στο Γιοβανόπουλος Χ. & Μητρόπουλος Δ. (επιμ.) *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*, Αθήνα: Εκδόσεις Α/συνέχεια, σ. 111-118.
- Appadurai A. (επιμ) 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- 1995. «Playing with Modernity: The Decolonization of Indian Cricket», στο Breckenridge C.A. (επιμ.), *Consuming Modernity: Public Culture in a South Asian World*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 1996α. *Modernity at large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
- 1996β. «Global ethnoscaples: Notes and queries for a transnational anthropology», στο *Modernity at large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press
- Ατταλίδης, Μ. 2006. «Για τον Πολιτικό μας Πολιτισμό», στο «Κόμματα, Ταξικά Συμφέροντα και Πελατειακές Σχέσεις: Λιοντάρια, Αλεπούδες και Γραφειοκράτες», *Περιπέτειες Ιδεών*, Μηνιαίο Ένθετο της εφημερίδας *Πολίτης της Κυριακής* 21/05/06, σ. 18-21.

- Attalides M. 1981. *Social change and Urbanisation in Cyprus: a study of Nicosia*, Nicosia: Social Research Centre.
- Argyrou V. 1996. *Tradition and Modernity in the Mediterranean: The Wedding as Symbolic Struggle*, Cambridge: Cambridge University Press.
- 2006. «Postscript: Reflections on an Anthropology of Cyprus», στο Papadakis Y. Peristianis N. & Welz G. (επιμ.), *Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict*, Bloomington και Indianapolis: Indiana University Press.
- Astrinaki R. 2009. «'(Un)Hooding' a Rebellion: The December 2008 events in Athens», *Social Text 101*, 27/4, σ. 97-107.
- Auge M. 1995. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London, New York: Verso.
- Bakhtin M. 1984 [1965], *Rabelais and his World*, Iswolski H. (μτφρ.), Bloomington: Indiana University Press.
- Bender B. 1993. *Landscape: politics and perspectives*, Oxford: Berg.
- 2002. «Time and Landscape», *Current Anthropology 43*, Supplement Aug-Oct.: σ. 103-112.
  - 2006. «Place and Landscape», στο Tilley C. κ.α. (επιμ.) *Handbook of Material Culture*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Bender B. και Winer M. (επιμ.) 2001, *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*, London: Berg Publishers.
- Bey H. 1991. *TAZ: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*, New York: Autonomedia. Το μέρος του έργου για την TAZ είναι διαθέσιμο στο: <http://nomadism.org/pdf/taz.pdf>
- Bhabha H. 1994. *The location of Culture*. London: Routledge.
- Blanche U. 2015. «Street Art and related terms – discussion and working definition», *Street Art and Urban Creativity Journal 1/1*, σ. 32-39.
- Blake F. C. 1981. «Graffiti and Racial Insults: The Archaeology of Ethnic Relations», στο Gould R. και Schiffer M. (επιμ.), *Modern Material Culture: The Archaeology of Us.*, New York: Academic Press, σ. 87-100.
- Bourdieu P. 1970. «The Berber house or the world reversed», *Social Science Information 9/2* σ. 151-170.
- 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
  - 1984. *Distinction*, Cambridge: Harvard University Press.
  - 1990. *The Logic of Practice*, Cambridge: Polity Press.
- Bowen T. 2013. «Graffiti as Spatializing Practice and Performance», *Rhizomes 25*. Διαθέσιμο στο: <http://www.rhizomes.net/issue25/bowen/>
- Bradley J. R. 2012. *After the Arab Spring: How Islamists Hijacked the Middle East Revolts*, New York: Palgrave Macmillan.
- Brady M. 2005. *Blogging, personal participation in public knowledge-building on the web*. Chimera Working Paper 2005-02>, Colchester: University of Essex. Διαθέσιμο στο: www.essex.ac.uk/chimera/publications.html

- Brighenti, A. M. 2010. «At the wall: Graffiti writers, urban territoriality, and the public domain», *Space and Culture* 13/3, σ. 315-332.
- Bryant R. 2004. *Imagining the Modern: The Cultures of Nationalism in Cyprus*, London: Tauris.
- 2006. «On the condition of Postcoloniality in Cyprus», στο Papadakis Y. Peristianis N. και Welz G. (επιμ.), *Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
  - 2010. *The Past in Pieces: Belonging in the New Cyprus*. University of Pennsylvania Press.
  - 2012, «Partitions of memory: wounds and witnessing in Cyprus», *Comparative studies in society and history* 54/2, σ. 332-360.
  - 2013. «Living with Liminality: De Facto States on the Threshold of the Global». *Brown Journal of World Affairs* 20/2, σ.125.
- Γαβριηλίδης Α. 2010. «Οι Καθηγητές του Τίποτα: Η Αντι-Εξέγερση ως Πολιτική Επιστήμη», *Θέσεις* 113, σ. 15-54.
- Γαζάκης Α. και Σπαθάς Β. 2011. «'Ο λαός στην πλατεία διδάσκει δημοκρατία': Το κίνημα των αγανακτισμένων στην πλατεία του Λευκού Πύργου», στο Γιοβανόπουλος Χ. & Μητρόπουλος Δ. (επιμ.), *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*. Αθήνα: Εκδόσεις Α/συνέχεια, σσ. 101-110.
- Γιαννακόπουλος Κ. 2010. «Ένα κενό μέσα στην πόλη: Χώρος, διαφορά και ουτοπία στον Κεραμεικό και το Γκάζι», στο Γιαννακόπουλος Κ. & Γιαννιτσιώτης Γ. (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη: Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γιαννακόπουλος Κ. & Γιαννιτσιώτης Γ. (επιμ.) 2010. *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην Πόλη: Χωρικές Προσεγγίσεις του Πολιτισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γιοβανόπουλος Χ. & Μητρόπουλος Δ. 2011. *Πρόλογος*, στο Γιοβανόπουλος Χ. και Μητρόπουλος Δ. (επιμ.), *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*. Αθήνα, Εκδόσεις Α/συνέχεια, σ. 11-19.
- Γκέφου-Μαδιανού Δ. 1999. *Πολιτισμός και Εθνογραφία: Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Γκέφου-Μαδιανού Δ. 2003. «Εννοιολογήσεις του Εαυτού και του «Άλλου»: Ζητήματα Ταυτότητας στη Σύγχρονη Ανθρωπολογική Θεωρία», στο Γκέφου-Μαδιανού Δ. (επιμ.), *Εαυτός και «Άλλος»: Εννοιολογήσεις, ταυτότητες και πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Αθήνα: Gutenberg.
- Castells M. 1983. «The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements», London: Edward Arnold Publishers.
- de Certeau, M. 1984. *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University Of California Press.
- Christodoulidou, T. 2008. «The Legal Status of the Buffer Zone in Cyprus», *The Cyprus Review* 20/1, σ. 115-126.
- Comunello F. και Anzera G. 2012. «Will the revolution be tweeted? A conceptual framework for understanding the social media and the Arab Spring», *Islam and Christian-Muslim Relations* 23/4, σ. 453-470.

- Constantinou C. M. και Papadakis, Y. 2001. «The Cypriot State(s) in situ: Cross-ethnic Contact and the Discourse of Recognition», *Global Society* 15/2, σ. 125-148.
- Constantinou C. M. 2008. «On the Cypriot States of Exception», *International Political Sociology* 2, σ. 145-164.
- Cresswell T. 1996. *In Place, Out of Place*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Csordas T. 1994. *Embodiment and Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Darwin C. 1859. *On the Origins of Species*, <http://charles-darwin.classic-literature.co.uk/on-the-origin-of-species/>
- David B. και Wilson M. 2002. «Spaces of Resistance: Graffiti and Indigenous Place Markings in the Early European Contact Period of Northern Australia», στο Bruno David B. και Wilson M. (επιμ.), *Inscribed Landscapes: Marking and Making Place*, Honolulu: University of Hawai'i Press, σ. 42-60.
- Davis E. A. 2015. «Archive, Evidence, Memory, Dream: Documentary Films on Cyprus», στο Constantinides C. & Papadakis Y. (επιμ.), *Cypriot Cinemas: Memory, Conflict, and Identity in the Margins of Europe*. New York: Bloomsbery.
- Deleuze G. και Guatarri F. 2004. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London: Continuum.
- Demetriou O. 2006. «After Mourning: 'Morning after' Literature on Cyprus», *South European Society and Politics*. 11/2, σ. 301-306.
- 2007α. «Freedom Square: The Unspoken of a Divided City», *Hagar: Studies in Culture, Politics and Identities* 7/1, σ. 55-77.
  - 2007β. «To Cross or not to Cross? Subjectivization and the Absent State in Cyprus», *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 13, σ. 987-1006.
- Dikomitis L. 2012. *Cyprus and its Places of Desire: Cultures of Displacement Among Greek and Turkish Cypriot Refugees*, London & New York: I. B. Tauris.
- Dijk van J. 2006. *The Network Society: Social Aspects of New Media*, London: Sage.
- Douglas M. 1984 [1966]. *Purity and Danger: An analysis of the concepts of Pollution and Taboo*, London & New York: Routledge.
- 2004. «Καθαρότητα και Κίνδυνος: Κοσμική Μίανση», στο Μακρυγιώτη Δ. (επιμ.), *Τα Όρια του Σώματος: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, σ. 113-123.
  - 2006. *Καθαρότητα και Κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της Μιαρότητας και του Ταμπού*, Χατζούλη Α. (μετφρ.), Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.
  - 1999. «Do dogs laugh? A Cross-cultural Approach to body symbolism», στο Douglas M. *Implicit Meanings: Selected Essays in Anthropology*. London & New York: Routledge.
- Douzinas C. 2010. «The Greek Tragedy», *Journal of Modern Greek Studies* 28, σ. 285-291.

- Δαλάκογλου Δ. 2011. «Η πλατεία ως πολιτικο-χωρική καινοτομία», στο Γιοβανόπουλος Χ. και Μητρόπουλος Δ. (επιμ.) *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*, Αθήνα: Εκδόσεις Α/συνέχεια, σ. 219-226.
- Δρουσιώτης Μ., 1998. *ΕΟΚΑ: Η Σκοτεινή Όψη*, Αθήνα: Εκδ. Στάχυ.
- 2005. *Η πρώτη διχοτόμηση: Κύπρος 1963-1964*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αλφάδι.
  - 2009. *Δύο Απόπειρες και μια Δολοφονία: Η Χούντα και η Κύπρος 1967-1970*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αλφάδι.
  - 2010. *Η Μεγάλη Ιδέα της Μικρής Χούντας: Η ΕΟΚΑ Β και το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974*, Λευκωσία: Εκδόσεις Αλφάδι.
- Elden S. 2004. «Rhythmanalysis: An Introduction», στο Lefebvre H., *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday life*. Elden S. και Moore G. (μετφρ.), London and New York: Continuum.
- Davis E. A. 2015. «Archive, Evidence, Memory, Dream: Documentary Films on Cyprus», στο Constantinides C. & Papadakis Y. (επιμ.) *Cypriot Cinemas: Memory, Conflict, and Identity in the Margins of Europe*. New York: Bloomsbery.
- Erdal M. I. 2013. «The Occupy Buffer Zone Movement: Radicalism and Sovereignty in Cyprus», *The Cyprus Review* 25/1, σ. 55-78.
- 2017 (υπό έκδοση). «Radicalising No-man's Land: The Occupy Buffer Zone Movement in Cyprus», στο Karakatsanis L. & Papadogiannis N. (eds), *Politics of Culture in Turkey, Greece & Cyprus: Performing the Left Since the Sixties*. London: Routledge.
- Eythimiou C. 2014. «Reflections on bi-communal relations in Cyprus», *Open Democracy*, 5 Αυγούστου 2014. Διαθέσιμο στο: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/christos-efthymiou/reflections-on-bicommunal-relations-in-cyprus> (τελευταία πρόσβαση Οκτώβριος 2015).
- Ferrell J. 1995. «Urban Graffiti: Crime, Control, and Resistance», *Youth and Society* 27/1, σ. 73–92.
- 1996. *Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality*. Boston: Northeastern University Press.
  - 1998. «Freight Train Graffiti: Subculture, Crime, Dislocation», *Justice Quarterly* 15/4, σ. 587-608.
- Georghiou C. 2013. *British Colonial Architecture in Cyprus: The Architecture of the British Colonial Administration 1878-1960*. Nicosia: En Tipis Publications.
- Gillmor D. 2006. *We the media: grassroots journalism by the people, for the people*. Cambridge: O'Reilly.
- Girard R. 1979. *Violence and the Sacred*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Graeber D. 2009. *Direct Action: An Ethnography*. AK Press.
- Gramsci A. [1930] 1971. «'Wave of Materialism' and 'Crisis of Authority'», στο *The Prison Notebooks*. NY: International Publishers. Διαθέσιμο στο <http://fuckyeahdialectics.tumblr.com/post/51606344561/wave-of-materialism->

and-crisis-of.

- Green S. 2010. «Performing Border in the Aegean: On relocating political, economic and social relations», *Journal of Cultural Economy*, 3/2, σ. 261-278. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://dx.doi.org/10.1080/17530350.2010.494376>
- Gumpert G. και Drucker S. J. 1998α «Communication Across Lands Divided: The Cyprus communication landscape, στο Calotychos V. (επιμ.) *Cyprus and its People: Nation, identity and exchange in an unimaginable community, 1995-1997*. Boulder CO: Westview.
- 1998β. «The Green Line: Impact and change in Nicosia», *Journal of Mediterranean Studies* 8/2, σ. 205-222.
- Gupta, A. & Ferguson J. 1992. «Beyond 'Culture': Space, Identity and the Politics of Difference», *Cultural Anthropology* 7, σ. 6–23.
- Gupta A. και Ferguson J. (επιμ.) 1997. *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*, Durham, N.C.: Duke University Press.
- Halbwachs M. 1992 [1950]. «La Memoire Collective», στο Lewis A. Coser (επιμ.), (μετφρ.), *Maurice Halbwachs. On Collective Memory*, Chicago: University of Chicago Press.
- Halsey M. και Young A. 2006. «Our desires are ungovernable: Writing graffiti in urban space», *Theoretical Criminology* 10/ 3, σ. 275-306.
- Hannerz, U. 1996. *Transnational Connections: Culture, People, Places*, London: Routledge.
- Harvey D. 1973. *Social Justice and the City*. London: Arnold.
- 2008. «The Right to the City», *New Left Review* 53, σ. 23-40.
- 2013. *Εξεγερμένες Πόλεις: Από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης*. Χαλμούκου Κ. (μετφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
- Hatay M. και Bryant R. 2008. «The Jasmine scent of Nicosia», *Journal of Modern Greek Studies* 26, σ. 423–449.
- Hadjichristos, C. 2006. «Cyprus: Nicosia and its d-visions», *Archit Design* 76, σ. 12–19.
- Heidegger M. 1972. «Building dwelling thinking», στο Krell. D. (επιμ.), *Martin Heidegger, Basic Writings*, London: Routledge.
- Hertzfeld M. 1987. *Anthropology Through the Looking Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- 1992. *The Social Production of Indifference. Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- 2006. «Transforming Lives», στο Papadakis Y. Peristianis N. και Welz G. (επιμ.), *Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Hirsch E. και O' Hanlon M. (επιμ.) 1995. *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoak-Doering E. 2009. With a Spray Can in Lefkosia/Lefkosha: Murals, Graffiti and Identity», *The Cyprus Review* 29/1, σ. 145-172.

- 2010. «Howl(ing) without Raising Their Voices», *International Feminist Journal of Politics* 12/1, σ. 91-104.
- Hoknel P., Calotychos V και Papadakis Y. 1998. «Introduction: Divided Nicosia», *Journal of Mediterranean Studies* 8/2, σ. 147-168.
- Horvath A. 2013. *Modernism and Charisma*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Hoskins J. 2006. «Agency, Biographies and Objects», στο Tilley C., Keane W., Kuchler S., Rowlands M. και Spyer P. (επιμ.) *Handbook of Material Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. σ. 74-84.
- Ηρακλείδης Α. 2002. *Το Κυπριακό: Σύγκρουση και Επίλυση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- 2006. *Κύπριακό Πρόβλημα 1947-2004: Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Θεοφάνους Α. 1995. «Ανατομία του οικονομικού «θαύματος» 1974-1994», στο Περισιτιάνης Ν. και Τσαγκαράς Γ. (1995), *Ανατομία μιας μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974: Κοινωνία - Οικονομία - Πολιτική – Πολιτισμός*, Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.
- Πιορουλίου Ε. και Karathanasis P. 2014. «Towards a Radical Politics: Grassroots Urban Activism in the Old City of Nicosia», *The Cyprus Review* 26/1, σ. 169-192.
- ΙΟΣ 1999. *Χριστούγεννα 1963: Όταν η Λευκωσία έγινε Σεράγεβο*. Ελευθεροτυπία, 26 Δεκεμβρίου 1999. Διαθέσιμο στο: <http://www.iospress.gr/ios1999/ios19991226a.htm> (Τελευταία πρόσβαση Οκτ. 2015).
- Ιωάννου Γ. 2007. «Που το πολιτιστικό κέντρο Καρτάς στο στέκι Αρσινόης 5: μια ιστορία ενός χώρου 2003-2007» (Διαθέσιμο στο προσωπικό ιστολόγιο του συγγραφέα: http://nekatomata.blogspot.gr/2007_11_01_archive.html).
- Jackson M. 2005. *Existential Anthropology: Events, Exigencies, and Effects: Methodology and History in Anthropology*, Canada: Berghahn Books.
- Karamichas J. 2009. «The December 2008 Riots in Greece», *Social Movement Studies*, Vol. 8, No. 3, σ. 289-293
- Καραθανάσης Π. 2008. *Stencil in Athens*, Αθήνα: Εκδόσεις Οξύ.
- 2010α. «Οι τοίχοι της Πόλης ως Αμφισβητούμενοι Χώροι: Αισθητική και Αστικό Τοπίο στην Αθήνα», στο Γιαννακόπουλος Κ. και Γιαννιτσιώτης Γ. (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην πόλη: Χωρικές Διαστάσεις του Πολιτισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- 2010β. «Επίσημη μνήμη και Graffiti: Οι νοηματοδοτήσεις της Πράσινης Γραμμής της Κύπρου ως πεδίο διαπραγμάτευσης της κοινωνικής μνήμης», *Ουτοπία: Διμηνιαία Έκδοση Θεωρίας και Πολιτισμού* 89, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, σ. 103-125.
- 2014. «Τέχνη του Δρόμου: Graffiti, Πολιτική Διεκδίκηση και Δρόμος», στον κατάλογο της έκθεσης *No Respect*, Επιμέλεια Έκθεσης Μαριλένα Β. Καρρά, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Ίδρυμα Ωνάση.
- 2015. «Πολιτισμική βιογραφία των Stencil: Εξετάζοντας μεθόδους για την ανάλυση της πολλαπλότητας των νοημάτων στα ακτιβιστικά stencil», στο

- Πουρκός Μ., (επιμ.), *Βίωμα και βασισμένες στην Τέχνη Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας: Επιστημολογικά-Μεθοδολογικά Ζητήματα και Νέες Προοπτικές*, Θεσ/νίκη: Εκδόσεις Νησίδες.
- Καυταντζόγλου Ρ. 2001. *Στη Σκιά Του Ιερού Βράχου: Τόπος και Μνήμη στα Αναφιώτικα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ελληνικά Γράμματα.
- Kenaan H. 2011. «Street Art and the Sovereign's Imagination», in *Street Art in Israel*, Tel Aviv Museum of Art.
- Κιζιλγιουρέκ, Ν. 1999. *Κύπρος, το αδιέξοδο των εθνικισμών*. Αθήνα: εκδ. Μάυρη Λίστα.
- Kitromilides P. 1979. «The Dialectic of Intolerance», in Worsley, P. and Kitromilides, P. (ed.) *Small States in the Modern World: Conditions for their Survival*, Revised Edition, Nicosia: New Cyprus Association and Cyprus Geographical Association.
- Κομπρεσέρ 2012. «Πλατείες της πόλης, πλατείες του αγώνα. 'Το διακύβεβμα της δημιουργίας νέων πεδίων πάλης'», *Κομπρεσέρ: Περιοδική έκδοση για το χώρο και την πόλη*. Τεύχος. 3.
- Kopytoff, I. 1986. «The cultural Biography of Objects», στο Appadurai A. (επιμ.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kornetis K. 2010. «No More Heroes? Rejection and Reverberation of the Past in the 2008 Events in Greece», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 28, σ. 173-197.
- Κυριακόπουλος Λ. 2015. «Η οριακότητα υπό (δια)πραγμάτευση: επιτελώντας το psytrance βιωματικό συμβάν», στο Αθανασίου Κ., Βασδέκη Ε., Καπετανάκη Ε., Καραγιάννη Μ., Καψάλη Μ., Μακρυγιάννη Β., Μάμαλη Φ., Πάγκαλος Ο. και Τσαβδάρου Χ. (επιμ.), *Urban Conflicts*, Θεσσαλονίκη: Urban Conflicts, σ. 225-237.
- Lefebvre H. 1991. *The production of space*. (transl. Nicholson-Smith D.) London: Blackwell.
- 2004. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday life*. (transl. Elden S. & Moore G.). London and New York: Continuum.
  - 2007 [1968]. *Το Δικαίωμα στην Πόλη: Χώρος και Πολιτική*, Τουρνικιώτης Π., και Λωράν Κ. (μτφρ), Αθήνα: Εκδόσεις Κουκκίδα.
- Lefebvre H., & Regulier C. Lefebvre H. & Regulier C. 2004 [1985]. «The Rhythmanalytical Project», στο Lefebvre H. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday life*. (transl. Elden S. & Moore G.). London and New York: Continuum.
- 2004 [1986]. «Attempt at the Rhythmanalysis of the Mediterranean Cities», στο Lefebvre H. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday life*. (transl. Elden S. & Moore G.). London and New York: Continuum.
- Levi-Strauss C. 1955. «The Structural Study of Myth», *The Journal of American Folklore*, vol. 68, no. 270, *Myth: A Symposium* (Oct. – Dec., 1955), σ. 428-444.
- 1995 [1979], *Myth and Meaning*. New York, Schocken Books.

- Ley D. και Cybriwsky R. 1974. «Urban Graffiti as Territorial Markers», *Annals of the Association of the American Geographers* 64/4, σ. 491-505.
- Ley D., (1987), *Reply: the rent-gap revisited*. *Annals of the Association of the American Geographers*, Vol. 77, pp. 465-468.
- 1994. «Gentrification and the politics of the new middle class», *Environment and Planning D: Society and Space* 12, σ. 53-74.
- Loizos P. 1975. *The Greek Gift: Politics in a Cypriot village*, Oxford: Blackwell.
- 1988. «Intrecommunal Killings in Cyprus», *Man* n.s. 23, σ. 639-653.
  - 1993. *Innovation in Ethnographic Film: From Innocence to Self-Consciousness, 1955-1985*, Manchester: Manchester University Press.
  - 2001α [1974]. «The Progress of Greek Nationalism in Cyprus. 1878-1970», στο Loizos P. *Unofficial Views. Cyprus: Society and Politics*. Nicosia: Intercollege Press.
  - 2001β. *Χρονικό της Κυπριακής Προσφυγιάς*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
  - 2006. «Bicommunal Initiatives and their Contribution to Improved Relations between Turkish and Greek Cypriots», *South European Society & Politics*, vol. 11, no. 1, σ. 179-194.
- Lotan, G., Graeff E., Ananny M., Gaffney D. & Pearce I. 2011. «The Arab Spring| the revolutions were tweeted: Information flows during the 2011 Tunisian and Egyptian revolutions». *International journal of communication*, Vol. 5, σ. 375-405.
- Low S. M. & Lawrence-Zúñiga D. 2003α, «Locating Culture», στο Low S. M. & Lawrence-Zúñiga D. *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Blackwell, σ. 02-47.
- 2003β, *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Blackwell.
- Λυγερός Σ. 1993. *Κύπρος, στα όρια του αφανισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.
- 2013. «ΑΟΖ, Κύπρος και διενέξεις στη Μεσόγειο», στο *Μετά τον Ερντογάν τί;*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
  - 2014. «Κυπριακό: Η αιρετική λύση», Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μακρυνιώτη Δ. (επιμ.) 2004. *Τα όρια του σώματος: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Νήσος.
- Macdonald N. 2001. *The Graffiti Subculture: Youth, Masculinity and Identity in London and New York*. London: Palgrave Macmillan.
- Malinowski B. 1948. *Magic, Science and Religion and Other Essays*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Μαραγκού Α. 2009. *Λευκωσία: Η ιστορία της πόλης*. Λευκωσία: Εκδόσεις Ι. Κ. Κασουλίδης & Υιός Λτδ.
- Marcus, G. 1998. *Ethnography Through Thick and Thin*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Markham, T. 2014. «Social media, protest cultures and political subjectivities of the Arab spring», *Media, Culture & Society*, 36 (1), σ. 89-104.
- Markides D. 2012. «Nicosia Under British Rule 1878-1960», στο Michaelides D. (επιμ.) *Historic Nicosia*. Nicosia: Rimal Publications.
- Massey D. 1994. *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Matless D. 1995. «The Art of Right Living: Landscape and Citizenship», στο Pile S. & Thrift N. (επιμ.), *Mapping the Subject*. London and New York: Routledge. pp. 93-122.
- Matless D. 1998. *Landscape and Englishness*. London: Reaktion Books.
- Μαυράτσας Κ. Μ. 2003. *Εθνική Ομοψυχία του Ελληνικού Εθνικισμού*, Αθήνα: Εκδ. Κατάρτι.
- Μαυράτσας Κ. Μ. 2005. «Ελληνοκυπριακή Ταυτότητα και Συγκρουόμενες Ερμηνείες του Κυπριακού Προβλήματος», στο Τριμκλινώτης Ν. (επιμ.). *Το Πορτοκαλί της Κύπρου*. Αθήνα: Εκδ. Νήσος.
- Mauss M. 1973 [1936]. *Techniques of the Body*. *Economy and Society* 2: 70-88.
- Merleau-Ponty M. 2004 [1962]. «The Phenomenology of Perception», in Baldwin T. (επιμ.) *Maurice Merleau-Ponty: Basic Writings*. London and New York: Routledge. σ. 62-209.
- Merrillees R. 1992. *Nicosia before Nicosia*. The Anastasios G. Leventis Foundation. Annual Lectures. The Leventis Municipal Museum of Nicosia. 2-4 October 1991, Nicosia, 1992, pp. 1-15.
- Miller D. 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford: Blackwell.
- Miller D. 2005. *Materiality: An Introduction*, in Miller, D. (ed.) *Materiality*. Durham: Duke University Press.
- Morgan, L. H. 1877. *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*. Chicago: Charles H. Kerr.
- Μπαμπινιώτης Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ.
- Μπακαλάκη Α. 2006. «Για την ποιητική της ομοιότητας», στο Παπαταξιάρχης (επιμ.) *Περιπέτειες της ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σύγχρονη Ελλάδα*. Εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Μπήτος Ι. Γ. (αντιστράτηγος ΠΒ ε.α.) 1997. *Από την Πράσινη Γραμμή στους δύο Αττίλες: Όλα τα γεγονότα και όλη η αλήθεια για το Κυπριακό από το 1963. Μια ακτινογραφία της κυπριακής κρίσης μέσα από τα αρχεία του ΓΕΕΘΑ (ΑΕΔ) και τις εμπειρίες ενός Επιτελούς "Κ"*, Αθήνα: επιμέλεια Έκδοσης: Πολιτικά Θέματα.
- Μπρέστα Μ. 2011 «Όλη η Ελλάδα μια πλατεία (?)», στο Γιοβανόπουλος Χ. & Μητρόπουλος Δ. (επιμ.), *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*. Αθήνα: Εκδόσεις Α/συνέχεια, σσ. 91-100.
- Navaro-Yasin Y. 2006. «De-ethnicising the ethnography of Cyprus: Political and Social Conflict between Turkish Cypriots and Settlers from Turkey», στο Papadakis Y., Peristianis N. και Welz G. (επιμ.), *Divided Cyprus: Modernity,*

- History, and an Island in Conflict*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- 2012. *The Make-Believe Space: Affective Geography in a Postwar Polity*, Durham & London: Duke University Press.
- Noueihed, L. & Warren A., (2012) *The battle for the Arab Spring: Revolution, counter-revolution and the making of a new era*. Yale University Press.
- Ortner B. S. 2005. «Subjectivity and Cultural Critique». *Anthropological Theory*, Vol. 5(1): 31-52.
- Παναγιώτου Α. 2005. «Συνοριακές Εμπειρίες: Ερμηνεύοντας τον πατριωτισμό της Κυπριακής Αριστεράς», στο Τριμικλινώτης Ν. (επιμ.) *Το πορτοκαλί της Κύπρου*. Αθήνα: Εκδ. Νήσος. [
- 2009. «Ο Κυπριακός Κομμουνισμός: Κοινωνική ιστορία του κυπριακού κομμουνιστικού κινήματος», στο ένθετο *Χρονικό* της εφημερίδας *Ο Πολίτης*, τεύχος 38, 9/11/2009.
- Πανοπουλος Π. 2005. «Η Πατρίδα ως Ήχος και ο Ήχος σαν Πατρίδα: Πολιτισμικά και Προσωπικά Ηχοτοπία στα Διηγήματα του Χρ. Χρηστοβασίλη», *Δοκιμές*, τεύχος 13-14, Άνοιξη 2005, σ. 277-307.
- 2010. «Διασχίζοντας της πόλη: Ηχητικές ανανοηματοδοτήσεις του χώρου, του χρόνου και των αισθήσεων στο σύγχρονο αστικό πλαίσιο», στο Γιαννακόπουλος Κ. και Γιαννιτσιώτης Γ. (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι Χώροι στην πόλη: Χωρικές Διαστάσεις του Πολιτισμού*, Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Rapourgiá N. 1995. *Fragments of Death: Fables of Identity. An Athenian Anthropology*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Παπαγεωργίου Σ. Π. 1996. *Η Πρώτη Περίοδος της «Αγγλοκρατίας» στην Κύπρο [1878-1914]: Πολιτικός Εκσυγχρονισμός και Κοινωνικές Αδράνειες*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
- Παπαδάκης Γ. 1995. «20 Χρόνια μετά από τι; Η Πολλαπλή νοηματοδότηση του 1974», στο Περισιτιάνης Ν. και Τσαγκαράς Γ. (επιμ.), *Ανατομία μιας μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974: Κοινωνία – Οικονομία – Πολιτική – Πολιτισμός*, Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.
- 2005. «Η Λευκωσία/Lefkosha μετά το 1960: ένα ποτάμι, μια γέφυρα και μια Νεκρή Ζώνη», στο Τριμικλινώτης Ν. (επιμ.), *Το Πορτοκαλί της Κύπρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
  - 2009. *Η Ηχώ της Νεκρής Ζώνης*. Έφη Γαβριήλ (μετφρ.), Αθήνα: Εκδόσεις Scripta
- Papadakis Y. 1998. «Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism as a Contested Process», *American Ethnologist* 25/2, σ. 149-165.
- 2004. «Discourses on «the Balkans» in Cyprus: Tactics, Strategies and Constructions of 'Others'», *History and Anthropology* 15/1, σ. 1-25.
  - 2006 «Nicosia after 1960: A River, A Bridge and a Dead Zone», *Global Media Journal: Mediterranean Edition* 1(1), σ. 1-16.
- Papadakis Y., Peristianis N. και Welz G. 2006. «Modernity, History, and Conflict in Divided Cyprus: An Overview», στο Papadakis Y., Peristianis N. και Welz G.

- (επιμ.), *Divided Cyprus: Modernity, History, and an Island in Conflict*. Bloomington και Indianapolis: Indiana University Press.
- Παπάζογλου Ε. 2011. «Πως επιτελείται μια μετάφραση», *The Book's Journal* 5, σ. 7-10.
- Παπαπαύλου Μ. 2015. *Η Εμπειρία της Πλατείας Συντάγματος: Μουσική Συναισθήματα και Νέα Κοινωνικά Κινήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Παπαπολυβίου Π., Συρίγος Α. και Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.) 2013. *Το κυπριακό και το διεθνές σύστημα, 1945-1974: αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Αθήνα: Κέντρο μελετών Τάσσο Παπαδόπουλος και Εκδόσεις Πατάκη.
- Παπαταξιάρχης Ε. 2006α. *Τα άχθη της Ετερότητας*. στο Παπαταξιάρχης Ε. (επιμ.), *Οι Περιπέτειες της Ετερότητας: Η Παραγωγή της Πολιτισμικής Διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- 2006β. (επιμ.), *Οι Περιπέτειες της Ετερότητας: Η Παραγωγή της Πολιτισμικής Διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Pellapaisiotis H. 2014. «The Art of the Buffer Zone», στο Wells L., Stylianou-Lambert T. και Philippou N., (επιμ.) *Photography and Cyprus: Time, Place and Identity*. London: I.B.Tauris, σ. 218-239.
Διαθέσιμο ηλεκτρονικά (σ 135-149) στο:
https://www.academia.edu/4551208/The_Art_of_the_Buffer_Zone_chapter10
- Peristiany J. G. 1965. «Honour and Shame in a Cypriot Highland Village», στο Peristiany J. (επιμ.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Πλεξουσάκη Έ. (επιμ.) 2014. *Μεταμορφώσεις του Εθνικισμού: Επιτελέσεις της συλλογικής ταυτότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Πολυβίου Π. 2010. *Η διπλωματία της εισβολής: η διάσκεψη της Γενεύης για την Κύπρο τον Αύγουστο του 1974*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη Α. 2006. *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα και ο απόηχος της στον λαϊκό πολιτισμό*, στο πρακτικά, τ. Β΄. Επιστημ. Συνεδρίου, *Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα, 1864-2004*, Αθήνα, σ. 629-642.
- Pusey A. 2010. «Social Centres and the New Cooperativism of the Common», *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture and Action* 4/1, Summer 2010, σ. 176-198.
- Rheingold H. 2000. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, MIT Press.
- Ριζάς, Σ. 1997. *Το Κυπριακό στην κρίσιμη καμπή: Η ελληνική πολιτική και το σχέδιο Acheson 1964*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- 2000. *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία σε αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- 2002. *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα, 1967-1974*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Roberts A., McCarthy R. και Ash T. G. (επιμ.) 2016. *Civil Resistance in the Arab Spring: Triumphs and Disasters*, Oxford: Oxford University Press.

- Ροδίτης Α. 2012. *Δέκα Χιλιάδες Μέλισσες: μυθιστόρημα αληθινών γεγονότων*, Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.
- Σούζας Ν. 2015. *Σταμάτα να μιλάς για θάνατο μωρό μου: Πολιτική και κουλτούρα στο ανταγωνιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1974-1998)*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ναυτίλος.
- Said E. 1987 [1978]. *Orientalism*, London-New York: Penguin Books.
- Sant-Cassia P. 1982. «Property in Greek Cypriot Marriage Strategies 1920-1980», *Man New Series*, Vol. 17, No.4, σ. 643-663.
- 2005. *Bodies of Evidence: Burial, Memory and the Recovery of Missing Persons in Cyprus*. Oxford: Berghahn Books.
- Sayyad Al, N. & Guvenc, M. 2015. «Virtual uprisings: On the interaction of new social media, traditional media coverage and urban space during the ‘Arab Spring’», *Urban Studies, Special Issue: Urban Revolutions in the Age of Global Urbanism*, 52 (11), σ. 2018-2034.
- Smith N. 1979. «Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People», *Journal of the American Planning Association* 45/4, σ. 538-548.
- 1987. «Gentrification and the rent-gap», *Annals of the Association of American Geographers* 77/3, σ. 462-465.
- 1996. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Routledge.
- Soja E. 1989. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. New York: Verso.
- Σταματόπουλος Δ. Α. 2013 «Εκκλησία και Κοινωνία των Πολιτών: Η Ισχύς της διπλής Διαμεσολάβησης», στο Ροζάκου Κ. και Γκαρά Ε. (επιμ.), *Ελληνικά Παράδοξα: Πατρωνία, κοινωνία πολιτών και βία*. Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Σταυρίδης Σ. 1999. «Προς μια ανθρωπολογία του κατωφλιού», *Ουτοπία* 33, σ. 107-121.
- 2003. *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 2011. «Στις Πλατείες: Επινοώντας ξανά το κοινό, ανιχνεύοντας ξανά δρόμους προς τη συλλογική χειραφέτηση», στο Γιοβανόπουλος Χ. & Μητρόπουλος Δ. (επιμ.) *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*. Αθήνα: Εκδόσεις Α/συνέχεια, σσ. 169-183.
- Stavrídes, S. 2014. «Occupied Squares and the Urban ‘State of Exception’: In, Against and Beyond the City of Enclaves», στο Schindel, E., Colombo, P. (επιμ.), *Space and the Memories of Violence: Landscapes of Erasure, Disappearance and Exception*. London: Palgrave Macmillan.
- 2011. *Towards the City of Thresholds*, Trento: Professionaldreamers.
- Strathern A. & Stewart, P. J. (eds), (2003), *Landscape, memory and history: anthropological perspectives*. London: Pluto Press.
- Szokolczai, A. 2005 [2000]. *Reflexive Historical Sociology*. London: Routledge. Taylor & Francis e-Library.

- Szakolczai, A. 2009. «Liminality and Experience: Structuring transitory situations and transformative events», in *International Political Anthropology* 2 (1): 141-172.
- Τερζάκης Φ. 2015. «Εισαγωγή», στο *Victor Turner. Από την τελετουργία στο Θέατρο: Η ανθρώπινη βαρύτητα του Παιχνιδιού*, Τερζάκης Φ. (μτφρ.), Αθήνα: Εκδόσεις Ηριδανός.
- Τερκενλή Θ. Σ. 1996. *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση και Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Tausch, A. 2015. «A Look at International Survey Data About Arab Opinion». *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 3 (Fall 2013), σ. 57-74.
- Thomas J. 2006. «Phenomenology and Material Culture», in Tilley C. et. al. *Handbook of Material Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. pp. 43-73.
- Thomassen B. 2014. *Liminality and the Modern: Living through the In-Between*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- 2009. «The Uses and Meanings of Liminality», *International Political Anthropology* 2/1: σ. 5-27.
- Tilley C. 1994. *The Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg.
- 2004. *The Materiality of Stone: Explorations in Landscape Phenomenology*. Oxford & New York, Berg.
- 2006. «Objectification», in Tilley, C., Keane W., Kuchler S., Rowlands M. και Spyer P. (επιμ.), *Handbook of Material Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. pp. 60-73.
- Tilley C., Keane W., Kuchler S., Rowlands M. και Spyer P. (επιμ.) 2006. *Handbook of Material Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Todorova M. 1997. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford Univ. Press.
- Τριμικλινιώτης Ν. 2010. *Η Διαλεκτική του Έθνους-Κράτους και το Καθεστώς Εξάιρεσης: Κοινωνιολογικές και Συνταγματικές Μελέτες για την Ευρω-Κυπριακή Συγκυρία και το Εθνικό ζήτημα*. Αθήνα: Εκδ. Σαββάλας
- Tuan Y-F. 1974. *Topophilia*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Turner E. 2012. *Communitas: The Anthropology of Collective Joy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Turner V.W. 1974. *Dramas, Fields and Metaphors*. Ithaca, NY: Cornell Univ. Press.
1988. *The Anthropology of Performance*. PAJ Publications: New York.
- 1995 [1969]. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- 1999 [1964]. *Betwixt-and-Between: The Liminal Period in Rites de Passage*, reprinted from the proceedings of the *Symposium on New Approaches to the Study of Religion*, στο Lessa A. W. & Vogt Z. E., *Reader in Comparative Religion: The Anthropological Approach*. 4th Edition, σ. 234-243.

- Tylor, E. B. 1871 [1958]. *Primitive Culture*. 2 vols. New York: Harper Torchbook.
- Van Gennep A. 1960 [1909]. *The Rites of Passage: A classical study of cultural celebrations*. Chicago IL: Chicago Univ. Press.
- Vradis A. και Dalakoglou D. (επιμ.) 2011. *Revolt and crisis in Greece*, Oakland: AK Press.
- Wallerstein I. 2011. «The Contradictions of the Arab Spring», *Al Jazeera* 14 Νοεμβρίου 2011. Διαθέσιμο στο: www.iwallerstein.com/contradictions-arab-spring/
- Webster C. & Timothy D. J. 2006. «Traveling to the ‘Other Side’: the Occupied Zone and Greek Cypriot Views of Crossing the Green Line». *Tourism Geographies*, vol. 8, no. 2, σ. 162-181.
- Wiles D. 2009. *Το αρχαίο ελληνικό δράμα ως παράσταση*, Οικονόμου Ε. (μετφρ.), Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Χατζηβασιλείου Ε. 2005. *Στρατηγικές του Κυπριακού: η δεκαετία του 1950*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Χριστοδουλίδης Ν. 2009. *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Χριστοδούλου Δ. 1995. «Εκεί που το κυπριακό οικονομικό «θαύμα» δεν έφτασε», στο Περισιτιάνης Ν. και Τσαγκαράς Γ. (επιμ), *Ανατομία μιας μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974: Κοινωνία – Οικονομία – Πολιτική – Πολιτισμός*. Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.
- Yalouri E. 2001. *The Acropolis: Global Fame, Local Claim*. Oxford, New York: Berg.
- Zesimou S., 1998. «Seeing beyond the walls: Maps, power and ideology in Nicosia», *Journal of Mediterranean Studies*, 8(2), σ. 252-283.
- Zibechi R. 2010. *Αυτονομίες και χειραφετήσεις: Η Λατινική Αμερική σε κίνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλάνα.
- Žižek S. 2010. «A Permanent Economic Emergency», *New Left Review* 64. Διαθέσιμο στο: <https://newleftreview.org/II/64/slavoj-zizek-a-permanent-economic-emergency>.
- Zukin S. 1987. «Gentrification: Culture and capital in the urban core», *Annual Review of Sociology* 13, σ. 129-47
- 1989. *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*. Rutgers University Press.
- Φιλίππου Λ. 2005. «Ο Αυστηρός Κυπριακός Εγκλεισμός», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 26, Νοέμβριος 2005.
- Φιλιππίδης Χ. 2007. *Σώμα, Χώρος και Πολιτικές της Καθαρ(ι)ότητας*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.